

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ВИТОКИ

педагогічної майстерності

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Заснований у травні 2007 року

Випуск 34

Серія «Педагогічні науки»

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Ulrichsweb Global Serials Directory

Полтава
2024

ISSN 2616-6623
UDC 37.091.12:005.336.5

THE SOURCES OF PEDAGOGICAL SKILLS

Founder and publisher:

POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The journal is published by the decision of Academic Council of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University (Protocol No. 4 dated 31.10, 2024)

The journal is in the list of scientific professional publications of Ukraine (category B) in which the results of thesis may be published (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 02, 2020, No. 886).

The journal is indexed in: Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory

Editor in Chief

Grynyova Maryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Rector of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Members of the editorial board

Grynyov Roman, Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Faculty of Physics, Ariel University, State Israel

Danyso Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dovga Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian V. Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi

Dziuba Tetiana, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dyachenko-Bohun Maryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy Valery, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the UMSA

Zhdanova-Nedilko Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kononets Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kraschenko Yuryi, Candidate of Pedagogical Sciences, head of the State Service for Education Quality in Poltava region

Morgun Volodymyr, Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Tkachenko Andrii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Khomenko Pavlo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Managing Editor – Doctor of Pedagogical Sciences **Nataliia Kononets**

The Sources of Pedagogical Skills: The journal / Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava, 2024. Issue 34. 257 p. (Series «Pedagogical Sciences»).

The journal includes research results of scientists and lecturers, scientific researches of doctoral and postgraduate students on the problems of future teachers training, improvement of teacher's professional skills in comprehensive and vocational schools in the context of national and international educational system.

Certificate of the state registration

Series KB No. 23451-13291 ПП dated June 22, 2018

© Group of authors, 2024

© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University 2024

ISSN 2616-6623

UDC 37.091.12:005.336.5

ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Засновник і видавець:

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА
Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 4 від 31.10. 2024 р.)
Журнал уходить до переліку наукових фахових видань України (категорія Б),
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2020 р. № 886).
Індексується в Index Copernicus International та Ulrichsweb Global Serials Directory

Головний редактор

Гриньова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Члени редколегії

Гриньов Роман Станіславович, доктор фізико-математичних наук, факультет фізики Аріельського університету, Держава Ізраїль

Даниско Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Довга Тетяна Яківна, доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного національного педагогічного університету імені В. Винниченка, м. Кропивницький

Дзюба Тетяна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Жамардій Валерій Олександрович, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського державного медичного університету

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кращенко Юрій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент, начальник Управління державної служби якості освіти України в Полтавській області

Моргун Володимир Федорович, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Хоменко Павло Віталійович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

*Відповідальний редактор – доктор педагогічних наук **Наталія Василівна Кононець***

Витоки педагогічної майстерності: журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2024. Випуск 34. 257 с. (Серія «Педагогічні науки»).

Журнал містить результати досліджень учених та викладачів, наукові пошуки докторантів, аспірантів із проблем підготовки майбутнього вчителя, удосконалення професійної майстерності викладача загальноосвітньої і професійної школи в контексті вітчизняного та світового освітнього простору.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу

Серія КВ № 23451-13291ПП від 22 червня 2018 р.

© Колектив авторів, 2024

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024

Інформація для авторів

1. Журнал «Витоки педагогічної майстерності» призначений для публікації досліджень у галузі педагогіки, що розкривають проблеми її історії, теорії професійної освіти, виховання та навчання, соціальної педагогіки, освітнього менеджменту.
2. Журнал виходить двічі на рік.
3. Рекомендований обсяг статей, що подаються до друку, від 10 до 14 сторінок (формат аркуша А-4, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля 2 см з усіх сторін).
4. Статті проходять процедуру первинного редакторського, редакційного розгляду та рецензування. Тексти можуть бути відхилені або повернуті авторам на доопрацювання на кожному з етапів, залежно від виявлених невідповідностей чи недоліків (у змісті, якості викладу матеріалу та технічному оформленні). Процес рецензування закритий. Остаточну ухвалу про друк статті приймає Вчена рада університету за поданням редакційної колегії видання. Автора інформує про це рішення і час виходу збірника відповідальний редактор.
4. Рукописи статей повинні містити такі компоненти: 1) постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор; 3) вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю; 4) формулювання мети й завдань статті; 5) виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку. Бібліографічний апарат оформлюється у відповідності зі стилем АПА.
5. Технічне оформлення наукової статті:
 - вгорі ліворуч – **індекс УДК**;
 - через рядок ліворуч – **ім'я та прізвище автора напівжирним шрифтом** (наприклад: **Лариса Коваленко**);
 - через рядок по ширині сторінки – **ORCID автора**;
 - через рядок по ширині сторінки – назва закладу, де працює дописувач (наприклад: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка);
 - через рядок по центру напівжирними прописними літерами – **назва статті** (наприклад: **РОЗВИТОК ІДЕЇ СПІВРОБІТНИЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ**);
 - через рядок з абзацу – анотація (до 100 друкованих знаків) і ключові слова (5–7) курсивом українською мовою;
 - через рядок, з абзацу – текст статті;
 - через рядок по центру – слова **«Список використаних джерел»**;
 - через рядок у алфавітному порядку чи в послідовності цитування – список використаних джерел (рекомендована кількість до 10-12);
 - через рядок по центру – слово **«References»**;
 - список використаних джерел у латинській транслітерації;
 - через рядок – прізвище та ім'я автора англійською мовою;
 - у наступному рядку – назва закладу, де працює дописувач, англійською мовою;
 - у наступному рядку – назва статті англійською мовою;
 - у наступному рядку й далі – розширена анотація (реферат – не менше 200 слів, 2000-3000 друкованих знаків) та ключові слова (5-7) англійською мовою.
6. Посилання на літературу в тексті подаються в круглих дужках за зразком (Лещук, 2008, с. 15);
7. У окремому файлі слід подати відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь і звання, місце роботи й посада (дані для публікації в рубриці «Наші автори»), адреса для пересилання журналу, телефон, e-mail (не публікуються).
8. Редакційна рада може не поділяти поглядів дописувачів.

УДК 378.091.12:174

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317624](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317624)

СВІТЛАНА АЛЕКСЄЄВА

ORCID: 0000-0002-8132-0465

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті розкрито проблему методології наукових досліджень та академічної доброчесності в умовах цифровізації. Доведено, що методологія визначає способи здобуття наукових знань, забезпечує всебічність отримання інформації, уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять, створює систему наукової інформації. Встановлено збільшення відсотку студентів, які на постійній основі використовують списування та некоректні запозичення в умовах цифровізації. Визначені основні фактори, що впливають на прояви академічної нечесності у середовищі студентів, зокрема: нове середовище навчання (онлайн навчання); відсутність систематичної роботи з формування академічної культури; низький рівень умінь самостійної роботи у студентів у нових умовах.

Констатовано, що академічна доброчесність передбачає дотримання високих стандартів інтелектуальної чесності і моральної прозорості в усіх аспектах академічної діяльності, таких як викладання, дослідження, публікації та інше. Конкретизовано основні аспекти академічної доброчесності, що включають в себе: правдивість і інтелектуальна чесність; уникнення плагіату; дотримання авторських прав; незалежність і об'єктивність; етичне давання авторських прав. Окреслено досвід зарубіжних країн (Польщі, Франції, Швеції) щодо реалізації академічної доброчесності в аспекті визначення їх особливостей та успішних практик. Схарактеризовано ідею змінити ставлення до академічної доброчесності, що в подальшому дає можливість уникнути академічних порушень.

Ключові слова: наукове дослідження, академічна доброчесність, методологія наукових досліджень, інтелектуальна власність, цифровізація.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна професійна діяльність у будь-якій суспільній галузі вимагає від фахівців умінь вирішувати принципово нові завдання, у тій чи іншій формі проводити дослідження, творчо використовувати досягнення науки та вдосконалювати свою кваліфікацію. Підготовка фахівців в галузі знань «01 Освіта/Педагогіка», освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» визначається Стандартом вищої освіти України, де однією з загальних компетентностей є здатність здійснювати науково-педагогічні дослідження, прогнозувати та презентувати їх результати. Адже, наука – це не просто система знань про навколишній світ, а точно сформульовані положення про явища та їх зв'язки, закони природи та суспільства, що виражені за допомогою конкретних наукових понять і суджень. Поняття і судження є науковими, якщо вони отримані за допомогою наукових методів (як емпіричних, так і теоретичних) і підтверджені в процесі практичної перевірки. Отже, наука – це сфера дослідницької діяльності, що спрямована на отримання нових знань про природу, суспільство і людину. Від ідеї до її втілення науковий пошук проходить кілька етапів цілеспрямованого процесу пізнання, результати якого подають у вигляді наукового дослідження у розмаїтті його проявів: монографії, есе, наукові статті, звіти і доповіді, дисертації, магістерські і дипломні роботи та інше. Незважаючи на те, що будь-яке наукове дослідження, починаючи від його творчого задуму та постановки проблеми і закінчуючи висновками та оформленням звіту, відбувається за індивідуальним планом дослідника, можна виокремити деякі загальні підходи його проведення, які зазвичай називають методологією. Під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів і методів вирішення конкретного завдання або поставленої проблеми. Таким чином, підготовка до наукового пізнання, опанування такої методології є складовою освітнього компонента, що визначається Стандартом вищої освіти України. Крім того, що сучасний педагог має бути здатним до дослідницької та пошукової діяльності, він повинен знати основні принципи дотримання академічної доброчесності, інтелектуальної власності та набуття авторського права, розуміти роль і місце академічної доброчесності у науковій і освітній діяльності, вміти оцінювати та застосовувати етико-правові норми академічної доброчесності.

Аналіз попередніх досліджень і публікації. Питання методології наукових досліджень та академічної доброчесності є широко дослідженим українськими науковцями, визначимо: Н. Кравець «Основи наукових досліджень» (2016) Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова; З. Адамська, І. Андрійчук, О. Воронкевич, Г. Радчук, С. Чопик, М. Шпак «Основи науково-психологічних досліджень»

(2020) Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка; В. Борисенко «Організація наукових досліджень в Україні» (2016) Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. Проблема формування академічної доброчесності у майбутніх фахівців освіти під час професійної підготовки знайшла відображення у наукових дослідженнях І. Каменщик, С. Мельничук, Н. Пеньковська, В. Ромакін, В. Шерстюк, М. Жарикова, В. Касаджик, К. Васильєва, В. Сацик, О. Коробкіна, Т. Яворська, І. Жилиєв, Т. Фініков, які в різний час досліджували загальнотеоретичні аспекти формування академічної доброчесності в системі професійної підготовки майбутніх педагогів. Зокрема, проблему академічної доброчесності як фактору і важливої складової забезпечення якості вищої освіти вивчають І. Каменщик і В. Касаджик; дослідження рівня академічної доброчесності серед студентської молоді є предметом вивчення Н. Пеньковської; систему підтримки академічної доброчесності в українських університетах досліджують Т. Тимочко, В. Шерстюк, М. Жарикова; переконання, мотивацію та поведінку студентів стосовно норм академічної культури розглядає В. Ромакін; внутрішню систему забезпечення академічної доброчесності у вищій школі досліджує О. Коробкіна.

Метою статті є висвітлення проблеми методології наукових досліджень та академічної доброчесності в умовах цифровізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності. Розвиток методології одна зі сторін розвитку пізнання в цілому. Тривалий час проблеми методології не посідали належного місця в науці через механістичність або релігійність тих чи інших поглядів на світ. Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

В умовах цифровізації набуває актуальності проблема допомоги студентам в освоєнні методології наукової та дослідницької діяльності, опануванні принципів організації професійної діяльності, в тому числі науково-дослідної діяльності та набутті навичок щодо необхідних практичних інструментів для виконання різних етапів наукового дослідження. Це сприятиме формуванню наукового світогляду майбутніх фахівців, набуттю необхідних компетентостей для самостійного виконання наукових досліджень у галузі педагогіки з використанням сучасних теорій, методів та інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, сучасні дослідження свідчать, що в умовах цифровізації (-онлайн, -дистанційного навчання, відкритих ресурсів), на жаль відсоток студентів, які на постійній основі використовують списування та некоректні запозичення зростає. До основних факторів, що впливають на прояви академічної нечесності у середовищі студентів є: нове середовище навчання (повне онлайн навчання), відсутність систематичної роботи з формування академічної культури та комбінація з низької мотивації в онлайн навчанні та низький рівень умінь самостійної роботи у студентів у нових умовах (Наливайко, 2022).

В останні роки освітянська світова спільнота почала приділяти пильну увагу питанню академічної доброчесності через виникнення необхідності дотримання морально-етичних принципів у написанні наукових робіт. Механізми забезпечення академічної доброчесності при організації освітнього процесу в закладах вищої освіти чітко регламентовані Законом України «Про вищу освіту» (2014) – розпочато боротьбу з шахрайством, плагіатом та іншими проявами академічної недоброчесності. У нашій країні суспільство починає сприймати академічну доброчесність у формуванні морально-етичної компетентності майбутніх педагогів як освітнє правило, що не суперечить Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016).

Після набрання чинності Закону України «Про освіту» (2017 р.) Міністерство освіти і науки України надсилає керівникам закладів освіти рекомендації «Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти», в яких акцентовано увагу на необхідності дотримання академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу, а також на зобов'язанні запобігання та виявлення порушень академічної доброчесності. Академічна доброчесність (іноді також називають науковою чесністю) – це етичний принцип і норма поведінки, яка визначається в галузі освіти та досліджень. Вона передбачає дотримання високих стандартів чесності, інтелектуальної чесності і моральної прозорості в усіх аспектах академічної діяльності, таких як викладання, дослідження, публікації та інше (Гребенюк, 2021).

В умовах цифровізації академічна доброчесність є основою діяльності в галузі освіти та науки, і вона сприяє розвитку знань та довіри в академічному середовищі. Без її дотримання можуть виникати серйозні проблеми, такі як втрата довіри, втрата репутації та навіть юридичні наслідки (Алексєєва, 2014).

Основні аспекти академічної доброчесності включають в себе: правдивість і інтелектуальна чесність: викладачі та студенти повинні представляти факти та результати досліджень точно та об'єктивно; уникнення плагіату: плагіат, тобто використання чужих ідей, текстів або досліджень без належного вказання

джерела; дотримання авторських прав: використання робіт і інтелектуальної власності інших осіб повинно відбуватися в рамках законних авторських прав і ліцензій; незалежність і об'єктивність: вчені та студенти повинні утримувати незалежність своїх думок і досліджень від будь-якого зовнішнього тиску або впливу, який може вплинути на об'єктивність їхніх результатів; етичне давання авторських прав: якщо дослідники використовують роботи чи ідеї інших у своїх дослідженнях, вони повинні належним чином посилатися на джерела та надавати належну визнання авторам (Главчева, 2022).

Проаналізувавши особливості реалізації академічної доброчесності в аспекті досвіду зарубіжних країн слід зауважити, що успішним маркером, на який необхідно спиратись українській науковій спільноті, є активне впровадження академічної чесності на культурному рівні. Так, у польській практиці проблему академічних порушень обговорюють на студентських форумах, на шпальтах великих періодичних видань, що дає змогу боротися із плагіатом серед здобувачів освіти. В університетах Франції академічну доброчесність розглядають як складову якості освітнього процесу, що регламентується в Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі та різними міжнародними проектами. Крім того, на рівні університету розроблено нормативне регулювання та створення системи покарань, санкцій. У закладах вищої освіти Швеції є практика наявності в багатьох освітніх програмах на рівні бакалаврату та магістратури освітньої компоненти з академічної доброчесності. Також в країні існує національна система збору статистичних даних щодо виявлення випадків академічної недоброчесності в закладах вищої освіти, після чого на основі цих даних формуються щорічні звіти.

У багатьох країнах затверджено на національному рівні можливість створення та скликання спеціальної комісії щодо врегулювання порушень з академічної доброчесності. Для популяризації та поширення культури академічної доброчесності в закладах освіти проводять: консультації, діалоги, вебінари, курси. Усі ці інструменти дають змогу змінити ставлення до академічної доброчесності, а також це дає можливість уникнути в подальшому академічних порушень. Також важливим аспектом є здатність здобувачів та науковців розуміти, що порушення академічної доброчесності неабияк впливають на формування особистості.

Висновки. Узагальнюючи слід констатувати, що в умовах цифровізації набуває актуальності проблема допомоги студентам в освоєнні методології наукової та дослідницької діяльності, опануванні основних принципів дотримання академічної доброчесності, інтелектуальної власності, набуття авторського права, розуміти роль і місце академічної доброчесності у науковій і освітній діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Послідовне поширення практик реалізації академічної доброчесності в аспекті досвіду зарубіжних країн стає успішним маркером, на який необхідно спиратись українській науковій спільноті, щоб активно впроваджувати методологію наукової та дослідницької діяльності й академічної чесності на культурному рівні.

Список використаних джерел

- Алексеева, С. (2021). Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Педагогіка*, 4, 1, 25-30. DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4> Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730414>
- Алексеева, С. (2014). Наукові теорії розвитку професійної кар'єри в сучасних концепціях професійної педагогіки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 38, 10-104. Взято з <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2932>
- Алексеева, С. (2023). Цифрова компетентність: стратегічні орієнтири та успішні практики. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка*, 10 (28), 45-55. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10\(28\)-45-55](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)-45-55). Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735896>
- Главчева, Ю. (Уклад.). (2022). *Академічна доброчесність: виклики сучасності*: збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян. Польсько-українська фундація ADD. Варшава.
- Гребенюк, Т. (2021). *Академічна доброчесність*. Запоріжжя: ЗДМУ.
- Наливайко, О., Жерновникова, О. А., Наливайко, Н. А., & Молоток, В. (2022). Академічна доброчесність в умовах вимушеного дистанційного навчання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, 13, 89-103. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2022.137>
- Наливайко, О., Калістова, О. (2020). Поляков Д. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*, 4 (31), 143-162. Взято з <https://od.kubg.edu.ua>.
- Топузов, О., Алексеева, С. (2024). Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*, 1, 5-12. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11>. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740422>

References

- Aleksieieva, S. (2021). Dydaktyka v umovakh informatyzatsii osvity [Didactics in the context of informatisation of education]. *Akademichni studii. Pedagogika [Academic studies. Pedagogy]*, 4, 1, 25-30. DOI

<https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4> Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/73041> [in Ukrainian].

- Alieksieieva, S. (2014) Naukovi teorii rozvytku profesiinoi kariery v suchasnykh kontseptsiiakh profesiinoi pedahohiky [Scientific theories of professional career development in modern concepts of professional pedagogy]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems], 38, 10-104. Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2932> [in Ukrainian].
- Alieksieieva, S. (2023). Tsyfrova kompetentnist: stratehichni oriientyry ta uspishni praktyky [Digital competence: strategic guidelines and successful practices]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Pedahohika* [Perspectives and innovations of science. Pedagogy], 10 (28), 45-55. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10\(28\)-45-55](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)-45-55). Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735896> [in Ukrainian].
- Hlavcheva, Yu. (Comp.). (2022). *Akademichna dobrochesnist: vyklyky suchasnosti zbirnyk naukovykh ese uchasnykiv dystantsiinoho etapu naukovoho stazhuvannia dlia osvitan.* [Academic Integrity: Challenges of the Present]: zbirnyk naukovykh ese uchasnykiv dystantsiinoho etapu naukovoho stazhuvannia dlia osvitan. Polsko-ukrainska fundatsiia ADD. Varshava [in Ukrainian].
- Hrebenuk, T. (2021). *Akademichna dobrochesnist* [Academic integrity]. Zaporizhzhia: ZDMU [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, O., Zhernovnykova, O. A., Nalyvaiko, N. A., & Molotok, V. (2022). Akademichna dobrochesnist v umovakh vymushenoho dystantsiinoho navchannia [Academic integrity in the context of forced distance learning]. *Vidkryte osvितnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu* [Open educational e-environment of a modern university], 13, 89-103. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2022.137> [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, O., Kalistova, O., & Poliakov, D. (2020). Dotrymanna akademichnoi dobrochesnosti navchalnykh dosiahnen zdobuvachiv osvity v protsesi dystantsiinoho navchannia [Maintaining academic integrity of students' academic achievements in the process of distance learning]. *Osvitohichnyi dyskurs* [Educational discourse], 4 (31), 143-162. Retrieved from <https://od.kubg.edu.ua>. [in Ukrainian].
- Topuzov, O., & Alieksieieva, S. (2024). Mozhyvosti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvितnomu protsesi zakladiv serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Possibilities of using artificial intelligence in the educational process of secondary education institutions under martial law]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal* [Ukrainian Pedagogical Journal], 1, 5-12. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11>. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740422> [in Ukrainian].

ALIEKSIEIEVA S.

Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

RESEARCH METHODOLOGY AND ACADEMIC INTEGRITY: CHALLENGES IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION

The article deals with the problem of research methodology and academic integrity in the context of digitalisation. It is proved that the methodology determines the ways of acquiring scientific knowledge, ensures the comprehensiveness of information, clarification, enrichment, systematisation of terms and concepts, and creates a system of scientific information. An increase in the percentage of students who regularly use cheating and incorrect borrowing in the context of digitalisation has been established. The main factors that influence the manifestations of academic dishonesty among students are identified, in particular: a new learning environment (online learning); lack of systematic work on the formation of academic culture; low level of independent work skills of students in the new conditions.

It is stated that academic integrity involves adherence to high standards of intellectual honesty and moral transparency in all aspects of academic activity, such as teaching, research, publications, etc. The author specifies the main aspects of academic integrity, including: truthfulness and intellectual honesty; avoidance of plagiarism; copyright compliance; independence and objectivity; ethical copyright assignment.

The experience of foreign countries (Poland, France, Sweden) in implementing academic integrity is outlined in terms of defining their features and successful practices. The author characterises the idea of changing the attitude to academic integrity, which makes it possible to avoid academic violations in the future.

Key words: *research, academic integrity, research methodology, intellectual property, digitalisation*

Стаття надійшла до редакції 24.09.2024 р.

УДК 378.014.54

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317630](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317630)

СВІТЛАНА АЛЕКСЄЄВА

ORCID: 0000-0002-8132-0465

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ТЕТЯНА ШКУРА

ORCID: 0000-0002-5087-369X

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА

ORCID: 0000-0002-7608-0989

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ

ORCID: 0000-0002-0462-9338

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОМПЕНСАЦІЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Розкрито проблему компенсації освітніх втрат у педагогічних закладах вищої освіти. Окреслено, що повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України змінило перебіг усіх управлінських процесів у сфері вищої освіти, де керівники закладів вищої освіти мали вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу. Констатовано, що проблема компенсації освітніх втрат здобувачів освіти в умовах війни перетворюється на глобальну проблему для нашого суспільства, яка потребує якнайшвидшого наукового осмислення та пошуку найбільш оптимальних шляхів і способів її розв'язання. Освітні втрати можуть спричинити значний негативний вплив як на розвиток особистості, так і на добробут цілих суспільств у майбутньому; поглиблюють нерівності в освіті через збільшення вже наявних навчальних розривів; можуть призвести до серйозних економічних наслідків у майбутньому, зокрема до зниження валового внутрішнього продукту; мають кумулятивний ефект, тобто тенденцію до накопичення й поглиблення, у разі відсутності вчасних і ефективних заходів із їх виявлення та подолання.

Визначено, що для вироблення дієвої стратегії, спрямованої на забезпечення якомога швидшого й водночас ефективного подолання освітніх втрат в Україні, критично важливою є розроблення відповідної стратегії. Конкретизовано, що важливим підґрунтям для ефективного вирішення проблеми освітніх втрат в Україні є узагальнення досвіду організації освітнього процесу в країнах ЄС в умовах переходу до дистанційного та змішаного навчання (зумовленого непередбачуваними глобальними впливами, пов'язаними із пандемією Covid-19); аналіз специфіки успішної організації освітнього процесу в умовах дистанційного та змішаного навчання; пошук шляхів подолання наявних в Україні негативних впливів на функціонування та результативність вітчизняної системи освіти.

***Ключові слова:** освітні втрати, компенсації освітніх втрат, умови невизначеності, дистанційне навчання, змішане навчання.*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Освітня сфера в Україні зазнала і зазнає суттєвих втрат та страшних руйнацій в умовах війни. Повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 року різко змінило перебіг усіх управлінських процесів в Україні. Сфера вищої освіти не була винятком. Публічну політику в цій сфері було спрямовано передусім на мінімізацію шкідливих наслідків від військового вторгнення. 24 лютого 2022 р. на офіційному сайті Уряду з'явилось лаконічне роз'яснення Міністерства освіти і науки щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану. 25 лютого 2022 р. всім закладам освіти було рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. На початку березня Міністерство освіти і науки зобов'язало керівників закладів вищої освіти вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу. Керівники університетів, які не перебувають на територіях, що постраждали від збройного вторгнення, мали надати інформацію про можливості та вже

проведену роботу для допомоги іншим університетам та їх представникам, які змушені були переїхати до цього регіону через воєнні дії.

Проблема компенсації освітніх втрат здобувачів освіти в умовах війни перетворюється на глобальну проблему для нашого суспільства, яка потребує якнайшвидшого наукового осмислення та пошуку найбільш оптимальних шляхів і способів її розв'язання. Це, перш за все, методологічне осмислення, усвідомлення й реалізація превентивних психолого-педагогічних, психолого-дидактичних, суто дидактичних і методичних дій, котрі можуть забезпечити мінімізацію освітніх втрат в умовах воєнного стану та стати основою для відновлення функціонування освітньої системи в повоєнний період.

Осмислення виокремленої проблеми на науково-педагогічному рівні потребує: прийняття проблеми освітніх втрат як такої, що не має аналогів, урахування специфіки причин, що зумовили її появу; усвідомлення необхідності її комплексного та системного осмислення на методологічному рівні; вивчення досвіду подолання та компенсації освітніх втрат, зумовлених непередбачуваними глобальними впливами; розроблення психолого-педагогічних загалом і дидактико-методичних механізмів впливу на організацію й провадження освітнього процесу в закладах освіти в умовах воєнного стану та з перспективою їх подальшого адаптивного використання у повоєнний період (Алексєєва, 2023)

Аналіз попередніх досліджень і публікації. Проблема компенсації освітніх втрат активно досліджувалася науковцями Інституту педагогіки НАПН України, зокрема: термінологічний дискурс «освітні втрати» з використанням зарубіжного досвіду досліджували О. Глушко, А. Джурило, О. Локшина; освітні втрати в дошкільній освіті – С. Сисоєва, міжнародний вимір освітніх втрат – О. Локшина, методологічні та дидактичні засади компенсації освітніх втрат – С. Алексєєва, Н. Арістова, О. Малихін, О. Топузов, діагностика освітніх втрат – Ю. Жук, С. Науменко, подолання та мінімізації освітніх втрат засобами та технологіями STEM-освіти – Т. Засєкіна, В. Рогоза. Розв'язанню цих завдань були присвячені слухання у Комітеті Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій на тему «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання», що відбулися в травні 2023 року. У рішенні Комітету наголошується, що освітні втрати можуть спричинити значний негативний вплив як на розвиток особистості, так і на добробут цілих суспільств у майбутньому; поглиблюють нерівності в освіті через збільшення вже наявних навчальних розривів; можуть призвести до серйозних економічних наслідків у майбутньому, зокрема до зниження валового внутрішнього продукту; мають кумулятивний ефект, тобто тенденцію до накопичення й поглиблення, у разі відсутності вчасних і ефективних заходів із їх виявлення та подолання.

Метою статті є висвітлення виклики і перспективи компенсації освітніх втрат у педагогічних закладах вищої освіти в умовах невизначеності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти важливість проблеми освітніх втрат, доцільно взяти до уваги деякі факти, наведені у Звіті Всесвітнього економічного форуму в 2022 році. Ідеться про пряму кореляційну залежність прибутку людини від її освіченості. Так, припинення або перерви в процесі освіти протягом півтора року обертається для учня зниженням його доходів на 3,9% протягом усього його майбутнього життя. Зниження майбутнього валового внутрішнього продукту окремої країни буде дорівнювати 2,2%. Автори звіту констатували вже в травні 2022 р., що наслідки сучасної освітньої кризи на той час спричинили економічні втрати в світі, які можуть бути оцінені в 17 трлн. доларів (Алексєєва, 2024).

Освітні втрати як дидактична проблема має бути усвідомлена з позицій прийняття ситуації, коли через низку об'єктивних і суб'єктивних причин унеможливується повноцінне дотримання певних принципів навчання: принципу систематичності й послідовності навчання, принципу доступності навчання, принципу міцності засвоєння знань, умінь і навичок. Певні деструктивні впливи можемо спостерігати й щодо реалізації інших принципів навчання, але, на наше глибоке переконання, саме неповноцінна реалізація перерахованих принципів навчання в освітньому процесі в умовах, що склалися, призводить до найбільш негативного впливу на ефективність і результативність надання освітніх послуг в закладах освіти. Загальновідомо, що реалізація принципу систематичності й послідовності навчання має сприяти системному засвоєнню знань, формуванню вмінь і навичок у певній послідовності. Різноманітні перерви в освітньому процесі, пов'язані з потраплянням у зону бойових дій, переміщення до більш безпечних регіонів у межах країни чи перебування за кордоном, тривалі повітряні тривоги, які лунають під час проведення освітнього процесу й змушують його переривати навіть у більш безпечних регіонах, та багато інших індивідуальних причин негативно впливають на систематичність і послідовність засвоєння змісту освіти на загальному рівні та в межах окремого навчального предмету. А надалі це відбивається в порушенні дидактичних механізмів реалізації принципу доступності навчання, який передбачає організацію та здійснення навчання з урахуванням реальних навчальних можливостей здобувачів освіти на тому чи іншому рівні її здобуття задля запобігання інтелектуальному, фізичному та моральному перевантаженню (а в сучасних умовах воєнного стану маємо особливу увагу приділяти психологічному навантаженню) (Топузов, Головка, Локшина, 2023). Для вироблення дієвої стратегії, спрямованої на

забезпечення якомога швидшого й водночас ефективного подолання освітніх втрат в Україні, критично важливою є розроблення відповідної стратегії.

У зарубіжній, зокрема англомовній, літературі, що стосується обговорюваної проблематики, дослідники використовують цілий спектр термінів або термінологізованих одиниць. Аналіз сучасних тлумачень ключових понять, прямо чи опосередковано пов'язаних з цією проблемою, свідчить про різноманітність термінології та широкий спектр підходів до розв'язання проблеми компенсації освітніх втрат (Бичко, Терещенко, 2023)

У світі дотепер немає уніфікованого підходу до визначення та способу вимірювання освітніх втрат, незважаючи на значну кількість досліджень. Активно досліджуються поняття – «навчальні втрати (Learning loss)» (втрата знань і навичок, академічний регрес через певні перерви в навчанні), «прогалини/розриви в навчанні (Learning gap)» (відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом студента та очікуваними результатами, які встановлюють стандарти чи передбачені середньостатистичними даними), «незавершене навчання/недоотримані знання (Unfinished learning)» (студентам не було надано можливості завершити все навчання, яке вони пройшли б за звичайний навчальний рік) тощо. У 2017 році Робоча група з прискореної освіти у надзвичайних ситуаціях (AEWG) розробила рекомендації, у яких роз'яснюються відмінності між різними підходами відновлення сфери освіти в умовах кризових і надзвичайних ситуацій. Ці підходи містять такі методи, як прискорена освіта, прискорене навчання, програми навчання, корективні та адаптаційні програми. У цьому документі використовуються ці терміни й наводяться адаптовані визначення для сприяння обговоренню питань відновлення знань (Малихін, Арістова, Алексєєва, 2023).

Важливим підґрунтям для ефективного вирішення проблеми освітніх втрат в Україні є узагальнення досвіду організації освітнього процесу в країнах ЄС в умовах переходу до дистанційного та змішаного навчання (зумовленого непередбачуваними глобальними впливами, пов'язаними із пандемією Covid-19); аналіз специфіки успішної організації освітнього процесу в умовах дистанційного та змішаного навчання; пошук шляхів подолання наявних в Україні негативних впливів на функціонування та результативність вітчизняної системи освіти. Також у зазначеному контексті необхідно зосередити увагу на спільних перетвореннях тенденцій в організаційній парадигмі освітнього процесу в країнах ЄС та Україні.

У сучасній освіті до найбільш розповсюджених підходів до організації освітнього процесу відносять:

- традиційний підхід – навчання проводиться безпосередньо в закладах освіти (Face to Face, F2F): у навчальному (освітньому) процесі можуть застосовуватися цифрові ресурси навчальних матеріалів, проте включення онлайн-навчання є незначним або взагалі відсутнім; за цього підходу не передбачено скорочення традиційного освітнього середовища;

- адаптивний підхід – навчання в дистанційному форматі (distance learning): навчальний (освітній) процес здійснюється з використанням сервісів віддаленого зв'язку (синхронно або асинхронно);

- гібридний підхід – навчання в змішаному форматі (blended learning): здійснюється за поєднання традиційного очного (фізичний клас) та дистанційного навчання; обсяг дистанційної складової видозмінюється залежно від освітніх потреб; відбувається скорочення традиційного навчального середовища.

За адаптивного підходу застосовується дистанційна форма організації освітнього процесу. Термін «дистанційне навчання» (Distance Learning) був уведений у контексті заочного навчання. У сучасному тлумаченні дистанційне навчання передбачає фізичне віддалене місцезнаходження суб'єктів освітнього процесу й окреслює стиль їхнього спілкування. Виділяють два режими дистанційного навчання: синхронний (передбачає дистанційну комунікацію у режимі реального часу із застосуванням засобів віддаленого зв'язку: відеоконференцій, аудіоконференцій, менеджерів, соціальних мереж тощо); асинхронний (освітній процес провадиться за гнучким графіком через платформи для дистанційного навчання, електронну пошту, форуми тощо).

Для адаптації суб'єктів освітнього процесу до нових реалій, умов невизначеності та подолання труднощів у навчанні необхідно розробити цілісний підхід, заснований на тісній співпраці між зацікавленими сторонами, який задовольнить навчальні, соціальні та емоційні потреби учасників освітнього процесу. Необхідні значні спільні зусилля для підтримки безпечного, безперервного та якісного навчання. Зокрема потрібно: забезпечити доступ усіх учасників освітнього процесу до цифрових навчальних (освітніх) ресурсів, зокрема задіювати: безкоштовні навчальні (освітні) ресурси в мережі інтернет для всіх здобувачів освіти; розповсюдження безкоштовних електронних пристроїв і навчальних матеріалів, здійснити підключення до інтернету; забезпечити соціально-емоційні потреби: надавати дистанційні консультаційні послуги (наприклад, віртуальні зустрічі, гарячі лінії) для підтримки психологічного та соціально-емоційного благополуччя; забезпечити рівноправний та інклюзивний доступ до додаткових послуг; надати додаткові гранти та фінансову підтримку; забезпечити пріоритетність добробуту освітнього персоналу; сприяти постійному спілкуванню; надати онлайн-ресурси та розробити тренінги; оптимізувати освітній процес щодо усунення прогалин у навчанні, надолуження пропущеного

навчання, особливо уразливих верств населення через: стратегії наздоганяння (прискорені програми та інші практики); розроблення універсального дизайну навчальних програм, які відповідають потенціалу кожного студента; забезпечення підтримки діяльності неформального навчання; сприяти подальшому покращенню доступу дистанційного навчання та його якості (зокрема включати в освітній процес змішані та гібридні моделі); забезпечити постійний моніторинг та оцінювання ситуації, виявлення прогалин та внесення подальших коректив в освітній процес задля їх усунення/компенсації.

Висновки. В умовах невизначеності (воєнна агресія, військові дії на території країни, терористичні атаки, складні деструктивні процеси у розвитку національної економіки, екологічні катастрофи та їхній деструктивний вплив на розвиток суспільства, міграція населення, економічний спад, кліматичні зміни, світові епідеміологічні кризи, політична нестабільність) для компенсації освітніх втрат у педагогічних закладах вищої освіти критично важливою є розроблення відповідної стратегії, що унеможливають негативний вплив як на розвиток особистості, так і на добробут суспільства у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. Послідовне поширення практик компенсації освітніх втрат у педагогічних закладах вищої освіти сприятиме коригування моделей навчання з виявленими потребами студентів.

Список використаних джерел

- Алексеева, С. В. (2023). Методологічні та дидактичні засади компенсації освітніх втрат здобувачів повної загальної середньої освіти. В кн. Алексеева С. В., Арістова Н. О., Малихін О. В., Топузов О. М. *Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації* (с. 19-25). Київ: Педагогічна думка. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-736-7-2023-190>
- Алексеева, С. (2024). Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. *Проблеми сучасного підручника*, 1, 6-12. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-6-12>
- Бичко, Г., Терещенко, В. (2023). *Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання*. Київ: Український центр оцінювання якості освіти, 2023. Взято з https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf
- Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році*. ДСЯО. (2023). Взято з <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
- Малихін, О. В., Арістова, Н. О., Алексеева, С. В. (2023). *Індивідуалізація навчання як засіб компенсації освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнний час: методичні рекомендації*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-720-6-2023-59>
- Науменко, С. (2023). Проблема освітніх втрат здобувачів загальної середньої освіти та зарубіжний досвід її розв'язання. В кн. О.І. Локшина (Ред.), *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2023: горизонти інновацій: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 186-190). Київ; Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД». DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-692-804-1>
- Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті на тему «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання»:* рішення Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій. Взято з <https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf>
- Топузов, О., Головка, М., Локшина, О. (2023). Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. *Український педагогічний журнал*, 1, 5-13. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13>
- Топузов, О., Локшина, О. (Ред.). (2022). *Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання*. Київ: Педагогічна думка. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>

References

- Aliexsieieva, S. V. (2023). Metodolohichni ta dydaktychni zasady kompensatsii osvitnikh vtrat zdobuvachiv povnoi zahalnoi serednoi osvity [Methodological and didactic principles of compensation for educational losses of students of complete general secondary education]. In Aliexsieieva S. V., Aristova N. O., Malykhin O. V., Topuzov O. M. *Diahnostyka ta kompensatsiia osvitnikh vtrat u zahalnii serednii osviti Ukrainy [Diagnosis and compensation of educational losses in the general secondary education of Ukraine]: metodychni rekomendatsii* (pp. 19-25). Kyiv: Pedahohichna dumka. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-736-7-2023-190> [in Ukrainian].
- Aliexsieieva, S. (2024). Novatsii ta perspektyvy v osvitnikh praktykakh: neformalna osvita [Innovations and prospects in educational practices: non-formal education]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka [Problems of the modern textbook]*, 1, 6-12. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-6-12> [in Ukrainian].
- Bychko, H., & Tereshchenko, V. (2023). *Navchalni vtraty: sutnist, prychny, naslidky ta shliakhy podolannia [Learning Losses: Essence, Causes, Consequences and Ways to Overcome]*. Kyiv: Ukrainyskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity. Retrieved from https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf [in Ukrainian].

Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvithoho protsesu v umovakh viiny u 2022/2023 navchalnomu rotsi [Study of the quality of the organization of the educational process in the conditions of war in the 2022/2023 academic year]. (2023). DSIaO. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> [in Ukrainian].

Malykhin, O. V., Aristova, N. O., & Aliksieieva, S. V. (2023). *Indyvidualizatsiia navchannia yak zasib kompensatsii osvitnikh vtrat uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu ta povoiennyi chas [Individualisation of learning as a means of compensating for educational losses of students of general secondary education institutions under martial law and in the post-war period]: metodychni rekomendatsii.* Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-720-6-2023-59> [in Ukrainian].

Naumenko, S. (2023). Problema osvitnikh vtrat zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity ta zarubizhnyi dosvid yii rozviazannia [The problem of educational losses of general secondary education students and foreign experience in solving it]. In O. I. Lokshyna (Ed.), *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita – 2023: horyzonty innovatsii [Pedagogical comparative studies and international education - 2023: horizons of innovation]: materialy VII Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konferentsii* (pp. 186-190). Kyiv; Drohobych: TzOV «Trek-LTD». DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-692-804-1> [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Rekomendatsii slukhan u Komiteti na temu «Osvitni vtraty y osvitni rozryvy na rivni zahalnoi serednoi osvity: vymiriuvannia ta mekhanizmy podolannia» [On the approval of the Recommendations of the hearings in the Committee on the topic "Educational losses and educational gaps at the level of general secondary education: measurement and mechanisms of overcoming"]: rishennia Komitetu Verkhovnoi Rady z pytan osvity, nauky ta innovatsii. Retrieved from <https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf> [in Ukrainian].

Topuzov, O., Holovko, M., & Lokshyna, O. (2023). Osvitni vtraty v period voiennoho stanu: problemy diahnostyky ta kompensatsii [Educational losses during martial law: problems of diagnosis and compensation]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 1, 5-13. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13> [in Ukrainian].

Topuzov, O., & Lokshyna, O. (Eds.). (2022). *Osvita v realiiakh viiny: oriientyry mizhnarodnoi spilnoty: ohliadove vydannia [Education in the realities of war: guidelines of the international community: a review publication].* Kyiv: Pedahohichna dumka. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55> [in Ukrainian].

ALIEKSIEIEVA S.

Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIACHENKO-BOHUN M., SHKURA T., ROKOTIANSKA V., HOMLIA L.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

COMPENSATION FOR EDUCATIONAL LOSSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: CHALLENGES AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF UNCERTAINTY

The article deals with the problem of compensation for educational losses in pedagogical higher education institutions. It is outlined that the full-scale invasion of Russian troops on the territory of Ukraine has changed the course of all management processes in the field of higher education, where the heads of higher education institutions had to take all necessary measures to ensure the protection of participants in the educational process. It is stated that the problem of compensation for educational losses of students in wartime is turning into a global problem for our society, which requires prompt scientific understanding and search for the most optimal ways and means of solving it. Educational losses can have a significant negative impact on both the development of individuals and the well-being of entire societies in the future; deepen inequalities in education by widening existing educational gaps; can lead to serious economic consequences in the future, including a decrease in gross domestic product; have a cumulative effect, i.e. a tendency to accumulate and deepen, in the absence of timely and effective measures to identify and overcome them. The world still does not have a unified approach to defining and measuring educational losses, despite a significant number of studies.

It is determined that it is critical to develop an effective strategy aimed at ensuring the fastest and at the same time effective overcoming of educational losses in Ukraine. The author specifies that an important basis for an effective solution to the problem of educational losses in Ukraine is a generalisation of the experience of organising the educational process in the EU countries in the context of the transition to distance and blended learning (due to the unpredictable global impacts associated with the Covid-19 pandemic); analysis of the specifics of successful organisation of the educational process in the context of distance and blended learning; and search for ways to overcome the negative impacts on the functioning and performance of the national education system in Ukraine.

Key words: *educational losses, compensation for educational losses, conditions of uncertainty, distance learning, blended learning.*

Стаття надійшла до редакції 24.09.2024 р.

УДК 316.453:005.591.6]:658.589

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317638](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317638)

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

ORCID: 0000-0003-0543-5196

ІРИНА БАБЕНКО

ORCID: 0000-0001-6481-014X

ГРИГОРІЙ КУЗЬМЕНКО

ORCID: 0000-0002-7985-146X

ОЛЕКСАНДР ГАЛАГУЗА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВПЛИВ КОМАНДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЇ

Командний менеджмент є дієвим інструментом, що не лише підвищує продуктивність працівників, але й стимулює інноваційні процеси в компанії. Інновації стають вирішальним фактором успіху у сучасному динамічному світі, де швидкий технологічний прогрес, загострення конкуренції та підвищені вимоги клієнтів змушують компанії бути гнучкими, творчими й адаптивними.

Команди, сформовані для виконання певних завдань, значно підвищують ефективність у розробці та реалізації нових ідей, створюючи синергію між різними знаннями, навичками й досвідом учасників, що дає простір для креативності та нестандартних рішень. Управління командою сприяє горизонтальній комунікації, що полегшує обмін ідеями, знижує рівень конфліктів і посилює взаєморозуміння в колективі. Водночас, щоб команда ефективно функціонувала, потрібно ретельно підібрати її склад, враховуючи професійні компетенції, особистісні риси й стилі роботи. Важливою складовою успіху є й лідерство: ефективний лідер здатен мотивувати, координувати дії та швидко вирішувати конфлікти.

Ще одним ключовим фактором є створення середовища, яке підтримує інновації. Це включає забезпечення необхідних ресурсів, таких як час, технології та фінанси, а також формування культури, де кожен працівник відчуває свою значущість і може вільно висловлювати свої ідеї.

Дослідження впливу командного менеджменту на інноваційний розвиток організації є критично важливим як для наукових досліджень, так і для управлінської практики. Це допомагає зрозуміти, як здійснювати управління командами для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку в сучасних умовах постійних змін.

***Ключові слова:** командний менеджмент, інноваційний розвиток, інновації, підприємство, економіка*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження впливу командного менеджменту на інноваційний розвиток пояснюється тим, що сучасні організації потребують швидко впроваджувати нововведення та зберігати конкурентоспроможність. Проте ефективність таких впроваджень залежить не лише від технічних ресурсів чи фінансів, а й від людського капіталу, який є головним джерелом ідей та рушійною силою змін. Саме через це грамотне управління командами стає основою успіху інноваційних проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведення аналізу науково-методологічної літератури, показує, що окремі питання впливу командного менеджменту на інноваційного розвиток організації досліджували такі відомі вчені: О. Біла, Н. Доценко, Л. Сабадош, І. Чумаченко, В. Петюх, О. Кравчук, Н. Рудь, М. Мохнар, Д. Карстенс, Г. Річардсон та Р. Сміт, Р. Пурванова ті інші.

Тож наша **мета** – дослідити вплив командного менеджменту на інноваційний розвиток організації, визначити ключові фактори успішності командної роботи та запропонувати практичні рекомендації для підвищення ефективності управління командами в умовах динамічного бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні керівники та власники підприємств переконані, що досягнення значного економічного успіху можливе завдяки впровадженню інноваційних методів управління. Одним із таких підходів є застосування командного менеджменту, що передбачає формування високоефективних управлінських команд для оптимізації управління організацією (підприємством).

Термін «команда» можна визначити як групу творчих та ініціативних людей (співробітників), об'єднаних спільною діяльністю під керівництвом лідера. Ці люди демонструють високий рівень

мотивації, узгоджують свої особисті цілі із загальними цілями групи та спрямовують свої зусилля на досягнення якісного кінцевого результату.

У результаті розвитку інноваційних технологій командний менеджмент стає все більш популярним, а системі комплексного управління якістю та процесами організаційного навчання приділяється велика увага. Сучасні тенденції у розвитку організацій змінюють акценти з поведінки окремих менеджерів та працівників на діяльність багатофункціональних управлінських команд та робочих груп, що зосереджені на комплексних проблемах та задачах. Формування команди є важливим процесом, що спрямований на підвищення ефективності діяльності колективу за допомогою чинників: формування команди передбачає активне залучення працівників до управління організацією через механізми самоорганізації, самоврядування, співпраці, взаємного контролю, підтримки та взаємозамінності. Це сприяє створенню чіткої системи спільних цінностей і цілей, формуванню колективної відповідальності, зміцненню згуртованості та встановленню колегіальних відносин у трудовому колективі; колегіальні відносини та згуртованість команди позитивно впливають на продуктивність праці, що в підсумку забезпечує зростання загальної ефективності діяльності організації; командна робота сприяє підвищенню професійного рівня та кваліфікації співробітників, а також їх особистісному розвитку. Це досягається завдяки вимогам застосовувати різноманітні навички, замість обмеження виконання лише однієї чи кількох функцій (Левченко, & Горпиненко, 2022).

Успішна підготовка та реалізація проекту значною мірою залежить від професійного рівня працівників і їхньої здатності до ефективної взаємодії. Члени команди мають бути готовими підтримувати один одного у складних ситуаціях та при вирішенні проблем. Взаємопідтримка створює атмосферу довіри та взаєморозуміння між колегами, учасники команди володіють унікальним набором знань та досвіду, а обмін цими ресурсами сприяє підвищенню загального рівня компетентності всієї команди. Спільне обговорення та колективний пошук рішень дозволяють ефективно долати труднощі та виклики, залучаючи різноманітні погляди та ідеї. Кожний член команди має свої сильні сторони та експертні знання у роботі, тому розумний розподіл обов'язків дозволяє ефективно використовувати ресурси команди та максимально розкрити її потенціал. Відчуття спільної відповідальності за досягнення цілей та успіх команди мотивує учасників працювати разом та підтримувати один одного для досягнення спільної мети. Для ефективної співпраці необхідна належна комунікація, що включає відкритість до обговорення ідей, висловлення поглядів та конструктивне вирішення конфліктів (Поросінін, 2024).

Члени команди мають поважати один одного як професіоналів та особистостей, що є основою для взаємної довіри та підтримки. Відкритість у вираженні власних думок і ідей, а також чесність у передачі інформації створюють атмосферу довіри між учасниками команди. Важливо, щоб кожен виконував свої обіцянки та зобов'язання, оскільки надійність у виконанні зобов'язань сприяє зміцненню довіри у команді. Здатність співчувати, розуміти почуття та потреби інших учасників є важливою складовою побудови довіри. Емпатія допомагає розвивати міцні взаємовідносини та полегшує вирішення конфліктів. Готовність підтримувати один одного у складних ситуаціях підсилює взаємну довіру та підвищує впевненість у своїх колегах (Поросінін, 2024).

Командний менеджмент є системним підходом до управління, що передбачає організацію діяльності групи людей для досягнення визначених цілей через максимізацію спільної ефективності. Його сутність полягає у створенні синергії, яка виникає завдяки раціональній організації процесів, чіткому розподілу ролей та вдосконаленню командної продуктивності. Для забезпечення успішної командної роботи необхідно встановлювати чіткі цілі та завдання, делегувати обов'язки відповідно до компетенцій учасників, забезпечувати прозорість комунікації та формувати атмосферу взаємної довіри й підтримки. Лідер команди виконує важливу роль, координуючи дії, мотивуючи учасників та вирішуючи конфлікти, що сприяє єдності та ефективності колективу. Важливою складовою командного менеджменту є постійний розвиток знань і навичок членів команди, що дозволяє адаптуватися до змін та підвищувати якість виконуваних завдань. Регулярна оцінка результатів діяльності команди та надання конструктивного зворотного зв'язку створюють можливості для оптимізації процесів і підвищення ефективності.

Командний менеджмент забезпечує стимулювання креативності завдяки спільному генеруванню ідей, зростання рівня мотивації через участь у процесах прийняття рішень, а також підвищення адаптивності до змін у бізнес-середовищі. Водночас, його впровадження може супроводжуватися труднощами, такими як конфлікти між членами команди, проблеми комунікації, нечіткість розподілу ролей і відповідальності, а також низька мотивація окремих учасників. Попри виклики, командний менеджмент залишається ключовим елементом сучасних управлінських підходів, що дозволяє досягати високої ефективності бізнес-процесів в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Командний менеджмент відіграє важливу роль у формуванні продуктивної та результативної робочої атмосфери, яка сприяє реалізації цілей організації. Хоча кожне підприємство та організація мають свої особливості в організації роботи та оцінці ефективності діяльності команд, можна виділити спільні

виклики, що потребують термінового вирішення, а також виявити невикористані можливості, які здатні активізувати потенціал таких команд.

Ефективна команда об'єднує учасників із різним досвідом, наборами навичок і підходами до вирішення завдань. Така різноманітність сприяє генерації креативних ідей, стимулює інновації та підвищує продуктивність роботи. Завдяки унікальним перспективам кожного члена команди рішення стають оригінальними та багатогранними. Поєднання різних точок зору створює сприятливі умови для народження інновацій і творчих рішень, що значно покращує результати командної діяльності.

Менеджери визначають чітку мету створення команди, розуміють, що являє собою команда, знають принципи управління, а також усвідомлюють, як правильно розподіляти ролі та завдання серед учасників. Важливо, що формування ефективної команди потребує значних витрат часу та ресурсів. Існує безліч підходів до побудови управлінських команд, але не всі з них виявляються придатними для практичного застосування, а результативність цього інструменту залежить від поєднання різних чинників, специфіки умов та стану самої організації. Процес формування управлінської команди на підприємстві рекомендується здійснювати за спеціально розробленою методикою. Цей підхід спрямований на підвищення ефективності команди через структурований та послідовний процес, забезпечує системний характер формування команди та сприяє досягненню високої результативності. Пропонується реалізувати формування управлінської команди у шість етапів:

- визначення ролі управлінської команди в загальній системі управління підприємством.
- формування складу команди та пошук відповідних кандидатів (аналіз резюме та попередній відбір).
- проведення співбесід із кандидатами для оцінки їх компетенцій та відповідності вимогам.
- побудова команди на основі методики PAEI (врахування ролей і стилів управління).
- реалізація проекту «Developer» для інтеграції команди та підвищення її злагодженості.
- офіційне працевлаштування менеджерів та закріплення статусу команди в структурі підприємства (Шпортько, & Карабаш, 2021).

У процесі формування ефективної командної взаємодії, дедалі більшої популярності набуває сучасний підхід, заснований на Agile-філософії. Особливе значення в цьому контексті має використання Scrum-команд, які демонструють високу результативність у вирішенні різноманітних управлінських завдань компанії. Впровадження Agile, Scrum або Kanban, які дозволяють швидко адаптуватися до змін та зосереджуватися на пріоритетних завданнях. Agile, як підхід до управління командами, забезпечує гнучкість і адаптивність у роботі, дозволяючи організувати процеси таким чином, щоб команди могли швидко реагувати на зміни, ефективно співпрацювати, концентруватися на пріоритетних задачах і поступово досягати високих результатів через постійне вдосконалення та зворотний зв'язок. Scrum, як методологія управління командами, спрямована на організацію роботи через короткі ітерації (спринти), чіткий розподіл ролей (Scrum Master, Product Owner, команда розробників) і регулярні зустрічі для планування, оцінки та аналізу виконаних задач, що дозволяє командам підтримувати високу продуктивність, оперативно вирішувати проблеми та забезпечувати максимальну відповідність результатів очікуванням замовників. Kanban, як підхід до управління командами, фокусується на візуалізації робочих процесів за допомогою спеціальних дошок, оптимізації потоків задач, обмеженні обсягу незавершеної роботи та впровадженні принципу поступового вдосконалення, що дозволяє командам більш ефективно розподіляти ресурси, уникати перевантаження та забезпечувати стабільний і прозорий процес виконання завдань (Приймак, 2019).

Використання OKR (Objectives and Key Results) використовується для чіткого визначення цілей та результатів, до яких прагне команда, є сучасним інструментом управління командами, який допомагає встановлювати чіткі, амбітні цілі (Objectives) та вимірювати їх досягнення за допомогою конкретних ключових результатів (Key Results), що сприяє підвищенню фокусу, узгодженню командних зусиль із загальною стратегією організації, прозорості в процесі роботи та забезпечує можливість регулярного моніторингу прогресу і адаптації до змін (Рідкоус, 2019).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Командний менеджмент має суттєвий вплив на інноваційний розвиток організації. Завдяки об'єднанню різноманітних компетенцій і точок зору команди стають центром генерації нових ідей, які допомагають адаптуватися до динамічних змін ринку. Ефективна робота команди дозволяє об'єднати різноплановий досвід, знання та навички, сприяючи реалізації стратегічних цілей організації. Висока відповідальність кожного учасника та ефективна комунікація дозволяють швидко реалізовувати інноваційні проекти, знижуючи ризик помилок та зменшуючи час на їх виправлення.

Оптимізація ресурсів у командній роботі сприяє впровадженню нових підходів у бізнес-процеси з меншими витратами. Водночас позитивний клімат у колективі створює умови для безперервного розвитку та вдосконалення, що підвищує конкурентоспроможність організації. Саме в команді формується синергія, яка забезпечує більш високу продуктивність, інноваційний підхід до вирішення проблем та

адаптивність до змін. Розвиток командного менеджменту стає ключовим фактором успіху в умовах динамічного ринку, де цінність знань та інтелектуальних ресурсів виступає рушійною силою економічного розвитку. Таким чином, командний менеджмент є важливим чинником, який забезпечує стійкий інноваційний прогрес і довгостроковий успіх організації.

Список використаних джерел

- Власенко, Т. О. (2024). *Командний менеджмент в організації* (Бакалавр. диплом. робота). КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Київ.
- Левченко, А. & Горпиненко, О. В. (2022). Сучасна модель командного менеджменту в системі стратегічного управління людськими ресурсами. В кн. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки* (Вип. 8 (41). с. 253-258). Кропивницький: Центральноукраїнський нац. тех. ун-т. Взято з <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f83c4b24-a6c0-4a75-890c-1971ad5ea8c7/content>
- Поросінін, А. (2024). Теоретичні основи менеджменту командного розвитку на підприємстві. *Агросвіт*, 15. 63-70. Взято з <https://www.nauka.com.ua/index.php/agrosvit/article/download/4283/4318/9929>
- Приймак, В. (2019). Гнучкі моделі управління командною роботою інжинірингових проєктів. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка*, 6 (207), 21-27. Взято з <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/06/207-21-27.pdf>
- Рідкоус, О. (2019). *Agile, Scrum, Kanban i Lean: як це працює на практиці*. Взято з <https://www.management.com.ua/notes/agile-scrum-kanban-lean.html>
- Шпортко, Г., & Карабаш, А. (2021). Дослідження формування ефективної управлінської команди. *Економіка та суспільство*, 25. Взято з <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/246/234>

References

- Levchenko, A. & Horpynenko, O. V. (2022). Suchasna model komandnoho menedzhmentu v systemi stratehichnoho upravlinnia liudskymy resursamy [Modern model of team management in the system of strategic human resources management]. In *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky [Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic Sciences]* (Vol. 8 (41). pp. 253-258). Kropyvnytskyi: Tsentrlnoukrainskyi nats. tekh. un-t. Retrieved from <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f83c4b24-a6c0-4a75-890c-1971ad5ea8c7/content> [in Ukrainian].
- Porosinin, A. (2024). Teoretychni osnovy menedzhmentu komandnoho rozvytku na pidpriemstvi [Theoretical foundations of team development management at the enterprise]. *Ahrosvit [Agrosvit]*, 15. 63-70. Retrieved from <https://www.nauka.com.ua/index.php/agrosvit/article/download/4283/4318/9929> [in Ukrainian].
- Pryimak, V. (2019). Hnuchki modeli upravlinnia komandnoiu robotoiu inzhynirynhovyykh proektiv [Flexible models of teamwork management of engineering projects]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Ser. Ekonomika [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics]*, 6 (207), 21-27. Retrieved from <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/06/207-21-27.pdf> [in Ukrainian].
- Ridkous, O. (2019). *Agile, Scrum, Kanban i Lean: yak tse pratsiuie na praktytsi [Agile, Scrum, Kanban and Lean: how it works in practice]*. Retrieved from <https://www.management.com.ua/notes/agile-scrum-kanban-lean.html> [in Ukrainian].
- Shportko, H., & Karabash, A. (2021). Doslidzhennia formuvannia efektyvnoi upravlinskoї komandy [Research on the formation of an effective management team]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*, 25. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/246/234> [in Ukrainian].
- Vlasenko, T. O. (2024). *Komandnyi menedzhment v orhanizatsii [Team management in the organization]* (Bakalavr. diplom. robota). KNEU im. Vadyma Hetmana, Kyiv [in Ukrainian].

BOLSHAIA O., BABENKO I., KUZMENKO H., GALAGUZA O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE INFLUENCE OF TEAM MANAGEMENT ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION

Team management is an effective tool that not only enhances employee productivity but also stimulates innovation processes within a company. Innovations have become a decisive factor for success in today's dynamic world, where rapid technological advancements, intensified competition, and increasing customer demands compel companies to be flexible, creative, and adaptive.

Teams formed to accomplish specific tasks significantly boost efficiency in developing and implementing new ideas. They create synergy by combining diverse knowledge, skills, and experiences of their members, fostering creativity and unconventional solutions. Effective team management facilitates horizontal communication, simplifying the exchange of ideas, reducing conflict levels, and strengthening mutual understanding within the group.

However, implementing team management is not without challenges. To ensure a team operates effectively, its composition must be carefully balanced, taking into account professional competencies, personal traits, and work styles.

Leadership is another critical success factor – an effective leader must motivate, coordinate actions, and resolve conflicts promptly. Poor leadership can not only diminish the team's innovation potential but also generate additional internal problems for the organization.

Another essential aspect is creating an environment that fosters innovation. This involves providing necessary resources such as time, technology, and finances, as well as cultivating a culture where every employee feels valued and encouraged to share their ideas. Without proper support from leadership, even the most talented teams may fail to successfully implement innovations.

The study of the impact of team management on an organization's innovative development is crucial for both academic research and managerial practice. It helps to understand how to manage teams effectively to enhance competitiveness and ensure sustainable growth in the face of constant changes in the modern environment.

Key words: *Team management, innovative development, innovations, enterprise, economy.*

Стаття надійшла до редакції 04.10.2024 р.

УДК 373.5.016:[821.09:7.04(477)]

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317661](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317661)

АЛЛА БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-4140-4733

ЮРІЙ БОНДАРЕНКО

ORCID: 0000-0003-0938-9588

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ОПРАЦЮВАННЯ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автори статті розгортають власні методико-літературознавчі пропозиції щодо вирішення важливої дидактичної проблеми – комплексного вивчення образів-символів, виходячи із хронологічної структури художніх джерел, їх ідейно-тематичного навантаження, словесного оформлення символічних утворень. Провідна думка статті полягає в тому, що осмислення образів-символів, їх змісту та художнього значення має впливати з усього системного аналізу літературного джерела й бути його частиною. Образи-символи слід розглядати як своєрідні «уламки» (Гадамер, 2001) художньої структури тексту, у якій вони займають органічне місце, а тому можуть бути пояснені тільки як її частина.

Викладені судження ілюструються значною кількістю літературного матеріалу, уключеного до шкільних програм. Це твори Т. Шевченка («Кавказ»), П. Куліша («Чорна рада»), І. Франка («Зів'яле листя», «Сойчине крило», «Легенда про вічне життя»), М. Коцюбинського («Intermezzo»), В. Стефаніка («Камінний хрест») та ін. На прикладі деяких із цих творів продемонстровано, що образи-символи виконують об'єднуювальну та узагальнювальну роль в організації художнього тексту, забезпечують вираження провідних думок автора. Виходячи із цього, пропонується вивчати образи-символи на заключному етапі аналізу літературного твору, коли учні засвоїли всю систему значень, закладених у текст, специфіку їх образного вираження з допомогою багатьох інших засобів, використаних письменником. У результаті опрацювання символів стає ніби кульмінаційним моментом в осягненні школярами літературного джерела, вони постають квінтесенцією художньої картини, яку учні намагаються опанувати. Для цього учасників навчального процесу слід націлювати на авторське розуміння ключових світоглядних феноменів, якими є образи космосу (природи), Бога, людини, суспільства й нації.

Ключові слова: *образ-символ, символізація, узагальнення, абстрактне, конкретне, «відсторонення», художня деталь, хронотон, ідейно-тематичний зміст.*

Постановка проблеми. Значна кількість літературних творів, передбачених для вивчення в середній школі (особливо в 9-11 класах), містять образи-символи, які допомагають концептуалізувати зображене й часто винесені в сильну позицію тексту – його заголовки, тим самим привертаючи увагу школярів від самого початку опрацювання художнього матеріалу. Зокрема, це стосується роман П. Куліша «Чорна рада»,

оповідання та збірку віршів І. Франка «Сойчине крило» й «Зів'яле листя», новелу В. Стефаника «Камінний хрест» та ін. І навіть якщо символ не є заголовком, обійти його увагою на уроці неможливо, адже він – свого роду семантичний центр зображеного, образ, який значною мірою пов'язаний з усім змістом літературного твору й акумулює його сутність. Це впливає з того, що символ – естетично канонізована концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знаку, понятійної сфери. Символ має метонімічне значення імені цієї концептуальної структури. Символ характеризується інтенційністю, образністю, мотивованістю, дійсничістю, імперативністю, психологічністю» (Селіванова, 2011, с. 645-646). Під іншою концептуальною структурою, на наш погляд, і слід розуміти художній текст, із яким образ-символ перебуває у великій кількості названих зв'язків.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення образів-символів у середній школі практично не розкрита. Існують лише окремі напрацювання (Я. Зеленська (2009), А. Іващенко (2018)). У більшості випадків дослідники торкаються культурологічних та літературознавчих аспектів (І. Гончарова, Л. Демидюк, Д. Загайська, В. Кононенко, М. Кудрявцев, Ю. Логвиненко, Г. Сабат, Ю. Сватко, Н. Сиромля, А. Стебельська), а методичні залишаються поза увагою.

Мета наукової розвідки. Методична думка виробила багато шляхів опрацювання літературного твору та його структурних елементів. До аналізу символічних утворень надаються словесно-образний, хронологічний, проблемно-тематичний, ідеаційно-концептуальний, який допомагає розкрити світогляду спрямованість літературного матеріалу, що значною мірою виражена і з допомогою названих образів. Тому метою статті є намагання продемонструвати систему спільного осмислення на уроці художнього змісту літературного джерела та особливостей образів-символів. Це допоможе визначити не тільки оптимальні способи опрацювання символів, але й окреслити методичні закономірності, які дозволять учням збагнути їх концептуальне навантаження в конкретних текстах, а також художню природу («внутрішній механізм»), теоретичне визначення, зв'язок з усім змістом художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд проблеми вивчення образів-символів пропонуємо розпочати з визначення системи цих утворень в літературних текстах, уключених до шкільних програм. На нашу думку, вона така (Таблиця 1).

Образ-символ в літературному творі часто відіграє об'єднуювальну та узагальнюювальну роль: це своєрідний носій провідної думки тексту або його частини в сконцентрованій образній формі. «Всі різноманітні виміри життєвіту з їхніми трансценденціями простору, часу, соціальності та множинних сфер реальності інтегровані за посередництвом знаків і символів» (Дреер, 2011, с. 20). Тому, щоб учні усвідомили зміст символу та його художню функцію, необхідно здійснити попередню поглиблену інтерпретацію художнього матеріалу, виявити все його семантичне багатство, досягти належного проникнення школярами в написане автором. Вважаємо, що в більшості випадків пояснення образів-символів на уроці має відбуватися вже після основної текстуальної роботи, на її завершальному етапі (хоча й не завжди). Як пише В. Кононенко, «від знань до значень і смислів, від образів до символів – такими етапними сходинками просувається особистість у своїх пошуках адекватного сприйняття національно орієнтованого дискурсу» (Кононенко, 2010, с. 147) (усіх інших дискурсів також – Ю. Б.). Символіка «Чорної ради» (П. Куліш), «волів» (Панас Мирний, Іван Білик), «залізної руки города» (М. Коцюбинський), «камінного хреста» (В. Стефаник) та ін. «відкривається» тільки на основі усвідомлення сутності та наслідків козацької ради, на якій гетьманом було обрано Івана Брюховецького в романі «Чорна рада», трагічного становища селянства в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» чи новелі «Камінний хрест», негативного впливу міста на людину в новелі «Intermezzo» тощо. Отже, вивчення літературних творів має набувати цілеспрямованого характеру й передбачати такий аналіз тексту, який зачіпає відповідні образні та проблемно-тематичні аспекти представленої картини світу. Так, осмислення символу «залізна рука города» потребує застосування вчителем ряду навчальних дій:

1. Інтерпретацію значної кількості художніх висловів, які характеризують авторський погляд на урбаністичний простір.

3. Учнями слід говорити, що початок ХХ століття – час інтенсивної індустріалізації, появи великої кількості заводів і фабрик та пов'язаних із ними екологічних проблем.

2. Розкриття образу людини, сучасника М. Коцюбинського, в умовах індустріалізації суспільства.

Письменник називає цього сучасника автором «скреготу фабрик», «грому коліс», «пилу та диму», що сам створює нестерпні умови для існування. Експресію посилює порівняння людини зі «звіриною», яка реве, образ «ревучих потоків людського життя».

3. Осмислення психологічного стану ліричного героя на початку новели М. Коцюбинського «Intermezzo».

4. Важливо окреслити ті мовно-художні звороти, які вказують на проблеми внутрішнього стану людини в місті: обов'язки («треба», «мушу», «невільник цього многоголового звіра»), депресію («утомився»), залежність від інших («чуже життя входить в моє», «іде на мене», «твої очі (людини – Ю.Б.)...

вляють у мене», «ти хочеш виссати мене», я – заїзд для інших), нездатність знайти особистісний простір («я не можу бути самотнім»).

Таблиця 1.

Образи-символи в літературних творах, включених до шкільної програми

Літературний твір	Образ-символ	Символічне значення	Клас
Поема Т. Шевченка «Кавказ»	Орел	Імперське гноблення російським царизмом поневолених народів, зокрема Кавказу	9
Поема Т. Шевченка «Кавказ»	Прометей	Народи Кавказу, які перебувають в умовах імперського гноблення і протистоять йому	9
Роман П. Куліша «Чорна рада»	Чорна рада	Національний розбрат, деструктивні процеси, що ведуть до національного занепаду	9
Повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»	Кайдашева сім'я	Людський егоїзм, національний занепад України, психологічна деградація народу	10
Роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»	Воли, які ревуть	Соціальне й національне уярмлення народу й людини зокрема, протестна реакція	10.
Поема І. Франка «Мойсей»	Мойсей, діти, Єгошуа; Гебреї, номади, Авірон, Датан	Національно-визвольний дух народу; національне занепадництво	10
Вірш І. Франка «Каменярі»	Скала, каменяр	Уособлення важких соціальних проблем, людини, яка з ними бореться	10
Поема І. Франка «Легенда про вічне життя»	Горішок	Вічне життя, прагнення його	10
Оповідання І. Франка «Сойчине крило»	Сойчине крило	Зраджене кохання	10
Збірка І. Франка «Зів'яле листя»	Зів'яле листя	Внутрішній занепад людини	10
М. Коцюбинський «Intermezzo»	Залізна рука города	Залежність людини від соціуму	10
М. Коцюбинський «Intermezzo»	Три білі вівчарки (Трепов, Оверко, Пава)	Жандармерія, селянство, панство	10
Новела В. Стефаніка «Камінний хрест»	Камінний хрест	Трагічна доля західноукраїнського селянства, зведеного до крайньої бідності і змушеного емігрувати на американський континент	10
Новела О. Кобилянської «Valse melancolique»	Обірвана струна	Обірване життя людини, нереалізована особистісна мета	10
Вірш М. Вороного «Блакитна панна»	Блакитна панна	Весна	10
Вірш Олександра Олеся «О слово рідне! Орле скутий!»	Скутий орел	Мова	10
Вірш Д. Павличка «Два кольори»	Червоний і чорний кольори	Любов і журба в житті людини	11
І. Драч балада «Крила»	Крила	Талант людини	11

5. Узагальнення одержаної в процесі текстуальної роботи інформації.

Отже, образ-символ «залізна рука города» має бути усвідомлений учнями на фоні достатньо широкої картини міського життя, яку М. Коцюбинський насичує негативними конотаціями, необхідними для того, щоб підкреслити дискомфорт ліричного героя в урбаністичному середовищі, його фізичну та психологічну залежність від соціуму. Саме в цьому контексті образ залізниці набуває додаткового символічного значення, яке письменник значною мірою прояснює всією художньою характеристикою міста.

Тому необхідно зазначити: тільки після того, як учні усвідомили авторське розуміння масштабних зображуваних феноменів, якими є образи Бога, природи, людини, суспільства, нації (у кожному тексті свої) в цілому, треба починати опрацювати образ-символ, який узагальнює ці явища, часто не одне, а кілька: людина й суспільство – «залізна рука города»; людина, суспільство й нація – «камінний хрест», «воли», «чорна рада» «Кайдашева сім'я» тощо. Розуміння сутності образу-символу формується всім ходом текстуального аналізу, у результаті якого школярі мають дати відповідь на питання:

Яким постає у творі той чи той феномен?

Які значення автор реалізує (розгортає) в його межах?

Чому митець обирає саме таке символічне втілення, яке виникає в контексті більш широкої картини світу?

Важливим моментом у пізнавальній роботі є те, щоб учні деталізували весь набір рис, яким наділене певне явище, сформулювали їх у вигляді вузьких слів-понять, вибудували з них семантичні ряди, тобто встановили зв'язок абстрактного з конкретним. Скажімо, місто (соціум) в новелі «Intermezzo» – це урбанізований простір, індустріалізація, екологічні проблеми, несвобода людини, знеособлення, залежність від навколишнього середовища. Такі пояснення стають основою для усвідомлення значення авторського образу-символу «залізна рука города». Вибори гетьмана в романі П. Куліша показано як торжество політичного популізму, перемога емоцій над розумом, змасовлення, а також нищення національної еліти. Це підстава для учнів задуматися, у який спосіб письменник трансформував історичну назву «Чорна рада» (присутність соціальних низів – черні) в символ національної трагедії, адже вибори на гетьманство Івана Брюховецького значною мірою уособлюють деструктивні процеси в Україні (слово «чорна» набуває негативної конотації).

Після цього відбувається перенесення виділених значень на образ-символ. Виникає розуміння, що саме митець намагався в нього вкласти, як саме використав у літературному творі. Школярі усвідомлюють процес перетворення конкретного образу, зокрема залізничі, в масштабне семантичне утворення з цілою системою необхідних М. Коцюбинському значень (первісно цих значень у залізничі немає, вони з'являються тільки завдяки художньому мисленню автора). У такий спосіб окремий образ стає символічним, домірним загальної художньої картині міста, створеній в новелі «Intermezzo».

Проте образи-символи мають не тільки проблемно-тематичний чи ідейно-світоглядний вимір, але й образний. У зв'язку із цим необхідно підкреслити важливість аналізу й того, як автор «портретує» символ, яких зовнішніх рис йому надає (там, де це можливо). Це окремий предмет для розмови разом із учнями, особливо там, де образ-символ набуває вигляду статичного об'єкту (наприклад, камінний хрест у В. Стефаніка, сойчине крило, зів'яле листя в І. Франка, струна в О. Кобилянської) або художньої персони (Прометей у Т. Шевченка, Блакитна Панна в М. Вороного, скутий орел в Олександра Олеся, наречена в П. Тичини). Здебільшого в центрі уваги учасників навчального процесу опиняються художні деталі, які мають важливе значення для розуміння символу. Зокрема, сойчине крило залишилося від убитої пташки; Прометей проходить через смертельні муки, яких йому завдає орел; струна уривається, що спричинює смерть героїні; воли ревуть через голод і т. д. Саме ці особливості дають підстави для певних висновків щодо змістового навантаження символів, а також для визначення їхньої художньої ролі. Такий підхід впливає з вимоги, «що після питання, яке передбачає пошук деталей, повинні йти запитання щодо розкриття їхнього смислу і функцій у тексті» (Кривокінь, 2007, с. 18). Тому потрібно давати відповідь на питання:

Чому письменники наділили образи-символи саме такими властивостями?

Як це слід співвідносити зі змістом літературних творів?

Які змістові особливості написаного автором виражені в названих деталях?

Така робота стає підставою для додаткової візуалізації образів-символів, що сприяє їх запам'ятовуванню та посиленню образних уявлень школярів від літературного тексту. Виділення ключових деталей у зображенні спонукає учнів до вдумливого опрацювання цього художнього феномену, адже «особливості літературного спостереження в процесі формування в учнів умінь аналізувати образи-символи полягають у створенні необхідних умов для інтерпретації художнього твору» (Іващенко, 2018, с. 82). Ці деталі мають обов'язково бути зачитаними й прокоментованими на уроці. Як доповнення такої роботи – малювання, «усне малювання» (усний уявний опис) або письмовий опис образу-символу, коментування відповідних ілюстрацій, створених художниками-професіоналами. Усе разом має посилити художні, здебільшого зорові, враження школярів, забезпечити багаті уявлення про візуальні сторони образу-символу. Тут є простір для проведення конкурсів: на кращий малюнок-зображення символу, на найбільш багатий опис цього образу, інколи – на його макетування (наприклад, образу камінного хреста з допомогою картону чи іншого матеріалу). Оскільки образи-символи часто співвідносні з явищами абстрактного характеру, тому корисним буде й посилення їх зображення цитатними підписами, узятими з літературного твору, які стосуються символу.

У результаті учні мають прокоментувати, яким вони уявляють образ-символ, які асоціації він у них викликає. Формування образних уявлень – один із напрямків художнього розвитку дітей.

Як ви уявляєте образ Блакитної Панни? Опишіть його.

Із якою символічною метою М. Коцюбинський використав деталь «залізна» в змалюванні «руки города»? Як би ви її відтворили на папері?

Чому Олександр Олесь порівнює мову зі скутим орлом? У чому полягає особливість цього образу?

Який зміст образу зів'ялого листя в поетичній збірці І. Франка? Чому невдале кохання автор асоціює з осіннім листям?

Подані запитання ілюструють навчальну потребу в тому, щоб під час вивчення образів-символів перебували у взаємодії різні типи мислення – логічне й образне. Роль кожного окрема, проте мета спільна – створити у свідомості школярів об'єднане утворення, що включає в себе розуміння змісту символу та багате образне уявлення на його основі.

Як продовження окреслених вище видів діяльності бачимо ще один: долучення школярів до процесу символізації, спрямованого на розвиток розуміння, у який спосіб образ перетворюється на символ. «Незалежно від волі автора художнього твору читач може віднаходити в тексті символи і, пізнаючи їхню семантичну невичерпність, наповнювати власним змістом, адже символ не нав'язує жодних значень, лише виокремлює поле для їхнього виникнення і визначає напрям духовного пізнання» (Демидюк, 2006, с. 49). Після осмислення образу «залізної руки городу» в новелі М. Коцюбинського «Intermezzo», який учні кваліфікують символом здебільшого за допомогою вчителя, їм можна запропонувати інтелектуальну роботу з визначення можливого символічного значення художніх утворень, які є в тексті, але не визнані символами. У межах хронотопу «місто» до фрагменту «приїзд ліричного героя до села» на таку роль, на нашу думку, можуть претендувати ціла низка образів.

Мовно-художні образи	Їх можливий символічний зміст (за версією учнів)
Многоголовий звір	
Хвиля	
Планети	
Орбіти	
Заїзд	
Хата	
Химерна сітка	
Зелений хаос	
Велика тиша	

Школярі мають віднайти ці образи в новелі М. Коцюбинського і, виходячи з контексту, у якому вони перебувають, запропонувати власні версії можливих символічних значень. Вони, з одного боку, виконують процедуру «відсторонення» – виокремлення образу, що претендує бути символічним, а з іншого – максимального врахування контекстної ситуації, адже тільки в ній це утворення приростає непрямыми словниковими значеннями. Крім пропонованих учителем, учням слід також надавати право самостійно визначати мовно-художні образи, які, на їхню думку, доцільно вважати символами. Безперечно, у межах хронотопу «місто» в новелі «Intermezzo» всі словесні конструкції, які несуть символічне навантаження, відображають тему «людина й урбанізований соціум», а тому взаємодіють із головним відповідним утворенням – «залізна рука города». Така робота не суперечить визначенню символу, зроблене Г.-Г. Гадамером: «Символ, тим часом, досвід символічного має на увазі, що окреме, особливе постає як уламок буття, здатний з'єднатися з відповідним йому уламком у цілісність, або також, що це – давноочікувана частинка, яка доповнює до цілого, фрагменту життя...» (Гадамер, 2001, с. 79). На цій основі доцільно вибудовувати всю роботу на уроці, шукаючи точки й лінії взаємодії образів-символів з аналогічними утвореннями, а також з усією образно-змістовою структурою художнього тексту або його частини.

Під час вивчення низки інших літературних творів аналогічні взаємодії символічних утворень, на наш погляд, також повинні зацікавлювати вчителя та учнів. Наприклад, камінний хрест і горб (новела В. Стефаніка «Камінний хрест»), орел – неситий; Прометей – жива душа – всі язики (поема Т. Шевченка «Кавказ»), Мойсей – діти – Єгошуа; гебреї – номади – Авірон – Датан (поема І. Франка «Мойсей») та ін. У драмі-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка розгорнула широку міфолого-символічну систему, де більшість міфологічних персонажів утілюють певні сторони внутрішнього чи зовнішнього буття людини. Усе разом дозволяє розглядати на уроці не поодинокі образи-символи, а цілий символічний простір, наявний в багатьох текстах української літератури

Висновки. Можна стверджувати, що значна кількість літературних творів, передбачених для вивчення в середній школі, включає в себе процес символізації як важливу грань авторської манери зображення. Це створює можливості для широких комплексних зусиль учнів під час опанування названого художнього явища. На наш погляд, образи-символи обов'язково повинні потрапляти в процес контекстного вивчення,

коли вся художня картина, яку створив письменник, виконує роль середовища, у якому сформовано ці образи, а тому їх треба розглядати виходячи з тієї системи значень, яку закладено у твір. Ураховуючи слова Г.-Г. Гадамера, що символ – лише «уламок» окремої цілісності, робимо узагальнення: осмислювати його зміст і художню роль на уроках української літератури неможливо без оцінки інших структурних елементів літературного твору, адже вони разом формують семантичне поле, необхідне автору.

Список використаних джерел

- Гадамер, Г.-Г. (2001). Актуальність прекрасного. Мистецтво як гра, символ і свято. В кн. *Герменевтика і поетика*. (с. 51-99). Київ: «Юніверс».
- Демидюк, Л. (2006). Символ як засіб організації художнього тексту (за романом І. Павлюка «Мезозой»). *Слово і Час*, 7, 49-55.
- Дреєр, Й. (2011). Символ і теорія життєсвіту: «Трансценденція життєсвіту і подолання її за посередництва знаків і символів». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 3-25.
- Загайська, Д. Л. (2016). Співвідношення символу та метафори, алегорії, образу, знаку як засобів художньої виразності. *Теорія мистецтва*, 5, 17-23.
- Зеленська, Я. Ю. (2009). Проблема вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі української літератури. *Вісник Запорізького національного університету*, 2, 81-84.
- Івашенко, А. (2018). Особливості літературного спостереження в процесі формування в учнів умінь аналізувати образи-символи. В кн. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки* (Т. 4, с. 81-84). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Кононенко, В. (2010). Сміслові конотації у структурі тексту. *Мовознавство*, 2-3, 146-155.
- Косенко, Н. (2005). Розвиток в учнів здатності до зіставлення художніх образів. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 10, 34-35.
- Кривокінь, Л. В. (2007). Аналіз художнього образу в процесі вивчення літературного твору. *Зарубіжна література в школі*, 15/16, 17-22.
- Селіванова, О. О. (2011). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.

References

- Demydiuk, L. (2006). Symbol yak zasib orhanizatsii khudozhnoho tekstu (za romanom I. Pavliuka "Mezozoi") [Symbol as a means of organizing a literary text (based on I. Pavliuk's novel "Mesozoic")]. *Slovo i Chas [Word and Time]*, 7, 49-55 [in Ukrainian].
- Dreier, Y. (2011). Symbol i teoriia zhyttiesvitu: "Transtsendentsiia zhyttiesvitu i podolannia yikh za poserednytstva znakiv i symvoliv" [Symbol and the theory of life-world: "Transcendence of the Life World and Overcoming It through the Mediation of Signs and Symbols"]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: Theory, Methods, Marketing]*, 3, 3-25 [in Ukrainian].
- Gadamer, H.-G. (2001). Aktualnist prekrasnogo. Mystetstvo yak hra, symvol i sviato [The relevance of the beautiful. Art as game, symbol and celebration]. In. *Hermenevtyka i poetyka [Hermeneutics and poetics]* (pp. 51-99). Kyiv: "Iunivers" [in Ukrainian].
- Ivashchenko, A. (2018). Osoblyvosti literaturnoho sposterezhennia v protsesi formuvannia v uchniv umin analizuvaty obrazy-symvoly [Peculiarities of literary observation in the process of forming students' skills to analyze images-symbols]. In. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky [Scientific Notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Psychological and pedagogical sciences]* (Vol. 4, pp. 81-84). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
- Kononenko, V. (2010). Smyslovi konotatsii u strukturi tekstu [Semantic connotations in the structure of the text]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 2-3, 146-155 [in Ukrainian].
- Kosenko, N. (2005). Rozvytok v uchniv zdatnosti do zistavlennia khudozhnikh obraziv [Development of pupils' ability to compare artistic images]. *Vsesvitnia literatura v serednikh navchalnykh zakladakh Ukrainy [World Literature in Secondary Schools of Ukraine]*, 10, 34-35 [in Ukrainian].
- Kryvokin, L. V. (2007). Analiz khudozhnoho obrazu v protsesi vyvchennia literaturnoho tvoruv [Analysis of the artistic image in the process of studying a literary work]. *Zarubizhna literatura v shkoli [Foreign literature in school]*, 15/16, 17-22 [in Ukrainian].
- Selivanova, O. O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
- Zahaiska, D. L. (2016). Spividnoshennia symvolu ta metafory, alehorii, obrazu, znaku yak zasobiv khudozhnoi vyraznosti [The relationship between symbol and metaphor, allegory, image, sign as means of artistic expression]. *Teoriia mystetstva [Theory of Art]*, 5, 17-23 [in Ukrainian].
- Zelenska, Ya. Yu. (2009). Problema vyvchennia poniattia pro obraz-symvol u shkilnomu kursu ukrainskoi literatury [The problem of studying the concept of image-symbol in the school course of Ukrainian literature]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhzhia National University]*, 2, 81-84 [in Ukrainian].

BONDARENKO A., BONDARENKO Y.

Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

STUDYING IMAGES-SYMBOLS AT UKRAINIAN LITERATURE LESSONS

Admitting that literature is an art of the word, we should acknowledge that students' work at the level of language organization of the text, which includes images-symbols, is of great importance. The paper's author reveals his own methodological and literature studies propositions concerning an important didactical problem, i.e. the complex study of images-symbols on the basis of chronotopical structure of literature sources, their ideas and themes, word expression of symbolical creations. The main idea of the paper is that comprehension of images-symbols, their contents and artistic value should be based on the complete systematic analysis of a piece of literature, being a part of it. Images-symbols should be treated as specific «debris» (H.-G. Gadamer) of an artistic structure of the text in which they are an organic part and therefore can be explained only as its component.

The author illustrates his statements with the help of enormous literature material, included to the school curriculum. This include works by T. Shevchenko («Caucasus»), P. Kulish («The Black Council»), I. Franko («Faded Leaves», «Jay's Wing», «The Legend about Eternal Life»), M. Kotsiubynskyi («Intermezzo»), V. Stefanyk («The Stone Cross») etc. It is demonstrated on the example of some of these pieces of literature that symbolic images play a unifying and generalizing role in the organization of a literary text, ensuring the expression of author's main ideas. This is why the scientist suggests studying symbolic images at the final stage of literary work analysis, when students have mastered the entire system of meanings, which are embedded in the text, and the specificity of their figurative expression with the help of many other means used by the writer. As a result, the study of symbols becomes a kind of climax in the comprehension of a literary source by schoolchildren, becoming the quintessence of the artistic picture that students are trying to master. Therefore participants of the educational process should be given the task to comprehend author's understanding of key worldview phenomena, i.e. the images of cosmos (nature), God, man, society and nation.

Key words: *image-symbol, symbolization, generalization, abstract, concrete, «alienation», artistic detail, chronotope, ideological and thematic content.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2024 р.

УДК 378.014.3:005.6

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317666](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317666)

ІГОР ВЕРБОВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0001-7202-3429

ВІТАЛІЙ ЧИПОРНЮК

ORCID: 0009-0003-1304-7895

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті акцентовано увагу на сутності та значенні поняття «якість вищої освіти». Виокремлено основні етапи розвитку й реалізації системи управління якістю вищої освіти та запропоновано заходи щодо її вдосконалення в сучасних трансформаційних умовах.

Ключові слова: *освітній процес, заклад вищої освіти, акредитація освітніх програм, якість освітніх послуг, управління якістю, цифровізація освітнього процесу.*

Постановка проблеми. У сучасних трансформаційних умовах українського суспільства питання модернізації та підтримання належного рівня вищої освіти залишається вкрай важливим вектором виходу українського ринку освітніх послуг на міжнародну арену. Від системи якості вищої освіти залежить майбутнє країни, її трудовий та людський потенціал та конкурентоздатність на ринку праці.

Сьогодні якісна вища освіта є важливим індикатором добробуту, а також засобом, який допомагає досягати соціальної й культурної гармонії та сприяє економічному прогресу. Це питання обговорюється як на державному, так і міжнародному рівнях.

Запровадження системи управління якістю освіти значно посилює управлінські можливості закладу вищої освіти: система забезпечує чіткий розподіл відповідальності за кожен етап виконання процедур, підвищує прозорість організаційної структури, оптимізує бізнес-процеси та функції закладу. Відповідно, це сприяє посиленню конкурентоспроможності через надання якісної освіти та розробку інноваційних

рішень, які відповідають актуальним запитам бізнесу. Таким чином, дослідження системи управління якістю вищої освіти є важливим, адже воно створює підґрунтя для ефективного надання освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці системи управління якістю вищої освіти та визначенню основних аспектів її ефективності було присвячено багато досліджень вітчизняних учених. Так, Н. В. Грабовенко (Грабовенко, 2020, с. 26-27) вивчає структуру та функції системи управління якістю вищої освіти. У своєму дослідженні науковиця апелює до стандарту ISO 9001:2008 та аналізує діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти – державного органу, який оцінює якість вищої освіти та наукових результатів. Л. В. Кухарська (Кухарська, 2020, с. 48, 50-51) розглядає численні підходи до визначення понять «освітня послуга», «якість освіти», «якість освітньої послуги». О. Бачинська (Бачинська, 2021, с. 64-72) досліджує основні завдання сучасної освіти та механізм забезпечення якості вищої освіти. Авторка виокремлює рівні контролю за якістю вищої освіти. Зазначений аспект є достатньо цікавим, адже в поєднанні з етапами розвитку системи управління якістю вищої освіти це може створювати механізм розвитку освітньої системи загалом. О. Черненко (Черненко, 2024, с. 83-85) у своїй роботі аналізує моделі системи управління якістю вищої освіти, виокремивши рівні, на яких заклад вищої освіти реалізує управління та контроль над якістю надання освітніх послуг. А. Василюк, М. Дей та В. Базелюк розглядали різні аспекти управління якістю вищої освіти. У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить практика провідних університетів Європейського Союзу щодо забезпечення якості вищої освіти (Василюк, Дей, Базелюк, 2019, с. 38-58).

Таким чином, вбачається, що існує потреба в проведенні реформування системи управління якістю вищої освіти відповідно до вимог сучасного суспільства та безпосередньо здобувача. Обставини, які змінили вектор традиційного навчання на дистанційне, починаючи з 2019 року, зумовили появу багатьох новацій та сприяли виникненню нових потреб у здобувачів вищої освіти. Серед новацій можна виокремити такі, як важкий та різний за тривалістю адаптаційний період у здобувачів вищої освіти та викладацького складу до дистанційного навчання; відсутність можливості прямої комунікації під час освітнього процесу; здобуття освіти в складних стресових умовах тощо. Дослідження етапів розвитку системи управління якістю вищої освіти дає змогу проаналізувати потенційні можливості внесення змін до механізмів функціонування закладів вищої освіти таким чином, щоб зробити процес реформування більш м'яким для здобувачів вищої освіти.

Мета статті – дослідити сутність та основні етапи розвитку системи управління якістю вищої освіти.

Основні завдання роботи, які сприяють досягненню мети:

- 1) розглянути перспективи розвитку вищої освіти України в контексті національних стандартів якості;
- 2) навести перелік заходів, які змогли стабілізувати ситуацію щодо системи управління якістю вищої освіти, починаючи з лютого 2022 року;
- 3) виокремити основні напрями цифровізації в контексті управління якістю освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. Покращення якості вищої освіти в сучасних трансформаційних умовах розвитку вітчизняного суспільства стало ключовим аспектом забезпечення успішної інтеграції України в міжнародний освітній простір та набуття молодими фахівцями знань, умінь та навичок, необхідних для конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародних ринках праці.

Сутність та значення поняття «якість вищої освіти» можна характеризувати як сукупність знань, умінь та навичок здобувача вищої освіти, які формують інформаційний потенціал та накопичуються впродовж навчання здобувача в закладі вищої освіти (далі – ЗВО). Будь-які зміни цього потенціалу можна вважати продуктивними для майбутньої трудової діяльності здобувача вищої освіти. Йдеться про підвищення кваліфікації, відвідування курсів для опанування специфічних компетенцій, продовження навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні тощо (Черненко, 2024, с. 81).

Регулятивна функція держави в галузі освіти й науки реалізується через загальнонаціональні положення щодо надання освітніх послуг нормативного характеру, визначені Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України. Також у 2015 році на заміну Вищій атестаційній комісії України Міністерством освіти і науки України було утворено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО), яке виконує контролювальну та інформаційну функції.

Основними напрямками діяльності головного центрального органу виконавчої влади з питань вищої освіти є (Грабовенко, 2020, с. 30):

- 1) акредитація освітніх та освітньо-наукових програм першого, другого та третього рівнів вищої освіти;
- 2) акредитація закладів вищої освіти;
- 3) моніторинг внутрішнього стану систем оцінювання якості вищої освіти в закладах вищої освіти;
- 4) розробка та контроль над дотриманням основних принципів академічної доброчесності;
- 5) контроль за разовими спеціалізованими вченими радами;
- 6) складання рейтингів університетів тощо.

Аналізуючи поточний стан якості освітніх послуг неможливо не брати до уваги той факт, що нині реалізація напрямів діяльності НАЗЯВО та Міністерства освіти і науки України відбувається в умовах воєнної агресії росії, зазнаючи різних трансформацій з 24 лютого 2022 року.

На початку повномасштабного вторгнення необхідно було досить швидко реагувати на нестандартні події в суспільстві та економічному й політичному житті країни. Кожного дня з'являлися нові законодавчі, нормативні, медичні та освітні новації, які треба було швидко адаптувати до життя різних категорій населення, зокрема здобувачів вищої освіти, які ще не звикли до дистанційного формату навчання внаслідок пандемії COVID-19.

Ключовими навичками науково-педагогічного персоналу ЗВО в цих умовах були гнучкість та стресостійкість. Зростала нестандартна мотивація здобувачів вищої освіти, пристосовуваність до зовнішніх чинників, покращувався рівень емпатії (Ничкало, Овчарук, Гордієнко, Іванюк, 2022, с. 7-8).

На рис. 1 наведено перелік заходів, які, на думку керівників ЗВО, допомогли стабілізувати ситуацію у сфері якості надання освітніх послуг.

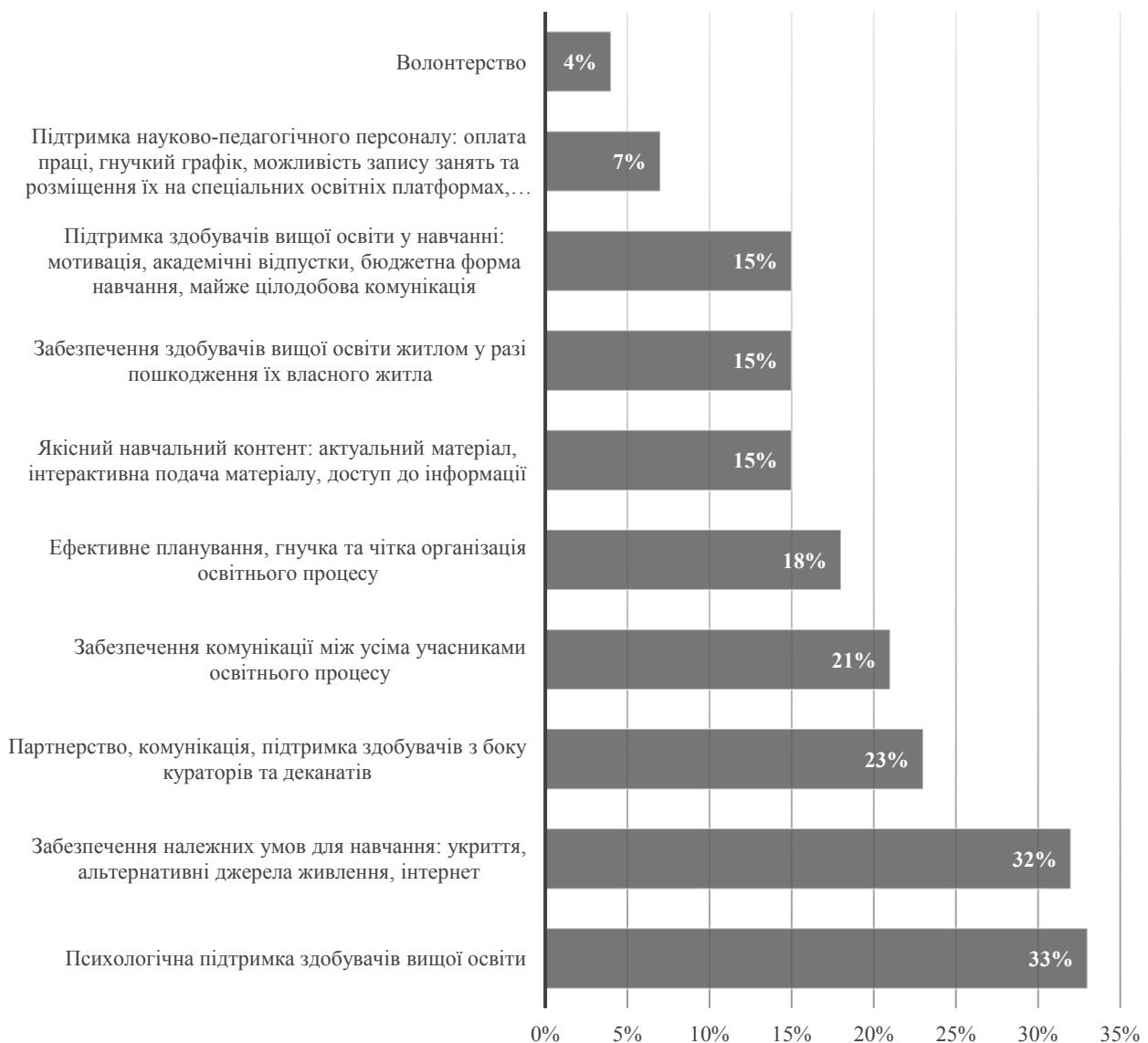

Рис. 1. Перелік заходів, які допомогли стабілізувати ситуацію у сфері якості надання освітніх послуг (Державна служба якості, 2022, с. 61).

Як бачимо, до таких заходів належать: психологічна підтримка здобувачів вищої освіти; забезпечення належних умов для навчання: укриття, альтернативні джерела живлення, безперебійний інтернет; партнерство, комунікація, підтримка здобувачів кураторами та деканатами через соціальні мережі; забезпечення комунікації між усіма учасниками освітнього процесу – переміщення, переїзди, зміна місця проживання – усі ці питання були на постійному контролі відповідних структурних підрозділів у більшості вітчизняних ЗВО; ефективне планування, гнучка та чітка організація освітнього процесу; якісний навчальний контент: актуальний матеріал, інтерактивне подання матеріалу, доступ до інформації;

забезпечення здобувачів вищої освіти житлом у разі пошкодження їхнього власного житла – студентські гуртожитки на початку повномасштабного вторгнення змогли дати прихисток багатьом здобувачам освіти й працівникам ЗВО; підтримка здобувачів вищої освіти в навчанні: мотивація, академічні відпустки, бюджетна форма навчання, майже цілодобова комунікація; підтримка науково-педагогічного персоналу: оплата праці, гнучкий графік, можливість запису занять та розміщення їх на спеціальних освітніх платформах, соціальна та матеріальна підтримка; волонтерство.

Усі ці заходи мають безпосередній вплив на подальший розвиток та реалізацію системи управління якістю вищої освіти, адже відображають сучасні реалії й роблять стандарти та принципи якості більш адаптованими до вимог сучасності.

Реалізація принципів системи управління якістю вищої освіти залежить насамперед від виконання університетами та відповідними підрозділами основних засад та стандартів, за допомогою яких вбачається можливим контроль якості надання освітніх послуг. Зазвичай це відбувається в декілька етапів (стадій) (табл. 1).

Таблиця 1

Основні етапи розвитку та реалізації системи управління якістю вищої освіти

№ етапу	Сутність та зміст	Вихідна інформація, результат, дії ЗВО в межах реалізації етапу
1	Процес формування місії, цілей та стратегії діяльності ЗВО	Стратегія розвитку ЗВО, цілі інституціонального розвитку, стратегія інтернаціоналізації ЗВО, стратегія сталого розвитку ЗВО
2	Проведення навчання (тренінгу) для персоналу відносно впровадження новацій	Програма навчання (тренінгу), відповідні сертифікати, посвідчення про закінчення курсів та здобуття відповідної кваліфікації
3	Процес удосконалення (реформування) організаційної структури ЗВО	Покращена (удосконалена) організаційна структура ЗВО, створена з урахуванням системи управління якістю вищої освіти
4	Документообіг у сфері дотримання засад щодо якості системи вищої освіти	Звіти відповідних підрозділів, оприлюднення офіційної інформації щодо реалізації засад управління якістю вищої освіти в ЗВО, автоматизація обробки та передавання інформації, мінімізація людського фактора з метою забезпечення науково-педагогічних працівників та фахівців ЗВО
5	Моніторинг та вимірювання якості вищої освіти	Створення відповідних підрозділів у ЗВО, автоматизація передавання інформації на всіх рівнях для отримання точних звітів щодо стану системи управління якістю вищої освіти
6*	Реформування системи управління якістю освіти (за потреби, з урахуванням зовнішніх чинників)	Результати опитувань здобувачів вищої освіти щодо їхнього задоволення якістю освітніх програм, якістю освітніх послуг загалом
7*	Впровадження оновленої системи управління якістю вищої освіти	Наказ про впровадження оновленої системи управління якістю вищої освіти

* 6 та 7 етапи не є обов'язковими для реалізації. ЗВО вирішує самостійно чи потрібно йому виконувати наведені в них заходи, чи ні.

Джерело: розроблено авторами на основні використання таких джерел: (Полякова, Раєвнева, Азізова, 2021, с. 227); (Мордовець, 2019).

Основні етапи розвитку та реалізації системи управління якістю вищої освіти здебільшого спрямовуються на ефективний документообіг, цифровізацію й автоматизацію основних бізнес-процесів та реалізацію основних засад НАЗЯВО.

Вбачається за доцільне розглянути зазначені етапи більш детально.

1 етап. Процес формування місії, цілей та стратегії діяльності ЗВО.

Міжнародним стандартом управління якістю серії ISO 9001 передбачається, що в межах формування основних засад закладів вищої освіти варто використовувати міжнародні підходи до розробки стратегії та політики діяльності ЗВО, зокрема його системи управління якістю. Уся ця інформація має бути у вільному доступі, щоб кожен охочий міг без перешкод ознайомитися зі стратегією ЗВО в контексті євроінтеграції та інституціоналізації вищої освіти. Розміщення такої інформації має бути на офіційних сайтах ЗВО й

надаватися за потребою для ознайомлення членам акредитаційних комісій у процесі здійснення акредитації освітніх програм.

II етап. Проведення навчання (тренінгу) для персоналу відносно впровадження новацій.

Основна мета цього етапу полягає в колаборації поглядів керівників ЗВО з центральним органом виконавчої влади з питань освіти щодо підготовки фахівців, які будуть компетентними в питаннях розвитку системи управління якістю вищої освіти, зокрема йдеться про розробку стандартів якості, підготовку відповідної документації.

У процесі реалізації другого етапу розробляється програма навчання (тренінгу), видають відповідні сертифікати, що засвідчують відповідну кваліфікацію фахівців, які здійснюватимуть реалізацію системи управління якістю вищої освіти. Фактично, це навчання основ внутрішнього аудиту, де будуть аналізуватися поточний стан якості надання освітніх послуг, потенційні можливості реформування організаційної структури, внутрішній документообіг та комунікаційні потоки тощо.

III етап. Процес удосконалення (реформування) організаційної структури ЗВО.

Реформування (удосконалення) організаційної структури ЗВО передбачає перерозподіл основних повноважень серед керівництва як ЗВО, так і структурних підрозділів, які відповідальні за ефективність реалізації засад системи управління якістю вищої освіти. Для впровадження системи управління якістю призначається відповідальна особа, а також відповідальні особи в окремих підрозділах закладу вищої освіти; створюється відповідний відділ, зазвичай це відділ управління якістю освіти або відділ моніторингу якості освіти.

IV етап. Документообіг у сфері дотримання засад щодо відносно якості системи вищої освіти.

Організація документообігу – це фактично внутрішній або комбінований бізнес-процес, який повинен спростувати процес комунікації всередині ЗВО та за його межами. Сутність даного етапу насамперед полягає в аналізі наявної документації щодо перспектив та можливостей розвитку системи управління якістю вищої освіти. Це допомагає виявити всі основні та допоміжні бізнес-процеси діяльності ЗВО, представлені у вигляді положень, посадових інструкцій, кадрової та іншої документації на різних рівнях, нормативно-правової бази та відповідних регламентів тощо.

Паралельно з цим, у процесі поточного аналізу, відповідними підрозділами розробляється документація з питань розвитку системи управління якістю вищої освіти, а саме: настанови, положення, стандарти ISO, на які треба спиратися при розробці того чи іншого виду документації. Цю інформацію оформлюють у вигляді звітів та оприлюднюють для подальшого ознайомлення на офіційному сайті ЗВО.

Формат реформування документообігу та здійснення подальших документованих процедур визначаються закладом вищої освіти на власний розсуд. Готові пакети документів системи управління якістю вищої освіти дають змогу сформувати єдиний ресурс, де буде міститися вся документація ЗВО для спрощеного та прискореного доступу до неї.

V етап. Моніторинг та вимірювання якості вищої освіти.

На даному етапі відбувається утворення відповідних підрозділів у ЗВО, кооперація на всіх рівнях для отримання точних звітів щодо стану системи управління якістю вищої освіти.

Процес оцінювання ефективності роботи закладу вищої освіти, його підрозділів та окремих працівників здійснюється шляхом розробки й застосування методів вимірювання якості надання освітніх послуг, контролю за досягненням показників якості та отримання зворотного зв'язку від здобувачів освіти й працівників закладу.

Процес моніторингу якості надання освітніх послуг передбачає:

1) здійснення анонімного опитування здобувачів на усіх рівнях вищої освіти щодо задоволеності якістю наданих освітніх послуг. На підставі його аналізу відповідний підрозділ виокремлює слабкі сторони за кожним із критеріїв системи управління якістю вищої освіти;

2) визначення основних процесів у ЗВО, які впливають на якість вищої освіти з подальшим їх аналізом;

3) оцінювання знань, умінь та навичок здобувачів вищої освіти шляхом здійснення різних видів контролю: поточного, проміжного, підсумкового у вигляді заліку або іспиту.

VI етап. Реформування системи управління якістю освіти (за потреби, з урахуванням зовнішніх чинників).

Реалізація даного етапу здійснюється на підставі результатів опитувань здобувачів вищої освіти щодо їхнього задоволення якістю освітніх програм, освітніх послуг загалом. Цей етап не є обов'язковим для реалізації в межах розвитку системи управління якістю вищої освіти, але за потреби ЗВО він втілюється шляхом виявлення всіх можливих недоліків, нюансів освітніх програм і вживання коригувальних заходів щодо запобігання зниженню якості освітніх послуг.

Якщо внаслідок опитувань студентів було виявлено низьку якість освітніх послуг, зокрема невиконання плану занять, низьку успішність здобувачів вищої освіти на проміжних і підсумкових зрізах знань, незадоволення стилем та манерою викладання, булінг тощо, тоді відповідний підрозділ та

відповідальні за відділами мають вдатися до запобіжних заходів, щоб уникнути зниження показників якості вищої освіти.

VII етап. Впровадження оновленої системи управління якістю вищої освіти.

Відповідно до наказу керівництва закладу вищої освіти в поточну діяльність впроваджуються основні аспекти розвитку системи управління якістю вищої освіти. Паралельно аналізуються бізнес-процеси, які починають працювати в нових умовах управління якістю.

Як бачимо, більшість етапів розвитку системи управління якістю вищої освіти розроблено з урахуванням онлайн-формату роботи й побудовано таким чином, щоб максимально автоматизувати роботу фахівців в умовах дистанційного освітнього процесу.

Слід зазначити, що в умовах цифровізації освітнього процесу суттєво зростає потреба в підвищенні рівня цифрової компетентності всіх учасників освіти. Це охоплює не лише технічну безпеку та грамотність, але також інформаційну грамотність, критичне мислення, уміння ефективно комунікувати в цифровому середовищі, створення цифрового контенту, а також кооперацію, навчання й самонавчання.

Основними аспектами цифровізації освітнього процесу є: застосування доповненої, віртуальної та змішаної реальності, інтеграція хмарних технологій, використання мобільних і інтернет-технологій, впровадження дистанційної освіти, створення масових відкритих онлайн-курсів, гейміфікація навчання, а також розвиток цифрових бібліотек і університетських кампусів (Сисоєва, 2021), (Железнякова, Зміївська, 2024, с. 130-131).

На підставі аналізу основних засад та етапів розвитку системи управління якістю вищої освіти в умовах сучасних трансформацій вітчизняного суспільства для підвищення якості освіти доцільними видаються такі рекомендації:

1) створити сучасну систему підготовки майбутніх фахівців, яка забезпечуватиме належні знання, уміння та навички, необхідні для їхньої конкурентоздатності на вітчизняному та міжнародному ринках праці;

2) удосконалити систему управління якістю вищої освіти відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України та міжнародних освітніх стандартів;

3) здійснювати постійний моніторинг за новітніми тенденціями та технологіями в сучасному освітньому процесі та їхнім збалансованим упровадженням у діяльність українських ЗВО;

4) запровадити періодичне підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу. Раз на п'ять років науково-педагогічний персонал має проходити обов'язкове підвищення кваліфікації та вдосконалювати свій інтелектуальний та викладацький потенціал. Якщо контролювати цей процес на рівні відділів, то можна таким чином впливати на покращення якості освітніх послуг та систему управління якістю загалом.

Висновки. Якість освіти залишатиметься ключовим пріоритетом для вітчизняних ЗВО на наступні роки, оскільки в умовах сучасного світу основним завданням є забезпечення високого рівня знань, умінь і навичок, які здобувачі вищої освіти отримують під час навчання. В епоху цифровізації актуальні компетентності стають передумовою конкурентоздатності фахівця на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Основними етапами розвитку системи управління якістю вищої освіти визначено такі, як процес формування місії, цілей та стратегії ЗВО; проведення навчання (тренінгу) для персоналу щодо впровадження новацій; процес удосконалення (реформування) організаційної структури ЗВО; документообіг у сфері дотримання засад щодо якості системи вищої освіти; моніторинг та вимірювання якості вищої освіти; реформування системи управління якістю освіти (за потреби, з урахуванням зовнішніх чинників); реалізація оновленої системи управління якістю вищої освіти

Упровадження зазначених етапів системи управління якістю в закладах вищої освіти може суттєво підвищити їхню ефективність, забезпечуючи низку внутрішніх переваг. До них належать виявлення помилок у виконанні бізнес-процесів, чітке визначення ролей і обов'язків учасників освітнього процесу (здобувачів, викладачів, співробітників), а також формування позитивного соціального клімату в колективі, що сприяє сталому розвитку закладу. Окрім того, реалізація цих етапів відкриває нові можливості для отримання зовнішніх переваг, таких як підвищення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та покращення іміджу закладу вищої освіти, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах.

Список використаних джерел

Бачинська, О. (2021). Управління якістю освітніх послуг закладів вищої освіти в умовах ринкового середовища. В кн. О. Бачинська (Ред.), *Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем*: монографія (с. 64-72). Тернопіль.

Василюк, А., Дей, М., Базелюк, В. (2019). *Якість вищої освіти: теорія і практика*. Київ; Ніжин: Вид-ць ПП Лисенко М. М.

- Грабовенко, Н. В. (2020). Система управління якістю вищої освіти: структурно-функціональний аналіз. *Університетські наукові записки*, 6 (78), 26-32.
- Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022-2023 навчальному році. (2023). Державна служба якості України.
- Железнякова, Е., Зміївська, І. (2024). Цифрова платформа як інструмент цифровізації освіти. *Бізнес-інформ*, 3, 129-135 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-129-135>
- Кухарська, Л. В. (2020). Парадигма поняття «якість послуг закладів вищої освіти». *Держава та регіони. Економіка та підприємництво*, 114, 1, 46-53.
- Мордовець, А. (2019). Теоретичне обґрунтування напрямів модернізації системи вищої освіти України. *Ефективна економіка*, 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.6.41>
- Ничкало, Н., Овчарук, О., Гордієнко, В., Іванюк, І. (2022). Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI ст.»*, 5, 7-39.
- Полякова, Г., Раєвнева, В., Азізова, К. (2021). Управління якістю освіти як головний чинник конкурентоспроможності інноваційно-активного університету. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (107), 219-235.
- Сисоєва, С. (2021). Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. *Освіта і суспільство*, 11/12, 8-9.
- Черненко, О. (2024). Порівняльний аналіз моделей систем управління якістю вищої освіти. *Український педагогічний журнал*, 2, 79-89.

References

- Bachynska, O. (2021). Upravlinnia yakistiu osvitnikh posluh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh rynkovoho seredovyshcha [Management of the quality of educational services of institutions of higher education in the market environment]. In O. Bachynska (Ed.), *Naroshchuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu subiektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupalnoho rozvytku terytorialno-hospodarskykh system [Increasing the financial and economic potential of subjects of economic relations as a basis for progressive development of territorial and economic systems]*: monohrafiia (pp. 64-72). Ternopil [in Ukrainian].
- Chernenko, O. (2024). Porivnialnyi analiz modelei system upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity [Comparative analysis of models of higher education quality management systems]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 2, 79-89 [in Ukrainian].
- Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh viiny u 2022-2023 navchalnomu rotsi sluzhba yakosti Ukrainy [Research on the quality of the organization of the educational process in the conditions of war in the 2022-2023 academic year]. (2023). Derzhavna sluzhba yakosti Ukrainy.
- Hrabovenko, N. V. (2020). Systema upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity: strukturno-funktsionalnyi analiz [Quality management system of higher education: structural and functional analysis]. *Universytetski naukovy zapysky [University scientific notes]*, 6 (78), 26-32 [in Ukrainian].
- Kukharska, L. V. (2020). Paradyhma poniattia «yakist posluh zakladiv vyshchoi osvity» [The paradigm of the concept of “quality of services of higher education institutions”]. *Derzhava ta rehiony. Ekonomika ta pidpriemnytstvo [State and regions. Economy and Entrepreneurship]*, 3 (114), 1, 46-53 [in Ukrainian].
- Mordovets, A. (2019). Teoretychne obruntuvannia napriamiv modernizatsii systemy vyshchoi osvity Ukrainy [Theoretical substantiation of directions for the modernization of the higher education system of Ukraine]. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.6.41> [in Ukrainian].
- Nychkalo, N., Ovcharuk, O., Hordiienko, V., & Ivaniuk, I. (2022). Ukrainska osvita v umovakh rosiiskoi viiny: vyprobuvannia, novyi dosvid, perspektyvy [Ukrainian education in the conditions of the Russian war: tests, new experience, prospects]. *Visnyk kafedry YuNESKO «Neperervna profesiina osvita XXI st.» [Bulletin of the UNESCO Department “Continuous professional education of the 21st century”]*, 5, 7-39 [in Ukrainian].
- Poliakova, H., Raievnjeva, V., & Azizova, K. (2021). Upravlinnia yakistiu osvity yak holovnyi chynnyk konkurentospromozhnosti innovatsiino-aktyvnoho universytetu [Management of the quality of education as the main factor in the competitiveness of an innovative and active university]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 3 (107), 219-235 [in Ukrainian].
- Sysoieva, S. (2021). Tsyfrovizatsiia osvity: pedahohichni priorytety [Digitization of education: pedagogical priorities]. *Osvita i suspilstvo [Education and society]*, 11/12, 8-9 [in Ukrainian].
- Vasylyuk, A., Dey, M., & Bazelyuk, V. (2019). *Yakist vyshchoyi osvity: teoriya i praktyka [Quality of higher education: theory and practice]*. Kyiv; Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Zhelezniakova, E., & Zmiivska, I. (2024). Tsyfrova platforma yak instrument tsyfrovizatsii osvity [Digital platform as a tool for digitalization of education]. *Biznes-inform [Business inform]*, 3, 129-135 [in Ukrainian].

VERBOVSKYI I., CHYPORNIUK V.

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

MAIN STAGES OF THE DEVELOPMENT OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

In the article, the author emphasizes the essence and meaning of the concept "quality of higher education". It also highlights the problem of maintaining an appropriate level of quality in the provision of educational services during a full-scale invasion. The list of measures that, according to the heads of higher education institutions, helped stabilize the level of the quality management system of higher education and prevent it from falling to a critical level. Psychological support of higher education applicants, provision of appropriate conditions for study, partnership, communication and support of applicants are highlighted among such measures; quality educational content; support for students of higher education in their studies, etc.

The author highlighted the main stages of development and implementation of the quality management system of higher education: the process of forming the mission, goals and strategy of the higher education institution (HEI); conducting education (training) for personnel regarding the introduction of innovations; the process of improving (reforming) the organizational structure of higher education institutions; document flow in the field of compliance with the principles regarding the quality of the higher education system; monitoring and measuring the quality of higher education; reforming the education quality management system (if necessary, taking into account external factors); implementation of the updated higher education quality management system. As we can see, most stages of the development of the quality management system of higher education have been developed taking into account the online format of work and are built in such a way as to automate the work of specialists as much as possible in the conditions of the distance educational process. The main aspects of the digitalization of the educational process are: the use of augmented, virtual and mixed reality, the integration of cloud technologies, the use of mobile and Internet technologies, the introduction of distance education, the creation of mass open online courses, the gamification of learning, as well as the development of digital libraries and university campuses.

As a conclusion author proposed measures to improve the quality management system of the Higher Council in modern transformational conditions.

Keywords: *educational process, higher education institution, accreditation of educational programs, quality of educational services, quality management, digitalization of the educational process.*

Стаття надійшла до редакції 12.10.2024 р.

УДК 373.2.015.31:7

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317668](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317668)

ОКСАНА ВІЛЬХОВА

ORCID: 0000-0002-9152-2511

АНЖЕЛА ПАСІЧНІЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-5500-0070

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

Стаття містить обґрунтування актуальності проблеми формування мистецько-творчої компетентності у дошкільників. Проаналізовано підходи до визначення поняття «мистецько-творча компетентність». Визначено психологічні передумови формування мистецько-творчої компетентності. Зазначено, що дошкільний вік є сенситивним для розвитку творчого потенціалу, а вікові зміни в пізнавальному, емоційному, соціальному, моторному розвитку створюють оптимальні умови для формування мистецько-творчої компетентності. Наголошено на значущості арт-терапії як ефективного інструменту, який батьки та вихователі можуть використовувати для підтримки емоційного та творчого розвитку дітей.

Ключові слова: мистецько-творча компетентність, творчий потенціал, дитина дошкільного віку, мистецтво, арт-терапія, малювання, музика, ліплення.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство стикається з численними викликами, які вимагають продуктивних перетворень у різних сферах життя. У цьому контексті питання творчості, ініціативи та здібностей набувають особливої актуальності. Розвиток творчого потенціалу у дітей дошкільного віку є важливим аспектом, оскільки не лише забезпечує адаптацію до змін, самовираження та самореалізацію, підвищує ефективність діяльності, а й формує основи для подальшого розвитку особистості.

Можливість успішної реалізації творчого потенціалу у дітей підвищується завдяки достатньому рівню сформованості мистецько-творчої компетентності. У сучасному світі, що постійно змінюється, мистецько-творча компетентність є необхідною умовою для всебічного розвитку особистості та дозволяє успішно адаптуватися до сучасних соціальних викликів.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Різноманітні аспекти розвитку творчого потенціалу та, зокрема, особливості формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку стали предметом досліджень І. Білої, О. Половіної, А. Федорович, Л. Шульги, А. Шевчук та ін. У своїх працях ці дослідники аналізують феномен дитячої творчості, з'ясовують роль різних видів мистецтва у всебічному розвитку вихованців ЗДО тощо. Однак питання формування мистецько-творчої компетентності у дітей дошкільного віку залишаються малодослідженими та набувають особливої актуальності у сучасних умовах.

Мета статті – визначення психологічних передумов та ефективних шляхів формування мистецько-творчої компетентності у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у освітньому процесі сучасних закладів дошкільної освіти орієнтований на формування різноманітних компетентностей, серед яких вагоме місце займає мистецько-творча. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що мистецько-творча компетентність – це здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів до видів мистецтва, уміння елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях під час освітньої та самостійної діяльності. Результатом набуття мистецько-творчої компетентності є елементарна обізнаність дитини у специфіці видів мистецтва (художньо-продуктивній, музичній, театральній); ціннісне ставлення до мистецтва і мистецької діяльності; прагнення сприймати мистецтво тощо (*Базовий компонент...*, 2021, с. 21).

А. Шевчук зазначає, що «мистецько-творча компетентність як особистісне надбання дитини і результат освітньої діяльності в освітньому напрямі деталізується в таких структурних компонентах: емоційно-ціннісне ставлення дитини до світу мистецтва; сформованість знань у царині мистецтв; навички в різних видах мистецької діяльності; участь батьків (у новому БКДО вперше сформульовані провідні орієнтири для батьків, які несуть солідарну відповідальність з педагогами і громадою за освіту своєї дитини).

Погоджуємося з А. Шевчук, що така структура освітнього напрямку акцентує увагу на особистісному, ціннісному, інформаційному й діяльнісному вимірах мистецької освіти та є доцільною (Шевчук, 2021, с. 20).

На думку О. Половіної, реалізація завдань освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва», спрямованого на формування мистецько-творчої компетентності, «передбачає залучення вихованців до різних видів мистецької діяльності в умовах, спеціально створених для розвитку їхніх здібностей, формування здатності до самовираження з пріоритетом розвитку емоційної сфери, спрямованість на набуття ними життєвих навичок під час освітньої та самостійної художньої діяльності» (Половіна, 2021, с. 4).

Наголосимо, що такий підхід підкреслює важливість інтеграції мистецьких практик у дошкільну освіту для всебічного розвитку дітей.

Зважаючи на визначене вище, зазначимо, що розвиток мистецько-творчої компетентності сприяє формуванню творчої особистості, яка здатна критично оцінювати ситуації, приймати нестандартні рішення і виявляти емоції через різні мистецькі форми. Це не лише допомагає дітям висловлювати свої почуття, але й формує основи для їхньої соціалізації та інтеграції в суспільство. Мистецько-творча компетентність є важливою складовою розвитку дітей дошкільного віку. Вона охоплює не лише навички створення мистецьких творів, але й розвиток уяви, емоційності, критичного мислення та здатності до самовираження.

У контексті виховання та освіти, особливо в дошкільному віці, формування мистецько-творчої компетентності є необхідним завданням. Вона підтримує різнобічний розвиток дітей, дозволяє їм вчитися через гру, експериментувати і відкривати нові горизонти. Таким чином, мистецько-творча компетентність стає важливим інструментом для підготовки дітей до життя в динамічному світі, де креативність і здатність до самовираження мають важливе значення для досягнення успіху.

Психологічні передумови цього процесу є багатограничними і включають різноманітні аспекти, які впливають на формування творчої особистості дитини загалом та мистецько-творчої компетентності зокрема.

Науковцями доведено, що дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку творчості, формування творчих нахилів особистості, що виявляються як у сфері пізнання, так і в художній діяльності. Як зазначає І. Біла, «всі психічні процеси (пам'ять, мислення, сприйняття, уява, почуття) знаходяться у дошкільників на стадії свого становлення, зміни, розвитку. Саме тому всі вони надзвичайно рухливі, нестійкі, мінливі, суперечливі» (Біла, 2014, с. 5).

Відповідно дошкільний вік є сприятливим періодом для розвитку мистецько-творчої компетентності дітей. У цей час відбуваються суттєві зміни в пізнавальному, емоційному та соціальному розвитку, які створюють оптимальні умови для її формування.

Саме у цей віковий період дитина активно накопичує знання та отримує величезний досвід необхідний для творчої діяльності. Всі пізнавальні психічні процеси інтенсивно розвиваються. Підвищується пізнавальна активність дитини, допитливість, спостережливість, розвиваються пізнавальні мотиви та інтереси (Пасічніченко, 2021, с. 19).

Важливо зазначити, що дошкільники часто мають внутрішню мотивацію до творчості. Їхня природна допитливість і прагнення до експериментування відкривають нові горизонти для самовираження. Діти прагнуть експериментувати та вчитися новому, що стимулює їхній творчий потенціал. Інтерес до мистецтва, виявлений у бажанні створювати, малювати, співати, танцювати сприяє формуванню мистецько-творчої компетентності.

Дослідження вчених акцентують увагу на значущості яскравої пізнавальної активності дитини, яка становить основу її пізнавальної мотивації і виступає потужним чинником розвитку творчості. Пізнавальна мотивація проявляється через дослідницьку та пошукову активність, виявляється в чутливості до нових стимулів і ситуацій, а також у здатності знаходити нове, оригінальне в звичному, повсякденному.

І. Біла наголошує, що дитина, реалізуючи задум в продуктивній діяльності, відчувається вільною, вона не скута досвідом, знаннями, не обмежена заборонами, які не дають їй змоги вільно оперувати предметами, матеріалами тощо. Вільний рух думки поза межами відомого допомагає знайти й неочікуваний розв'язок. Виникнення у дітей несподіваних зіставлень й узагальнень, оригінальних думок, можливо, певним чином і пояснюється браком засвоєних способів аналізу, готових штампів, новизною для них власне розумової роботи (Біла, 2011, с. 7).

Когнітивний розвиток дітей на цьому етапі характеризується інтенсивним розвитком не лише сприймання, пам'яті, мислення, а й уяви, що дозволяє їм фантазувати та створювати нові образи. Вони активно експериментують із різними формами самовираження, такими як малювання, ліплення, танці чи гра на музичних інструментах. Окрім того, діти починають розуміти символи і метафори, що відкриває нові можливості для творчого самовираження. Уявлення про світ стає більш складним, а це, в свою чергу, стимулює їхній творчий потенціал.

Значну роль у формуванні мистецько-творчої компетентності відіграють емоції. У дошкільному віці діти активно оволодівають уміннями розпізнавати і виражати свої емоції, а також усвідомлювати емоційні реакції як власні, так і навколишніх. Цей процес є важливим для розвитку їхньої емоційної чутливості, яка стає основою для більш глибокого емоційного вираження в мистецтві. У свою чергу, емоційний розвиток є підґрунтям для творчості, відкриваючи нові можливості для уяви та експериментів. Діти, активно виражаючи свої емоції, стають більш відкритими до нових ідей, креативнішими у пошуку рішень і здатні глибше занурюватися у світ мистецтва. Це сприяє формуванню багатогранної особистості, здатної не лише до художнього вираження, але й до емпатії, розуміння і сприйняття світу через призму емоцій. Таким чином, емоційний розвиток стає важливим чинником, що підтримує і підсилює мистецько-творчу компетентність, відкриваючи дітям нові можливості для самовираження і творчого зростання.

Соціальний розвиток у дошкільному віці відзначається формуванням соціальних зв'язків. Діти активно взаємодіють з однолітками та дорослими, що стимулює розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в команді та обмінюватися досвідом. Це важливо для творчої діяльності, оскільки взаємодія з однолітками може спонукати до нових ідей і підходів у творчих проєктах.

Для реалізації творчих задумів важливим є достатній рівень моторики, що характерний для дошкільного віку. Саме в цей період діти активно розвивають свої рухові навички, що є основою для їхнього творчого самовираження. Використання різних матеріалів у мистецькій діяльності, таких як фарби, пластилін, папір, тканини та інше, дозволяє дошкільникам не лише вдосконалювати свої моторні навички, але й розвивати координацію рухів та просторове мислення. Окрім того, цей процес сприяє формуванню впевненості у своїх здібностях і стимулює бажання експериментувати (Шульга, 2021, с. 304).

Істотну роль у формуванні мистецько-творчої компетентності відіграє гра як провідний вид діяльності дошкільника. Вона є основною формою активності дітей, важливим інструментом для самовираження та розвитку уяви. Також, важливо згадати досить ефективний засіб формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку, а саме – арт-терапія, яка є унікальним способом вільного самовираження і самопізнання, дозволяючи дитині не лише глибше зрозуміти мистецтво (музичне, хореографічне, театральне, образотворче тощо), а й відновити внутрішню гармонію, віднайти нові ресурси для активної життєдіяльності (особливо у сучасних стресових воєнних умовах) (Панченко, 2024, с. 197).

Використовуючи власний творчий потенціал, вихованець не тільки розвиває свої здібності, а й знаходить способи подолання психологічних труднощів, вчиться краще розуміти свої потреби та бажання, вибудовує гармонійніші стосунки з собою та оточенням сім'ї, закладу дошкільної освіти. Арт-терапія є не тільки інструментом формування мистецько-творчої компетентності, але й потужним способом самовідновлення, що сприяє духовному і психологічному становленню особистості на шляху до зрілості.

Варто зазначити, що арт-терапія може включати малювання, ліплення, музику, хореографію, драматичні ігри, що дозволяє дітям взаємодіяти між собою у безпечному і творчому середовищі. Через арт-терапію дошкільники не тільки розвивають художні навички, а й вчать висловлювати почуття та ідеї, що позитивно впливає на їхню емоційну та соціальну адаптацію. Важливо, що арт-терапія допомагає дітям позбутися тривоги, напруги, вчить їх приймати різні емоції, покращує самооцінку та впевненість у власних силах. Крім того, вона сприяє розвитку дрібної моторики, координації рухів, зорово-моторної координації та інших навичок, що, як зазначалося вище, є важливими для загального розвитку вихованця ЗДО (Мачинська, 2022).

Так, наприклад, **музика** допомагає дітям розвивати слухове сприйняття, ритм, почуття гармонії. **Хореографія** залучає дошкільників до фізичної активності та допомагає їм краще розуміти власне тіло, розвиваючи координацію, баланс і пластику. **Театр** розвиває уяву, акторські здібності та емпатію. Спостерігаючи за різними стилями та творами образотворчого мистецтва, діти вчать цінувати красу, розвивають естетичний смак і отримують розуміння, що мистецтво може мати багато форм та значень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку мистецько-творчої компетентності. Розуміння психологічних передумов формування мистецько-творчої компетентності дозволить вихователям і батькам створювати оптимальні умови для творчого розвитку дітей, сприяючи їхньому всебічному розвитку. Арт-терапія є унікальним засобом формування мистецько-творчої компетентності, яка забезпечує дітям не тільки отримання задоволення від результатів своєї мистецької діяльності та віру у власні сили, а й можливість ефективно виплеснути страхи, тривоги і напругу. Перспективами подальших наукових пошуків у цьому напрямку, на наш погляд, можуть бути дослідження розвитку чуттєвої сфери дошкільника, методів заохочення до художньо-творчої практики у нашій країні та за кордоном, їх порівняльний аналіз.

Список використаних джерел

- Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovijkomponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
- Біла, І. М. (2014). *Психологія дитячої творчості*. Київ: Фенікс. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9940/1/Психологія%20дитячої%20творчості.pdf>

- Біла, І. М. (2011). Феномен дитячої творчості. *Дошкільне виховання*, 1, 7. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706990/1/2011%21%209.pdf>
- Мачинська, Н., Бас, О. *Роль образотворчого мистецтва у всебічному розвитку дитини-дошкільника*. Взято з <https://vseosvita.ua/library/embed/01002xc3-1b60.doc.html>
- Пальчикова, О. М., Мазаненко, О. М. (2018). До питання діагностики та розвитку музичних здібностей. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 599, 265-268.
- Панченко, Є. (2024). Формування мистецько-творчої компетентності в дітей дошкільного віку засобами арт-технологій. В кн. О. О. Максимова, М. А. Федорова (Ред.), *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи*: зб. наукових праць (с. 197-200). Житомир: ФОП Левковець.
- Пасічніченко, А. В. (2021). Формування креативності у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*, 78, 17-21.
- Половіна, О. (2021). Дитина у світі мистецтва Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*, 2, 3-8.
- Половіна, О. *Як сформувати мистецько-творчу компетентність у дітей?* Взято з <https://www.pedrada.com.ua/article/2951-yaksformuvatimistetsko-tvorchukompetentnst-u-dtey>.
- Шевчук, А. (2021). Мистецька освіта дітей. Традиції та інновації в оновленому БКДО. *Дошкільне виховання*, 4, 20-23.
- Шульга, Л. (2021). Діяльнісний підхід до формування мистецько-творчої компетентності дитини дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 37, 3, 304-309.

References

- Bazoviy komponent doshkilnoi osvity v Ukraini [The basic component of preschool education in Ukraine]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazoviykomponent-doshkilnoi-osvity-v-ukrayini> [in Ukrainian].
- Bila, I. M. (2014). *Psykhohihiia dytiachoi tvorchosti [Psychology of children's creativity]*. Kyiv: Feniks. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9940/1/Psykhohihiia%20dytiachoi%20tvorchosti.pdf> [in Ukrainian].
- Bila, I. M. (2011). Fenomen dytiachoi tvorchosti [The phenomenon of children's creativity]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 1, 7. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706990/1/2011%21%209.pdf> [in Ukrainian].
- Machynska, N., & Bas, O. *Rol obrazotvorchoho mystetstva u vsebichnomu rozvytku dytyny-doshkilnyka [The role of fine arts in the comprehensive development of a preschool child]*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/01002xc3-1b60.doc.html> [in Ukrainian].
- Palchukova, O. M., & Mazanenko, O. M. (2018). Do pytannia diahnostryky ta rozvytku muzychnykh zdibnostei [On the issue of diagnosing and developing musical abilities]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina [Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University]*, 599, 265-268 [in Ukrainian].
- Panchenko, Ye. (2024). Formuvannia mystetsko-tvorchoi kompetentnosti v ditei doshkilnoho viku zasobamy art-tekhnologii [Formation of artistic and creative competence in preschool children using art technologies]. In O. O. Maksymova, & M. A. Fedorova (Eds.), *Innovatsiini protsesy v doshkilnii osviti: teoriia, praktyka, perspektyvy [Innovative processes in preschool education: theory, practice, prospects]: zb. naukovykh prats* (pp. 197-200). Zhytomyr: FOP Levkovets [in Ukrainian].
- Pasichnichenko, A. V. (2021). Formuvannia kreatyvnosti u ditei doshkilnoho viku [Formation of creativity in preschool children]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 78, 17-21 [in Ukrainian].
- Polovina, O. (2021). Dytyna u sviti mystetstva Vprovadzhuiemo Bazoviy komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [A Child in the World of Art Introducing the Basic Component of Preschool Education (new edition)]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 2, 3-8 [in Ukrainian].
- Polovina, O. *Yak sformuvaty mystetsko-tvorchu kompetentnist u ditei? [How to develop artistic and creative competence in children?]*. Retrieved from <https://www.pedrada.com.ua/article/2951-yaksformuvatimistetsko-tvorchukompetentnst-u-dtey> [in Ukrainian].
- Shevchuk, A. (2021). Mystetska osvita ditei. Tradytzii ta innovatsii v onovlenomu BKDO [Art education of children. Traditions and innovations in the updated BKDE]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 4, 20-23 [in Ukrainian].
- Shulha, L. (2021). Diialnisnyi pidkhid do formuvannia mystetsko-tvorchoi kompetentnosti dytyny doshkilnoho viku [An activity-based approach to the formation of artistic and creative competence in a preschool child]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues in the humanities]*, 37, 3, 304-309 [in Ukrainian].

VILKHOVA O., PASICHNICHENKO A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

ARTISTIC AND CREATIVE COMPETENCE OF PRESCHOOLERS: PSYCHOLOGICAL PREREQUISITES AND PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION

The article contains a justification of the relevance of the problem of the formation of artistic and creative competence in preschoolers. Approaches to defining the concept of "artistic and creative competence" have been analyzed. The psychological prerequisites for the formation of artistic and creative competence have been determined. It is noted that preschool age is sensitive for the development of creative potential, and age-related changes in cognitive, emotional, social, and motor development create optimal conditions for the formation of artistic and creative competence. It was found that emotions play a significant role in the formation of artistic and creative competence. Children who actively express their emotions become more open to new ideas, more creative in finding solutions and are able to immerse themselves more deeply in the world of art.

It was determined that play as the leading type of preschooler's activity creates a significant role in the formation of artistic and creative competence. It is the main form of children's activity, an important tool for self-expression and imagination development.

It is emphasized that the importance of art therapy as an effective tool that parents and educators can use to support the emotional and creative development of children. Thanks to various types of art, such as music, choreography, theater, drawing, sculpting, children get the opportunity not only to express themselves, but also to develop creative abilities, increase self-esteem and relieve emotional tension. Using of various materials in artistic activities, such as paints, plasticize, paper, fabrics and others, allows preschoolers not only to improve their motor skills, but also to develop coordination of movements and spatial thinking. Parents and educators, using art therapy, create a favorable environment for the harmonious development of each child's personality.

Key words: *artistic and creative competence, creative potential, preschool child, art, art therapy, drawing, music, sculpting*

Стаття надійшла до редакції 11.09.2024 р.

УДК 378.147.091.33-027.22:001

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317972](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317972)

МАРИНА ГРИНЬОВА

ORCID: 0000-0003-3912-9023

ОЛЬГА ТИТАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-0156-8330

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджується вплив факторів освітнього середовища на результативність науково-дослідницької діяльності студентів в закладах вищої освіти. Аналізуючи взаємозв'язок структурних компонентів освітнього середовища та їх вплив на академічну ефективність, робота визначає ключові елементи: доступ до ресурсів, організаційну підтримку, інтеграцію навчання і дослідження, а також активізацію студентської участі. Значення взаємодії та культурного обміну у середовищі вищої освіти акцентується як критичне для розвитку креативного та критичного мислення. Висвітлено роль наукової спільноти та менторської підтримки у формуванні наукових компетенцій.

Ключові слова: *освітнє середовище, науково-дослідницька діяльність, вища освіта, академічна продуктивність, інтеграція навчання та дослідження, критичне мислення.*

Постановка проблеми. Прискорення темпів розвитку сучасного суспільства, постійна зміна технологій, зростаюча конкуренція у сфері працевлаштування, а також інші соціально-економічні трансформації актуалізують потребу в формуванні передових професійних компетенцій, що відповідають потребам часу та прогнозованим тенденціям у відповідних галузях. Таке формування включає глибокий соціальний аналіз, прогнозування і моделювання у професійній сфері, яке стає невід'ємною складовою вищої освіти.

Здатність до науково-дослідницької роботи стає ключовою компетенцією для сучасних спеціалістів, які повинні вміти не тільки застосовувати набуті знання, а й генерувати нові ідеї та рішення. Освітнє середовище, у свою чергу, грає фундаментальну роль у підготовці студентів до такої діяльності, оскільки саме воно формує необхідні умови для їхнього професійного та особистісного розвитку. Ці процеси включають інтеграцію академічного навчання з дослідницькою роботою та розробку методів педагогічного впливу, які максимально використовують потенціал освітнього середовища для забезпечення глибокого розуміння та практичного застосування наукових знань.

Формування науково-дослідницьких компетенцій в освітньому процесі потребує створення спеціалізованих умов, які включають адаптивні навчальні програми, сучасні лабораторії, доступ до передових досліджень та активне залучення студентів у реальні наукові проекти. Важливим аспектом є також внутрішній стан особистості студента, його мотивація та готовність до навчання, які безпосередньо впливають на успішність науково-дослідницької діяльності. Таким чином, ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від здатності середовища адаптуватися та реагувати на змінні вимоги сучасності, створюючи оптимальні умови для розвитку кожного індивідуума.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Наукові роботи, опубліковані такими вченими, як С. Дерябо, І. Габа, Н. Гонтаровська, А. Каташов, А. Кух, В. Новиков, Л. Панченко, Н. Разіна, О. Романовський та В. Рубцов, підтверджують, що освітнє середовище має значний вплив на результативність науково-дослідницької діяльності. Це середовище не тільки створює умови для набуття знань, але й формує необхідні компетенції для наукових досліджень та розвитку критичного мислення.

Мета статті полягає у дослідженні впливу різноманітних факторів освітнього середовища на результативність науково-дослідницької діяльності студентів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Інтенсифікація освітнього середовища ЗВО виступає ключовим чинником у забезпеченні передового розвитку національної освітньо-наукової системи. Це середовище, орієнтоване на професійну підготовку викладачів і організаторів майбутнього, сприяє не тільки академічному зростанню, але й духовному збагаченню студентів. ЗВО, реалізуючи сучасні підходи до навчання та досліджень, формують умови для комплексного розвитку особистості, забезпечуючи задоволення основних потреб студентів у знаннях, креативності та інноваціях. Це створює оптимальні передумови для науково-дослідницької діяльності, що впливає на результативність навчання та розвиток наукових компетенцій майбутніх спеціалістів.

Освітнє середовище, розглянуте як складова соціокультурного середовища, включає історично сформовані педагогічні умови, що сприяють розвитку особистості. Це середовище можна аналізувати на кількох рівнях: глобальному, де враховуються світові тенденції культурного, економічного, політичного розвитку та освіти; регіональному, що включає освітню політику країни, культурні особливості та систему освіти; та локальному, який охоплює мікрокультуру освітнього закладу, його найближче оточення. В узагальненому розумінні, найбільший вплив на формування та розвиток індивіда має його безпосереднє оточення. Соціокультурне професійне середовище, яке має матеріальні та духовні складові, є вирішальним для розвитку особистості. Взаємодія людини з цим середовищем впливає на її освітні та професійні досягнення, а також змінює саме середовище, ставлячи питання про створення у ЗВО розвивального продуктивного середовища. Розгляд структури та значення освітнього середовища є критично важливим для підвищення результативності науково-дослідницької діяльності студентів, аналіз якого пропонується в різних наукових дисциплінах, включаючи філософію, психологію, соціальну екологію, педагогіку, та соціологію (Ільченко, (Ред.), 2020).

Освітнє середовище як складова ширшого соціокультурного контексту відіграє ключову роль у процесі освіти та розвитку людини, включаючи її науково-дослідницьку діяльність. Воно визначається як сукупність історично сформованих факторів, обставин та умов, які забезпечують систематизоване засвоєння знань, умінь, соціальних норм і цінностей. Освітнє середовище охоплює не тільки фізичні та матеріальні аспекти навчального простору, але й духовні та емоційно-психологічні аспекти, що формують умови для навчання та розвитку.

Наукові дослідження в області педагогіки акцентують на важливості освітнього середовища як системи ключових чинників, що сприяють або перешкоджають ефективності навчально-виховного процесу. Це середовище включає в себе взаємодію природних і соціальних факторів, які впливають на розвиток особистості студентів, в тому числі їхню здатність до проведення наукових досліджень. Серед науковців, які вивчають цю проблематику, можна виділити дослідження, що описують освітнє середовище як сукупність усіх можливостей навчання та розвитку, а також як сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, які сприяють або обмежують досягнення освітніх цілей.

Управління освітнім середовищем, моделювання його структури та пошук засобів для його оптимізації є важливими напрямками досліджень, що сприяють підвищенню результативності науково-дослідницької діяльності студентів, зокрема у закладах вищої освіти. Освітнє середовище, відповідно до досліджень, має

бути спрямоване на створення умов для всебічного розвитку особистості, що включає розвиток критичного мислення, наукової курйозності та здатності до самостійного дослідження (Разіна, 2009).

Освітнє середовище ЗВО є системою умов та впливів, що сприяють формуванню та розвитку особистості студентів. Воно включає соціальне та просторово-предметне оточення, що обумовлює не тільки академічні, але й професійно-освітні можливості для студентів. Інформаційна компонента освітнього середовища охоплює навчальні матеріали, освітні програми, методичні розробки, доступ до різноманітних інформаційних ресурсів через інтернет та інші медіа. Соціальна складова забезпечує динаміку взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, включаючи студентів, викладачів та інші служби університету, базуючись на принципах діалогічності та партнерства. Технологічний аспект включає методи і технології навчання, стиль викладання, а також форми організації навчальної діяльності, які спрямовані на забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців. Ці компоненти спільно визначають можливості для науково-дослідницької діяльності студентів, впливаючи на якість та результативність їхнього навчання (Габа, 2011, с. 78).

Освітнє середовище ЗВО виступає як комплексний системний феномен, в якому взаємодія суб'єктів освіти, процеси взаєморозуміння, комунікації та рефлексії відіграють ключову роль у формуванні особистості студентів. Це середовище характеризується не лише історико-культурним компонентом, але й сприяє розвитку вільної і активної особистості через духовно-матеріальні умови, які визначають способи саморозвитку студентів. Важливим аспектом освітнього середовища є його здатність до самоорганізації та адаптації, що відображається у гнучких зв'язках і відносинах між його учасниками, формуванні соціокультурного простору в межах закладу освіти.

Розгляд освітнього середовища як моделі соціокультурного простору виявляється у створенні сприятливого емоційного клімату та особистісного благополуччя студентів, що важливо для їхньої науково-дослідницької активності. Ефективність такого середовища залежить від якості просторово-предметного контенту, розвитку соціальних відносин, а також взаємодії між цими компонентами. Ці характеристики впливають на результативність науково-дослідницької діяльності студентів, обумовлюючи їх здатність до аналітичного мислення, творчого підходу до вирішення проблем та здійснення наукових інновацій.

Освітнє середовище визначається як система умов та впливів, що сприяє систематичному розвитку особистості через активну взаємодію та комунікацію серед суб'єктів освітнього процесу. Це середовище характеризується не тільки можливістю забезпечення розвитку активності і особистісної свободи студентів, але й створенням умов для їхньої ініціативності та самореалізації. Освітнє середовище є професійно-діяльним, керованим і залежить від насиченості його освітніми ресурсами, що сприяє формуванню сприятливих умов для науково-дослідницької діяльності.

Типологія освітнього середовища описується через його модальність, що визначає наявність умов для розвитку активності чи пасивності студентів. Активні середовища сприяють ініціативності, наполегливості, та відстоюванню особистих інтересів, тоді як пасивні середовища можуть призводити до залежності та недостатньої самостійності у розв'язанні проблем. В контексті впливу на науково-дослідницьку діяльність, активні та творчі освітні середовища найбільш сприятливі, оскільки вони спонукають до розвитку критичного мислення, наукової допитливості та інноваційної діяльності.

Освітнє середовище – комплексна структура, що охоплює соціально-контактну, інформаційну, соматичну, та предметну частини. Соціально-контактна частина включає взаємодію суб'єктів освіти (студентів, викладачів), їхній особистий приклад, культуру, досвід, і установи, з якими вони взаємодіють. Інформаційний компонент включає правила, традиції та інші регулятивні документи навчального закладу. Соматична складова стосується фізичного стану учасників освітнього процесу, а предметна – матеріальних умов, таких як обладнання та інші фізико-хімічні умови.

Ця структура є взаємопов'язана з трьома ключовими компонентами: суб'єктно-ресурсним, який визначає активну взаємодію між учасниками процесу; матеріально-технічним, який гарантує наявність необхідного обладнання для навчання; та ідейно-технологічним, що впроваджує нормативні методики для досягнення освітніх цілей. Вплив цих компонентів на науково-дослідницьку діяльність студентів вимірюється їх здатністю стимулювати ініціативу, критичне мислення та творчість, ключові для успішного наукового пошуку та інновацій (Кух, 2008, с. 74).

Отже, розуміючи освітнє середовище як комплексну систему впливів, забезпечує активне залучення студентів у культурно-соціальні взаємодії та стимулює їхній мотиваційно-смысловий розвиток. Це середовище створює умови для продуктивного навчального досвіду та індивідуалізації освітнього процесу через реалізацію особистих освітніх програм. Важливим аспектом є професійна підготовка студентів, яка можлива лише в спеціалізованому освітньо-професійному середовищі, де студенти здобувають фахові знання і вчатьсь методам професійної взаємодії.

Середовище вищої освіти виступає як професійно і особистісно стимулюючий фактор, що об'єднує матеріальні, педагогічні, та психологічні компоненти, сприяючи професійному та особистісному розвитку

учасників освітнього процесу. Освітнє середовище характеризується кількома ключовими компонентами: ціннісно-смісловий, що включає місію, цінності та традиції установи; інформаційно-змістовний, що охоплює освітні програми та методичні документи; організаційно-діяльнісний, що визначає способи взаємодії та спілкування; та просторово-предметний, що включає інфраструктуру та матеріальні умови.

Ефективність такого середовища, зорієнтована на підвищення активності студентів та їх здатності до саморозвитку, залежить від інтеграції навчальних і наукових ресурсів, інноваційного досвіду та психолого-педагогічних практик. Розвиток цього середовища підкреслюється у численних наукових працях, що досліджують його вплив на результативність науково-дослідницької діяльності студентів, визначаючи його як актуальний напрям у психолого-педагогічних дослідженнях.

Сучасне освітнє середовище у ЗВО інтенсивно інтегрує інформаційно-комунікаційні технології, що зумовлює його переосмислення та надання нового статусу в педагогічній науці. Визначення та структура «інформаційно-освітнього середовища» охоплюють широкий спектр аспектів, від інтеграції інформаційного і освітнього простору до створення системи, яка забезпечує розвиток особистості учасників освітнього процесу.

Це середовище є комплексною педагогічною системою, що включає не тільки апаратні та програмні засоби, але й методичні, інформаційні, інтелектуальні, а також фінансові ресурси. Це сприяє формуванню інтелектуально розвинутої, творчої особистості, яка володіє необхідними професійними знаннями та навичками. Освітнє середовище створює умови для взаємодії та співпраці, розвиваючи особистісні та професійні якості студентів та викладачів через сучасні інформаційні та комунікаційні технології.

Таке середовище підтримує цілеспрямовану активність студентів у процесі навчання, стимулюючи їх мотивацію, креативність та ініціативність, що безпосередньо впливає на результативність науково-дослідницької діяльності. Системна організація інформаційного середовища, об'єднання віртуальних та реальних освітніх ресурсів створює відкритий, багатовимірний простір для вирішення освітніх та наукових завдань, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу та ефективності дослідницької роботи студентів (Панченко, 2011).

Освітнє середовище університетів на сьогодні адаптовано до швидких змін соціально-економічних умов, особливо через впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що визначає його як ключовий елемент у вдосконаленні дидактичної теорії та практики.

В науковій літературі останніх десятиліть, присвяченій інформатизації освіти, освітнє середовище розглядається як єдиний інформаційно-освітній простір, що включає сукупність умов і впливів для ефективно педагогічної взаємодії. Такий простір охоплює не тільки технічне та програмне забезпечення, але й дидактичні ресурси, які становлять основу для розвитку взаємодій між студентами та викладачами. Він включає в себе електронні бібліотеки, бази даних, навчально-методичні комплекси, що сприяють не тільки набуттю знань, але й розвитку критичного мислення та самостійності студентів. Це середовище спрямоване на формування інтелектуально розвинутої, творчої особистості, здатної до професійної діяльності та інновацій.

Завдяки інтеграції інформаційних та освітніх ресурсів, університетське середовище стає важливим фактором у підготовці фахівців, які можуть ефективно реагувати на виклики сучасного ринку праці та активно брати участь у наукових дослідженнях, що безпосередньо впливає на результативність їхньої науково-дослідницької діяльності.

У ЗВО, адаптованих до динамічно змінюваних соціально-економічних умов, інформаційно-освітнє середовище стає ключовим у реалізації сучасних освітніх процесів. Одним із ключових елементів є інтеграція інформаційних технологій, яка трансформує традиційні підходи до навчання і розвиває нові методики освіти, зокрема через створення інформаційно-освітніх середовищ.

Це середовище містить просторово-семантичні аспекти, які включають організацію простору і дизайн навчальних приміщень, що стимулює навчальний процес; технологічні компоненти, що визначають методичне та змістовне забезпечення; інформаційно-компетентнісні елементи, які забезпечують розвиток інформаційної грамотності; та комунікативні складові, що підтримують взаємодію всіх учасників навчального процесу.

Також це середовище забезпечує можливість для індивідуалізації освітнього процесу завдяки технологіям, що дозволяють студентам самостійно управляти своєю пізнавальною діяльністю та проектувати особистісні освітні результати. Середовище може адаптуватися до освітніх потреб і здібностей студентів, забезпечуючи оптимальні умови для їхнього академічного та професійного зростання.

Така адаптивність відіграє ключову роль у формуванні персонального освітнього середовища, де кожен студент отримує унікальний досвід навчання, що відповідає його індивідуальним потребам і сприяє глибокому засвоєнню знань і вмінь. Це безпосередньо впливає на результативність науково-дослідницької діяльності студентів, забезпечуючи високу якість підготовки фахівців і стимулюючи інноваційний розвиток освітніх процесів (Панченко, 2011).

Умови, що впливають на освітнє середовище, класифікуються як зовнішні та внутрішні. Зовнішні умови розподіляються на мікро- та макрорівні, причому макрорівень представляє ширший соціальний контекст. Він включає історичні процеси та суспільні вимоги, що впливають на формування освітньої системи і підготовку фахівців. Ці процеси визначають необхідність розвитку кваліфікації фахівців, здатних проводити професійну науково-дослідницьку діяльність, і ставлять перед освітнім середовищем завдання формування відповідних компетенцій.

Мікрорівень зосереджується на внутрішній структурі освітнього середовища, включаючи педагогічні технології, зміст освіти, і методи розв'язання педагогічних завдань. Важливими компонентами тут є педагогічний колектив і використовувані освітні методики, які разом створюють умови для підготовки студентів. В цьому контексті, освітнє середовище розглядається як динамічна педагогічна система, здатна адаптуватися та реагувати на зміни у вимогах суспільства та освітніх стандартах, що безпосередньо впливає на ефективність підготовки майбутніх науковців.

Таким чином, взаємодія між макро- і мікроумовами визначає можливості та обмеження для освітнього середовища, яке має забезпечувати не тільки академічні знання, але й розвиток необхідних наукових компетенцій і дослідницьких навичок. Ця система впливів в кінцевому рахунку визначає результативність науково-дослідницької діяльності студентів.

Педагогічна система ЗВО являє собою динамічний комплекс, де елементи і компоненти тісно взаємопов'язані, створюючи умови для освіти, навчання та виховання студентів. Основними елементами цієї системи є цілі освітнього процесу, задачі, які мають бути вирішені, викладачі та студенти як суб'єкти і об'єкти освітнього процесу, взаємодія між ними, методи та засоби навчання, результати та їхня оцінка.

У рамках педагогічного процесу спеціально організована взаємодія викладачів і студентів використовується для задоволення потреб розвитку особистості студентів, сприяючи їх саморозвитку. Цей процес просувається від поставлених цілей до кінцевих результатів, забезпечуючи єдність освітнього, виховного та розвиваючого аспектів.

Зовнішні умови, такі як педагогічне середовище, що включає методи та організаційні форми навчання, допомагають формувати готовність студентів до науково-дослідницької діяльності, що забезпечує підготовку кваліфікованих фахівців.

Внутрішні умови, такі як індивідуальні характеристики студентів, включаючи їх здібності, інтереси та досвід, визначають як студенти реагують на навчальні впливи і як вони можуть керувати своїм навчанням. Особистісний розвиток включає формування активної життєвої позиції, позитивної самооцінки та професійної спрямованості, що підтримується системою освіти через ефективно організований процес освітньої діяльності.

Отже, злагоджена взаємодія між зовнішніми та внутрішніми умовами в освітньому середовищі забезпечує формування наукової готовності і підвищує результативність науково-дослідницької роботи студентів, роблячи освітній процес ЗВО більш адаптованим до потреб сучасного суспільства (Жишко, 2013, с. 147).

Готовність студентів до науково-дослідницької діяльності у ЗВО формується під впливом комплексу факторів, які охоплюють зовнішнє соціально-економічне середовище та внутрішнє педагогічне середовище. Зовнішні умови включають суспільні вимоги до кваліфікації та компетентності фахівців, що безпосередньо впливають на освітню політику і підходи до навчання. Внутрішні умови, зумовлені особистісними характеристиками студентів, визначають їх здатність до асиміляції наукового змісту та участі у дослідницьких проєктах.

Освітнє середовище ЗВО враховує певні організаційно-технологічні та психологічні вимоги, спрямовані на активізацію мотиваційної та інтелектуальної сфери студентів. Це передбачає використання різноманітних засобів та методів навчання, які сприяють формуванню глибоких знань та розвитку дослідницьких умінь. Педагогічний процес має бути орієнтований на формування у студентів здатності до самостійної наукової роботи, розуміння її значення у професійній діяльності та розвитку відповідних компетенцій.

Ключовим аспектом є створення у навчальному процесі сприятливої атмосфери для наукового пошуку, врахування індивідуальних наукових інтересів студентів, що стимулює їх до активної участі у наукових дослідженнях. Освітнє середовище повинно включати елементи, які підтримують самовдосконалення та професійний розвиток студентів, забезпечуючи можливість для реалізації індивідуальних освітніх та дослідницьких траєкторій (Вержиковська, Гурський, Плахтій, 2015).

Таким чином, ефективність науково-дослідницької діяльності студентів значною мірою залежить від якості освітнього середовища, його здатності адаптуватися до динамічних вимог сучасності та інтегрувати освітні та дослідницькі процеси в єдину систему, орієнтовану на розвиток особистості студента як майбутнього науковця.

Підготовка студентів до науково-дослідницької діяльності в ЗВО вимагає комплексного підходу до формування освітнього середовища, яке включає взаємодію різних інформаційних і освітніх просторів.

Освітнє середовище має забезпечити адекватну інтеграцію зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування наукових компетенцій студентів. Зовнішні фактори включають соціальне

середовище і глобальні інформаційні простори, які визначають загальні тенденції і вимоги до наукової діяльності. Внутрішні фактори зосереджені у властивостях освітнього та навчального середовища, таких як педагогічні технології, методи навчання та організаційні аспекти.

В ієрархії освітніх просторів основну роль відіграє взаємодія між різними рівнями освітньої діяльності, від загальних до конкретних, що включає не тільки фізичні простори, такі як аудиторії та лабораторії, але й віртуальні середовища, які сприяють інтеграції знань та дослідницьких навичок. Задля ефективної підготовки студентів, освітнє середовище повинне поєднувати цілеспрямоване навчання з активним використанням інформаційних ресурсів, стимулювання самостійності та творчості.

Аналіз ієрархічної структури освітніх просторів дозволяє виділити важливість кожного компонента в процесі формування наукових компетенцій. Відповідно до специфічних вимог навчального процесу, освітнє середовище повинно адаптуватися до індивідуальних освітніх траєкторій студентів, забезпечуючи їм необхідні умови для розвитку як науковців. Такий підхід передбачає гнучкість і варіативність навчальних методів та інтеграцію з міжнародними науковими спільнотами, що в свою чергу підсилює якість і результативність науково-дослідницької діяльності студентів (Каташов, 2001).

Освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності, яке функціонує у тісній взаємодії з загальним освітнім середовищем, виокремлюється своєю більш специфічною та динамічною природою. Воно включає як внутрішні, так і зовнішні зв'язки, що розповсюджуються на процеси, що відбуваються на глобальному рівні, включно з активними та неактивними інформаційними просторами, соціальним середовищем, а також освітніми та інформаційними системами. Зовнішні зв'язки цього середовища зумовлені глобальними цивілізаційними процесами, рівнем соціально-економічного розвитку, технологічної інноваційності та інформаційної динаміки суспільства. Взаємодія зовнішніх та внутрішніх компонентів сприяє адаптації навчально-дослідницького середовища до потреб і викликів сучасності, в тому числі через інтеграцію з глобальним освітнім та інформаційним просторами, що підвищує результативність науково-дослідницької діяльності студентів.

У контексті освітнього середовища, спеціалізованого на навчально-дослідницькій діяльності, внутрішні зв'язки виражаються через взаємодію між різними компонентами: навчальне середовище, інформаційно-навчальне середовище, локальне інформаційне середовище. Ця взаємодія забезпечує динамічний обмін між суб'єктами та змістовними компонентами, що визначаються їх функціональністю у рамках ширшого освітнього контексту. Зовнішні зв'язки освітнього середовища розгортаються у контексті взаємодій з глобальними інформаційними потоками та соціальним середовищем, що включає зміни у технологічних та культурних домени. Вплив зовнішніх факторів вимагає постійної адаптації освітніх стратегій для відповідності сучасним вимогам дослідницької активності, а також інтеграції новітніх знань і технологій у навчальний процес (Потоцька, (Упоряд.), 2021).

Проектування освітнього середовища для навчально-дослідницької діяльності ЗВО має враховувати комплекс факторів, що впливають на результативність наукової роботи студентів. Основні принципи такого середовища включають безпечність, що забезпечує захищеність та структурування простору для комфорту студентів; культурно і особистісно значуще наповнення, що сприяє розвитку пізнавальної активності та залученню до дослідницької діяльності; доступність до різноманітних інформаційних ресурсів, що стимулює полісенсорне сприймання; смислова упорядкованість, яка забезпечує чітке розуміння навчальних цілей та задач; та зануреність у систему соціальних відносин, яка забезпечує співпрацю між учасниками освітнього процесу. Важливо, що таке середовище повинно бути динамічним і рефлексивним, враховуючи потреби і здібності студентів, а також розвиваючи їхні актуальні та потенційні можливості для наукової діяльності.

Проектування освітнього середовища для навчально-дослідницької діяльності у ЗВО має відбуватися з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на якість наукових результатів студентів. Специфіка освітнього середовища охоплює різні аспекти: від психологічного стану студентів до структури самого навчального процесу. Серед ключових аспектів – безпечність, доступність інформації для полісенсорного сприймання, насиченість культурно значущими об'єктами, смислова упорядкованість матеріалу, зануреність у соціальні взаємодії, а також рефлексивний і розвивальний характер середовища. Ці елементи формують умови для ефективної роботи і сприяють формуванню в студентів готовності до здійснення наукових досліджень. Важливим є також створення умов для активізації самостійності і творчої активності студентів, забезпечення відповідності змісту освіти педагогічним завданням і стимулювання розвитку актуальних і потенційних здібностей студентів (Завгородня, Стражнікова, 2021).

Проектування освітнього середовища для навчально-дослідницької діяльності студентів у ЗВО вимагає врахування комплексу факторів, що сприяють ефективності наукових досліджень. Відмінності між навчальними і науковими дослідженнями лежать у сфері використання інформаційних просторів: навчальні дослідження активно використовують наявні дані, тоді як наукові задіюють інформацію з майбутнього та минулого для генерації нових знань. Освітнє середовище має бути безпечним, доступним для полісенсорного сприйняття, насиченим культурно та особистісно значущими об'єктами, смислово

упорядкованим, і зануреним у систему соціальних відносин. Важливість середовища полягає у стимуляції пізнавальної активності та самостійності студентів, залученні їх до взаємодії і співпраці. Планування має сприяти інтеграції освітніх ресурсів і адаптації навчальних траєкторій, ураховуючи індивідуальні потреби та здібності кожного студента, забезпечуючи тим самим основу для розвитку їх науково-дослідницьких компетенцій (Цимбалару).

Проектування освітнього середовища для навчально-дослідницької діяльності студентів у ЗВО передбачає інтеграцію різноманітних структурних складових, які сприяють ефективності наукових досліджень. Ці складові включають просторово-матеріальну, соціально-особистісну та інформаційно-технологічну компоненти, кожна з яких відіграє важливу роль у формуванні здібностей до дослідження та навчання. Освітнє середовище повинне забезпечувати безпеку, стимулювати пізнавальну активність через доступність різноманітних інформаційних ресурсів і сприяти розвитку внутрішніх потенціалів студентів. Центральними аспектами є взаємодія студентів із фізичними об'єктами навчання та соціальні відносини в академічному середовищі, які мають підтримувати особистісний розвиток і самореалізацію. Важливо, щоб середовище допомагало студентам взаємодіяти зі знаннями на різних рівнях – від чуттєвого сприйняття до високих когнітивних процесів, включаючи інтуїцію та емпатію, тим самим підкреслюючи комплексний підхід до освіти і досліджень (Чернецький, 2012, с. 13).

Розуміння сучасного освітнього середовища у ЗВО вимагає відмови від традиційного підходу до навчання, переорієнтації на створення умов для активної інтелектуальної діяльності студентів. Середовище у ЗВО має бути простором, де студенти не просто готуються до професійної діяльності, а активно її досліджують і формують. Це включає інтеграцію різноманітних навчальних і дослідницьких ресурсів, доступ до новітніх технологій та гнучкість у навчальних підходах.

Освітнє середовище в університетах служить базою для розширення академічних і професійних горизонтів, заохочення ініціативності та самостійності студентів. Ефективність такого середовища вимірюється його здатністю адаптуватися до індивідуальних освітніх траєкторій студентів та забезпеченням ресурсів для їх науково-дослідницької діяльності. Це означає, що навчальний простір має бути не тільки фізично насиченим, але й цифрово інтегрованим, сприяючи створенню багатовимірних, інтерактивних і колаборативних дослідницьких проектів.

Важливим аспектом є також формування ефективної академічної спільноти, що включає активне студентське самоврядування, розвиток лідерських якостей та залучення студентів до управління освітніми та науковими проектами. Такий підхід сприяє не лише академічному зростанню, але й соціальному розвитку особистості, підготовці до викликів сучасного професійного світу.

У ЗВО, дослідницька активність студентів тісно пов'язана з якістю освітнього середовища, яке має бути динамічним і адаптивним до потреб сучасної академічної спільноти і змін у галузі знань. Інтеграція новітніх технологій, забезпечення доступу до широкого спектру ресурсів, і створення гнучких навчальних просторів стимулюють наукову допитливість і інтелектуальний розвиток студентів. Ключовими елементами такого середовища є: колаборативність, де студенти і викладачі спільно працюють над проектами; доступність інформаційних ресурсів, яка сприяє самостійним дослідженням; і культурна інклюзивність, що підтримує різноманітність думок та підходів.

Ефективне освітнє середовище також має підтримувати індивідуальні академічні траєкторії студентів, адаптуючись до їхніх унікальних потреб і інтересів. Середовище, що фокусується на розвитку критичного мислення і аналітичних навичок, може значно підвищити якість наукових досліджень. Студентське залучення у процеси прийняття рішень на рівні університету також сприяє формуванню відповідального і вмотивованого дослідницького співтовариства.

В кінцевому рахунку, створення ефективного освітнього середовища у ЗВО, яке сприяє науковій діяльності студентів, вимагає інтеграції фізичних, цифрових і культурних ресурсів, що разом формують динамічне, інтерактивне і підтримуюче середовище для наукових досліджень (Гонтаровська, 2009; *Моделі розвитку сучасної школи...*; Чернецька, 2011).

Вивчення впливу факторів освітнього середовища на результативність науково-дослідницької діяльності виявляє, що комплексне та глибоко інтегроване освітнє середовище сприяє збільшенню академічної та дослідницької продуктивності студентів. Розгалужена доступність до різноманітних наукових ресурсів, включаючи актуальну літературу, передові лабораторії, інформаційні технології, та академічні мережі, має безпосередній вплив на якість та ефективність наукових досліджень. Ефективність освітнього середовища також залежить від його здатності сприяти колаборативному навчання і міждисциплінарному взаємодіюванню, які є критично важливими для розвитку інноваційного мислення і глибокого аналізу в науковій діяльності. Інтелектуально стимулююче середовище, яке охоплює активну академічну культуру з регулярними науковими семінарами, конференціями та робочими групами, значно підвищує науковий потенціал студентів. Це створює умови, за яких студенти не просто отримують знання, але й активно участвують у їх генерації та вдосконаленні, що є основою для розвитку навичок критичного мислення і наукового аналізу.

Висновки. Освітнє середовище ЗВО безпосередньо впливає на науково-дослідницьку діяльність студентів. Якість академічних ресурсів, доступ до сучасних наукових технологій та колаборативна культура значно підвищують продуктивність наукових досліджень. Ефективне інтелектуальне занурення, критичне мислення та міждисциплінарність є ключовими для розвитку наукових компетенцій. Так, інтеграція передових педагогічних практик і підтримка наукової співпраці визначають успіх науково-дослідницької діяльності у ЗВО.

Список використаних джерел

- Вержиковська, О. М., Гурський, В. А, Плахтій, М. П. (2015). *Науково-дослідна діяльність в галузі освіти: навчально-методичний посібник*. Вид. 2-е, доповнене і перероблене. Кам'янець-Подільський: МЕДОБОРИ ПП.
- Габа, І. М. (2011). Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. В кн. С. Д. Максименко (Ред.), *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць* (Т. XIII, с. 74-82). Київ: Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.
- Гонтаровська, Н. (2009). Принципи розробки проекту освітнього середовища навчального закладу як передумови розвитку обдарованої особистості. *Освіта на Луганщині*, 2, 118-124.
- Жижко, Т. А. (2013). Педагогічна система як один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*, 3, 144-151.
- Завгородня, Т. К., Стражнікова, І. В. (2021). *Методологічні засади педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ.
- Ільченко, Н. В. (Ред.). (2020). *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.: зб. наук. пр.* Ірпінь.
- Каташов, А. І. (2001). *Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ.
- Кух, А. М. (2008). Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики. *Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця*, 2, 73-76.
- Моделі розвитку сучасної школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (2007). Київ: СПБ Богданова А.М.
- Панченко, Л. Ф. (2011). *Теоретико-методологічні засади розвитку інформаційно-освітнього середовища університету*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Луганськ.
- Потоцька, С. О. (Упоряд.). (2021). *Підходи до організації науково-дослідної діяльності здобувачів загальної середньої освіти в природничому напрямку: методичні рекомендації*. Чернігів: ТОВ «Десна Поліграф».
- Разіна, Н. О. (2009). Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи. *Вісник наукової школи педагогів*, 3, 8-12.
- Цимбалару, А. Д. *Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір»*. Взято з www.rusnauka.com/.../23997.doc.htm
- Чернецька, Т. І. (2011). *Сучасний урок: теорія і практика моделювання: навч. посіб.* Київ: ТОВ «Праймдрук».
- Чернецький, І. С. (2012). *Формування в учнів основної і старшої школи дослідницьких умінь засобами позакласного освітнього середовища*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.

References

- Chernetska, T. I. (2011). *Suchasnyi urok: teoriia i praktyka modeliuvannia [Modern lesson: theory and practice of modeling]: navch. posib*. Kyiv: TOV «Praidmruk» [in Ukrainian].
- Chernetskyi, I. S. (2012). *Formuvannia v uchniv osnovnoi i starshoi shkoly doslidnytskykh umin zasobamy pozaklasnoho osvitnoho seredovyshcha [Formation of research skills in elementary and high school students by means of an extracurricular educational environment]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Haba, I. M. (2011). *Vplyv osvitnoho seredovyshcha VNZ na profesiynyi rozvytok osobystosti [The influence of the educational environment of the university on the professional development of the individual]*. In S. D. Maksymenko (Ed.), *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii [Problems of general and pedagogical psychology]: zbirnyk naukovykh prats* (Vol. XIII, pp. 74-82). Kyiv: Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy [in Ukrainian].
- Hontarovska, N. (2009). *Pryntsypy rozrobky proektu osvitnoho seredovyshcha navchalnoho zakladu yak peredumovy rozvytku obdarovanoi osobystosti [The principles of developing a project of the educational environment of an educational institution as a prerequisite for the development of a gifted personality]*. *Osvita na Luhanshchyni [Education in Luhansk Oblast]*, 2, 118-124 [in Ukrainian].

- Ilchenko, N. V. (Ed.). (2020). *Formuvannia suchasnoho osvitnoho seredovyschcha: teoriia i praktyka [Formation of a Modern Educational Environment: Theory and Practice]*: materialy mizhvuz. nauk.-prakt. konf.: zb. nauk. pr. Irpin [in Ukrainian].
- Katashov, A. I. (2001). *Pedahohichni osnovy rozvytku innovatsiinoho osvitnoho seredovyschcha suchasnoho litseiu [Pedagogical foundations of the development of an innovative educational environment of a modern lyceum]*. (Extended abstract of PhD diss.). Luhansk [in Ukrainian].
- Kukh, A. M. (2008). Osvitnie seredovyschche v strukturі innovatsiinoi systemy fakhovoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv fizyky [Educational environment in the structure of the innovative system of professional training of future physics teachers]. *Predmetni dydaktyky v konteksti formuvannia kompetentnistno-svitohliadnykh profesiynykh yakosteı maibutnoho fakhivtsia [Subject didactics in the context of forming competence-worldview professional qualities of a future specialist]*, 2, 73-76 [in Ukrainian].
- Modeli rozvytku suchasnoi shkoly [Models of modern school development]*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (2007). Kyiv: SPB Bohdanova A.M. [in Ukrainian].
- Panchenko, L. F. (2011). *Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku informatsiino-osvitnoho seredovyschcha universytetu [Theoretical and methodological foundations of the development of the information and educational environment of the university]*. (Extended abstract of D diss.). Luhansk [in Ukrainian].
- Pototska, S. O. (Comp.). (2021). *Pidkhody do orhanizatsii naukovo-doslidnoi diialnosti zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity v pryrodnychomu napriamku [Approaches to the organization of scientific research activities of students of general secondary education in the natural sciences]*: metodychni rekomendatsii. Chernihiv: TOV «Desna Polihraf» [in Ukrainian].
- Razina, N. O. (2009). Akmeolohichni pidkhid do rozvytku profesionalizmu suchasnoho pedahoha v innovatsiinomu osvitnomu seredovyschchi serednoi shkoly [Acmeological approach to the development of professionalism of a modern teacher in the innovative educational environment of a secondary school]. *Visnyk naukovoı shkoly pedahohiv [Bulletin of the Scientific School of Teachers]*, 3, 8-12 [in Ukrainian].
- Tsybalaru, A. D. *Komponentno-strukturnyi analiz poniattia «osvitnii prostir» [Component-structural analysis of the concept of "educational space"]*. Retrieved from www.rusnauka.com/.../23997.doc.htm [in Ukrainian].
- Verzhykhovska, O. M., Hurskyi, V. A., & Plakhtii, M. P. (2015). *Naukovo-doslidna diialnist v haluzi osvity [Research activity in the field of education]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kamianets-Podilskyi: MEDOBORY PP [in Ukrainian].
- Zavorodnia, T. K., & Strazhnikova, I. V. (2021). *Metodolohichni zasady pedahohichnykh doslidzen [Methodological principles of pedagogical research]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Zhyzhko, T. A. (2013). Pedahohichna systema yak odyn iz chynnykiv vprovadzhennia idei intensyfikatsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv [Pedagogical system as one of the factors of implementation of the idea of intensification in professional training of future specialists]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. Seriya 11: Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia [Scientific journal of the National University named after M.P. Dragomanov. Series 11: Sociology. Social work. Social pedagogy. Management]*, 3, 144-151 [in Ukrainian].

HRYNYOVA M., TITARENKO O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INFLUENCE OF FACTORS OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE PERFORMANCE OF SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES

The article examines the influence of factors of the educational environment on the effectiveness of scientific research activities of students in institutions of higher education. Analyzing the relationship between the structural components of the educational environment and their impact on academic efficiency, the work identifies key elements: access to resources, organizational support, integration of teaching and research, and the activation of student participation. The importance of interaction and cultural exchange in the higher education environment is emphasized as critical for the development of creative and critical thinking. The role of the scientific community and mentoring support in the formation of scientific competences is highlighted.

The study of the influence of the factors of the educational environment on the effectiveness of research activities showed that a complex and deeply integrated educational environment creates conditions under which students not only acquire knowledge, but also participate in its generation and improvement, which is the basis for the development of critical thinking skills and scientific analysis.

Key words: *educational environment, research activity, higher education, academic productivity, integration of learning and research, critical thinking*

Стаття надійшла до редакції 17.08.2024 р.

УДК 378.04:61+378.016:51

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317974](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317974)

ЄВГЕНІЯ ДІДЕНКО

ORCID: 0000-0002-8773-006X

Полтавський державний медичний університет

ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто проблему розвитку дослідницької компетентності у майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін. Детально проаналізовано поняття дослідницької компетентності фахівців у галузі медицини. Підкреслено, що ефективне формування зазначеної компетентності безпосередньо залежить від активного залучення здобувачів до дослідницької діяльності. Визначено умови, які сприяють формуванню мотивації студентів до науково-дослідної роботи, а також наведено приклади завдань, виконання яких позитивно впливає на формування дослідницької компетентності у майбутніх фахівців цієї спеціалізації.

***Ключові слова:** дослідницька компетентність, майбутні лікарі, хімічні дисципліни.*

Постановка проблеми. Реформи системи вищої медичної освіти та нові суспільні вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі медицини спрямовані на здобуття ґрунтовних знань з використанням їх на практиці, розвиток у випускників готовності до саморозвитку, самовдосконалення, креативності, мобільності, високого рівня професійної компетентності та мотивації до дослідницької діяльності. Основними критеріями конкурентоспроможності фахівця є здатність самостійно здобувати та вдосконалювати необхідні для професійної діяльності компетентності, розвиток креативного мислення, а також вміння приймати нестандартні рішення під час розв'язання професійних завдань. Формування цих якостей відбувається в процесі виконання різнопланової дослідницької діяльності.

Одним з основних завдань сучасної медичної освіти є формування високопрофесійного майбутнього лікаря, здатного до надання якісної медичної допомоги. Необхідним у цьому процесі є формування у майбутніх лікарів дослідницької компетентності, що включає розвиток аналітичного мислення, уміння якісно аналізувати інформацію, швидко орієнтуватися у складних професійних ситуаціях, приймати обґрунтовані й результативні рішення.

Активна участь майбутніх лікарів у дослідницькій діяльності сприяє покращенню їхньої професійної підготовки та підвищенню конкурентоспроможності у сфері медицини. Засвоєння методів наукового пізнання та розуміння логіки дослідницького процесу позитивно впливає на формування їхньої дослідницької компетентності. Участь у дослідницькій роботі дозволяє здобувачам не лише розвивати аналітичні здібності, а й формувати професійно-ціннісні орієнтири для успішної майбутньої діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, присвячених формуванню дослідницької компетентності майбутніх фахівців свідчить про науковий інтерес дослідників до цієї проблеми. У рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (*Про основні компетенції...*, 2006) зазначено, що дослідницька компетентність є необхідною складовою успішної професійної діяльності в умовах сучасного суспільства. Відповідно до переліку ключових компетентностей визначеному на симпозіумі Ради Європи, дослідницьку компетентність названо необхідною складовою професійної діяльності сучасного суспільства.

Так, у дослідженнях вітчизняних науковців Н. Бібік, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Л. Хоружої та ін. дослідницьку компетентність відносять до числа ключових.

Н. Гловин займалася вивченням проблеми формування дослідницьких умінь з дисциплін природничо-математичного циклу в студентів агротехнічного інституту. П. Нечипуренко вивчав проблему формування дослідницької компетентності старшокласників у профільному навчанні хімії шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій. О. Прохорчук досліджував проблему формування дослідницької компетентності бакалаврів соціальної педагогіки у процесі професійної підготовки. М. Винник займався вивченням проблеми формування науково-дослідницької компетентності майбутніх інженерів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу.

О. Макаренко вивчав проблему формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення природничих дисциплін. К. Хоменко досліджувала питання формування професійної компетентності майбутніх лікарів в університетах Польщі. Проблемою формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу займалася Н. Лобач. Вивченням особливостей дослідницької діяльності майбутніх лікарів у студентському науковому гуртку займалися А. Пайкуш та З. Федькович.

Однак, проблема формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін ще не була предметом дослідження.

Метою статті є з'ясувати особливості формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення важливим є той факт, що професійна підготовка майбутнього лікаря інтенсивно змінює своє спрямування у бік збільшення ролі дослідницького компоненту у процесі здобуття освіти. Це в свою чергу забезпечує підготовку фахівця зі сформованою дослідницькою компетентністю, який буде якісно виконувати професійні завдання різного рівня складності та матиме переваги на ринку праці.

Беручи до уваги специфіку професійної діяльності майбутнього лікаря, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що основну роль в обраній професії фахівця медичного профілю має саме дослідницька діяльність, яка є підґрунтям для формування дослідницької компетентності.

Підтвердженням цьому є думка П. Горкуненко стосовно того, що професійна підготовка сучасного фахівця обов'язково має супроводжуватися виконанням здобувачами науково-дослідницької роботи, що сприятиме формуванню умінь знаходити рішення різнопланових професійно-орієнтованих задач, навичок здійснення наукової та практичної діяльності, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення (Горкуненко, 2010).

У зв'язку з цим важливим елементом професійної підготовки майбутніх лікарів є не лише знайомство з сучасними науковими дослідженнями у галузі медицини, а й залучення їх до виконання різнопланових наукових досліджень, що буде сприяти формуванню навичок пошуку та аналізу необхідної інформації, використання набутих знань у практиці вирішення дослідницьких завдань, розвитку критичного мислення та творчого потенціалу.

Чимало науковців наголошують на тому, що дослідницька діяльність особливим видом діяльності особистості. Ми дотримуємося думки, що формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів може відбуватися лише за умови мотивації до саморозвитку здобувачів та фокусуванні на дослідницькій діяльності і є добровільним процесом.

Процес формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів тісно пов'язана з дослідницькою діяльністю, власне, з процесом дослідження певної проблеми та виявляється у розумінні важливості й суті наукової діяльності. Дослідницька діяльність сприяє формуванню знань, умінь та навичок, необхідних для проведення медичних досліджень, включаючи вміння обґрунтовано вибирати та оптимізувати дослідницькі методики у випадку багатоваріантності дослідницьких рішень.

Н. Солодюк вважає, що дослідницька компетентність є здатністю реалізувати на практиці власні особистісні якості, знання, уміння і практичний досвід для продуктивної професійної та соціальної діяльності, усвідомлювати особисту відповідальність за власну діяльність та важливість її постійного вдосконалення (Солодюк, 2015).

Л. Козак дотримується думки, що досліджувана компетентність є сукупністю знань, інтелектуальних, практичних і організаторських умінь, спрямованих на виконання діяльності дослідницького та інноваційного характеру (Л. Козак, 2014).

Також ми підтримуємо думку М. Голованя та В. Яценка, які визначають дослідницьку компетентність як багатогранну характеристику особистості. Вона включає знання, вміння, навички, ціннісні орієнтири, особистісні якості, а також особистий практичний досвід у проведенні досліджень. Дослідницька компетентність проявляється у готовності особистості та здатності до виконання наукової діяльності з метою здобуття нових знань, використовуючи методи наукового пізнання та творчий підхід у процесах цілепокладання, планування, прийняття рішень, а також в аналізі й оцінці результатів (Головань, Яценко, 2012).

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», важливо забезпечити інтеграцію освіти та науки, що є пріоритетним напрямом державної політики (Про вищу освіту, 2014). Важливу роль у цьому процесі відіграє думка В. Кременя, який підкреслює, що для покращення якості освітнього процесу необхідно створювати атмосферу творчого пошуку через формування наукового співтовариства між викладачами та студентами. Це співробітництво дає студентам змогу освоювати сучасні наукові методи, розширювати теоретичні знання і практичний досвід, а також відкривати нові можливості для професійного розвитку (Кремень, 2008).

Вивчення хімічних дисциплін у процесі фахової підготовки майбутніх лікарів орієнтоване на розвиток низки професійних компетентностей, серед яких особливу роль відіграють ті, що сприяють формуванню дослідницької компетентності, яка є основою нашого дослідження. Процес формування дослідницької компетентності здобувачів у закладах вищої медичної освіти передбачає проведення різноманітних досліджень в основі яких є ґрунтовні теоретичні знання та практичні навички, що сприятимуть розвитку оригінального мислення та здатності до інноваційної дослідницької діяльності.

Під час вивчення хімічних дисциплін студенти медичних спеціальностей навчаються вирішувати професійно орієнтовані завдання різного рівня складності, обирати відповідні методи та інструменти для

дослідження різних медичних ситуацій, використовувати новітні інноваційні підходи в дослідженнях, самостійно здійснювати пошук і обробку необхідної інформації. Ми підтримуємо думку О. Ярошенко, яка зазначає, що «першочергово зовнішні мотиви призводять студентів до дослідницької діяльності, але з часом, коли інтерес до наукової роботи стає стійким, мотивація стає внутрішньою» (Ярошенко, 2016).

Під час дослідження було виявлено, що не всі завдання, поставлені перед студентами, викликають у них бажання працювати над їх розв'язанням. Це стосується лише тих завдань, які здатні стимулювати розвиток внутрішньої мотивації, таких як бажання досягти високого рівня освіти, який раніше здавався недосяжним; прагнення знайти своє місце в студентському колективі; покращити власний рейтинг в очах викладачів; прагнення до розвитку власних дослідницьких умінь для успішного виконання завдань у майбутній професійній діяльності.

Формування у майбутніх лікарів умінь розв'язувати дослідницькі завдання з хімічних дисциплін має бути не самоціллю, а частиною процесу підвищення якості навчання. Це означає, що зростання рівня дослідницьких умінь студентів сприятиме підвищенню загальної успішності у вивченні дисциплін. За умови використання на заняттях професійно орієнтованих задач стає можливим розв'язання двох взаємопов'язаних завдань:

1. отримання здобувачами повноцінної освіти;
2. становлення творчої особистості майбутнього лікаря.

Освітнє середовище у закладах вищої медичної освіти має бути орієнтоване на розвиток дослідницького та особистісного потенціалу здобувачів, з подальшим формуванням їх дослідницької компетентності. Слід наголосити, що важливим аспектом у цьому процесі є саморозвиток та самовдосконалення кожного здобувача, а не лише отримання знань у ході навчального процесу.

Ми погоджуємося з думкою О. Самосудової-Грозової, яка серед складових дослідницької компетентності виділяє: проєктувальну, конструктивну, мобілізаційну, комунікативну та організаційну. Проєктувальну компетентність автор визначає як здатність використовувати науково-дослідницькі підходи для аналізу ситуацій, планування та прогнозування подальших кроків; конструктивну — як уміння приймати обґрунтовані рішення на основі наукових проєктів; комунікативну — як здатність організовувати ефективний зв'язок з зовнішнім середовищем; організаційну — як вміння організувати продуктивну діяльність з координацією та контролем дій (Самосудова-Грозова, 2014).

Під час організації дослідницької діяльності майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін ми акцентували свою увагу на тому, що дослідницька компетентність має перетворювальний характер та виявляється в готовності і здатності студентів до самостійної роботи під час освоєння навчального матеріалу. Це сприяє формуванню навичок здобуття нових знань через перенесення смислового контексту наявних знань, умінь і засобів діяльності. У дослідженні також виокремлені такі складові компоненти дослідницької компетентності: вміння визначати мету роботи, виокремлювати предмет і засоби діяльності, а також здатність співвідносити мету з результатами отриманими на практиці.

Для визначення етапів формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін ми також спираємося на рівні активності особистості. На початковому етапі дослідницького процесу здобувачі працюють з традиційними завданнями (операційними), що відповідають ситуативній активності. Далі вони виконують завдання проблемного характеру, які вимагають самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Третій етап передбачає виконання творчих завдань, що стимулюють творчу активність особистості здобувачів.

У процесі формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів, в залежності від характеру навчальної діяльності викладачів та студентів, вважаємо доцільним застосовувати такі методи навчання:

- пояснювально-ілюстративний;
- частково-пошуковий (евристичний);
- дослідницький.

Виконання дослідницьких завдань вимагає застосування вже набутих теоретичних знань та практичного досвіду. Студенти виконують частково-пошукову діяльність, а викладач, замінюючи прямі вказівки на уточнюючі та навідні питання, спрямовує їх до самостійного пошуку відповідей і скеровує їх діяльність у напрямку пошуку вірних відповідей. Використовуючи теоретичні знання та навички аналізу і оцінки інформації, майбутні лікарі самостійно формують гіпотезу дослідження. Одночасно значна увага приділяється розвитку вміння диференціювати та виокремлювати різні аспекти досліджуваної проблеми, прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити пояснення новим фактам та чітко висловлювати власну точку зору. Також здобувачі обирають дієві способи перевірки гіпотези дослідження та шукають необхідну інформацію для проведення експериментальної частини дослідження.

Наприклад, при вивченні теми «Ідентифікація досліджуваного об'єкту» у вибірковій дисципліні «Хімічні та фізико-хімічні методи дослідження в медицині» майбутні лікарі отримували низку завдань для самопідготовки:

1. Пояснити правила номенклатури, класифікації спиртів на конкретних прикладах.

2. Які експериментальні методи можна використати для демонстрації хімічних властивостей спиртів?
3. Використання спиртів як сировини у медичній галузі.
4. Пояснити можливі наслідки впливу спиртів та продуктів їх взаємодії на здоров'я людини.
5. Методи застосування спиртів у медицині та виробництві медичних препаратів.

На початковому етапі заняття проводили актуалізацію та систематизацію теоретичних знань студентів шляхом узагальнення інформації про будову молекул спиртів, явище ізомерії та хімічні властивості на прикладі конкретних представників. На наступному етапі проводили експериментальну частину дослідження з метою підтвердження хімічних властивостей представників цього класу речовин. Здобувачі могли звертатися до методичних рекомендацій.

Далі, на основі теоретичних знань та практичних навичок, студенти працювали над теоретичними питаннями, такими як вплив спиртів і їх продуктів взаємодії на організм людини, а також використання спиртів як сировини у медичній галузі. Для цього майбутні лікарі самостійно шукали необхідну інформацію, формулювали гіпотезу, застосовуючи методи аналізу, синтезу та узагальнення. Вони деталізували предмет дослідження, виокремлювали його складові, визначали завдання і обирали методи для проведення експерименту. Після консультацій з викладачем студенти обговорювали обрану стратегію дослідження в групі і в разі потреби коригували її. В результаті здобувачі представляли свою розроблену програму методів застосування спиртів у медицині та виробництві медичних препаратів.

Завдання такого типу допомагають майбутнім лікарям усвідомити важливість дослідницької діяльності у майбутній професійній діяльності, та мають позитивний вплив на формування у них дослідницької компетентності.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Однією з ключових складових навчально-пізнавальної діяльності здобувачів у закладах вищої освіти є розвиток здатності до самостійної роботи, уміння здобувати знання з різних джерел та ефективно використовувати їх у практичній діяльності. Це, у свою чергу, матиме позитивний вплив на формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

На нашу думку, дослідницька компетентність майбутнього лікаря є комплексною характеристикою, що визначає здатність особистості повною мірою реалізувати свій потенціал у професійній діяльності. Вона включає знання, вміння, практичний досвід та особистісні якості, необхідні для досягнення успіху в розв'язанні специфічних завдань, пов'язаних із особливостями професії. Крім того, важливим є усвідомлення значущості цієї діяльності для суспільства та особистої відповідальності за її результати, а також потреба у її постійному вдосконаленні.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі ми вбачаємо у розробці та обґрунтуванні технології формування дослідницької компетентності у майбутніх лікарів, а також у створенні методичного забезпечення для впровадження цієї технології в процес фахової підготовки.

Список використаних джерел

- Головань, М. С., Яценко, В. В. (2012). Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». В кн. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*: збірник наукових праць. (Вип. VII, с. 55-62). Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ.
- Горкуненко, П. (2010). Формування професійної компетентності викладача педагогічного вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації в контексті загальноєвропейської інтеграції. *Нова педагогічна думка*, 1. Взято з http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf.
- Козак, Л. (2014). Формування дослідницьких компетенцій майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1/2, 55-60.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком інтер
- Про вищу освіту*: Закон України. Взято з <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>.
- Про основні компетенції для навчання протягом усього життя*: рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) (від 18 грудня 2006 року). Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
- Самосудова-Грозова, О. Б. (2014). Проблема формування наукової компетентності майбутніх економістів бакалаврів у дослідженнях вітчизняних учених. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 66, 385-389. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnpn_2014_66_70/
- Солодюк, Н. В. (2015). *Формування дослідницької компетентності студентів-медиків*. Взято з [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3\(31\)/10.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3(31)/10.pdf).
- Ярошенко, О. Г., (Ред.), Бульвінська, О. І., Дівінська, Н. О., Дяченко, Н. О., Жабенко, О. В., Линьова, І. О., Скиба, Ю. А., Чорнойван, Г. П. (2016). *Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів*: монографія. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України.

References

- Holovan, M. S., & Yatsenko, V. V. (2012). Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist» [The essence and content of the concept of "research competence"]. In *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dysyplin u vyshchii shkoli [Theory and teaching methods of fundamental disciplines in higher education]: zbirnyk naukovykh prats.* (Is. VII, pp. 55-62). Kryvyi Rih: Vydavnychi viddil NMetAU [in Ukrainian].
- Horkunenکو, P. (2010). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vykladacha pedahohichnoho vyshchoho navchalnoho zakladu I-II rivniv akredytatsii v konteksti zahalnoievropeiskoi intehratsii [Formation of the professional competence of a teacher of a pedagogical higher educational institution of I-II levels of accreditation in the context of pan-European integration]. *Nova pedahohichna dumka [A new pedagogical thought]*, 1. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf. [in Ukrainian].
- Kozak, L. (2014). Formuvannia doslidnytskykh kompetentsii maibutnykh vykladachiv doshkilnoi pedahohiky i psykholohii [Formation of research competencies of future teachers of preschool pedagogy and psychology]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka [Continuous professional education: theory and practice]*, 1/2, 55-60 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv: Yurinkom inter [in Ukrainian].
- Pro vyshchu osvitu [About higher education]: Zakon Ukrainy.* Retrieved from <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> [in Ukrainian].
- Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia [About core competencies for lifelong learning]: rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) (vid 18 hrudnia 2006 roku).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [in Ukrainian].
- Samosudova-Hrozova, O. B. (2014). Problema formuvannia naukovoї kompetentnosti maibutnykh ekonomistiv bakalavriv u doslidzhenniakh vitchyznianykh uchenykh [The problem of formation of scientific competence of future bachelor economists in the research of domestic scientists]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences]*, 66, 385-389. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_70/ [in Ukrainian].
- Solodiuk, N. V. (2015). *Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti studentiv-medykiv [Formation of research competence of medical students]*. Retrieved from [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3\(31\)/10.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N3(31)/10.pdf) [in Ukrainian].
- Yaroshenko, O. H., (Ed.), Bulvinska, O. I., Divinska, N. O., Diachenko, N. O., Zhabenko, O. V., Lynova, I. O., Skyba, Yu. A., & Chornoivan, H. P. (2016). *Kontseptsii ta metodolohiia realizatsii naukovo-doslidnytskoi diialnosti sub'iektiv navchalno-vykhovnoho protsesu universytetiv [The concept and methodology of the implementation of scientific and research activities of subjects of the educational and educational process of universities]: monohrafiia.* Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

DIDENKO Ye.

Poltava State Medical University, Ukraine

RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS IN THE PROCESS OF STUDYING CHEMICAL DISCIPLINES

The article considers the importance of developing research competence in future doctors in the process of studying chemical disciplines. The authors emphasize that modern medical education requires not only theoretical knowledge, but also the ability to engage in independent scientific activity. The development of research competence includes the development of critical and analytical thinking, the ability to independently solve professionally oriented tasks, as well as the ability to effectively apply scientific methods in practical activities.

The study demonstrates that active participation of students in research work has its own professional readiness and competitiveness in the labor market. Students who are involved in scientific projects have the opportunity to improve their skills in searching and analyzing information, working with more research methods. It is important that the development of research competence occurs through the performance of a variety of tasks of varying complexity, which stimulates a creative approach to learning.

Special attention is paid to the process of integrating research activities into the educational process, in particular through the study of chemical disciplines. The study of chemistry allows students not only to master scientific methods, but also to apply them to solve medical problems. This forms the necessary skills for further professional activity, including critical analysis of medical situations and making informed decisions.

The conclusions emphasize the importance of further research in this area, including the development of technologies and methodological support for the implementation of scientific competence in the educational process of medical universities. This will allow preparing doctors capable of innovative and scientifically based professional activities.

Key words: research competence, future doctors, chemical disciplines.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2024 р.

УДК 378.04:159.9]:331.5«364/366»

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317982](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317982)

ОЛЕГ ДІДЕНКО

ORCID: 0009-0006-8622-4938

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

СВІТЛАНА ЯЛАНСЬКА

ORCID: 0000-0003-3289-5331

ВОЛОДИМИР АНУШКЕВИЧ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗАТРЕБУВАНИХ НА РИНКУ ПРАЦІ В МОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Умови воєнного часу ставлять нові вимоги щодо підготовки психологів, які мають володіти інструментарієм роботи у складних життєвих ситуаціях. Професійна підготовка фахівців допомагаючих професій в освітньому закладі не повинна обмежуватися вивченням традиційного психологічного інструментарію, звичними підходами щодо методів роботи з різними категоріями осіб. Метою статті є здійснення логіко-психологічного аналізу проблеми підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу, розкриття результатів опитування здобувачів вищої освіти щодо важливих на сьогодні компетентностей психологів, визначення рекомендацій з підготовки фахівців, які здійснюватимуть ефективну діяльність у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості, тощо. Серед рекомендацій: під час організації освітнього процесу варто здійснювати акцент на формуванні знань і навичок, які сприятимуть роботі психолога працювати у складних/кризових умовах; вмінь надавати першу психологічну допомогу в екстремальних ситуаціях, розуміння загальних принципів роботи з гострою реакцією на стрес; здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти методичним інструментарієм з відновлення психічного здоров'я різних категорій осіб.

Ключові слова: *майбутній психолог, підготовка, освітній процес, фахові компетентності, результати навчання, психологічна підтримка, психічне здоров'я.*

Постановка проблеми. Насьогодні надзвичайно важливою є підготовка психологів, які володіють професійними компетентностями необхідними для здійснення фахової психологічної підтримки різних груп населення в умовах воєнного та повоєнного часу. Тож під час організації освітнього процесу варто здійснювати акцент на формуванні програмних результатів навчання, які сприятимуть у подальшому ефективній діяльності майбутнього психолога у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми професійної підготовки психологів в Україні присвячено науковій дослідженню вітчизняних учених: проблеми професійної підготовки психологів (Панок В. Г.); інтеграція національних та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки (Данилюк І. В., Литвин С. В.); особливості підготовки психологів для правоохоронної та судової діяльності (Костицький М. В.); труднощі науково-дослідницької діяльності майбутніх психологів (Зінченко О. В.) та ін. Також питання підготовки майбутніх психологів піднімаються зарубіжними вченими: твердження про цінності моделі консультаційної психології, поточне використання та майбутні напрямки (Bieschke, & Mintz, 2012); проблематика совісті: складне та важливе питання в освіті і підготовці психологів (Erickson Cornish, Riva, & Smith, 2015).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу, представити методичні рекомендації з підготовки психологів, які здійснюватимуть ефективну діяльність у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості, тощо.

Виклад основного матеріалу. Панок В. Г. (2024) зазначає, що основним показником якості освіти психологів є якість надання психологічних послуг і психологічної допомоги людям в умовах війни. Слідування формальним вимогам, формалізація усього процесу професійної підготовки психологів, самовідтворення і примноження формальних вимог значно переважають над деонтологічними вимогами до професії, неформальне, гуманне (у істинному значенні цього терміну) ставлення до особистості майбутнього психолога, породжують низку серйозних проблем теоретичного, методологічного і

методичного характеру в сучасній українській психології (Панок, 2024, с. 5). Показовим є і той факт, що більшість психологів, з початком активних бойових дій та появою великої кількості біженців і постраждалих, виявились нездатними надати першу психологічну допомогу і дітям і дорослим (Панок, 2024, с. 6).

Данилюк І. В., Литвин С. В (Данилюк, & Литвин, 2024) підкреслюють, що психологічна освіта України разом з іншими освітніми напрямками проходить сьогодні складний період трансформації на тлі поєднання національних наукових та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки фахових психологів. З метою віднайдення шляхів ефективної інтеграції української психологічної освіти у європейський освітній простір нами проаналізовано та узагальнено досвід підготовки психолога у провідних європейських країнах. У 1990 році Європейська Федерація професійних психологічних асоціацій (EFPPA) затвердила набір Оптимальних стандартів для психології як професії, куди було закладено вимоги до академічної освіти та професійного навчання психологів. Вважається, що єдиний європейський стандарт послугує покращенню якості професійної підготовки та практичної діяльності, а також поліпшенню якості підготовки психологів в країнах, які тільки-но розвивають свої освітні та підготовчі засади й головні напрямки професійної практики. Він також є необхідним для поширення країнами ЄС якісної психологічної практики та розвитку європейського виміру у професійній підготовці й практичній діяльності психологів (Данилюк, & Литвин, 2024, с. 8-9).

Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. (2014) визначають особливості психолого-педагогічних умов та організації освітнього процесу під час підготовки психологів: 1) проектування змісту навчальних дисциплін із психології з орієнтацією на становлення культури мислення майбутнього фахівця та на конструктивне вирішення професійних завдань («Основи психоконсультування», «Основи психокорекції», «Основи психотерапії», «Психологія конфлікту» та інші); 2) застосування у процесі навчання студентів як фундаментальних, понятійних і психотехнічних знань із психології, так і ігрових та творчих методів, які активізують особистісний потенціал майбутнього фахівця, спрямовують і вдосконалюють процес професійної підготовки; 3) використання спеціальної підготовки студентів до продуктивної самостійної роботи з урахуванням рівня їх рефлексивності та сформованості умінь самоменеджменту та творчого мислення, що виступає засобом саморозвитку і самовдосконалення майбутніх фахівців у галузі психології; 4) використання психологічних засобів активізації професійної підготовки студентів у формах цілеспрямованого застосування професійно важливих якостей; 5) застосування основних форм психологічного супроводу майбутніх психологів у позанавчальній діяльності (центри психологічного консультування, психологічні клуби); 6) використання соціально-психологічних тренінгів (СПТ) професійного і особистісного зростання, спрямованих на активізацію відповідних структур в особистості майбутнього спеціаліста; 7) участь у тренінгових групах, яка дозволить оволодіти системою відповідних психологічних знань, які сприятимуть зростанню самопізнання та здатності до позитивного самоставлення до себе і життя, стимулюватиме розвиток здатності аналізувати власну поведінку з метою допомоги собі й іншим у досягненні більш ефективних міжособистісних взаємин; 8) використання різноманітних тренінгових заходів націлених на вирішення завдань професійної підготовки майбутніх психологів, які відображають специфіку кожного етапу навчання (Матвієнко, & Затворнюк, 2014, с. 218-219).

Діденко О. Г., Яланська С. П. (2024) зазначають, що в умовах воєнного часу надзвичайно важливим є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей мовного, соціокультурного характеру, формування у молоді активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості та психологічної стійкості, патріотизму, поваги до державних символів. Велику роль у цьому відіграє національно-патріотичне виховання молоді у закладах освіти різних рівнів (Діденко, & Яланська, 2024, с. 102). Розвиток національної ідентичності, активної громадської позиції, психологічної стійкості надзвичайно важливий у підготовці майбутніх психологів.

На основі проведеного анкетування серед здобувачів вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (115 осіб) на отримали відповіді (див. рис. 1).

Із наведеного далі рис. 2 зрозуміло, що серед відповідей респонденти відмітили: особливості організації роботи з постраждалими від сексуального насильства (69,0%); здійснення соціальної, психологічної реабілітації військовослужбовців та членів їх родин (85,0%); техніки соціальної, психологічної діагностики і реабілітації для дітей (87,0%); проведення психологічної/психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної особистості (для різних вікових категорій) (91,0%).

На сьогодні, в освітніх програмах зі спеціальності 053 Психологія, окрім врахування вимог Стандарту вищої освіти України (другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 053 «Психологія», затвердженого 24.04.2019 р., наказ №564) важливо забезпечити відповідність програмних компетентностей вимогам професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

№ 211 від 03.02.2021 р.) стандарту «Практичний психолог закладу освіти» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №2425-20 від 24.11.2020 р.).

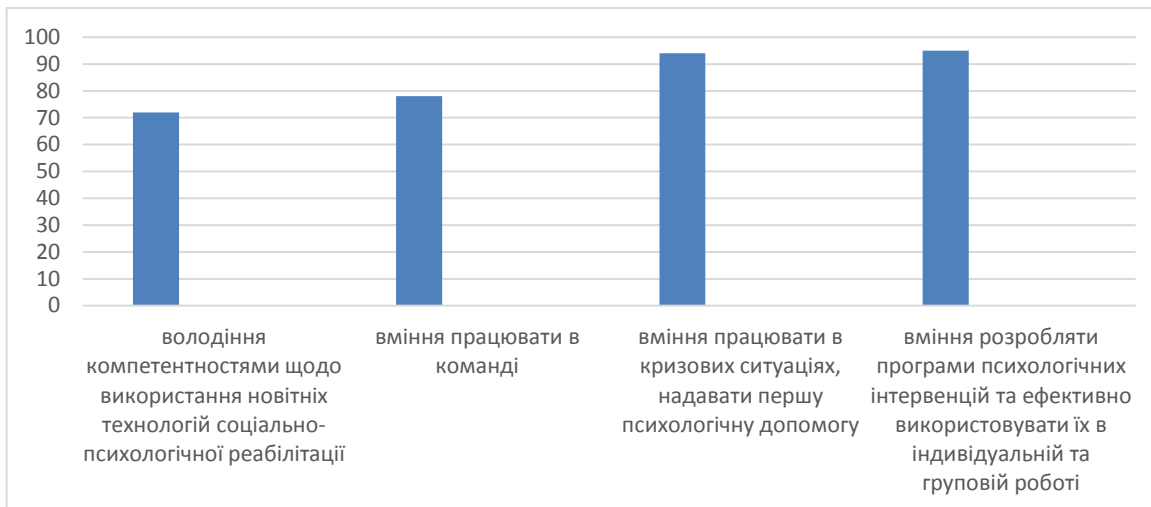

Рис. 1 Результати анкетування серед здобувачів вищої освіти щодо питання «Які компетентності, на Вашу думку, важливі під час підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці?»

Із рис. 1 зрозуміло, що серед відповідей, які відмічено більшістю опитаних: вміння працювати в кризових ситуаціях, надавати першу психологічну допомогу (94,0%); вміння розробляти програми психологічних інтервенцій та ефективно використовувати їх в індивідуальній та груповій роботі (95,0%); вміння працювати в команді (78,0%); володіти компетентностями щодо використання новітніх технологій соціально-психологічної реабілітації (72,0%).

На питання «На що має здійснюватися акцент під час вивчення програм психологічних інтервенцій в індивідуальній та груповій роботі, методичного інструментарію соціально-психологічної реабілітації в умовах воєнного та повоєнного часу?» отримали відповіді (див. рис. 2).

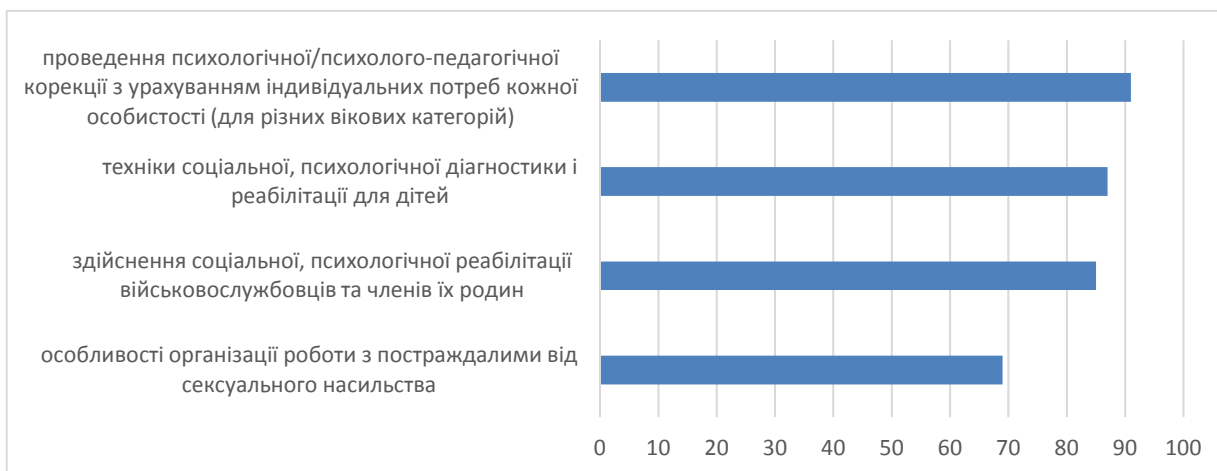

Рис. 2 Результати анкетування серед здобувачів вищої освіти «На що має здійснюватися акцент під час вивчення програм психологічних інтервенцій в індивідуальній та груповій роботі, методичного інструментарію соціально-психологічної реабілітації в умовах воєнного та повоєнного часу?»

Обов'язкові компоненти мають сприяти формуванню відповідних компетентностей та результатів навчання. Наприклад, ОК «Індивідуальна, групова психотерапія та консультування» представлена такими змістовими компонентами: Тема 1-2. Психотерапія та психологічне консультування. Основні вимоги до фахівця-психолога, психотерапевта. Тема 3-6. Основні психотерапевтичні напрямки. Тема 7. Соціальне та емоційне навчання. Практики відновлення. Тема 8-9. Психологічне/кризове консультування.

Дисципліна забезпечує відповідні загальні, фахові компетентності та програмні результати навчання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Інформаційні матеріали щодо змісту ОК «Індивідуальна, групова психотерапія та консультування» ОП «Кризова психологія. Соціально-психологічна реабілітація» (укл. проф. Яланська С.П.)

Компетентності та результати навчання		Методичний інструментарій
Загальні компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента	<p>ЗК-2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК-3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК-4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ЗК-9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.</p>	<p>Методи за характером навчально-пізнавальної діяльності студентів: проблемного навчання; частково-пошуковий; дослідницький.</p> <p>Методичні прийоми як компоненти методів: вербальні; ілюстративно-демонстраційні; прикладні; інтерактивні.</p>
Фахові компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента	<p>ФК-2. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.</p> <p>ФК-3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.</p> <p>ФК-4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.</p> <p>ФК-7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.</p> <p>ФК-10. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.</p>	<p>Методи за формою організації навчання: лекції; практичні заняття; самостійна робота студентів.</p> <p>Нестандартні методи та техніки (фототерапії, вправи з МАК, АСПП, кінотерапії, екотерапії та ін.).</p> <p>Методи оцінювання: усний контроль та письмовий контроль, метод самоконтролю.</p>
Результати навчання	<p>ПРН-2. Вміти організувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.</p> <p>ПРН-3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.</p> <p>ПРН-4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.</p> <p>ПРН-5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.</p>	

Розширення фахових компетентностей майбутніх психологів можливо завдяки проведенню сертифікатних освітніх програм. Наприклад, Благодійний фонд «Безпечне майбутнє» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) спільно з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка на базі факультету психології і соціальної роботи зорганізували навчання в унікальній Школі екстремальної та кризової психології для фахівців із надання психологічної допомоги Полтавській й Кіровоградській областей. Унікальність програми полягає в поєднанні кращих здобутків спікерів-практиків і науковців, які мають досвід роботи з різними віковими категоріями осіб, вивчають і враховують досягнення українських і зарубіжних фахівців з екстремальної та кризової психології. Результатом навчання в Школі екстремальної та кризової психології для слухачів із Кіровоградської та Полтавської областей стали вміння надавати першу психологічну допомогу в екстремальних ситуаціях, розуміння загальних принципів роботи з гострою реакцією на стрес, кризою втрати, основ загальної психопатології, загальних принципів лікування психічних розладів тощо (<http://psychology.pnpu.edu.ua/news/u-poltavskomu-nacjonalnomu-pedagogichnomu-universyteti-rozpochala-robotu-shkola-ekstremalnoyi-ta-kryzovoyi-psyhologiyi.html>).

За результатами роботи II Міжнародного науково-практичного форуму «Психологія і соціальна робота у XXI столітті», що відбувся 20-22 листопада 2024 року на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (<http://pnpu.edu.ua/news/mizhnarodnyj-naukovo-praktychnyj-forum-psyhologiya-i-soczialna-robotu-u-hhi-stolitti.html>) серед рекомендацій учасників було запропоновано: під час розробки та вдосконалення освітніх програм підготовки здобувачів вищої школи зі спеціальностей психології та соціальної роботи, включення змістових складових, які сприятимуть формуванню професійних компетентностей фахівця, що є важливими в умовах воєнного та повоєнного часу. А саме, передбачають вміння: працювати у складних/кризових умовах; здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти методичним інструментарієм з відновлення ментального здоров'я; продовжувати розширювати компетентності здобувачів вищої освіти з корпоративної (організаційної), соціальної, кризової психології.

Висновки. Таким чином, сьогодення вимагає формування та розвитку професійних компетентностей майбутніх психологів для здійснення ефективної діяльності з різними групами осіб в умовах воєнного та повоєнного часу. Під час надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти варто здійснювати акцент на формуванні знань, умінь та навичок, які сприятимуть роботі психолога /практичного психолога/ кризового психолога працювати у складних/кризових умовах; здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти інноваційним психологічним інструментарієм з відновлення психічного здоров'я. Перспективами дослідження є продовження впровадження інноваційних технологій під час підготовки майбутніх психологів, які в подальшому будуть здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні.

Список використаних джерел

- Данилюк, І. В., & Литвин, С. В. (2024). Інтеграція національних та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки. В кн. *Професійна підготовка психологів в Україні : стратегічні завдання: зб. матеріалів Всеукр. круглого столу* (с. 8-12). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf
- Діденко, О. Г., & Яланська, С. П. (2024). Національно-патріотичне виховання молоді в закладах освіти України: психологічні аспекти. В кн. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія* (Том 35 (74), № 4, с. 102-107). Київ: Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. Взято з https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/18.pdf
- Матвієнко, О. В., & Затворнюк, О. М. (2014). Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*, 1 (1), 215-220. Взято з [file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1\(1\)_41.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1(1)_41.pdf)
- Панок, В. Г. (2024). Проблеми професійної підготовки психологів. В кн. *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання: зб. матеріалів Всеукр. круглого столу* (с. 5-7). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf
- Bieschke, K. J., & Mintz, L. B. (2012). Counseling psychology model training values statement addressing diversity: History, current use, and future directions. *Training and Education in Professional Psychology*, 6(4), 196-203. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0030810>
- Erickson Cornish, J. A., Riva, M. T., & Smith, R. D. (2015). Responding to the conscience clause: A complex and crucial issue in the education and training of health service psychologists. *Training and Education in Professional Psychology*, 9(4), 271-274. DOI: <https://doi.org/10.1037/tep0000098>

References

- Bieschke, K. J., & Mintz, L. B. (2012). Counseling psychology model training values statement addressing diversity: History, current use, and future directions. *Training and Education in Professional Psychology, 6*(4), 196-203. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0030810>
- Danyliuk, I. V., & Lytvyn, S. V. (2024). Intehratsiia natsionalnykh ta osvitynykh tradytsii z yevropeiskymy standartamy pidhotovky [Integration of national and educational traditions with European training standards]. In *Profesiina pidhotovka psykholohiv v Ukraini: stratehichni zavdannia [Professional training of psychologists in Ukraine: strategic tasks]: zb. materialiv Vseukr. kruhloho stolu* (pp. 8-12). Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf [in Ukrainian].
- Didenko, O. H., & Yalanska, S. P. (2024). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v zakladakh osvity Ukrainy: psykholohichni aspekty [National-patriotic education of youth in educational institutions of Ukraine: psychological aspects]. In *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia [Scientific notes of Vernadsky TNU. Series: Psychology]* (Vol. 35 (74), No 4, pp. 102-107). Kyiv: Tavriiskyi nats. un-t imeni V. I. Vernadskoho. Retrieved from https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/18.pdf [in Ukrainian].
- Erickson Cornish, J. A., Riva, M. T., & Smith, R. D. (2015). Responding to the conscience clause: A complex and crucial issue in the education and training of health service psychologists. *Training and Education in Professional Psychology, 9*(4), 271-274. DOI: <https://doi.org/10.1037/tep0000098>
- Matvienko, O. V., & Zatvorniuk, O. M. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnykh psykholohiv yak psykholohopedahohichna problema [Professional training of future psychologists as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences]*, 1 (1), 215-220. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1(1)_41.pdf [in Ukrainian].
- Panok, V. H. (2024). Problemy profesiinoi pidhotovky psykholohiv [Problems of professional training of psychologists]. In *Profesiina pidhotovka psykholohiv v Ukraini: stratehichni zavdannia [Professional training of psychologists in Ukraine: strategic tasks]: zb. materialiv Vseukr. kruhloho stolu* (pp. 5-7). Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf [in Ukrainian].

DIDENKO O.

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

YALANSKA S., ANUSHKEVYCH V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

TRAINING FUTURE PSYCHOLOGISTS SOUGHT AFTER BY THE LABOR MARKET IN WAR AND POST-WAR TIME

Wartime conditions impose new requirements to training psychologists possessing the tools for working in difficult life situations. Professional training of specialists for assisting jobs in an educational institution should not be limited to the study of traditional psychological tools, common approaches to the methods of work with different categories of people. The purpose of the article is to conduct a logical and psychological analysis of the issue related to training future psychologists sought after by the labor market in war and post-war time, to disclose the results of a survey of higher school students regarding the psychologists' competencies that are of great importance today, to define the recommendations for training specialists who will carry out effective activities in crisis situations, during social and psychological rehabilitation, people's mental health support, resilience building, etc. Among the recommendations are the following: when organizing the educational process, it is worth focusing on developing students' knowledge and skills that will facilitate the psychologist's work in difficult/crisis conditions, their ability to provide psychological first aid in extreme situations and understanding of the general principles of overcoming acute stress reactions, carrying out social and psychological rehabilitation of military people and their family members; to have methodological tools for restoring mental health of various categories of people.

Key words: future psychologist, training, educational process, professional competencies, learning outcomes, mental health support, mental health.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024 р.

УДК 378:[81`367:811.161.2]

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317983](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317983)

РАЇСА ДРУЖЕНЕНКО

ORCID: 0000-0002-7002-4273

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНІ НАВЧАЛЬНІ СИТУАЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Наукову працю присвячено проблемі використання професійно орієнтованих навчальних ситуацій на заняттях із методики викладання української мови в закладах середньої освіти, що служить основою для формування методичної компетентності майбутнього вчителя-філолога. На переконання автора, однією з пріоритетних умов залучення ситуаційної методики є підготовка до виробничої практики: систематичне залучення професійно орієнтованих ситуаційних вправ на занятті наближає до реальних умов викладання шкільного курсу української мови і забезпечує успішне проходження педпрактики в майбутньому. Реалізація системи професійно орієнтованих навчальних ситуацій на заняттях із методики викладання української мови в Київському університеті імені Бориса Грінченка показала високий рівень формування методичної компетентності, а також підготовки студентів до виробничої практики.

***Ключові слова:** методика викладання української мови, виробнича практика, майбутні вчителі-філологи, ситуаційна методика навчання, професійно орієнтована навчальна ситуація.*

Постановка проблеми. Забезпечення якості професійної освіти – пріоритетний напрям розвитку української освітньої галузі, що зумовлює пошук сучасних оптимальних шляхів підвищення фахової підготовки здобувачів різних освітніх програм. З огляду на це, у науково-педагогічному дискурсі активно вивчається проблема *професійно орієнтованих методик* як основи якісної професійної освіти. З іншого боку, ступінь якісної підготовки забезпечують *практико орієнтовані методики*, що дозволяють у цілому сформувати професійну компетентність.

Відомо, що професійна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури формується за освітньою програмою, що передбачає відповідну підготовку в межах аудиторних занять, самостійної роботи й виробничої практики. Усі ці компоненти освітньої системи взаємозумовлені і взаємозалежні: виробнича практика має на меті розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога в реальних умовах (у 5-9 класах (3 курс); у 10-11 (12) класах (4 курс) на основі отриманих знань та сформованих у процесі аудиторної і самостійної роботи умінь, навичок, елементарного професійного досвіду. Активне впровадження системи професійно орієнтованих навчальних ситуацій на заняттях із методики викладання української мови, на наше переконання, є одним із шляхів якісної підготовки й формування високого ступеня професійності майбутнього вчителя; максимально можливе наближення аудиторних занять до реальних професійних ситуацій сприяє успішним результатам проходження практики.

Порушену проблему вважаємо **актуальною**. По-перше, вона відповідає сучасній освітній парадигмі професійно орієнтованих методик у ЗВО; по-друге, зумовлює активізацію принципів якості, оптимальності, ефективності, ситуаційності, інтенсифікації в системі фахової підготовки; по-третє, сприяє пріоритету активних та інтерактивних навчальних методів на заняттях; по-четверте, зміцнює методичні засади практико орієнтованої технології навчання.

Метою наукової розвідки є теоретичне обґрунтування місця професійно орієнтованих навчальних ситуацій на заняттях із методики викладання української мови і їх ролі в процесі підготовки майбутнього вчителя української мови до успішного проходження виробничої практики як компоненту освітньої програми.

Аналіз останніх досліджень. Методологічною основою пропонованого дослідження є: концепція підвищення якості професійної освіти (Бутенко, Єременко, Стукало, 2023), (Лопушняк, Рибчанська, 2018); теорія професійно орієнтованого і практико орієнтованого навчання в ЗВО (Волкова, 2021), (Сидоренко, Кулішов, 2023), (Дубасенюк, 2021); компетентнісна парадигма системи вищої професійної освіти (Бех, 2009), (Клак, 2015), (Паламар, 2018); теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів української мови (Рускуліс, 2017), (Семенов, Вовк, 2021), (Строганова, 2011); методичні орієнтири фахових

практик здобувачів вищої педагогічної освіти (Вечірко, 2012), (Воровка, Проценко, 2020), (Кравець, 2012), (Лисенко, 2017), (Пархета, 2023), (Уйсімбаєва, 2012).

Грунтовний аналіз джерельної бази з проблеми дозволяє узагальнити відповідні наукові бачення щодо виробничої практики як обов'язкового компоненту освітньої системи ЗВО. За нашими спостереженнями, науковці висловлюють конструктивні ідеї щодо змісту, мети, завдань, видів практики, принципів її організації, місця у структурі професійно орієнтованих і практико орієнтованих методик із підготовки майбутніх фахівців, зокрема педагогічної освітньої галузі. Дослідники одностайні в тому, що практика є дієвим компонентом неперервного процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя, а тому надають їй статусності і розглядають як одну з умов формування самовизначення майбутнього вчителя (Вечірко, 2012); чинник професійного становлення (Кравець, 2012); мотивацію до майбутньої професії (Лисенко, 2017); засіб формування майстерності вчителя, найефективнішу форму підготовки вчителя до професійних функцій (Варовка, Проценко, 2020).

Логічно, що у процесі виробничої практики здобувач стає суб'єктом нової діяльності – професійної, за якої він має не лише вивчити й проаналізувати досвід учителів-предметників, а й відчувати себе в ролі вчителя, втілити теоретичні знання на практиці, розвинути професійні вміння і навички, напрацювати елементарний професійний досвід у проведенні уроків, апробувати шляхи реалізації традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів, форм навчання. Щодо мети і завдань педагогічної практики, нам імпонує концепція Н.Уйсімбаєвої, що відповідає сутності професійно орієнтованого підходу до формування особистості майбутнього вчителя й передбачає розвиток професійної свідомості, професійно значущих якостей, індивідуального стилю професійної діяльності педагога (Уйсімбаєва, 2012).

У контексті підготовки майбутнього вчителя української мови особливу роль виробничій практиці як фундаменту формування професійних компетентностей надають В.Заболотська, Л.Пархета, М.Пентиліук, Л.Рускуліс, О.Семенов, Т.Симоненко та ін. Практику як невід'ємну складову професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що сприяє саморозвитку та професійному становленню, розглядає О.Семенов (Семенов, Вовк, 2021). Л.Пархета роль практики вбачає в активному формуванні професійної спрямованості мислення й діяльності майбутніх учителів, розвитку поваги й любові до педагогічної професії і до дітей (Пархета, 2023). Л.Рускуліс організацію практики рекомендує здійснювати на засадах системно-інтегрованого підходу, результатом реалізації якого є формування в майбутнього вчителя-словесника низки професійних умінь (Рускуліс, 2017).

Цінним для нашої наукової розвідки є об'єктивне оцінювання деякими вченими-фахівцями труднощів, із якими стикаються майбутні вчителі-філологи під час проходження виробничої практики. Так, М.Вечірко застерігає: формування професійного "Я" майбутнього вчителя, його самореалізація, самовираження, самовизначення, самоствердження в новій статусно-рольовій позиції відбувається за умов накладання навчальної і професійної діяльності; короткочасного проходження педагогічної практики; посилення самостійної діяльності й активності. Цілком погоджуємося із висновком автора про необхідність підсилення практичного сегменту аудиторної діяльності, оптимального залучення практико і професійно орієнтованих вправ і завдань під час проведення занять, перенесення набутих здобувачем теоретичних знань у практичну площину із залученням тренінгових технологій, активних методів, проектування педагогічних ситуацій, моделювання ситуацій, проведення імітаційних та організаційно-діяльнісних ігор (Вечірко, 2012).

У контексті питання практико і професійно орієнтованих методик, реалізованих під час проведення аудиторних занять, що слугують фундаментом активної підготовки до педагогічної практики майбутніх учителів-філологів, корисним є науковий погляд Т.Яблонської про врахування принципу рольової перспективи, що створює умови для компенсації малого педагогічного досвіду з наближенням до умов реальної педагогічної дійсності. З-поміж прийомів навчання авторка надає перевагу імітаційному моделюванню умов реальної педагогічної діяльності (Яблонська, 2012).

Організацію навчально-професійної діяльності на засадах технології контекстного навчання пропонує Т.Гердянд: система переходу від професійної діяльності до навчання і від навчання до професійної діяльності може бути реалізована через "професійний контекст" (Герлянд, 2015). Навчальну професійну ситуацію науковиця розглядає як дієвий елемент реалізації принципу контекстуальності у процесі підготовки здобувача.

Виклад основного матеріалу. Вивчення спеціальної літератури з проблеми дає розуміння, що зусилля науковців, викладачів ЗВО мають бути спрямовані на ґрунтовне переосмислення змісту і технології навчальних занять із методики викладання української мови у школі, націленого на активну підготовку до виробничої практики. Глобальна мета такої стратегії – формування професійної компетентності майбутнього фахівця (і зокрема методичної компетентності як її складової) – забезпечується професійно орієнтованою технологією навчання, а в межах нашої наукової розвідки – системою професійно орієнтованих навчальних ситуацій як її елементу.

Розглянемо науково-дослідницьку базу професійно орієнтованих навчальних ситуацій як педагогічного явища. Цілком очевидно, що в основі його змісту лежить критерій професійності, що розлого представлений у педагогічному й лінгводидактичному дискурсі низкою понять, до прикладу: *професійно орієнтоване навчання, професійна підготовка майбутніх фахівців, професійно орієнтована технологія, професійно орієнтований підхід, принцип професійної спрямованості навчання, професійна компетентність, професійно орієнтовані форми навчання, професійно орієнтовані вправи, професійний контекст, професійно орієнтований текст, професійно орієнтовані рольові ігри*. Поняття *професійно орієнтовані навчальні ситуації*, за нашими спостереженнями, також є предметом активного наукового дослідження.

Пропонуємо розглянути більш детально базове поняття наукової розвідки. На наш погляд, *професійно орієнтовані навчальні ситуації* – інтегроване педагогічне явище, що акумулює ознаки щонайменше двох принципів – професійної спрямованості навчання та ситуаційності – і саме в такому поєднанні є ефективним засобом професійної підготовки майбутніх учителів української мови до виробничої практики та самостійної професійної діяльності.

З упевненістю можемо сказати про особливе зацікавлення в педагогічній науковій галузі не лише аспектом професійного спрямування освіти, але й ситуаційного навчання. Про це свідчить система спеціальних понять, а саме: *педагогічна ситуація, навчальна ситуація, навчальна проблемна ситуація, професійна ситуація, принцип ситуаційності, ситуаційний (ситуативний) метод, ситуаційні (ситуативні) завдання (вправи), ситуаційний (ситуативний) підхід, ситуаційна методика навчання, технології ситуаційного навчання*.

Зауважимо: раніше вживаний прикметник “ситуативний” сучасні дослідники вважають некоректним і радять використовувати прикметник “ситуаційний”, що походить від іменника “ситуація” (Бондаренко, 2017).

Підґрунтям для осмислення моделей професійно орієнтованих ситуацій із методики навчання української мови у школі слугуватиме наукова концепція ситуаційної методики навчання: теорія і практика впровадження методики і технології ситуаційного навчання в процес підготовки майбутніх спеціалістів (Сидоренко, Чуба, 2001), (Яблонська, 2012); ситуаційний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів української мови (Строганова, 2011).

Учені-дослідники наполягають на ефективності застосування ситуацій в освітньому процесі, що підвищує мотивацію до професії й активність на занятті, сприяє зануренню у професійний дискурс, творчому спілкуванню, набуттю навичок співпраці в колективі та формуванню відчуття відповідальності за виконання завдань. Ми підтримуємо позицію Г.Строганової, що ситуаційність дає більше можливостей для колективної, групової роботи, перетворює студентів на активних учасників навчального процесу, вчить “формулювати думки фаховою мовою, вільно володіти усним професійним мовленням” (Строганова, 2011, с. 21).

Традиційно навчальною ситуацією вважають штучно створені й реалізовані в умовах навчання моделі професійної дійсності. Ситуація як засіб навчання лежить в основі ситуаційних вправ – активного або інтерактивного методу навчання, що ґрунтується на завданнях ситуаційного змісту з прийомами оцінювання, пояснення, зіставлення, підтвердження, спростування, надання відповіді, висновування, формулювання пропозицій, прогнозування, надання рекомендацій, моделювання (Бондаренко, 2017).

Задля формування системи професійно орієнтованих ситуацій із методики викладання української мови необхідно осягнути класифікації ситуаційних вправ, розроблені різними фахівцями. Так, Л. Шевцова пропонує ситуаційні вправи за ступенем творчості (рецептивні, репродуктивні, продуктивні), за метою проведення (підготовчі, тренувальні), за ступенем самостійності (колективні, індивідуальні, групові) (Шевцова, 2004); Н.Бондаренко популяризує доповнювальні, проблемні, рольові ситуаційні вправи (Бондаренко, 2017); Л.Строганова з-поміж ситуаційних вправ називає ситуації-оцінки, ситуації-ілюстрації, ситуації-проблеми, ситуації-вправляння, рольові ситуаційні ігри (Строганова, 2011).

Навчання майбутніх учителів на основі професійно орієнтованих ситуацій – процес поліфункційний, що залежить від конкретного методичного завдання, мети й прогнозованого результату, типу заняття, етапу вивчення теоретичного матеріалу, суб'єктів освітньої діяльності, хоча можемо говорити і про глобальну мету, що полягає у формуванні й розвитку професійної компетентності, зокрема методичної як її елементу.

Проектування освітньої діяльності на основі ситуаційного принципу не є новим у педагогіці, а проте активне спрямування проблеми в русло професійно орієнтованих методик зумовлює якісно нові смисли. Професійно орієнтовану навчальну ситуацію з методики викладання української мови розуміємо як засіб формування методичної (лінгвометодичної) компетентності майбутнього вчителя-філолога в умовах освітньої програми в закладі вищої освіти.

Практика використання професійно орієнтованих ситуацій під час викладання дисципліни “Методика викладання української мови у закладах середньої освіти” в Київському столичному

університеті імені Бориса Грінченка показала їх ефективність не лише під час практичних та лабораторних занять, де основним завданням є формування конкретних методичних умінь і навичок із майбутньої професії. Місце професійно орієнтованій навчальній ситуації ми знаходимо і під час лекцій: за мету ставимо відтворення теоретичного матеріалу. Ефективним, на наше переконання, буде використання моделей професійно орієнтованих ситуацій під час розроблення системи тестів для поточного і завершального контролю.

Професійно орієнтовані навчальні ситуації стають основою професійно орієнтованих завдань, у результаті розв'язання яких студенти дають відповідь на запитання або вибирають правильну відповідь із запропонованих щодо описаної ситуації; погоджуються або спростовують розв'язання запропонованої навчальної ситуації; доводять власну думку з опертям на відповідні наукові джерела з навчальної дисципліни; проєктують фрагмент уроку на основі описаної навчальної ситуації; аналізують навчальну ситуацію з погляду оптимального використання методів, прийомів, засобів, форм навчання; розв'язують навчальну ситуацію через звернення до методичних посібників; пропонують кілька варіантів розв'язання навчальної ситуації тощо.

Висновок. Аналіз спеціальної літератури показав різнобічне висвітлення озвученої проблеми в сучасному науково-педагогічному дискурсі, а проте питання взаємозалежності таких компонентів підготовки майбутнього вчителя-філолога, як аудиторне навчання та практика, потребує системного доопрацювання. Зважаючи на наукові здобутки, ми запропонували розглянути професійну навчальну ситуацію як дієвий засіб підготовки здобувача до виробничої практики та успішного її проходження. У перспективі маємо на меті опублікувати систему професійно орієнтованих навчальних ситуацій, зреалізованих на заняттях із методики викладання української мови у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д. (2009). Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*, 1/2, 5-7.
- Бондаренко, Н. (2017). Ситуаційні вправи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*, 2, 2-8.
- Бутенко, А., Єременко, О., Стукало, Н. (Ред.). (2023). *Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році*. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.
- Вечірко, М. С. (2012). Педагогічна практика як одна із умов формування професійного самовизначення майбутнього вчителя філології. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 3-4. Взято з <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3610/1/Vechirko%20M.S.pdf>
- Вовк, М. П., Грищенко, Ю. В., Соломаха, С. О., Філіпчук, Н. О. (Уклад.). (2022). *Теоретичні і методичні засади організації практики у закладах вищої педагогічної освіти: аналітичні матеріали*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.
- Волкова, Н. П. (2021). *Моделювання компетентнісної професійної освіти в контексті євроінтеграції*. Дніпро: Університет ім. А. Нобеля.
- Воровка, М. І., Проценко, А. А. (2020) Педагогічна практика як засіб формування професійної майстерності вчителя в умовах реформування освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*, 69, 1, 57-61.
- Герлянд, Т. М. (2015). Реалізація технології контекстного навчання у процесі самореалізації особистості майбутнього фахівця. В кн. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Т. 2, с. 53-55)*. Суми: Вид. СумДПУ ім. А. С. Макаренка.
- Дубасенюк, О. А. (Ред.). (2016). *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія*. Житомир: Рута.
- Клак, І. Є. (2015). Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 124, 32-34.
- Кравець, Л. (2012). Педагогічна практика як чинник становлення майбутнього вчителя. *Педагогічні науки*, 5, 80-86.
- Лисенко, К. Л. (2017). Педагогічна практика як мотивація до майбутньої професії. *Історико-педагогічні студії. III Всеукраїнські Морозівські педагогічні читання*, 183-185. Взято з <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33800/Lysenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Лопушняк, Г. С., Рибчанська, Х. В. (2018). *Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку*: монографія. Львів: Ліга Прес.
- Паламар, С. (2018). Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*, 1/2 (20/21), 267-278.
- Пархета, Л. (2023). Вплив педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури. *Теоретична і дидактична філологія*, 35, 120-129.
- Рускуліс, Л. В. (2017). Формування предметних компетентностей із дисциплін лінгвістичного циклу під час проходження педагогічної практики майбутніми вчителями української мови. *Молодий вчений*, 4.1 (44.1), 45-48.
- Семенов, О. М., Вовк, М. П., Дятленко, Т. І., Громова, Н. В. (2021). *Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації*: навч. посіб. Київ: Талком.
- Сидоренко, В., Кулішов, В., Торба, Н. (2023). Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Вісник Національної академії наук Україна*, 5, 1-15. Взято з <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/349>
- Сидоренко, О., Чуба, В. (Упоряд.). (2001). *Ситуаційна методика навчання: теорія і практика*. Київ: Центр інновацій та розвитку.
- Строганова, Г. М. (2011). Ситуативний підхід до професійної підготовки вчителя української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 6, 719-724. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_108
- Уйсімбаєва, Н. В. (2012). Вплив педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Наукові записки кафедри педагогіки*, XXVIII, 1, 223-229.
- Шевцова, Л. С. (2004). *Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань*: метод. посіб. Житомир: Меркурій.
- Яблонська, Т. М. (2012). Основні функції принципу рольової перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів. *Науковий вісник Донбасу*, 2, 15-23. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_2_8

References

- Bekh, I. D. (2009). Teoretyko-prykladnyy sens kompetentnisnoho pidkhodu u pedahohitsi [Theoretical and applied meaning of the competence approach in pedagogy]. *Vykhovannya i kultura [Education and culture]*, 1/2, 5-7 [in Ukrainian].
- Bondarenko, N. (2017). Sytuatsiyni vpravy na urokakh ukrayins'koyi movy [Situational exercises in Ukrainian language lessons]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*, 2, 2-8 [in Ukrainian].
- Butenko, A., Yeremenko, O., & Stukalo, N. (Eds.). (2023). *Dopovid pro yakist' vyshchoyi osvity v Ukrayini, yiyi vidpovidnist' zavdanniam staloho innovatsiynoho rozvytku suspil'stva u 2022 rotsi [Report on the quality of higher education in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of society in 2022]*. Kyiv: Natsionalne ahent-stvo iz zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity [in Ukrainian].
- Dubasenyuk, O. A. (Ed.). (2016) *Teoriya i praktyka profesiyanoi maysternosti v umovakh tsilezhyttyevoho navchannya [Theory and practice of professional skills in the conditions of lifelong learning]*: monohrafiya. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
- Herlyand, T. M. (2015). Realizatsiya tekhnolohiyi kontekstnoho navchannya u protsesi samorealizatsiyi osobystosti maybutn'oho fakhivtsya [Implementation of contextual learning technology in the process of self-realization of the personality of the future specialist]. In *Innovatsiynyy rozvytok vyshchoyi osvity: hlobal'nyy ta natsional'nyy vymiry zmin [Innovative development of higher education: global and national dimensions of changes]*: materialy II Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (Vol. 2, pp. 53-55). Sumy: Vyd. SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Klak, I. YE. (2015). Teoretychni zasady kompetentnisnoho pidkhodu v systemi vyshchoyi profesiyanoi osvity [Theoretical foundations of the competence approach in the system of higher professional education]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 124, 32-34 [in Ukrainian].
- Kravets, L. (2012). Pedahohichna praktyka yak chynnyk stanovlennya maybutn'oho vchytelya [Pedagogical practice as a factor in the formation of a future teacher]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 5, 80-86 [in Ukrainian].
- Lopushnyak, H. S., & Rybchans'ka, KH. V. (2018). *Vyshcha osvita Ukrayiny: derzhavne rehulyuvannya ta perspektyvy rozvytku [Higher education of Ukraine: state regulation and development prospects]*: monohrafiya. L'viv: Liha Pres [in Ukrainian].

- Lysenko, K. L. (2017). Pedahohichna praktyka yak motyvatsiya do maybutn'oyi profesiyi [Pedagogical practice as motivation for the future profession.]. *Istoryko-pedahohichni studiyi. III Vseukrayins'ki Morozivs'ki pedahohichni chytannya [Historical and pedagogical studies. III All-Ukrainian Morozov pedagogical readings]*, 183-185. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33800/Lysenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Palamar, S. (2018). Kompetentnisnyy pidkhdid yak metodolohichnyy oriyentyr modernizatsiyi suchasnoyi osvity [Competency approach as a methodological guideline for the modernization of modern education]. *Osvitolohichnyy dyskurs [Educational discourse]*, 1/2 (20/21), 267-278 [in Ukrainian].
- Parkheta, L. (2023). Vplyv pedahohichnoyi praktyky na formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya ukrayins'koyi movy ta literatury [The influence of pedagogical practice on the formation of professional competence of the future teacher of Ukrainian language and literature]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiya [Theoretical and didactic philology]*, 35, 120-129 [in Ukrainian].
- Ruskulis, L. V. (2017). Formuvannya predmetnykh kompetentnostey iz dystsyplin linhvistychnoho tsykladu pid chas prokhozhdzhennya pedahohichnoyi praktyky maybutnimy vchytelyamy ukrayins'koyi movy [The formation of subject competences in the disciplines of the linguistic cycle during pedagogical practice by future teachers of the Ukrainian language]. *Molodyy vchenyy [A young scientist]*, 4.1 (44.1), 45-48 [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M., Vovk, M. P., Dyatlenko, T. I., & Hromova, N. V. (2021). *Fakhova praktyka maybutn'oho vchytelya-filoloha: tradytsiyi ta innovatsiyi [Professional practice of the future philology teacher: traditions and innovations]: navch. posib.* Kyiv: Talkom [in Ukrainian].
- Shevtsova, L. S. (2004). *Metodyka zastosuvannya movlennyevykh sytuatyvnykh zavdan' [The method of applying speech situational tasks]: metod. posib.* Zhytomyr: Merkuriiy [in Ukrainian].
- Strohanova, H. M. (2011). Sytuatyvnyy pidkhdid do profesiynoyi pidhotovky vchytelya ukrayins'koyi movy [A situational approach to the professional training of a Ukrainian language teacher]. *Filolohichni studiyi. Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Philological studies. Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University]*, 6, 719-724. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2011_6_108 [in Ukrainian].
- Sydorenko, V., Kulishov, V., & Torba, N. (2023). Innovatsiyini pidkhody do orhanizatsiyi vydiv praktyk zdobuvachiv vyshchoyi osvity v period voyennoho stanu [Innovative approaches to the organization of types of practices of higher education students during martial law]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayina [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 5, 1-15. Retrieved from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/349> [in Ukrainian].
- Sydorenko, O., & Chuba, V. (Comps.). (2001). *Sytuatsiyina metodyka navchannya: teoriya i praktyka [Situational teaching method: theory and practice]*. Kyiv: Tsentri innovatsiy ta rozvytku [in Ukrainian].
- Uysimbayeva N. V. (2012). Vplyv pedahohichnoyi praktyky na formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho pedahoha [The influence of pedagogical practice on the formation of professional competence of the future teacher]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky [Scientific notes of the Department of Pedagogy]*, XXVIII, 1, 223-229 [in Ukrainian].
- Vechirko, M. S. (2012). Pedahohichna praktyka yak odna iz umov formuvannya profesiynoho samovyznachennya maybutn'oho vchytelya filolohiyi [Pedagogical practice as one of the conditions for the formation of professional self-determination of the future teacher of philology]. *Naukovyy visnyk Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky]*, 3-4. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3610/1/Vechirko%20M.S.pdf> [in Ukrainian].
- Volkova, N. P. (2021). *Modelyuvannya kompetentnisnoyi profesiynoyi osvity v konteksti yevrointehratsiyi [Modeling competency-based professional education in the context of European integration]*. Dnipro: Universytet im. A. Nobelya [in Ukrainian].
- Vorovka, M. I., & Protsenko, A. A. (2020). Pedahohichna praktyka yak zasib formuvannya profesiynoyi maysternosti vchytelya v umovakh reformuvannya osvity [Pedagogical practice as a means of forming a teacher's professional skill in the conditions of education reform]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahal'noosvitniy shkoli [Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools]*, 69, 1, 57-61 [in Ukrainian].
- Vovk, M. P., Hryshchenko, Yu. V., Solomakha, S. O., & Filipchuk, N. O. (Comps.). (2022). *Teoretychni i metodychni zasady orhanizatsiyi praktyky u zakladakh vyshchoyi pedahohichnoyi osvity: analitychni materialy [Theoretical and methodological principles of the organization of practice in institutions of higher pedagogical education: analytical materials]*. Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Zyzayuna NAPN Ukrayiny. Kyiv [in Ukrainian].
- Yablons'ka, T. M. (2012). Osnovni funktsiyi pryntsyphu rol'ovoyi perspektyvy v stratehiyi pidvyshchennya yakosti pedahohichnoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv-filolohiv [The main functions of the role perspective

principle in the strategy of improving the quality of pedagogical training of future philology teachers]. *Naukovyy visnyk Donbasu [Scientific Bulletin of Donbass]*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_2_8 [in Ukrainian].

DRUZHENENKO R.

Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

PROFESSIONALLY ORIENTED LEARNING SITUATIONS IN CLASSES ON TEACHING METHODS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL PRODUCTION PRACTICE IN THE FUTURE TEACHER-PHILOLOGY

The scientific work is devoted to the problem of using professionally oriented educational situations in classes on the methodology of teaching the Ukrainian language in secondary education institutions, which serves as a basis for the formation of methodological competence of the future philologist teacher. In the author's opinion, one of the priority conditions for the use of situational methods is preparation for production practice: the systematic use of professionally oriented situational exercises in class brings closer to the real conditions of teaching the Ukrainian language school course and ensures its successful completion in the future. The author explains the relevance of the research from several positions, namely: firstly, compliance with the modern educational paradigm of professionally oriented methods in higher education (attraction of a professionally oriented approach, formation of professional competence, etc.); secondly, the conditioning of the activation of the principles of quality, optimality, efficiency, situationality, intensification in the professional training system; thirdly, the priority of active and interactive learning methods in classes; fourth, strengthening the methodological foundations of practice-oriented learning technology. The purpose of scientific research is to justify the place of professionally oriented educational situations in classes on the methodology of teaching the Ukrainian language and their role in the process of preparing the future teacher of the Ukrainian language for successful completion of industrial practice as a component of the educational program. The author of the scientific work offers a theoretical justification of the problem based on the integration of practice-oriented, professionally oriented learning technology and situational teaching methods, and therefore considers professionally oriented learning situations as an integrated pedagogical phenomenon that accumulates signs of at least two principles - professional orientation of learning and situationality - what exactly in this combination is an effective means of professional training of future teachers of the Ukrainian language for pedagogical practice and independent professional activity. Professionally oriented learning situations become the basis of professionally oriented tasks, as a result of which students answer questions or choose the correct answer from the ones proposed for the described situation; agree or deny the solution of the proposed educational situation; prove their own opinion based on relevant scientific sources from the academic discipline; project a fragment of the lesson based on the described educational situation; analyze the educational situation from the point of view of optimal use of methods, techniques, means, forms of education; resolve the educational situation by referring to methodical manuals; offer several options for solving the educational situation, etc. Conclusion. The implementation of a system of professionally oriented educational situations in classes on the methodology of teaching the Ukrainian language in institutions of higher education showed a high level of formation of methodological competence, as well as preparation of students for industrial practice.

Key words: *Ukrainian language teaching method, secondary education institution, future philology teachers, situational teaching method, professionally oriented educational situation.*

Стаття надійшла до редакції 30.10.2024 р.

УДК 910.4(091):913(6)(072)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317986](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317986)

ВЯЧЕСЛАВ ЄРМАКОВ

ORCID: 0000-0003-3997-4788

СЕРГІЙ САРНАВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0002-5855-4319

ЮЛІЯ ПОМАЗ

ORCID: 0000-0002-2821-2916

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ І ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДИ АФРИКИ

Авторами розглянуто методичні аспекти використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні природи материків на прикладі Африки. Здійснено систематизацію змістової частини історії географічних відкриттів і досліджень Африки з найдавніших часів для вивчення їх у шкільному курсі географії материків і океанів. Показано значення цих даних у підвищенні ефективності навчальної діяльності учнів.

***Ключові слова:** фізична географія материків і океанів, історія географічних відкриттів і досліджень, географічні дослідження, природні комплекси Африки, навчальна діяльність учнів, гуманістичні цінності, географічні компетентності.*

Постановка проблеми. Однією з вимог до сучасного уроку географії є активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів, яка забезпечується свідомими й цілеспрямованими зусиллями учасників навчального процесу. Проявом активності є висока інтенсивність і продуктивність розумової діяльності учнів, самостійність, конструктивна взаємодія з учителем. Відомості з історії географічних відкриттів і досліджень мають значний методичний потенціал у вивченні особливостей природи різних частин Африки. Мандрівники залишили багато цінних описів і свідчень, в яких відображалися природні комплекси материка, специфіка його населення. Цінність таких свідчень зростає також і у зв'язку з тим, що вони зафіксували африканські ландшафти ще до активного їх антропогенного перетворення, а це дозволяє більш повно представити картини первісної незайманої природи материка. Загалом використання таких матеріалів сприятиме формуванню географічних компетентностей учнів. Поряд із значним гуманістичним внеском багатьох відомих мандрівників і дослідників континенту у формування міжкультурних відносин все це разом визначає **актуальність** такого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фактологічна складова знайшла детальне висвітлення у загальних роботах з географії материків і океанів (Бойко В. М., Міхелі С. В., 2007; Ковалишин Д., Волік О., Дем'янчук П. та ін., 2013; Костів Л. Я., 2017; Лаврик О. Д., 2014; Панасенко Б. Д., 1999), історії географічних відкриттів і досліджень (Галицький В. І., Галицька Н.Ф., 1989; Клейборн А., 2015; Корнев В.П., 2005; Стадник О. Г., 2010; Ципілева О., Красновська О., 2013). Одночасно ми спиралися і на методичні праці, присвячені різним аспектам навчання географії (Вішнікіна Л. П., 2022; Довгань Г. Д., 2005), досвід розробки уроків з різних тем курсу географії материків з урахуванням чинних шкільних програм з географії (Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ).

Матеріали географічних відкриттів, описи природи материка знаходять своє певне використання у шкільному курсі географії, але насамперед як додатковий ілюстративний матеріал до основної теми, зокрема у вигляді текстів для хрестоматій (Смирнова Т., 1991). Також його застосування відображається у завданнях для географічних олімпіад, вікторин тощо. Але при цьому матеріали географічних відкриттів і досліджень мають значний методичний потенціал для використання їх безпосередньо на уроках при вивченні географії материків і океанів у 7-му класі.

Тому **метою** даної статті є показ шляхів використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні природи материків у шкільному курсі географії материків і океанів на прикладі Африки.

Викладення основного матеріалу. Здавна Африка привертала увагу до себе народів Південної Європи та Південно-Західної Азії. Фінікійці та греки добре були обізнані із північним африканським узбережжям (яке мало назву Лівії), але проникати у внутрішні області материка з півночі європейцям заважали пустелі, а з боку моря на сході та на заході – важкодоступні береги майже без бухт та заток. До того ж сильні океанські прибої на заході перешкождали підходу суден до берегів. Тому внутрішні частини Африки тривалий час залишалися для європейців невідомими.

Певні відомості про Північну, Східну та частково Центральну Африку були зібрані арабськими мандрівниками у період середньовіччя, які освоїли мусонний шлях від берегів Африки та Аравії до Індостану.

Починаючи з XV ст. португальські моряки, прагнучі знайти морський шлях до Індії, про багатства якої ходили легенди, дослідили західне узбережжя Африки і навіть обігнули південну окраїну материка (експедиція Бартоломео Діаша). У 1498 р. португальський мореплавець Васко да Гама, обігнувши Південну Африку, вперше перетнув Індійський океан і досяг берегів Індостану, відкривши таким чином морський шлях до Індії та визначивши обриси материка на півдні.

Наприкінці XVI ст. європейцям були відомі обриси берегів Африки, але внутрішні частини материка залишалися невідомими. Ці райони почали досліджувати тільки наприкінці XVIII ст. після промислового перевороту і початку активної колоніальної політики.

У першій половині та середині XIX ст. кілька експедицій до Африки здійснили М. Парк та Д. Лівінгстон. Активне вивчення Африки прискорилося, особливо у другій половині XIX ст. Значний внесок у подальші дослідження Африки зробили вчені вже у наступному XX ст., після яких фізична карта багатьох районів Африки набула сучасного вигляду.

Використання матеріалів з історії географічних відкриттів та досліджень доцільно запроваджувати на уроках географії у 6-7 класах, оскільки дана тематика відповідає програмі з географії перш за все саме у цих класах.

Вивчення природних умов Африки на основі матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень може бути реалізовано у кількох напрямках. Насамперед ретроспекція географічних відкриттів і досліджень материка дозволяє не лише виділити окремі етапи цього тривалого і складного процесу, але й визначити поступове вивчення справжньої берегової лінії, а також територіальне охоплення експедиціями перш за все внутрішніх районів материка часто з екстремальними природними умовами. З цією метою можуть бути розроблені і запропоновані у класі для виконання завдання на контурних картах з позначення основних маршрутів досліджень Африки.

Досліджуючи напрямок маршрутів подорожей Д. Лівінгстона у Південній Африці, доцільно прослідкувати і визначити, які природні зони, крупні природно-територіальні комплекси материка відвідав дослідник, як характеризував природу і населення цих ще тоді маловідомих куточків континенту. Відповідного типу завдання можуть бути розроблені з метою як вивчення нового матеріалу по природі Південної Африки, так і для закріплення нового матеріалу та перевірки знань учнів. Також відповідного типу завдання можуть бути використані і при проведенні географічних вікторин, олімпіад, квестів тощо.

Вивчення історії географічного вивчення материка передбачає також ознайомлення із біографічними даними про мандрівників, використання методу науково-біографічних характеристик. Це може бути здійснено у формі підготовки реферативних повідомлень, презентацій і виступів учнів на уроках. У зв'язку з цим необхідно звернутися до біографії одного з найвидатніших дослідників Південної Африки Давида Лівінгстона, який більше тридцяти років свого життя присвятив дослідженню природи і населення внутрішніх маловідомих тоді районів континенту. Пройшовши переважно пішки понад 50 тис. км, Д. Лівінгстон сприяв вирішенню багатьох географічних проблем зробив багато географічних відкриттів. Так, аналізуючи результати його подорожей, учні приходять до висновку, що він вніс ясність до питання про характер басейну річки Замбезі, визначення внутрішнього вододілу між Замбезі і Конго, напрямки течії головних річок, ним же були відкриті і нанесені на карту численні географічні об'єкти (озера, річки, водоспади, зокрема, найвідоміший з них на р. Замбезі), дав характеристику головним рисам рельєфу території, вперше встановив справжній характер ландшафту Калахарі, яка являє собою напівпустелю і посушливу саванну. Він вперше перетнув Африку від атлантичного до Індійського океану.

Окремо слід відмітити глибокий гуманізм дослідника по відношенню до місцевого населення, допомозі якого він зобов'язаний багатьма своїми успішним подорожами та відкриттями. Шанобливе відношення до тубільців, протести проти работоргівлі, відданість загальнолюдським цінностям поставили Д. Лівінгстона у ряд найвидатніших дослідників Африки, які зробили великий внесок у розвиток міжкультурної комунікації.

З точки зору методики використання фактичних даних і матеріалів подорожей та відкриттів у Африці ми здійснили систематизацію змістової частини історії географічних відкриттів і досліджень Африки з найдавніших часів для вивчення їх курсі географії материків і океанів (таблиця 1).

Активне навчання географії пов'язане із застосуванням сучасних педагогічних технологій та засобів навчання, серед яких важлива роль належить проблемному підходу та використанню новітніх інтерактивних технологій (Довгань, 2005). Оскільки тематичний зміст історії географічних відкриттів і досліджень є досить інформативним і динамічним, то в даному разі доцільним є використання таких сучасних технічних засобів навчання, як електронні атласи, підручники, посібники, науково-популярні фільми при вивченні тем, пов'язаних із розглядом природи материків. Це дає змогу істотно розширити та удосконалити інструментарій шкільної географічної освіти.

Використання матеріалів історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні природи материків і океанів у шкільному курсі географії 7 класу

Складено за: (Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ)

Дослідники та мандрівники	Райони відвідування	Теми курсу, у яких застосовується матеріали
Плавання стародавніх фінікійців, карфагенян, греків та римлян	Береги північної та північно-західної Африки, Червоне море, Атлаські гори, Сахара.	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка.
Подорожі та відкриття арабів	Атлас, Сахара, північна, північно-західна, східна частини Африки, Коморські острови, Мадагаскар, центральна Африка.	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка.
Португальські мореплавці XV - XVI ст. (Генріх Мореплавець, Фернандо По, Діогу Кан, Бартоломео Діаш, Васко да Гама)	Західне, південне та східне узбережжя Африки	РОЗДІЛ I. Закономірності формування природи материків та океанів. Тема 2. Материки й океани - великі природні комплекси географічної оболонки. РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт. Тема 1. Африка. Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. РОЗДІЛ V. Океани. Тема 2. Атлантичний океан. Тема 3. Індійський океан.
Подорожі Мунго Парка (1796-1806 рр.)	Басейн р. Нігер	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Природні зони, закономірності їх розміщення. Західна Африка.
Дослідження Генріха Барта (1849-1855 рр.)	Басейн р. Нігер, Бенуе, озеро Чад	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Природні зони, закономірності їх розміщення. Західна Африка.
Дослідження Д. Спіка і Д. Гранта (1858-1863 рр.)	Басейн верхнього Нілу, крупні африканські озера Центральної Африки	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Природні зони, закономірності їх розміщення. Центральна та Східна Африка.
Подорожі і дослідження Д. Лівінгстона (1849-1873 рр.)	Південна Африка, басейн р. Замбезі, озеро Ньяса, Танганьїка та інші озера.	РОЗДІЛ II. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Природні зони, закономірності їх розміщення. Південна Африка.

<p>Подорожі Г. Стенлі</p>	<p>Центральна Африка, басейн р. Конго, озера центральної та південної Африки, гірські системи Центральної Африки (масив Рувензори).</p>	<p>РОЗДІЛ II. Материка тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Природні зони, закономірності їх розміщення. Центральна Африка.</p>
<p>Дослідження А. С. Норова, В. В. Юнкера, А. А. Рафаловича, Є. П. Ковалевського, О. В. Єлисеєва (друга половина XIX ст.)</p>	<p>Північно-Східна Африка, басейн Нілу, область Сахари та східного Судану, Ефіопія. Єгипет.</p>	<p>РОЗДІЛ II. Материка тропічних широт Тема 1. Африка Географічне положення. Дослідження та освоєння материка. Води суходолу. Використання водних ресурсів. Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини. Загальні риси клімату. Кліматичні пояси і типи клімату. Природні зони, закономірності їх розміщення. Північна Африка.</p>

Використання новітніх технічних засобів навчання дає можливість враховувати індивідуальні особливості учнів, активізувати їхню пізнавальну діяльність, сприяти розвитку їхніх творчих здібностей, забезпечити здійснення зворотного зв'язку з об'єктивною діагностикою та оцінкою навчальних результатів. Тому застосування новітніх комп'ютерних технологій у навчанні географії дозволяє комплексно вирішувати проблему постійного оновлення як змістової частини предмета, так і методики його навчання. При цьому видозмінюються роль та функції учителя географії у навчально-виховному процесі у бік вивільнення додаткового часу для реалізації власних творчих задумів і проєктів.

Також використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні шкільних курсів географії можливе у формі ігрової діяльності, здійснення уявних подорожей за обраними маршрутами. Гра має свою внутрішню мотивацію, яку, на відміну від навчальної, не потрібно спеціально створювати. Під час гри учні активно використовують власний досвід, виявляють не тільки самостійність, але й ініціативу (встановлення правил, вибір шляхів, створення умов, прийняття відповідальності за прийняті рішення). У процесі гри на основі зміни ролей та ігрових ситуацій відбувається як закріплення вивченого матеріалу, так і набуття учнями певного соціального досвіду.

Висновок. Отже, використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні природи Африки включає в себе кілька напрямків: ретроспекція географічних відкриттів і досліджень материка з виділенням і характеристикою головних етапів цього процесу; характеристика природних зон, крупних природно-територіальних комплексів материка, які відвідував той чи інший дослідник; використання методу науково-біографічних характеристик.

Використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні шкільних курсів географії передбачає творче застосування потенційного арсеналу технологій, методів та засобів навчання географії, що загалом сприятиме підвищенню ефективності засвоєння програмного матеріалу.

Список використаних джерел

- Бойко, В. М., Міхелі, С. В. (2007). *Географія материків і океанів*: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Зодіак-ЕКО.
- Вішнікіна, Л. П. (Ред.). (2022). *Компетентнісне гавчання географії у системі неперервної педагогічної освіти*: кол. монографія. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.
- Галицький, В. І., Галицька, Н. Ф. (1989). *Географічні відкриття, дослідження і дослідники*: календар-довідник. Київ: Рад. школа.
- Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ*. Взято з <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
- Довгань, Г. Д. (2005). *Інтерактивні технології на уроках географії*. Харків: ВГ «Основа».
- Клейборн, А. (2015). *Історія географічних відкриттів і досліджень*. Київ: Країна Мрій.

- Ковалишин, Д., Волік, О., Дем'янчук, П. та ін. (2013). *Регіональна фізична географія поверхні Землі*. Тернопіль: Підручники і посібники.
- Корнєв, В. П. (2005). *Видатні мандрівники, мореплавці та дослідники-краєзнавці*. Харків: Вид. група «Основа».
- Костів, Л. Я. (2017). *Фізична географія материків і океанів. Африка*: нав. методичний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Лаврик, О. Д. (Укл.). (2014). *Географія материків і океанів*: курс лекцій. Умань: ФОП Жовтий О. О. Взято з https://library.udpu.edu.ua/library_files/ece/6679_01.pdf
- Панасенко, Б. Д. (1999). *Фізична географія материків*: навч. посіб. (Ч. 1: Материки південної півкулі). Вінниця: Еко Бізнес Центр.
- Смирнова, Т. (Упоряд.). (1991). *Хрестоматія з географії материків і океанів*: посібник для вчителя. Київ: Рад. школа.
- Стадник, О. Г. (2010). *Відкриття й дослідження материків Землі*. Харків: Вид. група «Основа».
- Ципілева, О., Красновська, О. (2013). *Ілюстрований атлас географічних відкриттів*. Київ: Махаон – Україна.

References

- Boyko, V. M., & Mikheli, S. V. (2007). *Heohrafiya materykiv i okeaniv [Geography of continents and oceans]*: pidruch. dlya 7 kl. zahal'noosvit. navch. zakl. Kyiv: Zodiak-EKO [in Ukrainian].
- Dovhan', H. D. (2005). *Interaktyvni tekhnolohiyi na urokakh heohrafiyi [Interactive technologies in geography lessons]*. Kharkiv: VH «Osnova» [in Ukrainian].
- Galitsky, V. I., & Galitskaya, N. F. (1989). *Geographical discoveries, research and researchers*: a calendar-reference. Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
- Heohrafiya [Geography]*. Prohrama dlya 6-9-kl. klasiv ZNZ. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/> [in Ukrainian].
- Kleyborn, Anna. (2015). *Istoriya heohrafichnykh vidkryttiv i doslidzhen [History of geographical discoveries and research]* Kyiv: Krayina Mriy [in Ukrainian].
- Korniyev, V. P. (2005). *Vydatni mandrivnyky, moreplavtsi ta doslidnyky-kraeyznavtsi [Regional Physical Geography of the Earth's Surface]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
- Kostiv, L. YA. (2017). *Fizychna heohrafiya materykiv i okeaniv. Afryka [Physical geography of continents and oceans. Africa]*: nav. metodychnyy posibnyk. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kovalyshyn, D., Volik, O., & Dem"yanchuk, P. at al. (2013). *Rehional'na fizychna heohrafiya poverkhni Zemli [Regional Physical Geography of the Earth's Surface]*. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
- Lavryk, O. D. (Comp.) (2014). *Heohrafiya materykiv i okeaniv [Geography of continents and oceans]*: kurs lektsiy. Uman': FOP Zhovtyy O. O. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/ece/6679_01.pdf [in Ukrainian].
- Panasenko, B. D. (1999). *Fizychna heohrafiya materykiv [Physical Geography of the Continents]*: navchal'nyy posibnyk (Textbook I: Materyky pivdennoyi pivkuli). Vinnytsya: EkoBiznesTsentr [in Ukrainian].
- Smyrnova, T. (Comp.). (1991). *Khrestomatiya z heohrafiyi materykiv i okeaniv [Textbook on the geography of continents and oceans]* posibnyk dlya vchytelya. Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
- Stadnyk, O. H. (2010). *Vidkryttya y doslidzhennya materykiv Zemli [Discovery and exploration of the Earth's continents]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
- Tsypilyeva, Olena, & Krasnovs'ka, Ol'ha. (2013). *Ilyustrovanyy atlas heohrafichnykh vidkryttiv [Discovery and exploration of the Earth's continents]*. Kyiv: Vydavnytstvo «Makhaon - Ukrayina» [in Ukrainian].
- Vishnikina, L. P. (Ed.). (2022). *Kometentnisne havchannya heohrafiyi u systemi neperervnoyi pedahohichnoyi osvity [Competence of geography in the system of continuous]*: kol.monhrafiya. Poltava: PNPU imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].

YERMAKOV V., SARNAVSKY S., POMAZ Yu.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

USE OF MATERIALS FROM THE HISTORY OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES AND RESEARCH IN THE STUDY OF THE NATURE OF AFRICA

This work analyzes and considers methodological aspects of using materials from the history of geographical discoveries and research in studying the nature of continents using the example of Africa.

The content part of the history of geographical discoveries and research in Africa from ancient times has been systematized for their study in the school course of geography of continents and oceans. The significance of these data in increasing the effectiveness of students' educational activities is shown.

The use of materials from the history of geographical discoveries and research in studying the nature of Africa includes several areas: retrospection of geographical discoveries and research of the continent with the allocation and characterization

of the main stages of this process; characterization of natural zones, large natural and territorial complexes of the continent, which were visited by this or that researcher; use of the method of scientific and biographical characteristics.

Active learning of geography is associated with the use of modern pedagogical technologies and teaching aids, among which an important role belongs to the problem-based approach and the use of the latest interactive technologies. It is advisable to use such modern technical teaching aids as electronic atlases, textbooks, manuals, popular science films when studying topics related to the consideration of the nature of the continents. This makes it possible to significantly expand and improve the tools of school geographical education, which makes it possible to take into account the individual characteristics of students, activate their cognitive activity, promote the development of their creative abilities, ensure feedback with objective diagnostics and assessment of educational results.

Also, the use of materials from the history of geographical discoveries and research when studying school geography courses is possible in the form of game activities, making imaginary trips along selected routes.

The use of materials from the history of geographical discoveries and research in studying school geography courses involves the creative application of the potential arsenal of technologies, methods and means of teaching geography, which will generally contribute to increasing the effectiveness of assimilation of program material.

Key words: *physical geography of continents and oceans, history of geographical discoveries and research, geographical research, natural complexes of Africa, students' educational activities, humanistic values, geographical competencies.*

Стаття надійшла до редакції 12.10.2024 р.

УДК 378.016:793.31(477):78.071

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317988](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317988)

ОЛЕНА ЄФІМОВА

ORCID: 0000-0001-5532-7324

ЄВГЕНІЯ ПОДКОПАЙ

ORCID: 0000-0002-7332-3979

ДМИТРО ШАРШОНЬ

ORCID: 0000-0002-1514-6323

ВІКТОРІЯ СИДОРЕНКО

ORCID: 0000-0002-3233-8123

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, м.Харків

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

Проаналізовано особливості роботи концертмейстера під час викладання українського та народно-сценічного танцю. Розглянуто роль концертмейстера у хореографічному класі. Виявлено, що діяльність концертмейстера складний процес, який вимагає якісної музичної майстерності та глибокого розуміння педагогіки та психології. Зазначено про важливість розвитку музичності для хореографа, що передбачає підвищення його здатності розуміти та інтерпретувати музику у зв'язку з рухом. Злагоджена робота концертмейстера та педагога в класі дає можливість вирішувати мистецько-педагогічні завдання: посилення емоційно-виразного виконання вправ (здійснюється завдяки живій грі на інструменті), надає досвід майбутнім вчителям хореографії у підборі музичного матеріалу, розвивається музично-естетичний смак тощо.

Ключові слова: *концертмейстер, акомпаніатор, хореографія, танець, музичний супровід*

Постановка проблеми. Сучасна хореографічна освіта стикається з різними викликами, такими як дистанційне навчання, швидко змінюються тенденції у світі танцю, розвиток інноваційних технологій у сфері виробництва та презентації хореографії, а також потреби сучасної аудиторії. Для успішного пристосування до цих викликів, важливо поєднувати традиційні підходи до навчання хореографії з

сучасними технологіями, стимулювати креативність та інновації, а також розвивати гнучкість та відкритість до збереження традицій нових ідей і технік.

Актуальність проблеми дослідження пов'язана з пошуком шляхів удосконалення навчального процесу при підготовці майбутніх педагогів, викладачів, керівників хореографічних колективів. Важливість розвитку музичності для хореографа передбачає підвищення його здатності розуміти та інтерпретувати музику у зв'язку з рухом. Для хореографів важливо мати сильне відчуття ритму, динаміки та фразування, щоб створювати танці, які ефективно взаємодіють з музикою. На нашу думку, розкриття особливостей роботи концертмейстера допоможе покращити, зробити ефективнішу роботу педагога та учнів в хореографічному класі. Прослуховування музики «наживо», вивчення різних музичних структур може допомогти хореографам поглибити розуміння того, як музика впливає на рух.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукових розвідок і публікацій останніх років, особливості роботи концертмейстера під час викладання українського та народно-сценічного танцю розглядалося за наступними аспектами: питання розбіжності між поняттями «концертмейстер» та «акомпаніатор» досліджували: Д. Грінченко (2017), Т. Молчанов (2015) та інші; концертмейстерську діяльність: історичний та виконавський аспекти розглядали: Т. Карпенко (2011), В. Ревенчук (2009), С. Сергієнко (2018) та інші, взаємодія концертмейстера та викладача хореографа вивчали: В. Зорін (2018), О. Матковський (2014), Д. Комарницький (2017), С. Слупська (2023) та інші.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зараз нами буде розглянуто терміни «концертмейстер» та «акомпаніатор» – вони нетотожні, хоча на практиці та у літературі часто застосовуються як синоніми. Акомпаніатор (від франц. *Accompagner* – супроводжувати) – музикант, що виконує партію супроводу солісту (солістам) на естраді. Мелодію супроводжують ритм та гармонія, супровід має на увазі ритмічну та гармонійну опору. Звідси зрозуміло, яке величезне навантаження лягає на плечі виконавця. Він має впоратися з нею, щоб досягти художнього єднання всіх компонентів твору, що виконується.

У літературі з теми наукового дослідження мовиться, що концертмейстер-«інструменталіст» надає допомогу вокальним співакам, інструменталістам, артистам хореографії розтлумачувати партії та акомпанує їм на репетиціях та концертах». Діяльність акомпаніатора-інструменталіста передбачає зазвичай лише концертну роботу, тоді як поняття концертмейстер включає щось більше: вивчення з солістами їх партій, вміння контролювати якість їх виконання, знання їх виконавської специфіки та причин виникнення складнощів у виконанні, вміння підказати вірну стежку до виправлення тих чи інших недоліків (Карпенко, 2011).

Таким чином, у діяльності концертмейстера поєднуються творчі, педагогічні та психологічні функції та їх важко відокремити один від одного у навчальних, концертних та конкурсних ситуаціях.

Концертмейстер хореографії – особлива професія, ним може стати не кожен, навіть найталановитіший інструменталіст (піаніст, баяніст, акордеоніст).

Крім того, володіючи досконалою технікою виконання, концертмейстер хореографії немислимий без умінь виходити у своїй роботі з образного змісту хореографічних композицій, що вимагає від нього постійного вдосконалення почуття танцювальності, тобто відточеного сприйняття ритму, пластики форми, динаміки рухів.

Встановлено, що концертмейстер – не тапер, а повноправний учасник творчого процесу, колега, співавтор педагога. Сформульовано основне правило інструменталіста-акомпаніатора «граючи акомпанемент, бачити і ясно представляти партію соліста, заздалегідь вловлюючи індивідуальну своєрідність його трактування і вміння всіма виконавськими засобами сприяти найбільш яскравому її висловлюванню». Це правило важливе для концертмейстера хореографії так само, як і для інструменталіста, що акомпанує співаку або іншому інструменталісту. А якщо розуміти слова «бачити і ясно уявляти» буквально, то його слід розглядати як ключовий виконавський принцип у роботі концертмейстера хореографії (Сергієнко, 2018).

Проблеми хореографічного акомпанементу по природі вирішуваних виконавських завдань лежать з кінця двох видів мистецтвам – музики і хореографії, але з своєї специфіки практично вони зазвичай опиняються поза інтересів і музикантів і хореографів. Часто доводиться чути про те, що робота концертмейстера хореографії не може бути ні творчою, ні цікавою, оскільки концертмейстеру доводиться постійно виконувати рутинні вимоги педагогів-хореографів, дотримуватись їх вказівок.

Багато хто думає, що якщо молодий музикант почне працювати в хореографії, то він обов'язково дискваліфікується, перетвориться на тапера, забуває все, чому його навчали у музичному коледжі та консерваторії. Це музикант, який грає на інструменті, супроводжуючи німі фільми чи інші заходи. Тапери часто імпровізують, підлаштовуючись під те, що відбувається на екрані або на сцені. Це вимагає не тільки майстерності гри на інструменті, але й умінь швидко реагувати на зміни у дії. І тим щонайменше, що створює елемент властивий і роботі інструменталіста у хореографії, як і будь-якої іншої діяльності у сфері музичного мистецтва.

Всупереч поширеній думці, концертмейстерська хореографічна спеціалізація пред'являє високі вимоги насамперед до рівня інструментальної майстерності. Репертуар концертмейстера хореографії має бути величезним – включати твори української та світової музики, сучасних композиторів.

Немає жодного сумніву в тому, що обсяг професійних вимог, які висувуються до концертмейстера при роботі в хореографії, такий же великий, як і в інших видах акомпаніаторської діяльності. Для майбутнього концертмейстера хореографії надзвичайно важливо отримати уявлення про урок українського, народно-сценічного танцю, його побудову та основні методичні засади. Адже саме урок українського, народно-сценічного танцю – у вузі є живим арсеналом та лабораторією елементів рухів, – оскільки в ньому не лише представлені збережені та примножені традицією елементи мови танцю, а й здійснюється сучасна інтерпретація народної спадщини (Комарницький, 2017).

Відомо, що урок українського, народно-сценічного танцю зазвичай і стає каменем спотикання для інструменталістів, які починають роботу в класі хореографії. Акомпанемент щодо нього передбачає володіння свого роду, «двомовного» знання. Воно засноване на здатності адекватно сприймати хореографічний матеріал як «партію» голосу, який є солістом в музичному ансамблі та миттєво виконувати для неї акомпанемент.

Слід усвідомити різницю між роботою, наприклад, у вокальному класі, де до обов'язків концертмейстера входить розучування партій зі співаком, і хореографічним навчальним процесом. Тут усім керує педагог – хореограф, а концертмейстер лише озвучує те, що відбувається, вносячи свою «музичну ланку», що бракує.

Здавалося б, завдання музиканта в цьому випадку скромніші, проте насправді це не так. Концертмейстер хореографії – «повноправний представник» музичного мистецтва в хореографічному мистецтві, він свого роду «музичний наставник» здобувачів. Звичайно, свою важливу роль йому потрібно виконувати тактовно та скромно. З усім обсягом виконавських та виховних завдань концертмейстер може впоратися лише у ситуації повноцінного творчого контакту з педагогом. Концертмейстер має прагнути бути його вірним, уважним, дружньо налаштованим, зацікавленим помічником, провідником ідей.

Відповідно до традиції навчання на кафедрі хореографії, педагог та концертмейстер вирішують різні питання, але кінцева мета у них загальна – виховання педагогів-хореографів. Вагомість викладача у педагогічній, репетиторській та методичній діяльності є неймовірно високою. Але навчання здобувачів, підготовка їх до виступів у концертних номерах може бути успішною лише в тому випадку, якщо концертмейстер бере безпосередньо вагому участь у тому, що відбувається.

Тому міра вагомості поширюється між педагогом та концертмейстером однаково. А в окремих ситуаціях – на іспиті, заліку, концертних номерів, коли концертмейстер залишається зі здобувачами, надаючи допомогу їм впоратися зі складними виконавськими завданнями, поставленими хореографом, велика відповідальність покладається саме на нього. Робота концертмейстера на дисциплінах професійного блоку здобувачів-хореографів справді унікальна та багатогранна. Ось кілька ключових особливостей: для фахової роботи на уроці українського, народно-сценічного танцю у вузі концертмейстеру необхідно:

Музичний супровід: концертмейстер повинен підбирати та виконувати музику, яка відповідає темпу та стилю танцювальних вправ. Це вимагає глибокого розуміння хореографії та вміння швидко адаптуватися до змін у заняттях; розуміти своєрідність музичного матеріалу, осмислювати роль музики у різних видах хореографічної діяльності на уроці українського, народно-сценічного танцю – як підпорядковану різним, втому числі методичним завданням.

Імпровізація та адаптація: часто концертмейстеру доводиться імпровізувати, щоб підлаштуватися до потреб уроку. Це вимагає високого рівня музичної майстерності та здатності миттєво реагувати на вказівки педагога.

Психологічні якості: концертмейстер повинен мати такі якості, як увага, пам'ять, працездатність, мобільність реакції і винахідливість. Ці якості допомагають йому ефективно взаємодіяти з педагогом та здобувачів мати чітку уяву про всі основні рухи українського, народно-сценічного танцю, розумно та грамотно сприймати хореографічний матеріал, вміти запам'ятовувати чималі його фрагменти; осягати методику викладання різних хореографічних дисциплін українського, народно-сценічного танцю; володіти величезним репертуаром, що включає не лише музику народних танців, а й різноманітні твори українських та світових композиторів; вміти освоювати програму в короткий термін, швидко читання нот з аркуша, в той же час сприймати рухи виконавців-танцюристів.

Педагогічна роль: концертмейстер не лише грає музику, а й допомагає здобувачів розвивати музичний слух, ритмічне почуття та емоційне сприйняття музики. Це сприяє їхньому загальному музичному та естетичному розвитку.

Співпраця з педагогом: уроки хореографії будуються на тісній взаємодії педагога та концертмейстера. Разом вони створюють гармонійну атмосферу, де студенти можуть максимально ефективно розвиватися; сприяти розвитку музичних образів педагогів та здобувачів, сприйняттю гарного смаку; постійно

підвищувати свій професійний рівень, удосконалюючи майстерність музиканта-інструменталіста, навчатися у колег, збагачувати свої знання, слухати та контролювати себе, поповнювати репертуар, використовувати власний накопичений досвід.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз проблеми свідчить про те, що робота концертмейстера вимагає не лише музичної майстерності, а й глибокого розуміння педагогіки та психології, що робить її по-справжньому унікальною та важливою. Комунікація концертмейстера з викладачем та здобувачами реалізується через комплекс виконавських та педагогічних аспектів у процесі навчання майбутніх хореографів. Зауважуємо, про важливість прослухати наживо музичний твір (фрагмент), це допомагає здобувачам краще відтворювати «настрій» музики у хореографії; сприяє виконанню завдань відповідно до характеру і темпу ритмічного малюнка музичного ритму тощо.

Перспективою подальших досліджень є аналіз діяльності концертмейстера під час дистанційного навчання здобувачів хореографічних спеціальностей.

Список використаних джерел

- Грінченко, Т. Д. (2017). Історія виникнення та становлення професії піаніст-концертмейстер. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 49, 280-284.
- Зорін, В. В. (2018). Методичні аспекти роботи піаніста-концертмейстера у хореографічному класі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 65, 42-45.
- Карпенко, Т. П., Печенюк, М. А. (2011). *Концертмейстерська компетентність учителя музики: терміни і поняття*: навчальний посібник для студентів музично-педагогічних і мистецьких спеціальностей. Кам'янець-Подільський.
- Комарницький, Д. (2017). *Робота концертмейстера-баяніста на уроках народного танцю*: навчальний посібник. м. Кам'янець-Подільський.
- Матковський, О. (2014). Особливості роботи концертмейстера-баяніста в хореографічному класі (заняття з народного танцю). *Світогляд-Філософія-Релігія*, 6, 190-196.
- Молчанов, Т. (2015). *Мистецтво піаніста-концертмейстера у культурно-історичному контексті: історія, теорія, практика*: монографія. Львів.
- Ревенчук, В. В. (2009). *Теорія та методика формування концертмейстерських умінь*: навчальний посібник. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя.
- Сергієнко, С. (2018). Концертмейстерська компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва. *Молодий вчений*, 12 (64), 453-456.
- Слупська, Н. В. (2023). Роль концертмейстера хореографії у забезпеченні творчого процесу: (на прикладі відкритого заняття з класичного танцю у Київському національному університеті культури і мистецтв). *Танцювальні студії*, 6 (1), 51-62.

References

- Hrinchenko, T. D. (2017). Istoriiia vynyknennia ta stanovlennia profesii pianist-kontsertmeister [The history of the emergence and development of the profession of pianist-concertmaster]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu [Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhya National University]*, 49, 280-284 [in Ukrainian].
- Karpenko, T. P., & Pecheniuk, M. A. (2011). *Kontsertmeisterska kompetentnist uchytelia muzyky: terminy i poniattia [Concertmaster competence of a music teacher]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv muzychno-pedahohichnykh i mystetskykh spetsialnostei*. Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Komarnytskyi, D. V. (2017). *Robota kontsertmeistera-baianista na urokakh narodnoho tantsiu [The work of a concertmaster-bayanist in folk dance lessons]: navchalnyi posibnyk*. Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Matkovskiy, O. (2014). Osoblyvosti roboty kontsertmeistera-baianista v khoreohrafichnomu klasi (zaniattia z narodnoho tantsiu) [Peculiarities of the work of a concertmaster-bayanist in a choreography class (folk dance classes)]. *Svitohliad-Filosofia-Relihiia [Worldview-Philosophy-Religion]*, 6, 190-196 [in Ukrainian].
- Molchanov, T. (2015). *Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u kulturno-istorychnomu konteksti: istoriia, teoriia, praktyka [The art of the pianist-concertmaster in the cultural and historical context: history, theory, practice]: monohrafiia*. Lviv [in Ukrainian].
- Revenchuk, V. V. (2009). *Teoriia ta metodyka formuvannia kontsertmeisterskykh umin [Theory and methods of formation of concertmaster skills]: navchalnyi posibnyk*. Nizhyn: Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
- Serhiienko, S. (2018). Kontsertmeisterska kompetentnist maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Concert master competence of future teachers of musical art]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 12 (64), 453-456 [in Ukrainian].

- Slupska, N. V. (2023). Rol kontsertmeistera khoreografii u zabezpechenni tvorchoho protsesu: (na przykladi vidkrytoho zaniattia z klasychnoho tantsiu u Kyivskomu natsionalnomu universyteti kultury i mystetstv) [The role of the concertmaster of choreography in ensuring the creative process: (on the example of an open classical dance class at the Kyiv National University of Culture and Arts)]. *Tantsiuvalni studii [Dance studios]*, 6 (1), 51-62 [in Ukrainian].
- Zorin, V. V. (2018). Metodichni aspekty roboty pianista-kontsertmeistera u khoreorafichnomu klasi [Methodical aspects of the pianist-concertmaster's work in the choreography class]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical sciences: realities and prospects]*, 65, 42-45 [in Ukrainian].

YEFIMOVA O, PODKOPAI Y, SHARSHON D, SYDORENKO V.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

FEATURES OF THE CONCERT MASTER'S WORK WHEN TEACHING UKRAINIAN AND FOLK-STAGE DANCE

The article analyzes the features of the concertmaster's work while teaching Ukrainian and folk stage dance. The role of a concertmaster in a choreographic class is considered. It was found that the activity of a concertmaster is a complex process that requires high-quality musical skills and a deep understanding of pedagogy and psychology. The importance of the development of musicality for the choreographer is noted, which involves increasing his ability to understand and interpret music in connection with movement. The coordinated work of the concertmaster and the teacher in the classroom makes it possible to solve artistic and pedagogical tasks: strengthening the emotional and expressive performance of exercises (made possible by live playing of the instrument), provides experience to future teachers of choreography in the selection of musical material, develops musical and aesthetic taste, etc.

Key words: *concertmaster, accompanist, choreography, dance, musical accompaniment.*

Стаття надійшла до редакції 07.10.2024 р.

УДК 378.091

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317989](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317989)

DANNING ZHAO

ORCID: 0000-0002-9079-5294

Saitama University, Saitama, Japan

OLHA NIKOLENKO

ORCID: 0000-0001-7374-7226

OLENA ZHDANOVA-NEDILKO

ORCID: 0000-0002-1414-2355

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

KATERYNA NIKOLENKO

ORCID: 0000-0002-1299-8483

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

PECULIARITIES OF THE PSYCHOLOGICAL AND PROFESSIONAL STATE OF UKRAINIAN TEACHERS DURING THE WAR AND THE POTENTIAL OF MORITA THERAPY FOR THEIR RECOVERY

The article highlights the peculiarities of the psychological and professional state of Ukrainian teachers during the war. The results of an all-Ukrainian survey of teachers (January 2024) are presented, which showed that more than half of Ukrainian teachers have psychological distress, most of them have not yet recovered from the shocked mental state they experienced at the beginning of the war. At the same time, a relatively high level of resilience was found among Ukrainian teachers, indicating that the war has hardened them and made them stronger in fulfilling their professional duties and solving problems in supporting students. Most teachers use methods that encourage students to look at everyday life, recognize fear as a natural emotion, and discuss it openly with students. Good communication and creative activities also help students successfully. However, when faced with students' passive attitudes toward life and great losses, teachers have difficulty providing assistance. Most teachers recognized the benefits of Morita therapy for restoring psychological and professional well-being, as well as for overcoming anxiety and tension, as a method of focusing on constructive actions.

Keywords: *teacher, the impact of war on the psychological and professional state of teachers, mental health, crisis situations, education, participants of the educational process, Morita therapy.*

Problem statement. On February 24, 2022, Russia invaded Ukraine, which resulted in a full-scale war that has been going on for more than two years. Military events have dramatically affected all areas of life in Ukraine, including education, as well as the psychological and professional state of teachers who continue to teach and support students in difficult conditions.

The Ministry of Education and Science of Ukraine constantly updates data on war losses and damaged educational institutions on its interactive map. <https://saveschools.in.ua/> According to the Ministry of Education and Science of Ukraine, about 3,800 schools have been affected since the beginning of the war, and more than 360 schools have been completely destroyed. The war has led to issues of accessibility and security of education. Many children and teachers have lost the opportunity to join the educational process, and teachers are under the threat of shelling in regions where hostilities are taking place. Even in regions where there are no hostilities, complete security is impossible due to constant missile attacks by the aggressor state.

In a situation where schools being destroyed like this, how is the psychological state of students and teachers? In January and February 2023, a group of researchers led by Professor Olha Nikolenko from the Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University conducted a study on the impact of war on the psychological state of students and the challenges that students and teachers have to overcome during the war. The results of the study were presented in the article "Art therapy for improving the psychological well-being of students traumatized during the war" (2023), as well as at the international conference of UCC University "International Week: Sustainable Living - Globally and Locally" (2023, Copenhagen, Denmark). The study showed that children have serious mental health problems, and the biggest problem for students is overcoming fear (68%). Educators try to support children to continue living and learning despite their anxiety. However, teachers also need support and methods to restore their mental health and professional status. Problems of the students and teachers' psychological state are also paid attention by the Ukraine government. In 2024, the Ministry of Education and Science of Ukraine published the collection "War and Education" (2024), which, among other issues, highlights the

psycho-emotional state of students and teachers. It is noted that only 37% of students had positive emotions during the war. Immediate psychological support is needed by 30% of teachers and 49% of school administrators.

As Professor Olha Nikolenko pointed out in her research, besides the students, teachers also need support. Many teachers are physically and mentally exhausted by their own losses and psychological difficulties, a busy teaching schedule, and constant care for students. Therefore, an important problem that requires theoretical and practical solutions is the search for effective methods to restore the psychological state of Ukrainian teachers and support their professional activities during the war. This will help teachers to better ensure the educational process and help students overcome the difficulties of the war period.

However, psychological support for Ukrainian teachers is considered extremely difficult. The reason is that the mental health situation of Ukrainian teachers has been not good before the war. According to a survey of 1817 teachers conducted in 2018-2020 (T. Dziuba et al., 2021), an unstable level of emotional comfort was dominant in general (57.2%), "Self-assessment of mental health" (61.0%) and "Signs of psychiatric symptoms" (53.0%), due to unbalanced working conditions (overload, daily and weekly overtime) in Ukrainian educational organizations.

The Ukrainian government has realized the difficult condition faced by teachers. On April 11, 2023, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted amendments to Article 51 of the Law of Ukraine "On Complete General Secondary Education" regarding the professional development of pedagogical staff in providing psychological support to participants in the educational process. According to the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, at least 10% of the total number of hours for the in-service training of pedagogical staff should be allocated to improving knowledge, skills and practical skills in terms of providing psychological support (2023). In his article "Education in Time of War" (2022), the Educational Ombudsman of Ukraine Serhiy Horbachov spoke about the support for teachers from the temporarily occupied territories and teachers abroad (Horbachov, 2022).

The international society is also trying to contribute to the psychological support of Ukrainian teachers. UNESCO and the Ministry of Education and Science of Ukraine, with the support of Japan, are training school psychologists to support students and teachers. <https://ukraine.un.org/en/233260-ukraine-unesco-joins-forces-protect-mental-health-educational-community>

Methods of supporting Ukrainian teachers during the war have been reflected in recent publications. The manual by V. Andreyenkova, T. Voitsakh, I. Hrytsiv et al. "Psychosocial Support for Participants in the Educational Process" presents the theoretical and practical foundations of psychosocial support for teachers to work in critical and crisis situations (V. Andreyenkova, T. Voitsakh, I. Hrytsiv, 2023). The methodology of crisis psychosocial assistance is proposed, which will promote teachers' readiness to solve typical tasks during their professional activities in wartime. A series of qualitative and quantitative studies on methods of supporting Ukrainian teachers was conducted by A. Tolstoukhov and V. Lunov (2024). They identified resilience and coping strategies among teachers. Effective coping strategies include below. In an individual level, teachers participate utilized professional development workshops focused on stress management and resilience training. Many have also sought personal counseling and psychological support. In an institutional level, schools and universities have adapted their curricula to include components that address mental health, resilience, and coping with trauma, as well as psychological support services within educational institutions, including on-site counselors and online mental health resources. In a community level, teachers have community support networks and collaborations with NGOs. Some innovative approaches have also been carried out, such as Holistic Wellness Programs like yoga, meditation and group therapy, as well as online psychological support services. Online support services require personalized and culturally sensitive support (Chorna, 2024). On the other hand, those strategies also have challenges: resource limitations, uneven access to mental health services and support systems, and sustainability problems.

Other method that may be useful for supporting Ukrainian teachers is crisis support. Although different from war, in Japan, where there have been many disasters such as earthquakes and volcanic explosions, psychological support for teachers in affected areas has also been provided. T. Kobayashi (2011) explains the importance of peer support among teachers, and T. Kobayashi (2013) suggests reducing the workload of teachers. H. Arabori (1997) reports on the interaction between teachers and students that teachers are at a loss to cope when students are undergoing severe physical and mental changes, but are usually energized and encouraged by the students.

In summary, the above research shows that Ukrainian teachers are in dire need of support as they are affected by the dual effects of the crisis of war and the burden of their primary duties. When providing support, support is needed at the individual, institutional, and community levels, and concrete methods include those that deal with negative psychological reactions such as trauma response, and positive methods such as holistic well-being and positive interactions with students. Online psychological support is also viable, with emphasis on individualization and cultural sensitivity. Research on the psychology of teachers in wartime Ukraine and in crisis situations is still scarce, and most studies seem to focus on teachers' mental problems, with little consideration given to how to support them. The question of effective methods for the psychological and professional recovery of Ukrainian teachers remains open, which makes our article relevant.

The purpose of the article is to find out the peculiarities of the psychological and professional state of Ukrainian teachers during the war, as well as the possibilities of Morita therapy for their support and recovery.

Presentation of the main material. Our group is doing psychological supports for Ukrainian teachers, based on Morita Therapy, a traditional Japanese Psychotherapy. The aim of our activity is to provide Ukrainian teachers with group training of Morita therapy in order to improve their own mental health and, through this, the mental health of their students. As the preliminary research, we conducted interviews and a survey, to investigate the daily lives and mental states of teachers and students, as well as educational methods beneficial to students' mental health. This paper introduces the results and implications of the survey.

This survey was approved for ethical review by the Poltava University of Education (Approval Number: 2024-1105-16).

In December 2023, interviews were conducted with three Ukrainian education-related university teachers. Based on the results, in January 2024 our team conducted a teacher survey through Google Forms, from elementary, junior high, and high schools across Ukraine.

Participants. 506 teachers participated in this survey. The gender of participants was 14 male (2.8%), 488 female (96.4%) and 4 (0.8%) did not want to answer. 25 participants (4.9%) were in their 20s, 85 (16.8%) were in their 30s, 112 (22.1%) were in their 40s, 186 (36.8%) were in their 50s and 98 (19.4%) were in their 60s. The majority of participants had been teaching for more than 10 years (451 participants, 89.1%). Above results showed that the majority of participants in this survey were experienced female teachers above 40s.

Participants were from 17 regions in eastern, central and western Ukraine. There were 20 other participants who were displaced (teaching online) in 10 European countries, including Poland (8), Germany (5), Romania (2) and other countries.

Questionnaire and procedure. The instruction of the survey was as below. "Please read the description and, if you agree, kindly participate. It will take approximately 15 minutes. While we strive to ensure your comfort, there may be questions that could be psychologically distressing. Therefore, you are not obligated to answer those questions, and you may choose to discontinue your participation at any point (simply by closing your browser). Personal identifying information will not be disclosed in any way to protect your privacy. Your responses will be securely managed and will be carefully disposed of after a certain period of time has elapsed. Having understood the above explanation, please select "Agree" if you are willing to participate. You may choose "disagree" to end the survey if you do not wish to participate".

The questionnaire consisted of parts as below. Firstly, we examined teachers' mental health. We used the psychological distress as one indicator. The Shortened version of Kessler Psychological Distress Scale (K10) (Kessler et al., 2002) was used. This item was rated on a five-point scale anchored at *strongly disagree* and *strongly agree*. We also examined teachers' resilience as another mental health indicator. Resilience Scale (Hirano, 2014) was used. This item was rated on a five-point scale anchored at *strongly disagree* and *strongly agree*. Meanwhile, we also asked teachers to answer changes in both scales between the beginning of the war and now, as well as reasons for these changes.

Secondly, we asked about the students' school life, contents of students' anxiety and fears, as well as what coping techniques teachers were using to decrease students' anxiety and fears.

Thirdly, we asked about useful psychological trainings teachers have learnt.

Finally, we introduced Morita Therapy and asked teachers' responses to it.

Results and discussion.

1, Teachers' mental health.

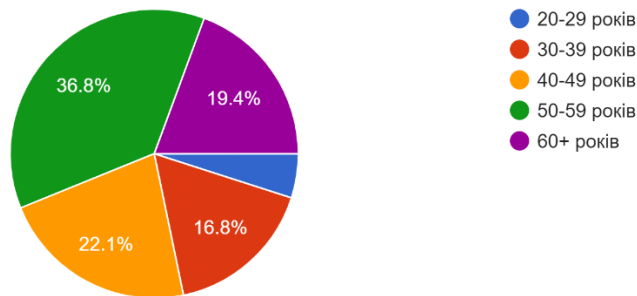
1) Psychological distress.

Kessler Psychological Distress Scale (K10) was examined as one indicator of mental health. The cut-off point as suspected mental illness is 25, and 53.4% of all participants was above 25. This result suggests that the mental health of Ukrainian teachers is in a critical situation. Compared to when the war started in February 2022, 148(29.2%) had improved their mental health, 214 (42.3%) were almost the same and 144 (28.5%) had deteriorated.

This result indicated that the majority of teachers had not been able to recover from the shocking mental state they were in at the beginning of the war. Free text entry showed the reasons for this included 1) 'hopelessness' (12 participants) such as 'I don't see a way out when the war will end', 2) 'The constant trials of war' (10 participants) such as 'constant explosions, fear and tension', 3) 'unable to control emotions' (6 participants) such as 'I can't control my emotions', 4) 'Loss (of past, youth)' (4 participants) such as 'I got old in a sudden', 5) 'fatigue' (3 participants) such as 'work with children and parents, interaction with colleagues, being not only a teacher but also a second mother, a psychologist for the children, a friend to encourage them, there are many other roles that teachers play, everyone is exhausted in some way', and 6) 'The decline in social morals' (1 participant).

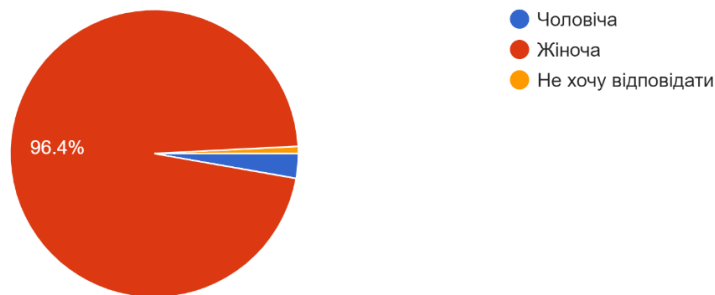
Age:

506 responses

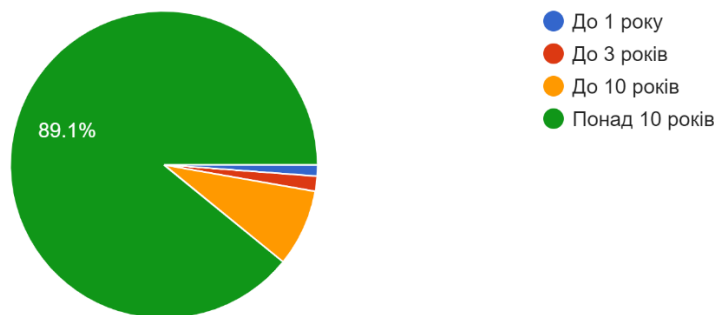
Стать:

506 responses

Teaching experience:

506 responses

On the other hand, reasons for the improvements since the beginning of the war (multiple responses) included: 'I have started to evaluate events around me more realistically' (300 participants), 'I have a concrete understanding of the situation and know what to do' (201 participants), 'I am more solution-oriented' (136 participants), 'I have a routine' (101 participants), 'I dive into work' (1 participant), 'I believe in the victory and mercy of God' (1 participant).

2) Resilience.

Resilience was also examined. Factor analysis revealed three factors (Table 1). Factor 1 is 'Behavioral ability and optimism' ($M=3.62$, $SD=0.56$), Factor 2 is 'Understanding others and self-understanding' ($M=3.93$, $SD=0.46$) and Factor 3 is 'Sociability' ($M=3.89$, $SD=0.66$). Reliability coefficient of each factor is .79, .70, and .76, which are sufficient values. The original scale consisted of seven factors: optimism, self-regulation, sociability, behavioral ability, problem-solving orientation, self-understanding and understanding of others. The results of the

Ukrainian teachers showed a simpler factor structure, with behavioral ability, optimism and self-regulation integrated into the first factor, and understanding of others, self-understanding and problem-solving orientation into the second factor. It is interesting to note whether this is a result of wartime or Ukrainian culture.

The mean values (M) of each factor exceeded the theoretical middle value of 3, suggesting that the resilience level of Ukrainian teachers was not low, especially compared to their psychological distress examined above.

Table 1
Resilience scores of Ukrainian Teachers

Items	M (SD)	Factor Loading		
		1	2	3
Factor 1: Behavioral ability and optimism ($\alpha=.79$)				
12. I can carry out decisions through to the end	3.59 (0.86)	.78	.05	-.14
9. I value working hard.	3.37 (0.89)	.73	-.22	.06
14. I think that I can wriggle out when faced with a difficult problem	3.85 (0.72)	.57	.04	-.08
1. I think that things will work out on most occasions in any case	3.44 (0.81)	.52	.03	.10
19. I can control my feelings even if there is a disagreement	3.44 (0.88)	.52	.03	.13
5. It is good to be intimate with another person	4.00 (0.69)	.44	.10	.14
Factor 2: Understanding others and self-understanding ($\alpha=.70$)				
21. I am good at understanding others' ways of thinking	3.91 (0.64)	.10	.59	-.02
11. I can handle difficult experiences well	3.89 (0.73)	-.10	.59	.12
17. I understand how unpleasant things influence my feelings	4.14 (0.61)	-.11	.54	.09
18. When I am faced with unpleasant situations, I try to gather information to solve the problem	3.89 (0.70)	.12	.51	-.09
13. I treat someone with consideration	3.76 (0.89)	-.08	.48	-.05
20. I think I have perseverance	4.00 (0.73)	.16	.46	.00
Factor 3: Sociability ($\alpha=.76$)				
2. I am good at preserving friendships since I was a child	4.03 (0.68)	-.07	.00	.81
6. When I am faced with unpleasant situations, I try to gain something from those experiences	3.93 (0.78)	.03	-.02	.80
15. I am an outgoing person and have a wide circle of friends	3.70 (0.93)	.14	.07	.50

Note. $N = 506$. The extraction method was Promax rotation with Maximum likelihood. Factor loadings above .40 are in bold.

Compared to when the war started in February 2022, 152 participants (30.0%) had improved, 217 (42.9%) were almost the same and 127 (25.1%) had deteriorated. Reasons for the improvements included 'I evaluate the events around me realistically' (300 participants), 'I have become more resilient and solution-oriented' (136 participants). And the worsen reasons are 'People have changed and become unpredictable (58), 'I feel hard to decide what is right and what is wrong now' (70 participants). The worsen reasons suggested that the uncertainty of society may influence teachers' recovery from distress.

We also performed a correlation analysis (Table 2). The correlation between each factor on the resilience scale and the K10 shows that each factor of resilience has a strong negative correlation with the K10. It was suggested that increasing resilience may reduce psychological distress in Ukraine in wartime.

Table 2
Descriptive Statistics and Correlations for Resilience and K10

	n	M	SD	F1	F2	F3	K10
F1: Behavioral ability and optimism	506	3.62	0.57	–			
F2. Understanding others and self-understanding	506	3.93	0.46	.49**	–		
F3. Sociability	506	3.89	0.66	.51**	.46**	–	
K10	506	25.00	7.44	-.41**	-.18**	-.23**	–

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Taken together, these results indicated that while the distress level of Ukrainian teachers is in crisis, their resilience meets a certain level, which suggests that they have been forged tougher by the war. Meanwhile we can do more practice to enhance teachers' resilience, in order to reduce their psychological distress.

2, Students' school life, contents of students' anxiety and fears, coping techniques.

1) Students' school life.

'The normal day is often interrupted by missiles and air raid sirens, and we have to go to shelters' (382 participants), 'Students are studying in a hybrid online and offline form, while having no safety regulations during the air raid sirens' (91 participants), 'Students don't want to show their faces and communicate' (1 participant), 'The students cognitive abilities and the ability to work productively have decreased significantly' (1 participant), 'They are not calm' (1 participant).

2) Contents of students' anxiety and fears.

Contents of anxiety and fears (multiple choice) of students on a daily basis: Anxiety and fear for the safety of family and friends (352 participants), fear for their own safety (344 participants), and fear of losing their homes (164 participants).

3) Coping techniques being taught to students and successful cases.

Techniques teachers taught their students to cope with anxiety and fear included 'talking about everyday life' (287 participants), 'telling them it is okay to be afraid' (258 participants), 'talking about their fears and anxieties' (197 participants), 'telling them not to be afraid' (64 participants) and 'organizing creative events' (27 participants), 'psychological techniques' (2 participants) and 'switch to positive topics emotionally' (1 participant). The majority of teachers use methods that encourage students to look at everyday life, recognize fear as a natural emotion and discuss it openly with students. Creative activities are also used. On the other hand, some teachers teach students to 'not to be afraid'. The teachers' responses showed that they are sincerely tackling the problems of their students through a process of trial and error.

Examples of successful cases (multiple choice) included good communication with students (399 participants), creative activities with students (260 participants), small group events (watching films, discussing books, watching theatre) (140 participants) and share emotions, jokes and life stories (2 participants).

Good communication with students can help the students express their feelings, understand others, feel connected, and feel validated, all of which can reduce feelings of anxiety and fear. Creative activity is a form of self-expression and a means of releasing negative emotions such as anxiety and fear by giving form to feelings. It requires concentration. Activities such as painting, writing poetry or making music require students to focus on the present moment. When they achieve something through creative activities, their self-efficacy improves. This increases their confidence in their own abilities and effectiveness and helps to reduce anxiety and fear. Also, many creative activities have a relaxation effect. Small group events can provide a supportive environment for students to express their feelings, learn from others, improve their social skills, gain self-awareness, and build accountability, all of which can help in managing anxiety and fear. The free text entry also gave the answer as "Sharing life story". It can be a powerful tool too, for coping. It provides a platform for self-expression, promotes self-understanding, fosters connection with others, empowers the individual, and contributes to healing.

4) Difficulties in supporting students.

Cases of teaching difficulties (multiple choice) were 'students with a passive attitude to life' (270 participants), 'students who had suffered great losses (family, friends, home, etc.) in the war' (217 participants), and 'students' panic attacks' (119 participants), 'difficult to understand students' level of anxiety for they hide and avoid contact during online classes' (3 participants). The above results showed the constant ingenuity and hard work of the teachers.

3, Useful psychological trainings for teachers.

The idea that one should be prepared to be resilient (265 participants), breathing exercises (206 participants), relaxation exercises (203 participants), think about good & bad future scenarios and what actions should be taken (150 participants), conversation with psychologists (125 participants).

4, Teachers' responses to Morita Therapy.

We introduced Morita Therapy as below. "Here we would like to introduce Morita Therapy. It can be considered as one form of psychological support to help children and teachers in Ukraine cope with anxiety and enhance resilience. Morita Therapy is a form of psychotherapy that was initiated by Japanese psychiatrist Shoma Morita in 1919. While it was primarily targeted at treating neurasthenia at the time, it is now mainly used for neuroses such as anxiety disorders and obsessive-compulsive disorders. In recent years, it has been applied to PTSD, psychosomatic disorders, depression, and panic disorders. The basic principles of Morita Therapy are as follows: Anxiety and tension should not be considered as 'things that should not exist', but rather, the underlying 'desire to live better' should be appreciated. As anxiety and tension intensify the more one tries to eliminate them, they should be left as they naturally arise (as they are), and focus should be directed towards the actions one should take, building up constructive actions. Its effectiveness has been reported not only in Japan, but also in countries such as the United States, the United Kingdom, Italy, as well as in war and conflict regions".

We asked participants if it is useful for anxiety coping and resilience (multiple choice), 326 said it was useful for coping with fear and anxiety, 282 said it was useful for actively thinking about action and solving problems, 13 said it was not useful because it was difficult to understand, and Ten participants said that it was not useful because it was difficult to understand. Most participants were observed to be resonate and have interest in Morita therapy.

Conclusions. Our results show that more than half (53.4 %) of Ukrainian teachers have psychological distress at the level of suspected illness, and most have not recovered from the shocking mental state they were in at the beginning of the war. Compared to this, resilience was found to be relatively high, with the protracted war not reducing resilience in more than 70 % of people. These results indicated that while the distress level of Ukrainian teachers is in crisis, their resilience meets a certain level, which suggests that they have been forged tougher by the war. It was also suggested that increasing resilience may reduce psychological distress in wartime Ukraine.

Mental health was found to improve by realistically assessing surrounding events and being solution-oriented, suggesting the importance of not turning a blind eye to the facts and solving what is in front of oneself. On the other hand, social uncertainty had a negative impact on teachers' mental recovery.

The majority of teachers use methods that encourage students to look at everyday life, recognize fear as a natural emotion and discuss it openly with students. Good communications and creative activities can successfully help the students. While facing students' passive attitudes to life and students' great losses make teachers feel difficult in helping.

Useful psychological trainings to teachers are: the idea that one should be prepared to be resilient, breathing exercises and relaxation exercises, make good & bad future scenarios and consider actions.

Most teachers agreed with Morita therapy's main theory as "anxiety and tension are the underlying 'desire to live better', so one should let them naturally arise, and focus on constructive actions", and considered it beneficial for mental health.

Prospects for further research. In the future, we plan to conduct new surveys to know more about how to effectively support teachers. For example, of the methods used by teachers, which ones really benefit themselves and their students, and which ones may have the opposite effect. Basing on the knowledge from the surveys, we will communicate those results to Ukrainian teachers, improve our training contents, and continue to introduce Morita Therapy to teachers through online training and other ways.

In a climate of pessimism about the war situation and increasing difficulties in providing psychological support, we would like to provide solid and sustained support to Ukrainian teachers and students.

Acknowledgement. We would like to give thanks for the supports from Mental Health Okamoto Memorial Foundation, Advisor Kiyooki Okamoto of the Seikatsu-no-hakkenkai and Professor Susumu Nonaka at Saitama University.

References

- Arabori, H. (1997). Teachers' attitude following the Great Hanshin Earthquake, and problems concerning children's emotional problems. *The Annual Report of Educational Psychology in Japan*, 36, 165-174.
- Andriienkova, V. L., Voitsiakh, T. V., Hrytsiv, I. P., Melnychuk, V. O., Sablina, N. O., Fliarkovska, O. V., & Kharkivska, T. A. (2023). *Psykhosotsialna pidtrymka uchasykiv osvithnoho protsesu [Psychosocial support of participants in the educational process]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1EK88eIXsT-7rOuRQasYiRT6s6YagcbIz/view> [in Ukrainian].
- Chorna, N (2024). Online psychological support amid the Russo-Ukrainian War: Navigating mental health challenges. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=474728>
- Dziuba, T. M., Karamushka, L. M., Halushko, L. J., Zvyagolskaya, I. M., Karamushka, T. V., Hamaidia, A., & Vakulich, T. M. (2021). Mental health of teachers in Ukrainian educational organizations. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland: 1960)*, 74 (11 cz 1), 2779-2783.
- Hirano, M. (2014). Validation of the Bidimensional Resilience Scale for North American College Students: A Classification of the innate and acquired factors". *The 7th European Conference on Positive Psychology*, PS3.
- Horbachov, S. (2022). *Osvita pid chas viiny [Education during the war]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/osvita-pid-chas-viiny-yak-pidtrymuuyut-vchyteliv-iz-tot-ta-yaki-problemy-mayut-ukrayinski-uchni-za-kordonom/> [in Ukrainian].
- Interaktyvna karta «Osvita pid chas viiny» [Interactive map "Education during the war"]*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
- Kessler, R. C., Andrews, G., Colpe, L. J., et al. (2002). Short screening scales to monitor population prevalences and trends in non-specific psychological distress. *Psychological Medicine*, 32, 959-956.
- Kobayashi, T. (2011). The case study of teachers' psychological experience during a disaster. *Shizuoka University Reposily*, 61, 129-139.

- Kobayashi, T. (2013). Study on a school system and of support provided to teachers dealing with medium- or long-term mental and physical changes experienced by students after a disaster. *Counseling Research*, 46, 26-42.
- Nikolenko O., Zuyenko M., Grynova M., Kohut I., & Nikolenko K. (2023). Art therapy for improving the psychological wellbeing of students traumatized during the war. *The Sources of Pedagogical Skills*, 31, 156-167.
- Tolstoukhov, A., & Lunov, V. (2023). Educational Resilience in Turmoil: Psychological Well-Being and Mental Health Among Ukrainian Educational Community During the Russo-Ukrainian War. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=4683791>
- Viina ta osvita [War and education]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabno.ho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf> [in Ukrainian].
- Zminy do statti 51 Zakonu Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» shchodo pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv u pytanni nadannia psykhologichnoi pidtrymky uchasykam osvitnoho protsesu [Amendments to Article 51 of the Law of Ukraine "On Comprehensive General Secondary Education" regarding the improvement of the qualifications of pedagogical workers in the matter of providing psychological support to participants in the educational process]*. (2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3051-20#Text> [in Ukrainian].

ЖАО Д.

Сайтама Університет, м. Сайтама, Японія

НІКОЛЕНКО О., ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

НІКОЛЕНКО К.

Львівський національний університет імені І. Франка, м.Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКИХ УЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПОТЕНЦІАЛ МОРИТА-ТЕРАПІЇ ДЛЯ ЇХ ВІДНОВЛЕННЯ

У статті висвітлено особливості психологічного та професійного стану українських учителів під час війни. Представлено результати всеукраїнського опитування учителів (січень 2024 р.), яке показало, що більше половини українських педагогів мають психологічний дистрес, більшість із них ще не оговталися від шокового психічного стану, в якому вони перебували на початку війни. Водночас встановлено високий рівень життєстійкості українських учителів, який свідчить про те, що війна загартувала їх і зробила сильнішими у виконанні професійних обов'язків та вирішенні проблем щодо підтримки учнів. Психічне здоров'я вчителів покращується завдяки реалістичній оцінці навколишніх подій та орієнтації на пошук конкретних рішень проблем під час війни. З іншого боку, соціальна невизначеність негативно вплинула на психічне відновлення вчителів. Більшість учителів використовують методи, які заохочують учнів поглянути на повсякденне життя, визнати страх природною емоцією і відкрито обговорювати його з учнями. Успішну допомогу учням надають хороші комунікації і творчі заняття. Хоча, стикаючись з пасивним ставленням учнів до життя і великими втратами, вчителі відчувають труднощі в наданні допомоги. Більшість учителів визнали користь Моріта терапії для відновлення психологічного та професійного стану, а також для подолання тривоги і напруги, як метод зосередження на конструктивних діях. Тренінги для вчителів у контексті Моріта терапії допомагають усвідомити ідею готовності бути стійким, створення хороших і поганих сценаріїв майбутнього, обмірковування потенціалу та можливих дій тощо.

Ключові слова: учитель, вплив війни на психологічний та професійний стан учителів, ментальне здоров'я, кризові ситуації, освіта, учасники освітнього процесу, Моріта терапія.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2024 р.

УДК 378.147.091.33-027.22

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317997](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317997)

ВІТАЛІЙ ЗАЙКА

ORCID: 0000-0001-5710-2997

ЛЮБОВ КУТОРЖЕВСЬКА

ORCID: 0000-0001-8639-7958

МАЙЯ МЕЛЬНИЧУК

ORCID: 0000-0003-4111-7849

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПРАКТИКА В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАКУЛЬТЕТУ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ПНПУ ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА

Стаття присвячена аналізу ролі та значенню практичної підготовки для студентів, які навчаються на факультеті психології та соціальної роботи ПНПУ імені В.Г. Короленка. Автори розглядають практику як невід'ємну складову професійного становлення майбутніх фахівців, що сприяє розвитку професійних навичок, формуванню етичних норм та глибшому розумінню специфіки майбутньої діяльності. У статті акцентується увага на структурі, особливостях організації та методах практичного навчання, що використовуються в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка. Також підкреслюється важливість практичного досвіду для адаптації студентів до сучасних вимог ринку праці та вирішення психологічних та соціальних проблем у професійній сфері.

Ключові слова: *заклад вищої освіти, здобувач, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, другий (магістерський) рівень вищої освіти, навчання, форми організації навчання, теоретична підготовка, практична підготовка, види практик, навчальна практика, виробнича практика, база практики, завдання практики, звітна документація.*

Актуальність теми дослідження. Актуальність практичної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану стає надзвичайно високою, оскільки практичні навички та реальний досвід роботи допомагають здобувачам швидко адаптуватися до нових соціальних, психологічних та економічних умов. Військові дії, психологічний тиск, обмеженість ресурсів та постійна невизначеність впливають на навчальний процес, вимагаючи від викладачів і здобувачів проявів гнучкості, стійкості та інноваційного підходу. Освіта в цих умовах не тільки забезпечує набуття професійних знань, але й сприяє зміцненню психологічної стійкості, формуванню соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. Крім того, воєнний стан підкреслює важливість навчання фахівців у сферах, що можуть безпосередньо сприяти відновленню суспільства, таких як соціальна робота, психологія, кризова психологія та педагогіка. Одним із головних компонентів навчання здобувачів вищої освіти відводиться саме практичній підготовці. Практична підготовка сприяє формуванню таких важливих умінь, як кризове реагування, стресостійкість, комунікація в умовах невизначеності, а також здатність швидко ухвалювати рішення у критичних ситуаціях. В умовах воєнного стану ЗВО зосереджують зусилля на створенні реалістичних моделей і тренувальних програм, що дозволяють студентам отримувати досвід у безпечних умовах, готуючи їх до реальних викликів, з якими вони можуть зіткнутися під час професійної діяльності (Друганова, Боярська-Хоменко, 2024; Сидоренко, Кулішов, Торба, Фархшатов, 2022; *Практична підготовка здобувачів...*, 2022; Сидоренко, Кулішов, Торба, 2023).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання важливості практичної підготовки здобувачів вищої освіти висвітлено у низці праць наукового та методичного характеру вітчизняних науковців: Білик В.М. (Друганова, Білик, Зеленська, 2022), Друганова О.М. (Друганова, Боярська-Хоменко, 2024; Друганова, Наливайко, 2023; Друганова, Білик, Зеленська, 2022), Зеленська Л.Д. (Друганова, Білик, Зеленська, 2022), Зязюн І.А., Кремень В.Г., Кулішов В.С. (Сидоренко, Кулішов, Торба, 2023), Наливайко О.О., Ничкало Н.Г., Овчарук О.В., Пономарьова О.В., Савченко Л.В., Сидоренко В.В. (Сидоренко, Кулішов, Торба, 2023), Торба Н.Г. (Сидоренко, Кулішов, Торба, 2023) та ін.

Мета статті полягає в дослідженні ролі і значення практичної підготовки в освітньому процесі здобувачів вищої освіти спеціальностей 053 Психологія та 231 Соціальна робота факультету психології і соціальної роботи в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка.

Методи дослідження: аналіз науково-методичних, навчальних літературних джерел та узагальнення власного та університетського досвіду проведення навчальних та виробничих практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що основними формами організації навчання у вищій школі є лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття, самостійна робота здобувачів, навчальна та виробнича практика. Головною ланкою дидактичного циклу є *лекція*: частина вчених вважають, що лекція є методом навчальної роботи; інші схильні ототожнювати це поняття з формою навчальної роботи; має місце думка, – стверджує А. Кузьмінський, – це вид навчальної діяльності, який проводиться у рамках традиційних форм навчання (Кузьмінський, 2005, с. 268). А. Алексюк стоїть на позиції, що лекція – це «форма організації і метод навчання» (Алексюк, 1983); академік С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» дає таке визначення лекції: «Лекція – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки» (Гончаренко, 1997, с. 189).

Упродовж навчання здобувачі мають не лише оволодіти відповідною сумою знань, а й (і це головне), – стверджують дослідники, – навчитися самостійно опановувати знання, оволодіти вміннями застосовувати теоретичні знання на практиці (Друганова, Наливайко, 2023): участь здобувачів у практичних заняттях забезпечує оптимальні умови для інтелектуального розвитку особистості, оволодіння раціональними методами та прийомами практичної діяльності, формування соціальної зрілості майбутніх психологів, практичних психологів, кризових психологів, соціальних працівників (соціальних педагогів) на семінарських, лабораторних та інших видах практичних занять, на яких майбутні фахівці формують професійні вміння й навички.

«Знання, здобуті при вивченні дисциплін професійної і практичної підготовки, – стверджує М. Фіцула, – можна вважати надбанням здобувача тільки за умови, що він приклав для їх здобуття свої розумові та практичні зусилля» (Фіцула, 2010).

Самостійна робота здобувачів сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності (Фіцула, 2010, с. 203).

Семінар – вид навчальних занять практичного характеру, спрямованих на поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу. Професор А. Алексюк називає такі різновиди семінарських занять: семінар запитань і відповідей; семінар – розгорнута бесіда; семінар – колективне читання; семінар, що передбачає усні відповіді здобувачів з наступним їх обговоренням; семінар-дискусія; семінар, що передбачає обговорення й оцінювання рефератів здобувачів; семінар-конференція (Алексюк, 1983, с. 472-473).

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, за якого здобувачі під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичної перевірки і підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, набувають практичних навичок роботи з технікою, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі.

Індивідуальне навчальне заняття – заняття, що проводиться з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розвитку потенційних творчих здібностей.

Консультація – форма навчального заняття, що передбачає надання здобувачам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Колоквіум – вид навчальної роботи, що передбачає з'ясування рівня засвоєння здобувачами знань, оволодіння вміннями й навичками з окремої теми чи розділу. На колоквіум викладач запрошує в позанавчальний час групу здобувачів і в процесі співбесіди з'ясовує рівень засвоєння матеріалу.

Тьюторські заняття – вид роботи зі здобувачами, коли педагог-наставник керує невеликою групою здобувачів, допомагає їм у навчанні, стежить за їхньою навчальною діяльністю, керує професійною підготовкою.

Практичне заняття – форма навчального заняття, в ході якої викладач організовує розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання здобувачами відповідно сформульованих завдань з чіткою професійною спрямованістю.

У ЗВО України впродовж десятиріч склалися певні форми *науково-дослідної роботи* здобувачів: участь у різних видах навчальної аудиторної роботи (лекції, семінари, лабораторні заняття) з елементами наукових досліджень; індивідуальна робота викладачів зі здобувачами, які займаються науковими дослідженнями; науково-дослідна робота здобувачів у наукових гуртках; участь здобувачів-дослідників у постійних наукових проблемних групах; участь здобувачів у науково-практичних конференціях, наукових читаннях, семінарах; проведення наукових пошуків у процесі виконання різних видів практики.

Багаторічний досвід діяльності вітчизняних ЗВО, – стверджує А. Кузьмінський, – дає підстави виокремити такі види науково-дослідної роботи здобувачів: аналіз наукової літератури; систематизація матеріалів опрацювання літературних джерел; добір наукової літератури, складання бібліографій з визначених тем; підготовка наукових повідомлень і рефератів; наукові доповіді, тези; наукові статті;

методичні розробки з актуальних питань професійної діяльності; наукові звіти про виконання елементів досліджень під час практики; курсові дослідження; дипломні та магістерські роботи (Друганова, Боярська-Хоменко, 2024, с. 392).

Окрім теоретичної підготовки, здобувачі вищої освіти педагогічного університету, майбутні психологи, практичні психологи, кризові психологи, соціальні працівники (соціальні педагоги), які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», «магістр», протягом навчального року охоплені такими видами практик: «Виробнича практика з вікової та педагогічної психології», «Виробнича практика з психології розвитку та педагогічної психології», «Навчальна практика у закладах освіти», «Навчальна практика в соціальних установах», «Навчальна практика психолога-стажиста» (II курс), «Виробнича волонтерська практика» (III курс), «Виробнича психологічна корекційно-діагностична практика», «Виробнича практика у соціальних установах», «Виробнича практика у закладах освіти», «Виробнича психологічна корекційно-діагностична практика» (IV курс), «Виробнича психологічна практика», «Виробнича практика в соціальних установах і організаціях», «Виробнича практика кризових психологів» (V курс), «Виробнича практика у психологічній службі», «Виробнича соціально-педагогічна практика», «Виробнича (консультативна) практика» (VI курс).

Так, під час проходження навчальної практики у соціальних установах (територіальних центрах соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх громадян; центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; центрах зайнятості; центрах професійної, медичної та соціальної реабілітації людей з інвалідністю; геріатричних пансіонатах; притулках для неповнолітніх; центрах соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх; будинках нічного перебування бездомних громадян; центрах обліку бездомних громадян; соціальних готелях; центрах соціальної адаптації; інших закладах.

Соціальні послуги можуть надаватись і недержавними організаціями (НДО, НУО, ГО, благодійними фондами), релігійними громадами, приватними підприємцями та безпосередньо відповідними спеціалістами в громаді) для здобувачів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету психології і соціальної роботи спеціальності 231 Соціальна робота освітньої програми «Освітньо-професійна «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)» є першим і важливим етапом входження здобувачів вищої освіти до навчального процесу у ЗВО з метою формування в них активного ставлення до здобуття високого рівня наукових і професійних знань, умінь і навичок для майбутньої практичної діяльності в галузі соціальної роботи. Навчальна практика у соціальних установах проводиться з відривом від навчання. Мета навчальної практики: ознайомлення здобувачів вищої освіти з особливостями майбутньої професійної діяльності фахівців з соціальної роботи, соціальної педагогіки в соціальних установах. Під час навчальної практики у соціальних установах здобувачі вищої освіти ознайомлюються з кваліфікаційними вимогами до фахівців соціальної сфери, основними видами, завданнями та змістом їх діяльності у соціальних установах, з історією створення установ, метою діяльності та видами робіт щодо надання допомоги вразливим верствам населення. Здобувачі опрацьовують першоджерела та знайомляться, як надається допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в період повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну, процедуру надання допомоги воїнам ЗСУ, ветеранам АТО, ООС, афганцям, а також дізнаються щодо підтримки та надання допомоги дітям, батьки яких – учасники АТО; дітям, батьки яких учасники ООС; дітям, один з батьків яких загинув (пропав безвісти) під час бойових дій або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, а також внаслідок захворювання та дітям, сім'ї яких проживають у населених пунктах на лінії зіткнення. Майбутні фахівці соціальної сфери опрацьовують першоджерела та дізнаються про надання допомоги багатодітним сім'ям, випускникам інтернатних закладів освіти, вихованцям прийомних родин, дитячих будинків сімейного типу, а також про надання допомоги постраждалим під аварією на Чорнобильській АЕС; безробітним; маргіналам; пенсіонерам; людям з інвалідністю; родинам, де є невиліковно хворі; родинам, де є хворі на алкоголізм, наркоманію; родинам, члени яких відбувають покарання та ін. Таким чином, майбутні фахівці під час проходження навчальної практики у соціальних установах дізнаються, як реалізується державна соціальна політика: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальна підтримка.

Згідно загальних вимог до основних професійних освітніх програм, нормативів навчального навантаження, обов'язкового мінімуму змісту й рівня підготовки випускників закладу вищої освіти зі спеціальності 231 «Соціальна робота» підготовка фахівця першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачає виробничу практику в закладах освіти (комунальні заклади загальної середньої освіти, ЗОШ I-II, I-III ступенів, гімназії, ліцеї), яка являє собою важливий компонент в системі підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери. Практика дає можливість здобувачу застосувати і перевірити науково-теоретичні і практичні знання: майбутні соціальні педагоги з шестикласниками проводять бесіди та заходи з патріотичного виховання: під час ознайомлення з патріотичними поезіями Григорія Мокрого (лауреата Короленківської премії, нашого земляка) школярі дізнаються, що патріотичними мотивами пронизані вірші «Слава Україні» (незалежність України, – говорить Г.І. Мокрий, – «кровію пролита», історія України зшита «золотими ниточками, золотими промінцями, сонечком зігріта, ... дощичком полита», а сила –

в православному історичному слові), «Русь – росія» (автор поезії гордий, що «Київська Русь – це матір наша, яка встане із Руїн»), «Символи України» – це і «Герб – тризуб, незламний, вічний», і прапор, де «два кольори серцю милі, ... На блакитнім небосхилі – золоте колосся», і «Гімн наш – гордість, честь і слава! Весь світ його знає. Не помре повік держава, поки він лунає», і, звичайно, «мова України ... від Тараса і до Ліни живе й буде жити».

У багатьох творах автор засуджує війну – вірш «Брате», іди додому» бачимо: навіть «мова старшого «брата» звучить як «мова ката»; та поразку для «отари» пророкують сили природи: «Місяць і той втомився, упав за хмару» (згадаймо «Слово о полку Ігоревім»). У поезії «У війні немає потреби» Григорій Мокрий з сумом говорить, що «Не чекали ми загрози від північного сусіда», що «кров українського солдата тече без меж» («АТО»), що «в багатьох держав путінська агресія викликала жаж» («Правила засвоєні»), що на значній українській території «в руїнах хати і криниці, соломи спалені копиці», що навіть «хмарини, фарбовані у цвіт калини..., калиново-червоний колір на річці, озері, на морі»... («Лечу»). Та впевненість у перемозі звучить у рядках «Та світанок вже йде і розвіює сон...», «будем жити», «мрія кожного здійсниться». Таким чином, виробнича практика на останньому бакалаврському курсі є обов'язковою складовою професійної підготовки здобувачів, майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів. Формування професійних умінь і навичок, а також необхідних фахово значущих особистісних рис має відбуватися не тільки у процесі навчання, а й під час практичної діяльності.

Здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньо-професійною програмою «Психологія» протягом свого навчання проходять такі види практик: виробничу практику з вікової та педагогічної психології та виробничу психологічну діагностико-корекційну практику, а за освітньо-професійною програмою «Практична психологія»: виробничу практику з психології розвитку та педагогічної психології і виробничу психологічну діагностико-корекційну практику. Здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньою програмою «Психологія» проходять: виробничу психологічну практику та виробничу практику у психологічній службі.

Відповідно до графіка навчального процесу здійснюється керівництво виробничою практикою з психології розвитку та педагогічної психології здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання зі спеціальності 053 «Психологія». Програмою практики передбачено виконання комплексу завдань зі змістових модулів: «Психологія розвитку» та «Педагогічна психологія». Зокрема, завдання першого модуля надає можливість здобувачам практично удосконалити фахові знання та уміння зі здійснення спостереження за поведінкою учнів у процесі здійснення навчальної діяльності, проведення індивідуальної психологічної діагностики дитини, її пізнавальної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер, індивідуально-типологічних характеристик і спілкування; укладання психолого-педагогічної характеристики. Опанування модулю з педагогічної психології дає можливість здобувачам розвинути уміння практичної роботи з молодшими школярами, визначення їх мотивації та темпераменту, здійснення психологічного аналізу навчального процесу, узагальнення емпіричних даних у психолого-педагогічній характеристиці на досліджуваного учня.

За результатами проходження виробничої психологічної корекційно-діагностичної практики здобувачі вищої освіти IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти заочної форми навчання факультету психології і соціальної роботи виконують завдання, передбачені програмою практики, оформлюють звітну документацію, демонструючи відповідний рівень оволодіння основними методами проведення досліджень, уміння кількісно та якісно аналізувати отримані результати досліджень, надавати рекомендації і відображувати їх у протоколах, складати психолого-педагогічну характеристику на досліджуваного з урахуванням основних вимог.

Виробнича практика у психологічній службі для здобувачів вищої освіти II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти заочної форми навчання факультету психології і соціальної роботи є невід'ємною частиною навчального процесу, оскільки покликана вирішувати низку специфічних завдань, а саме: поглибити, інтегрувати та закріпити теоретичні знання, одержані здобувачами під час вивчення психологічних дисциплін, навчити свідомому застосуванню цих знань у майбутній роботі за фахом; продовжити формування та удосконалення професійно-психологічних умінь, необхідних для здійснення різних форм роботи психолога; створити умови для формування у здобувачів навичок самостійної роботи; розвивати інтерес до роботи в галузі практичної психології; адаптувати здобувачів до реальних умов майбутньої професії.

Здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньою програмою «Кризова психологія» протягом свого навчання проходять такі види практик: навчальну практику психолога-стажиста та виробничу психологічну діагностико-корекційну практику. Здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» за освітньою програмою «Кризова психологія. Соціально-психологічна реабілітація» проходять: виробничу практику кризових психологів та виробничу (консультативну) практику.

Наприклад, виробнича практика кризових психологів другого (магістерського) рівня вищої освіти проводиться з метою надання магістрантам можливості реалізувати основні напрямки професійної діяльності кризового психолога у медичному, реабілітаційному та освітньому закладі: вивчення документації, обладнання та методичного забезпечення кризового психолога, здійснення діагностичної роботи особистості в кризовій ситуації, апробувати основні методи дослідження та супроводу особистості в умовах нормативних і ненормативних життєвих криз, а також з врахуванням специфіки закладу, в якому проходить практика, розвивати компетентності з організації індивідуальної корекційної та реабілітаційної роботи з особистістю в умовах життєвої кризи; сприяти формуванню вмінь планувати та організовувати роботу з людьми, працівниками підприємств (організацій) у питанні їхніх умінь міжособистісного спілкування. Базами для проходження виробничої практики кризових психологів можуть бути організації, з якими підписані договори про співпрацю: Благодійна організація «Благодійний фонд «Карітас Полтава», Благодійна організація «Вихід Є!», Благодійна організація «Всеукраїнський благодійний фонд «Соціальні реформи» та ін.

Виробнича педагогічна практика у ЗЗСО підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти з модуля «Психологія», яка керується викладачами факультету психології і соціальної роботи, проводиться серед всіх педагогічних спеціальностей ПНПУ імені В.Г.Короленка та орієнтована на актуалізацію знань педагогічної та вікової психології щодо психологічних особливостей педагогічної діяльності фахівця. Її метою є опанування здобувачами загальних і фахових компетентностей, достатніх для роботи у закладах середньої освіти, для розв'язання комплексних проблем у професійно-педагогічній діяльності, оволодіння навичками творчо-пошукової діяльності. Завданнями педагогічної практики з модуля «Психологія» є: демонструвати вміння застосовувати знання у практичних ситуаціях здійснення освітньої діяльності, поглиблювати знання з предметної області; називати і описувати сучасні форми та методи освітньої діяльності, наявні проблеми у сфері освітньої діяльності, демонструвати навички їх критичного аналізу, аргументувати можливі шляхи їх вирішення та критично оцінювати їх спроможність, демонструвати вміння планувати власну освітню діяльність, забезпечувати та оцінювати її якість; називати і аналізувати шляхи мотивації здобувачів освіти до саморозвитку, демонструвати вміння розробляти план практичної реалізації для формування адекватної позитивної самооцінки та Я-ідентичності; демонструвати знання та уміння проектування освітнього процесу у закладах вищої освіти з урахуванням освітніх потреб, здібностей здобувачів освіти, психофізіологічних особливостей їх пізнавальної діяльності відповідно до сучасних освітніх тенденцій, уміти організовувати і проводити дослідницьку діяльність здобувачів освіти.

Здобувачі у період організації і проходження всіх видів практик зобов'язані (*Положення про організацію та...* 2022): брати участь у настановчій (підсумковій) конференції із питань організації практики; до початку практики одержати у факультетського / групового керівника практики / методиста консультації щодо оформлення всіх необхідних документів; прослухати інструктаж з техніки безпеки та охорони праці до початку практики; суворо дотримуватися правил внутрішнього розпорядку, охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії і розпоряджень адміністрації базового закладу, де проходить практика; своєчасно прибути на базу практики; виконати всі види робіт, передбачені програмою практики; вчасно оформляти документацію і зберігати її на робочому місці та пред'являти на вимогу керівників практики; нести відповідальність за виконану роботу; після закінчення практики подати звітну документацію і протягом перших 10 календарних днів після виробничої і 5 календарних днів після навчальної практик захистити результати практики із диференційованою оцінкою.

Висновки. Таким чином, важливість практичного навчання для професійного становлення здобувачів вищої освіти є безсумнівно ключовою. Систематичне впровадження практичних занять в освітній процес підвищує рівень підготовки здобувачів, надає їм можливість отримати необхідний досвід і відчуття специфіку майбутньої діяльності. Практика дозволяє здобувачам розвивати ключові компетентності, такі як комунікаційні навички, стресостійкість, емпатія та етичні норми, що є критично важливими для фахівців у сферах психології та соціальної роботи. Крім того, завдяки практичній підготовці підвищується здатність майбутніх фахівців до адаптації в умовах постійних змін і викликів, зокрема в сучасному соціально-економічному контексті та готовність до ефективної роботи в реальних умовах професійної діяльності.

Список використаних джерел

Алексюк, А. М. (1983). *Методи навчання і методи учіння*. Київ: Рад. шк.

Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ.

Друганова, О., Боярська-Хоменко, А. (2024). Поліпшення якості практичної підготовки здобувача вищої освіти як актуальна науково-практична проблема. *Український педагогічний журнал*, 3, 99-107. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-99-107>

- Друганова, О. М., Наливайко, О. О. (2023). Шляхи формування здатності до самоорганізації й самовдосконалення як основи успішної навчальної та подальшої професійної діяльності сучасного здобувача вищої освіти. *Освітологічний дискурс*, 3(42). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.312>
- Друганова, О. М., Білик, В. М., Зеленська, Л. Д. (2022). Актуальні питання організації науково-педагогічної практики у процесі підготовки здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 освітні, педагогічні науки. *Теорія та методика навчання та виховання*, 52, 70-84. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2022.52.07>
- Кузьмінський, А. І. (2005). *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.* Київ: Знання.
- Положення про організацію та проведення практик студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.* (2022). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Практична підготовка здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану: матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару.* (2022). Тернопіль: Вектор.
- Сидоренко, В., Кулішов, В., Торба, Н., Фархшатова, О. (2022). Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти: аналітичний огляд. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України.
- Сидоренко, В. В., Кулішов, В. С., Торба, Н. Г. (2023). Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5 (1), 1-15. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5110>
- Фіцула, М. М. (2010). *Педагогіка вищої школи: навч. посіб.* Київ: Академвидав.

References

- Aleksiuk, A. M. (1983). *Metody navchannia i metody uchinnia [Teaching methods and learning methods]*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
- Druhanova, O., & Boiarska-Khomenko, A. (2024). Polipshennia yakosti praktychnoi pidhotovky zdobuvacha vyshchoi osvity yak aktualna naukovo-praktychna problema [Improving the quality of practical training of higher education applicants as a relevant scientific and practical problem]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian pedagogical Journal]*, 3, 99-107. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-99-107> [in Ukrainian].
- Druhanova, O. M., & Nalyvaiko, O. O. (2023). Shliakhy formuvannia zdatnosti do samoorganizatsii y samovdoskonalennia yak osnovy uspishnoi navchalnoi ta podalshoi profesiinoi diialnosti suchasnoho zdobuvacha vyshchoi osvity [Ways of forming the ability to self-organize and self-improve as the basis for successful educational and further professional activities of a modern higher education student]. *Osvitohichnyi dyskurs [Educational discourse]*, 3(42). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.312> [in Ukrainian].
- Druhanova, O. M., Bilyk, V. M., & Zelenska, L. D. (2022). Aktualni pytannia orhanizatsii naukovo-pedahohichnoi praktyky u protsesi pidhotovky zdobuvacha druhooho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 011 osvityni, pedahohichni nauky [Current issues of organizing scientific and pedagogical practice in the process of preparing an applicant for the second (master's) level of higher education in the specialty 011 educational, pedagogical sciences]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia [Theory and methodology of teaching and education]*, 52, 70-84. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2022.52.07> [in Ukrainian].
- Fitsula, M. M. (2010). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher education pedagogy]: navch. posib.* Kyiv: Akademyvday [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kuzminskyi, A. I. (2005). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher education pedagogy]: navch. posib.* Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Polozhennia pro orhanizatsiiu ta provedennia praktyk studentiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Regulations on the organization and conduct of internships for students of Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko]*. (2022). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka.
- Praktychna pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Practical training of higher education applicants under martial law]: materialy mizhfakultetskoho navchalno-metodychnoho seminaru.* (2022). Ternopil: Vektor.
- Sydorenko, V., Kulishov, V., Torba, N., & Farkhshatova, O. (2022). Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii vydiv praktyk zdobuvachiv vyshchoi osvity u Bilotserkivskomu instytuti neperervnoi profesiinoi osvity [Innovative approaches to organizing types of internships for higher education students at the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education]: analitychnyi ohliad. Bila Tserkva: BINPO DZVO «УМО» NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

Sydorenko, V. V., Kulishov, V. S., & Torba, N. H. (2023). Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii vydiv praktyk zdobuvachiv vyshchoi osvity v period voiennoho stanu [Innovative approaches to organizing internships for higher education students during martial law]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 5 (1), 1-15. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5110> [in Ukrainian].

ZAIKA V., KUTORZHEVSKA L., MELNYCHUK M.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PRACTICE IN THE EDUCATIONAL PROCESS SYSTEM OF FUTURE SPECIALISTS OF THE FACULTY OF PSYCHOLOGY AND SOCIAL WORK PNPV NAMED BY V.G. KOROLENKO

The article is devoted to the analysis of the role and importance of practical training for students studying at the Faculty of Psychology and Social Work of V.G. Queen The authors consider practice as an integral part of the professional formation of future specialists, which contributes to the development of professional skills, the formation of ethical norms and a deeper understanding of the specifics of future activities. The article focuses attention on the structure, features of the organization and methods of practical training used in the Poltava National Pedagogical University named after V.G. Queen The importance of practical experience for adapting students to modern requirements of the labor market and solving psychological and social problems in the professional sphere is also emphasized.

Key words: *institution of higher education, applicant, first (bachelor) level of higher education, second (master) level of higher education, training, forms of organization of training, theoretical training, practical training, types of practices, educational practice, production practice, practice base, tasks practices, reporting documentation*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024 р.

УДК 378.091.12:174]:355.23

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318002](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318002)

ОЛЕКСАНДР ІЛЬЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-5585-5020

Інститут військово-морських сил національного університету «Одеська морська академія», м. Одеса

ДМИТРО ЗАДОРЖНИЙ

ORCID: 0009-0001-7759-5773

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВИХ ЗВО УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів, з особливим акцентом на соціально-гуманітарний компонент. Військово-професійна культура розглядається як провідний складник підготовки майбутніх офіцерів, що забезпечує формування не лише професійних навичок, але й соціальних і гуманітарних цінностей, необхідних для ефективного виконання службових обов'язків. Підкреслено важливість морально-етичного виховання, громадянської відповідальності, патріотизму та розвитку соціальних навичок у підготовці військових кадрів. Представлений підхід базується на принципах єдності теорії та практики, комплексності, індивідуального підходу та безперервності у формуванні професійної культури. Системний підхід, запропонований у статті, забезпечує підготовку офіцерів, здатних ефективно виконувати службові завдання в умовах сучасних військових викликів, зокрема в контексті сучасних військових дій. Доведено, що структура підготовки охоплює загальну військову, професійно-технічну, соціально-гуманітарну та оперативно-стратегічну підготовку, що відповідає сучасним вимогам до військової освіти. Особлива увага приділена когнітивному чиннику, який сприяє розвитку розумових здібностей, аналізу та прийняття рішень, що є ключовими аспектами для офіцерів в умовах бойових дій.

Встановлено, що формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти (ЗВО) базується на низці принципів (принцип єдності теорії та практики, принцип цілеспрямованого виховання особистості, принцип комплексності, принцип наступності та безперервності, принцип індивідуального підходу, принцип патріотизму та національної ідентичності, принцип адаптації до сучасних умов, принцип правової обізнаності та відповідальності, принцип розвитку лідерських якостей), які забезпечують ефективне формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів, сприяючи розвитку їхніх професійних, моральних та етичних якостей, необхідних для виконання службових обов'язків в умовах сучасних військових викликів.

Актуалізовано необхідність інтеграції соціально-гуманітарного компонента у процес підготовки офіцерів, що сприяє формуванню всебічно розвинених, морально стійких та патріотично налаштованих військовослужбовців.

Ключові слова: майбутні офіцери, військово-професійна підготовка, військово-професійна культура, професійно-технічна підготовка, соціально-гуманітарна підготовка, оперативно-стратегічна підготовка, психологічна підготовка.

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Військово-професійна культура, як сукупність моральних, етичних, соціальних та професійних цінностей, відіграє ключову роль у формуванні сучасних військових фахівців, здатних ефективно виконувати свої обов'язки в умовах бойових дій та складних соціально-політичних умов.

Сучасний військовий конфлікт в Україні вимагає від офіцерів не лише високої професійної підготовки, але й глибокого усвідомлення соціально-гуманітарної складової військової служби. Майбутні офіцери повинні володіти не лише військовими навичками, але й бути морально стійкими, здатними до швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях, відповідальними за життя підлеглих і забезпечення безпеки населення.

Військові дії в Україні підкреслюють необхідність розвитку таких якостей, як патріотизм, громадянська відповідальність, етична поведінка, а також вміння працювати в команді та комунікувати на всіх рівнях військової ієрархії. Крім того, офіцери повинні бути підготовленими до роботи з цивільним населенням, яке часто стає безпосереднім учасником конфлікту.

Розвиток військово-професійної культури, що включає соціально-гуманітарні аспекти, сприяє підвищенню морального духу військовослужбовців, їхньої готовності до самопожертви заради захисту

держави і народу. Це також допомагає формувати в майбутніх офіцерах усвідомлення важливості прав і свобод людини, що особливо актуально в умовах гібридної війни, де інформаційна боротьба відіграє не менш важливу роль, ніж військові операції.

Таким чином, розвиток військово-професійної культури майбутніх офіцерів в умовах військових дій в Україні є не лише необхідністю, але й стратегічним завданням для забезпечення національної безпеки та успішного завершення військових операцій. Вона забезпечує формування у військових фахівців комплексних компетентностей, які нині є життєво важливими при виконанні службових завдань.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів у системі військових ЗВО України не знайшла системного вивчення у наукових публікаціях. У той же час варто відмітити низку суміжних досліджень, які дають поштовх та розкривають перективи досліджень у цьому напрямку. У дослідженнях Г. Васянович, Г. Шевкун підкреслено значення культурного середовища закладу вищої військової освіти, яке повинно культивувати загальнокультурні, духовні цінності, демократизм, гуманізм відносин, взаємоповагу і взаєморозуміння, взаємодопомогу (Васянович, Шевкун, 2019). Низка публікацій присвячена вивченню методологічних та теоретичних аспектів професійної культури та професійної компетентності майбутніх офіцерів (Марченко, Сидоренко, 2022; Оніпко, 2022; Кубіцький, 2002).

Професійну культуру офіцера схарактеризовано як професійно-особистісне утворення, що інтегрує такі взаємопов'язані та взаємообумовлені складники, як-от: професійно-моральний, професійно-психолого-педагогічний, професійно-технологічний (Марченко, Сидоренко, 2022).

Низка праць присвячена вивченню якості військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів (Одерев, Лещинський, Первачук, 2023; Антонова, Маслак, 2011; Бойко, Тюріна, 2023). У трактуванні О. Антонової та Л. Маслак професіограма майбутнього військовослужбовця розглядається як підструктур: професійна спрямованість: мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус; професійна компетентність: комунікативна, спеціальна, екстремальна, професійна та аутокомпетентність; професійно важливі якості: інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість; професійно значущі психофізіологічні властивості: особливості вищих психічних функцій; сенсорно-перцептивні, психомоторні й фізичні властивості та якості (Антонова, Маслак, 2011). У дослідженні В. Ягупова розглядається проблема професійної суб'єктності офіцерів як інтегральної професійно важливої якості, яка ґрунтується на позитивному самостваленні, рефлексії, саморефлексії та визнанні у себе діяльних, активно-перетворювальних цілеспрямованих можливостей для самоактуалізації в військово-професійній сфері (Ягупов, 2016). З позиції завдань нашого дослідження також актуальним питання запровадження гуманітарно-педагогічного моделювання розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів (Хоменко, Денисенко, 2023).

Метою статті є вивчення теоретико-методологічних аспектів формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів у військових ЗВО України.

Викладення основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях військово-професійна культура розглядається як провідний складник підготовки майбутніх офіцерів, що забезпечує формування не лише професійних навичок, але й соціальних і гуманітарних цінностей, необхідних для ефективного виконання службових обов'язків. В умовах сучасного суспільства, що характеризується складними соціальними та політичними процесами, підготовка військових фахівців має включати не лише військову спеціалізацію, але й соціально-гуманітарний компонент.

Соціально-гуманітарний компонент військово-професійної культури включає такі аспекти, як морально-етичне виховання, громадянська відповідальність, патріотизм, соціальні навички, а також здатність до міжособистісної комунікації. Важливість цього компоненту визначається тим, що офіцери є не лише військовими професіоналами, але й лідерами та вихователями, які повинні володіти високим рівнем соціальної відповідальності та моральних цінностей.

Морально-етичне виховання є визначальним елементом у формуванні соціально-гуманітарного компоненту військово-професійної культури. В цьому контексті, майбутні офіцери мають розуміти значення етичних норм і принципів, які визначають їхню поведінку як у військовій службі, так і в повсякденному житті, що включає розуміння етичних аспектів застосування сили, поваги до людської гідності та відповідальності перед суспільством.

Військова служба є важливим елементом у забезпеченні національної безпеки, тому патріотизм і громадянська відповідальність повинні бути ключовими аспектами в підготовці офіцерів. Формування цих якостей сприяє усвідомленню майбутніми офіцерами своєї ролі в захисті суверенітету і незалежності України; розвиток патріотичних почуттів допомагає виховувати в майбутніх офіцерах почуття гордості за свою країну і відповідальність перед її громадянами.

Невід'ємною частиною військово-професійної культури є ефективна комунікація - майбутні офіцери мають володіти розвиненими соціальними навичками, які дозволяють їм ефективно взаємодіяти з

підлеглими, колегами та керівництвом; комунікація включає в себе не лише вміння передавати інформацію, але й здатність слухати, розуміти та підтримувати моральний стан особового складу.

Соціально-гуманітарний компонент спрямований на формування низки загальних компетентностей, описаних у Стандарті вищої освіти зі спеціальності 254 Забезпечення військ (сил) першого рівня вищої освіти, а саме:

- здатності: діяти соціально відповідально та свідомо; приймати обґрунтовані рішення; до адаптації та дії в новій ситуації; спілкуватися державною та іноземною мовою як усно, так і письмово; зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області тощо.
- визначеності і наполегливості щодо поставлених завдань і взятих обов'язків;
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

Методом аналізу спеціальних компетентностей цього ж Стандарту нами виявлено здатності, якими повинні оволодіти курсанти ВЗВО у процесі вивчення фахових дисциплін, це: здатність управляти підрозділом забезпечення в ході підготовки та ведення бою тощо; здатність працювати індивідуально (автономно) та в команді (включаючи навички лідерства) тощо; здатність організовувати безпечні умови праці у військових підрозділах, дотримання техніки безпеки та протипожежної безпеки тощо; здатність опановувати знання в інших галузях професійної діяльності, здійснювати пошук, аналізувати та надавати критичну оцінку інформації з різних джерел.

Зважаючи на вимоги до рівня освіченості курсантів ВЗВО за спеціальністю 254 Забезпечення військ (сил), вважаємо за необхідне у соціально-гуманітарному компоненті професійної компетентності курсантів ВЗВО виокремити й детально розкрити когнітивний чинник. Когнітивний чинник у підготовці військовослужбовців – це аспект, пов'язаний з розвитком когнітивних здібностей та інтелектуальних процесів, що охоплює розуміння, аналіз, прийняття рішень та інші психологічні функції, що впливають на їхню діяльність.

Когнітивний чинник важливий для ефективної діяльності військовослужбовців, оскільки допомагає їм швидше реагувати на ситуації, приймати обґрунтовані рішення та вирішувати завдання, Усвідомлення виступає фактором, що забезпечує здатність перенесення знань або стратегії розумової діяльності з однієї галузі знань (предмету вивчення) на іншу, сприяє розвитку морально-вольового контролю над розумовою діяльністю, що важливо для офіцерів під час виконання СБЗ. Набуті попередні знання можуть бути використані у формуванні нових знань та стратегій діяльності, сприяти розвитку і формуванню широкого кругозору, критичного сприйняття суперечливих позицій, здібностей до аналізу і проектуванню своєї діяльності, самостійних дій в умовах невизначеності.

На основі аналізу комплексу літературних джерел та вивчення практичного досвіду професійної підготовки фахівців у військових ЗВО України нами розроблено структуру військово-професійної освіти майбутніх офіцерів в синергетичній єдності складників, які консолідують інтеграцію теоретичних знань, практичних навичок, морально-етичного виховання та соціально-гуманітарної підготовки. В таблиці 1 наведено основні елементи цієї структури.

Нами встановлено, що формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти (ЗВО) базується на низці принципів, які забезпечують комплексний підхід до підготовки військових фахівців.

Принцип єдності теорії та практики. Військово-професійна культура формується через поєднання теоретичних знань і практичних навичок, що забезпечує всебічне розуміння як наукових основ військової справи, так і реальних умов виконання службових завдань. Майбутні офіцери повинні мати можливість застосовувати теоретичні знання на практиці під час навчань, тренувань та стажування.

Принцип цілеспрямованого виховання. Військово-професійна культура формується через цілеспрямоване виховання, яке включає розвиток морально-етичних якостей, патріотизму, дисциплінованості та відповідальності.

Принцип комплексності. Формування військово-професійної культури має здійснюватися на основі комплексного підходу, що охоплює всі аспекти підготовки майбутніх офіцерів: від професійних навичок і знань до морально-етичних цінностей та соціальних якостей.

Принцип наступності та безперервності. Формування військово-професійної культури є безперервним процесом, який розпочинається з моменту вступу до військового ЗВО і продовжується протягом всієї військової кар'єри; цей принцип передбачає поступове підвищення рівня вимог до курсантів та офіцерів, забезпечуючи їхнє постійне професійне та особистісне зростання.

Принцип індивідуального підходу. Формування військово-професійної культури має враховувати індивідуальні особливості кожного курсанта, його особисті якості, мотивацію, рівень підготовки та соціальні умови; це дозволяє створити оптимальні умови для розвитку кожного майбутнього офіцера, сприяючи максимальному розкриттю його потенціалу.

Структура військово-професійної освіти майбутніх офіцерів

№	Компонент військово-професійної освіти		
1	Загальна військова підготовка	Теоретичні знання	Включає вивчення військової історії, стратегії, тактики, військової етики та військового права. Ці знання формують базу для розуміння військової справи, функціонування збройних сил, а також основних принципів ведення бойових дій.
		Практичні навички	Включають вогневу підготовку, фізичну підготовку, стрйову підготовку, а також навички тактичних дій в різних умовах. Практична підготовка спрямована на формування вмінь і навичок, необхідних для виконання службових завдань.
2	Професійно-технічна підготовка	Спеціальна підготовка	Охоплює навчання в межах конкретної військової спеціальності, включаючи роботу з військовою технікою, озброєнням, засобами зв'язку, інженерними системами та іншими військовими ресурсами.
		Підготовка в умовах бойових дій	Майбутні офіцери навчаються тактичним діям в умовах реальних або максимально наближених до бойових ситуацій, що дозволяє їм підготуватися до можливих викликів під час виконання бойових завдань.
3	Соціально-гуманітарна підготовка	Морально-етичне виховання	Включає формування моральних і етичних цінностей, зокрема відповідальності, справедливості, гуманізму, поваги до прав людини і дотримання етичних норм під час військової служби.
		Патріотичне виховання	Охоплює заходи, спрямовані на розвиток патріотизму, відданості державі, громадянської відповідальності та розуміння значущості військової служби для суспільства.
		Соціальні навички	Розвиток навичок комунікації, лідерства, роботи в команді, а також здатності до міжособистісної взаємодії як з військовослужбовцями, так і з цивільними особами.
4	Оперативно-стратегічна підготовка	Оперативне планування	Включає навчання з розробки та реалізації військових операцій на оперативному рівні, управління підрозділами, логістики, розвідки та інших аспектів військового управління.
		Стратегічне мислення	Формування навичок стратегічного аналізу, планування і прийняття рішень на високому рівні військового управління.
5	Психологічна підготовка	Психологічна стійкість	Розвиток здатності до стресостійкості, адаптації до умов бойових дій, управління емоціями та підтримання психічного здоров'я.
		Психологічна підтримка підлеглих	Навчання навичок управління морально-психологічним станом особового складу, забезпечення психологічної підтримки в бойових умовах.
6.	Навчання на полігонах та в умовах реальних військових дій	Польові навчання	Проведення тренувань в умовах максимально наближених до бойових, що дозволяє майбутнім офіцерам відпрацювати практичні навички і тактичні дії.
		Стажування в бойових підрозділах	Залучення курсантів до виконання завдань у складі бойових частин, що дозволяє отримати безцінний досвід і глибше розуміння військової справи.
7.	Безперервна	Академічна освіта	Забезпечення можливостей для продовження

	освіта та саморозвиток		навчання, зокрема отримання вищої військової освіти, магістерських та докторських ступенів.
		Самоосвіта та розвиток лідерських якостей	Заохочення офіцерів до самостійного вивчення нових дисциплін, вдосконалення своїх навичок, участі в семінарах, конференціях, військових навчаннях.

Принцип патріотизму та національної ідентичності. Провідним складником військово-професійної культури є патріотизм та національна ідентичність; цей принцип включає виховання любові до України, готовності захищати її інтереси та збереження національних традицій.

Принцип адаптації до сучасних умов. Військово-професійна культура має постійно оновлюватися та адаптуватися до сучасних умов, враховуючи зміни в тактиці ведення бойових дій, розвиток нових технологій, інформаційну війну та інші виклики сучасного світу.

Принцип правової обізнаності та відповідальності. Майбутні офіцери мають бути добре обізнані з основами військового права, дотриманням прав людини, а також усвідомлювати свою відповідальність за свої дії; Формування правової свідомості є невід'ємною частиною військово-професійної культури, що сприяє розвитку правової культури та дисциплінованості серед військовослужбовців.

Принцип розвитку лідерських якостей. Військово-професійна культура повинна формувати в майбутніх офіцерів здатність до керівництва, відповідальності за своїх підлеглих, прийняття рішень у складних ситуаціях та здатність мотивувати і надихати своїх підлеглих.

Запропоновані принципи забезпечують ефективне формування військово-професійної культури майбутніх офіцерів, сприяючи розвитку їхніх професійних, моральних та етичних якостей, необхідних для виконання службових обов'язків в умовах сучасних військових викликів.

Висновки. У дослідженні доведено, що соціально-гуманітарний компонент військово-професійної культури є важливим елементом у підготовці майбутніх офіцерів, він забезпечує формування у них високих морально-етичних якостей, патріотизму, громадянської відповідальності, а також соціальних навичок, необхідних для ефективного виконання своїх службових обов'язків. Інтеграція цього компоненту в процес військової підготовки сприяє формуванню всебічно розвинених офіцерів, здатних до успішної служби в умовах сучасного суспільства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці критеріїв, показників та рівнів сформованості військово-професійної культури майбутніх офіцерів та проведенні на їх основі констатувального етапу експериментального дослідження.

Список використаних джерел

- Бойко, О., Тюріна, В. (2023). Педагогічна культура майбутніх офіцерів: проблема виокремлення структурних складників феномену. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2, 193-199.
- Васянович, Г., Шевкун, Г. (2019). Формування професійної культури у майбутнього офіцера збройних сил України: психолого-педагогічний контекст. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби*, 5. Взято з <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/333>
- Кубицький, С. (2002). *Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
- Марченко, О. Г., Сидоренко, І. І. (2022). Методологічні та теоретичні засади формування професійної культури офіцера як актуальна проблема військово-професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 88, 5, 148-152.
- Одеров, А. М., Лещинський, О. В., Первачук, О. І., Бабич, М. О., Небожук, О. Р., Богданов, М. В., Бубон, В. С., Абраменко, О. О., Хачатрян, А. Х. (2023). Якість військово-професійної підготовки курсантів – як складова успішного виконання спеціальних завдань. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 3 (161), 131-135.
- Онїпко, В. (2022). Професійна культура і компетентність майбутніх офіцерів: взаємозалежність та провідні складники. *Витоки педагогічної майстерності*, 29, 169-174.
- Хоменко, П., Денисенко, Є. (2023). Гуманітарно-педагогічне моделювання розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів. *Імідж сучасного педагога*, 4 (211), 21-28.
- Ягупов, В. В. (2016). Професійна суб'єктність, суб'єкт військово-професійної діяльності як інтегральний результат професійної підготовки офіцерів. В кн. О. А. Дубасенюк (Ред.), *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія* (с. 223-233). Житомир: Рута.

References

- Boiko, O., & Tiurina, V. (2023). Pedahohichna kultura maibutnikh ofitseriv: problema vyokremleennia strukturnykh skladnykh fenomen [Pedagogical culture of future officers: the problem of identifying the structural components of the phenomenon]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2, 193-199 [in Ukrainian].
- Khomenko, P., & Denysenko, Ye. (2023). Humanitarno-pedahohichne modeliuvannya rozvytku profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv [Humanitarian and pedagogical modeling of the development of professional competence of future officers]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4 (211), 21-28 [in Ukrainian].
- Kubitskyi, S. (2002). *Systema otsiniuvannya hotovnosti maibutnikh ofitseriv do profesiinoi diialnosti [The system for evaluating the readiness of future officers for professional activity]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Marchenko, O. H., & Sydorenko, I. I. (2022). Metodolohichni ta teoretychni zasady formuvannya profesiinoi kultury ofitsera yak aktualna problema viiskovo-profesiinoi pidhotovky [Methodological and theoretical foundations of the formation of the professional culture of an officer as an actual problem of military professional training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova [The scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova]*, 88, 5, 148-152 [in Ukrainian].
- Oderov, A. M., Leshchinskyi, O. V., Pervachuk, O. I., Babych, M. O., Nebozhuk, O. R., Bohdanov, M. V., Bubon, V. S., Abramenko, O. O., & Khachatryan, A. Kh. (2023). Yakist viiskovo-profesiinoi pidhotovky kursantiv – yak skladova uspishnoho vykonannya spetsialnykh zavdan [The quality of military and professional training of cadets is a component of successful performance of special tasks]. *Naukovyi chasopys Ukrainiskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova [Scientific journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University]*, 3(161), 131-135 [in Ukrainian].
- Onipko, V. (2022). Profesiina kultura i kompetentnist maibutnikh ofitseriv: vzaiemozalezhnist ta providni skladnyky [Professional culture and competence of future officers: interdependence and leading components]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 29, 169-174 [in Ukrainian].
- Vasianovych, H., & Shevkun, H. (2019). Formuvannya profesiinoi kultury u maibutnoho ofitsera zbroinykh syl Ukrainy: psykhologo-pedahohichni kontekst [Formation of professional culture in the future officer of the armed forces of Ukraine: psychological and pedagogical context]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby [Bulletin of the National Academy of the State Border Service]*, 5. Retrieved from <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/333> [in Ukrainian].
- Yahupov, V. V. (2016). Profesiina subiektnist, subiekt viiskovo-profesiinoi diialnosti yak intehralnyi rezultat profesiinoi pidhotovky ofitseriv [Professional subjectivity, the subject of military-professional activity as an integral result of the professional training of officers]. In O. A. Dubaseniuk (Ed.), *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia [Theory and practice of professional skills in the conditions of lifelong learning]: monohrafiia* (pp. 223-233). Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

ILCHENKO O.

Institute of Naval Forces of the National University «Odesa Maritime Academy», Odesa, Ukraine

ZADOROZHNYI D.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DEVELOPMENT OF MILITARY AND PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE OFFICERS IN THE SYSTEM OF MILITARY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article deals with the issue of formation of the military professional culture of future officers, with a special emphasis on the social and humanitarian component. The military professional culture is considered as a leading component of the training of future officers, which ensures the formation of not only professional skills, but also social and humanitarian values necessary for the effective performance of official duties. The importance of moral and ethical upbringing, civic responsibility, patriotism and the development of social skills in the training of military personnel is emphasized. The presented approach is based on the principles of unity of theory and practice, complexity, individual approach and continuity in the formation of professional culture. The systemic approach proposed in the article ensures the training of officers capable to perform service tasks effectively in the context of modern military challenges, in particular in the context of modern military operations. It is proved that the structure of training includes general military, vocational, social and humanitarian, and operational and strategic training that meets modern requirements for military education. Particular attention is paid to the cognitive factor, which contributes to the development of mental abilities, analysis and decision making, which are the key aspects for officers in the conditions of combat operations.

It is established that the formation of military professional culture of future officers in military higher education institutions (HEIs) is based on a number of principles (the principle of unity of theory and practice, the principle of purposeful upbringing of the personality, the principle of complexity, the principle of succession and continuity, the principle of individual approach, the principle of patriotism and national identity, the principle of adaptation to modern

conditions, the principle of legal awareness and responsibility, the principle of leadership development) that ensure the effective formation of military and professional culture of future officers, promoting the development of their professional, moral and ethical qualities necessary to perform their duties in terms of modern military challenges.

The necessity of integrating the social and humanitarian component into the process of officers' training, which contributes to the formation of comprehensively developed, morally stable and patriotic military personnel, is actualized.

Keywords: *future officers, military professional training, military professional culture, vocational training, social and humanitarian training, operational and strategic training, psychological training.*

Стаття надійшла до редакції 27.09.2024 р.

УДК 005.591.6:330.34:502.131.1

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318009](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318009)

ІННА ІЩЕНКО

ORCID: 0000-0001-9602-3554

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

ORCID: 0000-0002-1414-2355

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

ORCID: 0000-0003-0543-5196

ІРИНА БАБЕНКО

ORCID: 0000-0001-6481-014X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто концепцію системного підходу до управління як ключового інструменту для досягнення сталого розвитку. Проаналізовано основні принципи та складові системного підходу, а також їхню роль у забезпеченні гармонійної взаємодії між економічними, соціальними та екологічними аспектами. Обґрунтовано необхідність інтеграції системного мислення в управлінські практики для досягнення довгострокової стійкості. Проаналізовано сучасні підходи в управлінні сталим розвитком та досліджено інноваційні концепції, методики та практики, що спрямовані на забезпечення гармонійної взаємодії між економічними, соціальними та екологічними компонентами. Акцентовано увагу на впровадженні стратегічного, адаптивного, технологічного та соціально-орієнтованого підходів, які забезпечують ефективність управління в умовах динамічного зовнішнього середовища. Розглянуто роль інноваційних інструментів, таких як моделювання, прогнозування та використання сучасних інформаційних технологій, у підвищенні обґрунтованості управлінських рішень. Висвітлено переваги інтеграції різних підходів для формування стійких стратегій розвитку, спрямованих на досягнення балансу між економічною ефективністю, соціальною відповідальністю та екологічною стійкістю. Окремо проаналізовано прикладні аспекти використання системного підходу, що демонструють його потенціал у підвищенні конкурентоспроможності організацій та сприянні глобальним цілям сталого розвитку. Отримані результати можуть бути використані як основа для розробки нових методик управління та вдосконалення існуючих практик, орієнтованих на забезпечення довгострокової стійкості організацій у глобалізованому світі.

Ключові слова: *системний підхід, управління, сталий розвиток, цілі сталого розвитку, економічна стійкість, соціальна відповідальність, екологічна сталість, стратегічне планування, адаптивність, інновації, моделювання, прогнозування, конкурентоспроможність, довгострокова стійкість*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі сталий розвиток стає однією з головних стратегічних цілей для держав, підприємств та громад. Це обумовлено необхідністю гармонізувати економічне зростання,

соціальну справедливість та екологічну безпеку, що є критично важливими для збереження природних ресурсів і забезпечення якості життя майбутніх поколінь. Однак досягнення цієї мети ускладнюється низкою факторів: нестабільністю ринкових умов, зростанням екологічних ризиків, нерівномірністю доступу до ресурсів і глобалізаційними викликами.

Ефективне управління сталим розвитком потребує застосування системного підходу, який дозволяє враховувати взаємозв'язки між економічними, соціальними та екологічними складовими. Недостатнє розуміння цих взаємозв'язків часто призводить до прийняття рішень, що не враховують довгострокові наслідки, порушують баланс між інтересами різних груп зацікавлених сторін або створюють додаткові ризики для системи в цілому.

З огляду на це, проблема інтеграції системного мислення в управлінські практики набуває важливого як наукового, так і практичного значення. З одного боку, це вимагає розробки нових концепцій, методик та інструментів для забезпечення гармонійної взаємодії між різними компонентами сталого розвитку. З іншого боку, практична реалізація цих підходів потребує трансформації управлінських підходів у бізнесі, державному управлінні та інших секторах.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження сучасних системних підходів до управління сталим розвитком, що сприяють формуванню стійких стратегій, адаптивних до викликів глобалізації, та забезпечують довгострокову конкурентоспроможність організацій. Це завдання є ключовим як для наукової спільноти, яка займається питаннями сталого розвитку, так і для управлінців, які прагнуть впроваджувати ефективні рішення у своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Системний підхід до управління сталим розвитком є предметом численних наукових досліджень, що підкреслюють важливість інтеграції економічних, соціальних та екологічних аспектів для досягнення стійкості організацій, саме в роботах таких науковців як Б. Данилишина та Л. Шостак (1999), П. Варє, В. Скотт (2007), Б. Карпінський, І. Васильків та інших (2016), П'ятницька Г. Т. (2021). Незважаючи на значний науковий внесок цих авторів, системний підхід до управління сталим розвитком в умовах глобальних викликів та воєнного стану, залишаються недостатньо розкритими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та аналіз сучасних системних підходів до управління сталим розвитком, що забезпечують гармонійну взаємодію між економічними, соціальними та екологічними аспектами. Проведення критичного аналізу існуючих наукових підходів до визначення поняття «сталий розвиток». Систематизувати наукові підходи до управління сталим розвитком із визначенням їхньої сутності та особливостей застосування. Визначити переваги та обмеження стратегічного, процесного та системного підходів у контексті забезпечення сталого розвитку. Розглянути роль технологій, інновацій і НТП у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР). Обґрунтувати необхідність інтеграції системного мислення в управлінські практики як інструменту для вирішення сучасних викликів і забезпечення довгострокової стійкості. Запропонувати практичні рекомендації для впровадження системного підходу в управління сталим розвитком на рівні підприємства та регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, поняття «сталий розвиток» та концепція сталого розвитку зазнавали змін з плином часу і, ймовірно, продовжуватимуть змінюватися. На сьогодні це поняття часто вважають багатозначним, що зумовлено різноманітним його трактуванню. З огляду на це, доцільним є проведення короткого критичного аналізу та систематизації наявних визначень основного поняття концепції сталого розвитку. Дефініції сталого розвитку можна згрупувати залежно від підходу, з якого розкривається його сутність. Наразі виділяють три основні наукові підходи до визначення сталого розвитку: стратегічний, процесний та системний.

У визначенні Б. Данилишина та Л. Шостак (Данилишина, & Шостак, 1999) сталий розвиток пов'язується зі зростанням матеріальних і духовних потреб населення. Однак первинна ідея концепції сталого розвитку була орієнтована не на зростання потреб, а на пошук способів їх задоволення без шкоди для можливостей досягнення ЦСР, а також з мінімізацією ризиків сучасних втрат, які можуть негативно вплинути на задоволення потреб майбутніх поколінь.

Незважаючи на різні підходи до визначення сталого розвитку, такі дослідники, як П. Варє, В. Скотт (Vare, & Scott, 2007); Б. Карпінський та інші (Карпінський, Васильків, Шевців, & Карпінська, 2016), наголошують на важливості науково-технічного прогресу (НТП) і технологій у забезпеченні сталого розвитку. Це підтверджує тенденцію до зростання значення ЦСР, пов'язаних із технологічним розвитком. Сучасний економічний розвиток на основі екстенсивного зростання вже неприйнятний для багатьох країн через брак або відтік висококваліфікованих працівників і робітничих кадрів до економічно розвиненіших регіонів.

Під час систематизації сучасних підходів до управління сталим розвитком розглянуто три основні підходи до управління сталим розвитком, які різняться своїм змістом і акцентами, але водночас взаємодоповнюють один одного.

Стратегічний підхід орієнтований на довгострокове планування сталого розвитку через формування стратегічних цілей та їхню реалізацію. Основні аспекти цього підходу включають:

- формування стратегій, спрямованих на досягнення ЦСР, розробка довгострокових планів, які враховують екологічні, соціальні та економічні виклики (Meadows, 2008);
- планування сценаріїв: врахування можливих ризиків і варіантів розвитку для підвищення стійкості організацій до змін середовища (Sterman, 2000);
- баланс інтересів зацікавлених сторін: забезпечення гармонійного поєднання економічних інтересів бізнесу, суспільних потреб і екологічних вимог (Sterman, 2000).

Стратегічний підхід підходить для формування довгострокових планів і забезпечення послідовності дій, але потребує гнучкості для адаптації до змін.

Процесний підхід зосереджується на управлінні конкретними бізнес-процесами, які сприяють сталому розвитку:

- оптимізація ресурсів і процесів: використання ресурсоефективних технологій і вдосконалення внутрішніх операцій (П'ятницька, & Григоренко, 2021);
- впровадження енергозберігаючих і екологічних технологій: зменшення екологічного сліду компаній через перехід на відновлювані джерела енергії (Sterman, 2000);
- управління екологічними ризиками: моніторинг і мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище (Данилишина, & Шостак, 1999).

Процесний підхід ефективний для вдосконалення операційної діяльності, але обмежений масштабом впливу.

Системний підхід охоплює всі рівні управління, дозволяючи враховувати взаємодію між економічними, соціальними та екологічними аспектами. Основні інструменти цього підходу:

- моделювання для прогнозування наслідків управлінських рішень: використання методів системної динаміки, які дозволяють оцінювати вплив рішень на різні компоненти сталого розвитку (Герасимчук, 2001);
- інтеграція сучасних технологій: впровадження штучного інтелекту, Big Data і автоматизованих систем для підвищення ефективності рішень (Медвідь, 2022);
- розробка політик, спрямованих на глобальні виклики: акцент на кліматичні зміни, збереження біорізноманіття та сталий технологічний розвиток (Danilishin, & Shostak, 2020).

Системний підхід є найбільш універсальним, адже забезпечує цілісність і взаємозв'язок між компонентами сталого розвитку, хоча його впровадження є складним і ресурсомістким.

Технології, інновації та НТП відіграють ключову роль у досягненні ЦСР, адже вони забезпечують ефективні інструменти для вирішення глобальних викликів, пов'язаних із екологічними, соціальними та економічними аспектами. Сучасні технологічні досягнення дозволяють реалізувати принципи сталого розвитку, спрямовуючи організації та держави на шлях довгострокової стійкості.

Інноваційні технології у сфері енергетики, такі як сонячні панелі, вітрові турбіни та водневі системи, сприяють зменшенню залежності від викопного палива, що є важливим для досягнення ЦСР 7 «Доступна та чиста енергія» та ЦСР 13 «Боротьба зі зміною клімату» (Meadows, 2008).

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) сприяють покращенню доступу до освіти (ЦСР 4 «Якісна освіта»), охорони здоров'я (ЦСР 3 «Міцне здоров'я і благополуччя») та створюють нові можливості для розвитку «розумних» міст (ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад») (Sterman, 2000).

Використання роботів і автоматизованих систем дозволяє оптимізувати виробничі процеси, скорочувати витрати та зменшувати негативний вплив на довкілля, що відповідає ЦСР 12 «Відповідальне споживання і виробництво» (Карпинський, Васильків, Шевців, & Карпинська, 2016).

Роль інновацій у сталому розвитку. Соціальні інновації, спрямовані на вирішення соціальних проблем, як-от впровадження дуальної освіти, забезпечують підготовку кваліфікованих кадрів, сприяючи досягненню ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання» (П'ятницька, & Григоренко, 2021). Екологічні інновації, а саме винаходи у сфері переробки відходів та збереження біорізноманіття є основою для досягнення ЦСР 14 «Збереження морських екосистем» і ЦСР 15 «Захист екосистем суші» (Хаустова, & Омаров, 2018).

Внесок науки в розробку нових матеріалів, енергетичних систем і медичних технологій є фундаментом для досягнення багатьох ЦСР, включаючи ЦСР 9 «Інновації та інфраструктура» (Герасимчук, 2001). Передача інноваційних технологій від розвинених країн до країн, що розвиваються, сприяє зменшенню глобальної нерівності (ЦСР 10 «Зменшення нерівності») (Медвідь, 2022).

Сучасні організації стикаються зі складними і взаємопов'язаними викликами, такими як кліматичні зміни, глобалізація, цифровізація та нерівномірний доступ до ресурсів. Ці виклики вимагають нових підходів до управління, які здатні враховувати багаторівневі залежності та довгострокові наслідки прийнятих рішень (Meadows, 2008). Традиційні підходи до управління, що орієнтуються лише на

економічну ефективність, часто ігнорують соціальні та екологічні аспекти, що може призводити до системних збоїв (Sterman, 2000).

Системний підхід дозволяє розглядати організацію як складну систему, де всі компоненти взаємодіють між собою. Це забезпечує врахування взаємозв'язків і розуміння того, як зміни в одній частині системи впливають на інші компоненти (3). Ідентифікацію системних ризиків дозволяє забезпечити аналіз довгострокових наслідків рішень і визначення потенційних точок збою (П'ятницька, & Григоренко, 2021). Збалансованість рішень досягається узгодженням економічних, соціальних і екологічних цілей для досягнення стійкості (Хаустова, & Омаров, 2018). Використання системного мислення для розробки стратегій, які враховують динаміку зовнішнього середовища та довгострокові перспективи. Наприклад, компанії, які впроваджують сталі бізнес-моделі, здатні краще адаптуватися до кліматичних і ринкових змін (Данилишина, & Шостак, 1999). Інтеграція інструментів моделювання та прогнозування (наприклад, системної динаміки) дозволяє тестувати різні сценарії розвитку і приймати обґрунтовані рішення (Герасимчук, 2001). Наприклад, ООН активно використовує системний підхід у реалізації Цілей сталого розвитку, що забезпечує координацію дій на міжнародному рівні (Sterman, 2000).

Практичні рекомендації для впровадження системного підходу в управління сталим розвитком на рівні підприємства та регіональному рівні.

Інтеграція сталого розвитку в корпоративну стратегію підприємств дозволить забезпечити узгодженість дій на всіх рівнях управління. Використовувати моделі бізнесу, орієнтовані на сталість, наприклад, модель CANVAS, адаптовану до екологічних і соціальних цілей (Osterwalder, & Pigneur, 2010). Розробити систему показників (KPI), які враховують економічні, соціальні та екологічні аспекти. Наприклад, вуглецевий слід, рівень утилізації відходів, задоволеність працівників тощо (Цілі сталого..., 2023). Впровадити цифрові інструменти для збору та аналізу даних, такі як Big Data та IoT, для моніторингу впливу діяльності компанії на довкілля. Освітні програми для працівників підприємств сприятимуть побудові системного мислення та принципів сталого розвитку для співробітників усіх рівнів. Крім того, залучення працівників до участі у розробці ініціатив зі сталого розвитку сприятиме підвищенню їхньої мотивації.

Інтеграція сталого розвитку на регіональному рівні можлива шляхом впровадження принципів сталого розвитку в регіональні програми соціально-економічного розвитку, орієнтовані на досягнення ЦСР, визначивши ключові сектори регіону, які мають найбільший потенціал для впровадження системного підходу, наприклад, енергетику, агропромисловий комплекс або туризм (Медвідь,).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження підтвердило важливість впровадження системного підходу в управління сталим розвитком для забезпечення гармонійної взаємодії між економічними, соціальними та екологічними компонентами. **Системний підхід як основа управління сталим розвитком** дозволяє комплексно аналізувати взаємозв'язки між різними складовими діяльності, сприяє узгодженню інтересів зацікавлених сторін і забезпечує довгострокову стійкість організацій та регіонів. Інноваційні технології, включаючи Big Data, штучний інтелект і відновлювана енергетика є основними рушіями сталого розвитку. Вони сприяють підвищенню ефективності управління, зменшенню екологічного впливу та реалізації ЦСР. Важливо інтегрувати принципи сталого розвитку на рівні підприємства шляхом включення їх у стратегію, використовувати інновації та залучати співробітників до реалізації екологічних і соціальних проектів. На регіональному рівні ключовим є впровадження принципів сталого розвитку в регіональні програми соціально-економічного розвитку, орієнтовані на досягнення ЦСР.

Загалом, дослідження застосування системного підходу для подолання глобальних криз, таких як зміна клімату чи економічна нестабільність та інтеграція системного підходу в управління, є необхідною умовою для досягнення сталого розвитку. Подальші дослідження в цьому напрямку мають зосередитися на адаптації існуючих методів до сучасних викликів, впровадженні інноваційних технологій і підвищенні ефективності управління на різних рівнях. Це дозволить забезпечити гармонійний розвиток суспільства, економіки та довкілля.

Список використаних джерел

- Герасимчук, З. В. (2001). *Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації*. Луцьк: Надстир'я.
- Данилишин, Б. М., & Шостак, Л. Б. (1999). *Сталий розвиток в системі природно-ресурсних обмежень*. Київ.
- Карпінський, Б. А., Васильків, І. М., Шевців, А. Б., & Карпінська, О. Б. (2016). Модель сталого розвитку економіки: формування і порівняльна динаміка змін. В кн. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. (Том. 26, № 2, с. 7-21). Львів: Нац. лісотехнічний ун-т України. Взято з https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2016/26_2/3.pdf
- Медвідь Г. С. (2022). Формування стратегічно-орієнтованої моделі сталого розвитку регіонів. *Журнал стратегічних економічних досліджень*, 6, 55-66. Взято з https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/24100/1/JSED_2022_N6%2811%29_P055-066.pdf

- П'ятницька, Г. Т., & Григоренко, О. М. (2021). Еволюція концепції сталого розвитку: управлінський ракурс. *Бізнес інформ*, 12, 250-257. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-250-257>
- Хаустова, В. Є., & Омаров, Ш. А. (2018). Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. *Проблеми економіки*, 1, 265-273. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_1_36
- Цілі сталого розвитку UNDP (2023). *Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition*. Взято з <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/>
- Danilishin B., Shostak, L. (2020). Sustainable Development and Resource Optimization. *Economic Studies Journal*.
- Meadows, D. H. (2008). *Thinking in Systems: a Primer*. Chelsea Green Publishing. Retrieved from <https://research.fit.edu/media/site-specific/researchfitedu/coast-climate-adaptation-library/climate-communications/psychology-amp-behavior/Meadows-2008.-Thinking-in-Systems.pdf>
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). "Creating Shared Value". *Harvard Business Review*. Retrieved from <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>
- Sterman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/44827001_Business_Dynamics_System_Thinking_and_Modeling_for_a_Complex_World.
- Vare, P., & Scott, W. (2007). Learning for a change exploring the relationship between education and sustainable development. *Journal of Education for Sustainable Development*, 1. (2), 191-198. DOI: <https://doi.org/10.1177/097340820700100209>

References

- Danilishin B., Shostak, L. (2020). Sustainable Development and Resource Optimization. *Economic Studies Journal*.
- Danylyshyn, B. M., & Shostak, L. B. (1999). *Stalyi rozvytok v systemi pryrodno-resursnykh obmezhen [Sustainable development in the system of natural resource constraints]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Herasymchuk, Z. V. (2001). *Rehionalna polityka staloho rozvytku: metodolohiia formuvannia, mekhanizmy realizatsii [Regional policy of sustainable development: methodology of formation, mechanisms of implementation]*. Lutsk: Nadstyr'ia [in Ukrainian].
- Karpinskyi, B. A., Vasylykiv, I. M., Shevtsiv, A. B., & Karpinska, O. B. (2016). Model staloho rozvytku ekonomiky: formuvannia i porivnialna dynamika zmin [Model of sustainable economic development: formation and comparative dynamics of changes]. In *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Serii ekonomichna [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine. Economic series]*. (Vol. 26, No 2, pp. 7-21). Lviv: Nats. lisotekhnichniy un-t Ukrainy. Retrieved from https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2016/26_2/3.pdf [in Ukrainian].
- Khaustova, V. Ye., & Omarov, Sh. A. (2018). Kontsepsiia staloho rozvytku yak paradyhma rozvytku suspilstva [The concept of sustainable development as a paradigm of society development]. *Problemy ekonomiky [Problems of Economics]*, 1, 265-273. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_1_36 [in Ukrainian].
- Meadows, D. H. (2008). *Thinking in Systems: a Primer*. Chelsea Green Publishing. Retrieved from <https://research.fit.edu/media/site-specific/researchfitedu/coast-climate-adaptation-library/climate-communications/psychology-amp-behavior/Meadows-2008.-Thinking-in-Systems.pdf>
- Medvid H. S. (2022). Formuvannia stratehichno-oriientovanoi modeli staloho rozvytku rehioniv [Formation of a strategically oriented model of sustainable development of regions]. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen [Journal of Strategic Economic Studies]*, 6, 55-66. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/24100/1/JSED_2022_N6%2811%29_P055-066.pdf [in Ukrainian].
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- P'iatnytska, H. T., & Hryhorenko, O. M. (2021). Evoliutsiia kontseptsii staloho rozvytku: upravlinskyi rakurs [Evolution of the concept of sustainable development: a managerial perspective]. *Biznes Inform [Business Inform]*, 12, 250-257. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-250-257> [in Ukrainian].
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). "Creating Shared Value". *Harvard Business Review*. Взято з <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>
- Sterman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/44827001_Business_Dynamics_System_Thinking_and_Modeling_for_a_Complex_World.

ing_for_a_Complex_World

Tsili staloho rozvytku UNDP [UNDP Sustainable Development Goals] (2023). *Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition*. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/> [in Ukrainian].

Vare, P., & Scott, W. (2007). Learning for a change exploring the relationship between education and sustainable development. *Journal of Education for Sustainable Development*, 1. (2), 191-198. DOI: <https://doi.org/10.1177/097340820700100209>

ISHCHENKO I., ZHDANOVA-NEDILKO O., BOLSHAIA O., BABENKO I.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SYSTEMATIC APPROACH TO MANAGEMENT TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article considers the concept of a systematic approach to management as a key tool for achieving sustainable development. The basic principles and components of the systems approach are analyzed, as well as their role in ensuring harmonious interaction between economic, social and environmental aspects. The necessity of integrating systems thinking into management practices to achieve long-term sustainability is substantiated. Modern approaches to sustainable development management are analyzed and innovative concepts, methods and practices aimed at ensuring harmonious interaction between economic, social and environmental components are explored. Attention is focused on the implementation of strategic, adaptive, technological and socially oriented approaches that ensure the effectiveness of management in a dynamic environment. The role of innovative tools, such as modeling, forecasting and the use of modern information technologies, in improving the validity of management decisions is considered. The advantages of integrating different approaches to formulate sustainable development strategies aimed at achieving a balance between economic efficiency, social responsibility and environmental sustainability are highlighted. The article also analyzes the applied aspects of the systems approach, demonstrating its potential to increase the competitiveness of organizations and contribute to global sustainable development goals. The results obtained can be used as a basis for developing new management methods and improving existing practices aimed at ensuring the long-term sustainability of organizations in the globalized world.

Key words: *systematic approach, management, sustainable development, sustainable development goals, economic sustainability, social responsibility, environmental sustainability, strategic planning, adaptability, innovation, modeling, forecasting, competitiveness, long-term sustainability.*

Стаття надійшла до редакції 11.09.2024 р.

УДК 005.591.6:330.34:502.131.1

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318053](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318053)

ІННА ІЩЕНКО

ORCID: 0000-0001-9602-3554

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

ORCID: 0000-0002-1414-2355

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

ORCID: 0000-0003-0543-5196

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МАЙСТЕРНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

У статті проаналізовано сутність поняття прийняття управлінського рішення та представлено різноманітні наукові підходи до його визначення. Описано типові етапи процесу прийняття рішень менеджерами та умови, за яких сучасні управлінці змушені здійснювати вибір. Проаналізовано сучасні техніки прийняття рішень, їхні особливості, а також використання формалізованих та інтуїтивних критеріїв. Представлено конкретні методи, що застосовуються управлінцями, і деталізовано популярні моделі для вибору оптимального шляху вирішення завдань організації. Вивчено тенденції у сфері прийняття управлінських рішень та графічно ілюстровано процес ухвалення рішень з варіантами альтернативних виборів менеджерів. Зроблено висновки про актуальність і важливість подальших досліджень у цій галузі управлінської діяльності.

Ключові слова: *прийняття управлінських рішень, управлінське рішення, методи та техніки ухвалення рішень, моделі прийняття рішень, управлінська майстерність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Управлінська діяльність поєднує науковий підхід із творчими елементами. Постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі організацій змушують менеджерів різних рівнів приймати швидкі та водночас ефективні рішення. У багатьох випадках керівники покладаються лише на інтуїцію та попередній досвід, що може призводити до помилок. Тим часом сучасні методи й техніки надають можливість ефективніше реагувати на нові виклики. Усе це підкреслює важливість вивчення сучасних тенденцій у процесі майстерності прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Особливості прийняття управлінських рішень у сучасних умовах висвітлено в роботах таких науковців, як Ю. Є. Петруня, Б. В. Літовченко, Т. О. Пасічник (Петруня (Ред.) та ін., 2015); М. О. Кравченко, В. Я. Голюк (Кравченко, & Голюк (Уклад.), 2022); В. М. Приймак (Приймак, 2008) та інших. Незважаючи на значний науковий внесок цих авторів, питання виділення та опису конкретних нових трендів у прийнятті управлінських рішень залишається відкритим. Для цього необхідне подальше вивчення, що передбачає постійне оновлення теоретичної бази та аналіз актуальних практичних кейсів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ефективне функціонування організації значною мірою залежить від якості рішень, які ухвалюють менеджери. Однак професійні управлінці часто стикаються з численними викликами, обумовленими такими обмеженнями, як невизначеність середовища, дефіцит інформації, обмеженість часу, опір змінам тощо. Використання застарілих підходів до вирішення проблемних завдань може призводити до втрати потенційної вигоди або навіть до значних збитків. Для досягнення поставлених цілей і забезпечення ефективних управлінських дій менеджерам необхідно опанувати сучасні методи і техніки прийняття рішень. У цьому контексті аналіз новітніх тенденцій у сфері управлінських рішень і формування рекомендацій щодо їх застосування в конкретних бізнес-ситуаціях стає надзвичайно актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сутності процесу прийняття управлінських рішень, а також визначення основних сучасних тенденцій розвитку цієї сфери управління. Завданням роботи є аналіз актуальних підходів, методів та інструментів, які забезпечують ефективність ухвалення рішень в умовах динамічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні керівники на різних рівнях управління стикаються з необхідністю приймати рішення в умовах високої динаміки ринкового середовища. При цьому значно зростає рівень невизначеності та кількість ризиків, які мають бути враховані під час ухвалення управлінських рішень. Оптимізація управлінських рішень передбачає всебічний аналіз стратегічних цілей, бізнес-процесів у сферах виробництва, збуту, фінансів і маркетингу з метою підвищення прибутковості та зменшення витрат. У цьому контексті особливо важливим стає дослідження новітніх тенденцій у прийнятті управлінських рішень, які сприяють підвищенню їх ефективності. Існує кілька підходів до визначення поняття «управлінське рішення». Найзагальніший підхід розглядає його як основний процес діяльності менеджера, що визначає напрямок розвитку компанії та використання її людських ресурсів. Інший підхід під прийняттям управлінського рішення розуміє результат впливу керуючої системи на керовану через синергію економічних, адміністративних, технологічних методів управління (Соколовська, & Яценко, 2012). Науковці Ю. Є. Петруня, Б. В. Літовченко, Т. О. Пасічник, В. Б. Говоруха, Н. В. Осадча, В. Ю. Петруня та інші дослідники під прийняттям управлінських рішень визначають процес розробки та вибору управлінського рішення, яке є результатом вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на розв'язання певної проблеми управління (Петруня (Ред.) та ін., 2015). О. М. Олійниченко в визначенні даного поняття робить акцент на тому, що прийняття рішень менеджерами передбачає, перш за все, творчий підхід, адже кожна проблема не має стандартного, усталеного способу вирішення. Пошук всіх можливих альтернатив підкреслюють творчу складову управлінських рішень (Олійниченко, 2007, с. 80). Прийняття управлінських рішень – це вид управлінської діяльності, спрямований на підвищення показників ефективності компанії, що досягається шляхом використання всієї доступної інформації для кращої точності та узгодженості. Ця діяльність зосереджена на прийнятті правильного вибору при заданих часових обмеженнях і виявлених ризиках. У бізнес-контексті процес прийняття рішень – це послідовність кроків, які виконують керівники підприємства для визначення запланованого шляху бізнес-ініціатив і запуску конкретних дій. Незважаючи на значну кількість методологій прийняття рішень, більшість із них включають стандартні п'ять кроків: визначення бізнес-проблеми, пошук інформації про можливі рішення та їх ймовірні наслідки, оцінка альтернатив та вибір однієї з них, впровадження рішення в бізнес-операції та відстежування ситуації (збір даних про вплив рішення та внесення змін за потреби) (Кравченко, & Голук (Уклад.) 2022). Управлінські рішення можуть прийматися за двох полярних умов: визначеності та невизначеності. Визначеністю вважається такий стан середовища процесу прийняття рішення, за якого суб'єкти рішення наперед знають приблизний результат усіх альтернативних дій (Приймак, 2008, с. 46). Невизначеність у процесі прийняття управлінських рішень характеризується відкритістю та складністю вирішуваних завдань, коли менеджер не має повного розуміння або доступу до множини чинників, що впливають на об'єкт управління. У таких умовах обмежена раціональність стає ключовою проблемою, адже керівник часто не може врахувати всі змінні через брак інформації. Це створює додаткові ризики та потребує специфічних управлінських підходів (Бутко (Ред.) та ін., 2015).

Саме в умовах невизначеності творчий аспект управлінської майстерності проявляється найбільш яскраво. Невизначеність змушує менеджера проявляти гнучкість, інноваційність та здатність знаходити нестандартні рішення для досягнення стратегічних цілей (March, & Simon, 1977, р. 103).

За таких обставин керівники найчастіше застосовують два основні підходи до прийняття рішень:

- *раціональний підхід*, який базується на структурованому аналізі доступної інформації. Включає побудову сценаріїв, використання статистичних і математичних методів для оцінки ризиків і прогнозування наслідків. Цей підхід вимагає часу та доступу до якісних даних, тому він ефективний у ситуаціях з відносно низьким рівнем невизначеності (Mintberg, 1994, р. 79-88).

- *інтуїтивний підхід*, спирається на досвід та інтуїцію керівника (Lindblom, 1959, р. 37). Інтуїтивне рішення часто є результатом попереднього досвіду та здатності швидко синтезувати інформацію, що надходить. Цей підхід є ключовим у кризових ситуаціях, коли немає часу на повноцінний аналіз. Оптимальне прийняття рішень в умовах невизначеності зазвичай вимагає поєднання цих двох підходів, оскільки вони взаємодоповнюють одне одного. Раціональність забезпечує структурованість і точність, тоді як інтуїція дозволяє адаптуватися до змінних умов (Kahneman, & Tversky, 1982, р. 25).

Менеджери компаній, залежно від характеру вирішуваних завдань, застосовують різноманітні сучасні техніки прийняття рішень. Однією з таких технік є **«звичка та досвід»**, яка передбачає використання шаблонних підходів на основі попереднього досвіду. Після виконання низки повторюваних завдань управлінці схильні переносити раніше прийняті рішення на майбутні ситуації, що здаються схожими.

У межах цієї техніки рівень раціонального мислення та обережності зазвичай є низьким, адже менеджери часто ігнорують специфіку нових обставин, покладаючись на вже перевірені стратегії. Такий підхід може бути ефективним у стандартних ситуаціях або для вирішення рутинних задач, але в умовах швидких змін, невизначеності чи унікальності проблеми це створює ризики. Згідно з дослідженнями,

поведінкова рутина може знижувати адаптивність організації, обмежуючи інноваційність і здатність реагувати на нестандартні виклики.

Критики цієї техніки зазначають, що «звичка та досвід» часто блокує пошук нових підходів і гнучкість у прийнятті рішень. Для уникнення таких обмежень рекомендується поєднання цієї техніки з іншими методами, зокрема аналізом ризиків або застосуванням інтуїтивних підходів, які здатні враховувати динамічність сучасного бізнес-середовища (Бутко (Ред.), 2015, с. 25).

У сучасній управлінській практиці менеджери використовують кілька технік прийняття рішень, кожна з яких має свої особливості, переваги та обмеження. **Техніка «розсудливість та інтуїція»** застосовується для прийняття незапрограмованих рішень у ситуаціях із високим рівнем невизначеності. Ця техніка базується на досвіді, інтуїтивному мисленні та логіці керівника. Хоча вона дозволяє швидко реагувати на нестандартні виклики, рівень ризику при її застосуванні залишається підвищеним, оскільки відсутні чіткі алгоритми дій (Бутко (Ред.), 2015, с. 25). **«Техніка думки»** передбачає обговорення проблеми в групі, де рішення приймаються шляхом колективного аналізу та консенсусу. Цей підхід ефективний для створення інноваційних ідей або для вирішення складних задач, де потрібен різносторонній погляд. Колективна динаміка може покращити якість рішення, але водночас є ризик конфліктів або надмірної затримки через довгі обговорення. **Техніка «експеримент або тест»** застосовується для оцінки альтернативних варіантів шляхом тестування прототипів або сценаріїв. Найкраще підходить для інноваційних проектів або розробки нових продуктів. Ця техніка дозволяє мінімізувати ризики шляхом перевірки життєздатності рішення в контрольованих умовах (Drucker, 1999). **Техніка «організаційна структура»** передбачає, що рішення приймаються відповідно до ієрархії організації, тобто завдання делегуються на відповідний рівень управління. Цей підхід забезпечує чіткість і розподіл відповідальності, що є критичним для великих організацій. Проте ризик полягає в можливій втраті гнучкості та швидкості через бюрократичні перепони (Ostervalder, & Pigneur, 2010). **«Стандартні операційні процедури»** передбачає формалізований підхід до прийняття рішень шляхом дотримання заздалегідь встановлених правил і процедур. Вона є типовою для бюрократичних організацій, де пріоритет надається стабільності та мінімізації помилок. Хоча ця техніка забезпечує передбачуваність і контроль, вона може обмежувати інноваційність і адаптивність (March, & Simon, 1977).

Серед сучасних методів прийняття управлінських рішень варто виокремити **SERVO-метод**, який широко використовується менеджерами для стратегічного планування та розробки управлінських рішень. Аналітики досліджують взаємодію та взаємозв'язки п'яти ключових елементів: стратегії, середовища, ресурсів, цінностей та організації. Основною метою цього аналізу є перевірка узгодженості та відповідності поточної й запланованої стратегії компанії з наявними можливостями, пріоритетами керівництва та викликами, що виникають у зовнішньому середовищі. Завдяки цьому методу менеджери мають змогу оцінювати ефективність управлінських підходів, сприяти процесам трансформації організації та забезпечувати впровадження стратегій, адаптованих до змін ринкового й організаційного середовища. SERVO-метод допомагає керівникам вчасно виявляти дисбаланси у взаємодії стратегічних елементів і коригувати дії для досягнення запланованих результатів.

Ще одним досить поширеним, хоча й не новим методом, який активно використовується управлінцями, є **метод «дерева рішень»**, який відноситься до логіко-формалізованих методів прийняття рішень. Найчастіше їх використовують для виконання формалізованих завдань, а саме: прийняття оптимальних рішень у сфері виробництва, логістики, інвестиційної та фінансовій сферах, оптимального ціноутворення і планування, оптимального функціонування організації тощо. До них також належать аналіз чутливості, метод Монте-Карло та ін. (Петруня (Ред.) та ін., 2015, с. 39). Дерево рішень дозволяє структурувати і проаналізувати можливі наслідки різних варіантів, що робить його незамінним інструментом при вирішенні складних завдань. Воно також сприяє зменшенню ризиків, оскільки допомагає заздалегідь оцінити можливі сценарії та їх наслідки. Такий підхід використовується як у стратегічному плануванні, так і в оперативному управлінні, дозволяючи менеджерам приймати обґрунтовані рішення навіть у ситуаціях невизначеності.

Теоретико-ігрові методи, о саме **метод сценаріїв** – це спроба встановлення логічної послідовності розгортання подій, щоб спрогнозувати, показати, як, виходячи з існуючої ситуації, можна крок за кроком розвивати майбутній стан, урахувавши інформацію про розвиток подій у минулому та дійсному станах. Розглядаються різні можливі варіанти розвитку подій, з яких вибираються найімовірніші, і зазначається, як послідовно досягнути виконання головної мети за рахунок настання ключових подій (Петруня (Ред.) та ін., 2015, с. 40).

У виробничій та логістичній діяльності **математичне програмування** широко використовується для прийняття ефективних рішень. Цей підхід охоплює методи вирішення практичних задач, які характеризуються наявністю кількох взаємопов'язаних змінних. Математичне програмування дозволяє знаходити оптимальні рішення шляхом побудови математичних моделей, які описують цілі, обмеження та взаємозв'язки між змінними.

До основних напрямів математичного програмування належать:

Лінійне програмування – вирішення задач, де цільова функція і обмеження представлені лінійними рівняннями та нерівностями. Наприклад, оптимізація транспортування вантажів або розподіл ресурсів.

Нелінійне програмування – використовується для задач, де взаємозв'язки між змінними нелінійні, що часто зустрічається у виробничих процесах.

Цілочисельне програмування – вирішення задач, де змінні можуть набувати лише цілочисельних значень, наприклад, для планування виробничих змін або маршрутизації транспортних засобів.

Динамічне програмування – ефективний метод для задач, що включають багатокрокові процеси, наприклад, в управлінні запасами чи маршрутизації доставки.

Методи математичного програмування активно використовуються у виробничих системах для оптимізації використання матеріалів, часу та обладнання, а також у логістиці для планування маршруту транспорту, управління складськими запасами та оптимізації постачання.

Менеджери у своїй діяльності активно використовують **метод моделювання**. Модель прийняття рішень — це процес або система, яку застосовують чи імітують, щоб забезпечити оптимальний вибір серед можливих альтернатив. Вона спрощує процес ухвалення рішень, пропонуючи чіткі вказівки, які допомагають підприємствам досягати поставлених цілей. Завдяки моделі процес прийняття рішень стає зрозумілим та прозорим для всіх зацікавлених сторін.

Однією з найпопулярніших моделей є **CANVAS**, створена Александром Остервальдером. Вона використовується для візуалізації, аналізу та побудови бізнес-моделей, забезпечуючи структурований підхід до розуміння ключових аспектів діяльності підприємства. CANVAS забезпечує зручну та наочну форму для аналізу, дозволяючи швидко визначити слабкі місця та знайти шляхи їхнього покращення. Завдяки універсальності ця модель використовується як великими корпораціями, так і стартапами для створення ефективних стратегій і досягнення конкурентних переваг. Зростаюча тенденція залучення консалтингових компаній до процесу прийняття управлінських рішень є надзвичайно цікавою та актуальною. Цей підхід дозволяє підприємствам скористатися досвідом зовнішніх експертів, які мають глибоке розуміння ринкових тенденцій, сучасних методів управління та спеціалізованих галузевих знань (Ostervalder, & Pigneur, 2010).

Консалтингові компанії відіграють ключову роль у наданні аналітичної підтримки, розробці стратегій, оптимізації бізнес-процесів і впровадженні інновацій. Їх залучення дає змогу організаціям отримати об'єктивну оцінку ситуації, завдяки незалежності консультантів їхні рекомендації є неупередженими та враховують лише реальні потреби бізнесу. Використовуючи експертні знання консалтингові фірми мають багаторічний досвід роботи у різних галузях і володіють унікальними підходами до вирішення складних управлінських завдань. Консультанти допомагають підприємствам швидше реагувати на виклики ринку та вносити необхідні корективи в стратегії. Крім того, консалтингові компанії нерідко стають ініціаторами впровадження передових технологій і методів, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Таким чином, їх залучення до процесу ухвалення управлінських рішень є не лише трендом, але й ефективним інструментом для досягнення довгострокового успіху в умовах динамічного ринку.

Окрім консалтингових компаній, до процесу прийняття управлінських рішень можуть залучатися інші ресурси та організації, які надають експертну підтримку. Наприклад, науково-дослідні установи та університети які забезпечують глибокий аналіз проблем і розробку інноваційних рішень на основі останніх наукових досягнень. Галузеві асоціації та професійні спілки надають інформацію про найкращі практики, стандарти та тенденції в конкретних секторах, сприяючи обміну досвідом між учасниками ринку. Фриланс-експерти та незалежні консультанти, що залучаються на проектній основі ефективно для вирішують специфічні завдання без довгострокових зобов'язань. Крім того, не менш важливим є залучення партнерських організацій, співпраця з якими дозволяє обмінюватися знаннями та ресурсами для досягнення спільних цілей.

Залучення цих альтернативних ресурсів може підвищити якість управлінських рішень, забезпечуючи різноманітність підходів та експертних думок.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Майстерність прийняття управлінського рішення є багатограним процесом, який можна розглядати як діяльність управлінців, спрямовану на аналіз, оцінку і вибір найкращих варіантів дій, так і як кінцевий результат виконання поставлених завдань. Цей процес є центральним елементом менеджменту, оскільки від якості ухвалених рішень залежить ефективність діяльності організації. Окрім застосування наукового підходу до вибору альтернативних шляхів розвитку, важливо враховувати й такі аспекти як практичний досвід управлінців, який дозволяє приймати рішення, які є не лише оптимальними на папері, але й реалістичними для впровадження. Використання сучасних технологій, а саме: залучення цифрових інструментів, таких як системи бізнес-аналітики, моделювання та штучний інтелект, сприяє підвищенню точності й швидкості ухвалення рішень (наприклад програмне забезпечення для управління проектами Asana, Worksection). Врахування людського фактора, оскільки рішення повинні враховувати мотивацію,

потреби та поведінку працівників, адже успіх їх реалізації залежить від людської взаємодії. Гнучкість і адаптивність, так як в умовах швидко змінюваного середовища управлінці повинні бути готовими до перегляду ухвалених рішень і впровадження коректив. Командна взаємодія передбачає участь у процесі ухвалення рішень різних рівнів управління, експертів і зацікавлених сторін сприяє більш збалансованому та обґрунтованому вибору альтернатив. Серед сучасних технік прийняття рішень можна виділити декілька підходів, які залежать як від індивідуальних навичок менеджерів, так і від організаційної структури компанії. До таких технік належать: «звичка та досвід», «розсудливість та інтуїція» «техніка думки», «експеримент або тест». Ці методи особливо ефективні в умовах, коли рішення залежать від особистої компетентності управлінців. У більш формалізованих організаціях широко застосовуються «стандартні процедури» та «організаційна структура» – використання чітко визначених ієрархій та повноважень у процесі ухвалення рішень.

Серед сучасних методів прийняття рішень особливої уваги заслуговує SERVO-метод. Також популярним є метод моделювання, який активно використовується для прогнозування та аналізу. Серед моделей виділяється CANVAS, що є універсальним інструментом для створення та вдосконалення бізнес-процесів. Ця модель дозволяє управлінцям ефективно візуалізувати основні компоненти бізнесу, аналізувати їхню взаємодію та розробляти стратегії розвитку. Сучасні техніки та моделі прийняття рішень допомагають компаніям адаптуватися до змін і підвищувати ефективність своєї діяльності. Отже, прийняття управлінських рішень є не лише результатом раціонального аналізу, але й творчим процесом, який потребує врахування багатьох факторів: стратегічного бачення, професійної компетенції та використання інноваційних інструментів. Ефективне рішення має бути орієнтованим на досягнення поставлених цілей, відповідати зовнішнім викликам і сприяти сталому розвитку організації.

Список використаних джерел

- Бутко, М. П. (Ред.), Бутко, І. М., Мащенко, В. П., Мурашко, М. І., Олійченко, І. М., Оліфіренко, Л. Д. ... Самійленко, Г. М. (2015). *Теорія прийняття рішень*: підручник. Київ: Центр учбової літератури. Взято з http://moodle.nati.org.ua/pluginfile.php/22158/mod_resource/content/1/202015.pdf
- Кравченко, М. О., & Голюк, В. Я. (Уклад.). (2022). *Прийняття управлінських рішень*: навч. посіб. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. Взято з https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49833/1/Pryiniattia_upravlinskykh_rishen.pdf
- Олійниченко, О. М. (2007). Аспектний підхід до визначення поняття «управлінське рішення». *Наукові праці НУХТ*, 21, 79-83.
- Петруня, Ю. Є. (Ред.), Літовченко, Б. В., Пасічник, Т. О., Говоруха, В. Б., Осадча, Н. В., Петруня, В. Ю. ... Ткачова, О. К. (2015). *Прийняття управлінських рішень*: навч. посіб. (3-тє вид., переробл. і доп.). Дніпропетровськ: Університет митної справи та фінансів. Взято з <https://kpd.edu.ua/biblioteka84.pdf>
- Приймак, В. М. (2008). *Прийняття управлінських рішень*: навч. посіб. Київ: Атіка.
- Соколовська, З. М., & Яценко, Н. В. (2012). Використання експертних систем у ході прийняття рішень у нечіткому середовищі. *Бізнес Інформ*, 3, 38-42. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_3_11
- Drucker, P. F. (1999). *Management challenges for the 21st century*. HarperBusiness.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97805212/84141/frontmatter/9780521284141_frontmatter.pdf
- Lindblom, C. E. (1959). The science of "muddling through." *Public Administration Review*, 19(2), 79-88. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/973677>
- March, J. G., & Simon, H. A. (1977). *Models of bounded rationality: Behavioral economics and business organization*. MIT Press.
- Mintzberg, H. (1994). *The rise and fall of strategic planning*. Free Press. Retrieved from [https://www.theism.org/public-library/Mintzberg%20\(1994\)%20Fall%20and%20Rise%20of%20Strategic%20Planning.pdf](https://www.theism.org/public-library/Mintzberg%20(1994)%20Fall%20and%20Rise%20of%20Strategic%20Planning.pdf)
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Thomke, S. (2003). *Experimentation matters: Unlocking the potential of new technologies for innovation*. Harvard Business School Press.

References

- Butko, M. P. (Red.), Butko, I. M., Mashchenko, V. P., Murashko, M. I., Oliichenko, I. M., Olifirenko, L. D. ... Samiilenko, H. M. (2015). *Teoriia pryiniattia rishen [Theory of decision making]*: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. Retrieved from http://moodle.nati.org.ua/pluginfile.php/22158/mod_resource/content/1/202015.pdf [in Ukrainian].
- Drucker, P. F. (1999). *Management challenges for the 21st century*. HarperBusiness.

- Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97805212/84141/frontmatter/9780521284141_frontmatter.pdf
- Kravchenko, M. O., & Holiuk, V. Ya. (Comps.). (2022). *Pryiniattia upravlinskykh rishen [Management decision-making]: navch. posib.* Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho. Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49833/1/Pryiniattia_upravlinskykh_rishen.pdf [in Ukrainian].
- Lindblom, C. E. (1959). The science of “muddling through.” *Public Administration Review*, 19(2), 79-88. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/973677>
- March, J. G., & Simon, H. A. (1977). *Models of bounded rationality: Behavioral economics and business organization*. MIT Press.
- Mintzberg, H. (1994). *The rise and fall of strategic planning*. Free Press. Retrieved from [https://www.theisrm.org/public-library/Mintzberg%20\(1994\)%20Fall%20and%20Rise%20of%20Strategic%20Planning.pdf](https://www.theisrm.org/public-library/Mintzberg%20(1994)%20Fall%20and%20Rise%20of%20Strategic%20Planning.pdf)
- Oliinychenko, O. M. (2007). Aspekty pidkhid do vyznachennia poniattia “upravlinske rishennia” [Aspect approach to the definition of “managerial decision”]. *Naukovi pratsi NUKhT [Scientific works of NUFT]*, 21, 79-83 [in Ukrainian].
- Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Petrunia, Yu. Ye. (Ed.), Litovchenko, B. V., Pasichnyk, T. O., Hovorukha, V. B., Osadcha, N. V., Petrunia, V. Yu. ... Tkachova, O. K. (2015). *Pryiniattia upravlinskykh rishen [Management decision-making]: navch. posib.* (3rd ed., revised and supplemented). Dnipropetrovsk: Universytet mytnoi spravy ta finansiv. Retrieved from <https://kpdi.edu.ua/biblioteka84.pdf> [in Ukrainian].
- Pryimak, V. M. (2008). *Pryiniattia upravlinskykh rishen [Management decision-making]: navch. posib.* Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Sokolovska, Z. M., & Yatsenko, N. V. (2012). Vykorystannia ekspertnykh system u khodi pryiniattia rishen u nechitkomu seredovyshchi [The use of expert systems in decision-making in a fuzzy environment]. *Biznes Inform [Business Inform]*, 3, 38-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_3_11 [in Ukrainian].
- Thomke, S. (2003). *Experimentation matters: Unlocking the potential of new technologies for innovation*. Harvard Business School Press.

ISHCHENKO I., KONONETS N., ZHDANOVA-NEDILKO O., BOLSHAIA O.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MANAGERIAL DECISION-MAKING SKILLS

The article analyzes the essence of the concept of managerial decision-making and presents various scientific approaches to its definition. The typical stages of the decision-making process by managers and the conditions under which modern managers are forced to make a choice are described. Modern decision-making techniques, their features, and the use of formalized and intuitive criteria are analyzed. Specific methods used by managers are presented, and popular models for choosing the optimal way to solve the organization's problems are detailed. Trends in management decision-making are studied and the decision-making process is graphically illustrated with options for alternative choices of managers. Conclusions are drawn about the relevance and importance of further research in this area of management activity.

Key words: *managerial decision-making, managerial decision, methods and techniques of decision-making, decision-making models, managerial skills.*

Стаття надійшла до редакції 18.09.2024 р.

УДК 378.011.3-051:373.2]:33

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318054](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318054)

НАТАЛІЯ КОВАЛЕВСЬКА

ORCID: 0000-0003-1149-4109

ЛІЛІЯ ЗІМАКОВА

ORCID: 0000-0001-8066-5181

АНЖЕЛА ПАСІЧНІЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-5500-0070

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано необхідність формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Авторі здійснили ретельний аналіз компонентів освітньо-професійної програми Дошкільна освіта. Висвітлено зміст, форми і методи професійної підготовки, зокрема, формування підприємницької компетентності під час навчання студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 Дошкільна освіта. Обґрунтовано важливість формування підприємницької компетентності як необхідної здатності сучасного педагога.

***Ключові слова:** професійна компетентність, підприємницька компетентність, вихователь дітей дошкільного віку, компонент освітньої програми, професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нова філософія освіти, викликана зміною вектору розвитку суспільства, необхідністю реформування системи освіти в Україні, на ключові позиції висуває необхідність формування у майбутніх педагогів ряду компетентностей, необхідних для успішної діяльності. Формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів дітей дошкільного віку пов'язують з необхідністю підготовки конкурентоспроможних фахівців, які здатні оперативна і творчо реагувати на професійні виклики, ініціювати реалізацію сучасних підходів і технологій у роботі з дітьми раннього та дошкільного віку.

Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор. Питанням сутності і дефіціювання підприємницької компетентності займалися Р.Пріма, Т.Боритнюк, В.Бондар. Підприємницьку компетентність як рівноцінну компетентності фінансової грамотності та підприємливості розглядали Ю.Білова, О.Пометун, М.Рудь, Г.Назаренко, Г.Ковтун. Зарубіжний досвід з питань формування підприємницької компетентності вивчали С.Прищеп, В.Сліпненко.

С.Лупаренко, В.Майковська, О.Проценко, М.Стельников, розглядали зміст, форми і методи розвитку підприємницької компетентності у майбутніх фахівців в Україні. На важливості формування підприємницької компетентності у підготовці майбутніх педагогів наголошували Н.Кінах, О.Мартиненко, Т.Захарова.

Вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю. Водночас виявлено, що не проведено фундаментальних досліджень про важливість формування даної компетентності у професійній підготовці вихователя дітей дошкільного віку. Відсутні дослідження з висвітлення змісту, форм та методів формування підприємницької компетентності у майбутніх педагогів-вихователів.

Мета статті здійснити теоретично-практичний аналіз проблеми формування підприємницької компетентності, зокрема, у студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Члени науково-методичної комісії, призначені наказом Міністерства освіти і науки України, фахівці, додатково залучені до розробки стандартів, експерти з галузі дошкільної освіти тривалий час переосмислювали підходи та зміст підготовки майбутніх дошкільних педагогів на сучасному етапі. Новий Стандарт було розглянуто Федерацією роботодавців України та погоджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти і в листопаді 2019 року та введено в дію.

На вимогу часу, гарант та члени робочої групи з створення освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта» з підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету створили нові програми підготовки фахівців (*Освітньо-*

професійна програма «Дошкільна освіта»..., 2024). Підготовка конкурентоспроможного фахівця в галузі дошкільної освіти, здатного до організації навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку, який володіє інноваційними технологіями педагогічного супроводу вихованців та забезпечує єдність виховних впливів закладів дошкільної освіти і сім'ї – визначено метою освітньо-професійної програми. Підготовка фахівців галузі дошкільної освіти передбачає багатовекторність та сприяє формуванню цілого віяла професійних компетентностей.

Підприємницька компетентність вихователів дітей дошкільного віку включає не лише аспекти економічних знань, а й навички організації, творчості, гнучкості мислення, здатності до самостійного прийняття рішень та вміння ініціювати нові освітні проекти. Вихователь із підприємницькою компетентністю здатен організувати навчальний процес таким чином, щоб залучити ресурси, створити мотиваційне середовище для дітей та реалізувати освітні інновації.

Формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів потребує комплексного підходу, який включає ряд заходів, серед яких: зміни в освітньо-професійних програмах, навчальних планах, які передбачають введення дисциплін, пов'язаних із підприємництвом, економікою та менеджментом; створення умов для практико-орієнтованого навчання, зокрема, організація тренінгів, ділових ігор, проектної діяльності, що імітує реальні ситуації в професійній діяльності; партнерство з роботодавцями: співпраця закладів освіти з дошкільними установами, підприємствами та громадськими організаціями для забезпечення стажувань, обміну досвідом та розширення практичних знань студентів; розвиток м'яких навичок. Серед яких, комунікативні здібності, креативність, стресостійкість та лідерські якості.

Відзначимо, що на першому освітньому рівні «бакалавр» серед вибірових компонентів ОП, спрямованих на формування у майбутніх педагогів підприємницької компетентності, студентам пропонується обов'язкова навчальна дисципліна «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності». Опанування дисципліни передбачає навантаження 90 годин, що відповідає 3 кредитам та завершується заліком (таблиця 1)

Таблиця 1

Опис навчальної дисципліни
«Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності»

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Обов'язкова	
	Рік підготовки:	
	2-й	2-й
Загальна кількість годин –90	Семестр	
	3-й	3-й
Кількість змістових модулів (за умов поділу) – 3	Лекції	
	24 год	6 год
	Практичні заняття	
	24 год	6 год
	Самостійна робота	
	72 год.	108 год.
	Вид підсумкового контролю: залік	

ОК 23 «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності» має на меті формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів закладів дошкільної, що сприятиме реалізації їх особистісних ресурсів у педагогічній підприємницькій діяльності.

У силабусі (Ковалевська, 2024b) та робочій програмі навчальної дисципліни (Ковалевська, 2024a) передбачено програмові результати навчання:

1. Демонструвати підприємницькі якості: готовність організовувати освітні послуги, створювати освітні продукти та товари; розуміння структури ринку освітніх послуг, його тенденцій, цін на ринку освітніх послуг.

2. Демонструвати знання науково-педагогічних засад організації дошкільної освіти в комунальних, державних, приватних закладах, дитячих клубах, центрах раннього розвитку, в умовах сім'ї тощо.

3. Володіти знаннями про альтернативні види освіти (формальної, неформальної та інформальної) та

індивідуальний підхід в освітньому процесі.

4. Планувати, організовувати освітній процес в закладах різного типу власності, домашніх умовах.

5. Добиращи ефективні форми, методи, прийоми, засоби організації освітнього та розвивального процесу в закладах дошкільної освіти, умовах сім'ї та за її межами.

Політика вивчення курсу передбачає активну участь студентів під час обговорення питань винесених на теоретичне обговорення, вчасно виконані (відповідно до розкладу занять) практичні завдання та завдання для самостійної роботи, відсутність пропусків та запізнь – є необхідним мінімумом для допуску до підсумкового контролю.

Структурою навчального курсу «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності», яка розкрита у робочій програмі передбачено такі змістові модулі: «Теоретичні засади організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності», «Практичні аспекти організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності» (Ковалевська, 2024а, с. 4-5).

Так, опановуючи зміст першого модуля, студенти ознайомлюються з підприємництвом як суспільно-економічним феноменом. Майбутні вихователі розглядають питання виникнення та еволюції підприємництва, визначають його сутність і функції, характеризують умови і принципи підприємницької діяльності. Важливим аспектом оволодіння змістом першого модуля є ознайомлення з правовим забезпеченням розвитку підприємництва в Україні. На особливу увагу заслуговує питання, яке висвітлює переваги та недоліки володіння малим бізнесом та перспективи організації малого бізнесу в освітній сфері. Цікавість студентів викликає лекція, на якій розглядаються правові аспекти набуття статусу підприємця в сучасних умовах. Лектор дає загальну характеристику підприємницької діяльності. Гострі дискусії вирують в аудиторії під час висвітлення особливостей організації приватного підприємства в сучасних умовах та можливостей організації індивідуальної педагогічної діяльності. Характеризуючи дошкільну освіту в приватному секторі економіки України, викладач торкається питань відкриття приватного дошкільного закладу, центру розвитку дитини дошкільного віку та особливостей їх функціонування, оформлення документів. Актуальним залишається питання формування клієнтури закладу дошкільної освіти, освітніх пропозицій.

Лекції другого змістового модуля доводять необхідність мати чітке уявлення про індивідуальну стратегію розвитку, професійну підготовку домашніх вихователів / гувернерів, вимоги до них та особливості працевлаштування. Бакалаври ознайомлюються з роллю та місцем домашнього вихователя / гувернера в реалізації технологій навчання, виховання та розвитку дитини раннього та дошкільного віку. Індивідуальна робота домашнього (сімейного) вихователя / гувернера / няні з підготовки дошкільника до навчання у школі займає ключову роль, окреслюючи сутність поняття «готовність дитини до школи», необхідність підготовки до надання психолого-педагогічної допомоги сім'ї дошкільника у підготовці до шкільного навчання викладач розкриває тонкощі роботи в умовах сім'ї. Для повноти усвідомлення тем другого модуля пропонуються питання, які висвітлюють особливості роботи сімейного педагога у сім'ї, центрі розвитку, з дітьми молодшого шкільного віку. Майбутніх педагогів, які в майбутньому здійснюватимуть приватну діяльність, знайомлять з видами навчальних ускладнень молодших школярів та роллю сімейного педагога у їх усуненні. Особливості роботи домашнього вихователя / гувернера / няні з обдарованими дітьми та дітьми з особливими потребами є гостроактуальними в сучасних умовах. Важливою темою навчального курсу є «Роль домашнього (сімейного) вихователя / гувернера / няні в організації дозвілля», під час розгляду якої слухачі ознайомлюються з формами та методами організації дозвілля дитини методикою організації різних форм дозвілля.

Класична структура практичного заняття (вступна частина викладача, відповіді та уточнюючі запитання студентів, перевірка/виконання практичних завдань та підсумок викладача) є достатньо ефективною для активізації, закріплення та засвоєння теоретичних знань. Практичне заняття успішно забезпечує формування необхідних спеціальних та загальних професійних компетентностей майбутнього педагога. У сучасному закладі вищої освіти широко використовуються нетрадиційні за формою практичні заняття.

Викладачі відіграють ключову роль у процесі розвитку підприємницької компетентності майбутніх вихователів. Вони мають бути прикладом ініціативності та творчого підходу, використовувати інноваційні методики викладання та заохочувати студентів до активної участі у навчально-практичній діяльності.

Формування у майбутніх вихователів підприємницької компетентності передбачає використання цілого «сузір'я» методів. До кожного практичного заняття добирається той метод, що є найефективнішим. Ефективне викладання навчальної дисципліни «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності» передбачає поєднання традиційних та нетрадиційних форм та методів організації освітньої діяльності.

Опанування освітнього компоненту «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності» передбачає використання електронної бібліотеки, ресурсів навчальної

лабораторії кафедри дошкільної освіти: моделей, наочних посібників, методичних вказівників, інтерактивної дошки, технічних засобів.

Готовність до підприємницької діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти ми розглядаємо як сформованість трьох компонентів: когнітивного, операційно-діяльнісного та мотиваційного. Рівні їх сформованості перевірено на практичних заняттях у процесі виконання педагогічних завдань, самостійної роботи студентів, проходження студентами педагогічної практики, при перевірці їх науково-дослідницьких робіт.

Когнітивний компонент передбачає знання основ підприємництва, менеджменту, економіки, а також сучасних методик дошкільного виховання.

Операційно-діяльнісний передбачає сформованість практичних навичок організації освітнього процесу, управління проектами, командну роботу та вирішення конфліктів.

Мотиваційний компонент включає здатність оцінювати власну діяльність, аналізувати досягнення та виявляти способи підвищення ефективності роботи.

З метою дослідження ефективності запропонованого навчального курсу було проведено експериментальне дослідження.

Метою констатувального етапу нашого дослідження було виявлення фактичного рівня сформованості підприємницької компетентності у студентів контрольної та експериментальної груп. Контрольна група була еталоном для визначення ефективності запропонованого навчального курсу на контрольному етапі експериментального дослідження. Результати констатувального експерименту зобразимо у вигляді порівняльної таблиці.

Таблиця 2

Рівень сформованості підприємницької компетентності на констатувальному етапі експерименту

Компонент	Когнітивний компонент		Операційно-діяльнісний компонент		Мотиваційний компонент		Узагальнений показник	Узагальнений показник
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ		
Група								
Рівень (%)								
Низький	13	25	19	15	50	45	27	29
Середній	31	30	25	35	31	40	29	36
Високий	56	45	56	50	19	15	44	35

За результатами констатувального етапу дослідження робимо висновок, що переважна більшість студентів розуміють важливість сформованості підприємницької компетентності; мають інтерес до підприємництва, індивідуальної педагогічної діяльності, однак активність, теоретична підготовка та практичні навички є епізодичними.

Головна мета формуального експерименту – переконатися у тому, що рівень сформованості підприємницької компетентності у майбутніх вихователів зростає, якщо забезпечити педагогічний вплив спрямований на формування основних функціональних компетентностей.

Під час підготовчого формуального етапу дослідно-експериментальної роботи було реалізовано навчальний курс «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності».

На контрольному етапі проведено повторну діагностику. Результати представлені у таблиці 3.

Отримані результати свідчать, що у експериментальній групі збільшилася кількість студентів, що вміють застосовувати набуті теоретичні знання під час виконання завдань на практичних заняттях та завдань, які потребують демонстрації підприємницької компетентності.

Висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку. Формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів дітей дошкільного віку є важливим завданням, яке вимагає інтеграції теоретичних знань і практичних навичок. Це сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, які зможуть ефективно працювати в умовах змін, впроваджувати інновації у сферу дошкільної освіти та створювати умови для всебічного розвитку дітей.

Розвиток підприємницької компетентності є необхідною умовою підвищення якості дошкільної освіти в Україні, що в свою чергу сприяє загальному прогресу суспільства

Таблиця 3

Рівень сформованості підприємницької компетентності після проведення формувального етапу експерименту

Компонент	Когнітивний компонент		Операційно-діяльнісний компонент		Мотиваційний компонент		Узагальнений показник	Узагальнений показник
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ		
Група осіб								
Рівень (%)								
Низький	24	25	31	15	63	45	37	29
Середній	38	30	25	35	25	40	44	36
Високий	38	45	44	50	12	15	19	35

Список використаних джерел

Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. (2021).
Взято з https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.

Ковалевська, Н. В. (2024а). Навчальна програма «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності». Полтава: ПНПУ.

Ковалевська, Н. В. (2024б). Силабус навчальної дисципліни «Теорія і методика організації індивідуальної педагогічно-підприємницької діяльності». Полтава: ПНПУ.

Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта». Взято з <https://drive.google.com/file/d/17LRr1Z25PuAjDcUTMerU5nNCiZnLo04/view>

Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 Дошкільна освіта. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha>

References

Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. Nova redaktsiia ta porady dlia orhanizatsii osvitnoho protsesu [Basic component of preschool education. New edition and tips for organizing the educational process]. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

Kovalevska, N. V.(2024a). Navchalna prohrama «Teoriia i metodyka orhanizatsii indyvidualnoi pedahohichno-pidpriemnytskoi diialnosti» [Educational program "Theory and methods of organizing individual pedagogical and entrepreneurial activity"]. Poltava: PNPU [in Ukrainian].

Kovalevska, N. V. (2024b). Syllabus navchalnoi dystsypliny «Teoriia i metodyka orhanizatsii indyvidualnoi pedahohichno-pidpriemnytskoi diialnosti» [Syllabus of the academic discipline "Theory and methods of organizing individual pedagogical and entrepreneurial activity"]. Poltava: PNPU [in Ukrainian].

Osvitno-profesiina prohrama «Doshkilna osvita» [Educational and professional program "Preschool education"]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/17LRr1Z25PuAjDcUTMerU5nNCiZnLo04/view> [in Ukrainian].

Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 01 «Osvita/Pedahohika», spetsialnist 012 Doshkilna osvita [Standard of higher education of Ukraine: first (bachelor) level, field of knowledge 01 "Education/Pedagogy", specialty 012 Preschool education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha> [in Ukrainian].

KOVALEVSKA N., ZIMAKOVA L., PASICHNICHENKO A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRESCHOOL CHILDREN

The article considers the problem of forming entrepreneurial competence of future teachers of preschool children. The authors analyze the views of domestic and foreign scientists on the theoretical and practical aspects of the formation of

professional general and special competencies of future teachers. Entrepreneurial competence is considered as a necessary ability of a teacher who works in a modern preschool educational institution, competes in the educational market, and provides high-quality educational services.

It is determined that the ability to be creative, to search for bold and innovative ideas, the ability to self-present the results of professional activity, intellectual achievements, work experience in educational institutions, a conscious and responsible attitude to building a career and changing the vector of its direction, the ability to manage one's personal life and establish a reasonable proportional relationship with a career, with cultural events, social projects, the ability to show emotional intelligence, the ability to think critically - general characteristics of entrepreneurial competence, determined by the Professional Standard "Preschool Teacher".

It has been established that entrepreneurial competence is formed not only when studying mandatory components, but also when students master the content of optional components of the educational program.

The components of the educational and professional program "Preschool Education" of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, which is accredited and fully complies with the Higher Education Standard of Ukraine (first (bachelor's) level for the specialty 0112 Preschool Education).

Key words: *professional competence, entrepreneurial competence, preschool teacher, educational program component, professional training of future preschool teachers.*

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024 р.

УДК 378.04:005.95+378.147.091.39:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318055](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318055)

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ІРИНА БОЯРИНОВА

ORCID: 0000-0002-9228-464X

Відокремлений структурний підрозділ «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка», м.Глухів

ІННА ІЩЕНКО

ORCID: 0000-0001-9602-3554

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОСВІТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті презентовано розроблену концептуальну модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації, структуру якої складають концептуально-цільовий, змістово-реалізаційний та діагностико-результативний блоки. З'ясовано, що ця модель сприяє реалізації не лише освітньої програми підготовки магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним закладом), але й системній організації освітнього процесу в університеті в умовах цифрових трансформацій соціуму й освіти.

Ключові слова: *освітній менеджмент, проектний підхід, процесний підхід, ресурсно-орієнтований підхід, стейкгольдерський підхід, модель, готовність, організаційно-управлінська діяльність, майбутній освітній менеджер, цифровізація*

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації освітнього процесу актуальність досліджуваної проблеми обумовлена кількома чинниками. По-перше, професійні функції освітнього менеджера як суб'єкта соціально-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності суттєво розширилися. Це

включає сприяння соціокультурному розвитку здобувачів освіти із використанням інноваційних педагогічних підходів, таких як студентоцентрирована, особистісно-орієнтована, ресурсно-орієнтована та гуманістична парадигми; забезпечення успішної адаптації студентів до освітнього процесу в умовах воєнного часу; формування особистісних цінностей для ефективної соціалізації в закладі освіти та цифровому середовищі; виховання соціально активної особистості студентів через активізацію педагогічного потенціалу колективу закладу освіти. Виконання цих завдань є невід'ємною частиною професійної діяльності освітніх менеджерів. По-друге, педагогічні університети сьогодні виступають як відкриті соціально-педагогічні системи. Це означає, що професійно-педагогічна діяльність у таких закладах будується на основі співпраці між усіма учасниками освітнього процесу для вирішення культурно-освітніх завдань. У цей процес залучені адміністрація, науково-педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі, працівники культурно-освітніх центрів, інші структурні підрозділи університетів, а також роботодавці, що актуалізує стейкхолдерський підхід до формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності, особливо, в умовах цифровізації. По-третє, сучасний освітній менеджер повинен володіти широким арсеналом форм, методів і засобів організаційно-управлінської діяльності, самоосвіти й корпоративного навчання, які можуть бути адаптовані до дистанційної та змішаної форм організації освітнього процесу. Ця вимога особливо актуальна в умовах війни, коли традиційні способи організації освітнього процесу не завжди можуть бути реалізовані. По-четверте, професійна діяльність освітнього менеджера є багатокомпонентною і включає такі аспекти, як організаційна, управлінська, навчальна, методична, виховна, наукова, профорієнтаційна, культурно-просвітницька. Це вимагає від нього здатності вирішувати складні управлінські й освітні завдання, проводити дослідження та впроваджувати інновації в умовах невизначеності. Цілком очевидно, що ці чинники зумовили підвищення вимог до якості підготовки магістрантів за освітньою програмою Менеджмент (Управління навчальним закладом). Це потребує поглиблення фундаментальної підготовки, впровадження інновацій у викладанні освітніх компонентів, посилення методологічної складової, залучення майбутніх освітніх менеджерів до науково-дослідної діяльності, розвитку вмінь системного аналізу, здатності адаптуватися до змін та прогнозувати результати своєї професійної діяльності. З іншого боку, траєкторія реалізації освітньої програми потребує активнішого залучення стейкхолдерів, фахівців-практиків, котрі зможуть поділитися власним організаційно-управлінським досвідом. У цьому контексті важливим є створення концептуальної моделі, яка поєднує фундаментальну, ресурсно-орієнтовану та практико-орієнтовану підготовку майбутніх освітніх менеджерів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематику підготовки освітніх менеджерів різноаспектно досліджували у своїх працях І. Бабенко, О. Боднар, М. Бойко, В. Гладкова, О. Горішна, М. Гриньова, І. Дарманська, В. Любарець, В. Наумчук, М. Чернишова та інші науковці, котрі засвідчили важливість дотримання якості освітнього процесу в контексті цифровізації, який повинен бути адаптивним, мобільним, динамічним і відкритим. Він має відповідати високим стандартам якості, культурі якості освіти в університеті, оперативно реагувати на зміни в сучасних реаліях та спрямовуватися на підготовку висококваліфікованих фахівців-управлінців для сфери освіти, яка є однією з найважливіших для розвитку суспільства й української держави. Разом із тим, не зважаючи на значну кількість праць, присвячених підготовці освітніх менеджерів, концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації не була предметом спеціальних наукових досліджень.

Формулювання мети. Розробити та схарактеризувати складники концептуальної моделі формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині не викликає сумніву той факт, що актуальним і відкритим стоїть питання ефективності впровадження інноваційного управління в закладах освіти, зокрема у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), професійної (професійно-технічної) освіти (ЗПО), фахової передвищої освіти (ЗФПО) та вищої освіти (ЗВО). Відтак, фундаментальність підготовки освітніх менеджерів, на наше глибоке переконання, має ураховувати саме здатність до інноваційного управління в закладах освіти.

У основу концептуальної моделі формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації як ключової тенденції розвитку сучасної освіти, спрямованої на підвищення її ефективності, доступності та якості, покладаємо:

- 1) необхідність впровадження цифрових технологій у всі складники дидактичного процесу та управління закладами освіти, адаптуючи їх до викликів сучасного інформаційного суспільства та застосування моделей змішаного навчання (Kapiton, Kononets, Zhamardiy, Huz, Petrenko, Khomenko, Ishchenko, 2023);
- 2) ключові напрями реалізації інноваційного управління в освітніх закладах різних рівнів: інноваційний підхід до педагогічної діяльності вчителів і викладачів; застосування інновацій в

- організаційно-управлінській діяльності керівників/менеджерів закладів освіти; впровадження інновацій у взаємодію зі стейкхолдерами; створення сучасного інноваційного освітнього середовища в межах закладу освіти (Гриньова, Кононець, Жданова-Неділько, Павліш, 2024);
- 3) застосування в межах траєкторії реалізації освітньо-професійних програм підготовки майбутніх менеджерів компетентнісного, практико-орієнтованого та студентоцентрованого підходів як таких, які першочергово забезпечують здобуття магістрантами визначених компетентностей та програмних результатів навчання;
 - 4) необхідність активізації неформальної освіти як «спеціально організованого освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей» (Литвин, 2021, с. 66), котра стимулює поглиблення знань, розширення спектру компетентностей, необхідних сучасному освітньому менеджеру для повноцінного виконання професійних функцій в умовах цифровізації соціуму;
 - 5) застосування в межах траєкторії реалізації освітньо-професійних програм підготовки майбутніх менеджерів тріади «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід», котра забезпечує інноваційність організаційно-управлінської діяльності керівника/керівників структурних підрозділів закладів освіти різних рівнів (освітнього менеджменту) шляхом: а) вільного володіння освітніми менеджерами методами проектного менеджменту (Project management); проектування системи заходів на посилення маркетингової орієнтації діяльності закладу освіти; б) вдосконалення організаційної структури закладу освіти; налагодження процесів комунікації в ієрархії розподілу завдань між працівниками закладу освіти для підвищення якості освітнього процесу; в) консолідації усіх ресурсів закладу освіти (зовнішніх ресурсів) та особистісних ресурсів кожного працівника (внутрішні ресурси) з метою забезпечення розвитку закладу освіти та постійного підвищення якості освітнього процесу (Гриньова, Кононець, Жданова-Неділько, Павліш, 2024);
 - 6) застосування інноваційних технологій у процесі співпраці зі стейкхолдерами та управлінських технологій в освітньому менеджменті, котрі є ключовим інструментом підвищення ефективності управління закладами освіти та формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації, а їх застосування сприяє створенню сучасного освітнього середовища, яке відповідає викликам цифровізації, глобалізації та соціально-економічних змін.

У нашому дослідженні структуру концептуальної моделі формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації складають такі блоки: *концептуально-цільовий, змістово-реалізаційний та діагностико-результативний* (рис. 1).

Таким чином, у сучасних умовах цифровізації освіти формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності є однією з ключових задач професійної підготовки. Концептуальна модель цього процесу є відображенням ключових ідей та інструментів для вирішення цієї задачі і включає структурні компоненти, що враховують цифрові трансформації у сфері освіти, та визначає напрями, методи і форми професійної підготовки в університеті.

Концептуально-цільовий блок моделі віддзеркалює мету (сформувати готовність майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації), яка покликана забезпечити системну професійну підготовку майбутніх освітніх менеджерів, орієнтовану на розвиток компетентностей, необхідних для ефективного управління закладом освіти в умовах цифрового середовища. Методологічним інструментарієм досягнення мети є низка підходів: компетентнісний, практико-орієнтований, студентоцентрований, стейкхолдерський підходи, а також тріада «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід».

Змістово-реалізаційний блок моделі спрямований на ресурсне забезпечення процесу формування програмних результатів навчання магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним закладом) під час змішаного навчання як ефективного формату організації освітнього процесу в сучасних реаліях: освітні компоненти, неформальна освіта, педагогічні майстерні, створення інноваційної мережі для координації взаємодії зі стейкхолдерами, навчальні студії інновацій у сфері освітнього менеджменту від стейкхолдерів, база цифрових навчально-методичних матеріалів.

Складники блоку враховують основні аспекти цифровізації професійної підготовки майбутніх менеджерів (Гуревич, Коношевський, Коношевський, Воевода, Люльчак, 2024; Кононець, 2021; Морзе, О. Буйницька, 2021; Buinytska, 2016):

– *використання цифрових навчальних ресурсів*: створення електронних підручників, інтерактивних посібників, відеолекцій і цифрових платформ для самостійного навчання, неформальної освіти, онлайн-педагогічних майстерень;

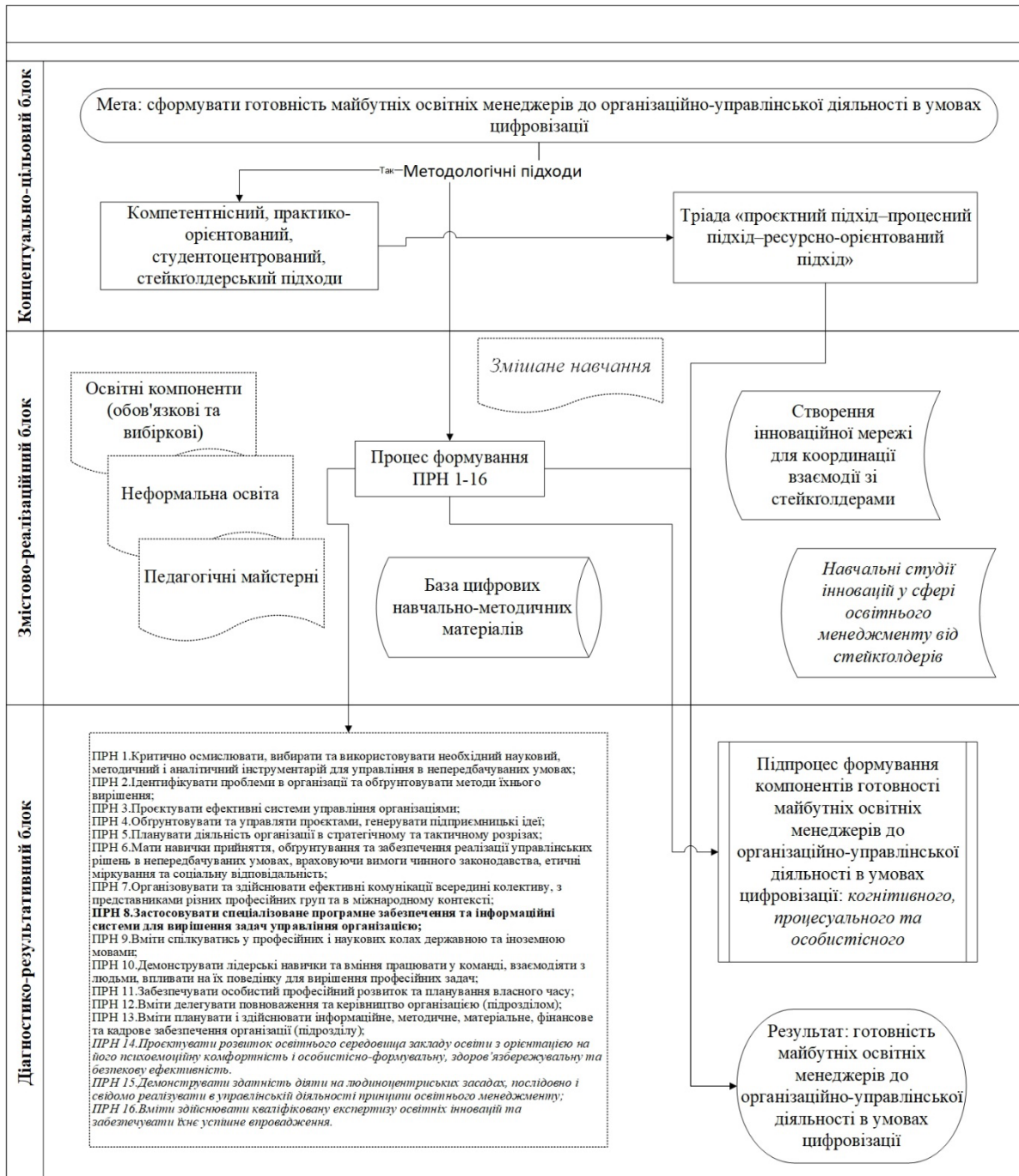

Рис. 1. Концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації

– *упровадження онлайн-освіти для майбутніх освітніх менеджерів*: організація змішаного навчання за допомогою платформ (Zoom, BigBlueButton, Google Classroom, Moodle тощо); проведення вебінарів, онлайн-курсів, інтерактивних занять; розвиток масових відкритих онлайн-курсів (МООС), які забезпечують доступ до якісної освіти для широкої аудиторії.

– *інтеграція штучного інтелекту та аналітики*: використання AI для персоналізації навчального процесу, адаптація для потреб магістрантів при пошуку ефективних організаційно-управлінських рішень, аналіз перспективних можливостей у контексті академічної доброчесності;

– *цифрові платформи для комунікації*: застосування платформ для організації взаємодії між магістрантами, викладачами та стейкхолдерами; використання електронних журналів, щоденників, чатів, блогів, сайтів і форумів для зручного й оперативного обміну інформацією;

– *гейміфікація навчання майбутніх освітніх менеджерів*: інтеграція ігрових елементів у навчальний процес магістрантів через онлайн-платформи, мобільні додатки, інтернет-сервіси, що стимулюють зацікавленість і мотивацію до вирішення організаційно-управлінських завдань в умовах цифровізації;

– розвиток хмарних технологій для створення банку даних цифрових освітніх ресурсів кафедри: використання хмарних сервісів для зберігання, вільного доступу та спільної роботи з навчальними матеріалами.

Створення інноваційної мережі для координації взаємодії зі стейкхолдерами базовано на основних напрямках інновацій у сфері освітнього менеджменту (Кононець, 2024; Остапенко, Шевченко, 2022; Kononets, Ilchenko, Zhamardiy, Shkola, Broslavska, Kolhan, Padalka, Kolgan, 2021):

1. Використання цифрових технологій в управлінні освітнім процесом:

- упровадження автоматизованих систем управління освітнім процесом (Learning Management Systems, електронні журнали, онлайн-платформи для управління навчальними ресурсами);
- використання штучного інтелекту та аналітичних платформ для прийняття управлінських рішень;
- розробка мобільних застосунків для комунікації між учасниками освітнього процесу.

2. Педагогіка партнерства в управлінні:

- інтеграція принципів співпраці з усіма стейкхолдерами: педагогами, студентами, роботодавцями, громадами;
- організація спільних проєктів, форумів, круглих столів для узгодження стратегічних цілей і завдань закладу освіти.

3. Інноваційні методи комунікації:

- упровадження технологій зворотного зв'язку, таких як опитування, онлайн-голосування та цифрові платформи для ідей, брейнстормінгів, майндмепінгу, планування проєктів тощо.
- організація вебінарів, віртуальних зустрічей і конференцій для обміну досвідом між освітніми менеджерами та викладачами;
- освітній коворкінг, консалтинг, гостьові заняття, практикуми тощо.

4. Проєктне управління в освіті:

- реалізація тріади «проєктний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід» для розробки та впровадження освітніх проєктів, для планування і реалізації освітніх інновацій.

5. Мережеві технології та інтеграція:

- створення мережевих освітніх платформ для обміну досвідом і ресурсами між закладами освіти різних рівнів;
- формування партнерських альянсів із бізнесом, науковими установами, громадськими організаціями.

6. Управління змінами:

- використання сучасних моделей управління змінами для підтримки персоналу під час трансформаційних процесів у закладі освіти.
- організація тренінгів та семінарів з розвитку цифрової компетентності освітніх менеджерів.

7. Інноваційні підходи до розвитку персоналу:

- проведення програм наставництва та коучингу для викладачів і магістрантів.
- упровадження системи безперервного професійного розвитку на основі онлайн-курсів, вебінарів і неформальної освіти майбутніх освітніх менеджерів.

Застосування інноваційних управлінських технологій дозволяє закладам освіти оперативно реагувати на зміни у середовищі, забезпечувати високу якість освіти, сприяти професійному розвитку педагогів та формувати конкурентоспроможних випускників.

Розробка інноваційної мережі для координації взаємодії зі стейкхолдерами, що передбачає управління процесами та результатами інформаційного й ресурсного обміну між освітнім закладом, який реалізує освітні проєкти, та стейкхолдерами. Це включає впровадження технологічних інновацій для організації комунікацій, ініціювання спільних проєктів, створення команд для їх реалізації та комплексне використання технологій для генерації ідей. Серед таких інновацій наступні:

1) Створення бази освітньо-управлінських кейсів для накопичення, аналізу та систематизації знань і практик успішного освітнього менеджменту, а також розроблення онлайн-курсів для поширення досвіду стейкхолдерів.

2) Проведення інтервізійних і супервізійних зустрічей зі стейкхолдерами на базі закладу освіти, що спрямовані на підтримку освітніх менеджерів і педагогічного колективу.

3) Співпраця освітніх закладів із педагогічними університетами, науковими установами, освітніми громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами.

4) Використання принципів педагогіки партнерства в управлінській та педагогічній діяльності закладу освіти, що передбачає організацію взаємодії на основі партнерських відносин, зокрема, упровадження навчальних студій інновацій у сфері освітнього менеджменту від стейкхолдерів (Гриньова, Кононець, Жданова-Неділько, Павліш, 2024; Кононець, 2024).

Діагностико-результативний блок моделі віддзеркалює результат процесу формування програмних результатів навчання магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним

закладом), а також результат його підпроцесу – підпроцесу формування компонентів готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації: *когнітивного* (система знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації), *процесуального* (уміння і навички застосування системи знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації, на практиці) та *особистісного* (особистісні якості, установки й мотивація до поглиблення системи знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації).

Висновки. Отже, концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації уміщує такі блоки: концептуально-цільовий, змістово-реалізаційний та діагностико-результативний. *Концептуально-цільовий блок* моделі віддзеркалює мету (сформувати готовність майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації), яка покликана забезпечити системну професійну підготовку майбутніх освітніх менеджерів, орієнтовану на розвиток компетентностей, необхідних для ефективного управління закладом освіти в умовах цифрового середовища. Методологічним інструментарієм досягнення мети є низка підходів: компетентнісний, практико-орієнтований, студентоцентричний, стейкголдський підходи, а також тріада «проектний підхід–процесний підхід–ресурсно-орієнтований підхід». *Змістово-реалізаційний блок* моделі спрямований на ресурсне забезпечення процесу формування програмних результатів навчання магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним закладом) під час змішаного навчання як ефективного формату організації освітнього процесу в сучасних реаліях: освітні компоненти, неформальна освіта, педагогічні майстерні, створення інноваційної мережі для координації взаємодії зі стейкгольдерами, навчальні студії інновацій у сфері освітнього менеджменту від стейкголдерів, база цифрових навчально-методичних матеріалів. *Діагностико-результативний блок* моделі відбиває результат процесу формування програмних результатів навчання магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним закладом), а також результат його підпроцесу – підпроцесу формування компонентів готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації: *когнітивного* (система знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації), *процесуального* (уміння і навички застосування системи знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації, на практиці) та *особистісного* (особистісні якості, установки й мотивація до поглиблення системи знань, необхідних для успішної організаційно-управлінської діяльності майбутніх освітніх менеджерів в умовах цифровізації).

У підсумку зазначимо, що розроблена концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації, структуру якої складають 3 блоки (концептуально-цільовий, змістово-реалізаційний та діагностико-результативний), сприяє реалізації не лише освітній програмі підготовки магістрантів освітньої програми Менеджмент (Управління навчальним закладом), але й системній організації освітнього процесу в університеті в умовах цифрових трансформацій соціуму й освіти. Водночас, цифровізація освіти відкриває нові можливості для підготовки конкурентоспроможних фахівців, сприяє розвитку інноваційного мислення та забезпечує інтеграцію освітніх систем у глобальний інформаційний простір.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розширенні низки методологічних підходів, визначенні дидактичних і специфічних принципів формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації, організаційно-методичних умов підвищення якості практичної підготовки та співпраці зі стейкгольдерами.

Список використаних джерел

- Гладкова, В. М. (2013). *Професійне самовдосконалення менеджерів вищих навчальних закладів: акмеологічні основи*: монографія. Київ: Освіта України.
- Горішна, О. (2020). Трансформація концепції управління змінами у практиці управління в закладах освіти. В кн. В. П. Кравець, Г. М. Мешко (Ред.), *Актуальні проблеми управління закладом освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі*: колективна монографія (с. 314-336). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
- Гриньова, М., Кононець, Н., Жданова-Неділько, О., Павліш, І. (2024). Сучасні напрями реалізації інноваційного управління закладами освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 50-58.
- Гуревич, Р., Коношевський, Л., Коношевський, О., Воєвода, А., Люльчак, С. (2024). Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 170-186.
- Дарманська, І. (2020). Організаційно-педагогічні умови формування управлінської компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*, 17 (2), 125-138.

- Кононець, Н. В. (2021). *Цифровізація освітнього процесу у вищій школі*: електронний посібник для самостійної роботи магістрів освітньої програми «Педагогіка вищої школи» галузі знань 01 освіта/педагогіка спеціальності 011 освітні, педагогічні науки. Полтава: ПУЕТ.
- Кононець, Н. В. (2024). Напрями забезпечення якості підготовки майбутніх менеджерів у контексті стейкгольдерського підходу: педагогіка партнерства. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. форуму, (с. 348-350). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.
- Литвин, В. А. (2021). Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. *Вісник післядипломної освіти*, 17 (46), 63-75.
- Любарець, В. В. (2018). *Професійна підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності: теоретичні обґрунтування*: монографія. Суми: П.Ф «Вид-во "Університетська книга"».
- Морзе, Н., Буйницька, О. (Ред.). (2021). *Модернізація освіти в цифровому вимірі*: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.
- Остапенко, В. М., Шевченко, Д. О. (2022). Формування взаємодії стейкхолдерів в інноваційній економіці. В кн. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 80-83). Луцьк: ЛНТУ.
- Чернишова, М. О. (2013). *Формування готовності майбутніх менеджерів організації до дослідницької діяльності*: наук.-метод. посіб. Київ.
- Bodnar, O., Boyko, M., Horishna, O., & Naumchuk, V. (2021). Conceptual essence of change of management models in the educational environment: theory and practice. *Applied Linguistics Research Journal*, 5 (8), 26-35.
- Buinytska, O. (2016). *E-learning Methodology – Implementation and Evaluation*: Monograph. Scientific Editor Eugenia Smyrnova-Trybulska. In *E-education content management* (pp. 451-467). Poland, Studio-Noa for University of Silesia in Katowice.
- Kapiton, A., Kononets, N., Zhamardiy, V., Huz, K., Petrenko, L., Khomenko, A., & Ishchenko, I. (2023). Componentes da competência profissional dos futuros especialistas em tecnologias de informação. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*, 27, 00, e023069.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.

References

- Bodnar, O., Boyko, M., Horishna, O., & Naumchuk, V. (2021). Conceptual essence of change of management models in the educational environment: theory and practice. *Applied Linguistics Research Journal*, 5 (8), 26-35.
- Buinytska, O. (2016). *E-learning Methodology – Implementation and Evaluation*: Monograph. Scientific Editor Eugenia Smyrnova-Trybulska. In *E-education content management* (pp. 451-467). Poland, Studio-Noa for University of Silesia in Katowice.
- Chernyshova, M. O. (2013). *Formuvannya hotovnosti maibutnikh menedzheriv orhanizatsii do doslidnytskoi diialnosti [Formation of readiness of future managers of the organization for research activities]*: nauk.-metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Darmanska, I. (2020). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannya upravlinjskoi kompetentnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for the formation of managerial competence of future heads of general secondary education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Pedagogical sciences]*, 17 (2), 125-138 [in Ukrainian].
- Hladkova, V. M. (2013). *Profesiine samovdoskonalennia menedzheriv vyshchych navchalnykh zakladiv: akmeolohichni osnovy [Professional self-improvement of managers of higher educational institutions: acmeological foundations]*: monohrafiia. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Horishna, O. (2020). Transformatsiia kontseptsii upravlinnia zminamy u praktytsi upravlinnia v zakladakh osvity [Transformation of the concept of change management in management practice in educational institutions]. In V. P. Kravets, H. M. Meshko (Eds.), *Aktualni problemy upravlinnia zakladom osvity v konteksti stratehii modernizatsii osvitnoi haluzi [Current problems of educational institution management in the context of the strategy of modernization of the educational sector]*: kolektyvna monohrafiia (pp. 314-336). Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. [in Ukrainian].
- Hrynova, M., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Pavlish, I. (2024). Suchasni napriamy realizatsii innovatsiinoho upravlinnia zakladamy osvity [Modern directions of implementation of innovative management of educational institutions]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 33, 50-58 [in Ukrainian].

- Hurevych, R., Konoshevskiy, L., Konoshevskiy, O., Voievoda, A., & Liulchak, S. (2024). Intehratsiia shtuchnoho intelektu v sferu osvity: problemy, vyklyky, zahrozy, perspektyvy [Integration of artificial intelligence in the field of education: problems, challenges, threats, prospects]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 170-186 [in Ukrainian].
- Kapiton, A., Kononets, N., Zhamardiy, V., Huz, K., Petrenko, L., Khomenko, A., & Ishchenko, I. (2023). Componentes da competência profissional dos futuros especialistas em tecnologias de informação. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*, 27, 00, e023069.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Kononets, N. V. (2021). *Tsyfrovizatsiia osvithnoho protsesu u vyshchii shkoli [Digitization of the educational process in higher education]: elektronnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty mahistriv osvithnoi prohramy «Pedahohika vyshchoi shkoly» haluzi znan 01 osvita/pedahohika spetsialnosti 011 osvithni, pedahohichni nauky*. Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Kononets, N. V. (2024). Napriamy zabezpechennia yakosti pidhotovky maibutnikh menedzheriv u konteksti steikholderskoho pidkhodu: pedahohika partnerstva [Directions of ensuring the quality of training of future managers in the context of the stakeholder approach: pedagogy of partnership]. In M. V. Hrynova (Ed.). *Osnovni tsili stratehii staloho rozvytku: problemy ta perspektyvy [The main objectives of the sustainable development strategy: problems and prospects]: materialy I Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho forumu* (pp. 348-350). Poltava: PNPi imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
- Liubarets, V. V. (2018). *Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv sotsiokulturnoi diialnosti dlia industrii hostynnosti: teoretychni obgruntuvannia [Professional training of future managers of socio-cultural activities for the hospitality industry: theoretical justifications]: monohrafiia*. Sumy: P.F «Vydavnytstvo "Universytetska knyha"» [in Ukrainian].
- Lytvyn, V. A. (2021). Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnikh pedahohiv [Modern aspects of the organization of informal education of future teachers]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity [Bulletin of postgraduate education]*, 17 (46), 63-75 [in Ukrainian].
- Morze, N., & Buinytska, O. (Eds.). (2021). *Modernizatsiia osvity v tsyfrovomu vymiri [Modernization of education in the digital dimension]: monohrafiia*. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Ostapenko, V. M., & Shevchenko, D. O. (2022). Formuvannia vzaiemodii steikholderiv v innovatsiinii ekonomitsi [Formation of stakeholder interaction in the innovative economy]. In *Aktualni problemy upravlinnia sotsialno-ekonomichnyimi systemamy [Actual problems of management of socio-economic systems]: materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 80-83). Lutsk: LNTU [in Ukrainian].

KONONETS N.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

BOIARYNOVA I.

Detached structural unit «Professional pedagogical specialty college of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University», Hlukhiv, Ukraine

ISHCHENKO I.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

CONCEPTUAL MODEL OF FORMING THE READINESS OF FUTURE EDUCATIONAL MANAGERS FOR ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article presents the developed conceptual model of formation of readiness of future educational managers for organizational and management activities in the conditions of digitalization, the structure of which consists of *conceptual-target, content-realization and diagnostic-results*. It is found that this model contributes not only to the educational program of training undergraduates of the educational program Management (Management of an educational institution), but also to the systematic organization of the educational process at the university in the conditions of digital transformations of society and education.

The *conceptual-target block* of the model reflects the goal (to form the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the conditions of digitalization), which is designed to provide systematic professional training of future educational managers, focused on the development of competencies necessary for effective management of an educational institution in the conditions of a digital environment. The methodological tools for achieving the goal are a number of approaches: competency-based, practice-oriented, student-centered, stakeholder approaches, as well as the triad "project approach–process approach–resource-oriented approach".

The *content-realization block* of the model is aimed at providing resources for the process of forming program learning outcomes for master's students of the educational program Management (Management of an educational institution) during blended learning as an effective format for organizing the educational process in modern realities: educational components, informal education, pedagogical workshops, creating an innovative network to coordinate interaction with stakeholders, educational studios of innovations in the field of educational management from stakeholders, a database of digital educational and methodological materials.

The *diagnostic-results block* of the model reflects the result of the process of forming program learning outcomes for master's students of the educational program Management (Management of an educational institution), as well as the result of its subprocess - the subprocess of forming the components of the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the conditions of digitalization: cognitive (a system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization), procedural (skills and abilities to apply the system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization, in practice) and personal (personal qualities, attitudes and motivation to deepen the system of knowledge necessary for the successful organizational and managerial activities of future educational managers in the conditions of digitalization).

In conclusion, we note that the developed conceptual model of the formation of the readiness of future educational managers for organizational and managerial activities in the conditions of digitalization, the structure of which consists of 3 blocks (*conceptual-target, content-realization and diagnostic-results*), contributes not only to the implementation of the educational program for the training of master's students of the educational program Management (Management of an educational institution), but also to the systemic organization of the educational process at the university in the conditions of digital transformations of society and education. At the same time, the digitalization of education opens up new opportunities for the training of competitive specialists, promotes the development of innovative thinking and ensures the integration of educational systems into the global information space.

Key words: *educational management, project approach, process approach, resource-oriented approach, stakeholder approach, model, readiness, organizational and managerial activities, future educational manager, digitalization.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024 р.

УДК 615.85:373.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318058](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318058)

ВАЛЕНТИНА КОРЕНІВСЬКА

Бобринська загальноосвітня школа I-III ступенів Роменського району Сумської області

НІНА АТАМАНЧУК

ORCID: 0000-0002-8332-075X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено вивченню особливостей арт-терапевтичної роботи з молодшими школярами. Розкрито зміст і суть поняття «арт-терапія», визначено її можливості. Описано арт-терапевтичні техніки для дітей молодшого шкільного віку. Визначено, що характер арт-терапії може об'єднувати потенціал мистецтва, педагогіки і психології, повною мірою відбиває тенденцію до інтеграції знань, властивий сучасній гуманітарній науці, що може стати продуктивним у справі модернізації підготовки вчителя початкової школи. Людським керує творча сила, що дозволяє їм розпоряджатися власним життям, бути архітектором свого життя. Звернення до потужного потенціалу мистецтва сприяє більш гуманним відносинам у соціумі. Саме тому, використання засобів арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи – це можливість саморозкриття дитини через художню творчість.

Ключові слова: *арт-терапія, мистецтво, учитель, шестилітній першокласник, сучасна початкова школа.*

Постановка проблеми. Перед батьками і педагогами сьогодні загострилися питання як успішності, так і здоров'я дітей. Особливого значення вони набувають для здобувачів освіти молодшого шкільного віку. Не секрет, що не всі діти, особливо шестилітки, приходять до школи фізично і психологічно не готовими.

А зрілість декого, за свідченням педіатрів, відповідає 5-річному віку. І насамперед – це зрілість кістково-м'язової та нервової систем, центрів сприйняття та запам'ятовування інформації, мислення, мовлення, координації рухів. Такі діти потребують особливо комфортних, розвивальних та корекційних методик навчання. Науковці, педагоги, педіатри, батьки сьогодні в пошуку розв'язання проблеми – створення таких умов для навчання шестилітнього першокласника, щоб йому не нашкодити, а навіть лікувати, якщо це потрібно, у процесі навчання.

Усе це спонукає шукати нові психолого-педагогічні засоби взаємодії з дитиною в освітньому процесі.

Одним з таких засобів є арт-терапія, яка допомагає дітям справлятися зі своїми психологічними проблемами, відновлювати емоційну рівновагу, переключатися з негативних переживань на позитивно забарвлені відчуття і думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу арт-терапії на дітей молодшого шкільного віку проводили багато вчених. Ось деякі з них:

1. Маргарет Наумбург – американський психолог, яка вважається однією з засновниць арт-терапії. Вона досліджувала використання спонтанного малюнка в психотерапії дітей.

2. Едіт Крамер – австрійсько-американський арт-терапевт, яка працювала з дітьми з емоційними та поведінковими порушеннями. Вона розробила підхід, який поєднував мистецтво та психотерапію.

3. Дослідження Т.С. Яценко спрямовані на вивчення впливу арт-терапевтичних методик на розвиток емоційно-вольової сфери молодших школярів. Результати показали, що заняття з арт-терапії сприяють зниженню тривожності, агресивності та підвищенню самооцінки дітей.

4. Кириченко Т.Ю. досліджувала використання ізотерапії (малювання) для корекції міжособистісних стосунків молодших школярів. Було виявлено, що ізотерапія покращує комунікативні навички, вміння співпрацювати в групі.

5. Атаманчук Н. М. вивчала використання малюнкової терапії та казко-техніки у подоланні страхів шестирічних першокласників.

Загалом, вчені довели ефективність використання різних арт-терапевтичних методик для гармонійного розвитку, самовираження та психологічної підтримки дітей молодшого шкільного віку.

Мета статті – проаналізувати застосування методів арт-терапії у роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Арт-терапія (лат. *ars* – мистецтво, грец. *therapeia* – лікування) – це психологічна корекція за допомогою художньої творчості (Бабій, 2014, с. 18).

Під арт-практиками ми розуміємо інноваційну освітню технологію, що поєднує прийоми, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва (Атаманчук, 2021, с. 36).

Арт-терапія сьогодні вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами і психотерапевтами. Так, наприклад, придумуючи казку, малюючи, дитина дозволяє внутрішнім ресурсам змінити напрямок із деструктивного на конструктивний процес особистих змін та безболісно зустрічається з деякими страхами, що травмують (Атаманчук, 2022).

Арт-терапія – це метод розвитку та зміни свідомих і несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм і видів мистецтва, інструмент прогресивної психологічної допомоги, що сприяє формуванню здорової і творчої особистості, адекватної соціалізації особистості (Газолишин, 2007). У даний час під арт-терапією розуміють використання всіх видів мистецтва. Цей метод дозволяє експериментувати з почуттями, досліджувати і виражати їх на символічному рівні.

Використання елементів арт-терапії з дітьми молодшого шкільного віку має ряд особливостей:

1. Адаптація методів. Арт-терапевтичні техніки необхідно адаптувати під вікові та психологічні особливості молодших школярів. Завдання мають бути простими, зрозумілими та цікавими для дітей.

2. Ігрова форма. Арт-терапевтичні заняття доцільно проводити у формі ігор, творчих завдань, що дозволяє дітям розкритися та виразити себе.

3. Емоційний контакт. Важливо встановити довірливий, емоційно-теплий контакт з дітьми, створити безпечну, підтримуючу атмосферу.

4. Структурованість занять. Заняття мають бути чітко структурованими, включати ритуали початку та завершення, змінювати види діяльності.

5. Поетапність. Арт-терапевтичну роботу доцільно проводити поетапно, від простих завдань до більш складних, поступово розширюючи репертуар технік.

6. Сенсорна інтеграція. Важливо залучати різні сенсорні канали (зоровий, тактильний, слуховий) для стимуляції дитячої активності та самовираження.

7. Взаємодія з батьками. Необхідна тісна співпраця з батьками, інформування їх про результати арт-терапевтичної роботи.

Застосування цих особливостей дозволяє зробити арт-терапію ефективним інструментом психологічної допомоги молодшим школярам.

Застосування арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи має ряд важливих переваг:

1. Розвиток творчих здібностей здобувачів освіти. Арт-терапевтичні методики дозволяють дітям молодшого шкільного віку виражати свої почуття, емоції та думки через різні види художньої діяльності (малювання, ліплення, колажування тощо). Це сприяє розкриттю їхнього творчого потенціалу.

2. Зниження рівня тривожності та стресу. Заняття з арт-терапії допомагають учням знизити напруження, подолати страхи та невпевненість у собі. Творча діяльність дає можливість безпечно виразити складні переживання.

3. Покращення комунікативних навичок. Спільна робота над арт-проектами сприяє налагодженню взаємодії між учнями, розвитку вміння співпрацювати та знаходити компроміси.

4. Підвищення мотивації до навчання. Арт-терапевтичні техніки роблять освітній процес більш цікавим і захоплюючим для дітей, що позитивно впливає на їхню навчальну активність.

5. Корекція поведінкових проблем. Використання арт-терапії в роботі з учнями, які мають труднощі в поведінці, допомагає їм навчитися конструктивно виражати свої емоції та почуття.

Таким чином, застосування арт-терапевтичних методів у початковій школі сприяє всебічному розвитку особистості учня, формуванню його соціально-емоційної компетентності та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Впровадження арт-терапії в початкових класах може бути корисним для розвитку та підтримки здобувачів освіти. *Наведемо ключові моменти щодо практики впровадження арт-терапії в початковій школі:*

1. *Цілі та завдання:*

- Сприяння емоційному та творчому самовираженню дітей
- Розвиток уяви, креативності та навичок вирішення проблем
- Покращення самооцінки, впевненості в собі та соціальних навичок
- Допомога у вираженні почуттів та переживань
- Зниження рівня стресу та тривожності
- *Види арт-терапії:* ігрова терапія, малюнкова-терапія, глино-терапія, музико-терапія, казко-терапія, пісочна терапія, фото-терапія, маско-терапія, відео-терапія, лялько-терапія, танцювальна терапія тощо.

2. *Організація занять:*

- Створення безпечного, творчого середовища.
- Індивідуальний та груповий формат.
- Поступове ускладнення завдань.
- Заохочення до експериментування та самовираження.

3. *Роль учителя:*

- Забезпечення емоційної підтримки та схвалення.
- Організація творчого процесу, а не оцінювання результату.
- Спостереження за змінами в поведінці та емоційному стані здобувачів освіти.
- Співпраця з психологами та іншими фахівцями.

Використання арт-технік сприяє вираженню емоцій, почуттів, розкриттю творчого потенціалу. Творче самовираження має спрямовуватися на розвиток дитиною відносин з самою собою та оточуючим світом (Яланська, Атаманчук, 2021, с. 22).

Арт-терапевтична робота в школі дозволяє підвищити значимість проблеми психологічного здоров'я учнів і сприяє кращому розумінню їх потреб педагогами. В останні роки в педагогічній практиці все активніше застосовується метод терапії мистецтвом.

Результат такої роботи: не навчити дитину малювати, а допомогти впоратися з проблемами, що викликають у неї позитивні емоції (які часто дитина не може вербалізувати), дати вихід творчій енергії. Дитина озброюється одним із доступних та приємних для неї способів зняття емоційної напруги.

Використання арт-терапії у роботі з дітьми у військовий час – це можливість допомогти малечі вирішити психологічні проблеми, а саме: знизити рівень тривожності, гармонізувати психічний стан, зняти психосоматичну напругу, подолати дитячі страхи, тривогу та інші труднощі (Атаманчук, 2022, с. 252).

Впровадження арт-терапії в початковій школі вимагає системного підходу та співпраці всіх учасників освітнього процесу. Це може стати потужним інструментом для всебічного розвитку та підтримки здобувачів освіти.

Наведемо рекомендації щодо використання арт-терапії з дітьми молодшого шкільного віку:

1. Створюйте безпечне та комфортне середовище. Діти повинні відчувати себе вільно та невимушено, щоб розкритися через творчість.

2. Пропонуйте широкий вибір художніх матеріалів – фарби, олівці, глину, пластилін, тканини тощо. Дайте дітям можливість експериментувати.

3. Заохочуйте дітей розповідати про свої роботи. Уважно слухайте, щоб зрозуміти їхні почуття та переживання.

4. Використовуйте тематичні арт-завдання, пов'язані з життєвим досвідом дітей, їхніми інтересами та потребами.

5. Будьте терплячими та уважними до кожної дитини. Кожен має свій унікальний творчий підхід.

6. Залучайте батьків до спільної творчості та обговорення робіт дітей. Це допоможе краще зрозуміти внутрішній світ дитини.

Головне – створити атмосферу довіри, підтримки та радості від творчого самовираження. Арт-терапія може стати чудовим інструментом для гармонійного розвитку дітей.

Використання методів арт-терапії в початкових класах може мати декілька значень. По-перше, вони можуть допомагати дітям виражати свої почуття, емоції та думки через мистецтво, що сприяє їхньому психологічному благополуччю. По-друге, арт-терапія може бути використана для розвитку творчих здібностей та вираження індивідуальності кожної дитини. Крім того, вона може бути корисною для поліпшення концентрації, розвитку моторики та сприяти розвитку мовлення через обговорення створених робіт.

Особливостями арт-терапевтичного підходу є:

1. Безоціночне сприйняття всіх робіт: в арт-терапії немає «правильного» або «неправильного», і це потрібно чітко пояснити. Дітям потрібно відчувати себе в безпеці, знати, що створення образів – це спосіб передачі свого досвіду, думок і почуттів і що їх не будуть оцінювати.

2. Діти є свого роду експертами. У цьому сенсі діти – «експерти» щодо своїх робіт.

3. Важливий внесок кожного з дітей, він важливий і унікальний. Всі роботи потрібно розглядати з однаковою повагою, незалежно від професіоналізму.

4. Не можна інтерпретувати роботу дитини (це може робити тільки сам автор, за бажанням), дітей не можна змушувати розкривати більше, ніж вони того бажать.

5. При роботі з парою, групою або всім класом бажано встановити основні правила. Їх потрібно виконувати зі взаємною повагою, цінуючи внесок кожного, щоб довілля було безпечним, щоб всі діти добре себе почували.

Орієнтовні правила:

1. Уважно слухати один одного.

2. Не перебивати.

3. Поважати думку один одного.

4. Не обов'язково брати активну участь в занятті, якщо не хочеться.

5. Всі повинні відчувати себе комфортно.

Хоча метод арт-терапії робить акцент на процесі створення образу, настільки ж важливим є і сам продукт творчості, який допомагає дитині відчувати закінченість процесу і впевненість в собі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Арт-терапію в початкових класах можна правомірно вважати здоров'язберігаючою інновацією, яка може впроваджуватися на рівні освітньої програми, спецкурсу, інноваційної технології, через систему методів творчості, інтегрованих з іншими технологіями психологічної та соціальної роботи.

Цей метод може бути застосований для розвитку навичок спілкування і є ідеальним інструментом для підвищення самооцінки і зміцнення впевненості в собі (і те й інше лежать в основі бажання учнів «ризикувати» в процесі навчання, робити помилки і пробувати нове). Він може допомогти дитині висловити те, для чого у неї не знаходиться слів, або те, що вона не може озвучити. І це приносить задоволення.

В умовах освітнього процесу початкової школи педагоги мають впроваджувати різноманітні оздоровчі та профілактичні технології інноваційного характеру. Важливо при цьому враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти.

Практика показує ефективність арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи. Різноманітні арт-терапевтичні методики розкривають широкий спектр здібностей дитини, а використання методів і технологій сучасних терапій об'єднує терапевтичні фактори невербальної експресії з вербальною взаємодією. Найбільш вдало це можна поєднати за використанням арт-терапевтичних методик, які дозволяють створювати невимушені ситуації спілкування і максимально мотивувати дитину для спільної діяльності. Таке емоційно насичене спілкування на основі співпраці, безперечно, покращить результат будь-якої освітньої роботи в початковій школі.

Перспективним напрямком дослідження є здійснення подальшого вивчення арт-терапії як засобу формування психологічної стійкості здобувачів освіти молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

Атаманчук, Н. М. (2022). Психологічна підтримка дітям під час війни: ресурс арт-терапії. В кн. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*: збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ.

конф. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти. Кам'янець-Подільський: Вид-ць Ковальчук О. В. Взято з <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10532>

Атаманчук, Н. М. (2022). Психологія страхів шестирічних школярів на початкових етапах навчання в школі. *Технології розвитку інтелекту*, 6, 1 (31). Взято з <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10961>

Бабій, І. В. (2014). *Теорія і практика арт-терапії*: навчально-методичний комплекс. Умань: Алмі.

Газолишин, В. В. (2007). *Арт-терапія: Мистецтво бачити*. Херсон.

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: collective monograph* (Vol. 1, pp.34-50) Riga, Latvia: «Baltija Publishing». DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>.

References

Atamanchuk, N. M. (2022). Psykholohichna pidtrymka ditiam pid chas viiny: resurs art-terapii [Psychological support for children during the war: a resource of art therapy]. In *Aktualni problemy nastupnosti doshkilnoi i pochatkovoї osvity [Actual problems of continuity of preschool and primary education]: zbirnyk materialiv VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, kafedra teorii ta metodyk doshkilnoi osvity*. Kamianets-Podilskyi: Vyd-ts Kovalchuk O. V. Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10532> [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M. (2022). Psykholohiia strakhiv shestyrichnykh shkoliariv na pochatkovykh etapakh navchannia v shkoli [The psychology of fears of six-year-old schoolchildren at the initial stages of schooling]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu [Intelligence development technologies]*, 6, 1 (31). Retrieved from <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10961> [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: collective monograph* (Vol. 1, pp. 34-50) Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>

Babii, I. V. (2014). *Teoriia i praktyka art-terapii [Theory and practice of art therapy]: navchalno-metodychnyi kompleks*. Uman: Almi [in Ukrainian].

Hazolyshyn, V. V. (2007). *Art-terapiia: Mystetstvo bachyty [Art therapy: The art of seeing]*. Kherson [in Ukrainian].

KORENIVSKA V.

Bobrytsk comprehensive school of grades I-III Romen district of Sumy region, Ukraine

ATAMANCHUK N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

APPLICATION OF ART THERAPY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A MODERN PRIMARY SCHOOL

The article is devoted to the study of the peculiarities of art therapy work with junior schoolchildren. The content and essence of the concept of "art therapy" are revealed, and its possibilities are defined. Art therapy techniques for primary schoolchildren are described. It is determined that the nature of art therapy can combine the potential of art, pedagogy and psychology, fully reflects the tendency to integrate knowledge inherent in modern humanities, which can be productive in the modernization of primary school teacher training. People are driven by a creative force that allows them to manage their own lives, to be the architect of their lives. Access to the powerful potential of art contributes to more humane relations in society. That is why the use of art therapy tools in the educational process of a modern primary school is an opportunity for a child's self-discovery through artistic creativity. A promising area of research is the further study of art therapy as a means of forming the psychological stability of primary school students. Art therapy in elementary grades can rightfully be considered a health-preserving innovation that can be implemented at the level of an educational program, special course, innovative technology, through a system of creative methods integrated with other technologies of psychological and social work. Practice shows the effectiveness of art therapy in the educational process of a modern elementary school. With the use of art therapy methods, casual situations of communication are created, which helps to motivate the child for joint activities as much as possible. Such emotionally charged communication on the basis of cooperation will undoubtedly improve the outcome of any educational work in the elementary school.

Key words: *art therapy, art, teacher, six-year-old first-grader, modern primary school.*

Стаття надійшла до редакції 27.07.2024 р.

УДК 271.2:[37.035:172.15

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318059](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318059)

ПЕТРО КРАВЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-8898-5120

БОГДАН ДЕШКО

ORCID: 0009-0007-1097-6401

ВАСИЛЬ ФАЗАН

ORCID: 0000-0002-9823-3704

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ ПРАВОСЛАВНОГО ХРИСТІЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано, вплив Православної віри на процес виховання почуття патріотизму у молодого покоління. Також досліджено, що Православний християнин покликаний любити свою Вітчизну, яка має територіальний вимір, і своїх кровних братів, які живуть по всьому світу. Така любов є одним зі способів виконання заповіді Божої про любов до ближніх, яка включає любов до своєї родини, братів та сестер по вірі й громадян країни в якій він живе. Патріотизм православного повинен бути дієвим. Він повинен виявлятися у захисті своєї Батьківщини від ворога, праці на благо держави, участі у державному управлінні, культурному житті, у вихованні та навчанні.

***Ключові слова:** віра, православ'я, патріотизм, виховання, екуменізм.*

Постанова проблеми. Українське суспільство наших днів зараз перебуває у стадії формування нової єдності, ідентичності, зміні своїх поглядів і дуже важливо, щоб українці формували свою єдність на основі віри своїх предків – Православній вірі, яка об'єднувала та об'єднує українців починаючи з часів правління Володимира Великого до сьогодні, і саме тому усім нам потрібно зберегти цю єдність Православної віри, адже народ який живе в єдності – це сильний народ, і цією силою виступає – Православ'я.

Ми постараємося відповісти у нашій статті на такі питання : Чи можуть бути православні християни – патріотами? Як може Православна віра впливати на розвиток держави та народу?

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням впливу Православної віри на патріотизм займалися такі закордонні та вітчизняні вчені, а саме : В. Кротюк, В. Попович, Н. Волошина, Н. Ішук та багато інших. Ряд авторів закордонних науковців працюють над цим питанням. Зокрема професор філософії Єврейського університету в Єрусалимі Ігор Приморац написав наукову книгу : “Patriotism: Philosophical and political perspectives”, в якій описує патріотизм.

Багато хто з цих науковців є люди, що вірять, та є звісно і ті які не вірують, та коли ці люди починають вивчати суть буття людини, суть створення світу, вони приходять до однієї єдиної істини, що цей світ, людей, тварин, рослин створив вищий розум – Логос, і сама ціль існування людини полягає у тому, щоб з'єднатися зі своїм Творцем.

Мета та завдання. Метою статті є соціально – філософський огляд впливу православної віри на формування почуття патріотизм.

Методологія дослідження. Методологія має комплексний характер і базується на філософсько – антропологічному та соціально – філософському аналізі впливу православної віри на процес виховання майбутніх патріотів.

Результати. З аналізу праць святих отців ми можемо сказати, що Православний християнин це людина, яка любить в першу чергу Господа Бога та любить ближнього як самого себе, та звісно любить свою Батьківщину, і саме головне православна людина старається жити відповідно Заповідям Божим і дотримуватися цих Заповідей Божих. Це людина добра, відповідальна, доброзичлива, вірна своїй вірі, Богобоязна, в тому сенсі, що православна людина не боїться Бога, як чогось страшного, ні зовсім навпаки це означає, що Православна людина боїться образити свого Творця своїми поганими вчинками, тому вона старається робити все так, щоб не образити свого люблячого Батька. Православна людина знаходить у своїй у вірі в Єдиного Бога Отця, Бога Сина і Бога Духа Святого, все, що їй потрібно : віру, надію, любов, спокій, тишу, радістю і саме головне сенс свого життя, вона повністю довіряє Богу і вірить кожному слову Бога який є її турботливим Батьком і любить своїх дітей. Людина яка вірить знає все, що відбувається в її житті приводить ближче до Бога, тільки потрібно вірити та довіряти своєму Творцеві.

Патріотизм (від грецького яатріа – вітчизна) - любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-

політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищеназвані почуття та емоційні стани (Шинкарук, (Ред.), 2002, с. 471). Любові до своєї Батьківщини навчає сам Ісус Христос він тужить і оплакує Єрусалим і народ Свій: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків та каменуєш посланих до тебе! Скільки разів Я хотів зібрати дітей своїх, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, та ви не захотіли!» (Матвія. 23, 37). Ісус був лояльним підданим Римської імперії й сплачував податки кесарю (Матвія. 22, 16–21). Цим самим він нам показує, що Православний християнин покликаний любити свою Вітчизну, яка має територіальний вимір, і своїх кровних братів, які живуть по всьому світі. Така любов є одним зі способів виконання заповіді Божої про любов до ближніх, яка включає любов до своєї родини, братів та сестер по вірі й громадян країни в якій він живе. Патріотизм православного повинен бути дієвим. Він повинен виявлятися у захисті своєї Батьківщини від ворога, праці на благо держави, участі у державному управлінні, культурному житті, у вихованні та навчанні.

Починаючи ще з часів язичництва племена, що проживали на території сучасної України не можна було об'єднати, тому, що у всіх були різні вірування, обряди, ритуали. Патріотизм у ті часи полягав у захисті свого роду, дому, племені, своєї релігії, але ніяк не з метою об'єднання й утворення держави. Та з приходом Православної віри й прийняття Хрещення на території Київської Русі, усі племена були об'єднанні єдиною істиною – Православною вірою. З цих часів Православна Церква сформувала нові погляди, правила, та обряди, що допомогло сформувати ідентичність, менталітет та спокій у суспільстві. Як в часи Русі – України, так і надалі Православна віра відіграла значну роль у формуванні українського менталітету. Після прийняття Берестейської унії Православ'я України зазнало утисків, але українці вірні своїй церкві та своїм традиціям не здалися вони почали об'єднуватися у братства та засновувати школи, друкарні, і боротися за свою віру, словом та ділом, вони виховували дітей у Православних традиціях, друкували різну полемічну літературу, яка підтримувала дух українців в їхній боротьбі за право вільно вірити в ту віру в яку вони хочуть вірити. В епоху козацтва українці вели жорстоку боротьбу проти загарбників, допомагала їм у цьому Православна віра, жоден козак не йшов у бій не помолившись перед цим, в кожного козака був хрестик та невеличка ікона на якій міг бути зображений Господь Ісус Христос, Пресвята Богородиця, Архістратиг Михаїл чи якийсь святий. Віра додавала козакам сили та об'єднувала їх. Запорізькі козаки виступали істинними оборонцями Православної віри. Головна мета їхньої боротьби полягала в захисті та збереженні Православ'я як істинної віри предків. Були часи коли козаки єдині виступали на захисті Православної віри. Козаки будували церкви на честь Господа Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці та святих. Найбільше козаки шанували Пресвяту Богородицю, на її честь будували дуже багато храмів, особливою іконою у козаків була ікона «Покрова Пресвятої Богородиці», в день шанування цієї ікони, козаки обирали собі отамана, на території Запорізької Січі була збудована церква на честь Покрови Пресвятої Богородиці, цю ікону зображали на хоругвах, також коли йшли в похід брали копію цієї ікони з собою. Цим козаки показували свою відданість та любов до Пресвятої Богородиці, доказуючи, що без Православної віри неможлива єдність українського народу. Народ України у добу козацтва був об'єднаний у лоні Православної віри, що дало змогу хоч не довго, але утворити свою власну державу під назвою «Гетьманщина». Далі слідуючи по історії України, українці зазнавали різних утисків на свою віру з боку різних держав, яким на той час належали території сучасної України й тільки віра, надія та любов дали українцям сили це все пережити. Особливих гонінь та терору на свою Православну віру, мову, традиції українці зазнали у часи Радянського союзу коли комуністи вели жорстоку боротьбу проти Православної церкви, священнослужителів розстрілювали або відправляли до тюрми, церкви знищували або переформували під склади чи щось інше, людям забороняли вірити в Бога. В той час віруючі християни повинні були приховувати те, що вони є віруючими...адже за таке могли в кращому випадку позбавити партійного квитка якщо такий був в гіршому розстрілювали. Починала працювати пропаганда...віру Православних висміювали, пропагували свої комуністичні гасла на усіх можливих площинах. Все це продовжувалися роками репресії то вшухали то набирали нових обертів. Мета політики комуністів проти Православної церкви полягала у ліквідації церкви, ліквідації ідентичності українців, знищенні традицій українського народу і вихованню нового радянського покоління яке буде виконувати все, що скаже партія. Як наслідок в нашій країні почали виростати покоління які не вірять в Бога, та навіть у ті складні часи українці не забували віру своїх предків, вони таємно молилися, збиралися у таємних місцях для проведення Богослужінь, віра давала людям сил, люди мали надію, що все це пройде і вони зможуть жити в Незалежній Україні, вільно молитися та ходити до храму. Коли розпався Радянський союз, Незалежна Україна, яка взяла курс на демократію зіткнулася з проблемою спадщини тоталітарного режиму, влада України дозволила на законодавчому рівні, сповідувати кожному громадянину своє віросповідання, зокрема Православні могли знову вільно сповідувати свою віру, церкви почали відбудовувати та відкривати нові, люди почали знову ходити до церкви. Як ми бачимо українці боролися у різні часи за право сповідувати свою віру. Саме ця боротьба стала рушійною силою патріотизму українців відносно своєї віри. Батьківщини, народу який врешті – решт здобув свою Незалежність.

Православний патріотизм може бути різних типів : Перший тип – це люди глибокої віри. Це коли православна людина глибоко вірить та любить Господа Ісуса Христа, дотримується Божих заповідей, відвідує регулярно Богослужіння, бере участь у Святій Євхаристії, читає та вивчає Святе письмо. Такий патріот ставить на перше місце ставить Господа Бога, потім Вітчизну, родину і т. д. Він старається жити відповідно Християнських цінностей та виховує своїх дітей за допомогою них. Християнські цінності дані Господом Ісусом Христом людям для спасіння. Сюди відносяться добро, милосердя, любов, надія, віра, прощення, жертвність під цим поняттям сам Ісус Христос показує свою любов до людей, з початку своїм народженням, потім зціленням хворих, воскресінням мертвих, сходженням на хрест і розп'яттям на ньому заради спасіння людського роду, спокутуванням гріха людей і Воскресінням Господа Ісуса Христа з мертвих, Ісус Христос показує усім людям, що тепер у всіх них є шанс на спасіння, тільки потрібно полюбити Бога, відкритися йому і довіритися йому, дотримуватися заповідей Божих, а також любити ближнього свого як самого себе. Інший тип – це патріотизм, що прикривається церквою заради своєї власної вигоди, Такі патріоти дуже рідко відвідують церкву та беруть участь у житті церкви й дуже легко піддаються впливу глобалізації, у якій однією з задач є екуменізм – об'єднання усіх церков у єдину, православне духовництво та віруючі люди вважають це еретичною ідеєю, і закликають вірних чад своєї церкви боротися проти цього та свято відстоювати чистоту Православної віри. Викладене вище має значний вплив на Православний патріотизм, адже саме глобалізація сучасного світу може значно впливати на віру, а отже і майбутнє покоління нашої країни. Сучасний стан духовності українського суспільства зазнає кризового явища, молодому поколінню замість справжніх християнських цінностей пропонується духовний "сурогат" : насилля, розпуста, приниження і так далі. Головними інструментами поширення цього «сурогату» є ЗМІ, телебачення, інтернет і т. д. Сучасний світ пропагує вседозволеність і людина яка ніколи не знала Бога легко піддається його впливу. Люди почали менше вірити в Бога. Зараз як ніколи важливо виховати справжніх патріотів своєї віри, Батьківщини, родини.

Зараз коли наша країна переживає складні часи, нам усім потрібно об'єднатися, такою силою для об'єднання повинна стати – Православна віра. На нашу думку, за допомогою Православної віри, яка навчає любити Бога, любити ближнього свого як самого себе, любити та поважати своїх батьків, любити свою Батьківщину та при потребі захищати її, можна виховати молоде покоління, яке буде любити Бога, своїх батьків, свій народ, тому, що саме від того як ми виховуємо своїх дітей і буде залежати майбутнє держави. Ось, що казав про силу Православної віри у вихованні Старець Паїсій Святогорець : «Ми вкрай зіпсувалися! Як нас ще Бог терпить?» Він говорить, що байдужість до Бога призводить до байдужості до всього іншого, призводить до розпаду. «Віра в Бога — велика справа. Людина служить Богові, а потім любить своїх батьків, свій дім, своїх рідних, свою роботу, своє село, свою область, свою державу, свою Батьківщину. Той, хто не любить Бога, своєї сім'ї, той не любить нічого. І, природно, що Батьківщини своєї він не любить, тому що Батьківщина – це велика сім'я.» (Святогорець, 2007).

З цих слів ми можемо сказати, що вплив віри має дуже великий вплив на процес виховання майбутнього молодого покоління, людина яка вірить і любить Бога, любить і свою родину, Вітчизну, свій народ...буде робите усе, щоб зберегти та захистити при потребі свою віру, родину, Батьківщину. У виховних пріоритетах як загальнонаціональних, так і освітніх чітко формулюється розвиток високодуховної особистості, яка перш за все готова до мирного творення і захисту Вітчизни. Наше суспільство тепер глибоко розуміє якою ціною: життям, стражданнями, надзвичайними зусиллями народу й потугами держави дається нам право на вільне, незалежне життя. У цьому зв'язку національно-патріотичне виховання – не просто суспільний виклик, а крик нашої національної душі, мобілізація всього потенціалу країни (Бех, 2006, с. 164). Виховання наступних поколінь на основі Християнських цінностей дозволить виховати справжніх патріотів своєї Батьківщини, які й поведуть нашу країну до розквіту, стабільності, процвітання, а саме головне це покоління приведе нашу країну до Бога, навчить його любити, довіряти йому та опиратися на нього. Саме на цих цінностях стоїть Православна Церква, яка освячує природне в людині почуття прихильності до народу, який для нього свій і для якого він становить органічну частину. Вважати себе громадянином усього людського світу в істоті те ж, саме, – що зовсім не вважати себе громадянином і відмовлятися від будь-яких громадянських обов'язків. Роздільне існування різних народів зумовлено Самим Промислом Божим (Діяння 17:16). При єдності свого походження і головного призначення, народи мають кожен своє особливе тимчасове завдання і чим краще виконують його, тим більше сприяють загальному благу людського роду. Таким чином, не глобалізм, а патріотизм служить істинним вираженням любові до ближніх, яку дає нам православна церква, Тільки справжній патріот є водночас справжній друг людства і кращий ближній наш, а той, «хто про своїх, особливо ж про домашніх, не дбає, той відрікся від віри й гірше невірною» (1 Тим. 5: 8).

Висновки. Таким чином, ми можемо сказати, що вплив Православної віри має дуже великий вплив на процес виховання майбутнього молодого покоління, людина яка вірить і любить Бога, любить і свою родину, Вітчизну, свій народ...буде робите усе, щоб зберегти та захистити при потребі свою віру, родину, Батьківщину, тому, що Православна віра навчає любові до Бога, батьків, своєї Вітчизни. Православний

християнин покликаний любити свою Вітчизну, яка має територіальний вимір, і своїх кровних братів, які живуть по всьому світі. Така любов є одним зі способів виконання заповіді Божої про любов до ближніх, яка включає любов до своєї родини, братів та сестер по вірі й громадян країни в якій він живе. Патріотизм православного повинен бути дієвим. Він повинен виявлятися у захисті своєї Батьківщини від ворога, праці на благо держави, участі у державному управлінні, культурному житті, у вихованні та навчанні.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д. (2006). *Виховання особистості: Сходження до духовності*. Київ: Либідь.
- Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова*. Т. II: Духовне пробудження. Взято з <http://chtyvo.org.ua>
- Новий Завіт. Діяння святих апостолів в перекладі на українську мову. Праця комісії в справі перекладу Св. Письма при Богословському факультеті Кам'янець-Подільського державного українського університету. (1920). В кн. *Записки Кам'янець-Подільського державного університету* (Т. 5, с. 3-69). Кам'янець-Подільський.
- Шинкарук, В. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.

References

- Bekh, I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti [Personality education: Ascent to spirituality]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Blazhennoi pamiati starets Paisii Sviatohorets. Slova [Elder Paisius Svyatogorets of blessed memory. Words]*. (Vol. II: Dukhovne probudzhennia). Retrieved from <http://chtyvo.org.ua> [in Ukrainian].
- Novyi Zavit. Diiannia sviatykh apostoliv v perekladі na ukrainsku movu. Pratsia komisii v spravi perekladu Sv. Pysma pry Bohoslovskomu fakulteti Kamianets-Podilskoho derzhavnoho ukrainskoho universytetu [New Testament. Acts of the Holy Apostles translated into Ukrainian. The work of the commission on the translation of the Holy Scriptures at the Theological Faculty of the Kamianets-Podilskiy State Ukrainian University]. (1920). In *Zapysky Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu [Records of the Kamianets-Podilskiy State University]* (Vol. 5, pp. 3-69). Kamianets-Podilskiy [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

KRAVCHENKO P., DESHKO B., FAZAN V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE INFLUENCE OF ORTHODOX CHRISTIANITY ON THE FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM: SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyzes the influence of the Orthodox faith on the process of fostering a sense of patriotism among the younger generation. It was also researched that an Orthodox Christian is called to love his Motherland, which has a territorial dimension, and his blood brothers who live all over the world. Such love is one of the ways of fulfilling God's commandment to love one's neighbors, which includes love for one's family, brothers and sisters in faith, and citizens of the country in which one lives. Orthodox patriotism must be effective. He must show himself in the defense of his Motherland from the enemy, work for the good of the state, participate in state administration, cultural life, education and training. Research methods. The methodology has a complex nature and is based on a philosophical-anthropological and social-philosophical analysis of the impact of the Orthodox faith on the process of educating future patriots. Discussion. Today's Ukrainian society is currently at the stage of forming a new unity, identity, changing its views, and it is very important that Ukrainians form their unity on the basis of the faith of their ancestors - the Orthodox faith, which united and unites Ukrainians since the reign of Volodymyr the Great to this day, and that is why we all need to preserve this unity of the Orthodox faith, because a nation that lives in unity is a strong nation, and Orthodoxy acts as this force. Finally. Thus, we can say that the influence of the Orthodox faith has a very great influence on the process of educating the future young generation, a person who believes and loves God, loves his family, the Motherland, his people... will do everything to preserve and protect, if necessary, his faith, family, Motherland, because the Orthodox faith teaches love for God, parents, one's Fatherland. An Orthodox Christian is called to love his Motherland, which has a territorial dimension, and his blood brothers who live all over the world.

Key words: *faith, Orthodoxy, patriotism, education, ecumenism.*

Стаття надійшла до редакції 08.10.2024 р.

УДК 378.851:004.9

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318060](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318060)

ГРИГОРІЙ КУЗЬМЕНКО

ORCID: 0000-0002-7985-146X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ТЕТЯНА РИЖКОВА

ORCID: 0000-0002-2403-6396

ЮЛІЯ ОВСІЄНКО

ORCID: 0000-0002-4873-9061

Полтавський державний аграрний університет

МАТЕМАТИЧНЕ КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ЗАСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМНИХ STEM-ЗАВДАНЬ

У статті презентовано етапи розв'язання проблемних завдань у контексті STEM-навчання фізики, відповідно до яких розглянуто застосування комп'ютерних програмних середовищ MS Excel та GeoGebra для моделювання фізичних процесів в ході розв'язання проблемних завдань.

Ключові слова: STEM-освіта, математичне моделювання, проблемне завдання (ситуація), фізичний процес, комп'ютерне моделювання

Постановка проблеми. STEM-освіта стала одним з пріоритетних напрямків розвитку педагогічної науки 21-го сторіччя. Вона має стати тим інноваційним педагогічним спрямуванням, яке ґрунтується на поєднанні природничих наук (Science), технологій (Technology), технічних наук (Engineering) і математики (Mathematics), дасть можливість підготувати дітей і молодь до продуктивної діяльності у високотехнологічному світі. Гостра потреба сучасної та майбутньої економіки у кваліфікованих інженерних кадрах зумовила декларування на всіх рівнях, від ООН до урядових рішень, важливості організації й розвитку STEM-освіти. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. схвалено Концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), яка ґрунтується, зокрема, на Резолюції, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 25 вересня 2015 р., “Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року”, Звіті Європейського Парламенту “Заохочення досліджень STEM для ринку праці”, Інчхонській декларації “Освіта 2030” Всесвітнього освітнього форуму під егідою ЮНЕСКО й інших міжнародних документах. Метою розвитку STEM-освіти Концепція визначає комплексне поширення інноваційних методик викладання й об'єднання зусиль учасників освітнього процесу і соціальних партнерів у формуванні необхідних компетентностей здобувачів освіти, які дадуть можливість запропонувати розв'язання проблем суспільства, поєднавши природничі науки, технології, інженерію та математику. Одним з принципів впровадження STEM-освіти Концепція називає використання технологій розвивального та проблемного навчання (*Концепція розвитку природничо..., 2020*).

Запропонований нами в цьому дослідженні шлях розвитку STEM-освіти інтегрує застосування інформаційних технологій і математики з навчанням такої природничої науки з інженерним нахилом як фізика. Зокрема, ми розглядаємо в розрізі STEM-освіти математичне моделювання фізичних процесів за допомогою табличного процесору MS Excel і динамічного геометричного програмного середовища GeoGebra при розв'язуванні проблемних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження освітніх технологій на основі STEM-навчання розглянуто в роботах Т.І. Анісімової, Н.Р. Балик, О.В. Барни, О.І. Буковської, О. Бутурліної, С.М. Бревус, Т.А. Вакалюк, Д.В. Васильєвої, В.Ю. Величко, С.А. Гальченко, Л.С. Глоби, С.М. Дзюби, О.Б. Комової, Т.Г. Крамаренко, О.В. Лісового, Л.Г. Ніколенка, Р.В. Норчевського, В.В. Осадчого, О.С. Пилипенко, Н.І. Поліхун, М.А. Попової, В.В. Приходнюк, М.Н. Рибалко, Ф.М. Сабірової, С.О. Семерікова, І.А. Сліпучіної, Є.М. Смірнкової-Трибульської, О.Є. Стрижака, І.С. Чернецького, О.В. Шатунової, С. Баумера (С. Baumer), А.П. Карневала (А.Р. Carnevale), Т. Корбета (Т. Corbett), С.С. Думареска (С.С. Dumaresq), Х. Фірмана (Н. Firman), Х. Джанга (Н. Jang), І. Каніаваті (І. Kaniawati), П. Корбела (Р. Korbel), М. Мелтона (М. Melton), Б.К. Седжати (В.К. Sejati), Г. Сікманна (G. Siekmann), М. Сонга (М. Song) та інших.

О. Ляшенко вказує на STEM як на міжгалузевий підхід з інтеграції знань різних навчальних предметів, розглядаючи методи впровадження техніко-технічних знань у зміст шкільного курсу фізики. STEM-освіта є результативною, якщо набуде статусу дидактичної системи з чітко визначеною метою, відповідними методами, формами і засобами навчання (Ляшенко, 2023, с. 287).

Дослідження колег із Мексики (Dominguez, 2024, с. 7) зосереджено на інтеграції фізики й математики на основі моделювання в STEM-освіті для студентів першого курсу інженерних спеціальностей. Отримано позитивні висновки щодо аналізу моделей студентів, оцінки ефективності педагогічного підходу та переваг інтегративного навчання. Бібік Г.В. розглядає шляхи здійснення міждисциплінарних зв'язків для формування ключових компетентностей і політехнічних знань майбутніх учителів фізики у ході вивчення основних понять лінійної алгебри й аналітичної геометрії (Бібік, 2014, с. 248).

Застосування програмного засобу GeoGebra в розрізі STEM-освіти розглядається в роботах таких авторів, як R. Ziatdinov, J.R. Valles Jr, T. Bekene Bedada, F. Machaba, R. Md-Ali, K.M. Kim, G. Suweken, N. Budinski, J.M. Furner, T.H. Kramarenko, O.S. Pylypenko, V.I. Zaselskyi, M.K. Tomić, B. Aberšek, I. Pesek, O.V. Semenikhina, I.V. Shishenko, S. Urhan, M. Demir, Y. Zengin, Z. Lavicza, T. Prodromou, K. Fenyvesi, Z. Lavicza, T. Prodromou, K. Fenyvesi, V.V. Pikalova, H. Zulnaidi, E. Oktavika, R. Hidayat, S. Gökçe, P. Güner та інших. Преважна більшість з них розглядають впровадження цього програмного середовища в навчання математики. Наприклад, ці дослідники показують, як інтеграція GeoGebra в схему навчання може допомогти покращити навички та знання студентів шкіл і університетів у численних математичних курсах, таких як обчислення, математична статистика, лінійна алгебра, лінійне програмування, автоматизоване проектування, комп'ютерна геометрія, дизайн, аналітична і проєктивна геометрія та графічне представлення (Ziatdinov R., 2022, с. 398). Показують, як одночасне використання MS Excel і GeoGebra може покращити результати навчання студентів інженерних факультетів аграрних університетів під час вивчення основ математичного моделювання на прикладі математичної моделі механічного руху двох тіл із їх пружним зіткненням (Flephantov L., 2019, С. 864).

Досліджень застосування GeoGebra в галузі навчання фізики значно менше. Розробки в цьому напрямку вели М. Malgieri, P. Onorato, A. de Ambrosis, T. Walsh, K. Hruba, J. Vesenska, P. Kolář, D. Marciuc, C. Miron, E. S. Barna, L. Solvang, J. Haglund, A. Teichrew, R. Erb, F.-S. Chiriacescu, B. Chiriacescu, I.S. Diolatzis, G. Pavlogeorgatos та інші. Огляд публікацій показав, що функції GeoGebra є цінними для навчання фізики (Solvang, 2021). Наприклад, взаємозв'язок між алгебраїчними, геометричними і числовими представленнями дає можливість аналізувати відеозаписи та зображення реальних експериментів, даючи учням можливість отримати інтуїтивне розуміння фізичних явищ для формалізованого їх представлення. Можливість доповнювати фотографії та відео реальних експериментів віртуальними об'єктами, робить GeoGebra придатним інструментом для демонстрації формалізованих представлень фізичних явищ і понять, таких як вектори, у більш зручному й інтуїтивно зрозумілому вигляді. Використовуючи GeoGebra, педагоги можуть створювати власні комп'ютерні симуляції або змінювати існуючі симуляції, які є у вільному доступі на веб-сайті цього програмного засобу. Це надає вчителям можливість вибору бажаного підходу до навчання фізики. Крім того, учні можуть усвідомити роль комп'ютерного моделювання у фізиці, беручи участь у процесі створення моделей фізичних явищ (Solvang, 2021). Розроблено методичні рекомендації щодо використання електронного засобу GeoGebra при розв'язуванні задач із кінематики для вчителів фізики (Єрмакова-Черченко, 2022, с. 7). Показано, що впровадження під час STEM-навчання у контексті інноваційних технологій заохочує здобувачів вищої освіти до пошуку нестандартних рішень, командної роботи в групах, розробці нових ідей, що мотивує студентів до саморозвитку та подальшої пізнавальної діяльності (Кузьменко, 2024, с. 17).

Вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким присвячено цю статтю. Зазначені науково-педагогічні дослідження пояснюють різні аспекти і методи впровадження STEM-освіти, в тому числі застосування математичного моделювання, зокрема засобами GeoGebra, навіть відображають його впровадження у вивчення окремих фізичних процесів та явищ, проте питання математичного комп'ютерного моделювання фізичних процесів як основи методики розв'язування проблемних STEM-завдань розроблено недостатньо.

Мета роботи – розробка та впровадження в освітній процес ЗВО технології STEM-навчання фізики на основі математичного моделювання фізичних процесів програмними засобами MS Excel і GeoGebra як важливого компонента розв'язування проблемних ситуацій.

Завдання статті – окреслити аспекти впровадження STEM-підходів до навчання фізики; сформулювати етапи розв'язування проблемних завдань під час STEM-навчання фізики; впровадити запропоновані етапи в освітній процес; з'ясувати можливості застосування середовищ MS Excel і GeoGebra у моделюванні фізичних явищ при розв'язуванні проблемних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Впровадження STEM-навчання повинно бути зосереджене на цілях і результатах здобутих знань та отриманих навичок здобувачами вищої освіти, тому слід враховувати рівень знань студентів і доступні можливості щодо втілення тієї чи іншої технології. Занадто ускладнена діяльність може призвести до зниження мотивації до навчання, викликавши при цьому відношення до STEM-освіти як негативний досвід. Поступове підведення студентів до практичної діяльності повинно передбачати на початковому етапі додавання відповідних завдань в зміст навчальних дисциплін, а потім впровадження проблемних ситуацій та організацію командної роботи під час їх вирішення.

У процесі STEM-навчання слід зосереджувати здобувачів вищої освіти на тому, що вирішення проблемної ситуації повинно бути націлене на застосування технічних, математичних, інженерних знань в тісному поєднанні з науковими теоріями та фактами з врахуванням творчого підходу. У контексті вибору проблемної ситуації слід зосереджуватися на тому, що вона є реалістичною, відповідає досліджуваній тематиці навчальної дисципліни та майбутній професійній діяльності.

При розв'язуванні проблемних ситуацій рекомендується дотримуватися послідовності певних етапів, яка була розроблена нами в результаті власних педагогічних спостережень і вивчення досвіду науковців (рис. 1).

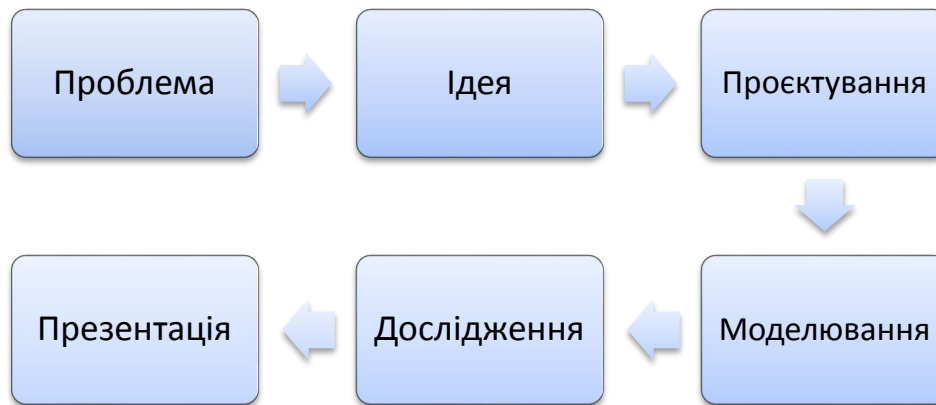

Рис. 1. Етапи вирішення проблемної ситуації

Зміст запропонованих етапів висвітлено у таблиці 1. Зауважимо, що проходження етапів передбачає тісне співробітництво з викладачами, серед яких є викладач-координатор проєкту, який зосереджується на консультуванні з питань фізики, корегуванні дій групи дослідників, регламентації тривалості кожного етапу, верифікації ступеня завершеності етапу. При цьому, не менш важливим на окремих етапах є консультування викладачами інших навчальних дисциплін, які є дотичними до вирішення проблемної ситуації.

Таблиця 1

Зміст етапів вирішення проблемної ситуації

Назва етапу	Зміст етапу
Постановка проблеми	Формулювання проблемної ситуації наближеної до реального життя або фахової діяльності; постановка комплексу запитань щодо проблемної ситуації для висунення гіпотез
Формування ідеї	Обговорення, групові дискусії, формулювання гіпотез та їх аналіз; пошук літературних джерел, наукових досліджень за тематикою; пошук аналогій з використанням знань з фізики й інженерних технологій
Проєктування	Створення прототипів реалізації проблемної ситуації; представлення запропонованих рішень за допомогою рисунків, схем, 3D моделей, алгоритмів тощо
Моделювання	Створення теоретичної математичної моделі
Дослідження	Проведення натурних фізичних експериментів з прототипом, математична інтерпретація отриманих результатів, вибір релевантного програмного забезпечення для побудови і дослідження моделі, порівняння одержаних результатів під час натурних експериментів, створення уточненої математичної моделі, пошук і пояснення розбіжностей
Презентація	Створення презентації результатів проєкту, групові дискусії й обговорення одержаних результатів, проведення узагальнень і підведення висновків з врахуванням відомих раніше та з'ясованих під час дослідження знань з фізики, техніки, інженерії, математики, що стосуються вирішення проблемної ситуації; з'ясування ролі вирішення проблемної ситуації у формуванні компетенцій майбутнього фахівця

Розглянемо в контексті підготовки майбутніх фахівців інженерних і педагогічної галузей приклад розв'язування проблемного STEM-завдання з фізики. На першому етапі створюємо проблемну ситуацію: під час руху транспортних засобів по ґрунтовій дорозі або покритті з камінцями виникає явище підкидання колесами цих об'єктів. Внаслідок цього камінці або ґрунтові частинки різних розмірів можуть пошкоджувати інші транспортні засоби, що знаходяться поряд. Завдання: вивчити фізичний процес, створити та дослідити математичну модель, надати рекомендації для водіїв транспортних засобів.

Формулювання комплексу запитань щодо проблемної ситуації для висунення гіпотез: “Який фізичний процес лежить в основі даного явища?, Як описати даний процес з точки зору фізики?, Як створити модель-аналогію та провести експерименти для підтвердження даного факту?, Чи можливо уникнути даного явища під час руху?, Чим загрожує дане явище для руху транспортного засобу і можливих транспортних засобів, що рухаються за ним?”

На етапі формування ідеї в результаті групової дискусії виносяться гіпотеза щодо того, який саме вид моделі фізичного процесу можна застосувати. В нашому прикладі це рух тіла, кинутого під кутом до горизонту. Роль викладача на даному етапі полягає у дотриманні під час дискусії науковості, логічності та реалістичності висунутих гіпотез.

На етапі проектування розглядаються варіанти знаходження натурних прототипів реалізації моделі фізичного процесу, а саме врахування того, що камінець починає рух з великою початковою швидкістю, яку задає колесо автомобіля. Прототипом обирається балістичний пістолет, кулька якого отримує визначену початкову швидкість, траєкторія руху кульки наближена до руху камінця, напрям вектору швидкості може змінюватися в діапазоні кутів від 0 до 90°.

Етап моделювання фізичного процесу передбачає вибір формул для визначення швидкості руху кульки, висоти підняття, дальності польоту кульки балістичного пістолету.

Проведені натурні експерименти з використанням балістичного пістолету на етапі дослідження дозволяють прослідкувати траєкторію руху, визначити тривалість, висоту і дальність польоту. За результатами експериментів створено графічні залежності та виведено математичну модель засобами табличного процесора MS Excel, середовище якого дозволяє описати тенденцію зміни параметрів і представити їх у графічному виконанні (рис. 2).

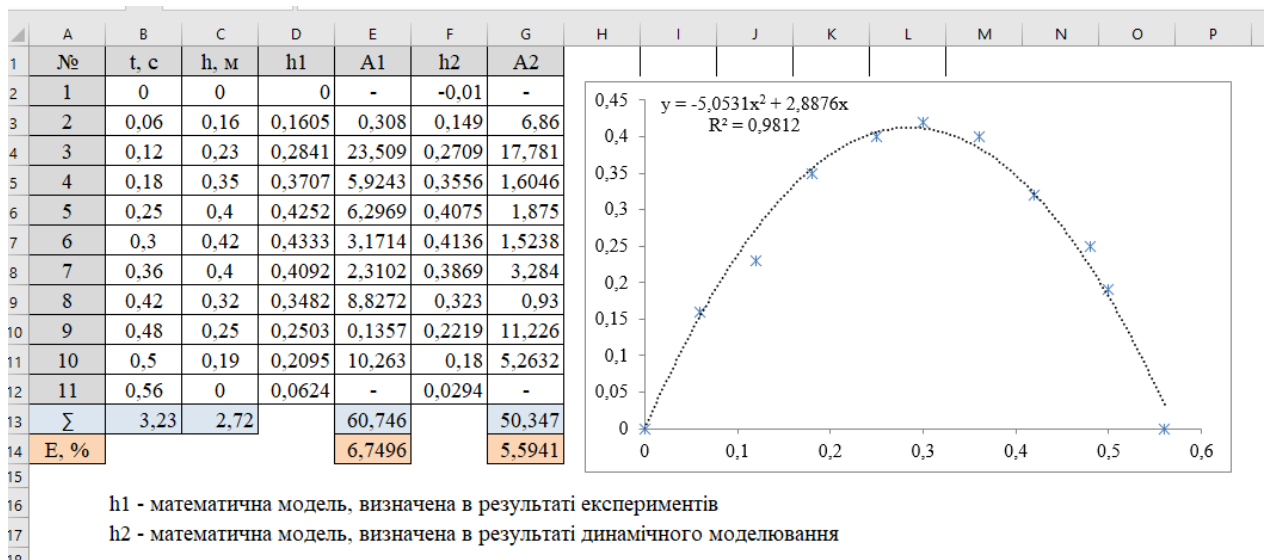

Рис. 2. Результати знаходження й аналізу аналітичних залежностей (етапи моделювання та дослідження) в MS Excel

Для прослідковування динаміки розвитку теоретичної моделі використано середовище GeoGebra, де теоретична математична модель порівнюється зі створеною в результаті проведених натурних експериментів (рис. 3).

Презентація як заключний етап передбачає висвітлення результатів вирішення проблемної ситуації та групові дискусії. Представлена динамічна модель в GeoGebra дозволяє демонструвати модель зміни траєкторії польоту камінця зі зміною швидкості руху автомобіля (рис. 4).

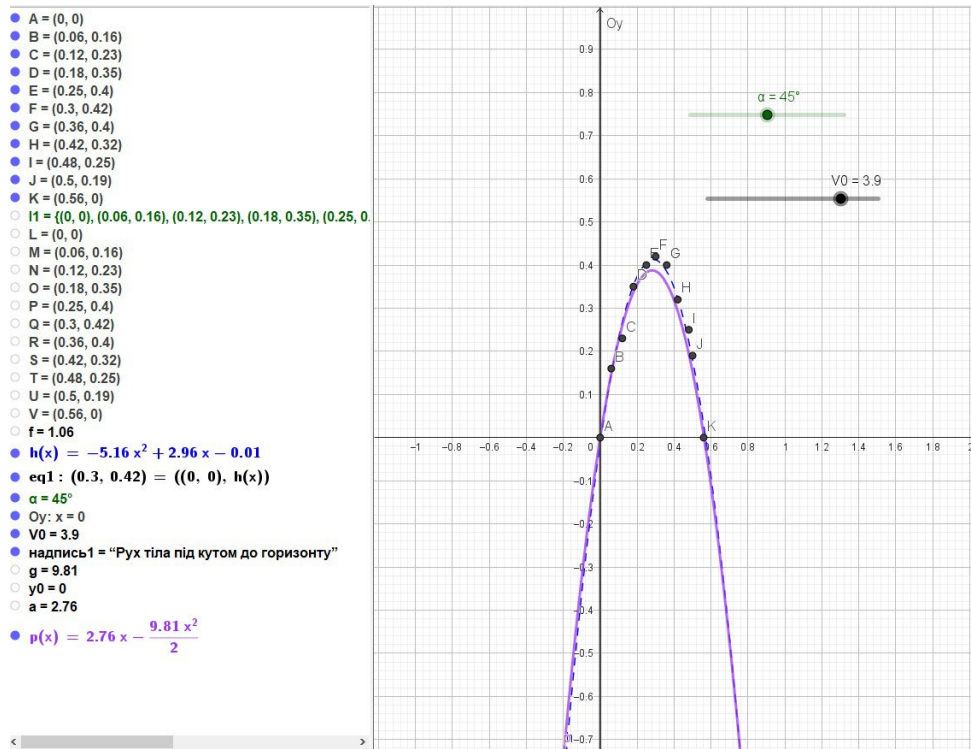

Рис. 3. Побудова моделі руху кульки балістичного пістолета в GeoGebra

Студенти також формулюють висновки й рекомендації, серед яких слід виділити: якщо на дорозі позначено ремонтні роботи чи кам'яниста дорога, то водії повинні знижувати швидкість руху транспортного засобу, під час руху по дорозі з ґрунтовим покриттям рекомендовано дотримуватися безпечної відстані між транспортними засобами, знижувати швидкість руху й уникати обгону, якщо в цьому немає необхідності. Водіям також слід пам'ятати, що утворена тріщина у лобовому склі від камінця може спричинити подальшу його руйнацію під час руху та спровокувати аварійні ситуації.

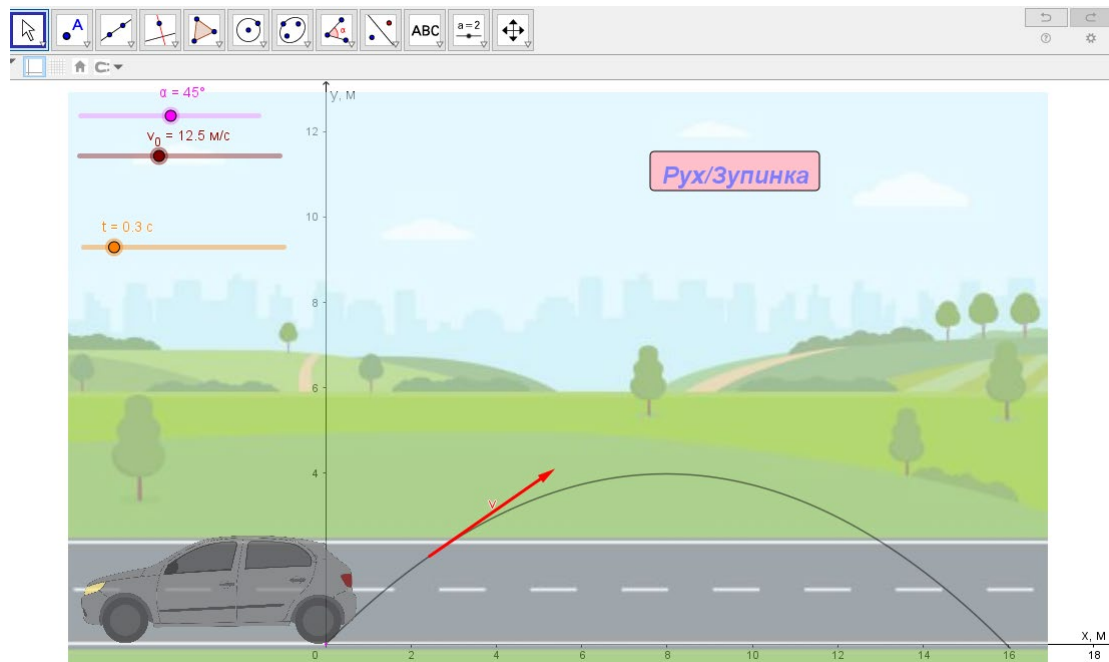

Рис. 4. Змодельована проблемна ситуація в GeoGebra

Результати моделювання фізичного процесу в MS Excel дозволяють побудувати діаграму розсіювання експериментальних значень навколо графіка апроксимуючої функції. Рівняння апроксимуючої функції, з певними уточненнями, можна вважати математичною моделлю, що описує залежність між даними

експерименту. Можливості MS Excel дозволяють одержати кілька видів математичних моделей, що забезпечує експериментатору можливість вибору найбільш адекватної з них шляхом порівняння з відомими фізичними моделями. Щодо дослідження динаміки фізичного процесу, описаного математичною моделлю, то можливості GeoGebra розраховані на більш ретельне вивчення поведінки функції, що визначається зміною параметрів.

На рисунку (рис. 3) видно, що обидві математичні моделі, створені в MS Excel (рис.2) і GeoGebra (рис. 3) практично співпадають. Слід зазначити, що результати моделювання в GeoGebra є більш точними $E(A2) = 5,60\%$ у порівнянні з MS Excel $E(A1) = 6,75\%$, хоча обидві моделі є достатньо якісними (числове значення відносної похибки обчислень не перевищує 8-10 %).

Висновки. Визначені особливості використання нашого підходу дають можливість стверджувати, що тісне поєднання застосування програмних середовищ MS Excel та GeoGebra і математичного моделювання у процесі STEM-навчання фізики дозволяє виконати, по-перше, міждисциплінарний контекст, що полягає у поєднанні фізичних експериментів, математичної аналітики й інформаційних технологій, по-друге, розвивати творчі здібності, що є одним з важливим аспектів STEM-навчання, по-третє, розвивати м'які компетентності комунікації та командної роботи.

В результаті впровадження в освітній процес ми переконались, що поєднання запропонованих нами етапів розв'язування проблемної ситуації з фізики з математичним моделюванням фізичних процесів програмними засобами MS Excel і GeoGebra, а також натурним експериментом, утворюють ефективну технологію STEM-освіти, яка може бути в нагоді як керівництво до дій для викладачів і здобувачів вищої освіти.

Перспективами подальшої розробки є дослідження застосування програмних середовищ MS Excel та GeoGebra в організації більш складної проектної діяльності в контексті STEM-освіти.

Список використаних джерел

- Бібік, Г. В. (2014). Міждисциплінарна інтеграція як основа якісної математичної освіти майбутніх учителів фізики. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*, 66, 247-253. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_44.
- Єрмакова-Черченко, Н. О. (2022). Використання електронного засобу GEOGEBRA при розв'язуванні задач з фізики. *Інформаційні технології в освіті*, 1 (50), 7-18.
- Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти):* схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8>.
- Кузьменко, Г. М., Рижкова, Т. Ю. (2024). Робототехніка у розвивальному навчанні студентів фізики як технологія реалізації STEM-освіти. *Імідж сучасного педагога*, 4 (217), 13-18. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4\(217\)-13-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-13-18)
- Ляшенко, О. І. (2023). Способи імплементації техніко-технологічних знань у зміст шкільного курсу фізики. В кн. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи: збірник тез доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 285-288). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка.
- Dominguez, A., De la Garza, J., Quezada-Espinoza, M., & Zavala, G. (2024). Integration of Physics and Mathematics in STEM Education: Use of Modeling. *Education Sciences*, 14(1), 20. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci14010020>.
- Flephantov, L., & Ovsienko, Y. (2019). The Simultaneous Use of Excel and GeoGebra to Training the Basics of Mathematical Modeling. *ICTERIA*, 15, 864-879. DOI: 10.31812/123456789/3173.
- Solvang, L., & Haglund, J. (2021). How can GeoGebra support physics education in upper-secondary school – a review. *Physics Education*, 56 (5), 055011. DOI: <https://doi.org/10.1088/1361-6552/ac03fb>
- Ziatdinov, R., & Valles, JR. Jr. (2022). Synthesis of Modeling, Visualization, and Programming in GeoGebra as an Effective Approach for Teaching and Learning STEM Topics. *Mathematics*, 10 (3), 398. DOI: <https://doi.org/10.3390/math10030398>.

References

- Bibik, H. V. (2014). Mizhdystyplinarna intehratsiia yak osnova yakisnoi matematychnoi osvity maibutnikh uchyteliv fizyky [Interdisciplinary integration as the basis of quality mathematical education of future physics teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky [Collection of scientific papers. Pedagogical sciences]*, 66, 247-253. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_44 [in Ukrainian].
- Dominguez, A., De la Garza, J., Quezada-Espinoza, M., & Zavala, G. (2024). Integration of Physics and Mathematics in STEM Education: Use of Modeling. *Education Sciences*, 14 (1), 1-20. DOI: 10.3390/educsci14010020.
- Flephantov, L., & Ovsienko, Y. (2019). The Simultaneous Use of Excel and GeoGebra to Training the Basics of Mathematical Modeling. *ICTERIA*, 15, 864-879. DOI: 10.31812/123456789/3173.

- Kontseptsiiia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) [The concept of the development of science and mathematics education (STEM education)]:* skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. No. 960-p. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8> [in Ukrainian].
- Kuzmenko, H. M., & Ryzhkova, T. Yu. (2024). Robototekhnika u rozvyvalnomu navchanni studentiv fizyky yak tekhnolohiia realizatsii STEM-osvity [Robotics in the developmental education of physics students as a technology for implementing STEM education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4 (217), 13-18. DOI: 10.33272/2522-9729-2024-4(217)-13-18 [in Ukrainian].
- Liashenko, O. I. (2023). Sposoby implementatsii tekhniko-tekhnolohichnykh znan u zmist shkilnoho kursu fizyky [Methods of implementation of technical and technological knowledge in the content of the school physics course]. In *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychkykh nauk v konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly [Training of future teachers of physics, chemistry, biology and natural sciences in the context of the requirements of the New Ukrainian School]: zbirnyk tez dopovidei V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* (pp. 285-288). Ternopil: TNPU imeni Volodymyra Hnatiuka [in Ukrainian].
- Solvang, L., & Haglund, J. (2021). How can GeoGebra support physics education in upper-secondary school – a review. *Physics Education*, 56 (5), 055011. DOI: 10.1088/1361-6552/ac03fb.
- Yermakova-Cherchenko, N. O. (2022). Vykorystannia elektronnoho zasobu GEOGEBRA pry rozv'iazuvanni zadach z fizyky [Using the GEOGEBRA electronic tool for solving physics problems]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti [Information technologies in education]*, 1 (50), 7-18. DOI: 10.14308/ite000753 [in Ukrainian].
- Ziatdinov, R., & Valles, JR. Jr. (2022). Synthesis of Modeling, Visualization, and Programming in GeoGebra as an Effective Approach for Teaching and Learning STEM Topics. *Mathematics*, 10 (3), 398. DOI: 10.3390/math10030398.

KUZMENKO H.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

RYZHKOVA T., OVSIENKO Iu.

Poltava State Agrarian University, Ukraine

MATHEMATICAL COMPUTER MODELLING OF PHYSICAL PROCESSES AS A WAY OF SOLVING PROBLEMATIC STEM TASKS

The article is devoted to the implementation of STEM approaches in the process of teaching physics. It is noted that an important factor in the process of teaching physics is practical activity aimed at solving problematic real-world tasks or situations. The stages of solving problematic tasks in the context of STEM-teaching physics are proposed: problem statement, idea formation, design, modelling, research, presentation. The implementation of the stages of solving problematic tasks in the context of STEM-teaching physics is presented by an example. The features of the implementation of MS Excel and GeoGebra computer software environments for modelling physical processes are revealed. It is emphasised that the MS Excel and GeoGebra software environments for mathematical modelling of physical processes are complementary, which allows expanding the scope of research, including full-scale physical experiments and conducting a refinement of the created models. The results of the study show that the implementation of STEM-teaching physics with the use of mathematical modelling of physical processes using the MS Excel and GeoGebra software environments has an interdisciplinary context, promotes the formation of creative abilities and soft skills, which contributes to improving the quality of education, professional training of future specialists in engineering and pedagogical specialties.

Key words: *STEM education, mathematical modelling, problem task (situation), physical process, computer modelling.*

Стаття надійшла до редакції 29.09.2024 р.

УДК 37.07: 373.5-044.227

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318063](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318063)

ТЕТЯНА КУЧАЙ

ORCID: 0000-0003-3518-2767

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м.Берегове

ОЛЕКСАНДР КУЧАЙ

ORCID: 0000-0002-9468-0486

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м.Київ

НАТАЛІЯ КОРИТАН

ORCID: 0009-0007-5167-0687

Перша міська гімназія Черкаської міської ради, м.Черкаси

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються теоретичні основи управління освітньою діяльністю учнів профільної школи.

Практичні працівники шкіл визнають недостатність своєї теоретичної підготовки з теорії управління. Водночас не можна сказати, що вчені не займаються вивченням питань теорії управління. Безперечно, школа має свою специфіку, особливості. Однак будь-якому досліднику (теоретику, практику) слід пам'ятати, що діалектична сутність теорії управління доведена і, отже, вона має загальний, всепроникний характер, а її загальні закономірності виявляють себе в будь-якому вигляді управлінської діяльності, у будь-якому змісті роботи керівника.

Систему управління якістю середньої освіти не можна запровадити одночасно. Вона формується послідовно, поетапно, відповідно до програми її становлення та розвитку. Управління якістю освіти – це не лише досягнення його певного рівня, а й забезпечення позитивної динаміки його зміни.

Динамічний розвиток макросередовища школи, що надає освітні послуги, розкриває необхідність постійного контролю ситуації, що складається, і внесення відповідних коректив у свою діяльність, що дозволить зберегти і зміцнити конкурентні позиції. Створення єдиного освітнього простору потребує застосування нових методів управління, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності та якості послуг освітнього закладу. Усвідомлення людини, її знань, компетенцій, креативності у виборі та ухваленні нетривіальних рішень як досягнення найвищої суспільної цінності є характерною рисою сучасної дійсності. У зв'язку з цим підвищення конкурентоспроможності та якості може стати пусковим механізмом, який ініціює новий якісний етап у розвитку освітніх послуг.

***Ключові слова:** управління освітньою діяльністю, учні, профільна школа, освіта, учителі.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Складні соціально-економічні, політичні та культурно-світоглядні зміни, які відбулися у світі наприкінці ХХ ст., висувають нові завдання перед системою освіти. У ХХІ ст. відбувається зміна освітньої парадигми. Якщо ще вчора було чітко позначено соціальне замовлення на тип людини, тип мислення, і вся освітня система була покликана забезпечити виконання цього замовлення, то сьогодні школа повинна надавати освітні послуги у відповідь на освітні потреби як суспільства в цілому, так і індивіда окремо (Карамушка, 2005).

Базовою ланкою освіти сьогодні залишається загальноосвітня школа. Її модернізація передбачає орієнтацію освіти у розвиток особистості, її пізнавальних, творчих особливостей, формування досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності на ключові компетенції, що визначають сучасну якість освіти. Лише та особистість, яка має: високий рівень загальноосвітньої підготовки; вміння вчитися самостійно; уміння приймати самостійні рішення у різних життєвих ситуаціях; вміння швидко адаптуватися у будь-якому колективі; мати позитивні моральні якості, ставати конкурентоспроможною (Гадецький, 2004).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію і практику освітньої складової управління закладом розкрито у працях: Б. Андрушківа, Є. Березняка, В. Бондаря, В. Бегея, М. Вебера, Т. Давиденка, Л. Даниленко, А. Димитрієва, Г. Єльнікової, Л. Калініної, Л. Карамушки, Н. Коломінського, Ю.Конаржевського, В. Маслової, З. Онишківа, Н. Островерхової, Є. Павлютенкова, В. Пікельної, В. Пуцова, М. Поташника, Т. Сорочан, Є. Тонконової, Ф. Хміль, Є. Хрикова, Т. Шамової та ін.

Мета статті: розкрити у статті теоретичні основи управління освітньою діяльністю учнів профільної школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших складових процесу реалізації профільного навчання є психолого-педагогічна підтримка самовизначення учнів. Вона розуміється нами як сприяння формування особистості, здатності приймати самостійні рішення у виборі життєвої та професійної стратегії, через реалізацію особистісно орієнтованого підходу у навчанні. Психолого-педагогічне супроводження саморозвитку учнів у профільному навчанні здатне здійснювати рефлексію навчальної та позанавчальної діяльності; бути самостійним і відповідальним у реалізації особистісних виборів, тобто суб'єктного початку учня, в уявленні про себе та свої здібності, сформувані суб'єктну позицію, забезпечити комплексне вирішення завдань особистісного розвитку учня засобами освіти (Крижко, Немченко, Голік, Шумілова, 2016).

Освіта має величезну систему, що налічує безліч організацій, у яких навчаються та працюють дуже багато індивідів. Така велика сфера діяльності не може існувати сама по собі без взаємодії з іншими сферами діяльності та державою в особі державних інституцій. Проблеми системи освіти торкаються практично всіх членів нашого суспільства – всі ми є батьками, учнями (буває, що й одночасно), працівниками системи освіти, бабусями та дідусями тощо. Отже, у сфері освіти перетинаються інтереси багатьох, а то й усіх суб'єктів суспільних відносин, що, природно, вимагає узгодження цих інтересів та його реалізації (Васильченко, 2007).

Для того, щоб система освіти працювала «в одному напрямку», здійснювала необхідну суспільству, державі та особистості освітню діяльність, нею необхідно керувати, тобто здійснювати відокремлену діяльність, яка забезпечує таку організацію основної діяльності, яка сприяє досягненню поставленої перед цією основною діяльністю мети. Управління виникає там, де є кілька пов'язаних спільною діяльністю елементів (людей, організацій) і має місце спільна мета такої діяльності. Воно є діяльністю, що характеризується наступними основними рисами:

- відокремлена, що здійснюється окремо від основної діяльності спеціально виділеними для її здійснення людьми та (або) організаціями у спеціально відведений для цього час. Інакше кажучи, управління в освіті здійснюється або має здійснюватись окремо від освітнього процесу);
- що забезпечує збереження та підтримку освітнього процесу за допомогою його планування, організації, мотивації викладачів та учнів та контролю за ходом освітнього процесу;
- що забезпечує досягнення цілей, які стоять перед системою освіти як у час, так і в історичному (стратегічному) плані.

Управління виконується суб'єктом - особою чи групою осіб, об'єднаної якимось організованим чином. Група осіб, організація чи кілька організацій, здійснюють основну діяльність, досягнення мети (цілей) які спрямовано на управлінську діяльність, називаються об'єктом управління (Гадецький, 2004).

Як об'єкт управління можуть виступати практично будь-які тим чи іншим чином виділені безлічі осіб або організацій за умови, що їхня діяльність спрямована на досягнення єдиної мети, і ціль ця усвідомлена, виражена, прийнятна, існує потреба в її досягненні.

Будь-яке управління має вирішувати такі основні завдання.

1. Оцінка стану – визначення місця об'єкта управління щодо цілей, що стоять перед ним.
2. Планування – визначення шляхів (напрямів) переміщення об'єкта управління в новий стан, більш наближене до цілей, що стоять перед ним.
3. Організація – створення необхідних умов, структур, колективів, ресурсів тощо, на виконання запланованих заходів.
4. Мотивація – створення спонукальних мотивів для людей, які виконують заплановані заходи.
5. Контроль результатів – перевірка результатів виконаних робіт з погляду досягнення поставленої мети (Павлютенков, 2011).

Процес управління носить безперервний характер – кожний вплив викликає зміну стану об'єкта управління, що вимагає зіставлення з метою і повторення дій у тій самій послідовності.

Друга думка про необхідність громадського управління освітою – педагогічна. Тут акцент робиться на вихованні громадянських якостей, необхідних для життя в демократичному суспільстві – громадянської самосвідомості, навичок соціальної активності, розуміння устрою громадського управління, мотивації та навичок прийняття рішень тощо. Ця позиція зводиться до того, що необхідно вже на ранніх стадіях формування особистості прищеплювати не лише демократичні цінності, а й конкретні вміння та навички відповідних дій, певної культури та стандартів соціальної поведінки. Ця думка фактично продовжує першу, і вона дуже логічна. Школа залишається основним соціальним інститутом, відповідальним за якість соціалізації нового покоління, здатним забезпечити відтворення існуючих та проектування нових соціальних відносин, їх розвиток та вдосконалення (Немченко, Крижко, Боднар та ін., 2022).

У громадянському суспільстві мають бути громадяни, які готові до практичних дій або мають необхідні компетенції, як тепер заведено говорити, але для цього необхідні інші педагогічні технології. Різні форми шкільного самоврядування повністю відповідають цьому завданню. У практиці шкільного життя відомо

багато прикладів розвитку зразків шкільної демократії – шкільні республіки зі своїми законодавчими та виконавчими органами, судами тощо, просто шкільні поради, різні дитячі організації та рухи.

На цьому підході засновані різні моделі «шкільних республік», «шкіл самоврядування» та інший досвід. При такому підході механізми включення шкільної громадськості в управління, що використовуються, повинні бути адекватні саме освітнім завданням (Карамушка, 2005).

Потрібно виділити комплекс завдань управління шкільним життям, який може бути під силу непрофесіоналам – учасникам освітнього процесу, але водночас задач мотиваційно привабливих. Це можуть бути питання режиму роботи школи, термінів канікул, наявності та виду форми, організації харчування, позаурочних занять тощо.

Вирішення цих питань може бути передано громадським органам без шкоди для основних результатів освітнього процесу. Фактично тут використовується варіант навчання дією, який, однак, також має бути доповнений хоча б мінімальним обсягом теоретичних знань. Іншими словами, побудова громадського управління з цих позицій - це насамперед питання ефективних педагогічних технологій, що забезпечують у результаті формування у дітей необхідних якостей (Гадецький, 2004).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Щодо розуміння сутності управління освітою взагалі та управління школою, зокрема, існують дві основні точки зору. Відповідно до однієї з них, управління освітою є самостійною частиною загальної структури педагогічної діяльності, яка відіграє важливу роль у розвитку суспільства. Відповідно до іншої точки зору управління освітою є складною ієрархічною системою.

Її верхній рівень утворює громадське та державне управління системою освіти, на наступних рівнях розташовуються органи регіонального та галузевого управління, а згодом – органи управління конкретними навчальними закладами. Нарешті, нижній (щодо управлінської ієрархії, а чи не щодо важливості) рівень становить управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів як справді невід'ємна частина педагогічної діяльності вчителя. Вона відноситься як до процесу проектування змісту відповідного навчального курсу та раціональних педагогічних технологій його реалізації, так і до організації кожної лекції, практичного чи лабораторного заняття, інших форм навчання.

Список використаних джерел

- Васильченко, Л. В. (2007). *Управлінська культура і компетентність керівника*. Харків: Основа.
- Гадецький, М. В. (2004). *Організація навчального процесу в сучасній школі: навчально-методичний посібник [для вчителів, керівників навчальних закладів, слухачів ІПО]*. Харків: Веста.
- Карамушка, Л. М. (2005). *Управління закладами середньої освіти*. В кн. В. Андрієвська (Упоряд.), *Психологічний довідник вчителя* (Кн. 4, с. 34-36). Київ: Главник.
- Крижко, В., Немченко, С., Голік, О., Шумілова, І. (2016). *Управління освітою: рефлексивний підхід: кол. монографія*. Бердянськ: Вид-ць Ткачук О.В.
- Немченко, С. Г., Крижко, В. В., Боднар, О. С., Радул, В. В., Старокожко О. М., Кондратенко, Ю. І. (2022). *Управління закладом освіти: підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів*. Бердянськ: БДПУ.
- Павлютенков, Є. М. (2011). *Мистецтво управління школою*. Харків: Основа.

References

- Hadetskyi, M. V. (2004). *Orhanizatsiia navchalnoho protsesu v suchasni shkoli [Organization of the educational process in a modern school]: navchalno-metodychnyi posibnyk [dlia vchyteliv, kerivnykiv navchalnykh zakladiv, slukhachiv IPO]*. Kharkiv: Vesta [in Ukrainian].
- Karamushka, L. M. (2005). *Upravlinnia zakladamy serednoi osvity [Management of secondary education institutions]*. In V. Andriievskia (Comp.), *Psykhologhichniy dovidnyk vchytelia [Teacher's Psychological Handbook]* (Book 4, pp. 34-36). Kyiv: Hlavnyk [in Ukrainian].
- Kryzhko, V., Nemchenko, S., Holik, O., & Shumilova, I. (2016). *Upravlinnia osvitoiu: refleksyvnyi pidkhid [Management of education: a reflective approach]: kol. monohrafiia*. Berdiansk: Vyd-ts Tkachuk O.V. [in Ukrainian].
- Nemchenko, S. H., Kryzhko, V. V., Bodnar, O. S., Radul, V. V., Starokozhko O. M., & Kondratenko, Yu. I. (2022). *Upravlinnia zakladom osvity [Management of an educational institution]: pidruchnyk dlia zdobuvachiv drugoho rinvnia vyshchoi osvity pedahohichnykh universytetiv*. Berdiansk: BDPU [in Ukrainian].
- Pavliutenkov, Ye. M. (2011). *Mystetstvo upravlinnia shkoloiu [The Art of School Management]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Vasylichenko, L. V. (2007). *Upravlinska kultura i kompetentnist kerivnyka [Management culture and competence of the manager]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

KUCHAI T.

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

KUCHAI O.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

KORYTAN N.

First City Gymnasium of Cherkasy City Council, Cherkasy, Ukraine

THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT OF STUDENTS EDUCATIONAL ACTIVITIES IN A SPECIALIZED SCHOOL

The article examines the theoretical foundations of management of educational activities of students of a specialized school.

Practical school workers recognize the insufficiency of their theoretical training in management theory. The foundation in practical work is, at best, experience and intuition. At the same time, it cannot be said that scientists are not engaged in the study of issues of management theory. Undoubtedly, the school has its own specifics, peculiarities. However, any researcher (theoretician, practitioner) should remember that the dialectical essence of management theory has been proven and, therefore, it has a general, all-pervading character, and its general laws manifest themselves in any form of managerial activity, in any content of the work of the head.

The system of quality management of secondary education cannot be introduced all at once. It is formed sequentially, step by step, in accordance with the program of its formation and development. Managing the quality of education is not only achieving a certain level, but also ensuring the positive dynamics of its change.

The dynamic development of the macroenvironment of a school that provides educational services reveals the need for constant monitoring of the developing situation and making appropriate adjustments to its activities, which will allow maintaining and strengthening competitive positions. Creating a single educational space requires the use of new management methods that contribute to increasing the competitiveness and quality of services of an educational institution. Awareness of a person, his knowledge, competencies, creativity in choosing and making non-trivial decisions as achieving the highest social value is a characteristic feature of modern reality. In this regard, increasing competitiveness and quality can become a trigger mechanism that initiates a new qualitative stage in the development of educational services.

Key words: *management of educational activities, students, specialized school, education, teachers.*

Стаття надійшла до редакції 25.09.2024 р.

УДК 373.2.017

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318064](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318064)

ІРИНА ЛАРИНА

ORCID: 0000-0003-0117-147X

ЮЛІЯ ДОЛЯ

ORCID: 0000-0001-6400-6813

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ІНЖЕНЕРНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Здійснено теоретичне узагальнення закономірностей розвитку інженерного мислення дітей дошкільного віку у відповідності до змісту Базового компоненту дошкільної освіти.

Встановлено, що злиття творчого, мистецького та інженерного підходів в освіті дозволяє стимулювати та утримувати пізнавальну мотивацію дошкільників.

Доведено, що впровадження STREAM-підходу в освітній процес закладу дошкільної освіти формує у дітей цілісне бачення світу, де наука і техніка переплітаються з творчістю та мистецтвом. Розглянуто мистецтво як інноваційний інструмент, що є ключовим фактором у вихованні та освіті дошкільників. Застосування мистецької творчості для формування інженерного мислення створює унікальні можливості для розвитку у дітей комплексу навичок, які є необхідними у XXI столітті.

***Ключові слова:** інженерне мислення, культура інженерного мислення, STREAM-освіта, освітні технології, мистецтво.*

Постановка проблеми. Інженерне мислення є важливою умовою розвитку дітей дошкільного віку, яка забезпечує здатність якісно і ефективно адаптуватися до швидкозмінного технологічного світу. Закладені в дошкільному віці основи цього виду мислення допомагають дітям самостійно вирішувати проблеми і становить підґрунтя для подальшого вивчення ними точних і творчих дисциплін. Саме в дошкільному віці закладаються основи для розвитку творчих та пізнавальних здібностей, які будуть необхідні для успішного вивчення природничих, технічних, математичних та мистецьких дисциплін у майбутньому.

Розвиток інженерного мислення є важливим кроком у становленні кожної дитини і допомагає розвивати творчі здібності, вміння вирішувати проблеми та працювати самостійно. STREAM-освіта, яка поєднує науку, технології, інженерію, мистецтво та математику, є ефективним інструментом для цього. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє мистецтво, яке не лише розвиває естетичний смак, але й допомагає зрозуміти та застосувати основні принципи інженерії.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження розвитку інженерного мислення у дітей стало одним із найактуальніших напрямків сучасної педагогіки. Провідні науковці (Т. Грицишина (2016), К. Крутій (2016), О. Маричева (2017), О. Патрикеева (2019), І. Стеценко (2016) та ін.) доводять, що закладення основ інженерного мислення вже в дошкільному віці є вирішальним для подальшого успішного навчання та життя. Автори підкреслюють важливість інтеграції інженерних елементів в освітні програми для дошкільників, що може бути досягнуто через різноманітні ігрові та творчі завдання, які стимулюють розвиток дитячої креативності та підготовляють до більш складних інженерних концепцій у майбутньому.

В наукових публікаціях визначаються стратегії педагогічного впливу, які сприяють становленню обдарованої особистості. Серед них – створення середовища, що стимулює розвиток творчих здібностей та вміння діяти в нестандартних ситуаціях, а також організація спільних ігрових та творчих занять (Кравчук, Зброй, 2023).

Аналізуючи теоретичні основи та практичні аспекти STEM-, STEAM- та STREAM-освіти, науковці (В. Антонюк, 2021; І. Василяшко, 2024; Д. Васильєва, 2021; Т. Житнік, 2016; Т. Кучай, 2016; О. Семенова, 2017; А. Семенюк, 2019; О. Стрижак, 2017; В. Томашевський, 2020; С. Чупахіна, 2022; Г. Шевченко, 2018; А. Шевчук, 2021 та ін.) рекомендують використовувати інтерактивні методи навчання, залучати дітей до спільних ігор та творчих проєктів, які допомагають розвивати аналітичні та творчі здібності, а також сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

Метою статті є обґрунтування ролі мистецтва як однієї з технологій STREAM-навчання у формуванні інженерного мислення дошкільників в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ є мінливим і ставить перед освітою нові виклики. Швидкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту, робототехніки та інших областей створює безпрецедентний попит на висококваліфікованих фахівців, тож підготовку нового покоління, здатних відповідати вимогам часу, слід розпочинати змалечку, а саме з дошкільного віку.

Дошкільне дитинство – найважливіший період для розвитку пізнавальних здібностей дитини. У дошкільному віці дитина активно пізнає світ, ставить безліч запитань і виявляє живий інтерес до всього нового, саме в цей час закладаються основи для успішного навчання в школі та подальшого життя. Важливо, щоб освітній процес у закладах дошкільної освіти відповідав сучасним вимогам і сприяв розвитку інтересу до науки, технологій, інженерії, математики. Це дозволить поступово підготувати підростаюче покоління до життя в технологічному світі та закласти міцну основу для подальшого навчання. Звідси випливає важливість точного визначення моменту, коли у дитини виникає інтерес до техніки та технологій, вчасного розпізнавання і підтримки подальшого розвитку її обдарованості у цій галузі.

Науковці розглядають інженерне мислення як «мислення, спрямоване на розроблення, створення та використання технічних інновацій для досягнення найбільш економічних, ефективних і якісних результатів, а також для гуманізації виробництва й праці» (Крутій, Грицишина, 2016, с. 5). Основним чинником його формування є науково-технічна творчість дошкільників, зокрема, LEGO- та інші види конструювання (Ніколаєску, 2022, с. 204). Результатом систематичних дослідів і конструювання у дітей є не лише створення власних виробів, а й формування важливих інтелектуальних якостей, таких як здатність мислити логічно, творчо, а також шукати нестандартні рішення. Інженерне мислення поєднує в собі раціональні міркування, емоції, уяву, практичні навички та спирається на загально-наукові принципи.

Слід зазначити, що інженерне мислення являє собою особливий тип когнітивної діяльності, що розвивається в процесі вирішення експериментальних задач. Завдяки експериментальній діяльності діти розвивають різноманітні когнітивні здібності – пам'ять, уяву, логічне мислення, що допомагає їм не лише створювати нові речі, а й аналізувати результати своїх дій, робити висновки та вдосконалювати свої проекти. Охоплювані інженерним мисленням розумові процеси спрямовані на розробку, вдосконалення та впровадження технічних рішень, що сприяють підвищенню продуктивності, надійності та якості продукції.

Одним з ефективних підходів до сучасної освіти є STREAM-підхід, який поєднує в собі науку (допомагає розвивати пізнавальні здібності, стимулює цікавість та спостережливість, формує у дітей основи наукового мислення), технології (вводять дошкільників у світ сучасних засобів та обладнання, розвивають навички використання інформаційних технологій, створюють базу для майбутнього орієнтування у цифровому суспільстві), читання (розвиває мовну компетенцію, покращує лексичний запас та граматичні навички, є інструментом для засвоєння та розуміння наукової інформації, технічних концепцій та інженерних завдань), письмо (розвиває творчість та вираження власних думок), інженерію (навчає дітей розв'язувати завдання, використовуючи творчий та логічний підходи, стимулює розвиток креативності та аналітичного мислення), мистецтво (сприяє розвитку естетичних почуттів, творчості, вираженню власної індивідуальності та розумінню різноманіття культури) та математику (надає можливість розвивати логічне мислення, розуміння математичних концепцій та вміння вирішувати завдання), що дозволяє розвивати в дітей різноманітні здібності.

Інтеграція всіх цих компонентів дозволяє забезпечити гармонійне навчання, яке враховує різнобічний розвиток дитини та готує її до викликів сучасного суспільства. Цей підхід сприяє не лише набуттю знань, а й розвитку творчих та критичних навичок, які є ключовими в сучасному світі.

Успішну реалізацію інтегрованого навчання дітей в закладі дошкільної освіти здатні здійснювати педагогічні працівники, які повною мірою володіють відповідними технологіями, що в найкращий спосіб забезпечується спеціальним чином організованою професійною підготовкою таких фахівців в педагогічних вишах. Так, інтегроване навчання пронизує собою весь освітній процес на факультеті дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Інтеграційний підхід до навчання здобувачів вищої освіти виражений у викладанні циклу дисциплін вільного вибору мистецького спрямування «Організація мистецької діяльності дітей» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти («Теоретичні основи виховання дітей засобами мистецтва», «Методика викладання образотворчого мистецтва в закладах дошкільної освіти та центрах розвитку дитини», «Комп'ютерні технології в музиці: моделювання та аранжування», «Арт-терапевтичні технології в роботі з дітьми дошкільного віку», «Теорія і технології музично-естетичного розвитку дитини», «Основи художньої майстерності», «Формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку», «Освітня діяльність закладу дошкільної освіти з художньо-естетичного виховання дітей з особливими потребами», «Українська народна іграшка: історія і сучасність»).

Мистецтво виступає своєрідним індикатором культури суспільства та особистості і є невичерпним джерелом для натхнення та розвитку дітей, його використання в освітньому процесі сприяє гармонійному

розвитку особистості. Залучення до мистецтва збагачує особистий досвід дитини та допомагає їй зрозуміти внутрішній світ інших людей.

У контексті STREAM, де акцент робиться на інтеграції наукових, технологічних, інженерних, мистецьких та математичних аспектів, мистецтво використовується не лише як засіб вираження краси, але й як інструмент для розвитку критичного мислення, творчості та інноваційного підходу до вирішення освітніх завдань. Так, при створенні художніх творів діти використовують математичні принципи, враховують пропорції та геометричні форми і застосовують технологічні інструменти та методи для реалізації своїх ідей.

Слід зазначити, що мистецьке вираження слугує засобом концептуалізації складних наукових або технічних концепцій. Використання художніх засобів, таких як образи, кольори, форми та композиція, дозволяє дітям виразити ідеї та поняття, які важко передати словами. За цих умов мистецтво стає не лише окремим видом творчості, але й інтегральною частиною комплексної освіти. В такий спосіб STREAM-освіта забезпечує використання мистецьких методів для вирішення складних завдань, аналіз та оцінювання своїх власних творчих рішень.

Мистецтво виявляє значущий вплив на розвиток ключових компетентностей у дітей дошкільного віку, включаючи науку, технології, інженерію, мистецтво та математику (STREAM), що відбувається завдяки специфічним особливостям мистецької творчості, яка сприяє комплексному розвитку особистості.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) зазначено, що мистецько-творча компетентність являє собою здатність дитини практично втілювати свій художньо-естетичний потенціал для досягнення бажаного результату у творчій діяльності, базуючись на розвинених емоціях та почуттях, мати емоційно-ціннісне ставлення до різних видів мистецтва, а також елементарно застосовувати мистецькі навички в різних освітніх і життєвих ситуаціях (БКДО, 2021, с. 21-22).

Освітній напрям БКДО «Дитина у світі мистецтва», яким передбачено формування у дошкільників мистецько-творчої компетентності, реалізується у комплексних та парціальних програмах, чинне місце серед яких посідає альтернативна програма формування культури інженерного мислення дошкільників «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіті» (Крутій, 2019).

Освітній напрям цієї програми «Мистецтво, або Таємниці Дивосвіту», зміст якого, в свою чергу, більш докладно розкривається в парціальній програмі з такою ж назвою (Стеценко, 2021), вивчається на факультеті дошкільної освіти ХНПУ імені Г. С. Сковороди в контексті навчальної дисципліни «STREAM-освіта». Її головною метою є встановлення міжпредметних зв'язків і формування у здобувачів вищої освіти цілісного педагогічного світогляду. В рамках дисципліни вивчаються засоби поєднання технологічної і мистецької освіти дошкільників. Здобувачі опановують технології, спрямовані, зокрема, на формування у дітей вміння створювати емоційний образ об'єкту за допомогою живопису, музики, танцю, літератури, порівнювати і взаємодоповнювати враження від творів мистецтва, актуалізовувати свій власний досвід, встановлювати зв'язок між емоційним і науковим образами об'єкту тощо.

Отримані теоретичні знання здобувачі вищої освіти апробовують в практичній діяльності в закладах дошкільної освіти шляхом проведення комплексних та/ або інтегрованих занять, а також інших активностей, до яких залучаються мистецтва і мистецькі засоби впливу на дітей.

Виконуючи завдання практики, майбутні вихователі враховують властивий дітям дошкільного віку особливий спосіб сприйняття, оскільки дошкільники зазвичай дуже відкриті до емоцій, активно цікавляться навколишнім світом і схильні до образного мислення. При цьому викликані емоції сприяють підвищенню мотивації та пізнавальної активності вихованців.

Організуючи освітній процес в ЗДО, майбутні вихователі виходять з того, що мистецтво стимулює розвиток у дітей креативності та уяви, що, в свою чергу, сприяє становленню аналітичного та проблемного мислення. Ними використовуються такі методи, як дослідження, експериментування з різноманітними художніми матеріалами, що сприяє розвитку у дітей дрібної моторики та сенсорних навичок. У дослідженнях та експериментах використовуються елементи візуального мистецтва для відображення результатів та подачі інформації. Таким чином через власний творчий процес дошкільники вивчають принципи взаємодії різних елементів, що спрацьовує на розуміння ними основних принципів інженерії. У результаті мистецтво використовується як інструмент, який «відкриває двері» до комплексного розуміння світу, включаючи його наукові та технологічні аспекти. За таких умов мистецтво не лише розвиває художні та креативні здібності дошкільників, але й створює основу для узгодженого розвитку всіх аспектів особистості дитини.

Під час практичної діяльності здобувачі вищої освіти виконують разом з дошкільниками такі завдання, як створення моделей об'єктів з певними функціями, об'ємних малюнків, які надають рухливість, та інсталяцій, що демонструють роботу механізмів. Такий спосіб організації діяльності дозволяє дітям розвивати творчість, інженерні навички та технічне мислення, а педагогам – ефективно оцінювати їхні досягнення в цих напрямках.

У процесі реалізації STREAM-підходу в ЗДО здобувачі вищої освіти сумісно з дітьми працюють над мистецькими проектами, при цьому використовуючи інтерактивних технологій, що, в свою чергу, сприяє розвитку різних аспектів особистості, розкриваючи потенціал кожного маленького дослідника. Мистецькі проекти надають можливість дітям використовувати різноманітні художні техніки для вираження своїх ідей та уявлень щодо вивчених тем. Наприклад, створення малюнків, скульптур, аплікацій або навіть коротких театральних вистав дозволяє дітям візуалізувати та донести своє розуміння складних концепцій. Така робота передбачає щільну взаємодію дітей, надає їм можливість реалізовувати свою творчість та допомагає навчитися застосовувати наукові принципи у майбутньому.

Під час роботи з технологіями та інженерією майбутні вихователі в обов'язковому порядку враховують естетичні аспекти такої діяльності. Мистецькі елементи органічно вплітаються в проекти, які включають дослідження, дизайн та експерименти. Наприклад, в архітектурному проекті діти не тільки розробляють плани будівлі (технологія та інженерія), але й працюють над її естетичним виглядом та обранням матеріалів (мистецтво), адже дизайн продукту, його зовнішній вигляд та функціональність мають гармонійно поєднуватися.

Під час роботи над мистецькими проектами діти навчаються спостерігати, аналізувати та висловлювати свої думки через власні творчі вироби. Крім того, за допомогою мистецтва діти розвивають комунікативні навички, співпрацюють в групі та навчаються висловлювати свої думки та почуття.

Зазначимо, що для того, аби успішно впроваджувати STREAM-підхід в освітній процес, майбутній вихователь повинен володіти глибоким розумінням методології цього підходу, виявляти інноваційність у плануванні та проведенні занять, сприяючи інтеграції наукових, технічних, інженерних, мистецьких та математичних аспектів, створювати сприятливу атмосферу для розвитку творчих здібностей дітей, надихати їх на самовираження та експериментування у мистецтві. Вихователь має бути підготовленим до того, аби вміти виявляти таланти та інтереси кожного вихованця, надавати можливості для розвитку їхнього потенціалу у різних напрямках, використовувати мистецькі прийоми та техніки для пояснення складних наукових концепцій, допомагаючи дітям краще їх розуміти та запам'ятовувати. Застосування мистецтва в навчанні робить освітній процес більш цікавим і привабливим для дітей, стимулює їх до активної участі та розвитку в рамках STREAM.

Отже, розвиток інженерного мислення у дітей дошкільного віку – це важливе інвестування в їхнє майбутнє. Володіння ним стане у нагоді не лише майбутнім інженерам, а й будь-якій людині, яка прагне вирішувати проблеми креативно та ефективно. Процес формування інженерного мислення в контексті STREAM-навчання дошкільників забезпечує успішне і продуктивне злиття навчання та гри, що призводить до ефективного засвоєння основної наукової інформації, розвитку пізнавальних процесів та набуття необхідних компетентностей в руслі сучасних вимог.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, поєднання навчання мистецтва з наукою, технологіями, інженерією та математикою в контексті STREAM відкриває широкий спектр можливостей для творчого та комплексного розвитку дітей. Такий підхід стимулює дошкільників до вирішення реальних завдань, які вимагають використання як наукових, так і художніх принципів.

Для успішної реалізації перспектив використання мистецтва в розвитку інженерного мислення дошкільників необхідно розробляти нові методики, які інтегрують мистецтво та інженерію. Також вважаємо за доцільне подальше вивчення питань вдосконалення професійної підготовки майбутніх вихователів до засвоєння освітнього мистецького напрямку STREAM-навчання дошкільників.

Список використаних джерел

- Базовий компонент дошкільної освіти.* Взято з <http://surf.li/kckw>
- Кравчук, Н., Зброй, В. (2023). Використання елементів STREAM-освіти в роботі обдарованими дітьми старшого дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 86, 61-65.
- Крутій, К. Л., Грицишина, Т. І. (2016). STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання*, 1, 3-7.
- Крутій, К. Л. (Упоряд.). (2019). *STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: Альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Ніколаеску, І. (2022). Формування інженерного мислення дошкільників як орієнтир дидактичної підготовки майбутніх магістрів дошкільної освіти. *Вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (50), 203-206. Взято з <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257726>
- Стеценко, І. В. (2021). *Парціальна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт». Освітній напрям «Мистецтво, або Таємниці Дивосвіту»*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

References

- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]*. Retrieved from <http://surl.li/kckw> [in Ukrainian].
- Kravchuk, N., & Zbroi, V. (2023). Vykorystannia elementiv STREAM-osvity v roboti obdarovanykh ditmy starshoho doshkilnogo viku [The use of elements of STREAM education in the work of gifted children of older preschool age]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 86, 61-65 [in Ukrainian].
- Krutii, K. L., & Hrytsyshyna, T. I. (2016). STREAM-osvita doshkilniat: vykhovuiemo kulturu inzhenerenoho myslennia [STREAM-education of preschoolers: we cultivate a culture of engineering thinking]. *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*, 1, 3-7 [in Ukrainian].
- Krutii, K. L. (Comp.). (2019). *STREAM-osvita, abo Stezhynky u Vsesvit: Alternatyvna prohrama formuvannia kultury inzhenerenoho myslennia v doshkilnykhiv [STREAM-education, or Paths to the Universe: An alternative program for the formation of a culture of engineering thinking in preschoolers]*. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].
- Nikolaiesku, I. (2022). Formuvannia inzhenerenoho myslennia doshkilnykhiv yak oriientyr dydaktychnoi pidhotovky maibutnykh mahistriv doshkilnoi osvity [Formation of engineering thinking of preschoolers as a reference point for didactic training of future masters of preschool education]. *Visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota [Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 1 (50), 203-206. Retrieved from <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257726> [in Ukrainian].
- Stetsenko, I. V. (2021). *Partsiialna prohrama formuvannia kultury inzhenerenoho myslennia v ditei peredshkilnogo viku «STREAM-osvita, abo Stezhynky u Vsesvit». Osvitnii napriam «Mystetstvo, abo Taiemnytsi Dyvosvitu» [Partial program for the formation of a culture of engineering thinking in preschool children "STREAM-education, or Paths to the Universe". Educational direction "Art, or Mysteries of the Universe"]*. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].

LARINA I., DOLIA Yu.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

THE USE OF ART IN THE FORMATION OF ENGINEERING THINKING IN PRESCHOOL CHILDREN

The article provides a theoretical generalisation of the patterns of development of engineering thinking of preschool children in accordance with the content of the Basic Component of Preschool Education.

The technologies of preschool education are reviewed in view of the need to stimulate children's interest in engineering, IT and other technological fields and to increase the level of technical and creative skills of preschoolers.

The peculiarities of implementing STREAM learning in the educational process of preschool education are analysed and the means that can be used for its successful implementation in the formation of a culture of engineering thinking of preschool children are proposed.

It is established that the fusion of creative, artistic and engineering approaches in education allows to stimulate and retain the cognitive motivation of preschoolers and is defined as a leading element for the formation of the foundations of deep engineering thinking.

It is proved that the introduction of STREAM in the educational process of preschool education contributes to the development of not only specific skills and knowledge, but also forms a holistic vision of the world where science and technology are intertwined with creativity and art.

Art is seen as an innovative tool that is a key factor in the upbringing and education of preschool children. The use of artistic creativity to develop engineering thinking not only enriches the educational process, but also creates unique opportunities for children to develop a set of skills that are essential in the 21st century.

The formation of a culture of engineering thinking through art is beneficial not only at the stage of childhood development, but also in the future life of the individual.

Key words: *engineering thinking, culture of engineering thinking, STREAM education, educational technologies, art.*

Стаття надійшла до редакції 08.10.2024 р.

УДК 378.04:796.071.43

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318072](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318072)

ВАЛЕРІЙ МАНИК

ORCID: 0009-0003-6881-1504

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКІВ У ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні ризики у професійній діяльності тренера у сфері фізкультурно-спортивної діяльності. Виокремлено фізичні, психологічні, організаційні, фізіологічні, медичні, етичні, соціальні, комунікаційні, іміджеві та інноваційно-технологічні ризики. Особлива увага приділяється травматизму, емоційному вигоранню, організаційним обмеженням та недотриманню спортивної етики. Проаналізовано вплив недостатньої медичної підтримки, використання допінгу та технологічних бар'єрів на професійну діяльність тренера. Запропоновано комплексний підхід до формування навичок виявлення та попередження ризиків у підготовці майбутніх тренерів. Доведено, що ризики у професійній діяльності тренера є багатограними й охоплюють фізичні, психологічні, організаційні, етичні, соціальні та технологічні аспекти. Для ефективного їх подолання тренер повинен володіти високим рівнем професійної компетентності, аналітичного мислення та комунікативних навичок, а також активно співпрацювати з медичними, психологічними та адміністративними службами. Впровадження сучасних методик навчання й забезпечення безпечного середовища для тренувань сприятиме мінімізації ризиків та підвищенню ефективності тренувального процесу.

Сформульовано визначення «педагогічні умови формування готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків» як сукупність цілеспрямованих, науково обґрунтованих організаційно-методичних, психологічних та навчально-виховних заходів, які забезпечують створення сприятливого освітнього середовища для розвитку професійної компетентності тренерів у сфері ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності.

У статті обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності. Виокремлено ключові аспекти: інтеграцію теоретичної і практичної підготовки, формування аналітичного мислення, використання інноваційних технологій, розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення до безпеки, створення професійно орієнтованого середовища, забезпечення міждисциплінарного підходу та вдосконалення комунікативних навичок. Впровадження цих умов сприяє підготовці компетентних тренерів, здатних забезпечувати безпеку і результативність тренувального процесу.

***Ключові слова:** майбутні тренери, педагогічні умови, формування професійної готовності, ризики у професійній діяльності, стрес-фактори.*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Формування професійної готовності майбутніх тренерів до діяльності у сфері фізкультурно-спортивної діяльності в умовах сучасного суспільства вимагає впровадження ефективних педагогічних умов, які забезпечують розвиток компетентностей, необхідних для виявлення та попередження ризиків. У цьому контексті особливу увагу слід приділити підготовці тренерів до роботи в умовах підвищеної відповідальності за збереження здоров'я спортсменів, мінімізацію травматизму та забезпечення безпеки тренувального процесу.

Професійна готовність тренера визначається як інтегрована якість особистості, що поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Ефективність формування цієї якості значною мірою залежить від створення певних педагогічних умов.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У наукових публікаціях вітчизняних учених розглядаються різні аспекти психологічної підготовки тренерів та їхньої взаємодії зі спортсменами. Зокрема, В. Коваленко і О. Сорокіна акцентують увагу на психологічній компетентності фітнес-тренера,

визначаючи ключові якості, необхідні для роботи з клієнтами (Коваленко, Сорокіна, 2017); Н. Пастушкова досліджує психологічну підготовку команд з чирлідінгу, висвітлюючи методи згуртованості та мотивації (Пастушкова, 2020); О. Гринь у одноосібному навчальному посібнику та спільно з В. Вороною у статті аналізує роль психологічного супроводу в підготовці спортсменів, підкреслюючи важливість створення сприятливого психологічного клімату (Гринь, 2015; Гринь, Воронова, 2015); М. Костенко пропонує модель формування рефлексивності спортсменів через інтеграцію психологічних знань у тренерську підготовку (Костенко, 2016), а О. Корносенко і Я. Демус досліджують соціально-психологічні аспекти тренерської діяльності, зосереджуючись на впливі тренера на команду (Корносенко, Демус, 2021). У навчальному посібнику О. Гриня «Психологічне забезпечення та супровід підготовки кваліфікованих спортсменів» розглянуто комплексний підхід до психологічного супроводу у спорті, зокрема роль тренера і психолога у створенні сприятливого психологічного клімату та забезпеченні ефективної підготовки спортсменів. Висвітлено психологічні особливості успішної тренерської діяльності, методи побудови згуртованих спортивних команд, напрями роботи спортивних психологів та принципи їхньої взаємодії з тренерами. Посібник акцентує увагу на важливості лідерських якостей, комунікації та мотивації, пропонуючи практичні рекомендації для оптимізації психологічного стану спортсменів і команди в цілому (Гринь, 2015).

Учені зазначають, що головною функцією, що до-зволяє здійснювати психологічний вплив і контроль за станом спортсмена на різних етапах спортивної підготовки є соціально-психологічна. Ця функція з одного боку вимагає від тренера уміння встановлювати контакт з учнями, чітко, точно й зрозуміло пояснювати вимоги до спортсменів, а з іншого – здійснювати психологічну підтримку, створювати психологічно комфортний мікроклімат у спортивному колективі тощо (Корносенко, Демус, 2021).

Отже проблема психологічної підготовки майбутніх тренерів частково розкривається у сучасних педагогічних дослідженнях, але вона є не системною і фактично відсутні розробки щодо реалізація комплексу педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності.

Метою статті є розробка та реалізація комплексу педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність тренера у сфері фізкультурно-спортивної діяльності є багатогранною та передбачає виконання широкого спектра завдань, спрямованих на досягнення спортивних результатів, забезпечення безпеки тренувального процесу, а також підтримку фізичного й психологічного здоров'я спортсменів. На основі проведеного аналізу літературних джерел та узагальнення результатів власних досліджень встановлено, що у процесі тренерської діяльності виникає низка ризиків, які можна класифікувати за кількома ключовими категоріями.

Однією з найпоширеніших груп ризиків у професійній діяльності тренера є фізичні ризики. До них належать травматизм спортсменів, який часто виникає через невідповідне навантаження, порушення техніки виконання вправ або недотримання правил безпеки. Це може призводити до різних травм, від легких розтягнень і вивихів до серйозних переломів чи пошкоджень хребта. Іншим фізичним ризиком є перевтома спортсменів, що спричиняється неправильно складеним тренувальним планом, який не враховує індивідуальні фізіологічні особливості спортсмена, що може зумовлювати синдром перетренованості та зниження спортивних результатів. Також фізичні ризики включають небезпеки, пов'язані з умовами проведення тренувань, як-от неякісне або застаріле спортивне обладнання, несприятливі кліматичні умови чи небезпечне тренувальне середовище.

Другою важливою категорією є психологічні ризики. Вони проявляються у вигляді емоційного вигорання спортсменів, яке може виникати через надмірний тиск на досягнення результатів, недостатню мотиваційну підтримку або неправильний психологічний підхід тренера. Конфлікти між тренером і спортсменами також є типовими ризиками, які можуть бути спричинені неправильним стилем спілкування, надмірною авторитарністю або відсутністю дисципліни. Додатково, стрес через високі очікування впливає не лише на спортсменів, а й на самих тренерів, що знижує їхню професійну ефективність і може призводити до вигорання.

Організаційні ризики у професійній діяльності тренера часто зумовлені недостатнім фінансуванням спортивних програм, відсутністю сучасного обладнання та інноваційних тренувальних засобів. Це значно обмежує можливості тренера у реалізації якісного тренувального процесу. Неправильне управління часом, зокрема перевантаження тренера адміністративними завданнями поряд із проведенням тренувань і організацією змагань, може спричинити хронічну втоми та зниження ефективності роботи. Юридичні ризики, пов'язані з недотриманням нормативних документів чи стандартів безпеки, можуть призводити до серйозних правових наслідків.

Аналіз фізіологічних та медичних ризиків показує, що основними проблемами є відсутність належного медичного супроводу тренувального процесу. Це може спричинити погіршення стану здоров'я спортсменів, зокрема через недиагностовані проблеми серцево-судинної чи опорно-рухової систем. Використання допінгових засобів під тиском необхідності досягнення високих результатів створює ризики для здоров'я спортсменів і може негативно впливати на репутацію тренера.

Етичні ризики у тренерській діяльності зумовлені, зокрема, нехтуванням принципами чесної гри. Зосередженість виключно на досягненні результатів часто призводить до порушення спортивної етики, як-от використання недозволених засобів або створення надмірного психологічного тиску на спортсменів. Також можлива дискримінація за ознаками віку, статі чи рівня підготовки, що негативно впливає на командну атмосферу та загальний мікроклімат.

Соціальні та комунікаційні ризики проявляються у вигляді недостатньої підтримки тренера з боку батьків спортсменів чи керівництва. Відсутність довіри або комунікаційні розриви можуть суттєво ускладнювати роботу тренера. Крім того, конфлікти між спортсменами у команді можуть негативно впливати на її злагодженість та результати.

До іміджевих ризиків належать проблеми зі зниженням репутації тренера через невдачі у роботі, неетичну поведінку чи внутрішні конфлікти в команді. Публічна критика з боку ЗМІ, керівництва чи громадськості може стати додатковим джерелом стресу та демотивації для тренера.

Інноваційно-технологічні ризики пов'язані з недостатньою підготовкою тренера до використання сучасних технологій, таких як цифрові платформи для моніторингу тренувального процесу чи сучасне тренувальне обладнання. Крім того, існують ризики кібербезпеки, які пов'язані з можливим витоком конфіденційної інформації через використання онлайн-платформ.

Таким чином, професійна діяльність тренера є пов'язана із численними ризиками, які впливають на якість тренувального процесу, здоров'я спортсменів та професійний успіх самого тренера. Розробка ефективних методик і стратегій виявлення та попередження цих ризиків має бути ключовим завданням у професійній підготовці майбутніх тренерів, що потребує комплексного підходу, заснованого на інтеграції теоретичних знань, практичних навичок і міждисциплінарних компетенцій.

Як нами вже зазначалося, сучасна фізкультурно-спортивна діяльність висуває високі вимоги до професійної підготовки тренерів, особливо у контексті забезпечення безпеки спортсменів і мінімізації ризиків у тренувальному процесі. Розробка педагогічних умов, які сприяють формуванню готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків, є надзвичайно важливою через кілька ключових аспектів. По-перше, спортивна діяльність супроводжується значним рівнем фізичних, психологічних та організаційних ризиків; належна підготовка тренерів до їх ідентифікації, оцінки та мінімізації дозволяє зберігати здоров'я спортсменів, уникати травматизму та підвищувати ефективність тренувального процесу. По-друге, сучасні вимоги до професійної компетентності тренера включають здатність працювати в умовах непередбачуваних ситуацій; відповідні педагогічні умови сприяють розвитку аналітичного мислення, вміння приймати оперативні рішення та використовувати інноваційні методи для управління ризиками. По-третє, формування готовності до роботи з ризиками сприяє підвищенню професійного рівня тренера, його репутації та конкурентоспроможності на ринку праці. Саме тренери, які володіють навичками управління ризиками, здатні забезпечити довіру спортсменів, їхніх батьків та керівництва спортивних організацій. По-четверте, впровадження педагогічних умов, які формують готовність до застосування методів виявлення ризиків, сприяє інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, що дозволяє майбутнім тренерам глибше розуміти ризики, оцінювати їх багатofакторний характер та ефективно працювати у міждисциплінарних командах (з медичними, психологічними, технічними спеціалістами).

Таким чином, розробка педагогічних умов є основою для підготовки висококваліфікованих тренерів, здатних забезпечувати безпеку і стабільність тренувального процесу, зберігати здоров'я спортсменів та ефективно долати виклики, пов'язані з ризиками у спортивній діяльності.

Педагогічні умови формування готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків — це сукупність цілеспрямованих, науково обґрунтованих організаційно-методичних, психологічних та навчально-виховних заходів, які забезпечують створення сприятливого освітнього середовища для розвитку професійної компетентності тренерів у сфері ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності. Ці умови спрямовані на інтеграцію теоретичних знань, практичних навичок і ціннісних орієнтацій для забезпечення безпеки, ефективності та результативності тренувального процесу.

Формування готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності потребує створення певних педагогічних умов, які забезпечують ефективність цього процесу. Однією з ключових умов є *інтеграція теоретичної та практичної підготовки*, яка передбачає поєднання знань про ризики у спорті з практичними навичками їх виявлення та попередження; це досягається через моделювання реальних тренувальних ситуацій,

проведення практичних занять у спортивних секціях і організацію майстер-класів досвідчених тренерів. Важливим аспектом є *формування аналітичного мислення*, що дозволяє майбутнім тренерам аналізувати і оцінювати потенційні ризики на різних етапах тренувального процесу; цьому сприяє використання кейс-методів, де студенти розв'язують проблемні ситуації та розробляють стратегії попередження ризиків. *Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій*, включаючи симуляційні програми та віртуальну реальність, дозволяють імітувати ризикові ситуації, сприяючи кращому розумінню можливих загроз і методів їх уникнення.

Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до забезпечення безпеки у спорті також є необхідною умовою. Тренери мають усвідомлювати, що їхня діяльність повинна бути спрямована не лише на досягнення результатів, але й на збереження здоров'я спортсменів. Для цього слід проводити виховні заходи, які розвивають відповідальність і професійну етику. *Створення професійно орієнтованого середовища* є ще однією важливою умовою. Навчально-виховне середовище, що включає участь у спортивних змаганнях, тренувальних таборах і науково-дослідних проєктах, сприяє розвитку професійних якостей майбутніх тренерів. *Забезпечення міждисциплінарного підходу в навчальних програмах*, який охоплює знання з медицини, психології, біомеханіки та правових аспектів, дозволяє комплексно підходити до проблем ризиків. *Розвиток комунікативних навичок* є необхідним для ефективної взаємодії тренера зі спортсменами, їхніми батьками та медичним персоналом. Вміння чітко пояснювати рекомендації, аргументувати рішення і переконувати у необхідності дотримання безпекових норм є важливою складовою попередження ризиків. Впровадження цих педагогічних умов у закладах вищої освіти сприяє підготовці професійно компетентних тренерів, здатних забезпечувати безпеку і ефективність тренувального процесу.

Висновки. Психологічна підготовка є визначальною у формуванні готовності майбутніх тренерів до виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності. Вона забезпечує стійкість тренера до стресу, формує здатність до ефективної комунікації, лідерства та мотивації спортсменів, а також дозволяє створити безпечне й результативне середовище для розвитку їхніх здібностей. Впровадження педагогічних умов для розвитку психологічної компетентності тренерів є необхідним фактором підготовки висококваліфікованих фахівців.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності.

Список використаних джерел

- Гринь, О. Р., Воронова, В. В. (2015). Система психологічного забезпечення підготовки спортсменів як проблема сучасної психології спорту. *Теорія і методика підготовки спортсменів*, 3, 29-34.
- Гринь, О. Р. (2015). *Психологічне забезпечення та супровід підготовки кваліфікованих спортсменів*: навчальний посібник. Київ: Олімпійська література.
- Коваленко, В. О., Сорокіна, О. А. (2017). Психологічна компетентність фітнес-тренера. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*, 1 (7), 50-51.
- Корносенко, О. К., Демус, Я. В. (2021). Особливості соціально-психологічної діяльності спортивного тренера. *Педагогічні науки*, 77, 35-39.
- Костенко, М. В. (2016). Розробка логічно-структурної моделі підготовки майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 87-92.
- Пастушкова, Н. А. (2020). Психологічна підготовка спортивної команди з чирлідінгу як невід'ємний компонент професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 2, 195-202. Взято з <https://ped-journal.cdu.edu.ua/article/view/3854>

References

- Hryn, O. R., & Voronova, V. V. (2015). Systema psykholohichnoho zabezpechennia pidhotovky sportsmeniv yak problema suchasnoi psykholohii sportu [The system of psychological support for the training of athletes as a problem of modern sports psychology]. *Teoriia i metodyka pidhotovky sportsmeniv [Theory and methods of training athletes]*, 3, 29-34 [in Ukrainian].
- Hryn, O. R. (2015). *Psykhologichne zabezpechennia ta suprovod pidhotovky kvalifikovanykh sportsmeniv [Psychological support and training support for qualified athletes]*: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. O., & Sorokina, O. A. (2017). Psykhologichna kompetentnist fitnes-trenera [Psychological competence of a fitness trainer]. *Naukovi zdobutky studentiv Instytutu liudyny [Scientific achievements of students of the Institute of Man]*, 1 (7), 50-51 [in Ukrainian].

- Kornosenko, O. K., & Demus, Ya. V. (2021). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi diialnosti sportyvnoho trenera [Peculiarities of the socio-psychological activity of a sports coach]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 77, 35-39 [in Ukrainian].
- Kostenko, M. V. (2016). Rozrobka lohichno-strukturnoi modeli pidhotovky maibutnikh treneriv do formuvannia hrupovoi refleksyvnosti sportsmeniv v ihrovyykh vyddakh sportu [Development of a logical-structural model of training future coaches for the formation of group reflexivity of athletes in game sports]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova]*, 87-92 [in Ukrainian].
- Pastushkova, N. A. (2020). Psykholohichna pidhotovka sportyvnoi komandy z chirlidynhu yak nevidiemnyi komponent profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Psychological preparation of a cheerleading sports team as an integral component of the professional training of future specialists]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnogo universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences]*, 2, 195-202. Retrieved from <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3854> [in Ukrainian].

MANYK V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE COACHES TO APPLY METHODS FOR IDENTIFYING AND PREVENTING RISKS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS ACTIVITIES

The main risks in the professional activity of coaches in the field of physical education and sports were examined in this article. Physical, psychological, organizational, physiological, medical, ethical, social, communication, image, and innovation-technological risks were identified. Special attention is paid to trauma, burnout, organizational limitations, and non-compliance with sports ethics. The impact of insufficient medical support, the use of doping, and technological barriers on the professional activity of the coach was analyzed. A comprehensive approach to developing skills in identifying and preventing risks in the preparation of future trainers was proposed. It has been proven that the risks in the professional activities of a coach are multifaceted and include physical, psychological, organizational, ethical, social, and technological aspects. The coach must have a high level of professional competence, analytical thinking, and communication skills, as well as actively cooperate with medical, psychological, and administrative services to effectively overcome them. The implementation of modern training methods and the provision of a safe training environment will help minimize risks and increase the effectiveness of the training process.

The definition of «pedagogical conditions for the formation of readiness of future coaches to apply methods of risk identification and prevention» is formulated as a set of purposeful, scientifically substantiated organizational, methodological, psychological, and educational measures. These measures aim to create a favorable educational environment for developing professional competence among coaches in identifying, assessing, and minimizing risks in physical culture and sports activities. It is demonstrated that these conditions focus on integrating theoretical knowledge, practical skills, and value orientations to ensure the safety, efficiency, and effectiveness of the training process.

The article substantiates the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future coaches to apply methods of identifying and preventing risks in physical culture and sports activities. The key aspects are highlighted: integration of theoretical and practical training, formation of analytical thinking, and use of innovative technologies. Additional aspects include the development of a motivational and value-based approach to safety, the creation of a professionally oriented environment, and ensuring an interdisciplinary approach to improving communication skills. The implementation of these conditions contributes to the training of competent coaches capable of ensuring the safety and effectiveness of the training process.

Key words: *future coaches, pedagogical conditions, formation of professional readiness, risks in professional activity, stress factors.*

Стаття надійшла до редакції 29.09.2024 р.

УДК 373.5.016:51

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318084](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318084)

ЯНА МАХОВА

ORCID: 0009-0000-2192-1341

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано авторське бачення значення методологічних підходів до формування математичної компетентності на основі аналізу досліджень українських та зарубіжних науковців, що розглядають методологічні підходи до організації освітнього процесу загалом. Схарактеризовано математичну компетентність як одну із ключових навичок, необхідних у сучасному світі, яка охоплює вміння застосовувати математичні знання, розуміти концепції та вирішувати проблеми з використанням математики. Компетентність людини визначено як структуровані набори знань, навичок, умінь і взаємовідносин, які дозволяють їй ідентифікувати і розв'язувати проблеми, що виникають у певній сфері діяльності незалежно від ситуацій. Для детального аналізу процесу формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи, який базується на спільній навально-творчій діяльності, автором виокремлено наступні теоретико-методологічні підходи: особистісно-орієнтований, діяльнісний, системний, інтегративний, компетентнісний, нейрокогнітивний та нейромоделюючий. Дослідження фокусується на детальному аналізі зазначених підходів та виділенні окремих принципів, що їх деталізують.

***Ключові слова:** методологічні підходи, математична компетентність, особистісно-орієнтований підхід, діяльнісний підхід, системний підхід, інтегративний підхід, компетентнісний підхід, нейрокогнітивний підхід, нейромоделюючий підхід.*

Постановка проблеми. Математична компетентність є однією з ключових навичок, необхідних у сучасному світі. Вона охоплює вміння застосовувати математичні знання, розуміти концепції та вирішувати проблеми з використанням математики. Ця навичка важлива не лише в академічних сферах, а й у фінансах, технологіях, науці та повсякденному житті.

Компетентність людини визначається як комбінація структурованих наборів знань, навичок, умінь і взаємовідносин, які дозволяють їй ідентифікувати і розв'язувати проблеми, що виникають у певній сфері діяльності незалежно від ситуацій.

Зараз математична компетентність є не лише однією з складових професійної компетентності, а й відіграє важливу роль як у професійному становленні особистості, так і загальнокультурному її розвитку. Саме це стимулює посилення інтересу до даної категорії фахівців різного профілю.

Однією з основних складових математичної компетентності є розуміння математичних концепцій та їх застосування в різних сферах. Це означає, що людина, володіючи математичною компетентністю, може застосовувати знання з алгебри, геометрії, тригонометрії та інших математичних галузей для розв'язування реальних проблем. Наприклад, можливо застосовувати математику для аналізу даних, вирішення фінансових задач, розробки технологічних рішень та багато іншого.

Поняття математичної компетентності також включає в себе вміння сприймати та розуміти математичну інформацію. Це означає, що людина з математичною компетентністю може розпізнавати математичні зв'язки, розуміти математичні моделі та оперувати математичними термінами. Ця здатність дозволяє ефективно створювати математичні ідеї, а також розуміти математичні аргументи та доведення.

Ще одним важливим аспектом математичної компетентності є вміння вирішувати проблеми, використовуючи математику. Це означає, що людина з математичною компетентністю може аналізувати складні ситуації, ідентифікувати математичні залежності та використовувати їх для знаходження оптимальних рішень. Уміння мислити математично допомагає раціонально підходити до проблем, шукати ефективні стратегії та знаходити оптимальні рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На науковому рівні існує багато дискусій щодо того, як визначити саму компетентність. Говорячи про конкретні компетентності, особливо математичну, підходи суттєво відрізняються. У дослідженнях, опублікованих у Європі, є багато різних, іноді протилежних тлумачень математичної компетентності (у деяких джерелах – математичні компетенції або математична грамотність). Найпоширеніше пояснення полягає в тлумаченні математичної компетентності як переліку

конкретних навичок, умінь та поведінок. Водночас інші автори визначають математичну компетентність як здатність використовувати знання та навички у навчальній та професійній діяльності.

Розглянемо найбільш поширені тлумачення поняття «математична компетентність» у зарубіжному педагогічному дискурсі.

Моген Ніс із Університету Роскільд (Данія), автор праці «Навчання математичного моделювання та застосування», визначає математичну компетентність як здатність розуміти, оцінювати, виконувати та використовувати математику в різноманітних математичних і позаматематичних контекстах, де математика відіграє чи може відігравати важливу роль. Водночас основою для формування математичної компетентності є значний обсяг фактичних знань та технічних умінь (Niss, 2019).

К'єлд Баггер Лаурсен із Копенгагенського університету у співпраці з Інститутом математичних наук і Центром підготовки наукових знань виокремлює п'ять складових, які характеризують математичну компетентність: математичне мислення, розв'язання проблем, моделювання, міркування та здатність працювати з математичною мовою і засобами. До останнього належать представлення, символи, формалізм, комунікація та використання допоміжних інструментів (Laurson, 2010).

Рос Тернер, представник Австралійської ради з освітніх досліджень, визначає шість основних складових математичної компетентності: комунікацію, математизацію, представлення, міркування та аргументацію, стратегічне мислення і використання символічної, формальної та технічної мови й операцій (Turner, 2010).

Різні аспекти математичної компетентності та її формування розглядаються в дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Т. Березюк, Е. Габітова, Д. Гельфанова, Н. Глузман, Е. Дібрівна, Л. Загітова, Л. Іляшенко, Н. Казачек, О. Комісаренко, М. Міншин, М. Монгуш, Р. Остапенко, Є. Петрова, В. Плахова, В. Поладова, І. Разлівінських, С. Раков, Г. Серая, Я. Стельмах, О. Шалдибіна, В. Шершньова та інші. Однак проблема формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи є порівняно новою та недостатньо дослідженою. Тому актуальним є визначення методологічних підходів, що є основою процесу формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи.

Мета статті – виокремити й теоретично узагальнити основні методологічні підходи до формування математичної компетентності учнів основної і старшої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування математичної компетентності значною мірою залежить від обраної теоретико-методологічної основи, яка виражається у конкретних методологічних підходах, які допомагають визначити стратегію та методи дослідження процесу формування математичної компетентності. У психолого-педагогічній науці існують різноманітні підходи до організації освітнього процесу, що дозволяє всебічно розглядати досліджуване явище. Проте, всі вони взаємодіють між собою та взаємопов'язані, можуть інтегруватися на різних рівнях, взаємодіяти та перетинатись. Оскільки формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи базується на спільній навчально-творчій діяльності, для аналізу цього процесу будемо використовувати різні теоретико-методологічні підходи: **особистісно-орієнтований, діяльнісний, системний, інтегративний, компетентнісний, нейрокогнітивний та нейромоделюючий підходи**. Розглянемо детально кожен з них.

Функціонування освітніх систем має спрямовуватись на педагогічну підтримку становлення та розвитку суб'єкта освіти як самостійної, авторської та творчої особистості, яка має багато характеристик, значущих для суспільства та самої людини. У зв'язку з цим у формуванні математичної компетентності учнів основної та старшої школи важливим є використання особистісно-орієнтованого підходу. **Особистісно-орієнтований підхід** розглядає особистість учня як центральний елемент освітньої системи, спрямований на всебічний розвиток особистості та реалізацію її потенціалу. Оскільки математична компетентність є інтегративною особистісною характеристикою, то її формування неможливе без особистісно-орієнтованого підходу. Даний підхід, спрямований на особистість при формуванні математичної компетентності, акцентує увагу на індивідуальних потребах, здібностях та інтересах кожного учня.

Основні принципи цього підходу:

– **індивідуалізація навчання**. Надання можливості кожному учню вивчати математику, враховуючи його власні здібності, інтереси та потреби. Це може включати застосування різних методів та стратегій навчання для кожного учня окремо;

– **розвиток самостійності та відповідальності**. Стимулювання самостійної роботи учнів, розв'язання математичних завдань та пошук власних шляхів розвитку. Це сприяє формуванню впевненості у власних здібностях та відповідальності за власне навчання;

– **підтримка особистісного зростання**. Стимулювання розвитку особистісних якостей, таких як креативність, аналітичність та критичне мислення через вивчення математики. Це сприяє не лише формуванню математичної компетентності, але й загальному особистісному розвитку;

- *увага до індивідуальних потреб.* Фокус на задоволенні конкретних потреб та очікувань учнів у навчальному процесі, що дозволяє їм максимально ефективно засвоювати математичні знання та вміння (Kharkivska, 2023).

Підхід, орієнтований на особистість, дозволяє учням розвиватися відповідно до їхніх унікальних потреб та характеристик, що сприяє більш успішному навчанню та розвитку математичної компетентності. Його використання дозволяє забезпечити кожному учню можливість навчатися з урахуванням його математичних здібностей, інтересів та мотивації вивчення математичних дисциплін; змінити уявлення суб'єктів навчального процесу про їх роль та позиції в процесі формування математичної компетентності; визначити необхідний характер міжособистісних взаємодій для підвищення ефективності даного процесу; сприяти формуванню потреби в постійному самовдосконаленні в питаннях застосування математичних знань у майбутній професійній діяльності.

Застосування особистісно-орієнтованого підходу у формуванні математичної компетентності учнів основної та старшої школи підкреслює важливість використання **діяльнісного підходу**. Це впливає з того, що особистість людини формується через її участь у різноманітних видах діяльності та ролях, які вона виконує. У психолого-педагогічних дослідженнях діяльнісний підхід ґрунтується на принципах теорії діяльності, що були розроблені Л. Виготським, О. Леонтьєвим та С. Рубінштейном. Згідно з цією теорією, розвиток особистості і різні види діяльності є нероздільними, тобто особистісні якості формуються через участь у діяльності. Діяльнісний підхід перетворює педагогічний процес так, щоб його учасники засвоїли діяльність у її повному обсязі. У контексті формування математичної компетентності цей підхід спрямований на навчання учнів визначати цілі та планувати діяльність, зокрема математичну, організовувати, регулювати та контролювати її, здійснювати самоаналіз та оцінку результатів діяльності. Таким чином, діяльнісний підхід допомагає розглянути процес формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи як комплексне утворення, що враховує не лише структурні елементи, але й функціональні зв'язки та взаємодії. Цей підхід дозволяє визначити психолого-педагогічні умови та структуру навчальної діяльності учнів з огляду на їхній особистісний потенціал, вікові та індивідуальні особливості. Він передбачає аналіз різних видів діяльності (пізнавальної, дослідницької тощо), виділення основних навчальних дій, спрямованих на формування математичних компетенцій. Діяльнісний підхід при формуванні математичної компетентності акцентує увагу на активній ролі учнів у навчальному процесі та їх участі в математичних діях і завданнях.

Основні принципи цього підходу:

- *активна участь учнів.* Стимулювання до активної участі у вирішенні математичних завдань, дослідів та проектах. Це дозволяє їм відчувати себе активними учасниками навчального процесу та розвивати свої математичні здібності шляхом практичного застосування;

- *практична спрямованість.* Забезпечення навчання, спрямованого на розвиток практичних математичних навичок та вмінь, які учні можуть використовувати у різних сферах свого життя та професійній діяльності;

- *проблемне навчання.* Використання математичних проблем і завдань як основного методу навчання, що дозволяє стимулювати критичне мислення, творчий підхід та здатність до розв'язання складних математичних ситуацій;

- *самостійне вирішення завдань.* Сприяння розвитку в учнів навичок самостійного аналізу, вирішення та оцінки математичних задач та ситуацій, що підвищує їхню математичну компетентність (Dymova, 2022).

Діяльнісний підхід стимулює самостійність, творчий підхід та практичне застосування математичних знань, що сприяє більш ефективному формуванню математичної компетентності учнів основної та старшої школи.

У сучасній педагогіці **системний підхід** розглядається як методологічний підхід, який передбачає розгляд педагогічних об'єктів як систем. Це означає визначення складу, структури та організації основних компонентів, встановлення взаємозв'язків між ними, виявлення зовнішніх зв'язків системи, визначення її функцій та їх ролі, а також встановлення закономірностей та тенденцій розвитку. Аналіз процесу формування математичної компетентності учнів варто проводити з використанням даного підходу, розглядаючи даний процес як систему. Системний підхід базується на використанні принципів, які дозволяють визначити компоненти системи та їх взаємозв'язки, вивчити процес управління системою, встановити умови ефективного функціонування та побудувати структурно-функціональну модель системи.

Основними принципами цього підходу є:

- *цілісність.* Розгляд процесу навчання як єдиної системи, а також як частини загальної освітньої системи, що дозволяє розуміти взаємозв'язки між різними елементами та їх вплив на результат;

- *структуризація.* Аналіз окремих елементів системи та їх взаємодія, що допомагає виявити основні складові математичної компетентності та їх вплив;

– *множинність*. Використання різноманітних моделей та методів для опису окремих елементів системи та системи загалом, що дозволяє розглядати різні аспекти математичної компетентності та їх вплив на навчальний процес;

– *системність*. Регулювання зв'язків між елементами системи, їх впорядкування та керування системою загалом, спрямоване на управління процесом формування математичної компетентності та досягнення бажаних результатів (Gerasimova, 2017).

Системний підхід у навчанні математиці допомагає не лише аналізувати окремі аспекти математичної компетентності, але й розуміти їх взаємозв'язок та вплив на навчальний процес загалом.

Інтегративний підхід визначає стратегію організації та моделювання процесу формування математичної компетентності. У цьому контексті інтеграція розглядається як процес узгодження, упорядкування та об'єднання різних компонентів освіти. Вона спрямована на підвищення цілісності педагогічної системи, що сприяє ефективнішому формуванню необхідних компетенцій. Інтегративний підхід до формування та розвитку математичної компетентності учнів основної та старшої школи передбачає логічне поєднання та поглиблення системних знань з математичних дисциплін, розвиток інтегративних умінь на основі міждисциплінарних зв'язків. Використання цього підходу дозволяє зміцнити зв'язки між різними дисциплінами, об'єднати знання та вміння з різних галузей навчання в єдину систему. Це призводить до того, що знання учнів стають більш системними, а їх вміння – універсальними, що сприяє комплексному застосуванню знань, їх синтезу та переносу між різними галузями.

Інтегративний підхід у формуванні математичної компетентності полягає у поєднанні різних аспектів математичної освіти з метою створення єдиної системи навчання.

Основні принципи цього підходу:

– *інтеграція математичних дисциплін*. Інтегративний підхід сприяє взаємозв'язку між різними галузями математики, такими як алгебра, геометрія, тригонометрія тощо. Це допомагає учням сприймати математику як єдину систему, а не розділену на окремі дисципліни;

– *пов'язаність з іншими предметами*. Інтегративний підхід передбачає поєднання навчання математиці з іншими предметами, такими як фізика, інформатика, економіка тощо. Це допомагає учням розуміти роль математики в різних сферах життя та професійної діяльності;

– *практичне застосування*. Інтегративний підхід включає в себе використання математичних знань та навичок у різних практичних ситуаціях. Це допомагає учням розуміти, як математика використовується на практиці та розв'язує реальні проблеми;

– *цілісність навчання*. Інтегративний підхід сприяє розгляду математичної освіти як цілісної системи, де різні аспекти та галузі математики взаємодіють та доповнюють один одного. Це допомагає учням отримувати комплексне та глибоке розуміння математичних концепцій (Cerasoli, 2018).

Інтегративний підхід сприяє більш глибокому розумінню математики та розвитку різноманітних навичок та компетентностей учнів.

Однією з перспективних тенденцій у реформуванні освіти та підготовки учнів основної та старшої школи є впровадження **компетентнісного підходу**. Цей підхід орієнтований на набуття учнями компетенцій, необхідних для професійної діяльності. Основна ідея компетентнісного підходу полягає в тому, що освіта має створити умови для комплексного засвоєння знань і практичних навичок, що дозволять особі успішно реалізувати себе в різних сферах життя. Цей підхід поєднує особистісно-орієнтований, діяльнісний та інтегративний підходи, що дозволяє визначити сутність та структуру математичної компетентності. Компетентнісний підхід дозволяє визначити цілі, задачі та суть процесу формування математичної компетентності, а також розробити нові методи, засоби та технології організації навчального процесу. Цей підхід стає ключовим критерієм для відбору змісту освіти та розробки навчальних програм. При компетентнісному підході математична навчальна діяльність учнів набуває пошуково-дослідницького та практико-орієнтованого характеру.

Компетентнісний підхід у формуванні математичної компетентності спрямований на розвиток не лише знань, але й навичок та умінь учнів. Основні принципи цього підходу:

– *орієнтація на діяльність*. Компетентнісний підхід ставить акцент на практичному застосуванні математичних знань у різних ситуаціях, що допомагає учням розуміти, як вони можуть використовувати математику у реальному житті;

– *розвиток критичного мислення*. Цей підхід сприяє розвитку учнівського критичного мислення та аналітичних навичок, що дозволяє їм адаптуватися до різних математичних завдань та вирішувати складні проблеми;

– *інтерактивність та співпраця*. Компетентнісний підхід сприяє активній взаємодії учнів та вчителя, а також сприяє розвитку співпраці та комунікаційних навичок, що важливо для подальшого успіху в навчанні та професійній діяльності;

– *індивідуалізація навчання*. Компетентнісний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей та потреб учнів, що дозволяє надавати персоналізовану підтримку та створювати сприятливі умови для кожного учня;

– *оцінка за компетентністю*. Замість традиційних оцінок за знання, компетентнісний підхід передбачає оцінку учнів за їхніми здібностями вирішувати реальні проблеми та застосовувати математичні знання у практичних ситуаціях.

Цей підхід допомагає учням розвивати не лише математичні навички, а й загальні компетентності, необхідні для успішного функціонування у сучасному світі.

Ураховуючи сучасні тенденції розвитку науки й сучасних технологій, вважаємо актуальним впровадження **нейрокогнітивного підходу** до розвитку математичної компетентності, що базується на основі наукових доказів.

Застосування нейрокогнітивного підходу з метою формування математичної компетентності призначене в першу чергу для забезпечення найкращих можливих навичок нейророзвитку з математики.

Професійні початкові інструменти, які використовуються при впровадженні цього підходу, є результатом зближення когнітивних наук (вивчення того, як мозок навчається) та інформаційних технологій. Вони дозволяють застосовувати перевірені освітні стандарти до існуючого освітнього середовища, тим самим досягаючи кращого результату навчання (Bjerkholt, 2020).

Нейрокогнітивний підхід базується на таких принципах:

– *науковість доказів*. Баується на когнітивній науці, яка вивчає, як навчається мозок. До них належить когнітивна психологія, лінгвістика, антропологія, епістемологія та нейронаука тощо;

– *адаптивність навчання*. Може бути реалізоване під час взаємодії учнів, у процесі навчання або за індивідуальним планом;

– *гейміфіковане мета-пізнання*. Не може бути справжнього навчання, якщо учні не усвідомлюють власного прогресу, порівнюючи за рейтингом свої досягнення з досягненнями інших;

– *аналітичність результатів навчання*. Учителі повинні мати чітку інформацію про прогрес кожного учня та змогу оцінювати рівень їх нейророзвитку.

Нейромодельючий підхід в освіті ґрунтується на концепції створення комп'ютерних моделей, що наслідують роботу нейронних мереж мозку з метою вивчення процесів навчання та розвитку. Цей підхід включає в себе створення віртуальних моделей, які імітують функціонування мозкових структур і їх взаємодію з інформацією. Використання нейромоделюючого методу дозволяє аналізувати вплив різних методів навчання, стимулювати активність мозкових мереж і їхнє відображення на освітньому процесі та розвитку учнів. Такий підхід є перспективним у розробці інноваційних методик навчання, спрямованих на оптимізацію освітнього процесу та адаптацію до індивідуальних потреб і особливостей учнів. Нейромодельючий підхід базується на принципах нейронауки та комп'ютерного моделювання, використовуючи знання про роботу мозку для створення комп'ютерних моделей, що імітують його процеси. Ці моделі дозволяють вивчати вплив різних стимулів та методів навчання на активність мозкових мереж.

Нейромодельючий підхід сприяє формуванню математичної компетентності на основі наступних принципів:

– *індивідуалізація навчання*. Враховуються індивідуальні особливості кожного учня, включаючи рівень розвитку, стиль навчання та потреби;

– *адаптивність*. Забезпечує можливість адаптувати методи навчання та матеріали до потреб кожного учня, допомагаючи їм ефективніше засвоювати математичні концепції;

– *використання новітніх технологій*. Використання комп'ютерних моделей та інтерактивних програм, що можуть стимулювати інтерес до математики та надавати можливості для практичного застосування математичних знань;

– *стимулювання пізнавальної активності*. Створення умов для активної участі учнів у вирішенні математичних завдань та проблем, що сприяє глибокому засвоєнню та розвитку аналітичних навичок;

– *формування критичного мислення*. Заохочення учнів до аналізу та оцінки математичних задач, що сприяє розвитку їх критичного мислення та здатності до розв'язання проблем (Costa, 2017).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системне використання різних теоретико-методологічних підходів в освітньому процесі має значний потенціал для підвищення якості навчання та розвитку особистості. Особистісно-орієнтований підхід сприяє індивідуалізації навчання, діяльнісний – розвитку практичних навичок, а системний – цілісності та послідовності процесу. Інтегративний підхід об'єднує знання з різних дисциплін, компетентнісний – розвиває ключові компетентності, нейрокогнітивний – враховує особливості мозку, а нейромоделюючий – використовує сучасні технології.

Означені методологічні підходи застосовуються комплексно та визначають основні методи та засоби формування математичної компетентності учнів основної та старшої школи як важливого компонента освіти в сучасному світі.

Комбінування цих підходів у рамках єдиної освітньої системи забезпечує більш комплексний і гнучкий підхід до навчання, сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей та адаптивності учнів до швидкозмінного світу. Подальші дослідження необхідні для розробки ефективних методик і стратегій інтеграції цих підходів у практику навчання.

References

- Bjerkholt, E., Orbaek, T., & Kindeberg, T. (2020). An Outline of a Pedagogical Rhetorical Interactional Methodology: Researching Teachers' Responsibility for Supporting Students' Desire to Learn as Well as. *Their Actual Learning. Teaching in Higher Education*, 28 (2), 238-253. DOI: <https://doi.org/10.1080/13562517.2020.1792876>.
- Cerasoli, C., Alliger, G., Donsbach, J., Mathieu, J., Tannenbaum, S., & Orvis, K. (2018). Antecedents and outcomes of informal learning behaviors: A meta-analysis. *Journal of Business and Psychology*, 33 (2), 203-230. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10869-017-9492-y>.
- Costa, J., Neto, J., Alves, R., Escudeiro, P., & Escudeiro, N. (2017). Neurocognitive Stimulation Game: Serious Game for Neurocognitive Stimulation and Assessment. *Serious Games. Interaction and Simulation*, 176, 74-81.
- Dymova, I. (2022). Immersive approach in the system of university education. *Actual issues of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48 (1), 289-293.
- Gerasimova, E., Dvoryatkina, S., Korotkikh, V., Masina, O., Puchkov, N., Usachev, A., & Shcherbatykh, S. (2017). Pedagogical Synergy Based on the Fractal Approach: Content Selection, Training, Control (A Case Study of Mathematical Education). *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13 (11), 7591-7598. DOI: <https://doi.org/10.12973/ejmste/80303>.
- Haddad, L. (2019). *The Use of Films to Obtain Understandings on Pedagogical Practice in Early Childhood Education: Two Methodological Approaches*. *Eccos-Revista Científica*. DOI: <https://doi.org/10.5585/eccos.n50.14016>.
- Kharkivska, A., Khmil, N., Dmytrenko, K., Kapustina, O., & Dziuba, O. (2023). Methodological Principles of Pedagogical Education in the Context of Finding and Substantiating Directions for Quality Renewal of Content and Process. *Synesis*, 15 (3), 218-232.
- Laursen, K. (2010). *Competence Driven Teaching of Mathematics*. Copenhagen: Institute of Mathematical Sciences, Centre for Science Education, University of Copenhagen.
- Lutsan, N., Struk, A., Barylo, G., & Verbeshchuk, S. (2021). Methodological Approaches to the Study of Innovative Forms of Education. *AD ALTA – Journal of Interdisciplinary Research*, 11 (1), 68-72.
- Niss, M., & Hojgaard, T. (2019) Mathematical competencies revisited. *Educational Studies in Mathematics*, 102 (1), 9-28. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10649-019-09903-9>
- Pinto, J., Dores, A., Peixoto, B., & Barbosa, F. (2020). Programmed neurocognitive training: proposal of a new approach. *Disability and Rehabilitation*, 44 (11), 2507-2514. DOI: <https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1838631>.
- Turner, R. (2010). Exploring Mathematical Competencies. *Research Developments*, 24. Retrieved from <https://research.acer.edu.au/resdev/vol24/iss24/5/>

MAKHOVA Ya.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

ANALYSIS OF THE MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES TO FORMING MATHEMATICAL COMPETENCE IN SECONDARY AND HIGH SCHOOL STUDENTS

The article substantiates the author's perspective on the importance of methodological approaches to the development of mathematical competence, based on an analysis of studies by Ukrainian and foreign researchers that examine methodological approaches to the organization of the educational process in general. Mathematical competence is characterized as one of the key skills necessary in the modern world, encompassing the ability to apply mathematical knowledge, understand concepts, and solve problems using Mathematics. Human competence is defined as structured sets of knowledge, skills, abilities, and relationships which enable individuals to identify and solve problems arising in a specific field of activity regardless of the context.

To analyze the process of forming mathematical competence in middle and high school students, which is based on collaborative educational and creative activities, the author identifies the following theoretical and methodological approaches: personality-oriented, activity-based, systemic, integrative, competency-based, neurocognitive, and neuromodeling. The study focuses on the detailed analysis of these approaches and highlights specific principles that elaborate on them: personality-oriented (principles: individualization of learning, development of independence and responsibility, support for personal growth, attention to individual needs), activity-based (principles: active student participation, practical orientation, problem-based learning, independent problem-solving), systemic (principles: integrity,

structuring, multiplicity, systemic nature), integrative (principles: integration of mathematical disciplines, connection with other subjects, practical application, holistic learning), competency-based (principles: activity orientation, development of critical thinking, interactivity and collaboration, individualization of learning, competency-based assessment), neurocognitive (principles: scientific evidence, adaptive learning, gamified metacognition, analytical learning outcomes), neuromodeling (principles: individualization of learning, adaptability, use of modern technologies, stimulation of cognitive activity, development of critical thinking).

Keywords: *methodological approaches, mathematical competence, person-oriented approach, activity approach, system approach, integrative approach, competence approach, neurocognitive approach, neuromodeling approach.*

Стаття надійшла до редакції 26.09.2024 р.

УДК 378.016:811.111](477+410)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318087](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318087)

HALYNA MYKHAILENKO

ORCID: 0009-0006-5844-0975

Poltava State Agrarian University Specialist of the International Relations Department

MARYNA ANTONETS

ORCID: 0000-0002-2046-713X

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk

PECULIARITIES OF THE EMI MODEL AS AN EDUCATIONAL APPROACH IN THE UK AND UKRAINE

Continuing Professional Development (CPD) courses and training are essential for teachers who wish to improve their knowledge, skills and abilities throughout their careers. Modern approaches to teaching subjects in a foreign language, particularly English, face a number of problems. This study aims to compare and develop the approaches used by teachers of English Medium Instruction (EMI) in the UK and Ukraine. In these European countries, EMI is seen as a key element in the internationalisation of higher education. However, teaching academic subjects in English is difficult, especially for non-native speakers. The results of the study provide for the use of the Active Learning method in the implementation of the EMI model in Great Britain and Ukraine.

Key words: *English Medium Instruction (EMI) , Pedagogical challenges , English language , Active learning , Educational technologies, Cultural context.*

Statement of the problem. In modern education, there is a growing demand for effective strategies for teaching subjects in English , especially in non-English-speaking countries . This is achieved by using EMI as a teaching medium.

The long history of EMI in the UK, combined with a strong infrastructure for English language learning, provides valuable insights into the development of teaching strategies, but challenges remain. In contrast, in Ukraine, where the EMI model has only recently begun to develop, teachers in higher education institutions face a number of problems. Developing effective EMI programmes in Ukraine involves not only overcoming language barriers, but also solving pedagogical problems related to methods of teaching subjects in English. Understanding the challenges of EMI is crucial to improving educational outcomes in a globalised world where English is the dominant language of instruction. Studying the challenges and pedagogical methods in both countries can provide meaningful recommendations for improving EMI practice. This will be achieved by taking into account the unique linguistic, cultural and educational characteristics of each country. At the same time, it is necessary to have a clear idea of how teachers can balance mastering the language with mastering the content of the educational material.

Implementing EMI requires a combination of subject knowledge and English language learning. Teachers must not only have a good command of English, but also be able to teach the subject in a way that can be understood by students who may have limited English proficiency. This also complicates the process of double cognitive load experienced by students who are faced with both academic content and learning in a foreign language. With

increasing use of AI in education, this research is relevant to understanding how human interaction and technological tools can complement each other in EMI settings.

Analysis of recent research and publications: CPD involves participation in learning activities that improve and enhance teachers' professional skills and knowledge. It is necessary for many professions, such as education, engineering, health care and law, to ensure that professionals remain competent and meet current industry standards.

"...one of the important findings that emerged was the key role of teacher motivation... These factors are considered at three levels: personal, school-related and system-wide." (McMillan Dorothy, McConnell, O'Sullivan, 2014). It plays a critical role in the effectiveness of CPD and is supported by governments in many countries to improve learning outcomes (Perry, Halliday, Higgson, & Patel, 2022). Well-designed training is not enough, it should be supported by a range of strategies for improvement. The outcome of determining how useful the course was and how it can be improved is the effectiveness of the completed CPD (Mann, & Webb, 2022).

Issues raised by EMI practitioners include appropriate teaching techniques, course materials, interdisciplinary cooperation, teacher training and assessment (Wenli, & Shin-Mei, 2017). Chien M... etc. claim that in non-English-speaking countries, the use of English as a medium of instruction (EMI) in higher education is considered as a strategy for achieving international competitiveness (Chien, Hwa, & Valck, 2020).

Pan and Thomas state that "English medium instruction (EMI) is a growing phenomenon in many countries." Some researchers have investigated the difficulties and strategies students use to cope with EMI. However, the pedagogical challenges faced and strategies used by other key participants, teachers, have been surprisingly under-researched" (Pan, & Thomas, 2020).

Teaching subjects in English is difficult due to the specificity of terminology. Therefore, the research focuses on the difficulties Ukrainian educators face in the teaching processing in comparison to British educators. The comparative results will make it possible to assess the difficulties faced by teachers and develop recommendations for improving their training.

A comparison of subjects teaching in English between the UK and Ukraine offers valuable insights into available resources and highlights the importance of professional development for the success of EMI programs. The integration of educational technologies and bilingual resources in EMI classrooms contributes to the modernization of teaching practice and increases student engagement. O. Kanyuk and N. Dido note that "the development and improvement of this educational direction will contribute to raising the level and improving the quality of educational services" (Kaniuk, & Dido, 2023).

S. Bortnyk notes that the study of the EMI phenomenon can be divided into three main directions. The essence of the first direction is the research of language policies and programmes. The essence of the second direction is the research of students' perceptions and attitudes towards EMI, their level of language proficiency, educational strategies, results and expectations. The third direction of research concerns teachers in higher education institutions. According to their perception of EMI, language proficiency levels, teaching strategies and procedures, and the need for new pedagogical skills are analysed" (Bortnyk, 2019).

The popularity of English has already grown rapidly in recent years (Ellison, 2021). Teachers of the Odesa National Academy of Communications are moving in this direction. P. Vorobienko and G. Kuznetsova note that 'the high level of teaching is ensured by the creation of a high-quality team of teachers due to their preliminary training and with the involvement of native English speakers. The methodological support of the educational process was created by teachers using modern foreign methods. All types of incentives for teachers and students have been used: moral, social and material' (Vorobienko, & Kuznietsova, 2024).

As institutions of higher education around the world implement EMI, it is important to identify guidelines for developing pedagogical practices that successfully support students in mastering academic disciplines.

The purpose of the study: The purpose of this study is to compare the difficulties in the educational process and develop an active learning approach used by EMI teachers from the UK and Ukraine.

Outline of the main material: In higher education, EMI can be described as 'teaching in English' and much more. It has quickly become the language of international communication, projects, publications, research and teaching. It is a language that serves as a gateway to the world, opening up countless opportunities.

As part of the preparation for this study, the authors undertook professional development training through the 'EMI Teaching' course at the University of Leicester, UK, in August 2024. During the course, a research study was conducted which formed the basis of a poster presentation entitled 'EMI Teaching. Comparing an Ed Practice in the UK and Ukraine'. The aim of the presentation was to defend and promote projects that compare educational practices between the UK and Ukraine. This comprehensive experience provided the authors with both a theoretical and practical basis for a deeper understanding of the specificities of the EMI model in the educational systems of both countries.

The interview was chosen as a reliable method for this study. It provides information from a group of participants to identify general trends, common practices, gathers ideas and knowledge needed for an effective active learning strategy, attitudes of EMI teachers and compares information received from UK and Ukrainian

educators. An interview allows you to collect data to gain a deeper and better understanding. Ten experienced and proactive instructors were selected as participants, representing a range of experience and levels of both CPD and EMI. Participants were asked to reflect on how their active English learning practices could potentially help and improve their approach to teaching in an EMI setting. A thematic analysis was conducted on the transcribed data. Participants were assured of the confidentiality and anonymity of their responses.

One of the main problems in both the UK and Ukraine is the double load on students. They need to master academic content while improving their English language skills. This cognitive load is particularly acute for students in Ukraine, where English proficiency is lower than in the UK. As a result, Ukrainian teachers often have to adopt individual pedagogical strategies that balance the need to understand the subject and to learn English.

Active learning is important because it involves engaging students directly in the learning process through action and discussion, rather than passively receiving information. Here are the main tools of active learning:

- **Think-Pair-Share:** Students think about a topic individually, then pair up to discuss their thoughts before sharing them with the class.

- **Peer learning:** Students explain concepts to each other, strengthening their own understanding by helping their peers.

- **Group work:** Small groups of students collaborate on a problem or project, promoting teamwork and deeper understanding.

- **Classroom Polls:** Instant feedback tools like clickers or online polls to gauge student opinion or understanding.

- **Case studies:** real-world examples for students to analyze and apply theoretical concepts, encouraging practical thinking.

- **Problem-based learning (PBL):** students work to solve complex real-life problems, often with little direction, promoting critical thinking.

- **Interactive modeling and role-playing:** Students take on roles in simulations or debates, helping them explore perspectives and make decisions.

- **Flipped Classroom:** Content is studied at home (e.g., video lectures) while classroom time is used for discussion, activities and problem solving.

- **Tests and self-assessment:** frequent, small quizzes to check understanding and motivation to study regularly.

- **Brainstorming sessions:** Students collaborate to generate ideas on a specific topic, promoting creativity and engagement.

These tools encourage the active participation, collaboration and critical thinking necessary for deep learning.

The techniques of Active Learning are vital to the success and effectiveness of an EMI course for several reasons. Improved understanding and English language skills, increased interaction, effective communication, critical thinking are dynamic tools that greatly increase the teaching and learning experience in an EMI course and engage students, reduce the cognitive overload of EMI. These methods not only promote deeper learning of the material, but also encourage critical thinking and improve language skills in context. However, the success of these approaches depends on the availability of resources.

In addition, terminology in specialized subjects such as biology, medicine and agriculture creates its own problems. Both Ukrainian and British teachers find it difficult to teach technical terms and ensure that students understand the nuances of meaning and pronunciation of these terms. In Ukraine, this challenge is compounded by the fact that EMI is relatively new, so there is a lack of established training practices to effectively address these challenges. In contrast, British teachers benefit from a longer tradition of teaching technical subjects in English, which allows them to use a wider range of didactic strategies.

In both countries, student feedback on their learning experience in EMI classrooms is crucial for improving teaching methods. However, obtaining honest feedback can be difficult. Students may be reluctant to admit that they do not fully understand the material, especially in the UK where there is often a larger group of international students with varying levels of English. In such cases, British teachers may resort to translation, switching between English and the students' native language to explain complex concepts. This approach is less common in Ukraine, where teaching English is seen as the primary aim and the emphasis is on immersion rather than bilingual teaching.

The pedagogical approaches also differ in terms of how teachers adapt to different levels of English proficiency among students. In the UK, the diversity of students' linguistic backgrounds requires teachers to use flexible teaching strategies that can accommodate a wide range of language abilities. This often includes the use of bilingual resources to help bridge the gap between content knowledge and language acquisition. In Ukraine, where the student population is more homogeneous in terms of mother tongue, the focus is on developing English language skills to meet the demands of EMI, which can often overshadow content mastery.

Another area of concern is the use of technology and resources in EMI classrooms. In both the UK and Ukraine, teachers use tools such as Kahit, Wordwall, YouTube, Quizlet, Reverso, Deepl, Beelinguapp, BBC learning, Busuu, British Council courses to create an interactive learning environment. These resources help reduce the language

load on students and make the learning content more accessible. However, access to these tools is uneven, as British teachers tend to have more technical support than their Ukrainian counterparts. Despite these differences, both groups of teachers agree on the importance of active learning as a key pedagogical approach in EMI settings.

The controversial issue is mentioned (by UK educators) as technology such as artificial intelligence advances, the need for teachers may be greatly reduced in the future. Ukrainian educators insist on the importance of interpersonal and social relationships, their dynamics, visualization of Ed content, use of data obtained through artificial intelligence, as a more accurate definition of students' needs and offering them more appropriate support. It better reflects the individual characteristics of students and quickly adapts to their needs.

Conclusions. While EMI in the UK and Ukraine presents different challenges, there are valuable lessons to be learned from both contexts. The long history of EMI in the UK provides insights into effective learning strategies and resource utilisation, while the emerging EMI landscape in Ukraine offers opportunities for innovation and adaptation. Participants suggested that the future of EMI depends not only on government policy, but also on the evolution of the status of English as a key component of globalisation.

In addition, the provision of individual support, both emotional (to develop motivation and critical thinking) and academic, ensures that students are well prepared for success. By combining technology and human interaction, educators can create a synergy that leads to optimal educational outcomes.

Targeted advertising, content marketing, email campaigns, partnerships and collaborations, SEO optimization, discounts help to attract the right audience and increase the number of participants in CPD and EMI programmes.

References

- Bortnyk, S. B. (2019). Anhliiska yak mova vykladannia: vyklyky y osoblyvosti roboty vykladachiv [English as the language of teaching: challenges and features of teachers' work]. *Vcheni zapysky TNU imeni VI Vernadskoho. Filohiia. Social communications [Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Philology. Social communications]*, 30 (69), 3, 96-101. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-1/18> [in Ukrainian].
- Chien, Mei-Ying, Hwa, Dong, & Valck, Martin. (2020). A Study of the Difficulties and Instructional Support Related to Spoken Interaction in an EMI Course for Higher Education Students. *Journal of Educational Research and Practice*. Retrieved from <https://scholarworks.waldenu.edu/jerap/vol10/iss1/9>
- Ellison, M. (2021). Understanding the Affective for Effective EMI in Higher Education. In *Developing and Evaluating Quality Bilingual Practices in Higher Education*. Published by Multilingual Matters. Retrieved from <https://www.degruyter.com/document/doi/10.21832/9781788923705-012/pdf?licenseType=restricted>
- Kaniuk, O. S., & Dido, N. D. (2023). Vyklyky ta innovatsii: intehratsiia anhliiskoi movy z akademichnymy predetamy [Challenges and innovations: integration of english with academic subjects]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 67, 175-179. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.38> [in Ukrainian].
- Mann, S., & Webb, K. (2022). *Continuing Professional Development: Key Themes in Supporting the Development of Professional Practice*. Research-publishing.net. La Grange des Noyes, 25110 Voillans, France. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED624321>
- McMillan Dorothy, J., McConnell, Barbara, & O'Sullivan, H. (2014). *Continuing professional development – why bother? Perceptions and motivations of teachers in Ireland*. Stranmillis University College; Trinity College, Dublin.
- Pan, Jack KH., & Thomas, Nathan. (2020). English medium instruction: teachers' challenges and coping strategies. *ELT journal*. Retrieved from <https://academic.oup.com/eltj/article/74/3/2475867583>
- Perry, E., Halliday, J., Higgson, J., & Patel, S. (2022). *Meeting the challenge of providing high-quality continuing professional development for teachers: the Wellcome CPD Challenge Pilot Delivery Report*. Project Report. Retrieved from <https://shura.shu.ac.uk/29804/>
- Vorobiienko, P., & Kuznietsova, H. (2024). Osoblyvosti vykladannia anhliiskoi movy na tekhnichnykh fakultetakh u suchasnykh umovakh [Features of teaching english at technical faculties in modern conditions]. *Science and education*, 2, 12-18. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-2-2> [in Ukrainian].
- Wenli, Tsou, & Shin-Mei, Kao. (2017). *English as a Medium of Instruction in Higher Education*. Chapter "Overview of EMI Development" Springer. Retrieved from <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-10-4645-2>

МИХАЙЛЕНКО Г.

Полтавський державний аграрний університет, Україна

АНТОНЕЦЬ М.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кременчук, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛІ ЕМІ ЯК ОСВІТНЬОГО ПІДХОДУ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА УКРАЇНІ

Курси та тренінги безперервного професійного розвитку (CPD) є важливими для вчителів, які хочуть покращити свої знання, навички та навички протягом своєї кар'єри. Сучасні підходи до викладання предметів іноземною мовою, зокрема англійською, стикаються з рядом проблем. Це дослідження має на меті порівняти та

розробити підходи, які використовують викладачі середньої англійської мови (EMI) у Великобританії та Україні. У цих європейських країнах EMI розглядається як ключовий елемент інтернаціоналізації вищої освіти. Однак викладання навчальних предметів англійською важко, особливо для тих, для кого вона не є рідною. Результати дослідження передбачають використання методу Active Learning при впровадженні моделі EMI у Великій Британії та Україні.

Ключові слова: Англійська середня інструкція (EMI), педагогічні виклики, англійська мова, активне навчання, освітні технології, культурний контекст.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2024 р.

УДК 005.95-051:316.77

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318088](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318088)

ОКСАНА МИХАЙЛЕНКО

ORCID: 0009-0006-4639-6428

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ГРОМАДОЦЕНТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто громадодцентричні технології як ключові інструменти, що забезпечують ефективність діяльності менеджерів соціокультурної сфери в умовах сучасного суспільства і забезпечують інтеграцію індивідуальних і колективних зусиль членів громади, спрямованих на задоволення культурних, освітніх і соціальних потреб. Підкреслено, що використання громадодцентричних технологій передбачає низку важливих методів і підходів, серед яких соціальна анімація, технологія іміджування, соціальні комунікації та співтворчість. Соціальна анімація забезпечує можливість громадянам брати участь у культурних ініціативах, сприяючи розвитку їхніх творчих і соціальних здібностей. Іміджування відіграє важливу роль у формуванні позитивного сприйняття не лише культурного продукту, а й самого менеджера, що підвищує рівень довіри до організації та її ініціатив. Соціальні комунікації створюють умови для активного обміну інформацією, формуючи діалог між членами громади та її лідерами. Важливим компонентом є також співтворчість, яка розглядається як інструмент залучення громади до спільної діяльності та реалізації значущих проєктів, що дозволяє формувати спільні цінності. Розглядаючи громадодцентричні технології, охарактеризовано такі організаційні процеси, як планування, комунікація, правове забезпечення та маркетинг соціокультурних заходів, зокрема фестивалів, які є однією з найефективніших форм співтворчості. Наведено рекомендації для менеджерів щодо використання інноваційних маркетингових інструментів, таких як event-маркетинг, вірусний маркетинг та соціальні мережі, які сприяють популяризації соціокультурних проєктів та залученню ширшої аудиторії.

Висновки акцентують на важливості інтеграції різних галузей знань для досягнення успішного управління соціокультурними процесами та підкреслюють необхідність постійного підвищення кваліфікації менеджерів.

Ключові слова: громадодцентричні технології, менеджмент соціокультурної діяльності, соціальна анімація, іміджування, співтворчість, соціальні комунікації, залучення громади, культурні проєкти, соціальна згуртованість, інноваційний маркетинг.

Постановка проблеми. Проблематика громадодцентричних технологій в роботі менеджерів соціокультурної діяльності є важливим аспектом сучасного стратегічного розвитку суспільства, спрямованим на покращення якості життя громадян у процесі децентралізації та демократизації державного управління. Сучасна регіональна політика України передбачає створення умов для соціально-економічного зростання та згуртованості територіальних громад, що є ключовим елементом побудови конкурентоспроможної та демократичної країни. У цьому контексті регіональний розвиток фокусується на максимально ефективному використанні внутрішніх ресурсів та потенціалу громад, сприяючи зміцненню їхньої економічної стабільності, соціальної інтеграції та екологічної стійкості.

Серед пріоритетних напрямів, що сприяють досягненню стратегічних цілей регіональної політики, варто відзначити підтримку розвитку людського капіталу на основі локального потенціалу територій та регіональних смарт-спеціалізацій, а також удосконалення систем багаторівневого врядування, орієнтованих на інтеграцію кращих управлінських практик Європейського Союзу. Важливим компонентом таких змін є залучення громадян до процесів прийняття рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях, що підкреслює важливість громадоцентричного підходу в управлінні соціокультурними процесами (*Державна стратегія регіонального ...*).

Цей підхід, що покладає людину в центр регіонального розвитку, сприяє формуванню активної громадянської позиції та створює нові можливості для участі громадян у процесах прийняття рішень. Людина перестає бути пасивним користувачем соціальних благ і стає активним учасником трансформаційних процесів, що дозволяє їй безпосередньо впливати на власне життя та на навколишнє середовище.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, присвячених громадоцентричним технологіям у роботі менеджерів соціокультурної діяльності, свідчить про зростаючу увагу науковців до цієї тематики. Зокрема, у підручнику «Менеджмент соціокультурної діяльності» М. Мартинюк розглядаються теоретичні та прикладні аспекти соціального менеджменту, що дозволяє простежити еволюцію цієї галузі знань, принципів і технологій. У статті «Менеджмент соціокультурної діяльності як напрям наукового та технологічного знання» М. Ключко досліджуються особливості формування системи соціокультурного проектування в контексті розвитку національних меншин, що підкреслює важливість врахування специфіки різних громад у процесі управління. Дослідження «Культ технологій як соціокультурний феномен» Л. Прокопович аналізує можливості синтезу східних і західних управлінських традицій для розробки ефективних моделей суспільного менеджменту, що може бути корисним для впровадження громадоцентричних технологій. У навчальному посібнику «Теорія та історія соціокультурної діяльності» О. Петінової висвітлюються основні поняття та етапи формування різноманітних форм соціокультурної діяльності, що сприяє глибшому розумінню контексту застосування громадоцентричних підходів. Загалом, наукові праці в цій галузі акцентують на необхідності інтеграції громадоцентричних технологій у практику менеджерів соціокультурної діяльності для підвищення ефективності управління та задоволення потреб різноманітних громад.

Метою статті є дослідження принципів і практичних аспектів використання громадоцентричних технологій у соціокультурній діяльності менеджерів, зокрема для підвищення ефективності управління та сприяння інтеграції громадян у процеси прийняття рішень.

Виклад основного матеріалу. Завдання «Стратегії регіонального розвитку» у сфері культурних послуг та формування національної ідентичності висувають на перший план роль громадоцентричних технологій як інструменту для посилення інтеграції громадян у соціокультурну діяльність. Сучасний менеджер соціокультурної діяльності, впроваджуючи ці технології, здатен трансформувати культурні заклади на інноваційні простори, що виконують не лише культурно-просвітницьку, а й інтеграційну та виховну функції, забезпечуючи взаємодію громади та культурних ресурсів на новому рівні. Громадоцентричний підхід у роботі з громадою передбачає розвиток культурних центрів, бібліотек та креативних хабів, які стають платформами для активної участі різних категорій населення у культурному житті, а також просторами для реалізації соціально значущих ініціатив (Борщевський, Дацишин, та ін. (Уклад.), 2005).

Залучення громадоцентричних технологій у управлінські процеси дозволяє менеджерам створювати культурні продукти, що орієнтовані на запити й потреби конкретних соціальних груп, а також забезпечувати умови для інтеграції різних категорій населення у спільні культурні та суспільно важливі проекти. Наприклад, інформатизація бібліотек і впровадження цифрових культурних послуг дозволяє не лише розширити доступ до культурного контенту, але й задовольнити специфічні потреби громад, відображаючи соціальні пріоритети й цінності на локальному рівні. Менеджери, що застосовують громадоцентричні технології, набувають здатності будувати багаторівневу інклюзивну мережу культурних закладів, спрямовану на зміцнення національної ідентичності та соціальної згуртованості. Такі технології також створюють передумови для розвитку патріотичного та громадянського виховання, стимулюючи до активної участі у житті громади та прийнятті відповідальних рішень. Це сприяє зміцненню суспільних зв'язків, підвищуючи довіру до культурних установ як до ключових елементів регіонального розвитку (*Державна стратегія регіонального ...*).

Отже, громадоцентричні технології стають важливою складовою сучасного соціокультурного менеджменту, оскільки вони дозволяють менеджерам ефективно адаптувати діяльність закладів культури під потреби громади, водночас підвищуючи якість та доступність культурних послуг. У такій парадигмі менеджер соціокультурної діяльності набуває нових професійних компетенцій, що передбачають застосування технологій інтеграції та взаємодії з громадою, виконуючи роль посередника між культурним простором і суспільством для сприяння соціально-культурній динаміці на рівні громади.

Громадоцентричні технології в соціокультурній діяльності – це комплекс інтеграційних методів і принципів, спрямованих на активне залучення громади до соціокультурного розвитку, формування спільних цінностей і консолідації на основі відповідальності та соціальної участі. Центральною є активізація громади як системний процес, у межах якого громадяни отримують реальні можливості брати участь у вирішенні питань, що впливають на їхню якість життя. Така активізація формує соціальну свідомість і сприяє розвитку відповідальності за свою громаду, що є важливим для стійкого розвитку.

Концепція громади, згідно з підходом Р. Уоррена, розглядається не просто як територіальна спільність, а як соціальний інститут, що забезпечує стійкість суспільного життя через систему стійких соціальних зв'язків. У цьому контексті взаємодія та партнерство в межах громади утворюють колективну відповідальність і залученість. Соціальний капітал, як мережа довіри та взаємодопомоги, забезпечує стабільність соціокультурного середовища. Це «соціальний клей», що мобілізує ресурси та стимулює зв'язки взаємності. Завдяки цьому громада реалізує соціальні ініціативи, які стають основою громадської участі та соціальної анімації – процесу підвищення соціальної активності через розвиток культурних практик (Грушина, 2018).

Роль менеджера соціокультурної діяльності полягає в інтеграції цих громадоцентричних аспектів у управління культурними закладами й проектами, орієнтованими на потреби громади. Менеджер забезпечує технологічний підхід, що веде до досягнення соціальних результатів через інформування, анімацію та інтеграцію, підтримуючи активну соціальну участь і консолідацію. Громадоцентричний підхід сприяє самореалізації громадян, розвитку соціальних практик і мобілізації соціального капіталу. Це трансформує культурний простір в інклюзивне середовище, де кожен має можливість для особистісного розвитку й активної участі у суспільному житті.

Громадоцентричні технології в роботі менеджерів соціокультурної діяльності базуються на концепції активної участі громади у власному розвитку, що передбачає мобілізацію ресурсів, ініціатив і творчої енергії для вирішення соціально значущих завдань. Залучення громади є ключовим чинником, без якого справжній розвиток неможливий. Через недостатність ресурсів у соціальних інституціях громади, формування партнерських відносин між ініціативними групами, громадянами та організаціями стає одним з основних інструментів соціокультурної роботи. Взаємодія в межах громади може реалізовуватися на різних рівнях активності: від обміну інформацією та організації спільних акцій до розробки програм соціокультурної інтервенції, підтримки культурних ініціатив і розвитку культурного туризму.

Партнерство в соціокультурній діяльності громади визначається як форма соціальної комунікації, в якій беруть участь громадяни, соціальні групи, державні й недержавні організації, об'єднані спільною метою. Ефективне партнерство передбачає низку принципів: вибір пріоритетних партнерів, узгодження очікувань сторін, спільне планування й оцінку діяльності, прозору комунікацію, довіру, відповідальність і ціннісне співробітництво (Гордійчук, Чепелюк, 2018).

Соціальні комунікації, як механізм передачі інформації, емоцій і ідей у просторі громади, є основним інструментом для реалізації громадоцентричних технологій. Вони передбачають наявність єдиного комунікативного простору, активний обмін інформацією, зворотний зв'язок і можливість взаємного впливу партнерів. У цьому процесі важливу роль відіграють комунікативні елементи, такі як комунікант (відправник повідомлення), комунікат (зміст повідомлення), канал передачі інформації, реципієнт (отримувач) та зворотний зв'язок (Сметанюк, 2015). Аналіз основних понять і їхнього взаємозв'язку дозволяє визначити чотири ключові технології, які використовує менеджер соціокультурної діяльності: технологія активізації громади як заклик до дії, технологія соціальної анімації як засіб розкриття потенціалу громади, технологія іміджування для створення позитивного образу та технологія співтворчості, яка забезпечує залученість громади до соціокультурних процесів.

Громадоцентричні технології в роботі менеджерів соціокультурної діяльності базуються на принципах активного залучення громади до процесів саморозвитку та соціальної трансформації. Відповідно, суб'єктами активізації громади можуть бути як окремі особистості, так і групи або колективи, що спільно реалізують діяльність, спрямовану на досягнення суспільно значущих цілей. Соціальний ресурс місцевої громади є важливим чинником у забезпеченні конструктивної активності, що зосереджена на змінах, здатних покращити життя в громаді, підвищити рівень довіри, партнерства та взаємодії серед її членів. Активізація полягає в тому, щоб кожен учасник відчував силу свого впливу і бачив позитивні результати власної участі.

Процес активізації громади проходить через низку ключових етапів, зокрема: збір інформації про запити громади, інформування про наміри, отримання зворотного зв'язку, налагодження діалогу, формування партнерства. Цей процес будується на довірливих стосунках між учасниками, де панують відкритість, щирість і взаємодопомога. Рівні участі громади варіюються від базового інформування, де мешканці отримують необхідну інформацію про ініціативи, до рівня повної ініціативності, коли громада сама пропонує і реалізує проекти, а соціокультурні менеджери лише надають підтримку (Гуриєнко, (Уклад.), 2002).

Виділяються різні групи заходів для залучення громади: роль експерта-консультанта, заходи на запити громади (концерти, фестивалі), місцеві ініціативи (еко-акції, виставки), інтерактивні методики (форум-театр), інформування через нативні рекламні матеріали, просвітницька робота, формування ініціативних груп, покращення іміджу громади та забезпечення зворотного зв'язку. Успішна реалізація технології активізації громади вимагає поетапного освоєння процесу: ідентифікації соціального капіталу громади, створення ініціативних груп, вивчення потреб громади, їх оцінки, мапування, визначення пріоритетних напрямів розвитку, аналізу та рефлексії результатів. Ці елементи є основою громадоцентричного підходу в соціокультурному управлінні, сприяючи зміцненню ролі громади у власному соціальному просторі та розвитку активного громадянства (Абрамов, Азарова, 2012).

Соціокультурна анімація набуває все більшого значення як інноваційний напрям у соціокультурній діяльності, спрямований на активізацію громадян через розвиток їхніх соціальних уподобань, соціальної активності та особистих якостей. Використання ресурсного потенціалу соціальної анімації дозволяє поживати громадське життя, стимулювати громадську позицію членів спільноти та задовольнити духовні потреби індивідів у самореалізації. Соціокультурна анімація виступає багаторівневою моделлю соціокультурної роботи, що охоплює організаційний, діяльнісний та технологічний рівні.

На організаційному рівні анімація визначає, хто є ініціаторами процесу (соціокультурні установи, громадські організації, добровольці тощо) та які соціальні групи залучені. На діяльнісному рівні головний акцент робиться на створенні умов для задоволення потреб громадян у культурній самореалізації та формуванні соціальної згуртованості. На технологічному рівні аніматор використовує інтерактивні методи, зокрема технологію фасилітації, щоб підтримувати діалог у спільноті та допомагати їй справлятися з напруженням або проблемами, спрямовуючи учасників до конструктивних дій.

Соціокультурна анімація також спирається на низку управлінських технологій, серед яких виділяють:

- соціокультурний менеджмент, що включає організацію взаємодії та взаємозв'язків між членами громади з врахуванням психологічних і педагогічних аспектів;
- маркетингові технології для моніторингу соціокультурного попиту;
- технології прогнозування, що визначають довгострокові орієнтири;
- технології управлінських рішень, що підвищують ефективність і своєчасність дій;
- технології моніторингу та планування, які забезпечують реалізацію проєктів і програм.

Таким чином, соціокультурна анімація є комплексною моделлю, що поєднує різні інструменти та методики для інтеграції громадян у культурні та соціальні процеси. Це багатofункціональне явище сприяє розвитку громадянської активності, формуванню відповідальності за суспільне благо та зміцненню зв'язків між громадянами та місцевими організаціями через спільні проєкти та ініціативи. Соціокультурна анімація не лише покращує якість життя членів громади, але й розширює їх можливості для особистісного та соціального розвитку, забезпечуючи таким чином стійкий розвиток громади в цілому (Петрушенко, 2013).

Імідж у соціокультурній діяльності є важливим інструментом формування громадської довіри та комунікації. Менеджер соціокультурної діяльності створює та підтримує не лише власний імідж, але й імідж організацій і продуктів, які представляє. Імідж у соціокультурному контексті виконує функцію своєрідного послання, яке транслює цінності й ідеї об'єкта, формуючи позитивне сприйняття аудиторією. Такий імідж повинен бути автентичним, оскільки це допомагає забезпечити довіру з боку суспільства. Складові іміджу включають особистісні та комунікативні якості менеджера, такі як комунікабельність, емпатія, врівноваженість, а також ефекти атракції (емоційного ставлення) і фасцинації (вербального впливу). Імідж формується на двох типах інформації: прямій, яка виникає при безпосередній взаємодії, та непрямій, що сприймається через оцінки інших. Ключовими критеріями є рівень професійної затребуваності, довіри з боку суспільства, публічність і сталість образу, що впливають на роль менеджера у створенні культурних продуктів.

Імідж менеджера у соціокультурній сфері поділяється на три основні типи: особистісний, корпоративний та продукту. Особистісний імідж відображає репутацію, символічний образ і ставлення, яке людина викликає у інших. Корпоративний імідж пов'язаний з асоціаціями, що формуються у свідомості споживачів стосовно організації, зокрема її цінностей. Імідж продукту залежить від якості, доступності та асоціацій, які він викликає. Для іміджування у соціокультурній діяльності також важливі дзеркальний, цільовий (бажаний), демонстративний та поточний іміджі. Дзеркальний імідж допомагає менеджеру усвідомити, як його сприймають інші. Цільовий імідж є ідеальним образом, якого менеджер прагне досягти, і включає елементи фірмового стилю. Демонстративний імідж підкреслює риси, що формують бажане враження, а поточний імідж є реальним образом у свідомості громадськості (Азарова, Абрамов, 2008).

Комплексний бренд соціокультурного менеджера складається з трьох елементів: легенди, місії та символу. Легенда об'єднує цінності з реальними діями, місія пояснює призначення діяльності, а символ об'єднує всі складові іміджу в єдиний образ. Цей комплексний імідж забезпечує унікальність і формує громадську думку, надаючи цінності як особистості, так і організації чи культурному продукту, який вона представляє.

Фестивальний рух є важливим елементом соціокультурного простору громади, спрямованим на задоволення культурних і рекреаційних потреб населення. У контексті технології співтворчості фестиваль розглядається як комплексна акція, що залучає різні категорії громадян і відображає соціальну комунікацію в громаді. Менеджер соціокультурної діяльності виконує ключову роль у розробці стратегії фестивалю, яка передбачає залучення всіх зацікавлених сторін, організацію співпраці штатних працівників та волонтерів, створення ініціативної групи, вибір ефективних каналів комунікації, соціальне партнерство та правове забезпечення заходу (Виткалов, 2016).

Організаційна стратегія фестивалю включає формування концепції, що охоплює розробку документації, кошторисів, залучення інвесторів та укладення угод; планування за участі організаційного комітету та режисерської групи; реалізацію, що охоплює написання сценаріїв, відбір учасників, забезпечення логістики; а також підведення підсумків, аналіз результатів і архівацію матеріалів. Усі ці етапи є важливими для підтримки комунікації та взаємодії в громаді. Маркетингова стратегія фестивалю є важливою частиною його просування. Рекламні інструменти включають репортажі, соціальні мережі, відеоролики, афіші та буклети. Стимулювання попиту досягається через розважальні акції, лотереї, спеціальні пропозиції та промоакції. Важливу роль відіграють також зв'язки з громадськістю, зокрема через семінари, воркшопи, благодійні акції та зв'язок із місцевою владою. Персональні пропозиції на фестивалі можуть включати тематичні мініконкурси, майстер-класи та виставки.

Інноваційні маркетингові технології, такі як event-маркетинг, вірусний маркетинг, крос-маркетинг і мобільний маркетинг, спрямовані на активізацію попиту та підвищення популярності заходу. Вони дозволяють створити брендовий образ фестивалю, забезпечити інформаційний супровід і налагодити стосунки з партнерами та аудиторією, що робить фестиваль відомим і значущим у соціокультурному просторі громади (Войнаренко, 2013). Таким чином, фестивальний менеджмент, як основа технології співтворчості, складається з програмного, кадрового, маркетингового, рекламного, фінансового, логістичного та правового менеджменту. Професійна підготовка менеджера та його команди є вирішальною для успіху фестивалю, який слугує важливим соціокультурним заходом, спрямованим на об'єднання громади та активізацію громадянської участі.

Висновки. Розвиток громади як підхід до задоволення соціальних потреб ґрунтується на формуванні стосунків, побудованих на довірі, єдності та співпраці, що дозволяє громадянам спільно аналізувати проблеми та знаходити ефективні їх вирішення. Менеджер соціокультурної діяльності, використовуючи громадоцентричні технології, сприяє активному залученню особистості в соціальне середовище та її участі в соціокультурних процесах, забезпечуючи свободу вибору цінностей і уподобань. Це управління не тільки процесами, але й людьми, що потребує вміння розуміти потреби громади, створювати інноваційні продукти та налагоджувати ефективну взаємодію з різними зацікавленими сторонами.

Список використаних джерел

- Абрамов, Л. К., Азарова, Т. В. (2012). *Центр місцевої активності для розвитку громад*. Кіровоград: ІСКМ.
- Азарова, Т. В., Абрамов, Л. К. (2008). *Ресурсне забезпечення громадських ініціатив*. Кіровоград: ІСКМ.
- Борщевський, В., Дацишин, М. та ін. (Уклад.). (2005). *Інвестиції як ресурс для місцевого розвитку*. Київ: Інститут реформ.
- Виткалов, С. В. (2016). Фестивальний рух як культурний феномен сучасності: аналіз регіонального вектора. *Культура України*, 52, 182-190.
- Войнаренко, С. М. (2013). Інноваційні маркетингові технології як напрям підвищення ефективності комунікацій. *Економіка: реалії часу*, 5 (10), 70-74.
- Гордійчук, А. М., Чепелюк, В. А. (2018). Мистецький менеджмент і маркетинг в структурі арт-індустрії. В кн. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 71-72). Київ: ГО Інститут інноваційної освіти.
- Грушина, А. І. (2018). Особливості організації системи менеджменту сфери культури і мистецтва. *Вісник КНУКіМ*, 1, 53-63.
- Гурієнко, К. (Уклад.). (2002). *Громади України: на шляху відродження*. Київ: Ай-Бі.
- Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.10.2024).
- Петрушенко, Ю. М. (2013). *Місцевий розвиток за участі громади*: монографія у 2 т. (Т. 1: Теоретичні основи сталого місцевого розвитку, орієнтованого на громаду). Суми: Університетська книга.
- Сметанюк, Т. І. (2015). Волонтерська активність громади. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна*, 25, 186-194.

References

- Abramov, L. K., & Azarova, T. V. (2012). *Tsentr mistsevoi aktyvnosti dlia rozvytku hromad [Community activity center for community development]*. Kirovohrad: ISKM [in Ukrainian].

- Azarova, T. V., & Abramov, L. K. (2008). *Resursne zabezpechennia hromadskykh initsiatyv [Resource security for community initiatives]*. Kirovohrad: ISKM [in Ukrainian].
- Borshchevskiy, V., & Datsyshyn, M. et al. (Comps.). (2005). *Investytsii yak resurs dlia mistsevoho rozvytku [Investments as a resource for municipal development]*. Kyiv: Instytut reform [in Ukrainian].
- Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [State strategy for regional development for 2021-2027]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Hordiichuk, A. M., & Chepeliuk, V. A. (2018). Mystetskyi menedzhment i marketynh v strukturі art-industrii [Mysterious management and marketing in the structure of the art industry]. In *Nauka, osvita, suspilstvo: instrumenty i mekhanizmy suchasnoho innovatsiinoho rozvytku [Science, education, society: tools and mechanisms of modern innovative development]*: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 71-72). Kyiv: HO Instytut innovatsiinoi osvity [in Ukrainian].
- Hrushyna, A. I. (2018). Osoblyvosti orhanizatsii systemy menedzhmentu sfery kultury i mystetstv [Features of the organization of the management system in the sphere of culture and art]. *Visnyk KNUKiM [Bulletin of KNUKiM]*, 1, 53-63 [in Ukrainian].
- Huriienko, K. (Comps.). (2002). *Hromady Ukrainy: na shliakhu vidrozhennia [Communities of Ukraine: on the Way of Rebirth]*. Kyiv: Ai-Bi [in Ukrainian].
- Petrushenko, Yu. M. (2013). *Mistsevyi rozvytok za uchasti hromady [Regional development for the participation of the community]: monohrafiia u 2 t. (Vol. 1: Teoretychni osnovy staloho mistsevoho rozvytku, oriientovanoho na hromadu)*. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
- Smetaniuk, T. I. (2015). Volonterska aktyvnist hromady [Volunteer activity of the community]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Sotsialno-pedahohichna [Collection of scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Socio-pedagogical]*, 25, 186-194 [in Ukrainian].

MYKHAILENKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

HUMOR-CENTRIC TECHNOLOGIES IN WORK MANAGEMENT IN SOCIO-CULTURAL ACTIVITY

The article examines hugely centric technologies as key tools to ensure the effectiveness of the activities of managers of the sociocultural sphere in the minds of the current marriage. The community-centric approach to sociocultural activity emphasizes respect for the integration of individual and collective efforts of community members, aimed at satisfying cultural, social and social needs. The main tasks of the manager are not only the organization of cultural processes, but also the active education of communities in socio-cultural life, which stimulates particular growth, community activity and the formation of social cohesion. It is emphasized that the rise of community-centric technologies transfers low-impact methods and approaches, such as social animation, image technology, social communications and creativity. Social animation ensures the opportunity for communities to take part in cultural initiatives that support the development of their creative and social abilities. Image plays an important role in the formation of a positive impression not only of the cultural product, but of the manager himself, which promotes trust in the organization and its initiatives. Social communications create minds for the active exchange of information, forming a dialogue between community members and leaders. An important component is also creativity, which is seen as a tool for bringing the community to meaningful activity and implementing significant projects, which allows for the formation of collective values. Seemingly hugely centric technologies, the following organizational processes are characterized, such as planning, communication, legal security and marketing of sociocultural approaches, festivals, which are one of the most effective forms of joint ventures. creativity. Recommendations have been made for managers on the use of innovative marketing tools, such as event marketing, viral marketing and social measures that promote the popularization of sociocultural projects and reach a wider audience.

They again emphasize the importance of integrating different knowledge bases to achieve successful management of sociocultural processes and emphasize the need for continuous improvement of the qualifications of managers.

Key words: *community-centric technologies, management of sociocultural activity, social animation, imagery, creativity, social communications, community acquisition, cultural projects, social gathering Yes, innovative marketing.*

Стаття надійшла до редакції 12.10.2024 р.

УДК 37.015.31:159.922.7

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318089](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318089)

ЄВГЕН МОРОЗ

ORCID: 0009-0003-3580-5183

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми

КОНСТАТУВАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ТА СТАН СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СУМСЬКОЇ ОТГ

Автором досліджено рівень розвитку соціально-емоційних навичок у молодших школярів Сумської об'єднаної територіальної громади. Було проведено констатувальний експеримент, в якому взяли участь 28 закладів освіти та 494 учні 3-4 класів. За розробленою авторською методикою оцінювався рівень сформованості 17 соціально-емоційних навичок, згрупованих у п'ять основних та один додатковий вимір. Основна увага приділялася таким навичкам, як саморегуляція, емоційна грамотність, співпраця та емпатія, які є критично важливими для успішної адаптації учнів до шкільного життя та подальшого соціального розвитку.

Результати дослідження демонструють високий рівень залученості та відкритості до нового досвіду серед учнів, проте деякі навички, такі як відповідальність та самоконтроль, потребують додаткової уваги. Автор також наголошує на важливості розробки програм для розвитку цих навичок у дітей з урахуванням індивідуальних потреб та залученням батьків до освітнього процесу.

***Ключові слова:** соціально-емоційні навички, молодші школярі, констатувальний експеримент, саморегуляція, відповідальність, емпатія, Сумська ОТГ.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта вимагає підвищеної уваги до формування соціально-емоційних навичок у молодших школярів, оскільки ці компетенції є основою для успішної адаптації в суспільстві, ефективного спілкування та емоційної стійкості. Соціально-емоційні навички, такі як саморегуляція, емоційна грамотність, емпатія та співпраця, відіграють ключову роль у забезпеченні гармонійного розвитку дитини. Проте сучасні дослідження показують, що рівень сформованості цих навичок у дітей не завжди відповідає очікуванням.

Констатувальна діагностика є важливим інструментом для виявлення реального стану соціально-емоційного розвитку молодших школярів. Однак у контексті Сумської об'єднаної територіальної громади (ОТГ) дослідження, спрямовані на оцінку стану сформованості соціально-емоційних навичок серед дітей молодшого шкільного віку, є недостатньо представленими. Відсутність чіткої картини щодо рівня сформованості цих компетенцій ускладнює процес розробки та впровадження ефективних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток соціально-емоційних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика психічних станів, включаючи емоційні переживання, привернула значну увагу наукової спільноти завдяки фундаментальним роботам таких вчених, як М.Д. Левітов, а також численних вітчизняних і закордонних психологів, серед яких Л. Берковіц, В.М. Бехтерев, В.К. Вілюнас, Б.І. Додонов, К. Ізард, Є.П. Ільїн, О.Г. Ковальов, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Т.Х. Шінгаров, О.Я. Чебикін, П.М. Якобсон. Ці дослідники приділяли особливу увагу як вивченню емоційної сфери, так і аналізу психічних станів, що виникають під час емоційних переживань. Їхні роботи визначають структуру і класифікацію емоційних станів, їх вплив на поведінку, розвиток та адаптацію особистості в різних життєвих ситуаціях.

Окремий пласт досліджень стосується саме розвитку емоційної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Такі науковці, як Л.А. Венгер, О.В. Запорожець, В.К. Котирло, В.С. Мухіна та О.Л. Кононко, здійснили значний внесок у вивчення цього аспекту. Вони наголошують на критичній важливості емоційного розвитку для формування особистості дитини, підкреслюючи, що ранній розвиток соціально-емоційних навичок є основою для подальшого успішного інтегрування дитини у суспільство.

Окрім класичних підходів до вивчення емоційної сфери дітей, важливість соціально-емоційного інтелекту під час навчального процесу розглядали Віхрова Л. Г. та Зінзура В. В. (2023), які акцентували на тому, що розвиток цих навичок сприяє кращій успішності учнів та їхній психологічній стійкості в умовах шкільного середовища. Вони підкреслювали, що здатність дітей управляти своїми емоціями та взаємодіяти з однолітками позитивно впливає на їхню загальну навчальну діяльність і соціальну адаптацію.

Аспекти розвитку соціально-емоційних навичок у молодших школярів глибоко досліджували В. Гринько, Т. Євтухова та А. Філіпова (2022). У своєму дослідженні вони приділили увагу тому, як систематичний підхід до розвитку соціально-емоційних компетенцій впливає на емоційну зрілість і соціальні навички учнів початкової школи.

Констатувальну діагностику рівня сформованості соціально-емоційних навичок серед молодших школярів проводила Соколова Г. (2023). Її дослідження було спрямоване на виявлення фактичного стану розвитку соціально-емоційних навичок у дітей і мало на меті покращення педагогічних методик для ефективнішої підтримки розвитку цих компетенцій у шкільному процесі.

У сучасних умовах науковці одноставно відзначають, що соціально-емоційні навички відіграють критичну роль у формуванні повноцінної особистості та успішної інтеграції дитини в сучасне суспільство. Вміння співпрацювати, співпереживати, адаптуватися до змін, керувати власними емоціями та будувати конструктивні взаємини є необхідними для емоційного інтелекту. Дослідження підкреслюють, що діти, які розвинули соціально-емоційні навички, мають вищий рівень успішності в навчанні, краще адаптуються до соціальних змін та показують вищі результати у майбутньому професійному житті.

Мета статті полягає в тому, щоб систематизувати та представити результати дослідження, спрямованого на визначення рівня сформованості соціально-емоційних навичок у молодших школярів, які проживають на території Сумської об'єднаної територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Психічний та особистісний розвиток дитини молодшого шкільного віку (6-7 – 10-11 років) відбувається під впливом трансформації соціальної ситуації розвитку, центральним елементом якої стає навчальна діяльність. Навчання, засноване на пізнавальному інтересі, виступає провідною діяльністю, що сприяє формуванню нової соціальної позиції дитини. Цей період характеризується переходом від дошкільної безпосередності до усвідомленої, цілеспрямованої навчальної діяльності, що супроводжується значними змінами в поведінці та сприйнятті дитини (*Психологія молодшого школяра (зрілого дитинства)*, 2024).

Розвиток молодших школярів демонструє як типологічні закономірності, так і індивідуальні відмінності, обумовлені різноманітністю нейрофізіологічних особливостей, інтелектуальних, емоційних та вольових якостей, а також спектром інтересів та здібностей. Діти цього віку починають усвідомлювати особистісні зміни, пов'язані з навчальною діяльністю, й активно розвивають емпатію та співчуття, що сприяє формуванню емоційного інтелекту (*Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку*, 2024).

У контексті вимірювання, дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) здійснює оцінку рівня розвитку сімнадцяти специфічних соціально-емоційних компетенцій учнів, які класифікуються у п'ять базових вимірів та один додатковий (рис. 1).

Рис. 1 Соціально-емоційні навички молодших школярів

Примітка. Складено автором за даними (*Міністерство освіти і науки України, 2022*)

Перший аспект розширення обізнаності містить допитливість, що проявляється у виявленні цікавості до нових ідей, пристрасті до навчання, розумінні та освоєнні нових знань, а також активній роботі розумових здібностей. Також до цього аспекту входить толерантність, яка виявляється в готовності приймати різноманітні погляди, повазі до різноманітності, інших культур і традицій та креативність, що охоплює розробку нових способів виконання завдань чи розглядання різних питань шляхом дослідження, навчання на власних помилках та врахування осмисленої зовнішньої інформації. Виконання завдань (сумлінність) містить відповідальність (уміння виконувати зобов'язання з увагою, проявляючи пунктуальність та надійність у виконанні обіцянок) та самоконтроль (здатність утримуватися від раптових поривань, уникати відволікання), а також наполегливість.

Взаємодія з іншими, що ґрунтується на орієнтованості на зовнішній світ, містить розвиток товариськості – здатності наближатися до інших людей, ініціювання та підтримку соціальних зв'язків.

Упевненість у собі проявляється у висловленні власних думок, потреб та почуттів, а також у здатності справляти соціальний вплив. Енергійність визначається активним та завзятим виконанням щоденних справ, включаючи спонтанні дії. Ефективна регуляція емоцій, або емоційна стабільність, охоплює стресостійкість – навичку ефективного контролювання власної тривожності та розв'язання проблем без зайвої напруги. Оптимізм додає позитивні та оптимістичні очікування від себе та життя взагалі. Крім того, важливим елементом є контроль над емоціями, що включає володіння ефективними стратегіями для регулювання настрою, керування гнівом та роздратуванням, особливо на тлі пригніченості та розчарувань.

Залученість, яка включає здатність до співробітництва, проявляється в розумінні та виявленні емпатії, турботі про добробут інших та прагненні забезпечити їх підтримку. Додатково, цей аспект також містить віру в те, що взагалі інші люди мають добрі наміри, а також готовність прощати тим, хто вчинив несправедливо. Крім того, це передбачає готовність жити в гармонії з іншими та визнання важливості взаємозалежності між усіма людьми. І наостанок додатковий вимір, який охоплює мотивацію досягати та самоефективність, що передбачає встановлення високих стандартів для себе та докладання зусиль для їх досягнення, а також стійку віру у власну здатність виконувати завдання та досягати поставлених цілей. Ці навички важливі для розвитку молодших школярів, оскільки вони формують основу для успішної соціальної взаємодії та особистісного зростання.

Модель соціально-емоційних навичок молодших школярів, згідно зі структурно-функціональним підходом, є комплексною системою, що визначає взаємодію різних компонентів цих навичок (табл. 1). У цьому модельному підході визначені ключові аспекти, які мають вплив на емоційний та соціальний стан молодших школярів. Від сприйняття емоцій розпочинається розвиток здатності впізнавати та розуміти власні й чужі емоції. Вираження емоцій охоплює навички ефективного та конструктивного висловлення власних почуттів, що сприяє розвитку комунікативних умінь у дітей. Регуляція емоцій передбачає навички ефективного контролю та управління власним емоційним станом. Ця модель є необхідним інструментом для розуміння та вдосконалення соціально-емоційного розвитку молодших школярів, ураховуючи різноманітні аспекти їхньої особистості та взаємодії з навколишнім світом.

Таблиця 1

Структурно-функціональна модель соціально-емоційних навичок молодших школярів

Соціально-емоційна навичка	Опис	Ключові елементи
Сприйняття емоцій	Здатність розпізнавати та розуміти власні та емоції оточення	Емпатія, усвідомлення власних почуттів та емоцій
Вираження емоцій	Здатність висловлювати свої почуття та емоції ефективно та конструктивно	Комунікативні навички, виявлення власних почуттів
Регуляція емоцій	Здатність ефективно контролювати та управляти власними емоціями	Саморегуляція, стресостійкість, управління емоційною реакцією
Міжособистісні відносини	Здатність взаємодіяти та будувати стосунки з іншими	Емпатія, уміння слухати, соціальна компетентність
Соціальна усвідомленість	Здатність розуміти соціальні ситуації та взаємодію в групі	Соціальна чутливість, розуміння невербальної комунікації
Прийняття рішень	Здатність обирати оптимальні стратегії дій в емоційно заряджених ситуаціях	Аналітичні навички, урахування наслідків
Самосвідомість	Усвідомлення власних цінностей, сильних та слабких сторін	Рефлексія, самовизначеність

Примітка. Складено автором за даними (Кобилева, 2023).

Виявлення та розуміння емоцій включає здатність молодших школярів усвідомлювати власні емоції та емоції інших. Ця навичка важлива для розвитку емоційного інтелекту та поліпшення міжособистісних відносин. Емпатія, як ключовий аспект, допомагає сприймати емоції інших на особистому рівні, сприяючи

розумінню та підтримці. У межах Нової української школи (НУШ) підкреслюється важливість соціальної значущості емоцій. Дослідження свідчать, що людяність більше пов'язана з почуттями, ніж з мисленням. Усвідомлення власних почуттів сприяє саморефлексії та контролю поведінки (Кудряшова, 2023).

Вираження емоцій у молодших школярів включає здатність ефективно та конструктивно висловлювати свої почуття, що сприяє розвитку комунікативних навичок. Емоційна сфера учнів формується через нові переживання, такі як радість, подив і сумнів, які розвивають їхню допитливість і пізнавальний інтерес. Школярі часто виявляють високу емоційність і можуть мати труднощі з контролем поведінки. Завдання дорослих — допомогти дітям використовувати емоції в соціальній взаємодії, що включає навчання контролю та саморегуляції.

Саморегуляція, як важлива соціально-емоційна навичка, передбачає здатність контролювати свої емоції й адаптуватися до змін. Управління емоціями допомагає запобігати неконтрольованим реакціям і забезпечує конструктивне вираження почуттів. Це сприяє емоційному добробуту та успішній соціальній адаптації. За словами В. Киричка (2014), самооцінка, що формується через соціальну взаємодію, впливає на саморегуляцію дій та поведінки школярів.

Міжособистісні відносини — це здатність взаємодіяти та будувати стосунки з іншими, що включає емпатію, слухання та соціальну компетентність. Успішна взаємодія вимагає соціальних навичок для ефективного спілкування та розуміння почуттів інших, що сприяє адаптації та розвитку особистості. Важливими є партнерські взаємодії з батьками, вчителями та використання мотиваційних технологій у навчанні, що створює сприятливе середовище для розвитку цих навичок (Парашук, Кондратюк, 2023).

Соціальна усвідомленість охоплює сприйняття емоцій інших, соціальну чутливість і розуміння невербальної комунікації. Ці вміння допомагають адаптувати поведінку в соціальних ситуаціях і будувати ефективні стосунки (Талько, Ситняківська, 2022).

Молодший школяр усвідомлює свою поведінку через три етапи: спершу дотримується правил, встановлених дорослими, далі аналізує власні дії та контролює їх самостійно, але ще може бути імпульсивним. Усвідомлення власних дій формується на початковому етапі самопізнання, де школяр лише починає уявляти свою особистість.

Прийняття рішень учнями залежить від їх здатності аналізувати ситуацію та вибирати оптимальні стратегії, враховуючи емоційне напруження. Мислення ж виконує інтегративну функцію, поєднуючи фізичні та психічні процеси, що допомагає школярам краще розуміти навколишній світ (Музиченко, 2023).

Відповідно до визначеної нами у структурно-функціональній моделі соціально-емоційних навичок молодших школярів (допитливість, толерантність, креативність, відповідальність, самоконтроль, наполегливість, товариськість, упевненість у собі, енергійність, стресостійкість, оптимізм, контроль над емоціями, співпереживання, довіра, взаємодія, мотивація досягати, самоефективність), ми сформували таблицю критеріїв та показників рівня сформованості соціально-емоційних навичок молодших школярів. Виокремивши допитливість та відкритість до нового досвіду, толерантність та повага до різноманіття, відповідальність та самоконтроль, товариськість та впевненість у собі, емоційна регуляція та стресостійкість, залученість та здатність до співпраці, мотивація до досягнень та самоефективність.

Таблиця 2

Критерії та показники рівня сформованості соціально-емоційних навичок молодших школярів

Компоненти	Критерії	Показники
Широта кругозору (відкритість до досвіду)	Пізнавальний – високий рівень зацікавленості та готовності до прийняття нового досвіду; схильність до експериментування з новими ідеями та підходами.	- Ступінь інтересу до нових знань; - Активна участь у різних видах діяльності; - Обговорення, пропозиції власних ідей та підходів до вирішення завдань; - Відкритість до нових ідей та різних думок.
Виконання завдань (сумлінність)	Виконавчий – здатність брати на себе відповідальність та проявляти наполегливість у досягненні цілей; здатність дотримуватись встановлених термінів.	- Рівень відповідальності та здатність виконувати свої обов'язки; - Пунктуальність та надійність; - Здатність контролювати імпульсивні дії та зосереджуватись на поточних завданнях; - Виконання роботи до кінця.
Взаємодія з іншими (орієнтованість на)	Соціальний – уміння ефективно спілкуватися та підтримувати соціальні зв'язки,	- Соціальна відкритість і здатність легко знаходити спільну мову з іншими; - Ініціативність у створенні та

зовнішній світ)	демонструючи енергійність у взаємодії; здатність слухати та розуміти інших.	підтриманні соціальних зв'язків; - Впевненість у висловленні своїх думок та почуттів; - Енергійний підхід до щоденних справ.
Регуляція емоцій (емоційна стабільність)	Емоційний – здатність контролювати емоції та залишатися спокійним у стресових ситуаціях; здатність до саморефлексії та усвідомлення власних емоцій.	- Рівень стресостійкості та здатність справлятися з тривожністю; - Позитивне ставлення до життя; - Ефективні стратегії управління емоціями під час негативних ситуацій.
Залученість (здатність до співробітництва)	Кооперативний – уміння проявляти емпатію та працювати в команді, підтримуючи довірливі стосунки; здатність до спільного прийняття рішень.	- Здатність до емпатії та турботи про інших; - Вміння підтримувати довірливі стосунки та прощати помилки; - Гармонійна взаємодія з людьми та розуміння важливості співпраці

Наше дослідження соціально-емоційних навичок враховує національний контекст, зокрема внутрішні реалії України, стрес і травму, які відчувають громадяни. Інструменти дослідження були максимально адаптовані до цих умов. Констатувальний експеримент проводився за підтримки Управління освіти і науки Сумської міської ради з метою досягнення низки завдань.

У дослідженні взяли участь 28 освітніх закладів, де було опитано 494 учнів 3-4 класів (8-10 років), для визначення рівня сформованості соціально-емоційних навичок. Ми використовували авторську методику «Дослідження сформованості соціально-емоційних навичок молодших школярів». Завдяки опитуванням та спостереженням за учнями вдалося визначити рівень розвитку 17 навичок, об'єднаних у 5 основних вимірів і 1 додатковий.

Таблиця 3

Рівень сформованості соціально-емоційних навичок молодших школярів Сумської ОТГ

Виміри	Рівні, кількість респондентів			
	В	Д	С	П
Широта кругозору (відкритість до досвіду)	281	199	13	1
	56,88%	40,28%	2,63%	0,20%
Виконання завдань (сумлінність)	154	246	91	3
	31,17%	49,80%	18,42%	0,61%
Взаємодія з іншими (орієнтованість на зовнішній світ)	206	239	42	7
	41,70%	48,38%	8,50%	1,42%
Регуляція емоцій (емоційна стабільність)	184	263	42	5
	37,25%	53,24%	8,50%	1,01%
Залученість (здатність до співпраці)	320	153	14	7
	64,78%	30,97%	2,83%	1,42%
Додатковий вимір	201	234	55	4
	40,69%	47,37%	11,13%	0,81%

Анкета складається з 30 запитань. Вони були сформовані складниками: широта кругозору (відкритість до досвіду) (5 запитань), виконання завдань (сумлінність) (5 запитань), взаємодія з іншими (орієнтованість на зовнішній світ) (6 запитань), регуляція емоцій (емоційна стабільність) (4 запитання), залученість (здатність до співпраці) (6 запитань), додатковий вимір (4 запитання).

Висновки. Результати констатувального експерименту щодо рівня сформованості соціально-емоційних навичок учнів 3-4 класів підкреслюють необхідність впровадження програм, спрямованих на їхній розвиток у навчальний процес. Високий рівень залученості (64,78%) та відкритості до нових знань

(56,88%) демонструє готовність учнів до активної участі в навчанні та співпраці з однолітками, що можна використовувати для посилення інтерактивних методів навчання. Ці якості сприяють ефективному засвоєнню знань і допомагають учням краще підготуватися до майбутніх викликів.

Однак дослідження виявило і певні напрями для вдосконалення. Зокрема, навички виконання завдань (49,80%), взаємодії з іншими (48,38%) та емоційної регуляції (53,24%) потребують додаткової уваги. Це вказує на необхідність розробки програм, спрямованих на розвиток самоконтролю та відповідальності, які включають як навчальні, так і позакласні заходи. Участь батьків у таких програмах може значно підвищити ефективність формування соціально-емоційних навичок у дітей.

Попри загалом високий рівень розвитку цих навичок, індивідуальний підхід до учнів, які відстають у їхньому формуванні, залишається важливим. Індивідуальні консультації, психологічна підтримка та постійний моніторинг прогресу допоможуть учням успішно адаптуватися до соціальних умов і викликів сучасного суспільства, яке часто супроводжується стресом та різноманітними соціальними випробуваннями. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці і впровадженні програм, спрямованих на покращення соціально-емоційних навичок, таких як саморегуляція, відповідальність та емпатія серед молодших школярів. Варто також вивчати ефективність різних педагогічних підходів для формування цих навичок, а також вплив таких програм на загальний рівень адаптації дітей до шкільного та соціального середовища. Особливої уваги потребують дослідження з індивідуалізованим підходом до дітей, які демонструють нижчий рівень сформованості соціально-емоційних компетенцій.

Список використаних джерел

- Віхрова, Л. Г., Зінзура, В. В. (2023). Соціальний та емоційний інтелект: Ключові навички XXI століття для успіху в освітньому процесі. В кн. *Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі*: матеріали Всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації (с. 472). Одеса: Гельветика. Взято з https://cuesc.org.ua/images/informlist/advanced_training_PSAU_6%20березня%20-%2016%20квітня%202023%20року.pdf
- Гринько, В., Євтухова, Т., Філіпова, А. (2022). Теоретичні аспекти розвитку соціально-емоційних навичок в учнів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2(17), 31-41. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259991>
- Кобилева, О. (2023). *Управління освітнім процесом у закладі загальної середньої освіти на засадах соціально-емоційного та етичного навчання*. (Дипломна робота). Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця.
- Кудряшова, О. В. (2023). *Особливості розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку*. (Магістерська робота). Ізмаїл.
- Музиченко, В. О. (2023). Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». В кн. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (с. 174-177). Кременчук: Методичний кабінет.
- Парашук, Р. І., Кондратюк, С. М. (2023). Спілкування учнів молодших класів. В кн. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених (с. 91-92). Харків.
- Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку*. (2024). Сайт Сновської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 1. Взято з http://schors-school1.edukit.cn.ua/socialjnopsihologichna_sluzhba/psihologiya_shkolyara/psihologichni_osoblivosti_ditej_molodshogo_shkilnogo_viku/
- Психологія молодшого школяра (зрілого дитинства)*. (2024). Авторські реферати, курсові та дипломні роботи. Онлайн бібліотека підручників. Studentam.net.ua. Взято з <https://studentam.net.ua/content/view/3153/97/>
- Соколова, Г. М. (2023). *Формування сценічно-виконавської культури учнів дитячих музичних шкіл у процесі навчання гри на фортепіано*. (Дис. д-ра філософії). Суми. Взято з https://sspu.edu.ua/images/2023/docs/dis/sokolova_g_disertaciya_e73a9.pdf
- Талько, Т., Ситняківська, С. М. (2022). Особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку. В кн. Н. П. Павлик (Ред.), *Актуальні проблеми соціальної сфери*: збірник статей студентів і викладачів (с. 35-36). Житомир.

References

- Hrynko, V., Yevtikhova, T., & Filipova, A. (2022). Teoretychni aspekty rozvytku sotsialno-emotsiinykh navychok v uchniv pochatkovoї shkoly [Theoretical aspects of the development of socio-emotional skills in primary school students]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty [Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects]*, 2 (17), 31-41. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259991> [in Ukrainian].
- Kobylieva, O. (2023). *Upravlinnia osvitynim protsesom u zakladi zahalnoi serednoi osvity na zasadakh sotsialno-emotsiinoho ta etychnoho navchannia [Management of the educational process in a general secondary education*

- institution on the basis of socio-emotional and ethical learning*]. (Master's thesis). Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia [in Ukrainian].
- Kudriashova, O. V. (2023). *Osoblyvosti rozvytku empatii u ditei molodshoho shkilnoho viku [Features of empathy development in primary school children]*. (Master's thesis). Izmail [in Ukrainian].
- Muzychenko, V. O. (2023). Rozvytok krytychnoho myslennia molodshykh shkoliariv na urokakh intehrovanoho kursu «Ia doslidzhuiu svit» [Development of critical thinking of junior schoolchildren in the lessons of the integrated course 'I Explore the World']. In *Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky: tvorchist, maisternist, profesionalizm [Topical issues of modern pedagogy: creativity, skill, professionalism]*: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 174-177). Kremenchuk: Metodychnyi kabinet [in Ukrainian].
- Parashchuk, R. I., & Kondratiuk, S. M. (2023). Spilkuvannia uchniv molodshykh klasiv [Communication of primary school students]. In *Nauka ta osvita v doslidzhenniakh molodykh uchenykh [Science and education in the research of young scientists]*: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. dla studentiv, aspirantiv, doktorantiv, molodykh uchenykh (pp. 91-92). Kharkiv [in Ukrainian].
- Psyhologichni osoblyvosti ditei molodshoho shkilnoho viku [Psychological characteristics of children of primary school age]*. (2024). Sait Snovskoi zahalnoosvitnoi shkoly I-III st. № 1. Retrieved from http://schors-school1.edukit.cn.ua/socialjno-psihologichna_sluzhba/psihologiya_shkolyara/psihologichni_osoblyvosti_ditei_molodshoho_shkilnogo_viku/ [in Ukrainian].
- Psyhologhiia molodshoho shkoliara (zrilohe dytynstva) [Psychology of junior schoolchildren (mature childhood)]*. (2024). Avtorski referaty, kursovi ta dyplomni roboty. Onlain biblioteka pidruchnykiv. Retrieved from Studentam.net.ua. <https://studentam.net.ua/content/view/3153/97/> [in Ukrainian].
- Sokolova, H. M. (2023). *Formuvannia stsenichno-vykonavskoi kultury uchniv dytiachykh muzychnykh shkil u protsesi navchannia hry na fortepiano [Formation of stage-performing culture of pupils of children's music schools in the process of learning to play the piano]*. (PhD diss.). Sumy. Retrieved from https://sspu.edu.ua/images/2023/docs/dis/sokolova_g_disertaciya_e73a9.pdf [in Ukrainian].
- Talko, T., & Sytniakivska, S. M. (2022). Osoblyvosti sotsializatsii ditei molodshoho shkilnoho viku [Features of socialisation of primary school children]. In N. P. Pavlyk (Ed.), *Aktualni problemy sotsialnoi sfery [Actual problems of the social sphere]*: zbirnyk statei studentiv i vykladachiv (pp. 35-36). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Vikhrova, L. H., & Zinzura, V. V. (2023). Sotsialnyi ta emotsiynyi intelekt: Kliuchovi navychky XXI stolittia dlia uspikhu v osvitnomu protsesi [Social and emotional intelligence: Key skills of the XXI century for success in the educational process]. In *Rol sotsialnoho ta emotsiynoho intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills XXI stolittia v osvitnomu protsesi [The role of social and emotional intelligence as the most important soft-skills of the XXI century in the educational process]*: materialy Vseukr. nauk.-ped. pidvyshchennia kvalifikatsii (p. 472). Odesa: Helvetyka. Retrieved from https://cuesc.org.ua/images/informlist/advanced_training_PSAU_6%20березня%20-%2016%20квітня%202023%20року.pdf [in Ukrainian].

MOROZ E.

A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Ukraine

ESTABLISHING DIAGNOSTICS AND THE STATE OF FORMATION OF SOCIO-EMOTIONAL SKILLS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN OF SUMY DISTRICT

In this article, the author investigates the level of development of socio-emotional skills among younger schoolchildren in the Sumy United Territorial Community. A diagnostic experiment was conducted involving 28 educational institutions and 494 students in grades 3-4. An author-developed methodology was used to assess the level of development of 17 socio-emotional skills, grouped into five main dimensions and one additional dimension. The main focus was on skills such as self-regulation, emotional literacy, cooperation, and empathy, which are critical for successful student adaptation to school life and further social development.

The results of the study demonstrate a high level of engagement and openness to new experiences among students, however, some skills, such as responsibility and self-control, require additional attention. The author also emphasizes the importance of developing programs to develop these skills in children, taking into account individual needs and involving parents in the educational process.

Keywords: *socio-emotional skills, younger schoolchildren, diagnostic experiment, self-regulation, responsibility, empathy, Sumy UTC.*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2024 р.

УДК 574:001.895

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318096](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318096)

НІНА ПИВОВАР

ORCID: 0000-0002-7047-782X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОКСАНА КОНОНОВА

Виокремлений структурний підрозділ „Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського аграрного університету”

ФОРМУВАННЯ ЕКОСИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО КАМПУСУ (НА БАЗІ ВІОКРЕМЛЕННОГО СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ „ЛОХВИЦЬКИЙ МЕХАНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ПОЛТАВСЬКОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”)

Стаття презентує дослідження потенційних проектних умов виокремленого структурного підрозділу „Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського аграрного університету” щодо формування у них новітньої екосистеми інноваційного спеціалізованого кампусу, що є початком входження коледжу до нової ери розвитку, технологізації та цифровізації освітнього процесу.

Ключові слова: кампус, інноваційний кампус, екосистема, інноваційна екосистема

Постановка проблеми, актуальність. Глибокі описи екосистем різних організацій, підприємств, компаній у наукових теоретичних джерелах представлені не повно. І це є проблема, яка особливо гостро виявляється стосовно освітніх організацій, зокрема коледжів та університетів України, оскільки наші сучасні ЗВО є складними економічними системами, в яких сконцентровано елементи майже всіх різновидів екосистем, а в умовах швидких перемін, взаємовпливів внутрішніх і зовнішніх факторів, а також взаємопроникнення маси елементів різноманітних економічних, виробничих, логістичних систем, побудова загальної моделі екосистеми сучасного вишу – аж занадто складне завдання. Тож екосистему сучасного ЗВО необхідно розглядати через вияв специфіки діяльності сучасних університетів, еволюції їхнього розвитку, аналізу новітніх парадигм розвитку й трансформації.

Мета статті – визначення реального стану проблеми формування екосистем інноваційних спеціалізованих кампусів ЗВО в Україні та розробка шляхів формування таких вітчизняних систем.

Наукова новизна: тема вперше досліджується у застосунку до вітчизняного коледжу та формування на його базі у тісному партнерстві з вітчизняним університетом (та відповідно – з його іноземними партнерами), котрі разом мають перспективи пройти шлях від віртуального кампусного тандему „Коледж-Університет” (на власних цифрових платформах) до глобального – як новітня міждержавна, транскордонна екосистема – цифрового інноваційного спеціалізованого кампусу.

Виклад основного змісту. Як свідчать дослідження, існують різні погляди вчених та фахівців-практиків на сучасний феномен інноваційних екосистем, котрі систематизуються і згруповуються на: а) екосистеми, організовані навколо центральної організації, закладу, фірми; б) екосистеми-структури, вибудовані навколо головної ціннісної пропозиції-інновації; екосистеми як певні середовища, „простори”, які формують різними рівнями: від локального й аж до глобального; в) екосистеми-платформи, – навколо них організують свою роботу найрізноманітніші так звані „зацікавлені сторони” (*Зацікавлені сторони*). Деякі науковці бачать інноваційні спеціалізовані кампуси новим різновидом організацій, структури котрих „органічно”, як екологічні ніші в природі, „еволюційно” пристосувалися до ділової щонайактивнішої діяльності, в якій головну роль відіграють широко розгалужені цифрові мережі, аналітико-синтетичні дослідження, AI.

Зарубіжні публікації досить радикально розглядають питання сходження та розвитку різноманітних кампусів, лише мова там – про ті з них, які – у західному світі. Так, роблячи ретроспективний аналіз наукової літератури, її першоджерел із даної теми, маємо – за підсумками своїх дослідницьких розвідок – недовгий, але достатньо цікавий для нашого дослідження, перелік головних ідей англомовних праць-першоджерел від науковців, що вже, схоже, стають класиками. Подають надію на краще також практичні роботи щодо створення в Україні інноваційних спеціалізованих кампусів. Яскраві приклади тому – електронний кампус НТУУ „Київського політехнічного інституту імені І. Сікорського” та „Київський Цифровий кампус ім. Б. Грінченка” (*Електронний кампус*).

Новітні різновиди організацій, закладів вищої освіти, структури котрих пристосовані й до ділової діяльності (а не лишень до навчальної, тим більш – декларативного, класичного, традиційного), в якій

провідну роль відіграють цифрові мережі, а також скрупульозні аналітичні дослідження, виробничо-бізнесові успіхи, мають, окрім розумового та емоційного інтелекту людей, ще і AI, що також визначає нову добу. Притаманну їй особливість визначає і цілком характерний тип формування присутньої тут виробничої діяльності. І вона в інноваційних спеціалізованих екокампусах – горизонтально, а не вертикально, як це було раніше, об'єднана, і цілком логічно вибудована її структура задля того, аби щонайефективніше застосувати на практиці інтегровані основи даних, націлити використання тих застосунків на основі AI на забезпечення експоненціального зросту науки й практики. Таке новоутворення має тенденцію повсюдного застосування, налаштованого на потреби користувача, соціуму загалом, більш того – потреби глобалізованого світу.

Прогрес цифрових технологій надав сильного поштовху до розвитку великим, організаційно та сенсово узагальнюючим своєрідним мережам.

Концептуальні положення саме інноваційної екосистеми науковому загалові запропонував Ч. Весснер (2004 р.) (Wessner, 2004), запозичивши термін „екосистема” з біології, а точніше – з порівняно молоді науки екології. Слово кампус походить з царини давньої латини: „campus” – „поле” або просто – „відкритий простір”. А ще праїндоевропейська мова вказує на „куток”, тобто якесь житло. Начебто цілком парадоксальне використання одного слова в діаметрально протилежних значеннях, але те – від того, що побудову будь-якого кампусу людина скопіювала з природних об'єктів.

„Екосистема або екологічна система (від грец. Οἶκος – житло, місцеперебування і грец. σύστημα – система) – сукупність живих організмів (біоценоз), які пристосувалися до спільного проживання у певному середовищі існування (біотопі), утворюючи з ним єдине ціле” (*Екосистема*). Це одне з найголовніших понять науки екології. Наприкінці ХХ ст. вчений М. Ф. Реймарс, народжений в українській Одесі, дав цьому поняттю вичерпний, глибокий опис, застосувавши до того й поняття науки фізики: „Термодинамічно відкрита сукупність біотичних екологічних складових і абіотичних джерел речовини й енергії, єдність і діяльний зв'язок яких лежить у межах притаманного для певної ділянки біосфери часу й простору (зокрема, біосфери в цілому), що інформаційно саморозвивається, забезпечує перевищення на цій ділянці внутрішніх закономірних переміщень речовини, енергії та інформації над зовнішнім обміном (зокрема й між сусідніми подібними сукупностями) і на основі цього, невизначено довгу саморегуляцію і розвиток цілого під керівним впливом біотичних і біогенних складових” [там само]. Тож у сучасних кампусах бачимо елементи системи та їхні функції екосистеми.

Наразі поняття власне кампусу загалом неоднозначне (Кульчицький, Носкова, Сіроклин, та ін.). На підвалинах цифрового освітнього кампусу науковці К. М. Краус, І. С. Іщенко постійно називають „ключовими” (Краус, К., Краус, Н., Іщенко, 2023) наступні принципи освітнього процесу: а) „створення фундаменту для освітніх послуг з використанням можливостей мережі Інтернет і забезпечення простору для майбутнього зростання” (*Зацікавлені сторони*); б) цифровізацію – „застосування цифри” – широко-публічного контролю за якістю: достатньо вагомої частки так званого „спадкового апарату соціальних інституцій” (*Історія Інтернету*); в) „фокусність” усієї діяльності кампусу на особистісні, до того ж – особливі, унікальні, потрібні кампусу якості фахівців...” [там само].

Сучасні університети – дуже складна економічна система, в якій сконцентровано елементи майже всіх різновидів екосистем. В умовах надто швидких перемін у „суспільстві змін” (Краус, К., Краус, Н., Іщенко, 2023), і – природно одночасно – у „суспільстві ризику” [там само], за умов не тільки невизначеності, крайньої невизначеності (війна), але й перманентної вже „жорсткої невизначеності” (*Інноваційний бізнес-інкубатор...*) взаємовпливів внутрішніх і зовнішніх факторів, взаємопроникнення маси елементів різноманітних систем: економічних, виробничих, логістичних тощо, вибудова загальної моделі екосистеми сучасного університету – надто складне завдання. Таким чином, і на наш погляд, інноваційну спеціалізовану екосистему кампусу нинішнього університету, коледжу необхідно розглядати через призму специфіки діяльності, еволюції розвитку, аналізу й синтезу найновіших парадигм загального цивілізаційного розвитку та різноманітних соціумних трансформацій.

Дослідження потенційних проектних умов „Виокремленого структурного підрозділу „Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського аграрного університету” щодо формування у них новітньої екосистеми інноваційного спеціалізованого кампусу показало наступне. Є початки входження коледжу до нової ери розвитку: технологізації та цифровізації процесу освітнього, і не тільки: серед новітніх педагогічних технологій навчання виділяються інтерактивні методи; креативні методи, зорієнтовані на діяльність, коли продукти творчості студенти здатні застосувати в реальному житті. Коледж вітає технології навчання й виховання студентської молоді, що допомагають використовувати різноманітні аспекти навчання, поєднуючи в собі різні навчальні дисципліни, а те особливо важливо за умов дистанційного навчання (у мережі Viber, відео-конференціях ZOOM та Google Meet, сервісу Google Classroom, що мають зворотний зв'язок; використання платформи Google Workspace, яка допомагає скорегувати роботу викладачів і студентів). Викладачі також використовують платформи суб'єктів

підвищення кваліфікації „На Урок” і „Всеосвіта” для створення тестового опитування, онлайн-консультацій, вебквестів, методики „Перевернутого класу”.

Усі інтелектуальні надбання університету – тепер і надбання, котрими можуть користуватися і студенти його так званого „виокремленого” коледжу. Так, приміром, працює сучасна університетська бібліотека. Вона має на сьогодні, окрім старих структурних підрозділів, й електронні: каталог, репозитарій; мережевий сервіс зберігання, систематизації, поширення творів у цифровому вигляді; електронну бібліотеку, вільний доступ до світових науково-метричних баз, сучасні онлайн-бібліотеки для людей з вадами зору. Місцевий Інноваційний Центр – хаб для розбирання інновацій новими, віднайденими рекламою користувачами, споживачами нагромаджуваних тут новітніх розробок для впровадження новітньої індустрії в аграрні підприємства – працює зі своїм власним гаслом: „Робимо інновації для бізнесу Полтавського регіону доступними!”. Тут є як варіанти первинних розробок щодо того, так і проекти майбутніх інновацій для сучасного профільного місцевого (і не тільки) бізнесу. Також існує націлена на майбутнє співробітництво ділова пропозиція зв'язатись із хабом, до складу якого увіходять: лабораторії досліджень та тестування інноваційних продуктів; тренінгова школа навчання для представників територіальних громад, малого та середнього підприємництва з інноваційної діяльності й відділ розробок для інноваційних цифрових рішень. Є відділ маркетингу, в якому працюють SMM-фахівець, дизайнер-виконавець мультимедійних об'єктів. Студентське містечко університету у центрі Полтави – традиційний, класичний ретро-кампус.

Щонайголовніше: цей ЗВО має широкі й міцні освітні, ділові й культурні зв'язки із багатьма університетами та організаціями світу, всього їх – 36.

Студенти Полтавського аграрного університету мають право брати участь у міжнародних проектах, приміром, „KA1: Навчальна мобільність (Learning Mobility)” (якість в освіті та підготовці, інклюзія та гендерна рівність, зелені та *цифрові трансформації*, підготовка вчителів і наставників, вища освіта, геополітичний вимір). Завдяки бюджету понад 28 мільярдів євро, і ця оновлена Програма буде не лише міжнародною, але й більш інклюзивною, цифровою та екологічною. Є відкриті фонди, різноманітні програми обмінів, гранти. Все те – у віданні університетського відділу міжнародних зв'язків, що працює у напрямках: забезпечення та координація здійснення заходів з питань європейської інтеграції; організація співпраці з закордонними ЗВО, освітніми, науковими установами, підприємствами, міжнародними організаціями; забезпечення підтримки й розширення зв'язків навчально-наукових інститутів, факультетів та інших підрозділів у сфері міжнародного співробітництва.

Як ми виявили, процеси формування інноваційних екосистем науковці досліджують на рівнях від віртуального (*цифрові платформи*) до глобального (*міждержавні й транскордонні інноваційні екосистеми*), а предмет особливого інтересу економістів – регіональні інноваційні екосистеми з огляду на всезростаюче значення регіонів у розвитку інноваційних процесів. Засновник концепції регіональної інноваційної системи Ф. Кук уперше зацентрував свою наукову думку на тому, що *регіони більш пристосовані, аніж національний простір, до налагодження реальних дієвих зв'язків між учасниками інноваційних процесів* (Сооке, 2001). До нашої теми це має безпосередній стосунок та певну привабливість для подальшої її розробки. Наукова школа цього вченого бачить кожний регіон цілісним, неподільним організмом, певною соціально-культурною єдністю, і – через особливу призму, за допомогою якої і досліджує регіональні інноваційні системи. Та призма – організації, соціумні інститути: освіта, культура.

Таке наукове угруповання дає розуміння призначення кожного „актора” в екосистемі, оскільки для того, аби стати й бути часткою екосистеми, недостатньо працювати на її території, місцезнаходженні (у нашому випадку – у межах нами особисто досліджуваного економічного району), необхідно робити і свій „особистий” внесок у її (території) розвиток (Підоричева, Іванов, Ляшенко, та ін., 2018).

Інша група вчених акцентує на виключній значущості окремих підприємств, секторів економіки, технологій, підприємництва у розвитку цілісних інноваційних систем. Причому не стільки регіональних, скільки – просторових. Останні – квінтесенція національних, регіональних, галузевих інноваційних систем, котрі зовсім не обмежуються адмінмежами регіону, тому гнучкіші, здатні набувати різноманітних конфігурацій у просторі (Doloreux, Parto, 2003, p. 103).

Обидва підходи мають свої власні переваги, що ми й врахували за власного продовження дослідження, проектування. Зважили також на те, що предмет особливого інтересу економістів – регіональні інноваційні екосистеми (із огляду на всезростаюче значення регіонів у розвитку інноваційних процесів).

Окрім того, у науці „...проаналізовано різні погляди науковців і фахівців-практиків на феномен інноваційних екосистем, які систематизовано й згруповано у чотири підходи: екосистеми, організовані навколо фокусної (центральної) фірми; екосистеми як „структури”, побудовані навколо фокусної ціннісної пропозиції (фокусної інновації); екосистеми як певні середовища (простори), що формуються на різних рівнях – від локального до глобального; екосистеми як платформи, навколо яких організовується діяльність різних зацікавлених сторін” (Підоричева, Іванов, Ляшенко та ін., 2018).

Саме на ці методи обох груп науковців пристаємо й ми.

Головний висновок маємо такий: сьогодні кампус коледжу, з огляду на ситуацію в Україні („жорстка невизначеність” (Кардаш, Пивовар, 2023), аж ніяк не може будуватися за традиційними шаблонами, популярними й широко розповсюдженими у всьому світові, а має оптимально розбудовуватися, так би мовити, *екокампусність* цього освітнього закладу виключно у цифровому плані як кампус, що буде пов’язаний, перш за все, із Полтавським аграрним університетом (фокусність – саме на нього), а відтак – і з тими університетами та організаціями Європи та Північної Африки, з котрими останній вже має навчально-освітні, ділові та культурні зв’язки.

Отже, в успішно досягнутому кінцевому результаті матимемо: інноваційний спеціалізований віртуальний (*на цифровій платформі*) регіональний і в той же час – транскордонний екокампус.

Таким чином, на підставі вищевикладеного, ми запропонували власний авторський Проєкт створення інноваційного спеціалізованого цифрового кампусу виокремленого структурного підрозділу „Лохвицького механіко-технологічного фахового коледжу Полтавського аграрного університету”.

I етап Проєкту: Цифрова просвіта. Термін: I квартал 2024 р. II етап Проєкту: Створення інноваційного цифрового спеціалізованого екокампусу. Термін: II – III квартали 2024 р.

Значення головного менеджера у створенні інноваційного спеціалізованого цифрового екокампусу – позиція першопрохідця новітнього, інформаційного, цифрового менеджменту. Його важливість полягатиме у чіткій і впевненій спрямованості саме на цифровізацію коледжу, що визначиться його розумовими, емоційними зусиллями, здібностями як головного менеджера, а також компетентностями та кваліфікаціями тих „вузьких фахівців”, котрі будуть працювати поруч, вирішуючи складні технічні, програмні, педагогіко-психологічні питання комп’ютеризації та цифровізації закладу, з’єднання його із „еконішами” університетів-партнерів. Все це буде можливим завдяки освіті й вихованню, тобто „створенню” нових спеціалістів, що стануть важливою, вагомою часткою цифрового соціуму.

Головний менеджер коледжу та менеджери другої ланки відіграють важливу роль у цьому процесі, так як мають вирішувати зараз і в майбутньому найгостріші проблеми у сфері онлайн-освіти. Вона добре здійснюється саме за допомогою зручних для викладачів „modus operandi” (методів роботи, з англ.) щодо інтеграції онлайн-формату й цифрових інструментів, а також – задля здійснення освітнього процесу.

Таким чином, з огляду на все сказане у цій роботі, можемо остаточно висновувати: 1) ми дослідили теоретичні підвалини екосистеми інноваційного кампусу, зокрема: науково-теоретичні поняття власне його і – складників; екосистему інноваційного кампусу як стрижень діяльності; досвід передових світових екосистем у технологізації розвою, комерціалізації інноваційних кампусів; 2) на базі виокремленого структурного підрозділу „Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського аграрного університету” дослідили формування екосистеми інноваційного спеціалізованого кампусу: проєктні умови, шляхи формування екосистеми, роль менеджера у здійсненні проєктних авторських практичних пропозицій щодо того.

Висновки. Усвідомлюємо, що далеко не повністю вичерпали дану тему і вбачаємо її логічне й гостро необхідне для України продовження у подальшому проєктуванні інноваційних, цифрових спеціалізованих екокампусів типу „Коледж-Університет”, маючи на увазі у порівняно віддаленій від сьогодення перспективі цілий комплекс заходів, спрямованих на розвиток точок росту: так званих кластерів (формуються за тематично-територіальним принципом, приклад – кластери Франції), котрі являють собою історично (чи вже свідомо-спрямовано) сформовану групу промислових підприємств з технологіями, які забезпечують випуск продукції з доданою вартістю, навколо яких групуються науково-дослідні та інфраструктурні організації, що сприяють їхньому спеціалізованому інноваційному розвитку.

Список використаних джерел

Екосистема: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Взято з <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екосистема> (дата звернення: 31.08.2023).

Електронний кампус НТУУ „КПІ ім. І. Сікорського”. Взято з <https://ecampus.kpi.ua> ; <https://ecampus.kpi.ua/about> (дата звернення: 19.05.2023).

Зацікавлені сторони: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Зацікавлені_сторони (дата звернення: 18.09.2023).

Інноваційний бізнес-інкубатор: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Інноваційний_бізнес-інкубатор (дата звернення: 19.07.2023).

Історія Інтернету: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Інтернету (дата звернення: 21.05.2023).

Кардаш, Н. Г., Пивовар, Н. М. (2023). Сучасний менеджмент як продовження макаренківських традицій в умовах жорсткої невизначеності. *Витоки педагогічної майстерності*, 31, 86-91.

Краус, К. М., Краус, Н. М., Іщенко, І. С. (2023). *Освіта та суспільство: цифрова ідентифікація людини*: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп.

- Кульчицький, І. І., Носкова, М. В., Сіроклин, І. М. та ін. *Під проводом Міжнародного фонду Відродження*: відео. Взято з <https://aei.org.ua/materiali-onlajn-seminaru-cifrovi-tehnologii-dlya-rozvitku-sferi-osviti/> (дата звернення: 23.09.2023).
- Підоричева, І. Ю., Іванов, С. В., Ляшенко, В. І. та ін. (2018). *Україна в європейському науково-освітньому та інноваційному просторі: концепція адаптації та інтеграції в умовах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом*. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті.
- Про телекомунікацію*: Закон України. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
- Cooke, P. (2001). *Strategies for regional innovation systems: learning transfer and applications*. Centre for advanced Studies Cardiff University (Prepared for UNIDO World Industrial Development Report). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/259368068_Strategies_for_Regional_Innovation_Systems_Learning_Transfer_and_Applications (дата звернення: 30.10.2023).
- Doloreux, D., & Parto, S. (2003). Regional Innovation Systems: A Critical Review. *International Journal of Innovation Management*, 7, 26. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/unm/unuint/200417.html> (дата звернення: 19.08.2023).
- Oinas, P., & Malecki, E. J. (1999). Spatial innovation systems. In E. J. Malecki, & P. Oinas (Eds.), *Aldershot Making connections: Technological learning and regional economic change* (pp. 7-33). UK: Ashgate. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/016001702762039402> (дата звернення: 06.07.2023).
- Wessner, C. W. (2004). Entrepreneurship and the Innovation Ecosystem. Policy Lessons from the United States. *The Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy*. Germany. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/0-387-23475-6_5 (дата звернення: 19.09.2023).

References

- Cooke, P. (2001). *Strategies for regional innovation systems: learning transfer and applications*. Centre for advanced Studies Cardiff University (Prepared for UNIDO World Industrial Development Report). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/259368068_Strategies_for_Regional_Innovation_Systems_Learning_Transfer_and_Applications
- Doloreux, D., & Parto, S. (2003). Regional Innovation Systems: A Critical Review. *International Journal of Innovation Management*, 7, 26. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/unm/unuint/200417.html>
- Ekosystema [Ecosystem]*: material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ekosystema> [in Ukrainian].
- Elektronnyi kampus NTUU „KPI im. I. Sikorskoho” [Electronic campus of NTUU “I. Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”]*. Retrieved from <https://ecampus.kpi.ua> ; <https://ecampus.kpi.ua/about> [in Ukrainian].
- Innovatsiyni biznes-inkubator [Innovative business incubator]*: material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Innovatsiyni_biznes-inkubator [in Ukrainian].
- Istoriia Internetu [History of the Internet]*: material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriia_Internetu [in Ukrainian].
- Kardash, N. H., & Pyvovar, N. M. (2023). Suchasnyi menedzhment yak prodovzhennia makarenkivskykh tradytsii v umovakh zhorstkoj nevyznachenosti [Modern management as a continuation of Makarenko's traditions in conditions of severe uncertainty]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 31, 86-91 [in Ukrainian].
- Kraus, K. M., Kraus, N. M., & Ishchenko, I. S. (2023). *Osvita ta suspilstvo: tsyfrova identyfikatsiia liudyny [Education and Society: Digital Human Identification]*: monohrafiia. Kyiv: Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, I. I., Noskova, M. V., & Siroklyn, I. M. та ін. *Під проводом Міжнародного фонду Відродження* [Under the leadership of the International Renaissance Foundation]: відео. Retrieved from <https://aei.org.ua/materiali-onlajn-seminaru-cifrovi-tehnologii-dlya-rozvitku-sferi-osviti/> [in Ukrainian].
- Oinas, P., & Malecki, E. J. (1999). Spatial innovation systems. In E. J. Malecki, & P. Oinas (Eds.), *Aldershot Making connections: Technological learning and regional economic change* (pp. 7-33). UK: Ashgate. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/016001702762039402>
- Pidorycheva, I. Yu., Ivanov, S. V., & Liashenko, V. I. та ін. (2018). *Україна в європейському науково-освітньому та інноваційному просторі: концепція адаптації та інтеграції в умовах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом* [Ukraine in the European scientific, educational and innovative space: the concept of adaptation and integration under the terms of the Association Agreement with the European Union]. Kyiv: NAN Ukrainy, Ін-т економіки пром-сті [in Ukrainian].
- Про телекомунікації [About telecommunications]*: Закон України. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> [in Ukrainian].

Wessner, C. W. (2004). Entrepreneurship and the Innovation Ecosystem. Policy Lessons from the United States. *The Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy*. Germany. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/0-387-23475-6_5

Zatsikavleni storony [Stakeholders]: material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Zatsikavleni_storony [in Ukrainian].

ПΥVOVAR N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

KONONOVA O.

Independent structural sub-department "Lohvytsia mechanical and technological college of poltava agricultural university", Ukraine

FORMATION OF THE ECOSYSTEM OF THE INNOVATION CAMPUS (ON THE BASE OF THE "SEPARATE STRUCTURAL SUBDIVISION "LOHVVYTSKY MECHANICAL AND TECHNOLOGICAL COLLEGE OF POLTAVA AGRARIAN UNIVERSITY")

The study of potential project conditions of the separate structural subdivision 'Lohvytsia Mechanical and Technological College of Poltava Agrarian University' for the formation of an innovative specialized campus in their new ecosystem, which is the beginning of the college's entry into a new era of development, technologicalization and digitalization of the educational process.

The authors investigated the theoretical foundations of the innovation campus ecosystem, in particular: scientific and theoretical concepts of its own and its components; the innovation campus ecosystem as the core of activity; the experience of advanced world ecosystems in the technologization of development, commercialization of innovation campuses; on the basis of the separate structural unit "Lohvytskyi Mechanical and Technological Vocational College of Poltava Agrarian University" they investigated the formation of the ecosystem of an innovative specialized campus: design conditions, ways of forming the ecosystem, the role of the manager in the implementation of the project author's practical proposals on this.

Keywords: *campus, innovative campus, ecosystem, innovative ecosystem.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024 р.

УДК 355.231

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318102](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318102)

АНДРІЙ ПЛАКСІН

ORCID: 0000-0002-0370-9256

АРТЕМ КУРБАТОВ

ORCID: 0000-0003-1674-9588

Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ

КОНТЕКСТНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НГУ ДО ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті на основі аналізу наукових джерел охарактеризовано сутність, зміст та методи контекстної професійної підготовки майбутніх фахівців для підрозділів Національної гвардії України в умовах вищого військового навчального закладу.

З'ясовано, що у працях науковців контекстна підготовка розглядається в термінах «контекстна освіта» (викладання) і «контекстне навчання» (учіння). Визначено, що важливими характеристиками контекстного підходу є забезпечення міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки; проблемність змісту навчання; використання контекстів майбутньої професійної діяльності, а саме набуття здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у ході виконання службово-бойових (бойових) завдань.

Встановлено, що контекст є найважливішим компонентом таких навчальних підходів: проблемно орієнтованого навчання, кооперативного навчання, проектного навчання та навчання на базі військових підрозділів.

Обґрунтовано інтегративний образ випускника-офіцера, де мета, зміст і результати навчання сприймаються комплексно з урахуванням змін у професійній діяльності та спрямовані на формування його інтегральної компетентності.

Ключові слова: *контекст, контекстний підхід, професійна підготовка, майбутні офіцери, бойові дії, військові навчальні заклади.*

Постановка проблеми. У сучасній системі професійної підготовки військових фахівців контекстний підхід є основою, яка дозволяє врахувати як потреби здобувачів вищої освіти, так і науково-педагогічних працівників та стейкхолдерів і найбільш повно і якісно підготувати майбутніх фахівців до реальних ситуацій професійної діяльності в умовах вищого військового навчального закладу.

Важливою характеристикою контекстного підходу до процесу підготовки є те, що він базується на застосуванні міждисциплінарного навчання, навчання на основі проблем і використанні зовнішніх контекстів для навчання. Застосовуючи контекстний підхід у вивченні різних навчальних дисциплін, здобувачі вищої освіти отримують реальну перспективу використання набутих компетенцій, оскільки бачать доцільність і необхідність знань і навичок у повсякчасних або майбутніх ситуаціях професійної діяльності.

У науковій літературі розгляд проблеми контекстної підготовки пов'язується з аналізом низки родових понять, як-от: контекст, професійні контексти, контекстний підхід, контекстне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технологія контекстного навчання у практиці професійної підготовки майбутніх фахівців розробляється вітчизняними (Н. Дем'яненко, В. Желанова, О. Шапран та ін.) та зарубіжними науковцями (Е. Байкер, Р. Бернс, В. Візлер, М. Девлін, та ін.).

Дослідники визначають специфіку, зміст, форми, методи, засоби контекстного навчання здобувачів вищої освіти, обґрунтовують підходи до його ефективного використання.

Метою статті визначаємо з'ясувати підходи до розуміння сутності, змісту та методів контекстної підготовки майбутніх військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан військової освіти характеризується тим, що перебуває в стані постійного розвитку та загострює спільні для колективів вищих військових навчальних закладів освіти проблеми підготовки майбутніх військових фахівців. Трансформується мета військової освіти, змінюються орієнтири освітніх процесів – актуалізується їх неперервність, саморозвиток особистості. Ключовими визначаються орієнтувально-організаційні, індивідуально-творчі функції викладачів у загальному спрямуванні на професійно орієнтовані, контекстні вміння й компетентності.

Підготовка майбутнього командира підрозділу потребує особливої організації освітнього процесу, де пріоритетним повинно бути не трансляція навчального матеріалу, а спільне з викладачем набуття знань. Підготовка майбутнього військового фахівця повинна акцентуватися на способі мислення, на вмінні

займати власну позицію. Не аби якого значення набуває підготовка до непередбачуваних ситуацій. Актуальним залишається збереження власної індивідуальності та безперервний саморозвиток.

Контекстний підхід у підготовці військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу передбачає різноманітне використання поняття контексту. Контекст виступає як обов'язкова умова усвідомлення впливу змісту професійної діяльності, зокрема майбутнього командира підрозділу на процес і результати власної освітньої діяльності.

Поняття «контекст» слід розглядати як цілісне утворення між внутрішніми і зовнішніми чинниками та між діяльністю і поведінкою особистості. Реалізація контекстного підходу має сприйматися як процес впливу на сприйняття, розуміння і перетворення конкретної ситуації власне особистістю (Капінус, 2019).

Контекстний підхід має на меті сформувані певні очікування та їх усвідомлену інтерпретацію, розробити певний план досягнення цілей перед його практичною реалізацією. Контекстний підхід передбачає збір всієї можливої контекстної інформації від історичних подій минулого до гіпотетичних подій у майбутньому задля коректного усвідомлення теперішнього. Використання контексту зумовлює появу цілеспрямованої поведінки, що є необхідністю у підготовці військових фахівців (Капінус, 2019).

Сучасний освітній процес потребує посилення практичного, міжпредметного та прикладного аспектів, що на нашу думку можна досягти за рахунок перезавантаження змісту навчальних дисциплін від «декларативних» знань (знати «що») до процедурних (знати «для чого і чому»).

Освітній процес має бути наповненим різноманітними контекстами, що уможливить повноцінну реалізацію військового фахівця. Різноманітність контекстів має стосуватися всіх сфер діяльності військових фахівців, від особистої до професійної. Контекстний підхід в освітньому процесі вищого військового навчального закладу має активувати особистісне включення майбутніх військових фахівців у процеси пізнання. Усвідомлення того, що обрана професійна діяльність реалізується через цілісну систему при всій її неоднозначності та суперечливості (Капінус, 2019).

Необхідно передбачати включення в процес підготовки проблемних ситуацій та завдань, способи і технології розв'язання яких відповідатимуть профілю майбутньої службово-бойової (бойової) діяльності військового фахівця. Вважаємо, що такі зміни в підготовці дозволять набувати організаторського, управлінського та комунікативного досвіду.

Таким чином, сьогодні існує потреба в контекстно-професійній моделі підготовки майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу – сукупності відповідних умов, засобів, методів та технологій навчання (див. рис. 1).

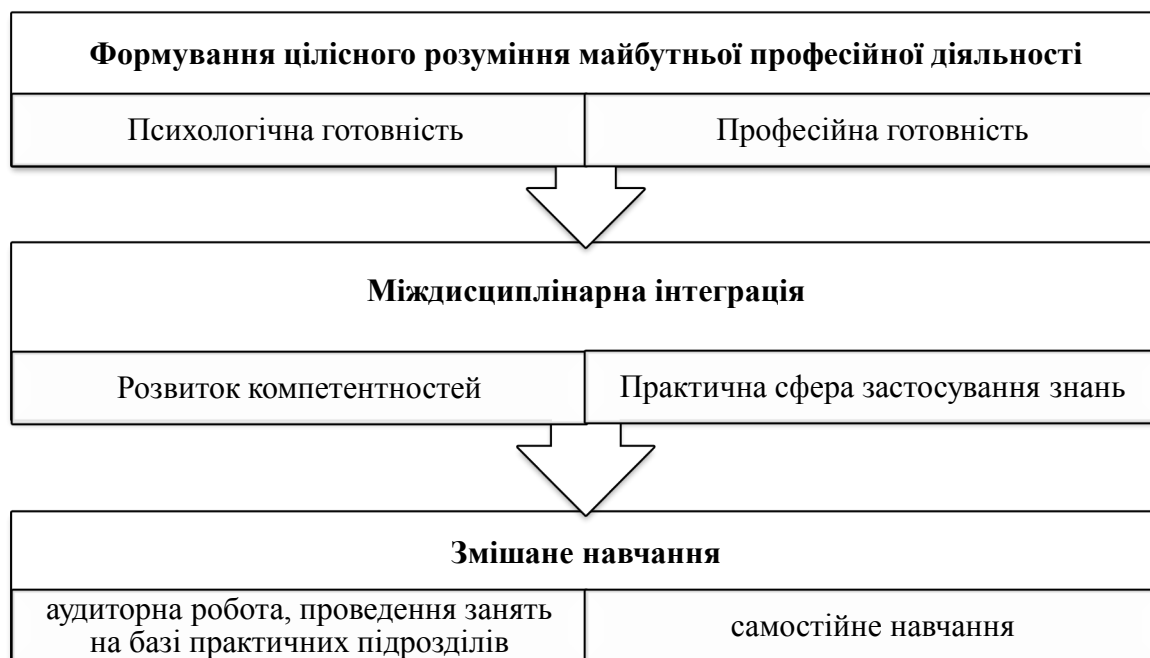

Рис. 1. Синтез умов в контекстно-професійній моделі підготовки майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу

Модель повинна синтезувати такі основні умови:

- формування цілісного розуміння майбутньої професійної діяльності;
- міждисциплінарна інтеграція;

- змішане навчання.

Формування цілісного розуміння майбутньої професійної діяльності передбачає формування психологічної та професійної готовності до професії військового (Колосович, 2018).

Наступна умова, міждисциплінарна інтеграція, покликана активізувати систематичне використання практичних завдань, які зможуть враховувати ситуації міждисциплінарного застосування знань задля формування необхідних компетентностей та створення умов для їх імплементації. Міждисциплінарна інтеграція передбачає використання навчання на основі формулювання певної задачі із постійним використанням зовнішніх контекстів. Змішане навчання, має передбачати аудиторну роботу, проведення занять на базі практичних підрозділів та самостійне навчання майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу.

Враховуючи вищеописані умови, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на перевагах контекстного підходу навчання майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу, як: використання діяльнісного підходу задля формування діяльнісної позиції майбутнього військового фахівця; опанування професійним знанням у процесі аналізу і синтезу отриманої інформації; можливості моделювання різних професійних задач, різноманітне поєднання форм роботи, набуття досвіду на основі вмілого використання отриманої інформації; спрямованість освітнього процесу вищого військового навчального закладу на особистість та індивідуальність майбутнього військового фахівця в умовах, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії (Марченков, 2021).

Відповідно до виокремлених переваг, контекстне навчання постає як найбільш ефективний спосіб формування у майбутнього військового фахівця відповідного потенціалу та здатності до вирішення необхідних професійних задач, у ході якого змінюється акцент з навчальної діяльності на професійну.

Впровадження такого типу навчання сприятиме підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти до навчання та контролю з боку викладацького складу за результатами навчання та за обсягами отриманих знань здобувачами вищої освіти. Відповідно, можемо говорити про створення інтегративного образу випускника вищого військового навчального закладу, де мета, зміст і результати навчання сприймаються комплексно з урахуванням динамічних змін у майбутній професійній діяльності та спрямовані на формування широкого спектру військово-професійних та військово-спеціальних компетентностей.

Набуті компетентності забезпечують результативність розв'язання військово-професійних завдань та базуються на таких актуальних для вищого військового навчального закладу напрямках:

1) оновлення змісту військово-спеціальних дисциплін, реорганізація практичного навчання з урахуванням сучасних вимог до майбутньої професійної діяльності військових фахівців (контекстне навчання) та структури їх компетентностей;

2) діяльнісне освоєння змісту військової освіти через активні (інтерактивні) форми і методи навчання, проблемні, новітні методики, кредитно-модульну систему навчання на основі комплексного методичного й інформаційного забезпечення освітнього процесу;

3) розширення обсягу керованої самостійної роботи здобувачів вищої освіти, забезпеченої відповідним методичним та інформаційним супроводом [9, с. 81-86];

4) моніторинг процесу спеціальної підготовки майбутнього військового фахівця.

У зазначених умовах основною вимогою до організації підготовки військового фахівця виступає її реалізація через змістово-технологічну інтеграцію загальнопрофесійної, військово-професійної, військово-спеціальної складової та позааудиторної соціально значущої діяльності майбутніх військових фахівців.

При цьому аналіз і осмислення засвоєваних явищ, процесів, цінностей розглядаються як засіб їхнього самовизначення і самовдосконалення через критичне мислення, готовність до прийняття нестандартних, креативних рішень та сформовану проактивну позицію.

Окрім переваг контекстного навчання майбутніх військових фахівців, варто наголосити на необхідності перетворення освітнього середовища вищого військового навчального закладу України у контекстне середовище, особливо зараз в умовах війни. В означеному середовищі має постійно бути присутньою імітація, як базовий метод навчання майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу. Використання методу імітації взаємопов'язане з методом моделювання, так як передбачає імітацію майбутньої професійної діяльності курсантів у якості військових фахівців чи офіцерів через запропоновану задачу військово-професійної діяльності (Мельниченко, Овчинник, Гудаль, 2002).

Враховуючи переваги контекстного підходу до освітнього процесу майбутніх військових фахівців, виокремимо роль контекстного освітнього середовища вищого військового навчального закладу України. Контекстне освітнє середовище вищого військового навчального закладу має забезпечити якісну підготовку у певних блоках, як: навчальний та військово-професійний. Контекстне освітнє середовище більш активно буде реалізоване у другому блоці, військово-професійному. Означений блок передбачає створення спеціальних умов задля відповідної військово-професійної діяльності майбутнього військового фахівця. Контекстне освітнє середовище має поєднати у собі два важливих практичних елемента (*див. рис.*

2), як: виконання обов'язків здобувача вищого військового навчального закладу та виконання обов'язків військового фахівця.

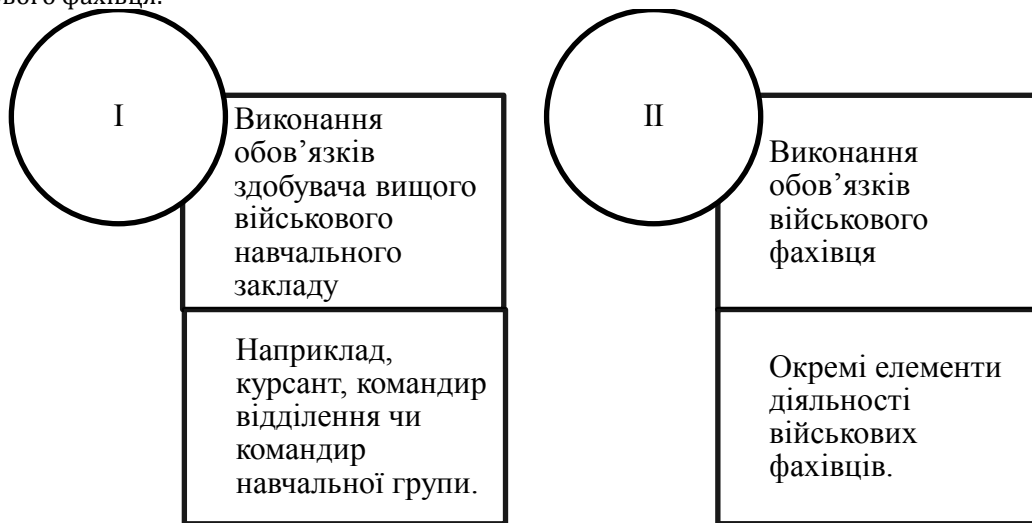

Рис. 2. Практичні елементи контекстного освітнього середовища вищого військового навчального закладу

Виконання обов'язків здобувача вищого військового навчального закладу передбачає, що здобувач вищої освіти, як майбутній військовий фахівець поєднає в контекстному освітньому середовищі виконання обов'язків військової служби відповідно до посади курсант, командир відділення чи командир навчальної групи тощо). Виконання обов'язків військового фахівця передбачає виконання окремих елементів функціональних обов'язків військових фахівців відповідно до обраної професії та статусу його призначення.

Фундаментальним у контекстному освітньому середовищі вищого військового навчального закладу є поєднання проблемно-орієнтованого навчання, кооперативного навчання, проектного навчання та навчання на базі військових підрозділів. Кожен з означених методів націлений на відповідний результат, а саме:

- 1) формування цілей і орієнтирів військово-професійної підготовки;
- 2) поєднання в освітньому процесі вищого військового навчального закладу трьох основних блоків: освітній, науково-дослідний, військово-службовий;
- 3) соціальна значущість ряду професій у військовій галузі;
- 4) вмотивованість на професійну діяльність майбутніх військових фахівців;
- 5) саморозвиток та самореалізація майбутнього військового фахівця.

Виокремимо те, що контекстне освітнє середовище вищого військового навчального закладу має бути створене на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Означений вид взаємодії передбачає постійну комунікацію між суб'єктами освітнього процесу. У свою чергу, постійна комунікація між суб'єктами освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі України має бути розрахованою на формування суб'єктного простору особистості майбутнього військового фахівця як основи його професійної суб'єктності (Приходько, 2022) (див рис. 3).

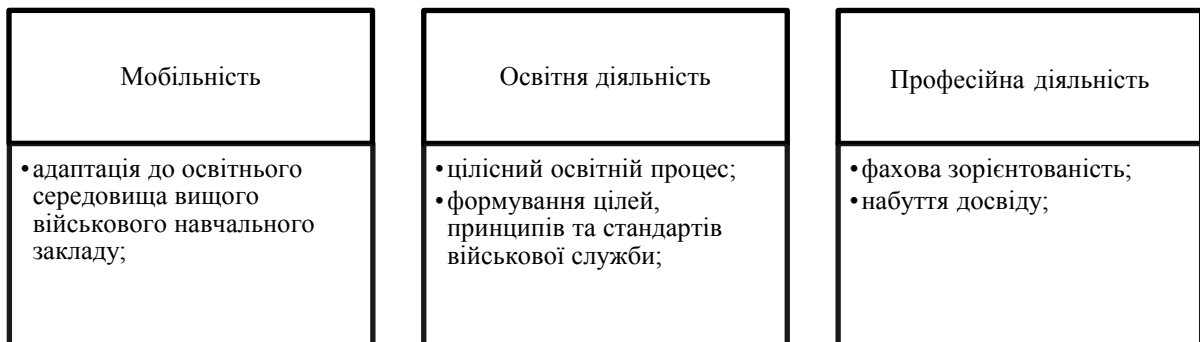

Рис. 3. Професійна суб'єктність у контекстному освітньому середовищі вищого військового навчального закладу

Мобільність передбачає швидку та якісну адаптацію до освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Означений елемент враховує особливості освітнього процесу та первинної військово-професійної діяльності. Контекстний підхід у даному елементі реалізується поєднанням особливостей освітнього процесу та первинної військово-професійної діяльності на рівні націленості на результат.

Контекстний підхід у елементі «освітня діяльність» реалізується наявністю цілісного освітнього процесу у ході якого у майбутніх військових фахівців формуються особливе світосприйняття: повага до обраної професії, перенесення акценту на професійні інтереси, зароджуються основи професійних компетентностей. Контекстний підхід у елементі «професійна діяльність» характеризується розумінням і усвідомленням обраної професійної діяльності. Означений елемент реалізується фахово орієнтованим освітнім процесом (виконання обов'язків військових фахівців, стажування на офіцерських посадах тощо).

Елемент «професійна діяльність» є останнім у підготовці військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу, саме тому спостерігається активний аналіз норм, правил та формування власної позиції до них майбутніми військовими фахівцями. В означеному елементі переноситься акцент на професійну діяльність, яка потребує колегіальної роботи (співпраці при необхідності) і постійної комунікації. Реалізація елементу «професійна діяльність» шляхом контекстного підходу покликана спрямувати майбутнього військового фахівця на реалізацію власних психічних, особистісних ресурсів для розв'язання завдань військової служби, прагнення до самореалізації та самоактуалізації.

Висновки. Освітній процес у вищому військовому навчальному закладі потребує змін та осучаснення задля підготовки військових фахівців кращої якості. Краща якість вищої військової освіти стане можливою через актуальне виокремлення умов встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та курсантами в освітньому процесі, як необхідної передумови актуалізації лідерської поведінки майбутніх військових фахівців та їх діяльності як майбутніх офіцерів (Марценківський, 2020).

Саме тому виникає необхідність у переосмисленні теоретичних, методологічних і методичних основ формування затребуваних компетентності майбутніх військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу. Перегляд необхідних ідей потребує їх теоретичного обґрунтування на основі гуманістичної парадигми вітчизняної системи військової освіти. Гуманістична парадигма базується на визнанні суб'єктності здобувача вищого військового навчального закладу, на його сприйнятті індивідуальності, орієнтуванні на потенційні здатності в умовах військово-професійної освіти й самореалізації в подальшій військовій службі.

Контекстний підхід у підготовці військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу надає таку можливість через інтеграцію різноманітних баз знань, аналіз сучасного бойового досвіду ведення операцій, вивчення процедур планування та ухвалення військових рішень за певними стандартами. Контекстний підхід у підготовці військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу є інноваційною технологією навчання, яка передбачає використання імітаційних технік, елементів моделювання та практику застосування видів, родів військ (сил), іноземні мови й підтримання навичок їх володіння. Лише правильно організований контекстний підхід в умовах вищого військового навчального закладу допоможе усвідомити необхідність самореалізації та самоактуалізації майбутніх військових фахівців.

Аналізуючи особливості освітнього процесу і професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі, серед складових частин контекстного підходу, ми виокремлюємо як найбільш доцільні для використання, такі як: створення контекстного освітнього середовища вищого військового навчального закладу, імітована військова діяльність й аналіз змодельованих проблемних ситуацій військово-професійного спрямування.

Контекстний підхід у підготовці майбутніх військових фахівців передбачає постійну комунікацію суб'єктів освітнього процесу у формі діалогу. Діалогічне спілкування з елементами моделювання майбутньої професійної діяльності потребує постійного зворотного зв'язку між викладачем і здобувачем вищого військового навчального закладу. Контекстний підхід у досліджуваному нами руслі формує готовність майбутніх військових фахівців до прийняття усвідомлених рішень у різних сферах професійної діяльності. Зі сторони майбутнього військового фахівця, контекстний підхід у його підготовці збільшує його особисту активність у пізнанні та ініціативність у варіативності розв'язання нестандартних, професійних задач, що є базою формування майбутнього офіцера.

Контекстний підхід у підготовці майбутніх військових фахівців в умовах вищого військового навчального закладу покликаний сформувати навички успішного вирішення задач військово-професійної підготовки майбутніх військових фахівців шляхом опанування ними на достатньому рівні теорії та методики й шляхом наповнення професійного знання сучасним гуманістичним і водночас контекстним змістом задля своєчасного вирішення необхідних у військовій діяльності задач.

Контекстне освітнє середовище вищого військового навчального закладу має будувати освітній процес на основі суб'єктно-діяльнісних і контекстних методик і технологій навчання, враховувати принципи гуманізації, гуманітаризації та демократизації освітнього процесу.

У свою чергу, контекстне освітнє середовище вищого військового навчального закладу уможливить формування освітньо-професійної суб'єктності майбутнього військового фахівця шляхом встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу (Капінус, 2020). Контекстний підхід уможливляє використання інноваційних методик і технологій навчання, виховання та психологічної підготовки, опрацювання сучасної суб'єктно-діяльнісної моделі формування лідерської компетентності у вищому військовому навчальному закладі.

Сьогодні є досить актуальним створення єдиної та інтегрованої системи військової освіти, яка змогла б функціонувати в межах трьох ракурсів: вища освіта, професійна військова освіта й підвищення кваліфікації. Саме контекстний підхід у підготовці майбутнього військового фахівця в умовах вищого військового навчального закладу допоможе зробити значний крок до формування міцного підґрунтя набуття взаємо сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО та структурами Альянсу, професіоналізації сил оборони та трансформації системи кадрового менеджменту (Приходько, 2017).

Отже, бажана якість військової освіти дозволяє нам стверджувати, що контекстний підхід є перспективою підготовки фахівців військових спеціальностей. Сформоване контекстне освітнє середовище вищого військового навчального закладу уможливить модернізацію системи військової освіти, оновлення навчально-матеріальної бази освітнього процесу шляхом отримання навчальних зразків нової військової техніки та озброєння, оновлення освітніх програм, збільшення обсягу часу на практичні заняття, зміну парадигми в освітній роботі у вищому військовому навчальному закладі, перенесення актуальності на формування психологічних та професійних якостей військового фахівця, зокрема, лідерства, особистісної ціннісно-мотиваційної системи, розвинених вольових та інтелектуальних якостей, комунікативних навичок тощо.

Список використаних джерел

- Дем'яненко, Н. (2011). Самостійна робота магістрантів в умовах модульного навчання: організація і управління. *Вища освіта України*, 3, 1, 81-86.
- Капінус, О. С. (2019). Контекстний підхід до формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Інноваційна педагогіка*, 18, 1, 191-194.
- Капінус, О. С. (2020). *Методологія, теорія і методика формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України*: монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок.
- Колосович, О. С. (2018). *Психологія взаємодії у військово-професійному середовищі*: монографія. Львів: ЛьвДУВС.
- Марценківський, В., Камалов, Є., Клонцак, М. (2020). Оцінювання ефективності функціонування військових навчальних підрозділів у системі підготовки офіцерів запасу. *Військова освіта*, 2 (42), 174-185.
- Марченков, С. М. (2021). *Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Житомир.
- Мельниченко, С., Овчинник, В., Гудаль, С. (2002). Перспективи підготовки фахівців військових спеціальностей у системі ВВНЗ. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 3, 39-45. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-3-39-45>
- Приходько, Ю. (2022). Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. *Військова освіта*, 1 (45), 179-196. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/179-196>
- Приходько, Ю. (2017). Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (67), 285-299.

References

- Dem'ianenko, N. (2011). Samostiina robota mahistrantiv v umovakh modulnoho navchannia: orhanizatsiia i upravlinnia [Independent work of master's students in the conditions of modular training: organization and management]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 3, 1, 81-86 [in Ukrainian].
- Kapinus, O. S. (2019). Kontekstnyi pidkhid do formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy [A contextual approach to the formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 18, 1, 191-194 [in Ukrainian].
- Kapinus, O. S. (2020). *Metodolohiia, teoriia i metodyka formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy [Methodology, theory and methods of formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine]*: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok [in Ukrainian].
- Kolosovych, O. S. (2018). *Psykhologhiia vzaiemodii u viiskovo-profesiinomu sere dovishchi [Psychology of interaction in the military-professional environment]*: monohrafiia. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

- Martsenkivskiy, V., Kamalov, Ye., & Klontsak, M. (2020). Otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia viiskovykh navchalnykh pidrozdiliv u systemi pidhotovky ofitseriv zapasu [Evaluation of the effectiveness of the functioning of military training units in the reserve officer training system]. *Viiskova osvita [Military education]*, 2 (42), 174-185 [in Ukrainian].
- Marchenkov, S. M. (2021). *Formuvannia informatsiino-analitychnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of informational and analytical competence of future officers in the process of professional training]*. (PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Melnychenko, S., Ovchynnyk, V., & Hudal, S. (2002). Perspektyvy pidhotovky fakhivtsiv viiskovykh spetsialnostei u systemi VVNZ [Prospects for the training of specialists in military specialties in the system of higher educational institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences]*, 3, 39-45. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-3-39-45> [in Ukrainian].
- Prykhodko, Yu. (2022). Aktualni problemy transformatsii stanu ta yakosti systemy vyshchoi viiskovoi osvity [Actual problems of transformation of the state and quality of the system of higher military education]. *Viiskova osvita [Military education]*, 1 (45), 176-196. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/179-196> [in Ukrainian].
- Prykhodko, Yu. (2017). Pidhotovka viiskovykh fakhivtsiv u providnykh krainakh svitu: osnovopolozhni zasady ta tendentsii [Training of military specialists in the leading countries of the world: basic principles and trends]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 3 (67), 285-299 [in Ukrainian].

PLAKSIN A., KURBATOV A.

Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CONTEXTUAL APPROACH IN PREPARING FUTURE NSU OFFICERS FOR COMBAT OPERATIONS IN A HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION

The article, based on the analysis of scientific sources, characterizes the essence, content and methods of contextual professional training of future specialists of the National Guard of Ukraine units in the conditions of a higher military educational institution.

It was found that in the works of scientists, contextual training is considered in terms of "contextual education" (teaching) and "contextual training" (learning). It was determined that important characteristics of the contextual approach are ensuring interdisciplinary connections in the training process; problematic content of training; use of contexts of future professional activity, namely, acquiring the ability to solve complex specialized tasks and practical problems in the course of performing service and combat (combat) tasks.

It was established that the context is the most important component of such educational approaches: problem-oriented learning, cooperative learning, project-based learning and training on the basis of military units.

An integrative image of a graduate officer is substantiated, where the goal, content and results of training are perceived in a comprehensive manner, taking into account changes in professional activity and are aimed at forming his integral competence.

Today it is necessary to create a unified and integrated system of military lighting that could function between three angles: lighting, professional military lighting and advancement of qualifications. The very contextual approach in the preparation of the upcoming military leader in the minds of the great military initial pledge will help to create a significant amount of time before the formation of the military subterranean forces is formed. NATO member states and Alliance structures, professionalization of defense forces and transformation of the personnel management system (Prikhodko, 2017).

However, the richness of military coverage allows us to confirm that the contextual approach is the prospect of training military facilitators. The contextual illumination of the central part of the military initial foundation has been formed to facilitate the modernization of the military illumination system, the updating of the initial material base of the illumination process in the way of removing the initial signs of the new US technology and upgrades, updating lighting programs, increasing the amount of time spent on practical activities, a paradigm shift in lighting work for the great military Initially, the transfer of relevance to the formation of psychological and professional the strengths of the military leader, zokrem, leadership, a special value-motivation system, advanced volitional and intellectual strengths, communication skills, etc.

Key words: *context, contextual approach, professional training, future officers, combat operations, military educational institutions.*

Стаття надійшла до редакції 13.09.2024 р.

УДК 378.016:811]:004.8

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318106](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318106)

NATALIA PONOMARENKO

ORCID: 0009-0003-9508-2511

GALINA TIMCHENKO

ORCID: 0000-0002-7279-7173

GELENA NEUSTROIEVA

ORCID: 0000-0001-9183-7225

National Technical University “KhPI”, Kharkiv

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON LANGUAGE LEARNING

In recent years, due to the rapid development of computer science, artificial intelligence has entered a new stage of development. There is a constant impact on changing the methods and concepts of foreign language learning and teaching. Like artificial intelligence, foreign language learning is also closely related to the use of neuroscience, hence artificial intelligence finds its own application in the field of language learning relatively easily. With the rapid development of information technology, the rational use of artificial intelligence in teaching has become an integral trend of modern education. Building a foreign language teaching with current trends can provide learners with learning strategies suitable for them and promote greater achievement of learning goals. The article analyses the teaching methods and assessment methods and the changed role of foreign language teachers.

***Key words:** artificial intelligence, foreign language teaching, smart technologies, tools for assessing teaching methods, the role of teachers.*

Problem statement. The relevance of this study is in the application of technologies, namely GPT chat, in order to determine the effectiveness of the system in the framework of automatic evaluation of written work. Modern technological tools are widely used in various fields, including education. Consequently, it is necessary to analyse the possibility of introducing machine intelligence into the educational process, identifying the advantages and disadvantages of the technology, as well as evaluating the system for its feasibility in training and solving routine tasks. In this research, we will try to understanding the role and impact of AI in foreign language teaching at higher education institutions.

Analysis of previous research and publications. Currently, there is an increasing interest in the application of artificial intelligence in educational processes. However, research on English language teaching using intelligent technologies is not a common topic of scientific publications. Nevertheless, the majority of works on the researched topic have been analyzed, the main directions of which are the review of various applications based on machine intelligence within the framework of foreign language teaching. The studies of domestic scientists such as V. Taran, O. Ivakhnenko, etc., as well as the works of foreign specialists were considered. Recent advancements in artificial intelligence have led to the development of various tools and platforms aimed at enhancing language learning. These include chatbots, language learning apps, automated text analysis systems, and virtual tutors. Several studies have been conducted to evaluate the effectiveness of these tools in educational settings:

1. **Language Learning Apps:** Applications like Duolingo and Babbel leverage AI to provide personalized learning experiences. Studies have shown that these apps can significantly improve language proficiency, especially in vocabulary and grammar, due to their adaptive learning algorithms that adjust to the learner's pace and performance.
2. **Automated Text Analysis Systems:** Tools such as Grammarly and Write & Improve use AI to provide instant feedback on written texts. Research indicates that these tools can help students improve their writing skills by highlighting grammatical errors, suggesting corrections, and providing explanations.
3. **Chatbots and Virtual Tutors:** AI-powered chatbots like Replika and virtual tutors integrated into platforms such as Pearson's AI tutor offer interactive conversational practice. Studies have found that these tools can enhance speaking skills and increase student engagement through real-time, interactive feedback.
4. **Effectiveness and Reliability:** The effectiveness of AI tools varies depending on the specific application and context. Some studies have reported positive outcomes, while others highlight limitations in AI's ability to understand context and provide nuanced feedback.

5. **Adaptability and Personalization:** Although AI systems are designed to adapt to individual learning needs, their ability to provide truly personalized learning experiences is still limited. Research indicates that while AI can offer personalized recommendations based on performance data, it may not fully account for individual learning styles and preferences.

6. **Integration into Curriculum:** Integrating AI tools into existing curricula poses significant challenges. Educators need to be trained to effectively use these tools, and there must be a balance between AI-assisted learning and traditional teaching methods. Studies have shown that successful integration requires a comprehensive approach, including curriculum redesign and ongoing support for educators.

7. **Student Engagement and Motivation:** While AI tools can increase engagement through interactive and gamified learning experiences, there is a risk of over-reliance on technology. Research suggests that combining AI tools with human interaction and support is crucial for maintaining motivation and ensuring a holistic learning experience.

8. **Accessibility and Equity:** Ensuring that AI tools are accessible to all students, regardless of their socioeconomic background, is a major concern. Studies have highlighted the digital divide and the need for inclusive design to ensure that AI benefits all students equally.

9. **Ethical and Privacy Concerns:** The use of AI in education raises ethical issues, particularly regarding data privacy and the potential for algorithmic bias. Research emphasizes the importance of transparency, accountability, and the ethical use of data to protect student privacy and prevent discrimination (Rasul, 2023).

Addressing these issues is crucial for understanding the role and impact of AI in foreign language teaching at higher education institutions.

Foreign studies evaluate the use of GPT chatbot in the context of writing and editing written works, focusing on saving time and effort spent by teachers and students, revealing the ability of chatbots to generate ideas and improve the quality of texts (Baker, Smith, Anissa, 2019). Domestic authors investigate the impact of GPT chatbots on students' cognitive activity and the possibility of integrating smart technologies into the educational process, and identify their advantages and disadvantages. Nevertheless, there are opinions regarding the limitations of the system and the failure of GPT chat as a co-author of scientific papers. In addition, some experts focus on analyzing the impact and outcome of student learning (Godwin-Jones, 2020). That said, further exploration of the potential of GPT chat remains relevant as the system continues to evolve and provide alternative outcomes during interaction.

Research objective. The scientific novelty stems from the rapid development of digital systems and the possibility of potential implementation of chat agents in foreign language teaching in technical universities in order to improve the educational process. The study examines the practical application of GPT chat in the context of checking students' written work, revealing the failure of the system's autonomy, and defines GPT chat as an auxiliary tool. The aim of the study is to analyze the validity of automatic assessment of students' written work in a foreign teaching language through GPT chat in a technical university. The objectives of the study are: practical interaction with a chatbot to identify the feasibility of using the GPT chatbot to check students' written assignments; analysing the potential of the system; identifying the effectiveness and limitations of the digital assistant within the framework of automatic checking of written work. The theoretical significance of the study lies in expanding the horizons of using digital technology in the context of supporting English teachers in technical universities. The practical significance is to determine the possibility of using the GPT chatbot in educational practice in order to solve the routine tasks of the teacher and reduce the time spent on checking written work.

Presentation of the main research material. The latest technologies and digitalization are developing rapidly and are being applied everywhere. One of the most breakthrough means of modern technologies is artificial intelligence. Professor Lu Bai from Tsinghua University said at the 'Artificial Intelligence Summit on Artificial Intelligence and the Future of Education' held in 2017: 'Anything that reflects repetition and requires the accumulation of large amounts of data, can be replaced by artificial intelligence.' (Huang, Chiu, 2017). In education, artificial intelligence is capable of performing the tasks of recording the attendance of students, checking and correcting homework assignments, correcting test papers, calculating grades. In addition, language learning software supported by an Artificial Intelligence can test students' mastery of a foreign language from a variety of different aspects foreign language; speech recognition technology can help correct pronunciation in real time, and a foreign language listening and speaking testing system with intelligent voice technology can conduct automated oral tests with an objective assessment, etc. Innovative technologies will undoubtedly help teachers to free themselves from a number of tasks. At the same time, it will force educators to think about changing their role in the educational process in order to adapt effectively to the new educational environment.

At present, one can find a large number of variants of the definition of the term 'artificial intelligence'. Nevertheless, they all boil down to the application of machine programs imitating the work of the human brain. A distinctive feature of artificial intelligence is its ability to learn and self-improvement in the process of performing tasks, which allows it to adapt to changing needs, unlike traditional systems, the functioning of which is limited to

the performance of tasks according to a pre-programmed scheme. The evolution of digital technologies undoubtedly has an impact on the educational process, as the traditional learning system does not always meet the expectations and needs of the individual of the XXI century. [10]. Consequently, the educational environment should be adapted to the requirements of the modern world, where smart technologies transform outdated methods, making the learning process more involved and effective (Cotton, 2023). In education, we can divide the application of artificial intelligence tools into three aspects: aimed at helping the learner, helping teachers, and implementing artificial intelligence systems in the educational process as a whole. At the moment, the most demanded artificial intelligence tools in foreign language teaching are systems capable of recognizing and analyzing text, such as voice assistants, chatbots, online translators, and services designed to check spelling, punctuation, grammar and text stylistics. In this study, we will focus on analyzing the application of smart technology as a teacher support tool, namely, we will investigate the feasibility of applying the GPT 3.5 chatbot, which functions based on artificial intelligence, in the process of evaluating students' written English papers in a technical university. Recently, Open AI presented its latest achievements: chatbots GPT 3.5 and GPT 4, which significantly simplified the integration of artificial intelligence technologies and demonstrated positive results in terms of improving the efficiency of the educational process. The updated versions are characterized by notable progress in the area of text generation tools and applications. Compared to existing chatbots, the systems are characterized by higher performance in text generation, especially in generating long essays and creative works, and have an amazing ability to perform human-like actions in various academic and professional tasks. This truly represents a revolution in the field of text generation. Academic discussions indicate the potentially important role of GPT chat in a variety of writing tasks of a universal nature (Geher, 2023).

Methodology. Foreign researchers consider the use of GPT chat from the point of view of an effective tool for writing full-cycle papers: from idea to final editing. The main advantage is saving time and effort, which allows students and teachers to focus on other tasks; ability to generate new ideas for writing assignments; higher quality of translation, eliminating possible errors in language constructions. Machine intelligence can proofread and edit students' written work, offering to correct grammatical, syntactic and spelling errors. Some scholars recognize that the GPT chatbot can be a writing assistant and have added it as a co-author to their research papers (Stokel-Walker, 2022). However, opinions are divided and other researchers do not favor the idea of using chat as an assistant in scientific writing. Barrott points out the limitations of the system such as the lack of access to up-to-date data and the provision of inaccurate information by the chatbot (Barrot, 2023). Domestic authors analyze the functional possibilities of GPT chat application from the point of view of students' cognitive activity, pointing out the ability of chat to stimulate students' criticality, creativity and motivation; integration strategies and positive aspects of smart technology within foreign language education; the use of artificial intelligence as a tool to optimize scientific activity. Research into the use of smart applications by teachers is not as widespread as works that focus on technology to support students. Nevertheless, most teachers use software or applications to supplement their teaching practice. The significance of machine intelligence in teaching includes ubiquitous teaching, personalization and easy access to course materials, effective and enhanced responses through audio-visual aids, and automatic assessment of written work (Grimes, 2019).

Results. For a teacher, the use of modern technology is appropriate for routine tasks such as planning and grading. Artificial intelligence-based chatbots are a promising advancement that can increase the pace of work and efficiency of daily routine. One of the significant advantages of using machine intelligence in teaching is the ability to automatically assess written work, including essays. Grading written work can be an extremely time-consuming task, especially when working with a large group of students. Automating the process significantly reduces the time spent on revision and allows teachers to focus on more important aspects of teaching, such as programme design or differentiated instruction. Automated assessment relies on the use of algorithms and neural networks trained on large amounts of textual data. Such systems have the ability to analyse various structural and content aspects of written work, such as text organisation and cohesion, vocabulary usage, style elements and logical sequence of thought. Also, artificial intelligence for automatic essay grading increases the objectivity and consistency of assessment, as artificial intelligence algorithms are guided by predetermined criteria, which helps to reduce the influence of subjective human factor (Kalandra, 2023). This research work is focused on analysing the effectiveness and feasibility of using a GPT chatbot as a means of checking written work in the context of English language teaching in a non-linguistic university. Technical students systematically interact with various diagrams and charts, and as such, the description of graphical data is an integral part of the English language teaching programme. To obtain the results of the study, an empirical method was used, which included analysing 10 written papers. The experiment included the following steps: student papers were duplicated into the GPT chat system, then certain commands were given to the artificial intelligence such as: 'check the text for errors', can you show mistakes, can you find mistakes. In response to each of these commands, the chatbot provided a response that was further analysed. Let's consider the variants of answers provided by the GPT chatbot. The first command in Ukrainian: 'check the text for errors' demonstrated its inefficiency, as the chatbot simply returned text that was similar to the original but contained corrections, without pointing them out. Thus, error detection required

comparing the original text with the text provided by the chatbot. This process was quite long and required careful attention. The next two commands were processed by the chatbot more successfully. After the second command: can you show mistakes - the machine mind produced the corrected text and supplemented it with comments.

Certainly, here are the mistakes in the text:

- "amount of people" should be corrected to "number of people";
- "The glance on the graph" is awkward phrasing.

It can be improved to "A glance at the graph.";

- "figures for television increased" can be clarified to "television viewership figures increased";
- "peaked up at approximately 50%" should be revised to "peaked at around 50%";
- "radio one's" should be corrected to "radio's";

The response of the chat room to the last command: *can you find mistakes* - was that the chat room highlighted the mistakes in bold but did not provide explanations.

Turning to details, it can be seen that the percentage of residents who went to a cafe in the last 4 weeks is almost the same for Sydney.

The last response prompted a query: *what's wrong with highlighted phrases*. However, the answer to this command was meaningless in terms of being wrong: *'Went to a cafe' is not a mistake, but to improve clarity, it could be revised to 'visited a cafe'*.

Based on the above, the following conclusions can be drawn:

1. To successfully correct and search for errors in text, it is necessary to provide the chatbot with a precisely formulated command, and this may require several attempts.
2. The chatbot is capable of correcting grammatical and stylistic errors, as well as paying attention to punctuation, which is a significant advantage, as the instructor can sometimes miss such flaws due to human error. However, the errors corrected by the chatbot are not always absolutely correct, sometimes inaccuracies are made.
3. Artificial intelligence checks papers much faster than a teacher: you can get an answer within a minute, while manual assessment can take 5 minutes or more, especially if a detailed analysis is performed.
4. The GPT chatbot is capable of correcting errors in the text, but it is not capable of analysing and correcting errors related to misunderstanding of texts because it does not have visual perception capability.
5. An electronic format is required to upload written work to the chat room. However, controlling written work involves completing the schedule description in written form, which complicates the process and requires additional efforts such as retyping or using converters to convert handwritten text into electronic format. This is an extremely time-consuming activity, especially for teachers without technical skills.

Conclusions. Artificial Intelligence represents not only a revolutionary change in the field of technology. These technologies have also caused significant social and economic changes, as well as changes in education, culture, and people's worldviews. In this process, it is necessary to find a new role for live teachers of a foreign language. In order to solve this problem, teachers need to keep up with the times, constantly learn and improve themselves, strengthen their professional and level of mastery of information technologies, to break the established image of a teacher both in the eyes of others and in their own minds. Only those teachers who respect learners, who observe them and guide them in the right direction will be able to respond promptly to the challenges of tomorrow. Artificial Intelligence offers many opportunities to improve language learning by making it more personalised, interactive and effective. However, in order to maximise the benefits of AI, emerging challenges need to be considered and addressed. Only with a balanced approach to AI implementation can high quality learning and accessibility of educational resources for all learners be ensured. Overall, Artificial Intelligence can be a useful assistive tool for checking written work in the context of correctly specified command, correct usage and knowledge of technical programs. GPT chat is a useful assistant in the context of correcting grammatical, punctuation and stylistic errors. This is especially relevant for an inexperienced teacher or in situations where the teacher doubts the correctness of a phrase or expression. It is important to note, automatic assessment does not replace the role of the teacher completely, as the chat is not able to correct semantic errors according to the graphical material, also the system can incorrectly respond to the request, which was confirmed by the study.

References

- Baker, T., Smith, L., & Anissa, N. (2019). *Educ-AI-tion rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges*. Nesta.
- Barrot, J. S. (2023). Using ChatGPT for second language writing: Pitfalls and potentials. *Assessing Writing*, 57, 100745. DOI: 10.1016/j.asw.2023.100745.
- Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, I. R. (2023). Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in Education and Teaching International*. Published online. DOI: 10.1080/14703297.2023.2190148.
- Geher, G. (2023). ChatGPT, artificial intelligence, and the future of writing. *Psychology Today*, 6. Retrieved from <https://cdn.psychologytoday.com/gb/blog/darwins-subterranean-world/202301/chatgpt-artificial-intelligence-and-the-future-of-writing>

- Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26, 2, 5-24.
- Grimes, D., & Warschauer, M. (2010). Utility in a Fallible Tool: A Multi-Site Case Study of Automated Writing Evaluation. *Journal of Technology, Learning, and Assessment*, 8, 6, 1-43.
- Huang, Y.-M., Chiu, P.-S., Liu, T.-C., & Chen, T.-S. (2017). The design and implementation of a meaningful learning-based evaluation method for ubiquitous learning. *Computer Education*, 57, 4, 2291-2302. DOI: 10.1016/j.compedu.2011.05.023.
- Lund, B., Wang, T., & Manuru, N. R. et al. (2023). ChatGPT and a New Academic Reality: AI-Written Research Papers and the Ethics of the Large Language Models in Scholarly Publishing. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 74, 5, 570-581.
- Lund, B. D., & Wang, T. (2023). *Chatting about ChatGPT: How may AI and GPT impact academia and libraries?* DOI: 10.2139/ssrn.4333415.
- Rasul, T., Noir, S., & Kalandra, D. et al. (2023). The role of ChatGPT in higher education: Benefits, challenges, and future research directions. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 6, 1. DOI: 10.37074/jalt.2023.6.1.29.
- Sallam, M. (2023). ChatGPT Utility in Health Care Education, Research, and Practice: Systematic Review on the Promising Perspectives and Valid Concerns. *Healthcare*, 11, 6, 887. DOI: 10.3390/healthcare11060887.
- Stokel-Walker, C. (2022). AI bot ChatGPT writes smart essays — should professors worry? *Nature*, 9. DOI: 10.1038/d41586-022-04397-7.

ПОНОМАРЕНКО Н., ТИМЧЕНКО Г., НЕУСТРОЄВА Г.

Національний технічний університет «ХПІ», Харків, Україна

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В останні роки, завдяки стрімкому розвитку та масовому застосуванню комп'ютерних технологій, штучний інтелект, галузь інформатики, вступив у новий епохальний етап розвитку. Прискорення настання ери штучного інтелекту справило революційний вплив на спосіб життя сучасної людини, а також на трудову та інші види діяльності. Частка штучного інтелекту у сфері викладання іноземних мов неухильно зростає. Він постійно впливає на зміну методів, змісту та концепцій вивчення та викладання іноземних мов. Як і штучний інтелект, вивчення іноземних мов також тісно пов'язане з використанням нейронаук, тому штучний інтелект відносно легко знаходить своє застосування у сфері вивчення мов. Конкретними прикладами є такі технології, як машинний переклад, діалогова взаємодія між людиною та машиною, робототехніка в навчальному процесі тощо. Поява цих технологій змінила традиційну концепцію навчання. Методи, що використовуються, також впливають на роль викладачів і способи оцінювання навчання. Зі стрімким розвитком інформаційних технологій раціональне використання штучного інтелекту в навчанні стало невід'ємною тенденцією сучасної освіти. Побудова системи викладання та вивчення іноземних мов відповідно до сучасних тенденцій може забезпечити учнів відповідними для них стратегіями навчання, підвищити ефективність освітнього процесу та сприяти кращому досягненню навчальних цілей. Крім того, штучний інтелект може покращити знання іноземної мови швидше та ефективніше. Ця стаття починається з характеристики особливостей викладання іноземних мов з використанням досягнень штучного інтелекту. У статті проаналізовано методи викладання та оцінювання, а також зміну ролі викладачів іноземних мов. Метою є дослідження побудови системи навчання іноземної мови на основі штучного інтелекту та визначення її впливу на процес підвищення глибини та якості викладання іноземної мови, а потім формування стійкої та сприятливої моделі взаємодії.

Ключові слова: штучний інтелект, викладання іноземних мов, смарт-технології, інструменти для оцінювання методів навчання, роль викладача.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024 р.

УДК 378.011.3-051:005.7

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318112](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318112)

НАТАЛІЯ ПРИХОДЬКІНА

ORCID: 0000-0002-6211-5546

ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м.Київ

МАРІЯ ДЯЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-7250-1371

ІРИНА ДЯЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-1240-3918

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ-ПЕДАГОГІВ ТА АНДРАГОГІВ У КОНТЕКСТІ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЗАСОБУ ПРОФЕСІЙНО- ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтовано теоретичні засади самоменеджменту майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів у контексті формування у них медіаграмотності; розкрито роль самоменеджменту у формуванні медіаграмотності як компонента професійно-творчого розвитку особистості сучасного педагога та андрагога. Висвітлено методологічні аспекти формування медіаграмотності здобувачів освіти; окреслено концептуальні засади підготовки майбутніх майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів до використання технологій самоменеджменту; охарактеризовано особливості самоменеджменту як засобу професійно-творчого розвитку особистості.

***Ключові слова:** андрагог, інформаційне суспільство, майбутній педагог, медіа, медіаграмотність, професійно-творчий розвиток, самоменеджмент, формування.*

В умовах постійного зростання темпу життя в XXI ст. технології самоменеджменту стають дедалі важливішим чинником освіти дорослих, зокрема в контексті організації медіаосвіти дорослих як одного зі складників творчого потенціалу особистості.

Медіаосвіта дорослих є стратегічним ресурсом забезпечення національних інтересів держави, адже це – процес постійного навчання, який спрямований на розвиток у дорослих здобувачів освіти критичного мислення щодо медіаконтенту, формування медіаграмотності та навичок ефективного використання медіа для особистісного зростання й активної участі в суспільному житті. В епоху інформаційних воєн та дезінформації, медіаграмотність допомагає захистити суспільство від маніпуляцій, пропаганди і фейкових новин, а критичне мислення дає змогу відрізнити факти від фейків, оцінювати достовірність інформації та приймати обґрунтовані рішення. Окрім того, медіаграмотність є основою активної громадянської позиції, бо людина, яка вміє аналізувати медіаповідомлення, може ефективніше брати участь у політичному житті, формувати громадську думку та контролювати владу.

Науково-теоретична значущість проблеми та її актуальність визначили тему статті, метою якої стало: обґрунтувати теоретичні засади самоменеджменту майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів у контексті формування у них медіаграмотності; розкрити роль самоменеджменту у формуванні медіаграмотності як компонента професійно-творчого розвитку особистості сучасного педагога та андрагога. Реалізація мети передбачала постановку та виконання завдань: висвітлити методологічні аспекти формування медіаграмотності здобувачів освіти; окреслити концептуальні засади підготовки майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів до використання технологій самоменеджменту; охарактеризувати особливості самоменеджменту як засобу професійно-творчого розвитку особистості.

Технології медіаосвіти сьогодні передбачають залучення до навчального процесу як традиційні засоби масової інформації (періодичні видання, радіо, телебачення, кіно тощо), так і засоби новітніх інформаційних технологій, а саме – програмно-апаратні засоби і пристрої, що функціонують на базі обчислювальної техніки; використовують також сучасні способи і системи інформаційного обміну, що забезпечують операції збирання, накопичення, збереження, оброблення й передавання інформації (Дичківська, 2004, с. 337).

В інформаційному суспільстві медіаграмотність є важливою компетентністю для працівників будь-якої сфери, особливо для працівників освіти. Сучасний педагог – це не тільки передавач знань, але й наставник, ментор в освітньому процесі, а для виконання всіх цих ролей необхідні високі комунікативні навички, вміння працювати в команді, лідерські якості, й саме самоменеджмент допомагає розвивати такі компетенції. У наш час робота педагога часто пов'язана з високим рівнем стресу, а самоменеджмент як здатність людини керувати своєю поведінкою, емоціями, часом і ресурсами для досягнення поставлених цілей допомагає розвивати стійкість до стресу, ефективно управляти емоційним станом, запобігати професійному вигоранню.

Наприклад, в Німеччині функціонують науково-дослідні інститути, котрі виконують дослідження у цій галузі. В медіапедагогіці німецькі фахівці, видокремлюють два взаємозв'язані між собою напрями: 1) суспільно-критичну медійну педагогіку, метою якої є зміна суспільства через здатність ідеологічної критики, здатність впливу на медіасистему, здатність використання альтернативних медій та 2) політично-мотивовану медійну педагогіку, метою якої є боротьба проти маніпуляцій за допомогою медій (Робак, 2006, с. 278).

Наразі медіаграмотність і медіаосвіта виступають одним з головних пріоритетів освітньої політики в Україні, оскільки вона сприяє надійному використанню інтернет і медіаресурсів у навчанні, професійній діяльності, саморозвитку особистості людини будь-якого віку та забезпечує повсякденне оперування різними медіа- та інформаційно-комунікаційними прикладними технологіями тощо, а також розвиває вміння працювати з інформацією, спілкуватися в онлайн-середовищі й використовувати цифрові інструменти підвищує конкурентоспроможність майбутнього педагога.

Складниками самоменеджменту в контексті самоосвіти дорослих можна вважати такі, як: постановка цілей у професійній діяльності; розробка плану дій для досягнення цих цілей та ефективна організація свого часу; адекватний розподіл його між різними завданнями; оперативне та впевнене прийняття рішень у складних ситуаціях; самоконтроль, моніторинг результатів своєї діяльності; вчасне внесення коректив у власні дії з метою усунення недоліків у роботі; професійно-творчий розвиток особистості та безперервне самовдосконалення.

У Законі України «Про освіту» (*Про освіту*, 2017) зазначено, що освіта є державним пріоритетом, який забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства.

У процесі професійної підготовки необхідно навчити майбутніх магістрів-педагогів інтегрувати медіаосвіту в освітній процес ЗВО, сформувати у них уміння та готовність критично оцінювати й адекватно аналізувати інформацію, оптимально використовуючи її для надання якісних освітніх послуг здобувачам.

Педагог у контексті освітнього процесу дорослих має спрямувати свою діяльність на те, щоб медіаосвіта стала стратегічним ресурсом забезпечення національних інтересів, формування громадянськості, покращання життя громадян, зміцнення конкурентоспроможності нашої держави у світі.

Загалом, медіаосвіта є частиною базових прав кожного громадянина в кожній країні світу на свободу висловлювання та на доступ до інформації; інструмент розбудови та дотримання демократії (Іванов, Волошенюк, 2012, с. 8).

Медіаграмотність є ключовим складником інформаційної безпеки країни, одним з важливих чинників формування почуття патріотизму, національної свідомості, історичної пам'яті тощо.

До пріоритетів в освіті дорослих, що мають забезпечуватися в першу чергу, належать перехід від освіти «на все життя» до освіти впродовж життя, дистанційна освіта, забезпечення зажиттєвого соціальнокультурного програмування становлення людини заради її успішності в житті. Адже «освіта буде успішною в нових умовах, якщо модернізацію освіти пов'язати із її інформаційною роллю» (Луговий, 2007, с. 59).

Поняття «медіа» (від англ. – «media») охоплює засоби передавання, зберігання та відтворення інформації (Мак-Люен, 2015). Як зазначено в «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», медіаосвіта – це частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до взаємодії з сучасною системою мас-медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (*Концепція впровадження медіаосвіти в Україні*, 2016).

Усі медіа впливають на освітній процес в цілому, на формування громадської думки та поглядів, на поведінку особистості та її свідомість, на реакцію на відповідну інформацію тощо. Медіа поступово стають джерелом не лише нової інформації, але і прикладів соціальної поведінки, зразків міжособистісної комунікації тощо. Це, звичайно, не може не впливати на розвиток та саморозвиток особистості, на її соціалізацію на різних вікових етапах, оскільки інформація з медіа проникає у свідомість особистості, формуючи її.

Ключовим моментом у питаннях модернізації освіти в умовах інформаційного суспільства, де інформація перетворюється на критичний ресурс та основний предмет людської діяльності, стає врахування інформаційного чинника. Для цього необхідно, врахувавши сутнісні сили людини (тобто

потреби, здібності, уміння) стосовно опрацювання інформації, визначити, адекватно розробити та застосувати специфічні навчальні технології відповідно до видів інформації та психічних механізмів їх забезпечення (якими відповідно є абстрактне мислення, емоційне переживання, творча уява, товариськість та художня уява) (Луговий, 2007, с. 56-57).

Медіаосвіта навчає критично використовувати інформаційні ресурси, запропоновані мас-медіа; користуватися комунікаційними та комп'ютерними технологіями; виробити відповідні стратегії для підвищення власного освітнього рівня та застосовувати їх впродовж всього життя. Саме ці якості, з погляду науковців, характеризують окрему групу педагогічних (освітніх) технологій – інноваційні освітні технології (Андрущенко, 2008, с. 5).

Медіаграмотність майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів ґрунтується на особистісно-орієнтованому принципі навчання, що відповідає прагненням сучасної педагогіки та пропонує широкий спектр власних моделей, методів та технологій, оскільки чинить вплив на світогляд, громадянську позицію особистості.

Загальновідомо, що в сучасних умовах здобувачі освіти віддають переважно користуються інтернет-медіа з перспективними інноваційними ІКТ.

Медіаосвіта – невід'ємний компонент освітнього процесу, спрямована на підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні медіа (комп'ютерно спілкування, інтернет, мобільна телефонія) (Курлішук, 2013).

Недоліками в діяльності працівника закладу освіти є складність у прийнятті управлінських рішень щодо розв'язання проблем, встановлення цілей, обробки інформації, планування і контролю, втрата робочого часу та неефективність методів роботи тощо (Задорожна-Княгницька, 2007).

Функцією медіаосвіти в контексті освіти дорослих в реаліях інформаційного суспільства є: аналіз, критичне осмислення медіа-текстів, оцінка змісту медіаконтенту з позиції його політичних, соціальних, культурних, навіть комерційних інтересів, інтерпретація інформації медіа, розуміння того, які цінності чи небезпеку вона несе.

Основними завданнями медіаосвіти є: підготувати людину до життя в сучасних інформаційних умовах і до сприйняття різноманітної інформації, навчити її розуміти й усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, оволодівати засобами спілкування за допомогою технічних засобів.

Сучасний світ з його інформаційним перевантаженням вимагає від нас не лише знань, а й уміння ефективно ними управляти. Це є особливо актуальним для сфери медіаосвіти, де постійно з'являються нові технології та інструменти тощо – тому поєднання сучасних методик тайм-менеджменту й медіаосвіти стає ключовим для успішного навчання. Наразі потужно розвиваються web-технології, хмарні обчислення, інструменти штучного інтелекту, широко впроваджуються нові освітні онлайн-платформи, широкого вжитку набуло використання смартфонів та різних гаджетів, що впливає на професійну підготовку майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук.

У сучасних умовах швидкоплинних змін, коли інформації стає все більше, для майбутніх магістрів, які хочуть працювати в освіті, дуже важливо опанувати технологію самоменеджменту.

Поняття «самоменеджмент» у наукових дослідженнях тлумачиться як:

– новий напрямок менеджменту в освіті виник внаслідок його психологізації та соціологізації у відповідь на суспільну потребу в більш повному використанні та розвитку творчого потенціалу педагогів взагалі, і керівників – зокрема» (Тимошко, 2007, с. 38);

– послідовне й цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технологій самореалізації та саморозвитку свого творчого потенціалу (Виноградський, Виноградська, Шканова, 2002);

– мистецтво управління часом, власними ресурсами, собою, власним творчим потенціалом, своїм життям для досягнення успіху (Голя, 2018, с. 106) тощо.

Технологія самоменеджменту є надзвичайно важливою в контексті підготовки майбутніх магістрів зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки до організації медіаосвіти, оскільки освітня галузь не стоїть на місці, з'являються нові методики навчання, технології, підходи. І, щоб бути ефективним педагогом, необхідно вміти адаптуватися до цих змін, а це вимагає гнучкості, організованості та вміння швидко приймати рішення.

Головною метою самоменеджменту є максимальне використання власних можливостей, свідоме управління ходом свого життя, подолання зовнішніх обставин як у професійній, так і в особистій сфері, досягнення успіху найефективнішим шляхом (Кузьмін, Мала, Мельник, Проник, 2008).

Сучасному педагогові доводиться працювати в інформаційно насиченому середовищі, постійно стикаючись з великим обсягом інформації, яку потрібно структурувати, аналізувати та використовувати в своїй роботі. Й саме самоменеджмент допомагає ефективно її опрацювати, розставити пріоритети й уникнути інформаційного перевантаження. Так, наприклад, навички тайм-менеджменту допомагають фільтрувати інформаційний шум і зосередитися на дійсно важливих завданнях; знання з медіаграмотності

сприяють оптимальному вибору інструментів для навчання та роботи, зокрема програм для планування, додатків для концентрації тощо; завдяки поєднанню цих двох напрямків у здобувачів освіти розвивається цифрова грамотність, що є необхідною умовою для успішної професійної діяльності в сучасному світі.

Володіння технологіями самоменеджменту призводить до значного підвищення задоволеністю собою, своєю діяльністю та життєвими обставинами; впевненістю у власних можливостях і в наявному потенціалі; переконання у своїй здатності щось змінити (Бабко, 2017, с. 15).

Серед завдань формування основ медіаграмотності у майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів можна виокремити:

- розвиток критичного мислення усіх, хто навчається;
- пошук механізмів інтеграції медіаосвіти у вищу та загальну середню освіту;
- формування медіакомпетентності та медіаграмотності усіх суб'єктів освітнього процесу;
- розроблення методичного інструментарію з медіаосвіти та медіаграмотності;
- дидактичне забезпечення використання медіаресурсів;
- вдосконалення стимулів і мотивів підвищення ефективності медіаосвіти здобувачів;
- організація матеріальної підтримки процесу медіаосвіти.

Засобами медіатехнологій формується медіаграмотність, що розширює можливості освітнього процесу та сприяє збагаченню знань, розширенню системи ціннісних орієнтацій та розвитку критичного мислення особистості, вдосконаленню вмінь використання ІКТ тощо.

Медіаграмотність, що формується в процесі медіаосвіти, є нагальною потребою інформаційного суспільства, оскільки інформацію з медійного простору необхідно глибоко аналізувати та відстежувати.

Медіаосвіта допомагає дорослим розвивати медіаграмотність, вона передбачає не лише набуття теоретичних знань, а й формування практичних навичок критичного аналізу медіатекстів, створення власного контенту та безпечного використання інтернету.

Медіаграмотність та самоменеджмент – це два ключові компоненти успішного функціонування в сучасному інформаційному суспільстві. Серед особливостей самоменеджменту в процесі медіаосвіти дорослих можна виокремити: мотивацію (дорослі чіткіше розуміють, навіщо їм потрібна медіаосвіта і як нові знання та навички допоможуть їм у житті); гнучкість (дорослим важливо бути гнучкими у плануванні свого навчання, оскільки їхній розклад може змінюватися в залежності від особистих і професійних обставин); самостійність (дорослі здобувачі освіти несуть відповідальність за своє навчання й повинні самостійно організовувати свій освітній процес); практичну спрямованість (дорослі можуть застосовувати у своїй повсякденній професійній діяльності та житті набуті компетентності з медіаграмотності). Завдяки розвитку навичок самоменеджменту дорослі краще та швидше засвоюють нові знання, досягають поставлених цілей, стаючи компетентними користувачами інформаційного простору.

У процесі формування медіаграмотності як компонента професійно-творчого розвитку майбутніх педагогів надзвичайно важливим є: використання електронних освітніх ресурсів в освітньому процесі, що зумовлено широким діапазоном інформаційно-комунікаційних і технологічних засобів у вищій освіті; створення інформаційного освітнього середовища, оскільки ІКТ в освітньому процесі активізують та інтегрують навчальні ресурси, що сприяє використанню програмного забезпечення для виконання практичних (лабораторних) робіт, створення студентами творчих проєктів тощо. Цьому сприяє впровадження інноваційних освітніх технологій, потужна інформаційна й електронна підтримка аудиторної та самостійної роботи студентів у віртуальному інформаційному просторі закладу вищої освіти.

На думку Г. Онкович, надання здобувачам вищої освіти знань з медіаінформаційної грамотності уможливорює формування медіакомпетентності майбутніх учителів з проєкцією на високий рівень майбутньої педагогічної діяльності в школі (Онкович, 2007).

Сучасний світ інформації постійно впливає на нас, формуючи нашу думку, погляди та поведінку, й у цьому контексті ключовим є розпізнавання маніпулятивних прийомів та фейків. Адже потужний потік інформації, який ми отримуємо щодня, потребує вміння відбирати важливе, критично оцінювати джерела та аналізувати інформацію. Оволодіння знаннями з медіаінформаційної грамотності допоможе майбутнім магістрам-педагогам навчитися критично мислити, бути інформаційно грамотними та успішними членами суспільства.

Отже, медіа стали невід'ємною частиною нашого життя, а для майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук вони є потужним інструментом для навчання та підвищення продуктивності навчання й подальшої фахової діяльності. Медіаграмотність допомагає людям краще розуміти свою культуру, історію та місце в світі, сприяє розвитку критичного мислення громадян, формуванню національної свідомості та зміцненню соціальної згуртованості й захисту від дезінформації, кіберзлочинності, інформаційних атак тощо. Медіаосвіта дорослих є одним з чинників зміцнення національної безпеки, формування активного громадянського суспільства, розвитку демократичних інститутів, забезпечення свободи слова та медіа.

Підготовка майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів до організації медіаосвіти дорослих вимагає не лише глибоких знань у галузі педагогіки та медіа, але й високого рівня самоорганізації та творчого підходу. Саме самоменеджмент допомагає майбутнім фахівцям ефективно розподіляти час, встановлювати пріоритети та досягати поставлених цілей. Питання самоменеджменту майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук у контексті формування медіаграмотності дорослих набуває все більшої актуальності, оскільки вимагає постійного оновлення знань і навичок, безперервного професійно-творчого розвитку особистості педагога. Поєднання сучасних методик тайм-менеджменту та медіаосвіти дає змогу підвищити ефективність навчання, зменшити рівень стресу і досягти кращих результатів у професійній підготовці здобувачів вищої педагогічної освіти. Творчий підхід до самоменеджменту передбачає пошук нестандартних рішень, нових методів і прийомів організації освітнього процесу, що дає змогу зробити навчання ефективнішим, цікавішим та сучасним; допомагає майбутнім магістрам-педагогам та андрагогам не тільки ефективно опанувати знання та навички в галузі медіаосвіти, але й розвинути власний творчий потенціал, стати не лише креативнішими, а й медіаграмотними.

Список використаних джерел

- Андрущенко, В., Олійник, А. (2008). Інформаційні технології в системі інноваційної освіти. *Вища освіта України*, 3, 5-15.
- Бабко, Т. М. (2017). Технології самоменеджменту як важливий чинник підготовки керівника освітнього закладу. *Імідж сучасного педагога*, 7 (176), 13-15.
- Виноградський, М. Д., Виноградська, А. М., Шканова, О. М. (2002). *Організація праці менеджера*: навч. посіб. Київ: Кондор.
- Голя, Н. Г. (2018). Технологія самоменеджменту як важливий чинник розвитку творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти. *Науковий огляд*, 9 (52), 103-121.
- Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології*: навч. посіб. Київ: Академвидав.
- Задорожна-Княгницька, Л. (2014). Удосконалення професійної підготовки менеджерів освіти в сучасному вищому навчальному закладі на антропологічних засадах. *Витоки педагогічної майстерності. Педагогічні науки*, 13, 133-138.
- Найдонова, Л. А., Слюсаревський, М. М. (Ред.). (2016). *Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)*. Київ.
- Кузьмін, О. Є., Мала, Н. Т., Мельник, О. Г., Проник, І. С. (2008). *Керівництво організацією*: навч. посіб. Львів: Вид-во нац. ун-ту «Львівполітехніка».
- Курліщук, І. І. (2013). Медіаосвіта студентства у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 3 (262), 113-120.
- Луговий, В. І. (2007). Інформація, інформаційне суспільство та інформаційна роль освіти (теоретико-методологічний погляд). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Релігієзнавство. Культура. Філософія*, 11, 55-60.
- Мак-Люен, Маршалл. (2015). *Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги*. Київ: Ніка-Центр.
- Іванов, В. Ф., Волошенюк, О. В. (Ред.). (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність*: підручник. Київ: Центр вільної преси.
- Онкович, Г. В. (2007). Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика. *Вища освіта України*, 2, 63-69.
- Про освіту*: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Взято з <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
- Робак, В. (2006). До питання про розвиток медіапедагогіки у Німеччині. В кн. *Другий український педагогічний конгрес*: збірник матеріалів конгресу (с. 275-286). Львів: ТзОВ Камула.

References

- Andrushchenko, V., & Oliinyk, A. (2008). Informatsiini tekhnologii v systemi innovatsiinoi osvity [Information technologies in the system of innovative education]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 3, 5-15 [in Ukrainian].
- Babko, T. M. (2017). Tekhnologii samomenedzhmentu yak vazhlyvyi chynnyk pidhotovky kerivnyka osvitnoho zakladu [Self-management technologies as an important factor in training the head of an educational institution]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 7 (176), 13-15 [in Ukrainian].
- Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies]*: navch. posib. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
- Holia, N. H. (2018). Tekhnolohiia samomenedzhmentu yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku tvorchoho potentsialu kerivnykiv zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity [Self-management technology as an important factor in the development of the creative potential of managers of vocational and technical education institutions]. *Naukovyi ohliad [Scientific review]*, 9 (52), 103-121 [in Ukrainian].

- Ivanov, V. F., & Volosheniuk, O. V. (Eds.). (2012). *Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]: pidruchnyk*. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].
- Kurlishchuk, I. I. (2013). Mediaosvita studentstva u suchasnykh sotsialno-pedahohichnykh tendentsiakh i problemakh [Media education of students in modern socio-pedagogical trends and problems]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko LNU]*, 3 (262), 113-120 [in Ukrainian].
- Kuzmin, O. Ye., Mala, N. T., Melnyk, O. H., & Pronyk, I. S. (2008). *Kerivnytstvo orhanizatsiiei [Management of the organization]: navch. posib*. Lviv: Vyd-vo nats. un-tu «Lvivpolitekhnika» [in Ukrainian].
- Luhovyi, V. I. (2007). Informatsiia, informatsiine suspilstvo ta informatsiina rol osvity (teoretyko-metodolohichni pohliad) [Information, information society and informational role of education (theoretical and methodological view)]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Relihiieznavstvo. Kultura. Filosofiia [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanova. Religious studies. Culture. Philosophy]*, 11, 55-60 [in Ukrainian].
- Mak-Liuen, Marshall (2015). *Halaktyka Gutenberga: stanovlennia liudyny drukovanoi knyhy [Information, information society and informational role of education (theoretical and methodological view)]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Naidonova, L. A., & Sliusarevskiy, M. M. (2016). *Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini [Concept of implementation of media education in Ukraine] (nova redaktsiia)*. Kyiv. Retrieved from <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016> [in Ukrainian].
- Onkovych, H. V. (2007). Mediapedahohika. Mediaosvita. Mediadydaktyka [Media pedagogy. Media education. Media didactics]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 2, 63-69 [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII*. Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
- Robak, V. (2006). Do pytannia pro rozvytok mediapedahohiky u Nimechchyni [To the question of the development of media pedagogy in Germany]. In *Druhyi ukraïnskyi pedahohichnyi konhres [The Second Ukrainian Pedagogical Congress]: zbirnyk materialiv konhresu* (pp. 275-286). Lviv: TzOV Kamula [in Ukrainian].
- Vynohradskiy, M. D., Vynohradska, A. M., & Shkanova, O. M. (2002). *Orhanizatsiia pratsi menedzhera [Manager's work organization]: navch. posibnyk*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
- Zadorozhna-Kniahnytska, L. (2014). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky menedzheriv osvity v suchasnomu vyshchomu navchalnomu zakladi na antropolohichnykh zasadakh [Improvement of professional training of education managers in a modern higher educational institution on anthropological basis]. *Vytoky pedahohichnoi maïsternosti. Pedahohichni nauky [Origins of pedagogical skills. Pedagogical sciences]*, 13, 133-138 [in Ukrainian].

PRYKHODKINA N.

University of Education Management, Kyiv, Ukraine

DIACHENKO M., DIACHENKO I.

Classical Private University, Zaporizhzhia, Ukraine

FORMATION OF MEDIA LITERACY OF FUTURE MASTER OF TEACHERS AND ANDRAGOGS IN THE CONTEXT OF SELF-MANAGEMENT AS A MEANS OF PROFESSIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT

The theoretical principles of self-management of future masters-pedagogues and andragogues in the context of their media literacy formation are substantiated; the role of self-management in the formation of media literacy as a component of the professional and creative development of the personality of a modern teacher and andragogue is revealed. The methodological aspects of the formation of media literacy of education seekers are highlighted; the conceptual principles of training future masters-pedagogues and andragogists for the use of self-management technologies are outlined; the features of self-management as a means of professional and creative development of the individual are characterized. It is noted that in the information society, media literacy is an important competence for workers in any field, especially for education workers. Attention is focused on the fact that the media gradually become a source not only of new information, but also examples of social behavior, examples of interpersonal communication, etc. This affects the development and self-development of the individual, his socialization at different age stages, as information from the media penetrates the consciousness of the individual, forming it. It is emphasized that the components of self-management in the context of self-education of adults can be considered such as: setting goals in professional activity; development of an action plan to achieve these goals and effective organization of one's time; adequate distribution of it between various tasks; prompt and confident decision-making in difficult situations; self-control, monitoring of the results of one's activities; making corrections in one's own actions in time in order to eliminate shortcomings in work; professional and creative development of the individual and continuous self-improvement. It is noted that time management skills help to filter information noise and focus on really important tasks; knowledge of media literacy contributes to the optimal choice of tools for study and

work, in particular programs for planning, applications for concentration, etc.; thanks to the combination of these two areas, students of education develop digital literacy, which is a necessary condition for successful professional activity in the modern world.

Key words: *andragogue, information society, future teacher, media, media literacy, professional and creative development, self-management, formation.*

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

УДК 51(072.8):378.6(477)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318115](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318115)

СЕРГІЙ РЕНДЮК

ORCID: 0000-0003-1593-7632

ІННА РАССОХА

ORCID: 0000-0001-7681-5124

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

АДАПТАЦІЯ ПРОГРАМИ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДО ПОТРЕБ СУЧАСНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ВИКЛИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У статті розглядається проблема адаптації освітніх програм із вищої математики до потреб сучасних технічних університетів. Автори аналізують основні виклики, пов'язані зі зміною вимог ринку праці, швидким розвитком цифрових технологій та необхідністю інтеграції фундаментальних математичних знань із практичними інженерними компетенціями.

Особливу увагу приділено використанню сучасних математичних програмних засобів (Maple, Mathcad) у навчальному процесі, запропоновано рекомендації щодо вдосконалення змісту освітніх програм, методів викладання та організації навчального процесу для підвищення його ефективності.

Результати дослідження спрямовані на вдосконалення математичної підготовки студентів технічних спеціальностей, що дозволить підвищити їхню конкурентоспроможність та відповідність сучасним вимогам індустрії.

Ключові слова: *адаптація освітніх програм, вища математика, прикладна математика, технічний університет, інженерна освіта, системи комп'ютерної математики.*

Актуальність і постановка проблеми. У сучасному світі, де інновації та технологічний прогрес є рушіями економічного та соціального розвитку, роль технічної освіти стає визначальною. Вища та прикладна математика, як фундаментальна складова інженерної підготовки, потребує адаптації до вимог сучасного ринку праці. Зростання впливу таких галузей, як штучний інтелект, аналіз великих даних, цифрова трансформація та інженерія майбутнього, вимагає від студентів глибоких математичних знань, здатності використовувати їх для вирішення реальних технічних завдань і вміння працювати з сучасними інструментами моделювання.

Однак, традиційні програми математичної підготовки у технічних університетах не завжди відповідають цим викликам. Часто вони орієнтовані на класичні методи викладання, які не враховують сучасних тенденцій розвитку техніки та технологій. Це призводить до розриву між теоретичною підготовкою випускників і їхньою практичною спроможністю вирішувати складні інженерні задачі.

Актуальність теми зумовлена потребою перегляду змісту, методів і засобів викладання вищої та прикладної математики. Особливого значення набувають міждисциплінарний підхід, інтеграція інформаційних технологій у навчальний процес, а також тісна співпраця університетів із роботодавцями. Дослідження цієї теми сприятиме формуванню таких освітніх стратегій, які забезпечать підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно функціонувати в сучасних надскладних умовах сьогодення.

Це дослідження відповідає нагальній потребі удосконалення технічної освіти, роблячи акцент на важливості актуалізації математичних програм як основи для інноваційного розвитку сучасних технічних університетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації програм вищої математики до потреб сучасних технічних університетів висвітлюється у працях багатьох вчених, які займаються проблемами математичної освіти, міждисциплінарного підходу та інтеграції інформаційних технологій у навчальний процес, зокрема: О. Самборський досліджував методологію викладання вищої математики у технічних університетах, пропонуючи адаптацію програм до сучасних технічних вимог; І Тарлінська аналізувала особливості розробки компетентнісно-орієнтованих програм із математики для технічних спеціальностей та розглядала вплив цифровізації на якість математичної освіти; Ю. Григор'єв спеціалізується на питаннях адаптації прикладної математики до інженерних спеціальностей, акцентуючи увагу на практичних аспектах використання математичних методів у реальних технічних задачах.

Метою статті є аналіз сучасних викликів у підготовці фахівців технічних спеціальностей у контексті викладання вищої математики, розробка рекомендацій щодо адаптації освітніх програм до потреб сучасного технічного університету та вдосконалення їх змісту, методів і засобів навчання з урахуванням інноваційних технологій, запитів ринку праці й специфіки інженерних дисциплін.

Дослідження спрямоване на створення системного підходу, який забезпечить інтеграцію фундаментальних математичних знань із практичними інженерними компетенціями, підвищить ефективність навчального процесу та підготує конкурентоспроможних випускників, здатних до інноваційної діяльності в умовах сучасного технологічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Сучасна цифрова епоха внесла значні корективи в методіку та методи навчання. Ще на початку 21 століття як національна, так і глобальна освіта значно трансформувалася. На сьогодні серед найсуттєвіших явищ можна виокремити, приміром, інтернаціоналізацію суспільства та цифрову трансформацію системи освіти загалом. Так, сучасне покоління студентів можна охарактеризувати як цифрове або соціально-цифрове. Необхідно також наголосити на тому, що знання – це процес, який включає в себе не тільки набуття знань шляхом читання чи монологу педагога, а також і візуальне сприйняття інформації, здатність обговорити набуті знання з іншими учасниками навчального процесу.

На даний час спостерігається активний пошук інноваційних методів навчання у закладах фахової вищої освіти. Це, своєю чергою, створює всі необхідні умови для формування інтерактивного освітнього середовища, яке націлене на розкриття особистісного потенціалу. Нова епоха внесла значні корективи в дидактику та методи навчання. Найпомітнішим явищем є проникнення цифрових технологій в освіту. Варто зазначити, що з приходом нової епохи відбувається глобальна цифрова трансформація. Саме тому необхідно шукати нові інноваційні методи навчання для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Проблема, що стосується інновацій у технологіях освіти, досить популярна також і в сучасному науковому середовищі. Інновації в методиках навчання - це впровадження нових інструментів у педагогічну діяльність, трансформація методики навчання з метою підвищення її ефективності. Таким чином, інноваційний процес має на увазі комплексні дії з моделювання, розвитку, впровадження та поширення модернізованих технологій. Сучасна система освіти передбачає розроблення нової навчальної програми, впровадження інноваційних освітніх технологій, створення нових навчальних закладів. Крім цього, варто відзначити також, що в українські виші поступово впроваджуються ті інновації в методах навчання, які здатні кардинально трансформувати педагогічну думку в цілому. До них, наприклад, можна віднести метод кейсів, метод мозкового штурму, застосування бінарних лекцій, лекцій у форматі прес-конференції (Задоріна, Качан, Задорін, & Варга, 2023).

Вища математика є фундаментом вивчення багатьох загальноосвітніх, загальноінженерних і спеціальних дисциплін. Вона є досить складною дисципліною і в той же час необхідною здобувачам вищої освіти технічного профілю для розвитку аналітичного мислення та здатності приймати правильні рішення, ефективно розподіляти ресурси. Разом з цим у сучасних закладах вищої освіти є ще «свої» проблеми викладання вищої математики: скорочення кількості годин, що виділяються на дисципліну, розрив між рівнем математичних знань випускників шкіл і вимогами закладів вищої освіти та поглиблення розриву між рівнем математичних знань випускника закладу та об'єктивними потребами сучасної науки та технологій (Болюбаш, 2007). Тому пошук ефективних методів навчання курсу вищої математики – один з актуальних напрямів роботи викладачів математики. Для них дуже важливим є донести студентам цю складну науку, зацікавити, показати всі можливості і галузі застосування. Поряд з цим в освітніх стандартах постійно збільшується час на самостійне вивчення курсу, що має на меті не самоосвіту за власним вибором, а систематичну, керовану викладачем самостійну діяльність студента. Для цього в навчальний процес впроваджуються, окрім навчально-методичного комплексу з вищої математики, що містить конспекти лекцій та практичних занять, посібники для самостійної роботи, різноманітні матеріали для самоосвіти та самоконтролю. Крім організації самостійної роботи студентів,

для підвищення ефективності навчання, у навчальному процесі важливо зберігати та підтримувати прагнення студентів вчитися. При цьому необхідно врахувати те, що всі студенти приходять з різним рівнем підготовки, яка дуже часто є на досить низькому рівні, тому доцільно було б включити у навчальну програму теми для усунення прогалів у знаннях студентів першого курсу зі шкільного курсу математики та поступового вирівнювання їх знань до необхідного рівня, наприклад за рахунок збільшення годин для консультацій. Крім цього, ми вважаємо, що буде корисно і зручно при вивченні вищої математики студентами інженерних спеціальностей в університеті запроваджувати системи комп'ютерної математики, наприклад Mathcad, Maple, мобільних математичних додатків (Халанчук, 2021). За кожною темою можна показувати студентам, як розв'язувати та перевіряти те чи інше завдання у програмному середовищі (Дьоміна, & Халанчук, 2022).

Тому, нашими рекомендаціями є включення у навчальні плани підготовки здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» особливо зі спеціальностей 113 «Прикладна математика», 122 «Комп'ютерні науки», 123 «Комп'ютерна інженерія», 125 «Кібербезпека» на основі повної загальної середньої освіти при вивченні курсу вищої математики крім практичних та лекційних занять також і лабораторні заняття. Використання програмного забезпечення на лабораторних заняттях з вищої математики дозволить студентам технічного профілю поглибити та систематизувати знання, професійні уміння та навички, що одержані в процесі вивчення відповідних дисциплін з урахуванням прикладного змісту багатьох тем вищої математики, тобто розглянути прикладний аспект формалізації та розв'язку деяких практичних задач. Студенти зможуть набути досвід роботи з пакетами програм Maple та MathCAD, що є найбільш поширеними в закладах вищої освіти. Система MathCAD призначена для виконання і документування інженерних і наукових розрахунків. Серед основних можливостей системи можна виділити розв'язання нелінійних і диференціальних рівнянь і систем рівнянь чисельними методами, побудова дво- і тривимірних графіків функцій, виконання операцій з векторами і матрицями, апроксимація кривих, пошук коренів багаточленів і функцій, пошук власних чисел і векторів, проведення статистичних розрахунків і робота із розподіленням ймовірностей тощо. Система застосовується в складних проектах для візуалізації результатів математичного моделювання з використанням розподілених обчислень і традиційних мов програмування (Коломієць, 2016). Maple – це потужна комп'ютерна алгебраїчна система, яка широко використовується у навчальному процесі з вищої математики завдяки своїм можливостям для вирішення математичних задач, моделювання та візуалізації даних. Її застосування дозволяє студентам глибше зрозуміти теоретичні концепції та навчитися застосовувати математичні знання до реальних задач. Основними можливості Maple для занять з вищої математики є розв'язування математичних задач (розв'язання рівнянь, інтегрування, диференціювання, розв'язання систем лінійних та нелінійних рівнянь, пошук власних значень і власних векторів матриць), моделювання процесів (побудова математичних моделей для дослідження процесів у фізиці, інженерії та інших науках, символічне й чисельне розв'язання диференціальних рівнянь для моделювання динамічних систем), візуалізація даних і функцій (побудова графіків 2D і 3D для функцій однієї або кількох змінних, аналіз властивостей функцій через інтерактивні графічні інтерфейси, візуалізація геометричних об'єктів, що допомагає вивчати аналітичну геометрію), дослідження математичних закономірностей (аналіз рядів Тейлора, Фур'є, числових послідовностей, чисельне та аналітичне дослідження границь, похідних, інтегралів), автоматизація обчислень (швидке виконання складних математичних обчислень, що знижує ризик помилок і підвищує ефективність роботи студентів, створення скриптів для автоматизації повторюваних задач).

Переваги використання Maple у навчанні:

- підвищення інтересу до математики через візуалізацію абстрактних понять;
- скорочення часу на рутинні обчислення, зосередження на творчих аспектах;
- можливість працювати з реальними інженерними та науковими задачами.

Методика розв'язання задач спочатку повинна розглядатися та закріплюється на практичних заняттях з вищої математики, а потім – на лабораторних. Використання пакетів програм дозволяє розв'язати більшу кількість задач з можливістю ускладнення їх умов.

Розглянемо основні можливості використання СКМ Maple для розв'язування задач на пошук екстремумів функцій кількох змінних. В цій системі для дослідження функцій на екстремум є кілька команд, які входять до стандартної бібліотеки даної програми.

Для знаходження мінімуму і максимуму функції від однієї чи багатьох змінних на певному інтервалі без обмежень на змінні використовуються відповідно команди:

minimize(f, vars, ranges, opts),

maximize(f, vars, ranges, opts),

де **f** – досліджувана на екстремум функція; **vars** – список змінних, за якими шукається мінімум чи максимум; **ranges** – область визначення змінних виду $x_1=a_1..b_1$, $x_2=a_2..b_2$, ..., $x_n=a_n..b_n$ для функції від n змінних.

Якщо в описі змінної не вказувати межі infinity.. infinity, то пошук екстремуму буде здійснюватися тільки на множині дійсних чисел. **opts** – список необов'язкових параметрів. Наприклад, при введенні параметра location (або location=true) результат виводиться в розширеному вигляді, після значення мінімуму (максимуму) в фігурних дужках вказуються координати точок мінімуму (максимуму). Якщо мінімум (максимум) відповідної функції не існує, або не вдається його знайти, то виводиться вираз, що відповідає заданій функції, а при наявності параметра location виводиться текст location=false і порожній список.

Продемонструємо роботу стандартної процедури пошуку мінімуму функції, яка вбудована в СКМ Maple. Щоб бачити наочно характер точки та поведінку функції, додатковобудуємо поверхню функції, скориставшись пакетом plots3d. Перед зверненням до команд пакету треба під'єднати його за допомогою команди with(plots) (Рис. 1).

```
> f:=x^2+y^2+9x-6y+xy;
plot3d(f,x=-10..0,y=0..10,axes=box,transparency=0.5);
minimize(f,location);
```

Аналогічно до попереднього прикладу застосуємо процедуру пошуку максимуму функції (Рис. 2).

```
> f:=-x^2-2*y^2+x+xy;
plot3d(f,x=-2..5,y=-2..5,axes=box,transparency=0.5);
maximize(f,location);
```

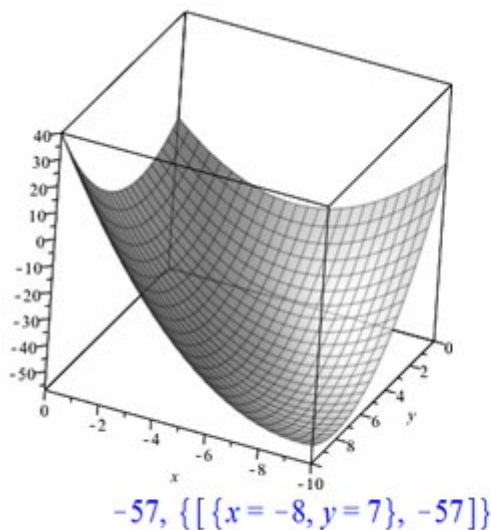

Рис. 1. Мінімум функції двох змінних

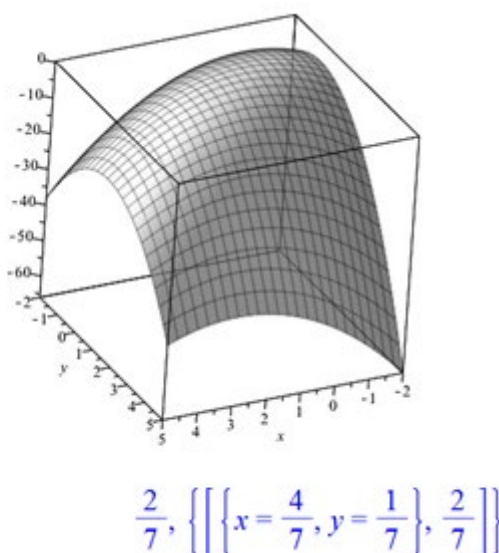

Рис. 2. Максимум функції двох змінних

Одним із головних недоліків системи Maple на шляху її ефективного використання в навчальному процесі полягає в недостатній адаптованості цієї системи до навчальних цілей. Як бачимо стандартна процедура не дає повний опис пошуку екстремуму функції двохзмінних, а також заздалегідь потрібно знати характер точки та межі побудови поверхні. Як відомо, ця система розроблялась в першу чергу для професійної наукової й інженерної діяльності. Вона не демонструє покрокове розв'язання прикладів, лише кінцеву відповідь (Крупський, Тютюнник, & Клеопа, 2021).

Таким чином, використання Maple на лабораторних заняттях із вищої математики не лише полегшить вивчення складних тем, а й допоможе сформувати навички, необхідні для сучасного фахівця у технічних галузях.

Висновки. У сучасних технічних університетах викладання вищої та прикладної математики має відповідати актуальним запитам ринку праці, вимогам цифрової трансформації та міждисциплінарного підходу. Традиційні методи навчання більше не задовольняють потреби підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних розв'язувати складні інженерні задачі та працювати в умовах швидкозмінного технологічного середовища.

Основні виклики адаптації навчальних програм з вищої математики:

- узгодження фундаментальних математичних знань із практичними потребами технічних спеціальностей;

- інтеграція інформаційних технологій і сучасних програмних засобів (наприклад, Maple, MATLAB, мобільних математичних додатків) у навчальний процес;
- забезпечення балансу між теоретичною підготовкою та розвитком практичних навичок.
 - Рекомендації щодо вдосконалення навчальних програм:
- перегляд змісту програм із вищої та прикладної математики з урахуванням сучасних технологій і потреб інженерних спеціальностей;
- розробка інтерактивних методик викладання з акцентом на застосування математичних знань у реальних задачах;
- впровадження математичних програмних засобів у навчальний процес для розвитку цифрових компетенцій студентів.
- посилення співпраці між університетами, роботодавцями та науковими установами для актуалізації освітніх програм.

Перспективи подальших досліджень. Зосередження уваги на експериментальному впровадженні оновлених програм, оцінюванні їхньої ефективності та розробці інструментів для моніторингу відповідності математичної освіти викликам сьогодення.

Список використаних джерел

- Болюбаш, Я. Я. (2007). *Організація навчального процесу у вищих закладах освіти*: навч. посібн. Київ: ВВП «КОМПАС».
- Дьоміна, Н. А., & Халанчук Л. В. (2022). Сучасні проблеми викладання вищої математики та шляхи їх вирішення із застосуванням програмних пакетів. В кн. А. П. Дука (Ред.). *Парадигмальні виклики сучасного розвитку*: колективна монографія (с. 170-171). Чернігів: ГО «Науково-освітній інно-ваційний центр суспільних трансформацій».
- Задоріна, О. М., Качан, Т. В., Задорін, В. В., & Варга, Н. І. (2023). Сучасні технології в освіті: потенціал та тенденції розвитку. *Академічні візії*, 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7936943>
- Коломієць, А. А. (2016). Інтегративний підхід в процесі формування змісту фун-даментальної підготовки з математики майбутніх інженерів. *Наукові записки Кіровоградського держ. уні-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 10 (3), 13-17. Взято з [file:///C:/Users/Admin/Downloads/nz_pmfм_2016_10\(3\)_5.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/nz_pmfм_2016_10(3)_5.pdf)
- Крупський, Я. В., Тютюнник, О. І., & Клеопа, І. А. (2021). Адаптація системи Maple для вивчення теми екстремуму функції двох змінних в умовах дистанційного навчання. В кн. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наук. праць (Вип. 61 с.20-28). Вінниця: ТОВ «Друк плюс». Взято з <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34097/85414.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Халанчук, Л. В. (2021). Застосування пакету MathCAD на лабораторних заняттях з вищої математики. В кн. *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*плюс-2021»*. Форум молодих дослідників: матеріали II Всеукр. наук.-метод. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (с. 149-150). Суми.

References

- Boliubash, Ya. Ya. (2007). *Orhanizatsiia navchalnoho protsesu u vyshchych zakladakh osvity [Organization of the educational process in higher educational institutions]*: navch. posibn. Kyiv: VVP "KOMPAS" [in Ukrainian].
- Domina, N. A., & Khalanchuk L. V. (2022). Suchasni problemy vykladannia vyshchoi matematyky ta shliakhy yikh vyrishennia iz zastosuvanniam prohrannykh paketiv [Modern problems of teaching higher mathematics and ways to solve them using software packages]. In A. P. Duka (Ed.). *Paradyhmalni vyklyky suchasnoho rozvytku [Paradigmatic challenges of modern development]*: kolektyvna monohrafiia (pp. 170-171). Chernihiv: HO "Naukovo-osvitnii inno-vatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii" [in Ukrainian].
- Khalanchuk, L. V. (2021). Zastosuvannia paketu MathCAD na laboratornykh zaniattiakh z vyshchoi matematyky [Application of the MathCAD package in laboratory classes in higher mathematics]. In *Rozvytok intelektualnykh umin i tvorchykh zdibnostei uchniv ta studentiv u protsesi navchannia dystsyplin pryrodnycho-matematychnoho tsykladu "ITM*plus-2021"*. *Forum molodykh doslidnykiv [Development of intellectual skills and creative abilities of pupils and students in the process of teaching disciplines of the natural-mathematical cycle "ITM*plus-2021"*. *Forum of young researche*]: materialy II Vseukr. nauk.-metod. internet-konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (pp. 149-150). Sumy [in Ukrainian].
- Kolomiets, A. A. (2016). Intehrativnyi pidkhid v protsesi formuvannia zmistu fun-damenatalnoi pidhotovky z matematyky maibutnikh inzheneriv [Integrative approach in the process of forming the content of fundamental training in mathematics for future engineers]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzh. ped. uni-tu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [scientific notes of Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. Series: Problems of methods*

of physical, mathematical and technological education], 10 (3), 13-17. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/nz_pmfm_2016_10(3)_5.pdf [in Ukrainian].

- Krupskiy, Ya. V., Tiutiunnyk, O. I., & Klieopa, I. A. (2021). Adaptatsiia systemy Maple dlia vyvchennia temy ekstremumu funktsii dvokh zminnykh v umovakh dystantsiinoho navchannia [Adaptation of the Maple system for studying the topic of the extremum of a function of two variables in distance learning]. In *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem* [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems]: zbirnyk nauk. prats (Vol. 61, pp. 20-28). Vinnytsia: TOV "Druk plus". Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34097/85414.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Zadorina, O. M., Kachan, T. V., Zadorin, V. V., & Varha, N. I. (2023). Suchasni tekhnologii v osviti: potentsial ta tendentsii rozvytku [Modern technologies in education: potential and development trends]. *Akademichni vizii* [Academic visions], 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7936943> [in Ukrainian].

RENDYUK S., RASSOKHA I.

Yuriy Kondratyuk National University "Poltava Polytechnic", Ukraine

ADAPTATION OF HIGHER MATHEMATICS CURRICULUM TO THE NEEDS OF A MODERN TECHNICAL UNIVERSITY: CHALLENGES AND RECOMMENDATIONS

The article addresses the problem of adapting higher mathematics curricula to the needs of modern technical universities. The authors analyze the main challenges associated with changing labor market demands, the rapid development of digital technologies, and the need to integrate fundamental mathematical knowledge with practical engineering competencies.

Special attention is paid to the use of modern mathematical software tools (Maple, Mathcad) in the educational process. Recommendations are provided for improving the content of educational programs, teaching methods, and the organization of the learning process to enhance its effectiveness.

The results of the study aim to improve the mathematical training of students in technical specialties, increasing their competitiveness and alignment with the modern demands of the industry.

Key words: *adaptation of educational programs, higher mathematics, applied mathematics, technical university, engineering education, computer mathematics systems.*

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024 р.

УДК 378.015.31:613

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318119](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318119)

ОЛЕНА РИБАЛКА

ORCID: 0009-0000-8884-407X

НІНА АТАМАНЧУК

ORCID: 0000-0002-8332-075X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Статтю присвячено вивченню шляхів оптимізації фізичного і психічного здоров'я та благополуччя студентської молоді. Виявлено, що студенти володіють знаннями про цінність здоров'я та шляхи його покращення. Пріоритетним для більшості опитаних є ведення здорового способу життя, лише незначна кількість студентів не дотримуються принципів здорового способу життя. Значна більшість студентів володіють методами боротьби зі стресовими та депресивними станами і застосовують їх на практиці. Основними шляхами збереження і зміцнення психічного і фізичного здоров'я та благополуччя студентської молоді вважаємо: відповідну методичну підготовку та психологічну готовність педагогів до надання необхідної допомоги в різних стресових ситуаціях; планування виховних заходів на основі здоров'язбереження; впровадження в навчально-виховний процес здоров'язбережливих освітніх технологій; створення необхідних умов для повноцінного гармонійного психофізичного розвитку студентів, що включає: дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог в навчальних приміщеннях; укладання раціонального розкладу занять; оптимальний руховий режим (введення фізкультхвилинок на заняттях); створення умов для харчування студентів в ЗВО; здійснення оздоровчих лікувальних та профілактичних заходів; створення в навчальному закладі творчої атмосфери, психологічно комфортного комунікативного середовища, що запобігає емоційному вигоранню педагогів, порушенням психоемоційного стану студентів; формування у студентів відповідних умінь та навичок збереження і зміцнення свого здоров'я і здоров'я оточуючих; активне використання арт-практик в навчально-виховній діяльності ЗВО; плідна співпраця з психологічною службою університету.

***Ключові слова:** фізичне здоров'я, психічне здоров'я, студентська молодь, здоров'язбереження, заклад вищої освіти.*

Постановка проблеми. В Україні за останні роки, в зв'язку з війною та епідемією коронавірусу, різко погіршився стан здоров'я населення. Особливо, це стосується здоров'я та благополуччя студентської молоді, що виступають важливими показниками розвитку держави та її репродуктивного потенціалу. Саме вона знаходиться у періоді особистісного, професійного розвитку, тому важливо на сьогодні знати шляхи оптимізації фізичного та психологічного здоров'я та благополуччя студентської молоді і втілювати їх в освітній процес.

Життя сучасної молодої людини, в умовах воєнного стану, характеризується збільшенням психоемоційного напруження, погіршенням стану психічного, фізичного та соціального здоров'я. Це постійні стресові стани, які виникають майже у кожного жителя, не зважаючи на те, де він проживає, негативні емоції, панічні атаки, що часто веде до виникнення психічних захворювань, хвороб серцево-судинної системи, ендокринної, шлунково-кишкового тракту та інших системи організму, а також зниження адаптації організму до дії шкідливих чинників зовнішнього середовища, імунітету.

Вітчизняні та зарубіжні психологи наголошують на невідворотності страху, тривоги, невизначеності, стресових станів у населення країни, на території якої іде війна. Дуже часто виникають травматичні кризи як наслідок непередбаченої, раптової, приголомшливої події, реакція на ситуацію, в якій є загроза життю людини або її здоров'ю. Психологічні травми порушують нормативну організацію психіки і можуть зумовити межові (тимчасове відчуття дискомфорту) або клінічні стани (зниження імунітету, втрата працездатності, порушення когнітивних процесів). Основні ознаки: шок, заперечення, невіра, гнів, дратівливість, перепади настрою, почуття провини, сорому, самозвинувачення, сум, відчуття безнадійності, труднощі із концентрацією уваги, занепокоєння і страх, відокремлення від інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі теоретичного аналізу визначено, що важливу роль у оптимізації фізичного і психічного здоров'я та благополуччя студентської молоді відіграють: загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження Бойчук Ю.; психологічне здоров'я та благополуччя Бочелюк В.; Бацилева О., Пузь І. – відновлення психологічного благополуччя особистості в складних

життєвих умовах за допомогою методів арт-терапії; створення сприятливих психолого-педагогічних умов та використання засобів з розвитку креативності особистості в умовах ЗВО Власова О., Семиченко В. та інші; формування культури здоров'я та впровадження здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти Малишева Л., Терентєва Н., Шепітько В., відповідальним ставленням до здоров'я студентської молоді – Гресько І., Канішевська Л., Яланська С., покращенням психо-емоційного стану студентської молоді методами арт- терапії Атаманчук Н., еко-терапії Яланська С.

Мета статті. Дослідження стану здоров'я студентів-першокурсників та їх благополуччя в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Виховання здорової людини в сучасних умовах життя є важливою складовою навчально-виховного процесу в ЗВО. Статистика свідчить про постійне зниження рівня здоров'я дітей учнівської молоді та юнацтва. Лише 8-10% випускників шкіл закінчують школу здоровими, 40% мають хронічну патологію різних систем організму. Навчаючись в ЗВО студентська молодь не завжди надає особливого значення у збереженні і зміцненні свого здоров'я та благополуччя. Хоча від ставлення до свого здоров'я залежить успішність навчання так ефективність здобуття професійних навичок.

На сьогодні немає в Україні державної програми по збереженню здоров'я здорової людини, яка б ефективно працювала. Не закладена мотивація про збереження і зміцнення свого здоров'я ще в дитячому віці. В засобах масової інформації недостатньо пропаганди на збереження та зміцнення здоров'я. Хоча останнім часом значна увага приділяється збереженню ментального здоров'я населення України за ініціативи першої леді Олени Зеленської.

Викладачі кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» проводять різні заходи, зокрема: освітній івент на тему «Сучасні підходи до збереження та зміцнення ментального здоров'я» для майбутніх вчителів хімії; еко-арттерапевтичний тренінг «Гармонізація психоемоційного стану особистості: ресурси екопрактик» у ботанічному саду НППУ імені В.Г. Короленка; лекцію для працівників бібліотеки «Значення здоров'я для повноцінного життя і професійного зростання» тощо.

Здобувачі вищої освіти долучились до інтерактивної експозиції «Історії життєстійкості» в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», яку проведено 20.11.2024 року на факультеті психології і соціальної роботи НППУ імені В. Г. Короленка в межах II Міжнародного науково-практичного форуму «Психологія і соціальна робота у XXI столітті».

Нижче подамо опис історії життєстійкості.

Життєстійкість для мене – це вміння жити, саме жити, а не виживати в складних, невизначених, обставинах, що змінюються. Життєстійкість сьогодні – це не просто корисна для людини риса. Життєстійкість є базовою рисою особистості, в яких би умовах вона не опинилася.

Переконаний, важливе значення для життєстійкості має вміння регулювати емоції. Так, злість дає сили боротися, тривога – обережності в ситуації небезпеки. Але інколи почуття дизрегулюються і од люті «зриває дах», у відчай можемо «забуксувати» – тож стійкість це теж про емоційну компетентність, здатність розуміти і мудро реагувати на емоційні сигнали. Це вміння врегульовувати їх, коли вони надмірні. Зараз ми усі вчимося «заземлятися» при тривозі, «дихати глибоко» і збивати «градус злості», розділяти смуток втрат... Стійкість – це не про стан «релаксу» та спокою. В умовах війни нема жодної «техніки», як відчувати повний спокій, коли на твою країну падають крилаті ракети і гинуть люди. Це про прийняття страждання, вміння бути з ним і діяти у відповідь згідно цінностей.

Для розвитку своєї життєстійкості важливо звертати увагу на роль позитивних емоційних станів: чудово знімає напругу і відновлює душу добрий сміх і щира радість, важливо бачити красу – милуватися (і хоч як це не дивно звучить, але у темні дні війни цієї краси бачиться більше – насамперед, неймовірної краси людей, нашого народу).

У студентському віці виникає багато спокус які шкодять здоров'ю. Це і шкідливі звички такі як алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, токсикоманія, недостатня рухова активність, нераціональне харчування, захоплення гаджетами та комп'ютерами. Окрім того, ранній початок статевого життя, який призводить до порушення не тільки в стані репродуктивного здоров'я, але й в стані психічного. Небажана вагітність, гінекологічні захворювання, венеричні хвороби, СНІД, все це негативно впливає на здоров'я, порушуючи різні фізіологічні механізми організму і має вплив на репродуктивний потенціал держави, що є особливо актуально сьогодні коли на полі бою гинуть в основному юнаки і дівчата репродуктивного віку, які могли б в майбутньому створити сім'ю та народити дітей.

Рациональний варіант формування життєдіяльності молоді, завдяки якому вона спроможна оптимально реалізувати свої біологічні та соціальні функції, максимально використовувати генетичні резерви здоров'я, старанно навчатися і ефективно працювати є здоровий спосіб життя від якого залежить 50% її здоров'я. Майбутні фахівці, щоб бути конкурентоспроможними, реалізувати свій фаховий і творчий потенціал, повинні мати міцне як фізичне так і психічне здоров'я, бути стресостійкими, особливо в сучасних умовах життя.

Піклування про здоров'я студентів та педагогів повинно стати органічною складовою педагогічної діяльності ЗВО. Формуванням у студентів цінності здоров'я та здорового способу життя для досягнення своєї життєвої мети. Підґрунтям такої діяльності є наукова організація педагогічної праці. Ми добре усвідомлюємо, що «здоров'язбережна діяльність» є складовою професійної діяльності педагога у якій особлива увага приділяється психічному і фізичному здоров'ю та благополуччю студентської молоді (Рибалка, 2023).

Варто зазначити, що сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені, представники гуманістичної психології, не залишили поза своєю увагою питань, пов'язаних із психологічним здоров'ям та благополуччям людини, кожний намагався надати свій штрих у розуміння поняття «психологічне благополуччя» (ПБ). Говорячи про структуру ПБ людини, більшість науковців традиційно відзначають його шість компонентів:

- 1) самоприйняття та адекватна самооцінка;
- 2) позитивні стосунки з оточенням;
- 3) здатність слідувати власним переконанням;
- 4) компетентне ставлення до довкілля;
- 5) наявність цілей у житті;
- 5) саморозвиток і самореалізація (Бочелюк, 2024, с. 25).

Значну роль відіграють і соціальні стосунки, які виникають у колективі, а також взаємини між студентами і викладачами. Педагогічний колектив відіграє важливу роль у підтримці психічного і фізичного здоров'я та благополуччя молоді, створюючи на заняттях хороший психологічний мікроклімат. Важливою є емоційна підтримка в цей складний час. Коли однокласники та педагоги розуміють емоційний стан студента і підтримують його в складних життєвих ситуаціях, це відіграє важливу роль у покращенні психічного благополуччя та протидіє стресовим станам.

Для збереження психологічного і фізичного благополуччя людини важливе значення мають такі якості як емпатія, співпереживання, вміння вислухати, підтримати, а якщо це необхідно і пробачити (Яланська, 2020).

З метою покращення ситуації зі станом здоров'я студентству необхідно сформувати новий світогляд на природу і своє місце в ній, знання необхідні для гармонізації суспільства і природи, хоча в умовах війни, серед життєвих цінностей і пріоритетів на перше місце вийшло збереження життя і здоров'я.

Тому основним завданням сучасної освіти і виховання є збереження і зміцнення психічного здоров'я та психологічного і фізичного благополуччя, формування мотивації на ведення здорового способу життя починаючи з дитячого садочку і закінчуючи закладом вищої освіти.

Молодь повинна адаптуватися до нових умов життя, навчитися протистояти стресовим ситуаціям і долати складні життєві ситуації, зберігаючи своє здоров'я.

Переконані, арт-практики є надзвичайно дієвим інструментом для глибшого пізнання себе, підвищення самооцінки, вираження та звільнення від власних емоцій і страхів. Вони допомагають подолати тривожність, викликану невизначеністю сьогодення, агресією, стресом і депресією, а також сприяють відновленню емоційної рівноваги серед студентської молоді в умовах війни. Завдяки арт-практикам молоді люди можуть відкриватися, ділитися своїми почуттями, поглядами та життєвим досвідом.

Наші спостереження свідчать, що залучення до мистецтва сприяє відволіканню студентів від повсякденних проблем, допомагає подолати депресію, покращити настрій, зберегти стійкість у складних життєвих обставинах та знайти вихід із кризових ситуацій. Творча діяльність дозволяє людині усвідомити й оцінити власні емоції, спогади та уявлення про майбутнє, забезпечує можливість для відновлення життєвих сил і створює простір для внутрішнього діалогу (Атаманчук, 2022).

У сучасних реаліях творчість для учасників освітнього процесу виступає важливим засобом активної діяльності. Вона сприяє формуванню теплих емоційних зв'язків під час взаємодії, що, своєю чергою, допомагає знизити рівень загальної тривожності, викликані військовими діями.

Арт-практики в педагогічній діяльності викладача вищої школи сприяють покращенню психічного здоров'я кожного з учасників освітнього процесу засобами художньої діяльності (Атаманчук, 2020, с. 110).

Використання арт-практик в педагогічній діяльності сприяє творчій активності студентів, кращому розумінню себе і оточуючих та знижує психо-емоційну напругу (Atamanchuk, Yalanska, 2021).

Сьогодні для учасників освітнього процесу творчість – це та діяльність, яка допомагає виявляти активність; проявляти теплі емоційні стосунки під час взаємодії, що сприяє зниженню загальної тривожності, викликані воєнною агресією.

Нами проведено емпіричне дослідження. До якого було залучено студентів першого курсу факультету психології та соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка віком 17 – 18 років 75 осіб. Усі учасники були проінформовані про мету дослідження і дали згоду на участь у анкетуванні та опитуванні.

За результатами анкетування було виявлено, що тільки 56% студентів вважають себе здоровими, а 46% знаходяться в так званому третьому стані, хоча 82% опитаних серед своїх життєвих цінностей і пріоритетів здоров'я ставлять на перше місце.

73% досліджуваних відповіли, що ведуть здоровий спосіб життя, в той же час 62% відповіли, що здоровий спосіб життя вести їм заважає брак часу та лінощі, у 12% – немає мотивації.

З видів рухової активності 67% займаються ходьбою, 9% – бігом, 11% – виконують ранкову зарядку, 7% – танцями, 6% – іншими видами рухової активності.

На питання чи достатня кількість годин сну 56% досліджуваних відповіли, що достатня, а 44% – недостатня.

Стосовно питання харчування – 73% відповіли, що харчуються нераціонально.

Депресивні стани виникають у 52% досліджуваних, а панічні атаки під час повітряних тривог виникають тільки у 17% опитаних.

Стресові стани часто виникають у 22% студентів, рідко у 67%, не виникають взагалі у 11%.

Для зняття стресу займаються дихальними вправами – 25% студентів, фізичними вправами – 29%, слухають музику – 21%, соціальна ізоляція – 6%, медитують – 11%, спілкування з родиною – 7%.

Заняття в університеті позитивно впливають на здоров'я у 41% студентів, 52% – відповіли, що ніяк не впливають і тільки 7% відповіли, що негативно. Причиною назвали зменшення сну, стрес.

На питання анкети «Які зміни необхідно внести в навчально-виховний процес університету, щоб покращити стан здоров'я студентів?» 47% студентів відповіли, що потрібно ставити пари з 10 години ранку, ввести на заняттях фізкультхвилинки – 32%, масові спортивні заходи – 14%, спільна ранкова зарядка – 7%.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі результатів дослідження було виявлено, що студенти володіють знаннями про цінність здоров'я та шляхи його покращення. Пріоритетним для більшості опитаних є ведення здорового способу життя, лише незначна кількість студентів не дотримуються принципів здорового способу життя. Значна більшість студентів володіють методами боротьби зі стресовими та депресивними станами і застосовують їх на практиці.

Отже основними шляхами збереження і зміцнення психічного і фізичного здоров'я та благополуччя студентської молоді ми вважаємо:

- відповідну методичну підготовку та психологічну готовність педагогів до надання необхідної допомоги в різних стресових ситуаціях;
- планування виховних заходів на основі здоров'язбереження;
- впровадження в навчально-виховний процес здоров'язбережливих освітніх технологій;
- створення необхідних умов для повноцінного гармонійного психофізичного розвитку студентів, що включає: дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог в навчальних приміщеннях; укладання раціонального розкладу занять; оптимальний руховий режим (введення фізкультхвилинки на заняттях); створення умов для харчування студентів в ЗВО; здійснення оздоровчих лікувальних та профілактичних заходів (Рибалка, 2023);
- створення в навчальному закладі творчої атмосфери, психологічно комфортного комунікативного середовища, що запобігає емоційному вигорянню педагогів, порушенням психоемоційного стану студентів;
- формування у студентів відповідних умінь та навичок збереження і зміцнення свого здоров'я і здоров'я оточуючих;
- активне використання арт-практик в навчально-виховній діяльності ЗВО;
- плідна співпраця з психологічною службою університету.

Перспективним напрямком дослідження є здійснення подальшого вивчення арт-терапії як засобу формування ментального здоров'я студентської молоді.

Список використаних джерел

- Атаманчук, Н. М. (2015). Арт-терапія як засіб вивчення та подолання бар'єрів у спілкуванні підлітків. *Наука і освіта*, 3, 12-16.
- Атаманчук, Н. М. (2020). Адаптація студентів-першокурсників до навчання у закладах вищої освіти за допомогою психологічних арт-практик. В кн. Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргуна (Ред.), *Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі*: колективна монографія (с. 110). Кременчук: ПП Щербатих О. В.
- Атаманчук, Н. М. (2022). Збереження психологічного здоров'я студентів ЗВО: ресурс арт-практик. В кн. О. В. Бацилева (Ред.), *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 13-16). Київ.
- Бочелюк, В. Й. (2024). Психологічне благополуччя дитини в умовах війни. В кн. *Психологічні координати розвитку особистості: реалії і перспективи*: зб. наук. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. до

110-річчя Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (с. 24-28). Полтава: Астрія.

Рибалка, О. Я. (2023). Психолого-педагогічні аспекти формування здоров'язберезувального середовища в ЗВО. В кн. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої школи в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 935-939). Харків.

Яланська, С. П. (2020). Психологічний ресурс арт-практик у процесі вивчення курсу. В кн. О. А. Шинкарук (Ред.), *Психологія здоров'я та здорового способу життя. Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії*: матеріали III Всеукр. електр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (с. 95-96). Київ: НУФВСУ.

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters* (Vol. 1, pp. 34-50). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>

References

Atamanchuk, N. M. (2020). Adaptatsiia studentiv-pershokursnykiv do navchannia u zakladakh vyshchoi osvity za dopomohoiu psykholohichnykh art-praktyk [Adaptation of first-year students to studying in higher education institutions through psychological art practices]. In L. V. Herasymenko, V. F. Morhun (Eds.), *Problemy motyvatsii osobystosti v suchasnomu osvitnomu prostori [Problems of personal motivation in the modern educational space]*: kolektyvna monohrafiia (pp. 110). Kremenchuk: PP Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M. (2022). Zberezhennia psykholohichnoho zdorovia studentiv ZVO: resurs art-praktyk [Preservation of the psychological health of university students: a resource for art practitioners]. In O. V. Batsylieva (Ed.), *Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorovia [Personal and situational determinants of health]*: materialy VII Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii (pp. 13-16). Kyiv [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M. (2025). Art-terapiia yak zasib vyvchennia ta podolannia barieriv u spilkuvanni pidlitkiv [Art therapy as a means of studying and overcoming barriers in adolescent communication]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 3, 12-16 [in Ukrainian].

Atamanchuk, N. M., & Yalanska, S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. In *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters* (Vol. 1, pp. 34-50). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3>

Bocheliuk, V. I. (2024). Psykholohichne blahopoluchchia dytyny v umovakh viiny [Psychological well-being of a child in wartime]. In *Psykholohichni koordynaty rozvytku osobystosti: realii i perspektyvy [Psychological coordinates of personality development: realities and prospects]*: zb. nauk. materialiv VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 110-richchia Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka (pp. 24-28). Poltava: Astraia [in Ukrainian].

Rybalka, O. Ya. (2023). Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia zdoroviazberezhuvalnoho seredovyscha v ZVO [Psychological and pedagogical aspects of forming a health-preserving environment in higher education institutions]. In *Psykholoho-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi shkoly v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka [Psychological and pedagogical problems of higher and secondary schools in the context of modern challenges: theory and practice]*: materialy VII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (pp. 935-939). Kharkiv [in Ukrainian].

Yalanska, S. P. (2020). Psykholohichniy resurs art-praktyk u protsesi vyvchennia kursu [Psychological resource of art practitioners in the process of studying the course]. In O. A. Shynkaruk (Ed.), *Psykholohiia zdorovia ta zdorovoho sposobu zhyttia. Innovatsiini ta informatsiini tekhnolohii u fizychnii kulturi, sporti, fizychnii terapii ta erhoterapii [Psychology of health and healthy lifestyle. Innovative and information technologies in physical culture, sports, physical therapy and occupational therapy]*: materialy III vseukr. elektr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (pp. 95-96). Kyiv: NUFVSVU [in Ukrainian].

RIBALKA O., ATAMANCHUK N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

WAYS TO OPTIMIZE PHYSICAL AND MENTAL HEALTH AND WELL-BEING OF STUDENTS

The article is devoted to the study of ways to optimize the physical and mental health and well-being of students. It was found that students have knowledge about the value of health and ways to improve it. The priority for the majority of respondents is leading a healthy lifestyle, only a small number of students do not adhere to the principles of a healthy lifestyle. The vast majority of students have methods of dealing with stressful and depressive states and apply them in practice. The main ways to preserve and strengthen the mental and physical health and well-being of student youth are: appropriate methodological training and psychological readiness of teachers to provide the necessary assistance in various stressful situations; planning educational activities based on health preservation; introducing health-preserving educational technologies into the educational process; creating the necessary conditions for the full, harmonious psychophysical development of students, which includes: compliance with sanitary and hygienic norms and requirements in educational

premises; drawing up a rational schedule of classes; optimal physical activity regimen (introduction of physical education minutes in classes); creating conditions for students' nutrition in higher education institutions; implementing health-improving medical and preventive measures; creating a creative atmosphere in the educational institution, a psychologically comfortable communicative environment that prevents emotional burnout of teachers and violations of the psycho-emotional state of students; forming in students the appropriate skills and abilities to preserve and strengthen their health and the health of others; active use of art practices in the educational activities of higher education institutions; fruitful cooperation with the university's psychological service.

Key words: *physical health, mental health, student youth, health care, higher education institution.*

Стаття надійшла до редакції 06.10.2024 р.

УДК 378.046.4

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318125](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318125)

ТЕТЯНА РОЖНОВА

ORCID: 0000-0002-3608-8943

ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИМ РОЗВИТКОМ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ Й АНДРАГОГІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І СВІТОВИЙ ДОСВІД

Обґрунтовано теоретичні засади управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів; розкрито особливості формування в них готовності до професійно-творчого розвитку; висвітлено вітчизняний і світовий досвід управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів; охарактеризовано специфіку професійно-творчого розвитку педагога та андрагога в сучасних умовах; окреслено сучасний стан та перспективи управління підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів до професійно-творчого розвитку в закладах вищої освіти України.

Ключові слова: *андрагог, викладач, вища освіта, інноваційні освітні технології, магістр, освітній процес, педагогічна взаємодія, професійно-творчий розвиток, управління.*

В умовах євроінтеграції України та в контексті модернізації вітчизняної системи вищої освіти потребують оновлення функції управління підготовкою здобувачів усіх освітніх рівнів, особливо майбутніх магістрів, до професійно-творчого розвитку, що охоплюють не тільки планування, мотивацію, організацію, контроль, аналіз, а й розуміння стратегії, шляхів розвитку закладу освіти та творчого вдосконалення особистості студента. Освітній менеджер сьогодні має враховувати найкращий світовий досвід щодо управління професійно-творчим розвитком майбутніх фахівців, зокрема спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, адже якісна організація підготовки майбутніх викладачів та андрагогів є запорукою успішного розвитку вищої освіти та освіти дорослих, оскільки це забезпечує безперервність освітнього процесу впродовж усього життя, сприяє розвитку інновацій в освіті, адже завдяки постійному оновленню програм підготовки, майбутні викладачі та андрагоги будуть знайомі з новими технологіями та підходами до навчання тощо, окрім того, ефективно управління професійно-творчим розвитком майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів дасть змогу забезпечити якісну освіту для наступних поколінь. Тому вивчення вітчизняного та світового досвіду з цього питання є надзвичайно актуальним у сучасних євроінтеграційних умовах.

Актуальність проблеми та її наукова значущість визначили тему статті, метою якої стало: обґрунтувати теоретичні засади управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів та розкрити особливості формування в них готовності до професійно-творчого розвитку. Завдання наукової розвідки: висвітлити вітчизняний та світовий досвід управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів; охарактеризувати специфіку професійно-творчого розвитку педагога та андрагога в сучасних умовах; окреслити сучасний стан та перспективи управління

підготовкою майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів до професійно-творчого розвитку в закладах вищої освіти України.

В умовах поширення глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, переходу до суспільства знань велике значення набуває освіта дорослих як чинник суспільного прогресу, конкурентоспроможності держави, розвитку особистості (Дубасенюк, 2018).

Професійну підготовку фахівця-андрагога науковці розглядають як цілеспрямований системний процес навчання, результатом якого є формування професійної компетентності педагога для дорослих, необхідної для ефективного навчання дорослих в різноманітному освітньому середовищі. Професійна підготовка андрагога характеризується децентралізацією, гнучкістю, забезпеченням принципу рівності можливостей, різноманітністю форм фінансуванням, повагою до особистості кожного, заснованою на індивідуальних досягненнях (Огієнко, Чугай, 2017).

Підготовка майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів високого рівня є одним з важливих напрямів у сучасній освіті, що вимагає комплексного підходу, який включає в себе, насамперед виважене управління цим процесом, збагачення здобувачів теоретичними знаннями та практичними навичками, підготовка їх до професійно-творчого розвитку.

Перевагу в професійній підготовці дорослих слід надавати інтерактивним методам та технологіям навчання, які сприяють розвитку партнерських відносин (Сисоєва, 2011), а також кооперативному навчанню, особливо в гетерогенних групах.

В освітній практиці зарубіжних країн накопичено багаторічний досвід підготовки таких фахівців, а на сторінках зарубіжної педагогічної періодики, у наукових і методичних працях розкрито змістові, організаційно-педагогічні та інші особливості їхньої підготовки, широкий спектр можливостей, перспективні напрями розвитку системи підготовки андрагогів до навчання дорослих (Аніщенко, 2020).

Так, наприклад, американська управлінська культура розглядає управління як спеціалізований вид діяльності, а менеджера як професіонала, який володіє спеціальними знаннями. В основу американської управлінської культури (як і в європейській) покладено раціоналізм. У ньому чітко виділяється індивідуалізм, опора на власні сили, розрахунковий конкурентний прагматизм (Кравчук, 2017).

В американській освітній практиці використовують широкий арсенал методів і методик оцінювання теоретичної і практичної готовності майбутніх андрагогів до професійної діяльності (метод проєктів, зокрема проєкт Кепстоун, кейсметод, персональне есе, так звані рефлексивні роздуми, портфоліо, презентації тощо; методики самооцінювання та взаємооцінювання (Аніщенко, 2020).

В японській – підготовка фахівців у закладах освіти відбувається через поступове кар'єрне зростання майбутніх менеджерів, починаючи з найнижчих посад (Кравчук, 2017). Варто зазначити, що японські працівники освіти характеризуються високим рівнем педагогічної культури і дуже рідко змінюють місце роботи, що сприяє їхньому посадовому підвищенню.

Дещо інша ситуація – у французькій освітній моделі, в якій більше уваги приділено інформаційній системі в закладі, контролю й обліку, фінансовому менеджменту (Хоменко, 2012).

У системі освіти Німеччини акцент зроблено на: загальні інтелектуальні здібності, пунктуальність, працездатність, економність, акуратність, самостійність, лояльність, почуття обов'язку, врахування інтересів підприємства, вміння вести переговори, встановлювати контакти, розподіляти завдання, приймати рішення тощо. До професійної підготовки освітніх менеджерів залучається змішана форма навчання (Blended Learning – інтеграція навчання в групі, самостійне навчання в аудиторіях і в режимі он-лайн з використанням електронних засобів, різних інтерактивних методів, інтернет-ресурсів (Каткова, 2002).

Шведська система освіти дорослих складається з формального і неформального компонентів, що представлено великою кількістю державних і недержавних організацій, основною метою яких є сприяння в підготовці соціальних працівників до роботи з мігрантами впродовж життя – наставництво та сторителінг (Годецька, 2022, с. 35).

В Угорщині професія андрагога є однією з найпопулярніших, затребуваність андрагогічної підготовки зумовлена можливістю знайти роботу в навчальних відділах різних організацій, тренінгових компаніях, в інституціях ринку праці, кадрових агентствах, редакціях освітніх порталів, громадських організаціях, що працюють у галузі освіти дорослих, а також в організаціях і установах культури, регіональних центрах освіти дорослих тощо. У процесі навчання у закладі вищої освіти у майбутніх андрагогів формують такі особистісні вміння, як адаптивність, емпатія, гнучкість, об'єктивність, особиста відповідальність, здатність до групового лідерства, модерації, анімації, наставництва, критичного мислення, прийняття рішення у складних та непередбачуваних ситуаціях. Важливим напрямом діяльності андрагогів є робота з інтегрування найбільш незахищених верств населення в соціум та розвитку освітніх, наукових, інституційних і методичних навичок (Лук'янова, 2019, с. 238-239).

Нові підходи західних вчених до теоретичного осмислення освіти дорослих можна змодельовати у вигляді системи концепцій, об'єднаних вихідним педагогічним контекстом – теорією освіти упродовж життя з її сучасним наголосом на дорослій половині людського життя після здобуття основної освіти.

Серед сучасних успішних моделей професійно-творчого розвитку педагогів у зарубіжній практиці освіти можна виокремити: модель «Школа професійного розвитку» (Professional Development School – PDS), клінічна модель (clinical model), модель навчання на робочому місці (work-based learning), модель навчання на базі проєктів (project-based learning), модель навчання на основі реальних проблем (PBL), модель навчання на базі досвіду (experience-based learning systems – EBLS), матрична модель свідомої компетентності (matrix model of conscious competence) (Годецька, 2022, с. 29).

На підставі вивчення праць дослідників зарубіжного досвіду навчання майбутніх андрагогів, зокрема в університетах Польщі, Великої Британії, Угорщини тощо можна стверджувати, що підготовка фахівців для роботи з дорослими має спільні риси, серед яких: підготовка педагогічного персоналу для роботи з дорослими на базі університетів, що є провідними провайдерами, а також коледжів, громадських організацій та асоціацій; підготовка андрагогів охоплює професійний (базова вища освіта) та постпрофесійний складники; підготовка може варіювати залежно від статусу певної освітньої установи, місця роботи викладача; для роботи ж у сфері неформальної освіти достатньо сертифікату про закінчення школи, громадського коледжу (community college) або короткотермінових курсів для роботи з дорослими (Cranda, Ingersoll, Lopez, 2008).

Світовий досвід свідчить про те, що ефективно управління цим процесом передбачає не лише передачу теоретичних знань, а й формування в майбутніх фахівців здатності до постійного професійного зростання та творчого саморозвитку.

Слід зазначити, що і у вітчизняній системі освіти посилюється тенденція зростання культурно-освітніх потреб і запитів різних категорій дорослих. Фахівці наголошують, що у державі недооцінено роль і значення неформальної освіти дорослих для формування людського капіталу, економічного зростання країни (Аніщенко, Лук'янова, Прийма, 2017, 11/12, с. 3-4).

Учені виокремлюють такі функції сучасного андрагога: андрагог-тренер та коуч; андрагог-тьютор; андрагог-модератор; андрагог-консультант; андрагог-методист; андрагог-фасилітатор; андрагог-менеджер; андрагог-консультант та супервізор; андрагог-експерт (Сологуб, Гуменюк, 2022, с. 207).

Сучасний світ, що швидко змінюється, висуває нові вимоги до фахівців, які повинні не тільки володіти знаннями та навичками, але й бути здатними до постійного самовдосконалення та адаптації до нових умов. Управління підготовкою майбутніх магістрів до професійно-творчого розвитку є складним і багатограним процесом, який вимагає спільних зусиль університетів, держави, бізнесу та самих студентів. Реалізація зазначених стратегій дозволить підготувати висококваліфікованих фахівців, здатних успішно працювати в умовах сучасного ринку праці.

Процес управління підготовки майбутніх магістрів освітніх, педагогічних спеціальностей до професійно-творчого розвитку в закладах вищої освіти України вивчався на прикладі: ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; Житомирського державного університету імені Івана Франка; Волинського національного університету імені Лесі Українки; Запорізького національного університету; КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»; КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»; КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»; Класичного приватного університету; Криворізького державного педагогічного університету; Маріупольського національного університету; Національного університету «Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка», Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

У ході педагогічного експерименту було проаналізовано відповіді здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей на запропану анкету. Наприклад, відповіді на запитання «чи вважаєте Ви професійно-творчий розвиток важливим аспектом Вашої освіти?» мали такий вигляд у кількісному вираженні (рис. 1):

7. Чи вважаєте Ви професійно-творчий розвиток важливим аспектом Вашої освіти?

261 відповідь

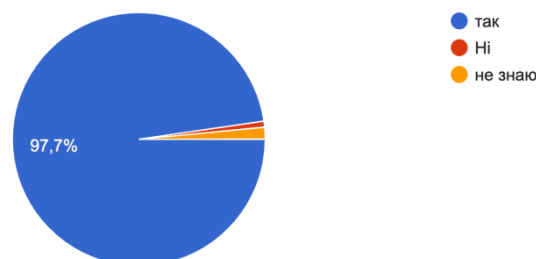

Рис. 1. Результати опитування майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук щодо важливості професійно-творчого розвитку

Узагальнивши кількісні показники відповідей на запитання «Як керівник закладу освіти сприяти професійно-творчому розвитку педагогічних/науково-педагогічних працівників можна відобразити таким чином (рис. 2):

5. Як керівник закладу освіти, на Вашу думку, може сприяти професійно-творчому розвитку педагогічних/науково-педагогічних працівників?

261 відповідь

Рис. 2. Результати опитування майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук щодо ролі керівника закладу освіти в професійно-творчому розвитку педагогічних/науково-педагогічних працівників

На запитання «Як Ви оцінюєте підтримку та можливості, що надає Ваш університет для професійно-творчого розвитку студентів?» майбутні магістри всіх закладів вищої освіти загалом відповіли таким чином (у кількісному значенні) (рис. 3):

10. Як Ви оцінюєте підтримку та можливості, що надає Ваш університет для професійно-творчого розвитку студентів?

261 відповідь

Рис. 3. Результати опитування майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук щодо підтримки та можливостей, які надає університет для професійно-творчого розвитку студентів

Окрім того, результати опитування засвідчили, що здобувачі прагнуть оволодіти, зокрема, такими професійно-творчими навчаннями в процесі їхньої фахової підготовки:

- комунікація з громадськістю в кризових ситуаціях;
- вміння ефективно використовувати сучасні технології;
- вміння працювати в команді, вести наукові дискусії та взаємодіяти з іншими науковцями;
- здатність правильно організувати час, вирішувати конфліктні ситуації та запобігати їхньому виникненню;
- володіння цифровими навчаннями;
- вміння чітко й оптимально планувати освітню діяльність;
- творчо підходити до подання навчального матеріалу, обробки та використання нової інформації
- організаційні навчання;
- навчання створення творчих проєктів;
- навчання психологічної підтримки учасників освітнього процесу;

- навички розвитку емоційного інтелекту;
- здатність допсихологічної підтримки учасників освітнього процесу та профілактики професійного вигорання;
- вміння критично мислити, вирішувати проблеми, педагогічно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу;
- володіння навичками hard skills, soft skills та lifelong learning.
- навички публікації наукових робіт (тез, статей) та оприлюднення результатів досліджень;
- вміння генерувати нові ідеї, приймати інноваційні рішення у відповідь на виклики, розв'язувати проблеми у нестандартних ситуаціях тощо.

Як зауважують, дослідники, приймаючи рішення щодо продовження навчання, людина задовольняє індивідуальні освітні потреби, зумовлені різними чинниками, коригує очікування, прагнення й у такий спосіб змінює самосвідомість, здійснює кроки на шляху до особистісної зрілості – таким чином через навчання відбувається опосередкована регуляція життєтворення (Годецька, 2022, с. 161).

Професійно-творчий розвиток майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук охоплює комплекс заходів, спрямованих на формування висококваліфікованих фахівців, здатних до інновацій, творчого пошуку та ефективної діяльності в сучасному освітньому просторі.

Ключовими аспектами управління цим процесом є:

- створення сприятливого освітнього середовища (впровадження інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних, проектної діяльності, кейсів, проблемного навчання; використання цифрових інструментів для навчання та дослідження; організація простору для творчої роботи, дискусій, обміну досвідом; забезпечення атмосфери довіри, психологічної підтримки та взаємоповаги тощо);
- розробка індивідуальних траєкторій професійно-творчого розвитку здобувачів освіти (діагностика творчого потенціалу; розроблення індивідуальних навчальних планів, програм, що відповідають індивідуальним особливостям та цілям студентів; менторство з метою індивідуальної підтримки та допомоги в професійному розвитку);
- стимулювання науково-дослідної діяльності (залучення майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів до наукових проектів, створення умов для участі студентів у наукових дослідженнях; публікація наукових робіт здобувачів освіти; участь у конференціях, наукових форумах);
- розвиток професійних компетентностей (організація педагогічної практики в різних закладах освіти; майстер-класи та тренінги з актуальних тем; стажування майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів у провідних освітніх установах тощо);
- підтримка творчої активності майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів (організація конкурсів студентських робіт, проектів; створення творчих майстерень, платформ для обміну ідеями та креативними досягненнями, підтримка інноваційних ідей, заохочення студентів до розробки нових педагогічних технологій);
- співпраця з практиками (залучення експертів (досвідчених педагогів, психологів, соціологів для проведення лекцій, семінарів); реалізація спільних проектів з навчальними закладами, громадськими організаціями);
- оцінювання та зворотний зв'язок (використання різних методів для систематичного оцінювання (тести, проекти, портфоліо); регулярне надання зворотного зв'язку студентам щодо їхніх досягнень і перспектив розвитку).

Професійно-творчий розвиток майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів є різновидом творчого розвитку особистості, який тісно пов'язаний із професійною педагогічною діяльністю та дає змогу активізувати власну креативність, і є безперервним особистісним процесом збагачення професійної компетентності здобувача, вдосконалення індивідуального творчого стилю педагогічної діяльності.

Отже, управління професійно-творчим саморозвитком майбутніх викладачів вищої школи й андрагогів – це комплекс заходів, спрямованих на формування висококваліфікованих фахівців, здатних до інновацій, творчого пошуку та ефективної діяльності в сучасному освітньому просторі, а управління цим процесом повинно бути спрямовано на формування їхньої готовності до професійної інноваційної педагогічної діяльності. Це можливе за умови реалізації в освітньому процесі інноваційних освітніх технологій, що характеризують самостійну навчально-пізнавальну діяльність підготовки майбутніх компетентних магістрів-педагогів та андрагогів до інноваційної діяльності на засадах творчого підходу й ініціативності.

У процесі професійно-творчого саморозвитку майбутніх магістрів педагогів і андрагогів необхідно створювати умови для активного та цілеспрямованого набуття професійних компетентностей, виявлення й розвитку творчих здібностей та особистісного потенціалу майбутніх магістрів педагогів і андрагогів, надання здобувачам інструментів та можливостей для самостійного дослідження, експериментування, особистісного та професійного самовдосконалення.

Список використаних джерел

- Аніщенко, О. В. (2020). Зарубіжний досвід підготовки андрагогів: аналіз дисертаційних досліджень у галузі педагогічних наук в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2, 131-150.
- Аніщенко, О., Лук'янова, Л., Прийма, С. (2017). Неформальна освіта дорослих – освітній тренд ХХІ століття. *Рідна школа*, 11/12, 3-8.
- Годецька, Т. І. (2022). Професійна підготовка педагогів: зарубіжний досвід: (аналіт. огляд). В кн. *Аналітичний вісник у сфері освіти і науки: довід. бюл. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського* (Вип. 15, с. 20-37). Київ.
- Дубасенюк, О. А. (2018). Сучасні моделі професійної підготовки педагогів-андрагогів. В кн. В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало (Ред.), *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи*: зб. наук. ст. (с. 174-180). Київ: Знання України.
- Каткова, Т. І. (2002). Компетентний випускник – мета і результат діяльності вищого навчального закладу освіти. *Постметодика*, 2/3, 79-82.
- Кравчук, О. С. (2017). Вітчизняний та зарубіжний досвід професійної керівників навчальних закладів в умовах магістратури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 4 (90), 77-86.
- Лук'янова, Л. (2019). Підготовка андрагогів для системи освіти дорослих в Угорщині. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna*, 4, 231-244.
- Огієнко, О., Чугай, О. (2022). *Професійна підготовка фахівців у галузі освіти дорослих: американський досвід*. Київ: НТУУ «КПІ».
- Сисоєва, С. О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посіб.* НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ: ВД «ЕКСМО».
- Сологуб, О. С., Гуменюк, В. В. (2022). Підготовка андрагогів до організації освітнього процесу засобами технологій дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 92, 6, 198-218.
- Хоменко, В. В. (2012). Використання досвіду підготовки менеджерів освіти Франції у вищих навчальних закладах України. *Наукові праці вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія: педагогіка, психологія і соціологія*, 2 (12), 28-35.
- Cranda, U. J., Ingersoll, G., Lopez, J. (2008). *Adult ESL Teacher Credentialing and Certification*. Washington: District of Columbia: CAELA. Retrieved from http://www.cal.org/caela/esl_resources.

References

- Anishchenko, O. V. (2020). Zarubizhnyi dosvid pidhotovky andrahohiv: analiz dysertatsiinykh doslidzhen u haluzi pedahohichnykh nauk v Ukraini [Foreign experience of andragogues training: analysis of dissertations research in the field of pedagogical sciences in Ukraine]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy* [Adult education: theory, experience, perspectives], 2, 131-150 [in Ukrainian].
- Anishchenko, O., Lukianova, L., & Pryima, S. (2017). Neformalna osvita doroslykh – osvittii trend XXI stolittia [Non-formal education of adults – educational trend of the XXI century]. *Ridna shkola* [Native school], 11/12, 3-8 [in Ukrainian].
- Cranda, U. J., Ingersoll, G., Lopez, J. (2008). *Adult ESL. Teacher Credentialing and Certification*. Washington: District of Columbia: CAELA. Retrieved from http://www.cal.org/caela/esl_resources.
- Godetska, T. I. (2022). Profesiina pidhotovka pedahohiv: zarubizhnyi dosvid [Professional training of teachers: foreign experience]. In *Analitychnyi visnyk u sferi osvity i nauky* [Analytical bulletin in the field of education and science]: dovid. biul. NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho (Is. 15, pp. 20-37). Kyiv [in Ukrainian].
- Dubaseniuk, O. A. (2018). Suchasni modeli profesiinoi pidhotovky pedahohiv-andrahohiv [Modern models of professional training of andragog teachers]. In V. H. Kremen, N. H. Nychkalo (Eds.), *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukrainski realii i perspektyvy* [Conceptual foundations of the development of adult education: world experience, Ukrainian realities and perspectives]: zb. nauk. st. (pp. 174-180). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
- Katkova, T. I. (2002). Kompetentnyi vypusnyk – meta i rezultat diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu osvity [A competent graduate is the goal and result of the activity of a higher educational institution]. *Postmetodyka* [Postmethodology], 2/3, 79-82 [in Ukrainian].
- Kravchuk, O. S. (2017). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid profesiinoi kerivnykiv navchalnykh zakladiv v umovakh mahistratury [Domestic and foreign experience of professional heads of educational institutions in the conditions of a master's degree]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni*

Ivana Franka. *Pedahohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences]*, 4 (90), 77-86 [in Ukrainian].

- Khomenko, V. V. (2012). Vykorystannia dosvidu pidhotovky menedzheriv osvity Frantsii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Using the experience of training managers of French education in higher educational institutions of Ukraine]. *Naukovi pratsi vyshchoho navchalnoho zakladu «Donetskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet»*. Serii: *pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia [Scientific works of higher educational institution "Donetsk National Technical University". Series: pedagogy, psychology and sociology]*, 2 (12), 28-35 [in Ukrainian].
- Lukianova, L. (2019). Pidhotovka andrahohiv dlia systemy osvity doroslykh v Uhorshchyni [Training of andragogues for the adult education system in Hungary]. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna*, 4, 231-244 [in Ukrainian].
- Ohienko, O., & Chuhai, O. (2022). *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv u haluzi osvity doroslykh: amerykanskyi dosvid [Professional training of specialists in the field of adult education: the American experience]*. Kyiv: NTUU «KPI» [in Ukrainian].
- Solohub, O. S., & Humeniuk, V. V. (2022). Pidhotovka andrahohiv do orhanizatsii osvitnoho protsesu zasobamy tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [Preparation of andragogues for the organization of the educational process by means of distance learning technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 92, 6, 198-218 [in Ukrainian].
- Sysoieva, S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive technologies for adult education]: navchalno-metodychnyi posib*. NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv: VD «EKSMO» [in Ukrainian].

ROZHNOVA T.

University of Education Management, Kyiv, Ukraine

EXPERIMENTAL APPROACH TO MANAGEMENT OF PROFESSIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS AND ANDRAGOGS: DOMESTIC AND GLOBAL EXPERIENCE

The theoretical principles of management of professional training of future teachers of the higher school and andragogues are substantiated; the peculiarities of the formation of their readiness for professional and creative development are revealed; the domestic and world experience of managing the professional training of future teachers of higher education and andragogues is highlighted; the specifics of the professional and creative development of a teacher and andragogue in modern conditions are characterized; the current state and prospects of managing the training of future higher school teachers and andragogues for professional and creative development in higher education institutions of Ukraine are outlined. It is noted that the training of future teachers of higher education and high-level andragogues is one of the important directions in modern education, which requires a comprehensive approach, which includes, first of all, balanced management of this process, enrichment of students with theoretical knowledge and practical skills, preparing them for professional and creative development. It is emphasized that the study of domestic and world experience in managing the professional and creative development of future teachers of higher education and andragogues is extremely relevant in modern European integration conditions. After all, the high-quality organization of the training of future teachers and andragogues is the key to the successful development of higher education and adult education, as it will ensure the continuity of the educational process throughout life, promotes the development of innovations in education, because thanks to the constant updating of training programs, future teachers and andragogues will be familiar with new technologies and approaches to learning, etc. Emphasis is placed on the fact that in the process of professional and creative self-development of future masters of teachers and andragogues, it is necessary to create conditions for the active and purposeful acquisition of professional competences, identification and development of creative abilities and personal potential of future masters of teachers and andragogues, providing applicants with tools and opportunities for independent research, experimentation, personal and professional self-improvement. Effective management of the professional and creative development of future masters-pedagogues and andragogues will make it possible to provide quality education for future generations.

Key words: *andragogue, teacher, higher education, innovative educational technology, master's degree, educational process, pedagogical interaction, professional and creative development, management.*

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024 р.

УДК 378.016:5+37:001.895

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318126](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318126)

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА

ORCID: 0000-0002-7608-0989

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ

ORCID: 0000-0002-0462-9338

ТЕТЯНА ШКУРА

ORCID: 0000-0002-5087-369X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ

Сучасний стан цивілізації ще більш гостро показав значимість системи освіти. В основі класичної системи освіти лежить імператив підготовки людини, що знає, розуміє – інших людей, інші культури, специфіку сучасного буття. Сучасне інформаційне суспільство потребує якісної освіти, яка є основою інтелектуального потенціалу нації, професійної компетентності людини. Тому аналіз тенденцій модернізації освіти, зокрема впровадження різноманітних інноваційних технологій, є актуальним питанням не тільки теоретичного вивчення, але й важливим практичним завданням сьогодення.

Для забезпечення ефективної фахової підготовки необхідна переорієнтація суспільної свідомості, набуття якісно нових знань і навичок. У цих умовах система освіти в XXI столітті все більше перетворюється на базову галузь суспільства, яка, з одного боку є джерелом формування світогляду, ціннісних пріоритетів і готовності до активної дії, з іншого, – формує і розвиває людину, готову до змін у динамічному світі. Саме це визначає зміст та цілі педагогічної діяльності, які мають відповідати запитам часу. Одним із чинників перегляду і оновлення принципів та методик педагогічної практики є володіння педагогом сучасними інноваційними технологіями та використання їх в своїй педагогічній діяльності. Вивчення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють чи перешкоджають цим процесам, є безумовно важливим завданням для модернізації освітнього простору.

***Ключові слова:** інноваційні технології, інноваційна діяльність, модернізація, компетентність, освітній процес, дифузія, освіта.*

Постановка проблеми. Сучасне життя вимагає, по-перше, глибоких професійних навичок, по-друге, готовності до зміни своєї діяльності в найкоротший термін і з мінімальними витратами зусиль. Подібна вимога передбачає здатність людини до активного вироблення нових видів діяльності та пов'язаної з цим здатності до самонавчання і безперервного навчання. Йдеться про те, щоб підготувати людину до безперервного навчання. З цієї точки зору мета навчання і освіти це формування творчої активності, яка відкриє фахівцеві можливість самому породжувати нові способи та види діяльності, входити в нові для нього професійні сфери, дозволить в короткий термін переорієнтувати спрямованість своєї праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики інноваційних перетворень в освіті знаходиться в центрі уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед них варто виділити наступні напрямки дослідження. Концептуальні засади інноваційних освітніх процесів розглядаються в соціально-філософському контексті цивілізаційних змін, обґрунтування нової парадигми освіти, пошуку шляхів подолання її кризового стану (Ж. Аллак, С. Гессен, Ф. Кумбс, В. І. Загвязинский, М.І. Романенко, та ін.).

Обґрунтування закономірностей, структури, змісту, моделей та умов функціонування й розвитку інноваційних освітніх процесів здійснюється з позицій практичної реалізації інновацій, їх результативності та життєздатності (Дж. Бассет, О.В. Лоренсов, Н.Р. Юсуфбекова та ін.). Питання теорії та практики інноваційних процесів в освітніх навчальних закладах України представлені у працях О. В. Адаменко, І.П. Аносова, В.Ф. Землянської, О.А. Марущенка, О.В. Попової, Н.В. Сафонової та ін., що дозволяє об'єктивно оцінити та використати в нинішніх умовах досвід кращих вітчизняних інноваційних закладів освіти та педагогів-новаторів. Також вітчизняні та зарубіжні дослідники соціокультурних та соціально психологічних аспектів інновацій акцентують увагу на аналізі особистісних характеристик суб'єктів інноваційної діяльності, особливостей сприйняття та поширення інновацій, формування

інноваційного стилю мислення (Міллер, Е. Роджерс, Поль А. Хебіг, та ін.). Численні дослідження присвячені формуванню готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах (М. М. Анісімов, І. М. Богданова, Ю. О. Будас, І. В. Гавриш, Т. М. Демиденко, О. А. Дубасенюк, Л. С. Подимова, О. І. Шапран, І. М. Шоробура та ін.), а також розвитку інноваційної компетентності вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти та в процесі професійної, методичної і самоосвітньої діяльності (К. Ангеловські, О. В. Аніщенко, Н. І. Білик, Н. І. Клокар, Г. Ю. Кравченко, Л. В. Куриленко та ін.). Потребують систематизації та подальшої розробки питання формування інноваційного освітнього середовища, ролі в цих процесах суб'єктів інноваційної діяльності, питання інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу, що визначає готовність освітнього закладу до реалізації інновацій.

Мета статті полягає у вивченні особливостей використання інноваційних технологій в освіті та визначення конструктивних і деструктивних аспектів їх впровадження у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі освіта, знання, компетентність стають основними ресурсами соціального прогресу. Практика підтверджує, що інноваційні перетворення в системі освіти, її випереджальний розвиток дозволили багатьом країнам здійснити оновлення національної економіки, вийти на провідні місця у виробництві наукоємних технологій і забезпечити високий рівень життя людей. Проте в умовах стрімких інноваційних змін нинішня система освіти не може повною мірою задовольнити потреби людини й суспільства в якісній освіті. Саме тому, «провідною тенденцією розвитку національних освітніх систем стає їх модернізація на засадах інноваційного підходу, сутність якого виявляється в тому, що визначальним чинником успішної життєдіяльності сучасної людини визнається її здатність до інноваційної діяльності та інноваційного типу мислення».

Аналіз показує, що на практиці термін "інновація" все частіше використовується по відношенню не лише до нової техніки, а й до, практично, будь-яких інших сфер людської діяльності (управління, освіти, медицини, військової справи). Термін «інновація» увійшов у науковий обіг ще в XIX ст. з антропології та етнографії, де він використовувався при дослідженні процесів змін у культурі як антонім терміну "традиція", особливо у відношенні дифузії культурних новоутворень у відповідному середовищі, включаючи їх перенесення в інші культури. Тим самим поняття "інновація" виявилось включеним у контекст концепції дифузійнізму, який прийшов на зміну плоскому еволюціонізму в трактуванні змін культури. У своєму первинному значенні поняття "інновація" позначало процес трансферу елементів однієї культури (звичаїв, традицій, способів життєдіяльності, виробництва, технологій) в іншу. При цьому елементи, що переносилися, набували нових, не властивих раніше якостей й одночасно змінювали те середовище чи систему, в які вони вносилися.

У ракурсі проблеми реалізації нововведень досить змістовною є теорія

механізмів дифузії інновацій, в якій провідна роль відводиться соціально-психологічним аспектам сприйняття людьми нових ідей, рішень, технологій. Дифузія інновацій є процес, за допомогою якого вони поширюються між членами соціальної системи по комунікаційних каналах. Саме типологія суб'єктів інноваційного процесу є однією з найбільш відомих і популярних. Вона відображає особливості індивідуального ставлення людей до інновацій, ступінь включення в процес їх впровадження і реалізації (*Нова українська школа...*, с. 28).

Специфіка педагогічної інноватики полягає в тому, що вона є міждисциплінарною галуззю знань, в якій методологічні концепції, теоретичні й емпіричні методи різних наук поєднуються для дослідження проблем освітніх інновацій та інноваційної діяльності з метою підвищення їх практичної ефективності. Міждисциплінарний підхід дозволяє розширити дослідницький потенціал педагогічної інноватики методологією й методами пізнання як гуманітарних так і природничих наук. Базисом створення нових знань про інноваційні процеси в освіті, слугують відомості з різних наукових галузей, як класичних, так і порівняно нових, що утворені шляхом міждисциплінарного синтезу. Тому варто говорити про новий міждисциплінарний конструкт, яким і постає інтегрально-педагогічна сукупність знань. Інновація – це такий суспільний, технічний, економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і в разі, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, прибуток, поява інновації на ринку може призвести до додаткового доходу (Андрущенко, Олійник, 2008). У даний час щодо технологічних інновацій діють поняття, встановлені в Міжнародних стандартах у статистиці науки, техніки і інновацій, рекомендаціях міжнародних організацій в області статистики науки та інновацій, що забезпечують їх системний опис в умовах ринкової економіки. Відповідно до цих стандартів інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у вигляді нового вдосконаленого продукту, впроваджене на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

У спеціалізованих словниках поняття "інновація" розглядається і подається у контексті змісту певної наукової галузі. Інновація розуміється як «результат творчої діяльності, спрямованої на розробку,

створення і поширення нових видів виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм. У психологічних визначеннях інновації акцент зміщується на характеристику суб'єкта інноваційної діяльності, яка породжує значимі зміни в соціальній практиці (Попова, 1999, с. 119). В енциклопедії освіти інновація тлумачиться як процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких відбувається перехід системи до якісно стану, вказується на комплексне значення поняття "інновація", оскільки воно складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації (Попова, 1999, с. 123). «Педагогічні інновації як нововведення у педагогічних системах та процеси, що їх супроводжують, спрямовані на одержання стійких позитивних результатів, які суттєво поліпшують стан як окремих компонентів, так і систем в цілому й визначають прогресивний напрям їхнього розвитку». Поняття "інновація" ототожнюється з поняттями "новація", "нововведення", які використовуються як синоніми.

Педагогічні новації як нові ідеї в педагогіці, зорієнтовані на зміни різних структурних систем і компонентів освіти, а інновації – як впровадження нового з метою вдосконалення навчально-виховного процесу. Тому поняття "інновація" має сумарний характер, складається із двох форм: власне ідеї та процесу її реалізації.

Інновація – це реалізована, здійснена новація. Таким чином, можна підсумувати, що відмітною ознакою інновації порівняно з новацією є практична реалізація, результати якої дозволяють судити про цінність, доцільність впровадження, ефективність нових ідей, підходів, технологій.

Розгляд інновації як процесу пов'язують з послідовністю стадій зародження, створення, дифузії, освоєння, реалізації, модифікації нововведень, що відповідає концепції "життєвого циклу" інновацій. Очевидним є той факт, що у сучасному світі інновації стали необхідністю й умовою розвитку всіх сфер суспільства (Попова, 1999, с. 30). Сьогодні розглядають інновацію в освіті як процес створення, поширення і використання нових способів для вирішення педагогічних проблем оригінальними, нестандартними підходами (Кремень, 2005, с. 72). Інноваційна діяльність – спрямована на використання результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Інноваційна діяльність провадиться відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково технічну та інноваційну діяльність. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, формують політику наукової й інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо вищими навчальними закладами на засадах автономії (Кремень, 2005). «Інноваційна педагогічна діяльність – заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, зорієнтована на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики» (Кремень, 2005, с. 76).

Таким чином, інновації в освіті мають на меті модифікацію цілей, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог, а сама освіта перетворюється на ефективний важіль знань, на інноваційне середовище, у якому студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності. Розглядаючи нові форми навчання виділимо інноваційні методи навчання та інтерактивні технології навчання. Інноваційні форми навчання – це набір нових ідей, засобів організації навчальної діяльності, у результаті яких підвищуються показники відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Серед основних інноваційних методів навчання виділимо: тренінг – форма активного навчання, спрямована на засвоєння теоретичних знань та практичних вмінь, формування необхідних навичок, виявлення і вироблення способів подолання типових труднощів через аналіз конкретних прикладів і проведення групових дискусій; майстер-клас – тематична групова робота з підвищення кваліфікації спеціалістів, заснована на успішному досвіді одного-двох практиків; мозковий штурм – ефективна форма навчання, стимулювання нових ідей та творчих позицій, пошуку швидкого та легкого шляху вирішення складних проблем і прийняття рішень; ділова гра – колективне практичне заняття, що дозволяє учасникам спільно знаходити оптимальні варіанти розв'язання проблеми у штучно створених умовах, що максимально імітують реальну обстановку; кейс-стаді – метод, при якому, як і в діловій грі, за основу береться реальна або вигадана ситуація; рольова гра – форма навчання, що передбачає розподіл ролей, обробку інформації й підготовку матеріалу відповідно до запропонованого сценарію.

Особливістю інтерактивних технологій навчання є колективна форма їх організації, яка відбувається у формах партнерської взаємодії суб'єктів навчального процесу. Інтерактивне навчання спрямоване на забезпечення спільного процесу пізнання, отримання знань, умінь, навичок, здобуття необхідних компетенцій у спільній діяльності через діалог, полілог студентів між собою й викладачем, а також через пряму взаємодію з навчальним оточенням або навчальним середовищем. Все це забезпечує високий рівень мотивації до навчання і моделює реальність, у якій учасники знаходять для себе галузь застосування набутого досвіду. При цьому відбувається постійна зміна видів навчальної діяльності: ігри (ділові, рольові, сюжетні, імітація, громадські слухання), дискусії (дебати, дискусія (у стилі ток-шоу)), робота в малих групах, проектно-аналітична робота, невеликий теоретичний блок. «Інтерактивні технології навчання

включають сукупність форм, методів, прийомів, методик, що дозволяють гарантовано досягти запланованого результату. У цьому контексті форми й методи, методики й засоби, прийоми навчання є тими структурними елементами, з яких конструюється технологія навчання відповідно до цілей та запланованих результатів навчального процесу. До основних принципів інтерактивного навчання відносять: принцип діалогової взаємодії; кооперації й співробітництва; активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання» (Кремень, 2005, с. 86). Таким чином, головною метою інноваційних технологій в освіті є підготовка людини до життя в постійно мінливому світі. Метою інноваційної діяльності є якісна зміна особистості учня в порівнянні з традиційною системою. Інноваційні методи навчання сприяють розвитку пізнавального інтересу у студентів, навчають систематизувати й узагальнювати досліджуваний матеріал, обговорювати і дискутувати. Осмислюючи і обробляючи отримані знання, студенти набувають навичок застосування їх на практиці, отримують досвід спілкування. Безперечно, інноваційні методи навчання мають переваги перед традиційними, адже вони сприяють розвитку, вчать самостійності в пізнанні і прийнятті рішень.

У той же час будь-яке нововведення має як технічні, так і психологічні наслідки. Нововведення прийнято розглядати як певну безумовно позитивну в житті організації або суспільства. А між тим історичний і життєвий досвід свідчить, що це далеко не так. Аж ніяк не всі нововведення є благом для людей, навіть якщо і бути на благо – їх призначення». У світлі зазначеного очевидно є роль психолого-педагогічних чинників при запровадженні інновацій. Ініціатори нововведення повинні забезпечити психологічний супровід інновації, щоб з найменшими втратами подолати бар'єри по відношенню до нововведень.

Загальний клімат та умови, в яких відбуваються інноваційні освітні процеси, залежать від трьох основних аспектів: соціально-економічного, психолого-педагогічного та організаційно-управлінського. Наявні умови можуть сприяти, або перешкоджати інноваційному процесу. Введення нововведень – це, перш за все, функція управління штучними й природними процесами змін (Попова, 1999, с. 100). Узагальнюючи результати у цьому напрямі, можна виділити певні групи умов реалізації інноваційних освітніх процесів: інституційні, соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні.

Інноваційна діяльність – це комплекс дій, здійснюваних суб'єктами інноваційного процесу для ефективного забезпечення його організації, функціонування й управління. До основних функцій інноваційної діяльності відносяться зміни компонентів педагогічного процесу: сенсу, цілей, змісту освіти, форм, методів, технологій, засобів навчання, системи управління і т.п. (Чернілевський, 2015).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування інноваційного освітнього середовища постає як сучасна освітня революція інформаційного суспільства. Інформаційний простір радикально трансформує систему освіти, змінюючи не тільки засоби отримання знань, але й їх зміст і характер. Ці процеси відкривають не тільки нові можливості індивідуальних пізнавальних пошуків, але й виявляють їх суперечливість.

Список використаних джерел

- Андрущенко, В., Олійник, А. (2008). Інформаційні технології в системі інноваційної освіти. *Вища освіта України*, 3, 5-15.
- Кремень, В. Г. (2005). *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. Київ: Грамота.
- Нова українська школа. Концепція*. (2016). Взято з <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>.
- Попова, О. В. (1999). Інновації в сучасній педагогічній теорії та практиці. *Педагогіка та психологія*, 9, 10-15.
- Чернілевський, Д. В. (2015). Креативна педагогічна діяльність викладача вищої школи на основі духовних цінностей. *Креативна педагогіка*, 10, 26-37.

References

- Andrushchenko, V., & Oliinyk, A. (2008). Informatsiini tekhnolohii v systemi innovatsiinoi osvity [Information technologies in the system of innovative education]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 3, 5-15 [in Ukrainian].
- Chernilevskiy, D. V. (2015). Kreatyvna pedahohichna diialnist vykladacha vyshchoi shkoly na osnovi dukhovnykh tsinnostei [Creative pedagogical activity of a higher school teacher based on spiritual values]. *Kreatyvna pedahohika [Creative pedagogy]*, 10, 26-37 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (2005). *Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization. Results]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola. Kontseptsiiia [New Ukrainian school. Concept]*. (2016). Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016.1>. [in Ukrainian].

Popova, O. V. (1999). Innovatsii v suchasni pedahohichnii teorii ta praktytsi [Innovations in modern pedagogical theory and practice]. *Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 9, 10-15 [in Ukrainian].

ROKOTIANSKA V., DIACHENKO-BOHUN M., HOMLIA L., SHKURA T.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE CONCEPT OF FORMATION AND IMPLEMENTATION INNOVATIVE ACTIVITY IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCE DISCIPLINES

The modern state of civilization has shown the importance of the education system even more acutely. The world has become complex, interdependent, unpredictable in its development. The basis of the classical education system is the imperative to train a person who knows, while the world most needs a person who understands other people, other cultures, the specifics of modern life. The modern information society needs high-quality education, which is the basis of the intellectual potential of the nation, the professional competence of a person. Therefore, the analysis of trends in the modernization of education, in particular the introduction of various innovative technologies, is an urgent issue not only of theoretical study, but also an important practical task of today.

To ensure effective professional training, reorientation of social consciousness, acquisition of qualitatively new knowledge and skills is necessary. Under these conditions, the education system in the 21st century is increasingly turning into a basic branch of society, which, on the one hand, is a source of formation of worldview, value priorities and readiness for active action, on the other hand, it forms and develops a person who is ready for changes in a dynamic world. This is what determines the content and goals of pedagogical activity, which must meet the demands of the time. One of the factors of revising and updating the principles and methods of pedagogical practice is the teacher's possession of modern innovative technologies and their use in his pedagogical activity. The study of objective and subjective factors that facilitate or hinder these processes is definitely an important task for the modernization of the educational space.

Key words: *innovative technologies, innovative activity of natural sciences, modernization, competence, educational process, natural sciences.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024 р.

УДК 364-051:355.1

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318131](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318131)

НАТАЛІЯ САЙКО

ORCID: 0000-0002-8459-6301

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВИМИ ТА ВЕТЕРАНАМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В статті доводиться необхідність організації системи соціальної роботи з військовими та ветеранами. Здійснено аналіз наукових підходів до змісту соціальної роботи з військовими та ветеранами, розглянуто основні функції соціальних працівників.

Ключові слова: *соціальна робота, соціальний працівник, функції соціального працівника, зміст соціальної роботи, система соціальної роботи.*

Орієнтуючись на міжнародні (*Міжнародна асоціація соціальних працівників, 2018*) та вітчизняні (*Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, 2001*) нормативно-правові документи, можемо говорити про соціальну роботу, як про вид професійної діяльності, що передбачає надання допомоги особам, групам людей задля покращення процесів соціального функціонування, підвищення соціального статусу особи, покращення якості життя, збереження добробуту, успішної інтеграції у соціум.

Військові та ветерани це саме ті категорії населення, які в першу чергу, потребують підтримки з боку соціального працівника та організації, цілеспрямованої роботи з надання соціальних послуг. Сучасне суспільство знаходиться на етапі систематизації та вироблення технологічних підходів щодо організації

кваліфікованої допомоги соціального працівника у подоланні наслідків війни. Варто зазначити, що до сих пір, зустрічаються не порозуміння щодо функцій та ролі соціальних працівників у процесах реабілітації та адаптації військових та ветеранів. Тому варто розглянути, конкретизувати завдання, функції, напрями соціальної роботи саме з військовими та ветеранами в сучасних умовах життя.

Аналізуючи наукові підходи щодо вирішення зазначеної проблеми, варто відмітити, що ряд досліджень присвячено психологічним аспектам допомоги військовослужбовцям. Так, науковець-практик О. Блінов (Блінов, 2020) досліджує інноваційні психологічні підходи у роботі з бойовим стресом, характеризує психологічний інструментарій психокорекції гострих стресових та посттравматичних стресових розладів, який можливо використовувати в умовах військових госпіталів та санаторіїв. С. Суббота (Суббота, 2021) у статті «Психосоціальна реабілітація посттравматичних стресових розладів» розглядає і аналізує різні методики психологічної та соціальної реабілітації осіб, які страждають на ПТСР засобами підтримуваної психоосвітньої інтервенції, а саме: методика пацієнтської освіти; підтримувальна освіта; самозайнятість та навички самостійного життя; підтримувальне домашнє господарство; підтримувальні родинні стосунки; навчання соціальним навичкам; підтримувана зайнятість; підтримуване отримання соціальних послуг. О. Кокун (Кокун, 2016) розкриває особливості організації медико-психологічної роботи з військовими, характеризує критерії діагностики посттравматичних стресових розладів і розладів адаптації, даючи чіткі поради психологу. І. Чайка (Чайка, 2019) пропонує такі психологічні методи роботи з ветеранами та військовими, як гештальттерапія, арттерапія, когнітивно-поведінкова терапія.

Також ряд сучасних українських вчених досліджують різні аспекти соціальної роботи з військовослужбовцями. У працях Т. Семигіної (Семигіна, 2022) розглядається проблема надання ефективної соціально-психологічної допомоги. Роботи В. Турбан (Турбан, 2021) присвячені етичним аспектам інтеграції та реінтеграції військовослужбовців. Питання соціальної підтримки ветеранів та військових розглядає науковиця Г. Слозанська, яка виділяє основні первинні установи, що мають реалізувати завдання соціальної підтримки зазначених категорій населення – це територіальні центри комплектування та соціальної підтримки Міністерства Оборони, територіальні центри відділи Міністерства у справах ветеранів, Центри надання соціальних послуг/Центри соціальних служб Міністерства соціальної політики.

Аналіз наукових досліджень та практики соціальної роботи з ветеранами та військовими, а також з членами їх родин дозволяє зробити висновок, що відсутнє чітке окреслення напрямів соціальної роботи, функцій соціального працівника щодо роботи з зазначеними категоріями людей, що унеможливує активне включення саме соціальних працівників у роботу з військовими та ветеранами. Це зумовлює актуальність дослідження, висвітленого у даній статті.

У професійному стандарті «Соціальний працівник» (Професійний стандарт «Соціальний працівник» Наказ МСП України 2019 р.), що затверджений Міністерством соціальної політики України, соціальний працівник – це спеціаліст з відповідним рівнем вищої освіти та спеціальністю, який на професійній основі забезпечує реалізацію дій, спрямованих на профілактику складних життєвих ситуацій, подолання таких обставин та мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Тобто соціальний працівник має реагувати на гострі проблеми, як на рівні суспільства, так і на рівні окремої людини. Задля окреслення професійних функцій соціального працівника з ветеранами та військовими, було проаналізовано Підсумковий аналітичний звіт Міжнародної організації з міграції ООН щодо соціальної інтеграції ветеранів в Україні за червень 2024 року, в якому представлено результати опитування щодо труднощів, які відчувають ветерани в процесах соціальної інтеграції: «Я не знаю яка підтримка потрібна мені. Я багато спілкувався з психологом, але користі не принесло», «Ветерану потрібний час для адаптації і було б краще, якби поряд був такий фахівець, який супроводжував в цей період», тощо. У звіті робляться висновки про необхідність підсилення роботи психологів, про їх підтримку і підготовку до роботи з важкими випадками, але зовсім не згадується соціальний працівник, який в команді з психологом має допомагати інтегруватися ветеранам у соціум та допомогти бути успішним і соціально активним.

Першою функцією соціального працівника варто зазначити діагностичну, сутність якої полягає у виявленні осіб/сімей, які потрапили у складні життєві обставини та потребують соціальних послуг. Звідси виходить, що соціальний працівник має здійснювати оцінку потреб кожного військового, ветерана, визначати необхідні соціальні послуги, досліджувати можливість соціуму, певної території щодо надання необхідної послуги, користуючись переліком соціальних послуг відповідно до Закону України «Про соціальні послуги». Діагностика також передбачає диференційоване і точне визначення проблем конкретної людини, особливостей її соціальних зв'язків та реабілітаційних можливостей найближчого оточення та соціуму в цілому як необхідної умови диференційованої допомоги. За результатами соціальної діагностики соціальний працівник має зрозуміти і спланувати програму роботи з клієнтом.

Ключовими аспектами реалізації організаторської функції соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами є забезпечення узгодженої взаємодії всіх фахівців, установ, задіяних у допомозі. З цієї метою соціальний працівник має спільно з фахівцями від різних установ розробити план

дій з кожною установою, яка надає послуги конкретному клієнту відповідно до індивідуальних особливостей людини та особливостей його соціального оточення і проблеми. По суті соціальний працівник виступає координатором допомоги, організовуючі діяльність клієнта, власну діяльність та фахівців, допомога яких необхідна військовій людині чи ветерану. Для реалізації означеної функції варто формувати банк даних про установи, організації, які діють на ринку соціальних послуг, вивчати напрями, якість і результати їх роботи.

Не менш важлива прогностична функція соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами, яка полягає у передбаченні результатів впливу тих або інших методів роботи на клієнта з урахуванням соціальних, економічних, культурних змін.

Профілактична функція соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами має першочергове значення. Вона включає попередження у виникненні проблем соціального, психологічного, фізичного, економічного характеру, які можуть негативно впливати на військових, ветеранів та їх сімей. Діяльність соціального працівника в межах реалізації зазначеної функції, спрямована на підтримку соціального благополуччя, профілактику таких психологічних проблем, як стрес, депресія, посттравматичний стресовий розлад та інших проблем, на формування психологічної готовності жити серед цивільних, на підвищення рівня психологічної освіти та культури. Особливої уваги заслуговує запобігання зловживанню психоактивними речовинами та виникненню інших видів залежностей, суїцидальних намірів, попередження конфліктів, ізоляції через забезпечення емоційної підтримки військових та ветеранів з боку сім'ї та соціуму в цілому. Основна мета профілактичної діяльності соціального працівника – це сприяння забезпеченню умов для здорового способу життя ветеранів та військових, що передбачає створення можливостей для активного їх функціонування в культурній, дозвіллевій, освітній, економічній та інших сферах буття.

Наступна функція соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами – інформаційна, важливість якої важко переоцінити. Соціальний працівник має забезпечувати військових і ветеранів інформацією, яка допоможе вирішити проблеми соціального функціонування та інтеграції – це інформувати про види послуг, організації, які їх надають, форми і методи подолання різних проблем. Також інформаційна функція реалізується у розповсюдженні ідей, цілей соціальної роботи про необхідність підтримки військових та ветеранської спільноти з метою привернення уваги суспільства до проблем зазначеної категорії населення. Це передбачає реалізацію різних форм звернення до керівних структур, організацій, населення в цілому, до міжнародної спільноти та інш.

Реалізація перелічених функцій не можлива без організації якісної комунікації, що полягає у встановленні, продовженні чи припиненні необхідних професійних контактів, обміні інформацією, формуванні позитивного ставлення в учасників комунікаційного процесу. Основними аспектами комунікативної функції соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами є встановлення довірливих взаємостосунків; надання актуальної інформації про права, соціальні послуги, програми реабілітації, можливості працевлаштування та інші форми підтримки. Важливою є допомога в організації комунікації військових і ветеранів у цивільних умовах, у формуванні нових соціальних зв'язків, у покращенні взаєморозуміння у родинях.

Також варто зазначити про соціально-терапевтичну функцію соціальних працівників, яка полягає у використанні різних терапевтичних (лікувальних) методик у роботі з військовими та ветеранами. Метою соціально-терапевтичної роботи соціального працівника є подолання психологічних, соціальних, емоційних та інших проблем, що виникають через службу в армії, участь у бойових діях. Для поліпшення психоемоційного стану використовуються різні види соціальної терапії - казкотерапія, іпотерапія, спорт, музикотерапія, імаготерапія, каністерапія, кінезотерапія тощо.

Охоронно-захисна функція соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами спрямована на забезпечення правового, соціального, психологічного захисту, який реалізується у вигляді правової консультацій, соціальний супровід у взаємодії з різними державними установами, допомога в отриманні соціальних послуг; протидія дискримінації військових та ветеранів; організація професійної юридичної допомоги.

Особливо важливою є реабілітаційна функція соціального працівника, яка полягає у зміні особистісних якостей клієнта, особливостей його життєдіяльності і створення умова для розвитку особистості. Працюючи у реабілітаційних центрах, соціальний працівник є частиною реабілітаційної команди і тому може виконувати завдання різних видів реабілітації – психологічної, медичної, соціальної, фізичної, професійної тощо. Це може бути, наприклад, пошук житла, допомога в оформленні пільг, в організації та отриманні медичних процедур, підготовка сім'ї до повернення військового додому, навчання ефективному управлінню ресурсами здоров'я, сприяння архітектурній адаптації середовища тощо.

Потрібно підкреслити по необхідність організації допомоги ветеранам, які мають інвалідність з організації їх побуту, поліпшення умов життя, соціальний супровід тих осіб, які не можуть самостійно рухатися та обслуговувати себе. Мова йде про соціально-побутову функцію соціального працівника – це

може бути допомога в прибиранні житла, приготуванні їжі, супровід до медичних установ, адаптація житлового простору для зручного проживання, підтримка і управління фінансам, організація дозвілля, соціальної активності, психологічна підтримка, організація взаємодії з рідними тощо.

Отже нами розглянуто основні функції соціального працівника у роботі з військовими та ветеранами. Варто зазначити про необхідність розробки та реалізації системи соціальної роботи з військовими та ветеранами через утворення сітки соціальних служб (державних і недержавних) або створення спеціальних відділів на базі вже існуючих соціальних служб, центрів, які б займалися тими чи іншими питаннями підтримки, інтеграції, адаптації, реабілітації зазначеної категорії населення. З огляду на це, варто було б створити координаційний центр з соціальної роботи, який би був проміжною ланкою між військовими структурами і соціальними службами, тобто отримував би інформацію про військових чи ветеранів, яким потрібна підтримка і різного роду допомога та здійснював соціальний супровід.

Список використаних джерел

- Блінов, О. (2020). *Інноваційний психологічний інструментарій діагностики, психотерапії та психокорекції бойового стресу*. Київ: Талком.
- Кокун, О. М., Агаєв, Н. А., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Остапчук, В. В. (2017). *Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення*: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ.
- Міжнародна асоціація соціальних працівників (*International Federation of Social Workers, IFSW*). (2018). Взято з <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/IFSW-2018-End-of-Year-Report.pdf>
- Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України. (2001). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
- Професійний стандарт «Соціальний працівник»: наказ МСП України №1049. (2019). Взято з <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf>
- Семигіна, Т. (2022). Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. В кн. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*: матеріали III міжнар. наук. конф. (с. 47-49). Київ.
- Слозанська, Г. (2023). Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та їх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social work and education*, 10, 1, 47-62. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.5
- Суббота, С. (2021). Психосоціальна реабілітація посттравматичних стресових розладів. *Psychological journal*, 7 (51), 78-86. DOI:10.31108/1.2021.7.7
- Трубавіна, І. М., Цибулько, Л. Г., Мартинюк, А. Ю. (2021). Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (48), 414-418. Взято з <https://dspace.hnu.edu.ua/items/0af85a25-e3f4-4f36-a0a9-0a6a49a91719>
- Турбан, В. В. (2021). Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій, в центрах соціальних служб: етичний аспект. В кн. *Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність* (с. 336-345). Взято з <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>
- Чайка, І. Ю., Бондаренко, І. Ю. (2019). Особливості соціальної роботи з ветеранами антитерористичної операції в Україні в державних організаціях соціальної сфери. *Теорія і практика сучасної психології*, 1, 2, 177-183.

References

- Blinov, O. (2020). *Innovatsiyni psykhologichnyi instrumentarii diahnostryky, psykhoterapii ta psykhokorektsii boiovoho stresu [Innovative psychological tools for diagnosis, psychotherapy and psychocorrection of combat stress]*. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].
- Chaika, I. Yu., & Bondarenko, I. Yu. (2019). Osoblyvosti sotsialnoi roboty z veteranamy antyterrorystychnoi operatsii v Ukraini v derzhavnykh orhanizatsiakh sotsialnoi sfery [Peculiarities of social work with veterans of the anti-terrorist operation in Ukraine in state organizations of the social sphere]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii [Theory and practice of modern psychology]*, 1, 2, 177-183 [in Ukrainian].
- Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., & Ostapchuk, V. V. (2017). *Psykhologichna robota z viiskovosluzhbovtsiamy – uchasnykamy ATO na etapi vidnovlennia [Psychological work with servicemen – participants of the anti-terrorist operation at the stage of recovery]*: metodychnyi posibnyk. Kyiv: NDTs HP ZSU [in Ukrainian].
- Mizhnarodna asotsiatsiia sotsialnykh pratsivnykiv (*International Federation of Social Workers, IFSW*). (2018). Retrieved from <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/IFSW-2018-End-of-Year-Report.pdf> [in Ukrainian].
- Pro sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddu [About social work with families, children and youth]*: Zakon Ukrainy. (2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> [in Ukrainian].

- Profesiyni standart «Sotsialnyi pratsivnyk» [Professional standard "Social worker"]*: nakaz MSP Ukrainy №1049. (2019). Retrieved from <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf> [in Ukrainian].
- Semyhina, T. (2022). Uroky viiny, (ne) vyvcheni vitchyznianoiu sotsialnoiu robotoiu [Lessons of war, (not) learned by domestic social work]. In *Tradytsiini ta innovatsiini pidkhody do naukovykh doslidzhen [Traditional and innovative approaches to scientific research]*: materialy III mizhnar. nauk. konf. (pp. 47-49). Kyiv [in Ukrainian].
- Slozanska, H. (2023). Sotsialna pidtrymka veteraniv/veteranok rosiisko-ukrainskoi viiny ta yikh simei u voiennyi ta povoiennyi chas [Social support for veterans of the Russian-Ukrainian war and their families in war and post-war times]. *Social work and education*, 10, 1, 47-62. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.5 [in Ukrainian].
- Subbota, S. (2021). Psykhosotsialna reabilitatsiia posttravmatychnykh stresovykh rozladiv [Psychosocial rehabilitation of post-traumatic stress disorders]. *Psychological journal*, 7 (51), 78-86. DOI:10.31108/1.2021.7.7 [in Ukrainian].
- Trubavina, I. M., Tsybulko, L. H., & Martyniuk, A. Yu. (2021). Sotsialna robota z viiskovosluzhbovtsiamy ta chlenamy yikh simei ta viiskovo-sotsialna robota v Ukraini: istorychnyi aspekt i zakordonnyi dosvid [Social work with military personnel and members of their families and military social work in Ukraine: historical aspect and foreign experience]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work]*, 1 (48), 414-418. Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/0af85a25-e3f4-4f36-a0a9-0a6a49a91719> [in Ukrainian].
- Turban, V. V. (2021). Reabilitatsiina ta reintehratsiina robota z viiskovosluzhbovtsiamy, uchasykamy boiovykh dii, v tsestrakh sotsialnykh sluzhzb: etychnyi aspekt [Rehabilitation and reintegration work with military personnel, participants in hostilities, in social service centers: ethical aspect]. In *Tvorcha spadshchyna H. S. Kostyuka: istoriia ta suchasnist [Creative heritage of H. S. Kostyuk: history and modernity]* (pp. 336-345). Retrieved from <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf> [in Ukrainian].

SAIKO N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SOCIAL WORK WITH THE MILITARY PERSONNEL AND VETERANS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the main functions of a social worker in their help to military personnel and war veterans. The first one is the diagnostic function of a social worker, the essence of which is outlined in assessing the needs of each military man and veteran, determining the list of necessary social services. The author also determines the capabilities of society to provide the necessary services.

The prognostic function in social work with the military and veterans is to predict the results of the impact of certain methods of work on the client, taking into account social, economic, and cultural changes.

The preventive function of a social worker in working with military personnel and veterans includes prevention of social, psychological, physical, and economic problems.

The informational function aims to provide military personnel and veterans with information that will help solve problems of social functioning and integration. This includes information about the types of services, organizations that provide them, forms and methods of overcoming various problems.

The communicative function is to provide up-to-date information on rights, social services, rehabilitation programs, employment opportunities and other forms of support.

The social and therapeutic function of social workers is focused on the use of various therapeutic methods in working with military personnel and veterans: fairy tale therapy, equine-assisted therapy, sports, music therapy, imagery therapy, canstherapy, kinesitherapy, etc.

The security and protection function is aimed at providing legal, social and psychological protection. This includes legal consultations, social support in cooperation with various state institutions, assistance in obtaining social services; combating discrimination against military personnel and veterans; and organizing professional legal assistance.

The social and domestic function of a social worker can be help in cleaning the home, cooking, escorting to medical institutions, adaptation of living space for comfortable living, support and management of finances, organization of leisure time, social activity, psychological support, organization of interaction with relatives, etc.

Key words: social work, social worker, functions of a social worker, content of social work, system of social work.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2024 р.

УДК 796.011.1:373.5.015.31-056.49

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318132](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318132)

ІРИНА ТАРАНЕНКО

ORCID: 0000-0001-5009-9641

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ВИХОВАННІ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ВАЖКИХ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дослідження присвячено актуальній проблемі виховання морально-вольових якостей у важких підлітків за допомогою фізкультурно-спортивної діяльності. Автори фокусуються на розробці методичних засад особистісно орієнтованого підходу в цьому процесі. дослідження обумовлена зростанням кількості підлітків з девіантною поведінкою та необхідністю ефективних методів їхньої корекції.

В запропонованій статті висвітлено розроблені автором методичні рекомендації для тренерів, спрямовані на формування морально-вольових якостей у важких підлітків в умовах Громадської організації «Спортивний клуб».

***Ключові слова:** важкі підлітки, морально-вольові якості, фізична культура, особистісно орієнтований підхід, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, методичні вимоги.*

Постановка проблеми. Реалізація особистісно орієнтованого підходу у вихованні морально-вольових якостей важких підлітків є однією з найактуальніших проблем сучасної педагогіки та психології спорту. Це зумовлено тим, що важкі підлітки – це соціальна категорія, яка характеризується девіантною поведінкою, порушенням соціальних норм, низькою самооцінкою, а також проблемами з адаптацією в суспільстві. Формування у них морально-вольових якостей, таких як відповідальність, витривалість, дисциплінованість, здатність до самоконтролю, є важливим завданням, яке безпосередньо залежить від методичної готовності тренера.

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається зростання соціально-психологічної напруги серед підлітків, що виявляється у збільшенні рівня агресії, девіантної поведінки та зниженні інтересу до саморозвитку. Спортивна діяльність є ефективним інструментом для корекції поведінки та виховання морально-вольових якостей. Проте недостатній рівень методичної підготовки тренерів обмежує можливості використання цього ресурсу.

Таким чином, проблема методичної готовності тренера до реалізації особистісно орієнтованого підходу у вихованні важких підлітків є важливою як для педагогічної теорії, так і для спортивної практики. Розв'язання цієї проблеми потребує системного підходу, що включає розробку спеціальних методик, навчання тренерів та створення сприятливих умов для виховання морально-вольових якостей у підлітків.

Особистісно орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей підлітків, їхнього психоемоційного стану, інтересів, потреб та рівня мотивації. Проте практика показує, що більшість тренерів відчують труднощі у роботі з важкими підлітками через брак знань, навичок і методичних інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему виховання важких підлітків розкрито у наукових доробках як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Теоретико-методологічні аспекти проблеми виховання важких підлітків у своїх наукових розвідках досліджують В. Оржеховська, Т. Федорченко (2015), С. Грищенко та ін. Про причини виникнення проблеми важковиховуваних підлітків у сучасному періоді висвітлено в роботах Т. Кристопчук. Авторка аналізує фактори, які впливають на поведінкові відхилення підлітків, акцентуючи увагу на соціально-економічних умовах, сімейному середовищі, недостатній увазі до емоційного стану дітей, а також на дефіциті ефективних педагогічних і психологічних підходів у їх вихованні. У її дослідженнях особливу увагу приділено необхідності системної роботи з підлітками та розробці індивідуалізованих програм для корекції їхньої поведінки й розвитку морально-вольових якостей (Кристопчук, 2023).

Концепція гуманістичної педагогіки К. Роджерса стала основою для розвитку особистісно орієнтованих методів навчання і виховання. Він наголошував на важливості створення умов для самореалізації та розвитку особистісного потенціалу дитини. Проблема особистісно орієнтованого навчання і виховання є сферою наукових інтересів таких сучасних вчених, як І. Бех, М. Красовицький, С. Подмазін, Н. Савінова та інші. Особливості застосування особистісно орієнтованих технологій у сучасній системі фізичного виховання дітей та підлітків знайшли своє відображення у працях З. Діхтяренко, О. Дубогай, О. Зайчикова, С. Моїсеєва та інші.

Аналіз проблем методичної готовності тренерів до виховання важких підлітків на засадах особистісно орієнтованого підходу вимагає розгляду методологічних рішень, спрямованих на розвиток у тренерів ключових якостей, вмінь та навичок для ефективної професійної діяльності.

Мета дослідження полягає у розробці методичних вимог реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання морально-вольових якостей важких підлітків у процесі фізкультурно-спортивної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Одним із ефективних методів виховання дітей, підлітків і молоді є систематичне залучення їх до занять фізичною культурою та спортом. Специфіка таких занять дозволяє розвивати широкий спектр морально-вольових якостей, сприяючи формуванню гармонійної особистості. У цьому процесі тренер відіграє ключову роль, оскільки він є центральною фігурою навчально-тренувального та виховного процесу. Професійна компетентність, педагогічна майстерність і особистісні якості тренера визначають не лише спортивні досягнення учнів, але й їхнє формування як особистостей. Тому одним із основних завдань тренера є перетворення змісту навчально-тренувальних занять у потужний інструмент виховання моральних і вольових рис (Тараненко, 2017).

Роль тренера в житті спортсмена виходить далеко за межі спортивної підготовки. Постійна взаємодія, особливо на ранніх етапах спортивної кар'єри, робить тренера своєрідним виконавцем ролі батьків для молодого спортсмена. Згодом, з підвищенням спортивного рівня, тренер перетворюється на наставника, допомагаючи спортсмену досягати нових вершин. Така багатогранна роль тренера обумовлена специфікою фізкультурної діяльності, яка вимагає не лише професійних знань, а й високих моральних якостей.

Отже, спираючись на аналіз емпіричних даних, які відображено в наукових дослідженнях, доходимо висновку, що тренеру відводиться провідна роль щодо впливу на особистість вихованців, і, водночас у забезпеченні суб'єктності важких підлітків у фізкультурній діяльності, тим самим виховуючи у них морально-вольові якості.

Забезпечення ефективності процесу виховання вимагає від тренера дотримання певних методичних вимог реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання морально-вольових якостей важких підлітків:

1. Вивчення психологічних та індивідуальних особливостей важких підлітків, особливостей їх життя та виховання, фізичного, розумового, морально-вольового розвитку.
2. Виявлення проблем сімейного виховання.
3. Створення на заняттях атмосфери доброзичливості, співробітництва, зацікавленості, позитивного емоційного налаштування на тренування протягом всього заняття.
4. Необхідність залучення кожного важкого підлітка до фізкультурної діяльності, забезпечуючи при цьому робочий настрій, щире спілкування та діловий контакт, з метою підвищення інтересу, позитивної мотивації, активності, позитивного прояву себе, а стиль і тон тренера допомагає підліткам в цьому.
5. Постійна допомога, підтримка і консультація важкого підлітка у його життєдіяльності. Зняття «синдрому невдахи». Девізом для тренера повинно стати: «Розуміти!». Вміння володіти ситуацією. Цьому сприяє щоденник самоконтролю підлітка «Сходинки до успіху», в якому тренер робить записи-рекомендації щодо результативності фізкультурно-спортивної діяльності. При цьому особливу увагу варто приділити аналізу поразок та висловлювати свою підтримку важкому підлітку.
6. Піклування про зміцнення та становлення статусу важкого підлітка в групі (команді), організація допомоги йому у виконанні громадських доручень.
7. Формування позитивної «Я-концепції» важкого підлітка. Створення для нього умов успіху, схвалення, підтримки, доброзичливості, аналіз кожного етапу фізкультурної діяльності, результату та досягнень цієї діяльності. Заохочення позитивних змін. Перехід від авторитарної педагогіки – до педагогіки співробітництва та турботи.
8. Постійне проведення індивідуальних бесід з важкими підлітками з метою допомоги їм здійснювати більш усвідомлено позитивні вчинки, долати невпевненість у спілкуванні з іншими.
9. Корекція позитивного виховного впливу вибраних засобів виховання.
10. Створення на заняттях ситуації ведення активного спілкування, що дозволяє важкому підлітку виявити себе, проявити ініціативу, суб'єктність та самостійність у способах вибору навчально-тренувальної діяльності, типів завдань, виду і форм тренувань. Цьому сприяють як різні форми колективної, індивідуальної, самостійної роботи, так і суб'єкт-суб'єктна взаємодія (табл. 1.).
11. Надання педагогічної допомоги батькам важкого підлітка. Навчати їх розуміти свою дитину, спиратися на її позитивні якості, контролювати її поведінку і заняття у вільний час.

Поряд з цим, тренеру важливо відрегулювати цілеспрямовану діяльність членів школи активу ГО «Спортивний клуб» як рухового механізму спортивного колективу підлітків, який багато в чому є саморегулюючою системою. Однак, необхідною умовою його існування є наявність в спортивному колективі органів самоуправління та демократичність їх вибору. При цьому, щоб запобігти прояву невмінь та формалізму в роботі одних підлітків і пасивного відношення інших, ми формували актив поступово.

Таблиця 1

**Методика встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії тренера з важкими підлітками в умовах ГО
«Спортивний клуб»**

Кроки взаємодії	Зміст і характер спілкування	Основні прийоми та тактика	Результати
<i>Налаштування до спілкування</i>	Стримане та доброзичливе звернення. Рівне відношення, відсутність емоційних реакцій, невимушена бесіда на абстрактні теми. Відсутність порад та настанов.	Погодження, схвалення, безумовне прийняття	Прийняття, згода
<i>Пошук спільного інтересу</i>	Демонстрація зацікавленості до інтересів важкого підлітка. Перехід на особистісно значущий інтерес. Підкреслення унікальності особистості важкого підлітка. Загальне судження про людей, Від цінностей підлітка до стану та якостей інших людей	Рівне відношення, зацікавленість, підкреслення унікальності особистості.	Позитивний емоційний фон, згода
<i>З'ясування можливих позитивних якостей</i>	Розповіді про позитивні якості, пошук оригінального. Демонстрація відношень до цих якостей. Відношення до негативних якостей інших. Пошук позитивних якостей у себе.	Прийняття підлітком того, що пропонує тренер, авансування довірою	Усвідомлення ситуації безпеки, безсумнівне прийняття особистості
<i>З'ясування умовних небезпечних якостей</i>	З'ясування якостей, які заважають спілкуванню. Уявлення, прогнозування ситуацій спілкування. Сумніви, з'ясування непорозумінь. Висловлювання про власні негативні якості.	Прийняття позитивного без обговорення, сумніву, незгоди.	Ситуація довіри і відкритості.
<i>Адаптивна поведінка у взаємодії «тренер-важкий підліток»</i>	Підкреслення позитивних та врахування негативних якостей. Поради щодо якостей особистості. Підкреслення індивідуальності та врахування її у спілкуванні. Обговорення можливих труднощів у спілкуванні. Бажання пристосуватися до особливостей іншого.	Віра у неповторність і індивідуальність кожної особистості	Розуміння підлітком себе як позитивної особистості. Впевненість у можливість подолати труднощі
<i>Установлювання рівнів взаємодії</i>	Загальні плани дій. Спільна розробка програми. Визначення нормативів спілкування, взаємодії. Розподіл ролей. Створення планів самовиховання.	Спільні наміри.	Згода на виконання прийнятого плану.
<i>Пізнання тренером себе</i>	Спостерігайте за собою, оцінюйте себе, будьте об'єктивні в аналізі своїх дій, будьте підтягнуті, енергійні, доброзичливі. Працюйте над самовдосконаленням	Спостереження за своїми діями, повага до людей, концентрація на позитивному в людях.	Досягнення рівня взаємодії співпраці та співтворчості

Так, першим кроком тренера у напрямі вибору активу, з перших днів його роботи з командою (групою), було виявлення кандидатур, які найбільш підходять для активу. З цією метою тренеру необхідно було не тільки спостерігати за підлітками у процесі тренувальних занять, але й навмисно створювати ситуації, які вимагали від вихованців прояву активності, ініціативності та вияву організаційних умінь. Після декількох таких завдань підлітки стали спроможні самостійно виділяти активістів та прислухатися до них. Такий підхід до вибору активу виключає необхідність підказувати та радити вихованцям, кого краще обрати в органи самоуправління. Наступним кроком для тренера було навчання і укріплення авторитету активу. Це досягалося за допомогою порад і рекомендацій кожному члену активу, як краще вирішити певні завдання. При цьому тренеру необхідно було сформувати у кожного члену активу націленість на суспільні інтереси, відповідальність за прийняття рішень, віру в свої сили та доброзичливе відношення до всіх членів об'єднання. Крім того, займаючи позицію консультанта, тренер надавав можливість кожному члену активу самостійно приймати рішення з метою прояву власної суб'єктності.

Отже, намагання тренера створити актив спортивного колективу (групи, команди) без проведення відповідної роботи відразу після заснування громадської організації (вибрати відповідальних та розподілити обов'язки відповідно запропонованих нами секторів школи активу) не приведе до успіху. Педагогічно доцільним у цьому плані, було виконання капітаном ГО «Спортивний клуб», якого обрали на загальних зборах всі члени організації, громадських обов'язків за допомогою тренера. Згодом, відповідно до ускладнення завдань життєдіяльності організації, капітан залучав помічників, при цьому делегуючи їм деякі свої громадські обов'язки у вигляді певних доручень. Такий підхід залучення важких підлітків до громадського життя організації надав тренеру можливість приділяти індивідуальну допомогу кожному з них, розвиваючи при цьому суб'єктну позицію важких підлітків та виховуючи у них морально-вольові якості. Надалі, помітивши, що підлітки починають розуміти корисність громадської діяльності з певного напрямку і позитивно сприймати зусилля своїх товаришів при виконанні доручень, тренер запропонував їм виокремити даний напрям у самостійний підрозділ, або сектор, як у нашому випадку, громадської роботи й обрати відповідального (командира). Завдяки такому способу поступово створилися сектори самоуправління громадської життєдіяльності колективу ГО «Спортивний клуб». Однак, слід зазначити, що послідовність створення секторів залежить від виду спорту, контингенту підлітків, виховних завдань тощо. Проте, незважаючи на важливість створення секторів, такий сектор як «Комісія честі» повинен формуватися в останню чергу. Це пояснюється тим, що ефективність роботи даного сектора залежить від прийняття кожним підлітком основних цілей колективу, згуртованості, високого рівня чесності та справедливості у взаємовідносинах. Для того, щоб кожен підліток отримав досвід громадської роботи у різних сферах діяльності ГО «Спортивний клуб», повірив у свої сили, розвинув необхідні морально-вольові якості, що є основою формування його нормативної поведінки, спираючись на основні принципи реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання важких підлітків, ми періодично змінювали виборчий актив. Зміна активу пов'язана ще й з тим, щоб кожен важкий підліток вчився не тільки керувати, але й підкорятися аби не з'являлися так звані «заснайки», які вважають себе природженими керівниками при цьому дивлячись на інших зверху в низ. Зазвичай така позиція, як відомо, приводить до засвоєння подвійних стандартів моралі, а саме: моралі для керованих і моралі для себе, гнучкої та багато дозволеної.

Таким чином, при виборі та вихованні школи активу, тренери, як керівники спортивного колективу ГО «Спортивний клуб» дотримувалися ряду ключових положень. Зокрема, по-перше, необхідним є через систему довгострокових завдань і громадських доручень забезпечити педагогічно доцільну черговість функцій керівництва і підпорядкування. По-друге, розширяти актив поступово, долучаючи до цієї діяльності всіх членів колективу, щоб кожен навчився відповідально відноситися до дорученої справи, отримав позитивний досвід у виконанні громадських обов'язків, повірив у себе. При цьому головним завданням є пробудження громадської активності у кожного члена об'єднання, що забезпечило суб'єктність кожного важкого підлітка у громадській та фізкультурній діяльності, тим самим сприяло досягненню вищого рівня розвитку колективу.

Отже, слід зазначити, що психологічна і методична готовність тренерів до виховання у важких підлітків морально-вольових якостей стає можливою при володінні ними знаннями щодо принципів, методів та прийомів застосування особистісно орієнтованого підходу в процесі занять фізичною культурою; особливостей формування фізичного самовиховання дітей та підлітків; специфіки виховуючих суб'єкт-суб'єктних відносин педагогів і учнів у теорії та практиці фізичного виховання. При цьому тренери повинні вміти: знайти, підтримати, розвинути індивідуальність своїх вихованців; виховувати механізми самореалізації, самозахисту, самовиховання, необхідні для становлення особистості; формувати суб'єктність учнів у процесі фізкультурної діяльності.

Список використаних джерел

Кристочук, Т. Є. (2023). Виховання «важких підлітків»: особливості надання індивідуальної педагогічної допомоги. *Гуманітарний форум*, 1, 1, 22-27. Взято з <https://humanitarian.com.ua/index.php/human/article/view/6>

- Тараненко, І. В. (2017). Особистісно орієнтований підхід до виховання важких підлітків у процесі занять фізичною культурою. (Дис. канд. пед. наук). Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань.
- Федорченко, Т. Є. (2015). Активні методи корекційного впливу в роботі з важковиховуваними підлітками. В кн. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наук. праць* (Вип. 13, Кн. 2, с. 23-33). Київ.

References

- Fedorchenko, T. Ye. (2015). Aktyvni metody korektsiinoho vplyvu v roboti z vazhkovykhovuvanyu pidlitkamy [Active methods of correctional influence in the work with difficult to educate adolescents]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological problems of upbringing of children and student youth: a collection of scientific works]: zbirnyk nauk. prats* (Is. 13, Book 2, pp. 23-33). Kyiv [in Ukrainian].
- Krystopchuk, T. Ye. (2023). Vykhovannia "vazhkykh pidlitkiv": osoblyvosti nadannia indyvidualnoi pedahohichnoi dopomohy [Raising "Difficult Teenagers": Peculiarities of Providing Individual Pedagogical Assistance]. *Humanitarnyi forum [Humanitarian forum]*, 1, 1, 22-27. Retrieved from <https://humanitarian.com.ua/index.php/human/article/view/6> [in Ukrainian].
- Taranenko, I. V. (2017). *Osobystisno oriientovanyi pidkhid do vykhovannia vazhkykh pidlitkiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Personality-oriented Approach to the Education of Difficult Adolescents in the Process of Physical Education]*. (Doktoral dis.). Pavlo Tychnyna Uman State Pedagogical University, Uman [in Ukrainian].

TARANENKO I.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE IMPLEMENTATION OF A PERSONALLY ORIENTED APPROACH IN EDUCATING MORAL AND WILL-POWERED QUALITIES OF DIFFICULT ADOLESCENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ACTIVITIES

The article considers the current problem of educating moral and volitional qualities in difficult adolescents through the implementation of a personality-oriented approach in physical education and sports activities. It is noted that difficult adolescents are a social category with deviant behavior, low self-esteem and problems of social adaptation. The emphasis is on the need to form in them such qualities as responsibility, endurance, discipline and self-control.

Special attention is paid to the role of the coach, his professional training and methodological readiness to work with this category of adolescents. Key methodological requirements are outlined, including: taking into account the individual characteristics of adolescents, creating a favorable emotional environment, encouraging physical activity, correcting behavior through daily self-control and supporting a positive "I-concept".

The multifaceted role of the coach as a mentor, educator and organizer is revealed. The methodology for creating subject-subject interaction between the coach and adolescents is detailed, including the formation of an asset in sports teams. The importance of gradually involving adolescents in social activities in order to cultivate moral and volitional qualities is noted.

The article proposes approaches that contribute to the effective work of a coach with difficult adolescents, and identifies prospects for further research in this area.

Keywords: *difficult adolescents, moral and volitional qualities, physical culture, personality-oriented approach, subject-subject interaction, methodological requirements.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024 р.

УДК 659.15(100)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318134](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318134)

ВАЛЕНТИНА ТИТАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-0553-4277

МАРИНА КОНДРАТЕНКО

ORCID: 0009-0004-5641-9238

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СТАНОВЛЕННЯ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТІ

Сьогодні виставкова діяльність є актуальною сферою сучасної культури, освіти та розвитку суспільства. Виставки мають важливу естетичну, культурну, наукову та філософську місію. У статті відображено зародження виставкової діяльності у світі та роботу міжнародних організацій у цьому напрямку, наведені приклади різних класифікацій виставок.

Зазначається, що виставки класифікують за місцем проведення, за джерелами фінансування, за статусом, тематикою тощо. Найбільше поширеною класифікацією є поділ виставок за напрямом.

Ключові слова: *виставка, експонат, експонент, Ехро, ярмарок.*

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць з досліджуваної теми, варто зазначити про дискусійність підходів до трактування самого поняття «виставка» та їх класифікацій. У статті розглянуто проблемні питання класифікації виставкової діяльності та визначені чинники, що впливають на неї.

Мета дослідження – аналіз характеристики розвитку та становлення виставкової діяльності у світі, узагальнення основних класифікацій виставок.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. До класифікації виставкової діяльності відсутній комплексний підхід. Різні практичні та теоретичні аспекти з цих питань знайшли відображення у працях зарубіжних учених – П. Баллестер, Я. Г. Крітсотакіс, Стів Міллера, Б. Монтгомері, Дж. Олвуд, С. Гопалакрішна, Джинні Греггем Скотт та ін., а також українських – І. Я. Антоненко, Т. П. Дупляк, Т. І. Ткаченко, Я. М. Антонюк, І. М. Шиндировський, Г. П. Захаренко та ін.

Перспективи та проблеми, пов'язані із розвитком інституту виставок у світі є актуальними і потребують досліджень.

Виклад основного матеріалу. Про ті часи, коли людина на загальний огляд почала виставляти свій товар, продукцію чи творче досягнення говорити важко. Зародження виставкової справи можна спостерігати ще з XVI століття. У XVII столітті виставки презентувались у мистецьких столицях – Рим, Флоренція та Венеція. Незабаром були започатковані академії образотворчого мистецтва. Перша академія в Європі була заснована у 1563 р. у Флоренції – Accademia delle Arti del Disegno. Згодом відтворена у Франції 1648 р. L'Académie de Peinture et de Sculpture в Парижі, її перша виставка була проведена в 1667 р. лише для придворного товариства. Міжнародні великі виставки почали свою історію з XVIII століття. Започаткували виставки французькі музеї, створені державними діячами – кардиналом Джуліо Мазаріні та інтендантом фінансів Жаном-Батистом Кольбером. Однією із перших виставок, що схожа на нинішні, була виставка «Ecole des beaux-arts» («Школа чарівного мистецтва»), 1763 р. Потім були проведені виставки у Дрездені (1765 р.), Берліні (1786 р.), Мюнхені (1788 р.) та інших.

Найвідомішим закладом, у якому викладалися художні дисципліни у Великобританії була Королівська Академія Мистецтв (Royal Academy of Arts). Заснована у 1768 р. архітекторами та художниками. Навчальний заклад працює і нині. Із 1768 р. проводиться щорічна Літня виставка.

Ідею створити міжнародну виставку запропонував у 1798 р. міністр внутрішніх справ Франції Франсуа де Нешато. 19 вересня 1798 р. в Парижі на Марсовому полі відбулося урочисте відкриття виставки, в якій взяли участь 119 національних підприємців, які протягом п'яти днів представляли свою продукцію.

До 1806 р. відбулося ще декілька виставок у Парижі, але менших масштабів. Зокрема, ще у 1798 р. у Парижі була проведена перша промислова виставка. Тому Париж, зазвичай, називають засновником виставкової справи у світі.

Відомою стала виставка, що проходила в Англії у 1851 р. та демонструвала мистецький та технічний прогрес країни. Четверта частина мешканців Сполученого Королівства була присутня на цій події, понад 13 000 експонентів представляли 40 зарубіжних країн (половина з яких припадає на британські колонії) та була розташована на території 7,5 га. Демонстрували сировину, вироби, машини, твори мистецтва тощо.

Для розміщення виставки була збудована спеціальна споруда, що була виготовлена з заліза та скла, назвали її «Кришталевий палац», більшість відвідувачів сприймала палац як центральний експонат виставки. Підготовка з проектування, виготовлення та будівництва палацу тривала 16 місяців. Сама виставка була доволі успішною, продемонструвавши швидкий розвиток та технічний прогрес англійської промисловості.

Отримані кошти, а це майже 200 тис. фунтів стерлінгів, були використані для заснування освітніх та культурних закладів в Англії.

Для світових виставок дуже часто будували особливі споруди – символи, які існують і сьогодні, у XXI ст. Одним із найяскравіших прикладів успішної виставки, що ввійшла у світову історію, була Всесвітня виставка 1889 р., до її відкриття у Парижі було споруджено Ейфелеву вежу, яка була вхідною аркою до виставки (Pascal, 1982, 157 р. 98).

На всесвітній виставці 1900 р. в Парижі брати Люм'єри встановили у виставковій «Галереї машин» гігантський кінопроектор і демонстрували свої фільми. Щоденні сеанси збирали 5 тис. глядачів. До Другої світової війни було проведено 24 всесвітні виставки.

У 1925 р. було засновано Всесвітню асоціацію виставкової індустрії, яка є найавторитетнішою міжнародною організацією у цій сфері, вона об'єднує виставкові центри, провідних організаторів виставок, міжнародні та національні асоціації. Асоціація заснована у Мілані (Італія), де й отримала назву «Union des Foires Internationales» (UFI), представниками 20 лідерів європейської виставкової галузі. Зокрема, представники сучасної виставкової діяльності – Мілан та Париж і ряд центральноєвропейських міст – Будапешт, Прага, Любляна та інші. Наразі у складі асоціації близько 776 членів з більше ніж 80 країн світу. UFI є платформою для обміну досвідом, займається просуванням виставок, проводить сертифікацію виставок згідно стандартів, а також тренінги, вебінари, розробляє освітні програми для підготовки кадрів у виставковій індустрії, проводить статистичні дослідження ринку виставок (Всесвітня асоціація виставкової індустрії).

У 1928 р. було засновано Міжнародну Асоціацію виставок та спеціальних подій (International Association of Exhibitions and Events – IAEE), яка наразі є світовим лідером виставкової індустрії, об'єднує близько 10 тис. представників з більше ніж 50 країн світу. Робоча група асоціації у 2015 р. видала «Білу книгу» для організаторів спеціальних подій. В основу було покладено доповіді 2013 та 2014 рр., а основне завдання – визначити основні тренди, що будуть впливати на виставкову індустрію в майбутньому.

У 1928 р. у Парижі (Франція) було засновано Міжнародне бюро виставок (BIE – Bureau International des Expositions), яке й зараз займається сертифікацією виставок. BIE регулює два види виставок: 1) універсальні та 2) міжнародні або спеціалізовані. Наразі 169 країн підписали Конвенцію щодо регулювання міжнародних виставок: календар, прийом заявок, відбір, встановлення найкращих умов співробітництва між організаторами та учасниками виставок.

Всесвітні виставки «ЕХРО» – це назва для великих виставкових експозицій, учасниками яких виступають країни. Регулює процес їх проведення та організації офіційний орган – Міжнародне бюро виставок – BIE (Bureau International des Expositions) м. Париж (Франція). Виставки такого формату проводяться один раз на 3–5 років і тривають до 6 місяців, мають тематику, яка розкрита у павільйонах країн-учасників. Кожна країна або місто проведення змагаються за найбільш видатні архітектурні споруди. Наприклад, тема ЕХРО-1998 в Лісабоні – вода; тематика ЕХРО-2000 в Ганновері (Німеччина) – «Людина, природа, техніка – виникнення нового світу», ЕХРО-2005 в Японії – «Мудрість природи», а ЕХРО-2010 у Шанхаї (Китай) – «Краще місто – краще життя», ЕХРО-2015 у Мілані (Італія) – «Нагодувати планету. Енергія для життя» (Ткаченко, 2016, с. 7 – 9). ЕХРО-2017 – Астана (Казахстан) – «Енергія майбутнього», ЕХРО-2020 – Дубай (ОАЕ), у зв'язку з пандемією COVID-19 відбулася у 2021 – 2022 – «Об'єднувати уми, створюючи майбутнє», ЕХРО-2023 – Буенос-Айрес (Аргентина) – «Наука, інновації, мистецтво та творчість для людського розвитку. Творчі індустрії в цифровій конвергенції» через пандемію COVID-19 в Аргентині та подальшу фінансову кризу Експо не буде проведено.

У 2021 р. Кабінет Міністрів України подав заявку до Міжнародного бюро виставок на участь України у відборі країни-кандидата на проведення Всесвітньої виставки «Експо – 2030» в м. Одесі.

Для XVIII-XIX ст. були характерні виставка прогресу, образотворчого мистецтва, архітектурні, колоніальні виставки, комунально-культурні, публічні виставки та ярмарки. Для XIX століття – ярмарки людства, промислові виставки, національні виставки, виставки декоративно-прикладного мистецтва, архітектурні виставки. Для XX ст. найбільш характерні універсальні виставки, міжнародні виставки, всесвітні ярмарки.

Зараз виставки класифікують за місцем проведення, за джерелами фінансування, за статусом, тематикою тощо.

Найбільше поширеною класифікацією у культурній та освітній сферах є поділ виставок за напрямом:

1. Художні. Відвідувач знайомиться з художніми роботами. Експонентами таких виставок є як відомі художники, так і аматори.

2. Декоративно-прикладні. Експонатами таких виставок є різновиди художньої творчої діяльності, які поєднують естетичні та практичні якості.

3. Освітні. Метою таких виставок є презентація закладів освіти, освітніх програм тощо.

4. Наукові. Метою таких виставок є презентація наукових та інноваційних розробок.

5. Торгівельно-промислові. Виставка готових товарів і товарів, що підлягають виробництву. Такі виставки характеризуються великою кількістю маркетингових та рекламних заходів, відкриттям нових ринків, підтримкою вітчизняних виробників. Наприклад, виставки комп'ютерної індустрії CeBIT (Ганновер, Німеччина) та Hong Kong Electronics Fair.

6. Технічні. Майданчик для демонстрації технічних досягнень людства.

7. Мистецькі. Твори мистецтва можуть бути представлені у музеї, художній залі, художній галереї, школі або у будь-якому місці, яке пристосоване до демонстрації творів мистецтва.

Можливе поєднання декількох напрямків одночасно. Наприклад: освітньо-наукові, художньо-мистецькі, науково-технічні.

За галузевою ознакою, згідно до міжнародної класифікації виставок UFI (Всесвітня асоціація виставкової індустрії), є два основні класи: спеціалізовані виставки і універсальні та багатогалузеві виставки (Антоненко, Дупляк, 2013, с. 74-78).

В Україні Класифікація UFI, адаптована до національних потреб та включає 25 різновидів (класів). Серед найкращих світових виставок ХХ ст. відзначають такі:

Salon des Refuses («Салон відкинутих» або «відхилених»). У 1863 р. конкурс художньої академії, щоб стати учасником виставки, було важко пройти. На полотнах, що не сподобались журі, ставили відмітку «R» (фр. Refuse). Після такої позначки роботу не брали на конкурси і продати її було вкрай важко. Митці наважились вказати на некомпетентність журі Наполеону III, який дозволив провести альтернативну виставку, залишивши їх на розсуд глядача. В експозиції були роботи Мане, Курбе, Вістлер, Сера, Піссарро, Сезанн, Бракмон, Фантен-Латур, Готьє, Легро. З цієї виставки почалося сучасне, цілком незалежне від влади мистецтво (Цаценко, 2023).

Виставка «Товариства незалежних художників». На цій виставці, що була організована у Нью-Йорку здебільшого були представлені твори авангардних художників, що розміщувалися в експозиції у алфавітному порядку. На виставці навіть було запропоновано розмістити пісуар, робота мала назву «Фонтан». З цього почалася історія реди-мейду – концептуальної арттеції, яка вважає, що предметом мистецтва може бути будь-що (Цаценко, 2023).

Виставка «дегенеративного мистецтва». Ця виставка організована Гітлером для висміювання авангардного мистецтва. Експонувалися роботи Шагала, Ван Гога, Матісса, Архипенка, Кандинського та інших. Картини були образливо підписані, а поряд з ними розміщені малюнки психічно хворих людей, ніби для порівняння. Але виставка мала великий успіх серед поціновувачів мистецтва та, врешті-решт, показала всю сутність нацистського режиму. Після її закриття у багатьох країнах світу створювалися опозиційні мистецькі товариства (Цаценко, 2023).

«Міжнародна виставка сюрреалізму». Після появи сюрреалізму у мистецькому авангарді Парижу було декілька невеличких виставок, але у 1938 р. була наймасштабніша. Куратори виставки – Андре Бретон і Поль Елюар, декоратор – Марсель Дюшан, концепції простору розробив – Вольфганг Паален. Сюрреалізм був не лише у роботах художників, а і в просторі експозиції – в галереї не було світла, огляд виставки був можливий лише з ліхтариком, в галереї звучав військовий марш разом із сміхом і плачем, а зі стелі зали звисали мішки (Цаценко, 2023). Після Другої світової війни рух розпався на менші напрямки.

Виставка «The Family of Man» («Рід людський»). Автор ідеї Едвард Стейхен – художник, фотограф, дизайнер, куратор найбільшої в історії фотовиставки: зібрав більше ніж 500 фотографій, створених 273 художниками з 68 країн, і показав їх світові.

Тематика світлин була різною – кохання, діти, сім'я, робота, друзі, відпочинок, смерть. Виставка стала заклик до людяності та миру. «The Family of Man» – колективний портрет людства у післявоєнний період. ЮНЕСКО включило виставку до реєстру пам'яток світової спадщини. Виставка ввела фотожурналістику в музеї та галереї.

«9th Street Show» («Дев'ята вулична виставка»). У 1940-х рр. ХХ ст. формувалася нью-йоркська школа, що стала відомою на весь світ завдяки виставці 1951 р. Формально вона стала дебютом абстрактного експресіонізму. Вперше на виставці була представлена велика кількість робіт жінок-художниць, що стали відомими – Лі Краснер, Джоан Мітчелл, Елейн де Кунінг, Грейс Хартіган. Виставка умовно перенесла світову столицю мистецтва з Парижу до Нью-Йорку (Цаценко, 2023).

Виставка «Documenta». «documententa», написана з малої букви D, була створена у 1955 р. та, зазвичай, відбувається кожні 5 років у Касселі (Німеччина). Для кожної експозиції відомий міжнародний куратор обирає тему та виконавців. Documenta – це одна з найпрестижніших і найвпливовіших виставок сучасного мистецтва, саме тому художники, куратори, критики та інші фахівці з мистецтва усього світу прагнуть відвідати її.

Виставка «Скарби Тутанхамона» (1972 р.), Британський музей, Лондон (інші місця, 1972 – 1981 рр.). Організована за угодою між президентом Єгипту Насером та урядом Сполученого Королівства, ця виставка відзначила півстоліття з моменту відкриття гробниці царя Тутанхамона.

Виставка «Magiciens de la Terre» («Маги Землі»). У 1989 р. французький куратор, на той час директор паризького музею сучасного мистецтва Центр Помпиду, Жан Юбер Мертен організував у Парижі виставку «Маги землі», у якій, зіставив твори сучасних художників і аматорів, запропонувавши взаємодію та діалог. Тоді виставка не мала дуже великого успіху, але після того, як пройшло 35 років, це вважається одним із найбільших експериментів, який вдався, який вплинув на повністю нову музеологію, нову практику організації виставок. Поєднавши не поєднане Жан-Юбер Мартен випередив час та повністю змінив парадигму кураторства. На діалозі між епохами та жанрами побудовано вже дуже багато виставок.

Висновки. Правильне співвідношення тематики і форми проведення – запорука успіху гарної виставки. З розвитком суспільства так само розвиваються і виставки.

Виставки – це витвір певного часу та місця, відображення культури, мистецтва, освіти та суспільства у певний історичний момент. Основна мета виставки – розповісти нову історію, створити новий контекст, забезпечити доступ та актуальність для сучасного глядача, що є незмінним постійним викликом для організаторів виставки.

Список використаних джерел

- Антоненко, І. Я., Дупляк, Т. П. (2013). Виставкова діяльність в Україні: стан, проблеми та шляхи їх розв'язання. *Економічний часопис – XXI*, 11/12, 74-78.
- Антонюк, Я. М., Шиндировський, І. М. (2015). *Організація виставкової діяльності*: навч. посіб. Львів: ЛКА. Взято з https://pidruchniki.com/77731/marketing/organizatsiya_vistavkovoyi_diyalnosti
- Всесвітня асоціація виставкової індустрії*. Взято з <https://www.ufi.org>
- Дупляк, Т., Ткаченко, Т. (2008). Інтернет технології у виставковій діяльності. *Маркетинг в Україні*, 3, 26-29.
- Міжнародна торгівля*. Взято з <http://library.if.ua/book/68/5031.html>.
- Пекар, В. (2009). *Основи виставкової діяльності*: навч. посіб. Київ: Євроіндекс.
- Перепелиця, О. В. *Художньо-творча виставка як підсумок творчої діяльності колективу*. Взято з <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6405/1/Perepelytsia.pdf>
- Ткаченко, Т. І. (2016). *Виставковий бізнес*: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т.
- Урядовий портал*. Взято з <https://www.kmu.gov.ua/npras/2596762>
- Цаценко, Ж. (2023). 7 виставок, що змінили мистецтво. Найвідоміші артподії останніх двох століть — від антисалонного салону до фотовиставки про людство. Взято з https://skvot.io/uk/blog/7-art-exhibitions-which-changed-the-art?utm_term=&utm_campaign=blog&utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_content=search&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA2eKtBhDcARIsAEGTG42jzxBGdu3DXBcTzSysJEoHTepSIgIfYdQvId4Vq0vAtMcCnxC-moaArllEALw_wcB
- Aimone, Linda, & Olmo, Carlo. (1993). *Les Expositions universelles: 1851 – 1900*. Paris: Belin.
- Ory, Pascal. (1982). *Les expositions universelles de Paris: panorama raisonne avec des aperçus nouveaux et des illustrations des meilleurs acteurs*. Paris: Ramsay.
- Ory, Pascal. (1989). *L'exposition universelle de 1889*. Bruxelles: Complexe.
- Picard, Alfred. (1906). *Le bilan d'un siècle 1801-1900, l'exposition universelle et internationale de Paris*. Paris, 1906.
- Steve, Miller. (1996). *How to Get the Most Out of Trade Shows*. NTC Business Books.

References

- Aimone, Linda, & Olmo, Carlo. (1993). *Les Expositions universelles: 1851 – 1900*. Paris: Belin.
- Antonenko, I. Ya., & Dupliak, T. P. (2013). Vystavkova diialnist v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yikh rozv'iazannia [Exhibition activity in Ukraine: state, problems and ways to solve them]. *Ekonomichnyi chasopys – XXI [Economic magazine - XXI]*, 11/12, 74-78 [in Ukrainian].
- Antoniuk, Ya. M., & Shyndyrovskiy, I. M. (2015). *Orhanizatsiia vystavkovoї diialnosti [Organization of exhibition activities]: navch. posib. Lviv: LKA*. Retrieved from https://pidruchniki.com/77731/marketing/organizatsiya_vistavkovoyi_diyalnosti [in Ukrainian].
- Dupliak, T., & Tkachenko, T. (2008). Internet tekhnolohii u vystavkovii diialnosti [Інтернет технології у виставковій діяльності]. *Marketynh v Ukraini [Marketing in Ukraine]*, 3, 26-29 [in Ukrainian].
- Mizhnarodna torhivlia [International trade]*. Retrieved from <http://library.if.ua/book/68/5031.html> [in Ukrainian].
- Ory, Pascal. (1982). *Les expositions universelles de Paris: panorama raisonne avec des aperçus nouveaux et des illustrations des meilleurs acteurs*. Paris: Ramsay.
- Ory, Pascal. (1989). *L'exposition universelle de 1889*. Bruxelles: Complexe.

- Pekar, V. (2009). *Osnovy vystavkovoї diialnosti [Basics of exhibition activity]: navch. posib*. Kyiv: Yevroindeks [in Ukrainian].
- Perepelytsia, O. V. *Khudozhno-tvorcha vystavka yak pidsumok tvorchoї diialnosti kolektyvu [Artistic and creative exhibition as a result of the collective's creative activity]*. Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6405/1/Perepelytsia.pdf> [in Ukrainian].
- Picard, Alfred. (1906). *Le bilan d'un siècle 1801-1900, l'exposition universelle et internationale de Paris*. Paris, 1906.
- Steve, Miller. (1996). *How to Get the Most Out of Trade Shows*. NTC Business Books.
- Tkachenko, T. I. (2016). *Vystavkovyi biznes [Exhibition business]: monohrafiia*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
- Tsatsenko, Zh. (2023). *7 vystavok, shcho zminyly mystetstvo. Naividomishi artpodii ostannikh dvokh stolit — vid antysalonnoho salonu do fotovystavky pro liudstvo [7 exhibitions that changed art. The most famous art events of the last two centuries — from the anti-salon salon to a photo exhibition about humanity]*. Retrieved from https://skvot.io/uk/blog/7-art-exhibitions-which-changed-the-art?utm_term=&utm_campaign=blog&utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_content=search&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA2eKtBhDcARIsAEGTG42JizxBGdu3DXBcTzSysJEOHTepSlGIYdQvId4Vq0vAtMcCnxC-moaArllEALw_wcB [in Ukrainian].
- Uriadovyi portal [Government portal]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/2596762> [in Ukrainian].
- Vsesvitnia asotsiatsiia vystavkovoї industrii [World Association of the Exhibition Industry]*. Retrieved from <https://www.ufi.org> [in Ukrainian].

TYTARENKO V., KONDRATENKO M.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

ESTABLISHMENT OF EXHIBITION ACTIVITIES IN THE WORLD

Today, exhibition activity is a relevant field of modern culture, education and development of society. Exhibitions have an important aesthetic, cultural, scientific and philosophical mission. The article reflects the birth of exhibition activity in the world and the work of international organizations in this direction, gives examples of various classifications of exhibitions.

Despite the large number of scientific works on the researched topic, it is worth noting the debatability of approaches to the interpretation of the very concept of "exhibition" and their classifications. It is noted that exhibitions are classified by venue, sources of funding, status, subject matter, etc.

The most common classification in the cultural and educational spheres is the division of exhibitions by direction. It is possible to combine several directions at the same time. For example: educational-scientific, artistic-artistic, scientific-technical. By branch, according to the international classification of exhibitions of the UFI (World Association of the Exhibition Industry), there are two main classes: specialized exhibitions and universal and multi-disciplinary exhibitions.

The article examines the problematic issues of classification of exhibition activity and determines the factors affecting it, analyzes the characteristics of the development and formation of exhibition activity in the world. Prospects and problems related to the development of the exhibition institute in the world are relevant and require in-depth research.

The correct ratio of the topic and the form of the event is the key to the success of a good exhibition. With the development of society, exhibitions also develop.

Exhibitions are a creation of a certain time and place, a reflection of culture, art, education and society at a certain historical moment. The main goal of the exhibition is to tell a new story, create a new context, ensure access and relevance for the modern viewer, which is a constant challenge for the organizers of the exhibition.

Key words: *exhibition, exhibit, exhibitor, Expo, fair.*

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024 р.

УДК 37.091.04

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318136](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318136)

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-4408-2653

ОЛЕКСІЙ СЕДАКОВ

ORCID: 0009-0007-6321-518X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

БІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЧАТКОВИХ ЕТАПІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. МАКАРЕНКА

Стаття присвячена системному висвітленню та узагальненню відомої на даний час документально підтвердженої біографічної інформації щодо початкових етапів управлінської педагогічної діяльності видатного українського освітянина А. Макаренка. Факти професійної біографії А. Макаренка демонструють низку особливостей його управлінського дебюту: відсутність можливості цілеспрямованого формування комплексу базових знань, навичок та уявлень в царині професійного управління; вкрай несприятливі соціально-політичні умови професійної діяльності, пов'язані з військовими діями, руйнацією багатьох соціальних і господарських інституцій, частою зміною влади, важкими матеріальними нестатками тощо; різнохарактерність типів адміністративних посад. На всіх зазначених посадах А. Макаренко як правило демонструє активну професійну позицію, регулярно виступає з організаційними і педагогічними ініціативами, виявляє інноваційне мислення. Систематизація біографічного матеріалу закладає підвалини подальшого системного аналізу одиничного, загального і специфічного аспектів професіогенезу А. Макаренка, створює певні перспективи для більш глибокого вивчення цілісної феноменології його творчої особистості.

Ключові слова: педагогічна біографістика, професіогенез педагога-управлінця, А.Макаренко, біографічне макаренкознавство, Крюківське залізничне вище початкове училище, Полтавське міське нижче початкове училище імені Куракіна, Полтавський губернський відділ народної освіти

Постановка проблеми. У сучасній науці для визначення й опису життєвого шляху видатного освітнього діяча використовуються різні поняття. Відомий вітчизняний історик педагогіки О. Сухомлинська, наприклад, вважає термін “педагогічна персоналія” таким, що найбільш адекватно відображає і сам феномен, і дослідницький процес. Науковець підкреслює: якщо в центрі моделювання педагогічної думки перебуває аналіз життєвого і творчого шляху педагога – творчої особистості, носія ідей, то педагогічна персоналія має включати: 1) життєпис педагога (“особистісна” історія); 2) власний, особистісний підхід до розгляду педагогічного процесу (моральний, етичний зміст творчості); 3) предметний підхід (включеність або не включеність у тогочасний педагогічний процес); 4) ідейно-соціальні, культурницькі засади (розмаїття зв'язків з епохою, міра їх впливів на педагогічні погляди) (Сухомлинська, 2001, с. 13).

Як найбільш ефективний шлях до висвітлення педагогічних персоналій О. Сухомлинська обґрунтовує так званий біографічний підхід, який допомагає знайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії діяча, розкрити сутнісні, “знакові” моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності. Крім того він дає можливість враховувати особливості психічного й фізичного стану педагога, тобто впливу його психофізіології на напрям педагогічних поглядів (Сухомлинська, 2001, с. 14).

Указаний підхід заклав підвалини такого напрямку наукових досліджень, як *педагогічна біографістика*. Один із провідних спеціалістів цієї галузі, проф. Н. Дічек (Дічек, 2001, с. 16), наголошує на тому, що біографічна розвідка, як джерело й метод історичного, соціологічного, історико-педагогічного, літературного і т. д. пізнання, є надзвичайно поширеним у світовій науці інструментом актуалізації гуманістичного вектору існування цивілізації. Тож один із найпродуктивніших методологічних шляхів об'єктивізації історії України – надзвичайно важливого зараз суспільно-наукового завдання – може пролягати саме через створення портретів визначних творців цієї історії. Останнє стосується і видатних діячів вітчизняної освіти, пошуково-аналітична робота щодо життєдіяльності яких сприяє нагромадженню й систематизації такого фактологічного матеріалу, який згодом дасть змогу вийти на узагальнюючі висновки й теоретичне осмислення розвитку освітньо-культурного процесу в Україні. Таким чином, помічене останніми роками зростання історико-педагогічних біографічних розвідок є явищем, об'єктивно зумовленим загальним розвитком державотворення і внутрішніми потребами

історико-педагогічної науки, “яка відтворює сам хід історії через наукові біографії її творців і накопичує необхідну критичну масу знань для наступних історичних реконструкцій”.

Н. Дічек говорить, що вивчення такого явища, як педагогічна особистість має поєднувати індивідуальний та історико-соціологічний підходи. Перший, який широко застосовується в західній науці, дає можливість уникати нівелювання ролі непересічної особи, виокремлювати самотнє одиначне, притаманне їй, з метою визначення змісту духовного життя, глибшого проникнення у світ її педагогічної творчості. Другий, спираючись на поглиблений аналіз біографічної джерельної бази, дає панораму розвитку особистості, а особливо – її педагогічних поглядів, у контексті розгортання історичного процесу, у взаємовідносинах із соціумом, у впливах педагогічних реалій на вибір шляху в педагогіці. Окрім того, у сфері педагогічної біографістики мають діяти методи і методики пізнання педагога як особистості в історико-педагогічному процесі, що передбачають залучення до наукового дослідження методик, вживаних в соціології, філософії і психології. Це дасть змогу вийти за межі опису життя і творчості освітнього діяча і сприятиме перетворенню біографії на науку про персоналію освітнього простору (Дічек, 2005, с. 323-324).

Подібний підхід у розробці спадщини видатного українського педагога А. Макаренка передбачає всебічний аналіз його творчої феноменології з точки зору мети і засобів розвитку особистості професіонала взагалі та професійного становлення педагога-управлінця зокрема. З'ясування змісту і соціальних обставин професіогенезу А. Макаренка-керівника не лише дозволяє об'єктивно аналізувати його життєдіяльність як унікальний феномен, але й забезпечує можливість на основі історико-біографічного матеріалу виокремлення важливих чинників розвитку освітнього менеджера-професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження етапів професійного становлення А. Макаренка і як вихователя, і як освітнього керівника неодмінно фігурувало серед завдань кожного із українських та закордонних біографів педагога-письменника. Свій внесок у вирішення пов'язаних з цим питань свого часу зробили М. Библюк, М. Гетманець, А. Драйер-Хорнінг, О. Левін, Ф. Науменко, М. Ніжинський, М. Окса, Г. Хілліг та ін. Документальні відомості щодо роботи А. Макаренка на чолі Полтавської/Харківської трудової колонії імені М. Горького опубліковані в полтавських і харківських збірниках документів та матеріалів. Багато уваги вивченню фактів творчих пошуків педагога-письменника приділила керована Г. Хіллігом лабораторія “Макаренко-реферат” Науково-дослідного інституту порівняльної педагогіки Марбурзького університету імені Філіпа (ФРН). Однак при всьому розмаїтті аналітичних оцінок кульмінаційних етапів діяльності Макаренка-керівника залишаються мало дослідженими його перші кроки на цьому шляху.

Мета даної розвідки полягає у системному висвітленні та узагальненні відомої на даний час документально підтвердженої біографічної інформації щодо початкових етапів управлінської педагогічної діяльності А. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. В сучасному біографічному макаренкознавстві початок першого етапу управлінської діяльності А. Макаренка здебільшого пов'язують з літніми місяцями 1917 року, коли після закінчення Полтавського учительського інституту він повертається до рідного містечка Крюкова, правобережної частини Кременчука, і обіймає посаду інспектора (в сучасному розумінні директора) новоперетвореного Крюківського залізничного вищого початкового училища – саме того освітнього закладу, де дванадцять років тому він починав свій педагогічний шлях. Суперечливу для радянських макаренкознавців тему про точну дату старту управлінської кар'єри А. Макаренка порушує у своїх спогадах його брат Віталій Семенович: він доводить, що Антон вступив на цю посаду саме влітку 1917 р. (Makarenko, 1985, с. 58, 136, 191), а не наприкінці року, як стверджують деякі вчені (Ніжинський, 1958, с. 24).

Аналіз становлення А. Макаренка як освітнього управлінця в контексті сьогоднішніх моделей професійного розвитку менеджера дає можливість визначити таку важливу негативну обставину, як відсутність в його біографії “пропедевтичного” етапу цього тривалого і складного процесу. Іншими словами, менеджер-початківець А. Макаренко до отримання першої в своєму житті керівної посади був фактично позбавлений можливості цілеспрямованого набуття базових знань, навичок та уявлень в царині професійного управління, оскільки серед переліку навчальних дисциплін учительського інституту фактично відсутня відповідна складова.

Попри це А. Макаренко успішно опановує новий для нього тип професійної діяльності: налагоджує роботу школи, формує учнівський колектив, заповнює педагогічні вакансії, вирішує безліч організаційних і господарських завдань. Цей період докладно розкритий у спогадах Віталія Макаренка, який, будучи щойно демобілізованим із армії, отримав в училищі місце вчителя фізичної культури, малювання і математики (Makarenko, 1985, с. 58-67).

Умови Радянсько-української війни, руйнації багатьох соціальних і господарських інституцій, частоті зміни влади надзвичайно ускладнюють перший управлінський досвід А. Макаренка. Попри це, на кінець жовтня 1917 року в закладі вже був сформований колектив викладачів і налагоджений навчальний

процес. Серед підлеглих А. Макаренка були навіть двоє вчителів із освітою, вищою, ніж у нього – випускники університету В. Крилов та М. Кемов (Макаренко, 1985, с. 59, 191).

Особливості військового часу, крайні матеріальні нестатки, що переживало училище, за словами брата, відсунули суто педагогічний аспект діяльності А. Макаренка на другий план. Припускаємо, що саме у ці роки активно формуються головні складові адміністративно-господарських компетенцій А. Макаренка-керівника. Перш за все він разом із інспектором залізничних училищ, який прибув із правління Південної залізниці, у червні 1917 року реорганізував Крюківське двокласне залізничне училище у вище початкове (Макаренко, 1985, с. 136). Пізніше йому вдалося значно поліпшити одяг своїх учнів: скориставшись зміною влади від гетьмана П. Скоропадського до С. Петлюри, А. Макаренко у кривківському інтендантстві зміг отримати цілий вагон різного одягу: 300 козушків, 300 пар валянок, гімнастерки, чоботи, черевики, шинелі, теплу білизну, обмотки, ремені, підшви тощо (Макаренко, 1985, с. 59-60, 182).

У 1918 році А. Макаренко підтримав починання свого брата і сприяв утворенню в училищі учнівського торговельного кооперативу, який постачав учнів канцелярськими товарами за низькими цінами. Випадок цікавий тим, що історія цього об'єднання була першим прикладом підтримки А. Макаренко управлінської ініціативи вихованців, оскільки в основу організаційної структури кооперативу були покладені принципи дійсного учнівського самоврядування: із учнів були обрані правління кооперативу, його касир і навіть ревізійна комісія. Завдяки активності правління всі члени кооперативу (90% учнівського колективу) мали вдосталь чудової якості зошитів, папір для креслення, готовальні, лінійки, трикутники, олівці тощо. За ініціативою того ж Віталія Макаренка в училищі з виховною метою були введені військовий стрій, прапор і духовий оркестр. Педагогічний ефект цих нововведень тоді остаточно переконав А. Макаренка в їхній доцільності (Макаренко, 1985, с. 60–62). Про інші форми позакласної діяльності молодого інспектора можна дізнатися із спогадів деяких його учнів. Так, С. Ільченко докладно розповідає про дуже популярну серед дітей вигадану А. Макаренко рухливу гру в "переможця".

Окрему сторінку історії Крюківського вищого початкового училища цього періоду становить організація навесні 1919 року **1-ї трудової дружини**. Ідею такого починання А. Макаренко, можливо, сприйняв із досвіду руху в Російській імперії за створення сільськогосподарських робочих бригад школярів, які мали замінити собою мобілізованих у роки Першої світової війни селян. Для трудової дружини було орендовано великий занедбаний сад батька подруги А. Макаренка Єлизавети Григорович священика Ф. Архангельського, а всі учні і педагоги розподілені на загони (городники, садівники, бджолярі, охорона тощо). Для надання дружині організаційної завершеності були прийняті деякі елементи бойскаутизму. Але оскільки бракувало грошей для купівлі бджіл, а до того ж, і фруктові дерева в саду виявилися здичавілими, майже всі члени дружини стали городниками. Активний член дружини Віталій Макаренко у спогадах говорить про загальний неуспіх з об'єктивних причин цього підприємства з організаційного, економічного і педагогічного боку: за його словами, переважна більшість учнів і вчителів або не хотіла брати участь у роботі дружини, або не змогла, оскільки працювала на власних городах, проживала далеко від Крюкова тощо. До серпня у дружині залишилося лише 25–30 найвідданіших членів, були зібрані дозрілі овочі й роздані запрошеним батькам учнів та вчителям (Макаренко, 1985, с. 66-67, 184).

Певні дані вказують на те, що на початку 1918 року при училищі були організовані спеціальні вечірні курси для дорослих, на яких викладав і сам А. Макаренко (Ніжинський, 1967, с. 31). Дослідник наводить також факт, який ще не отримав у макаренкознавстві надійного підтвердження: у період керівництва Крюківським вищим початковим училищем А. Макаренко начебто обирається членом колегії Кременчуцького міського відділу народної освіти. Якщо це свідчення відповідає дійсності, то початковий досвід діяльності А. Макаренка у місцевих органах влади треба пов'язувати ще з кривківським періодом його життя.

Прагнення працювати у великому, принаймні, губернському місті, вочевидь, ніколи не полишало А. Макаренка. Вже починаючи завідувати Крюківським залізничним училищем, 9 вересня 1917 року, він звертається до директора Полтавського вчительського інституту із проханням призначити його на штатну посаду викладача або, принаймні, заступника викладача, в зразковому при інституті училищі (Ніжинський, 1958, с. 23). Наразі ми не знаємо точно, чи було задоволене бажання А. Макаренка, оскільки відомий лише один документ, що, начебто, засвідчує його перебування у стінах інституту ще у листопаді цього року – підписаний ним у якості письмоводителя інституту офіційний лист (Макаренко, 1985, с. 191).

Два роки потому, 10 серпня 1919 року, в день захоплення Крюкова Добровольчою армією А. Денікіна, А. Макаренко несподівано для своїх близьких і колег залишає місто і переїздить до губернського центру (ще раніше зайнятого А. Денікіним) (Макаренко, 1985, с. 67, 184-185), де у пошуках роботи звертається до міської влади. Унаслідок цього 7 вересня Полтавська міська управа запрошує його на посаду завідувача міського нижчого початкового училища імені Куракіна, про що повідомила місцева преса (Завідуючий школою...). У новому статусі педагог переживає і останні місяці "білої" влади у Полтаві, і остаточно затвердження у ній влади радянської. Про особливості його роботи на зазначеній посаді залишилося

зовсім мало свідчень, і ми не можемо зараз із упевненістю оцінити характер педагогічних інновацій А. Макаренка цього періоду, а також внесок нових умов діяльності у становлення його професіоналізму.

Значно більше можна відшукати відомостей про громадську активність А. Макаренка упродовж 1919–1920 років. Розповсюджена серед біографів педагога інформація про нібито організацію ним у Полтаві професійної спілки учителів російських шкіл у процесі ретельних архівних пошуків М. Окса і Г. Хілліга переконливих доказів не знайшла, однак цими ж дослідниками підтверджений факт першої в біографії А. Макаренка участі в органах місцевого самоврядування: у березні 1920 року він був обраний від Спілки вчителів до складу Полтавської ради солдатських і робітничих депутатів і залишався членом ради принаймні до квітня 1921 року, працюючи в секції освіти (Окса, Хілліг, 2001, с. 123-125). Відзначаються й інші сфери громадської діяльності свого керівника: багато зусиль він витрачає, щоб розширити роботу міської бібліотеки, поповнити її шляхом закупівлі книг у приватних осіб, часто виступає з доповідями на учительських зборах, виявляючи глибоку ерудицію в педагогічних питаннях; організувавши невелику групу вчителів, він узявся за складання збірки диктантів і статей для переказів. В цей час Губернський відділ народної освіти призначив А. Макаренка відповідальним розпорядником організації першого в Україні дитячого палацу, який відкрився у Полтаві 25 липня 1920 року: “постійно, бувало, зустрінеш його, [...] то супроводжуючим підводу з рослинами [...], а то й підводу з мішками, наповненими пряниками та цукерками”. Як повідомляв “Більшовик Полтавщини”, до урочистостей були залучені 15 000 полтавських дітей. Окрім того, в серпні того ж року А. Макаренко брав участь у реорганізації полтавських загальноосвітніх шкіл у трудові, і в першу чергу – 10-ї трудової школи (Окса, Хілліг, 2001, с. 126).

Свого часу видатний український макаренкознавець М. Ніжинський відшукав важливі свідчення маловідомого і короткого періоду роботи А. Макаренка в органах виконавчої влади влітку 1920 року – очевидно, після свого залишення посади директора школи. Точна тривалість нової роботи А. Макаренка, на жаль, досі не з'ясована, оскільки єдиний поки що відомий документ, який зазначає його як завідувача секції дитячих колоній, датований 15 липня (Окса, Хілліг, 2001, с. 125-126). У червні того року він підготував дві доповідні записки, написані українською мовою, щодо реорганізації роботи підвідділу соціального виховання Полтавського губвідділу народної освіти: “Доповідь по підвідділу соціального виховання. Завідуючому губвідділом освіти на Полтавщині” та “Структура підвідділу соціального виховання”. Звертає на себе увагу, що у записках уперше фігурує ідея організації у кожному повіті губернії дитячих трудових колоній, яка, ймовірно, належить безпосередньо А. Макаренку (Ніжинський, 1958, с. 32).

Наведені біографічні відомості фактично завершують підготовчий період управлінської діяльності А. Макаренка, оскільки наступним, якісно іншим етапом його життєтворчості є діяльність в царині інноваційної доктрини нової влади – практиці соціального виховання, пов'язаній з керівництвом інтернатними закладами для перевиховання кримінальних підлітків.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Як ми бачимо, відкритий і введений до наукового обігу на сьогодні комплекс біографічних даних щодо обставин початкового етапу діяльності А. Макаренка на керівних посадах в освітній царині демонструє певний інформаційний дефіцит, що обумовлено такими об'єктивними чинниками, як часова віддаленість зазначених подій, пов'язані з військовим часом проблеми обігу, архівування та збереження адміністративних документів, відсутність живих свідків тощо – все це ускладнює виокремлення важливих закономірностей управлінського професіогенезу А. Макаренка.

Разом з тим звертає на себе увагу низка особливостей управлінського дебюту майбутнього автора “Педагогічної поеми”: відсутність можливості цілеспрямованого формування комплексу базових знань, навичок та уявлень в царині професійного управління; вкрай несприятливі соціально-політичні умови професійної діяльності, пов'язані з військовими діями, руйнацією багатьох соціальних і господарських інституцій, частою зміною влади, важкими матеріальними нестатками тощо; різнохарактерність типів адміністративних посад, серед яких: інспектор залізничного вищого початкового училища, завідувач міського нижчого початкового училища, депутат губернської ради, завідувач секції дитячих колоній губернського відділу народної освіти. На всіх зазначених посадах А. Макаренко як правило демонструє активну професійну позицію, регулярно виступає з організаційними і педагогічними ініціативами, виявляє інноваційне мислення.

Систематизація біографічного матеріалу закладає підвалини подальшого системного аналізу одиничного, загального і специфічного аспектів професіогенезу А. Макаренка, створює певні перспективи для більш глибокого вивчення цілісної феноменології його творчої особистості.

Список використаних джерел

- Дічек, Н. (2001). Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. *Шлях освіти*, 4, 15-19.
- Дічек, Н. П. (2005). Спадщина А. С. Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст. (на матеріалах англійських джерел). (Дис. д-ра пед. наук). Київ.
- Завідуючий школою ім. Куракіна. (1919). *Рідне слово*, 35, 4.

- Ніжинський, М. П. (1958). *Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка (Творчий шлях)*. Київ: Рад. школа.
- Ніжинський, М. П. (1967). *Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка (Творчий шлях)*. Київ: Рад. школа.
- Окса, М., Хіллїг, Г. (2001). Між двох вогнів: А. С. Макаренко в Полтаві (1919–1920 роки). *Історична пам'ять*, 1/2, 121-127.
- Сухомлинська, О. (2001). Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*, 4, 10-15.
- Makarenko, V. (1985). *Mein Bruder Anton Semenovic. Erinnerungen, Briefe*. Hrsg.: G. Hillig. Marburg: Makarenko-Referat. XVIII. (Opuscula Makarenkiana Nr 3).

References

- Dichek, N. (2001). Biografichnyi metod yak instrument doslidzhennia vitchyznianoї istorii pedahohiky [Biographical method as a tool for researching the domestic history of pedagogy]. *Shliakh osvity [The path of education]*, 4, 15-19 [in Ukrainian].
- Dichek, N. P. (2005). *Spadshchyna A. S. Makarenka u konteksti svitovoho istoryko-pedahohichnoho protsesu XX st. (na materialakh anhlomovnykh dzherel) [The legacy of A. S. Makarenko in the context of the world historical and pedagogical process of the 20th century (based on materials from English-language sources)]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Makarenko, V. (1985). *Mein Bruder Anton Semenovic. Erinnerungen, Briefe*. Hrsg.: G. Hillig. Marburg: Makarenko-Referat. XVIII. (Opuscula Makarenkiana Nr 3).
- Nizhynskyi, M. P. (1958). *Zhyttia i pedahohichna diialnist A. S. Makarenka (Tvorchyi shliakh) [The life and pedagogical activity of A. S. Makarenko (Creative Path)]*. Kyiv: Rad. shkola. [in Ukrainian].
- Nizhynskyi, M. P. (1967). *Zhyttia i pedahohichna diialnist A. S. Makarenka (Tvorchyi shliakh) [The life and pedagogical activity of A. S. Makarenko (Creative Path)]*. Kyiv: Rad. shkola. [in Ukrainian].
- Oksa, M., & Khillih, H. (2001). Mizh dvokh vohniv: A. S. Makarenko v Poltavi (1919–1920 roky) [Between Two Lights: A. S. Makarenko in Poltava (1919–1920)]. *Istorychna pamiat [Historical memory]*, 1/2, 121-127 [in Ukrainian].
- Sukhomlynska, O. (2001). Personaliia v istoryko-pedahohichnomu dyskursi [Personalities in historical and pedagogical discourse]. *Shliakh osvity [The path of education]*, 4, 10-15 [in Ukrainian].
- Zaviduiuchy shkoloiu im. Kurakyna [Head of the Kurakin School]. (1919). *Ridne slovo [Native word]*, 35, 4 [in Ukrainian].

TKACHENKO A., SEDA KOV O.

Poltava Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

BIOGRAPHICAL MATERIALS ON THE CHARACTERISTICS OF THE INITIAL STAGES OF A. MAKARENKO'S MANAGEMENT ACTIVITIES

The article is devoted to the systematic coverage and generalization of currently known and documented biographical information about the initial stages of the managerial and pedagogical activity of the outstanding Ukrainian educator A. Makarenko. A set of biographical data on the circumstances of the initial stage of activity of A. has been opened and introduced into scientific circulation today. Makarenko in leadership positions in the field of education demonstrates a certain information deficit, which is due to such objective factors, as the temporal remoteness of the mentioned events, problems related to the wartime circulation, archiving and preservation of administrative documents, lack of living witnesses, etc. - all this makes it difficult to single out important regularities of A.'s managerial professional development. Makarenko. At the same time, a number of features of the management debut of the future author of the "Pedagogical Poem" attract attention: the lack of the possibility of purposeful formation of a complex of basic knowledge, skills and ideas in the field of professional management; extremely unfavorable socio-political conditions of professional activity, associated with military actions, the destruction of many social and economic institutions, frequent changes of power, severe material shortages, etc.; variety of types of administrative positions, including: inspector of a railway higher primary school, head of a city lower primary school, deputy of the provincial council, head of the section of children's colonies of the provincial department of public education. In all these positions, A. As a rule, Makarenko demonstrates an active professional position, regularly takes part in organizational and pedagogical initiatives, and shows innovative thinking. The systematization of biographical material lays the foundations for further systematic analysis of single, general and specific aspects of A.'s professional development. Makarenko, creates certain perspectives for a deeper study of the holistic phenomenology of his creative personality.

Key words: *pedagogical biographical studies, professional development of a teacher-manager, A. Makarenko, biographical Makarenko studies, Kryukiv Railway Higher Primary School, Poltava City Lower Primary School named after Kurakin, Poltava Provincial Department of Public Education*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024 р.

УДК 316.454.5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318140](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318140)

НАТАЛІЯ ХАРЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-8668-1596

ОКСАНА БОЛЬШАЯ

ORCID: 0000-0003-0543-5196

СЕРГІЙ ШКОЛЯР

ORCID: 0009-0000-2072-3933

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВЛАДИСЛАВ СТОРОЖУК

ORCID: 0009-0006-0295-7932

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ

Психологічно безпечне середовище – це середовище, в якому люди відчувають себе справжніми, ризикують і висловлюють свої ідеї, не боячись негативних наслідків. Це культура, яка сприяє інклюзії, заохочує інновації та сприяє високій продуктивності команди. У психологічно безпечному середовищі людей заохочують висловлюватись, ділитися своїми ідеями, кидати виклик статус-кво та йти на прорахований ризик, не боячись відплати чи збентеження. Створення психологічно безпечної культури на робочому місці має вирішальне значення, оскільки це має глибокий вплив на благополуччя працівників, залученість і продуктивність. Коли люди почуваються психологічно безпечно, вони, швидше за все, внесуть свої унікальні погляди, поділяться своїми знаннями та досвідом, а також вступлять у відкрите та чесне спілкування. Психологічна безпека культивує середовище, де процвітає співпраця та командна робота, що веде до збільшення інновацій, творчості та можливостей вирішення проблем, зокрема, у процесі управління проектами.

***Ключові слова:** управління проектами, проектний менеджер, комунікація, психологічний бар'єр, спілкування, обмін інформацією, емоційний фон, методи подолання психологічних бар'єрів*

Постановка проблеми. У сучасному світі, в епоху економічної, політичної, освітньої та медичної глобалізації, у систему комунікацій залучені практично всі країни світу. Завдяки прогресу сучасне суспільство має всілякі способи мобільності та способи здобуття інформації, які постійно видозмінюються, що так само надає важливості вивченню феномену комунікації та пошуку способів подолання комунікативних бар'єрів. Нині у проектному менеджменті дуже мало уваги приділяється проблемі психологічно комфортного середовища. Необхідно впровадити систему методів та організації діяльності з пошуку та подолання психологічних бар'єрів. Таким чином, науковий пошук форм і методів, апробація цих методів, організація діяльності проектних менеджерів є актуальною і потребує вдосконалення. Одним із важливих моментів в актуальності теми дослідження полягає в необхідності виділити та проаналізувати основні передумови виникнення та шляхи подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами. Висока результативність будь-якої людської діяльності визначається низкою чинників, найважливішу роль грає здатність долати перешкоди під час вирішення поставленої задачі. Цими перешкодами називають бар'єри, що гальмують процеси, котрі забезпечують ефективність управління проектами.

Аналіз найвагоміших публікацій. Різні варіанти подолання психологічних бар'єрів в діяльності особистості досліджувалися О.Каретною, М.Яценко, Ю.Косенко, В. Кириленко, О. Саранчою, Л. Мамчур, М.Козиревим, В.Марчук, В.Корнієнко, Л. Березовською, Н. Войцехівською, А.Масановим, А.Стадній, В.Гордієнко та ін. Проте, по теперішній час питання щодо психологічних бар'єрів ще потребує свого подальшого з'ясування в теоретичних і практичних аспектах, зокрема, у плані пошуку методів подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами.

Мета і завдання статті. Мета дослідження визначити та охарактеризувати психологічні умови подолання проєктним менеджером психологічних бар'єрів. Завдання дослідження: розкрити теоретичний стан досліджуваної проблеми, конкретизувати поняття «психологічний бар'єр»; визначити методи подолання психологічних бар'єрів.

Виклад основного матеріалу. Для визначення та виявлення бар'єрів у міжособистісній комунікації серед громадян для початку необхідно розібратися у понятті та явищі комунікації, а також у понятті «бар'єр». Поряд із звичним терміном «Спілкування» в останні кілька років у науці з'явився та увійшов у постійне використання термін «Комунікація». Українське слово «Спілкування» означає процес обміну інформацією та емоційними відчуттями, у той час як термін комунікації, що вийшов з латинської мови, означає «робити спільною, зв'язуватися». У сучасних наукових працях ці два терміни взаємозамінні та найчастіше використовуються як синоніми (Каретна, Яценко, (Уклад.), 2024).

Процес комунікації передбачає передачу інформації з метою взаємодії між різними суб'єктами комунікації по різних каналах зв'язку і за допомогою різних комунікативних засобів. Цей процес реалізується у різних формах залежно від кількості учасників, використовуваних стратегій, комунікативних цілей тощо.

Комунікація, під якою в широкому плані розуміються способи спілкування, що дозволяють передавати і приймати різноманітну інформацію, є об'єктом вивчення багатьох наук. Останнім часом вивчення комунікацій стає все більш актуальною проблемою для різних наукових дисциплін, у тому числі і для соціології. Соціологія комунікацій - це галузь соціології, що вивчає соціальні аспекти комунікацій та комунікативної діяльності наук є комунікація як соціальний процес (Косенко, 2011).

Вивчаючи соціальну комунікацію, доводиться оперувати поняттями "спілкування", "комунікація" і "мовленнева діяльність", які іноді взаємозамінюються, а слова, що виражають ці поняття, найчастіше вживаються як синоніми, особливо "спілкування" та "комунікація". Слово "спілкування" часто використовується над строго термінологічному сенсі і означає процес обміну думками, інформацією і навіть емоційним переживанням співрозмовників. Соціологи розглядають спілкування передусім соціально обумовлений вид діяльності людей, лінгвісти - як актуалізацію комунікативної функції мови у різноманітних мовних ситуаціях. Як науковий термін "спілкування" використовується в психології та позначає процес встановлення та розвитку контактів між людьми в умовах спільної діяльності з метою обміну інформацією (Косенко, 2011).

Вивчаючи соціальну комунікацію, доводиться оперувати поняттями "спілкування", "комунікація" і "мовленнева діяльність", які іноді взаємозамінюються, а слова, що виражають ці поняття, найчастіше вживаються як синоніми, особливо "спілкування" та "комунікація". Слово "спілкування" часто використовується над строго термінологічному сенсі і означає процес обміну думками, інформацією і навіть емоційним переживанням співрозмовників. Соціологи розглядають спілкування передусім соціально обумовлений вид діяльності людей, лінгвісти - як актуалізацію комунікативної функції мови у різноманітних мовних ситуаціях. Як науковий термін "спілкування" використовується в психології та позначає процес встановлення та розвитку контактів між людьми в умовах спільної діяльності з метою обміну інформацією (Конспект лекцій з дисципліни ...).

Спочатку термін "Комунікація" від латинського означав повідомлення, передачу. У науковій літературі термін з'явився порівняно недавно – на початку двадцятого століття, і використовується у різних галузях знання та набуває безліч різних смислів (Саранча, Кириченко, Павленко, 2021).

Наприклад, Ю.Косенко в своїй книзі «Основи теорії мовної комунікації» визначає цей термін як технічний процес обміну інформацією між двома і більше індивідами (або групами) (Косенко, 2011).

Відповідно, О. Каретна і М.Яценко під комунікацією (від лат. communicatio – роблю спільним) розуміють спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями – це специфічна форма взаємодії людей у процесі їх життєдіяльності (Каретна, Яценко, (Уклад.), 2024).

На думку О. Саранчі, В. Кириченко, Т. Павленко під комунікацією слід розуміти не лише обмін інформацією, а це є й невід'ємна частина управлінського процесу та інструмент формування довіри суспільства (Саранча, Кириченко, Павленко, 2021).

Таким чином, термін «комунікація» має дуже широкий спектр позначень і не відображає потрібного сенсу. Оскільки ми розглядаємо явище бар'єрів комунікації серед громадян України, має сенс виділити більш вузькі терміни комунікації, а саме: «міжособистісна комунікація».

Поняття міжособистісної комунікації у загальнодоступному сенсі означає процес спілкування між двома чи більше індивідами, без прив'язки за релігійними, етнічними чи іншими ознаками.

Л. Мамчур у своїй роботі «Основні форми міжособистісної комунікації» дає таке визначення міжособистісної комунікації – це «взаємний обмін суб'єктивним досвідом людей, які перебувають у просторовій близькості, мають можливість бачити, чути, дотикатися один до одного, забезпечувати зворотній зв'язок» (Мамчур). Термін «комунікація» у широкому тлумаченні означає спілкування. У вузькому розумінні міжособистісна комунікація є складним процесом, під час якого відбувається не лише

обмін інформацією, а й її формування, отримання, відправлення, уточнення, перероблення, обговорення, розвиток (*Комунікація в міжособистісних ...*).

Психологічний бар'єр часто не помітний для самої людини, тобто даний процес суб'єктивний і громадянин може їх навіть не відчувати і не розуміти, що він виник. На даний момент питання про причини та способи подолання психологічних бар'єрів є актуальним. Це питання постійно опрацьовують і намагаються вирішити.

У будь-якому виді діяльності психологічні бар'єри важливі і значущі, проте їх наявність може вплинути на людину через психіку, серйозніший і незгладимий відбиток на її психологічному здоров'ї, особливо якщо вона перебуває в стані стресу, шоку, тривоги чи втоми.

Бар'єри комунікації або комунікативні бар'єри це психологічні труднощі, що виникають в процесі спілкування, що служать причиною конфліктів, або перешкоджають взаєморозумінню або взаємодії між індивідами.

Відповідно до М. Козирєва, В. Марчук, В. Корнієнко комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – це перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування (Козирєв, 2014; Марчук, Корнієнко). Також М. Козирєв вважає, що бар'єр (від фр. *barriere* – перешкода) – це психічний стан, який проявляється в неадекватній пасивності суб'єкта, що перешкоджає виконанню ним тих або інших дій. Бар'єр полягає в посиленні негативних переживань і установок – сорому, відчуття провини, страху, тривоги, низької самооцінки тощо (Козирєв, 2013).

На думку Н. Войцехівської, бар'єри спілкування – це порушення, що ускладнюють діалог і можуть спровокувати вербальний конфлікт. Причиною його виникнення є: недотримання меж комунікативного простору, розбіжність у цілях і потребах, особиста неприязнь, психологічні й когнітивні перешкоди, різний рівень комунікативної компетентності, невідповідність ситуації спілкування (Березовська, 2020; Войцехівська, 2018).

У будь-якому виді діяльності психологічні бар'єри важливі і значущі, проте їх наявність може вплинути на людину через психіку, серйозніший і незгладимий відбиток на її психологічному здоров'ї, особливо якщо вона перебуває в стані стресу, шоку, тривоги чи втоми.

Важливо виявити причини виникнення психологічних бар'єрів. Необхідно це зробити для того, щоб діагностувати їх на етапі виникнення або знайти способи та методи їх подолання.

Поняття «бар'єр» можна розглядати з точки зору конкретної перешкоди, перешкоди – зачинені двері, нестача інформації, так само як психологічний феномен – емоційно забарвлений стан, ставлення до тієї чи іншої події у житті людини. Необхідно відзначити, що слово «бар'єр» саме по собі є негативним і відповідно прикметник «психологічний» певною мірою забарвлює ще більш темні відтінки дане поняття, яке відноситься до людини. Це словосполучення набуває небезпечного і навіть певною мірою, згубного впливу для подальшого становлення та розвитку людини, як особи. Тому необхідно вчасно помітити, розпізнати та виявити причини появи та створити умови для реалізації правильного та комфортного подолання цих труднощів у житті цілої родини, тому що незалежно від віку людина є неподільною частиною осередку суспільства та його психологічні та фізичні проблеми стають проблемою цілої держави (Масанов, 2011).

Для подолання "психологічного бар'єру" необхідно навчитися визначати свої почуття. При вибудовуванні психологічного бар'єра запитувати себе: «Що я відчуваю в цей момент?». На наступному етапі попрацювати над собою, над подоланням виявлених емоцій. Відвідати тренінги щодо подолання певного психологічного бар'єру. Групова терапія під керівництвом психолога здатна усунути першопричини. Мати у словниковому запасі фрази – кліше, які легко вставити у розмову на будь-яку тему. Не боятися ставити запитання, щоб правильно зрозуміти співрозмовника. Перепитувати та уточнювати, якщо не зрозуміла тема розмови. Постійно займатися саморозвитком та особистісним зростанням, тим самим піднімаючи самооцінку (*Психологічний супровід подолання ...*; Стадній).

На нашу думку, під методами подолання психологічних бар'єрів слід розуміти всі засоби та способи, що надають регулюючий та розвиваючий вплив на психіку людини, що полегшують процес взаємодії, підвищують ефективність освітньої діяльності. На відміну від умов, які необхідно створювати для того, щоб досягти певних цілей, фактори є якоюсь об'єктивною даністю, обставиною, яка сприяє реалізації цих умов.

Важливу роль у подоланні бар'єрів відіграє емоційний фон і психологічний стан людини в цілому і в конкретній ситуації.

У емоційно позитивної налаштованої людини відзначається збільшена працездатність, фізіологічне здоров'я, інтерес до навчання та знижується тривожність. Цей ефект може досягти професійно, грамотно навчений управлінець. Він має ефективно регулювати емоційний стан людини (Гордієнко).

Таким чином, на підставі вивчення праць науковців визначено низку методів подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами (рис. 1):

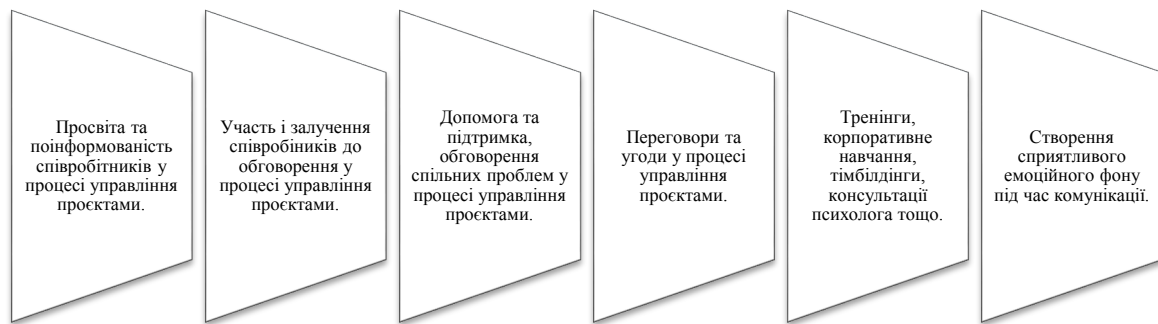

Рис. 1. Методи подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами

Висновки та подальших досліджень. Необхідно відзначити також, що знання, розуміння та застосування всіх інтерпретованих для людини методів подолання психологічних бар'єрів виступають одними з головних факторів для досягнення ефективності виробничого процесу та подолання психологічних бар'єрів. Пріоритет психологічної безпеки є важливим для створення високопродуктивних команд і позитивного робочого середовища, де люди можуть процвітати, співпрацювати та робити свій внесок. Застосовуючи психологічну безпеку, організації можуть повністю розкрити потенціал своїх співробітників і досягти довгострокового успіху у процесі управління проектами.

Список використаних джерел

- Березовська, Л. (2020). Комунікативні бар'єри у спілкуванні соціального працівника: шляхи подолання. *Український педагогічний журнал*, 2, 87-94.
- Войцехівська, Н. (2018). *Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти*. (Дис. ... д-ра філол. наук). Київ.
- Гордієнко, В. *Шляхи подолання комунікативних бар'єрів у професійній діяльності викладачів закладів фахової передвищої освіти*. Взято з <http://surl.li/ghklcp>
- Каретна, О. О., Яценко, М. А. (Уклад.). (2024). *Соціологія масової комунікації: навчально-методичний посібник для підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 054 «Соціологія»*. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. Взято з <http://dspace.onua.edu.ua/handle.net/11300/27401>
- Козирев, М. П. (2013). Бар'єри педагогічного спілкування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Психологія*, 2, 136-146. Взято з <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1208/1/13kmpbps.pdf>
- Козирев, М. П. (2014). Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Львівський державний університет внутрішніх справ. Психологія*, 1, 201-211. 2014. Взято з <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1170/1/1-2014kmpshyip.pdf>
- Комунікація в міжособистісних відносинах*. Взято з <https://studentam.net.ua/content/view/3180/97/>
- Конспект лекцій з дисципліни «Соціальні комунікації»*. Одеський національний політехнічний університет. Взято з <http://surl.li/gmjcsn>
- Косенко, Ю. В. (2011). *Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб.* Суми: Сумський державний університет. Взято з <http://surl.li/xideeu>
- Мамчур, Л. *Основні форми міжособистісної комунікації*. Взято з https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/15/visnuk_11.pdf
- Марчук, В. О., Корнієнко, В. О. *Комунікативні бар'єри та шляхи їх подолання*. Вінницький національний технічний університет. Взято з <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40444/15643.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Массанов, А. В. *Профілактика та усунення психологічних бар'єрів особистості в рекреаційний період*. Взято з https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/11_2011/29.pdf
- Психологічний супровід подолання антиінноваційних бар'єрів у педагогічних працівників*. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737249/1/Nauk_metod_osnovy_psykhol_suprovodu_diialnosti_vchytel_ia_v_umovakh_reform_osvity_%28diahnostyka_korektsiia%29%20%281%29-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B-2.pdf
- Саранча, О., Кириченко, В., Павленко, Т. (2021). *Посібник із комунікацій для громадських ініціатив*. Слов'янськ. Взято з https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/ilovepdf_merged_compressed_2.pdf
- Стадній, А. С. *Психологічні особливості комунікативних бар'єрів*. Вінницький національний технічний університет. Взято з <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41527/20600.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

References

- Berezovska, L. (2020). Komunikatyvni bar'ieri u spilkuvanni sotsialnoho pratsivnyka: shliakhy podolannia [Communicative barriers in social worker communication: ways to overcome]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian pedagogical magazine]*, 2, 87-94. [in Ukrainian].
- Hordienko, V. *Shliakhy podolannia komunikatyvnykh bar'ieriv u profesiinii diialnosti vykladachiv zakladiv fakhovoi peredyshchoi osvity [Ways to overcome communication barriers in the professional activity of teachers of institutions of vocational pre-higher education]*. Retrieved from <http://surl.li/ghklcp> [in Ukrainian].
- Karetna, O. O., & Yatsenko, M. A. (Comps.). (2024). *Sotsiolohiia masovoi komunikatsii [Sociology of mass communication]: navchalno-metodychni posibnyk dlia pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity haluzi znan 05 «Sotsialni ta povedinkovi nauky», spetsialnist 054 «Sotsiolohiia». Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/handle.net/11300/27401> [in Ukrainian].*
- Komunikatsiia v mizhosobystisnykh vidnosynakh [Communication in interpersonal relations]*. Retrieved from <https://studentam.net.ua/content/view/3180/97/> [in Ukrainian].
- Konspekt lektsii z dystsypliny «Sotsialni komunikatsii» [Synopsis of lectures on the discipline "Social Communications"]*. Odeskyi natsionalnyi politekhnichnyi universytet. Retrieved from <http://surl.li/gmjens> [in Ukrainian].
- Kosenko, Yu. V. (2011). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Basics of the theory of language communication]: navch. posib. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet*. Retrieved from <http://surl.li/xideeu> [in Ukrainian].
- Kozyriev, M. P. (2013). Bar'ieri pedahohichnoho spilkuvannia [Barriers to pedagogical communication]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Psykholohiia [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychology]*, 2, 136-146. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1208/1/13kmpbps.pdf> [in Ukrainian].
- Kozyriev, M. P. (2014). Komunikatyvni bar'ieri spilkuvannia ta shliakhy yikh podolannia [Communicative communication barriers and ways to overcome them]. *Naukovyi visnyk Lvivskiyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Psykholohiia [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychology]*, 1, 201-211. 2014. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1170/1/1-2014kmpshyip.pdf> [in Ukrainian].
- Mamchur, L. *Osnovni formy mizhosobystisnoi komunikatsii [Basic forms of interpersonal communication]*. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/15/visnuk_11.pdf [in Ukrainian].
- Marchuk, V. O., & Korniienko, V. O. *Komunikatyvni bar'ieri ta shliakhy yikh podolannia [Communication barriers and ways to overcome them]*. Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40444/15643.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Massanov, A. V. *Profilaktyka ta usunennia psykholohichnykh bar'ieriv osobystosti v rekreatsiyni period [Prevention and elimination of psychological barriers of the individual during the recreational period]*. Retrieved from https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/11_2011/29.pdf [in Ukrainian].
- Psykholohichni suprovid podolannia antyinnovatsiinykh bar'ieriv u pedahohichnykh pratsivnykiv [Psychological support for overcoming anti-innovation barriers among teaching staff]*. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737249/1/Nauk_metod_osnovy_psykhol_suprovodu_diialnosti_vchytel_ia_v_umovakh_reform_osvity_%28diahnostyka_korektsiia%29%20%281%29-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B-2.pdf [in Ukrainian].
- Saranča, O., Kyrychenko, V., & Pavlenko, T. (2021). *Posibnyk iz komunikatsii dlia hromadskykh initsiatyv [Communication guide for public initiatives]*. Slovi'iansk. Retrieved from https://ecoacademy.org.ua/sites/default/files/ilovepdf_merged_compressed_2.pdf [in Ukrainian].
- Stadnii, A. S. *Psykholohichni osoblyvosti komunikatyvnykh bar'ieriv [Psychological features of communication barriers]*. Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41527/20600.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Voitsekhivska, N. (2018). *Konfliktnyi dyskurs v ukrainskii khudozhnii literaturi: strukturnyi, semantychnyi, komunikatyvnyi i linhvokohnityvnyi aspekty [Conflict discourse in Ukrainian fiction: structural, semantic, communicative and linguistic-cognitive aspects]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

KHARCHENKO N., BOLSHAYA O. SHKOLYAR S.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

STROZHUK V.

Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko, Ukraine

METHODS OF OVERCOMING PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN THE PROCESS OF PROJECT MANAGEMENT

A psychologically safe environment is one in which people feel authentic, take risks, and express their ideas without fear of negative consequences. It is a culture that fosters inclusion, encourages innovation, and fosters high team performance. In a psychologically safe environment, people are encouraged to speak up, share their ideas, challenge the status quo, and take calculated risks without fear of retribution or embarrassment. Creating a psychologically safe workplace culture is critical because it has a profound impact on employee well-being, engagement, and productivity. When people feel psychologically safe, they are more likely to contribute their unique perspectives, share their knowledge and experiences, and engage in open and honest communication. Psychological safety cultivates an environment where collaboration and teamwork thrive, leading to increased innovation, creativity, and problem-solving opportunities. Creating a psychologically safe environment is vital for organizations seeking to foster inclusion, innovation, and high team performance. Psychological safety promotes a culture where individuals feel safe to take risks, share ideas, and be their authentic selves. Measuring psychological safety and its impact helps organizations identify areas for improvement and track progress. Prioritizing psychological safety is essential for building high-performance teams and a positive work environment where individuals can thrive, collaborate, and contribute their best.

Key words: *project management, project manager, communication, psychological barrier, information exchange, emotional background, methods of overcoming psychological barriers.*

Стаття надійшла до редакції 27.09.2024 р.

УДК 373.3:811.111]:784

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.318144](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.318144)

ОЛЕКСАНДР ШУМСЬКИЙ

ORCID: 0000-0002-9498-7509

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

ОЛЬГА ШУМСЬКА

ORCID: 0000-0002-5422-8663

Харківська гуманітарно-педагогічна академія, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕНЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У роботі розкрито дидактичний потенціал автентичних пісенних матеріалів, обґрунтовано їх переваги і окреслено можливості їх використання на початковому етапі навчання іноземних мов у ЗЗСО. Доведено, що пісенні матеріали є дієвим допоміжним засобом навчання і методично виправданим доповненням традиційного навчального матеріалу, що сприяє підвищенню ефективності вивчення іноземної мови. Схарактеризовано принципи відбору іншомовного пісенного матеріалу та наведено приклади форм роботи та навчальних завдань, спрямованих на набуття молодшими школярами іншомовних знань та формування у них іншомовних навичок

***Ключові слова:** молодші школярі, іноземна мова, автентичні пісенні матеріали, іншомовні знання та вміння, мовленнєва діяльність, вікові особливості, психічні процеси.*

Постановка проблеми. Сьогодні значну роль відіграє знання іноземних мов. Тому іноземна мова як предмет пропонується до вивчення на всіх щаблях навчання у школі. Метою навчання іноземних мов є розвиток у учнів здатності до міжкультурної взаємодії та використання мови як інструмента цієї взаємодії. Серед численних засобів, що використовуються для досягнення означених цілей, особливе місце посідають автентичні пісні, які мають багатий дидактичний потенціал і в якості навчального матеріалу сприяють реалізації навчальної, освітньої та розвивальної функцій. Включення музичного матеріалу до програми навчання іноземної мови молодших школярів активізує розумову активність учнів, підвищує їхню мотивацію до вивчення іноземної мови, полегшує засвоєння мовного матеріалу, стимулює розвиток необхідних мовних навичок та вмінь, підвищує пізнавальний інтерес до вивчення культури країн мови, яких вивчаються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенціал пісні як засобу навчання іноземної мови був і залишається предметом пильної уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців. Позитивний вплив пісень на процес навчання загалом і особливо під час навчання іноземної мови відзначають О. Василенко, О. Гезь, О. Качмар, О. Крицак, Н. Петровська, Т. Судима, О. Фучила, Т. Мерфі, А. Дж. Сімпсон, Б. О'Шіе та ін. Ученими розглядаються різні аспекти використання пісенних матеріалів у викладанні іноземних мов, зокрема: дидактичний (О. Шинкаренко) та методичний (Т. Філіппович) потенціал; як один із засобів професійної підготовки здобувачів вищої освіти (Л. Петько), розвитку творчих здібностей (Л. Мазурок), мотивації (Г. Білоус) та активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках іноземних мов (О. Василенко, І. Сисоєнко); як засіб ефективного засвоєння іншомовної лексики (С. Л. Медіна), граматики (М. Хенкок), а також залучення до іншомовної культури (Л. Смірнова). Науковці підкреслюють, що музичний спосіб вивчення іноземної мови, як музиколізація глотодидактики (Т. Сієк-Піскозуб) та інноваційний метод розвитку комунікативної компетентності (Г. Карпенко), здатний забезпечити оптимізацію та інтенсифікацію навчального процесу (В. Курочка).

Однак, окремі або деякі питання щодо застосування пісенного матеріалу у навчальному процесі на початковому етапі навчання школярів залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – обґрунтувати необхідність повноцінного використання автентичного пісенного матеріалу на початковому етапі навчання іноземної мови у ЗЗСО, розкрити потенціал означеної форми роботи та визначити деякі можливості її організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що музика, будучи зовнішнім чинником, має величезний вплив на функціональний стан особистості через здатність викликати психологічну та фізіологічну зміни сенсорної, моторної та інтелектуальної сфер людини. Наукові дані в галузі медицини, фізіології та психології свідчать про те, що в порівнянні з іншими дидактичними засобами музика має

низку переваг, а саме: вона викликає емоційні реакції та через емоційний стан активізує когнітивні процеси та нейропсихічну діяльність учнів, здійснює сприятливий вплив на фізіологічні функції та емоційний стан школярів (Нечай, 2012).

Стосовно до вивчення іноземних мов, учені проводять аналогію між музикою та мовою і доводять, що кожна мова має свою власну музичну основу (темп, інтонації, динаміку, ритм, метр та форму) (Мішедченко, 2020, с. 104).

Порівнюючи сприйняття музики та мовлення, дослідники дійшли висновку про те, що музика підсвідомо асоціюється з комунікативними переживаннями особистості, викликає індивідуальні мовні реакції, мовленнєві асоціації та фокусує на сприйняття музики та мовлення як єдиного комунікативного комплексу з ритмічною основою (Houston, 2012, с. 35-36). З позиції комунікативно-когнітивного підходу, пісенний матеріал, будучи зразком іншої музичної культури та, виступаючи в якості змістовного компонента навчання іноземної мови, є засобом задоволення пізнавально-комунікативних потреб та інтересів учнів. Саме тому використання музики, і зокрема пісенного матеріалу, у викладанні іноземної мови у ЗЗСО може розглядатися як потужний дидактичний інструмент.

Як відомо, коли людина прослуховує музику, працюють одразу декілька відділів головного мозку. З позиції нейролінгвістики, пісні активізують обидві півкулі мозку, впливаючи на нього у вигляді музики та слів одночасно, тобто глобально та аналітично. І, оскільки мозок дитини активно розвивається, музика виступає ефективним стимулятором цього розвитку.

Характерними для молодшого шкільного віку є зміни, що відбуваються у пізнавальній сфері дитини. Перш за все, починається інтенсивне формування прийомів запам'ятовування, а музика стимулює розвиток усіх видів пам'яті – слухової, моторної, образної, зорової. У процесі роботи з пісенним матеріалом за рахунок паралельного надходження інформації на свідомому та підсвідомому рівнях та створення налаштування на активізацію резервів мозку завдяки дії механізмів мимовільного запам'ятовування значно збільшується обсяг та міцність засвоєного іншомовного матеріалу. Крім того, багаторазове повторення мовних конструкцій, що підтримуються ритмом та мелодією, гарантують перенесення мовних моделей, слів та граматичних форм у довготривалу пам'ять.

Якісному запам'ятовуванню пісенних текстів також сприяє комплекс таких чинників, як рима, ритм, мажорний або мінорний лад, тональність, мелодія тощо. Як показали дослідження, у пісні, написаній у мажорі, краще запам'ятовуються слова, у мінорі – мелодія. Тональність, у якій написана пісня, здатна керувати емоціями учнів і позитивно впливає на запам'ятовування тексту пісні. Тому мовний матеріал, що вводиться на музичній основі, не сприймається як навчальний, він запам'ятовується мимоволі, без особливих розумових зусиль учнів (Spreh, 2011).

Слушно додати, що пісня іноземною мовою є, з одного боку, зразком іншомовного мовлення, що лунає, а з іншого, – носієм культурологічної інформації. Тому, виходячи з постулатів лінгвокультурологічного підходу, використання пісень на уроках англійської мови як навчального посібника є джерелом інформації про культуру та побут країни, мова якої вивчається, та засобом формування культурного компонента вторинної мовної особистості.

Отже, можемо констатувати, що пісенні матеріали є перспективним доповненням традиційного навчального матеріалу, що сприяє підвищенню ефективності вивчення іноземної мови.

Використання пісні, як допоміжного засобу в ході вивчення мови, може бути корисним при поданні нової лексики, закріпленні правил орфографії, вимови та інтонації, засвоєнні граматичних моделей, а також у вправах на розуміння тексту при читанні та аудіюванні (Ku'snierek, 2016; Saricoban, 2000).

Слід зазначити, що всі види та форми роботи з піснею допомагають стимулювати інтерес школярів до вивчення мови та підтримувати його протягом усіх років навчання в школі, адже учні сприймають пісню радше як розвагу, ніж навчання, що є дуже важливим мотивуючим чинником. Практика показала, розучування пісні англійською мовою наприкінці уроку значно знижує рівень розгалуженості уваги учнів. Таким чином, включення в роботу нових аналізаторів створює передумови для зниження стомлюваності та підвищення навчальної активності молодших школярів. Ще один важливий чинник, який робить пісню цінною для уроку англійської мови, полягає в тому, що вона може створити дійсно сприятливі умови для навчання. Враховуючи швидку стомлюваність учнів початкових класів на уроці, можна запропонувати їм, як необхідний елемент уроку, нескладні веселі пісеньки, музичні паузи, зарядку з піснею, музичні ігри, що супроводжуються різними діями або елементарними танцювальними рухами. Музика та пісні в даному випадку, викликаючи позитивні емоції, сприяють кращому засвоєнню лексико-граматичного матеріалу без будь-якого академічного тиску.

Аналіз існуючої системи освіти показує, що вона апелює переважно до раціонального компонента особистості учня, тоді як його емоційна сфера, тобто те, що відноситься до його почуттів, емоцій і пов'язане з емоційним регулюванням навчальної діяльності, залишається без належної уваги (Лелюх-Степанчук, 2018). Разом із цим учені давно довели, що прослуховування музики позитивно діє на розвиток дитини, і насамперед, на її емоційно-почуттєву сферу. Таким чином, пісенний матеріал може бути

використаний як важливий засіб створення сприятливого психологічного клімату на уроці, що зрештою, здійснюючи позитивний вплив на ефективність навчального процесу, стимулюватиме мотивацію до вивчення іноземної мови.

Як справедливо указує Д. Гріффі (D. Griffie) (Griffie, 2018), однією з умов успішного використання пісенного матеріалу в навчальному процесі є дидактично вивіреним та методично виправданим його відбір. До принципів відбору пісенного матеріалу можна віднести такі: 1) Принцип автентичності. Автентичними вважаються матеріали, які «походять з країни, мова якої вивчається і призначені в першу чергу для носіїв мови, тому вирізняються оригінальністю лексичного складу, граматичних форм та структур, що відображають зміст та ситуації, що відповідають менталітету, нормам цієї країни» (Король, 2022). 2) Принцип впливу на емоційну та мотиваційну сферу особистості. 3) Принцип посиленості – лексична та граматична складові пісні мають відповідати віку учнів та бути їм зрозумілими. Тому недоцільно вибирати надто складні пісні. 4) Принцип цілісності сприйняття мовного матеріалу передбачає комплексне, взаємопов'язане навчання всіх видів мовленнєвої діяльності без розподілення мови на частини для поетапного опанування мовних явищ (Екен, 2009). 5) Принцип культуровідповідності – пісня не повинна містити надто великої кількості сленгу, табуєваних слів, неприйнятної лексики тощо. 6) Принцип методичної цінності. Формування та вдосконалення мовленнєвих навичок та вмінь учнів має забезпечуватися відповідністю пісенного матеріалу даному етапу навчання з урахуванням діючих навчальних програм і методичних завдань конкретного уроку.

Фактично, робота з піснею – це робота з аудіотекстом, а отже, передбачає такі ж самі етапи – передтекстовий, текстовий та післятекстовий. Так, передтекстовий етап включає зняття мовних і смислових труднощів та розвиток умінь учнів робити мовленнєві припущення. Текстовий етап передбачає прослуховування всього тексту і потім будь-яких його фрагментів. На післятекстовому етапі має місце перевірка розуміння прослуханого пісенного тексту та закріплення лексичного і граматичного матеріалу. Зазвичай, пісня має оптимальну дидактичну тривалість (три-чотири хвилини). Це дозволяє активізувати та сформувати певні рецептивні вміння учня. Залежно від методичного завдання пісенний матеріал рекомендується використовувати: для фонетичної зарядки на початковому етапі уроку; на етапі подання, первинного закріплення, а також тренування лексичного та граматичного матеріалу; на будь-якому етапі уроку як стимул для розвитку мовних навичок та вмінь; як своєрідну релаксацію в середині або наприкінці уроку, коли учням необхідна розрядка, що знімає напругу і відновлює їхню працездатність.

Виходячи з того, що сучасні методи навчання іноземної мови ґрунтуються на ідеї, що вивчення мови має бути цікавим, активним та захоплюючим, для підтримки у учнів інтересу та високого рівня мотивації навчальні ресурси мають виходити за межі лише звукового відтворення пісні. Вони повинні містити два важливі аспекти, що сприяють підвищенню мовної компетентності школярів, а саме: візуальну інформацію (статичну – у вигляді картин, або динамічну у вигляді кліпу) та текст (текстовий супровід караоке або субтитри в музичному кліпі), тобто полісенсорні стимули, які закладені в пісні та спрямовані на слухове та зорове сприйняття. При відбиранні відеокліпів з метою використання в процесі навчання слід керуватися такими рекомендаціями: 1) відеодоріжка має ілюструвати зміст пісні; 2) відеоряд має бути чітким та зрозумілим; 3) незнайомі слова не повинні бути ключовими; 4) відеокліп має відповідати інтересам та віку учнів; 4) у відеокліпі бажано, щоб було присутнє зображення виконавця, оскільки його артикуляція полегшить розуміння учнями тексту пісні; 5) відеоряд має включати об'єкти або феномени культурологічного характеру, що демонструють реалії культури, традиції, звичаї країни мови, що вивчається.

Варто зазначити, що форми роботи з пісенним матеріалом передбачають не лише вивчення та проспівування пісні, але й виконання різних вправ із текстами пісень. Наприклад, лексико-граматична насиченість пісень дозволяє використовувати їх як ефективний засіб розширення та збагачення словникового запасу учнів. Для розвитку лексичних навичок можна застосувати вправи на розпізнавання слів та визначення на слух лексики у тексті пісні тощо. Для розвитку граматичних навичок можна застосувати вправи на розпізнавання граматичного явища – визначення його в тексті на слух; заповнення прогалін у тексті з використанням певної граматичної конструкції; переклад тих чи інших рядків у пісні, що містять необхідне граматичне явище. Вправи на розвиток навичок аудіювання мають бути спрямовані на розуміння тексту пісні, що звучить. Прикладами таких вправ можуть бути вибір варіанту – правильно-неправильно, відповіді на запитання, заповнення прогалін, відтворення почутих фрагментів пісні тощо. Застосування автентичного пісенного матеріалу можливе і в навчанні говоріння. Наприклад, удосконалення навичок та вмінь у монологічному мовленні можливе із застосуванням таких завдань, як: придумування свого заголовка пісні; складання усного твору за ключовими словами. Значна кількість пісень є свого роду діалогами або конструкціями на рівні питань та відповідей, які, своєю чергою, можуть допомогти при формуванні навичок діалогічного спілкування. Більш того, пісенний матеріал може стати основою для рольових ігор, складання та розігрування невеликих діалогів, пов'язаних з тематикою пісні, що також сприяє розвитку мовленнєвих навичок. Особливу увагу слід приділяти фонетичному

відпрацюванню тексту пісні шляхом імітування. При цьому вчитель має звертати увагу учнів на темп і правильність вимови окремих слів та тексту загалом. Розучуючи англійські пісні, можна пояснити і правила читання – особливо на початковому етапі, коли йдеться про розвиток техніки читання. Учнім можна запропонувати читати та проспівувати тексти пісень в різних темпах із поступовим прискоренням з різним ритмічним малюнком або з різними інтонаціями. Обов'язково треба зосереджувати увагу учнів на власних іменах та реаліях країн, мови яких вивчаються. Це сприятиме формуванню соціокультурної компетентності учнів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Отже, можемо зробити висновок про те, що пісні є ефективним методом, що сприяє більш продуктивному опануванню іноземних мов. Інтеграція пісенних матеріалів у процес викладання іноземних мов має такі переваги, як: швидке оволодіння лексичним та граматичним матеріалом, неусвідомлена практика вимови, оволодіння мовними та граматичними конструкціями у ході їх багаторазового повторення, підвищення мотивації до вивчення мови за допомогою емоційного впливу. Крім того, пісні допомагають покращити навички аудіювання, читання та говоріння, здійснюють позитивний вплив на розвиток таких психічних процесів як мислення, увага, пам'ять, уява, сприйняття, а також на міцність засвоєння навчального матеріалу. Завдяки грамотно підбраному комплексу вправ стимулюються пізнавальні потреби, розвивається інтерес до культури країн мови, що вивчається, формуються іншомовні мовленнєві навички та поглиблюються знання мови. Крім того, пісні та музика знижують когнітивне навантаження молодших школярів, дозволяють урізноманітнити навчальну діяльність та допомагають викладати іноземну мову, не завдаючи академічного тиску на учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду інших країн щодо використання пісень в процесі навчання іноземних мов.

Список використаних джерел

- Король, С. (2022). Дидактичний потенціал автентичних матеріалів для формування іншомовної комунікативної компетентності на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*, 207, 163-167.
- Лелюх-Степанчук, О. (2018). Особливості емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Теорія і практика сучасної психології*, 2, 140-144.
- Мішедченко, В. В. (2020). Значення та особливості мовної і музичної інтонації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 68, 1, 99-103.
- Нечай, С. (2012). *Музика розвиває, виховує, оздоровлює: навч.-метод. посіб.* Київ: Світоч.
- Eken, K. (2009). Ideas for using songs classroom. *English Teaching Forum*, 34, 1, 46-47.
- Griffiee, D. (2018). Songs and music techniques in foreign and second language classrooms. *Cross Currents*, 15, 1, 23-35.
- Houston, D. (2012). *Music and language: The case for music in linguistic curricula and research*. Berlin: Akademikerverlag.
- Ku'snierek, A. (2016). The role of music and songs in teaching. *World Scientific News*, 1, 43, 1-55.
- Saricoban, A., & Metin, E. (2000). Songs, verse and games for teaching grammar. *The Internet TESL Journal*, 6, 10, 1-7.
- Speh, A. J., & Ahranjian, S. D. (2011). Teaching without a common language: Synchronicities between the pedagogies of music and second language acquisition, *Bulletin of the Transylvania University of Bra*, 4, 53, 77-82.

References

- Eken, K. (2009). Ideas for using songs classroom. *English Teaching Forum*, 34, 1, 46-47.
- Griffiee, D. (2018). Songs and music techniques in foreign and second language classrooms. *Cross Currents*, 15, 1, 23-35.
- Houston, D. (2012). *Music and language: The case for music in linguistic curricula and research*. Berlin: Akademikerverlag.
- Korol, S. (2022). Dydaktychnyi potentsial avtentychnykh materialiv dlia formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti na zaniattiakh z inozemnoi movy [Didactic potential of authentic materials for forming foreign language communicative competence at foreign language classes]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Vynnychenka. Pedahohichni nauky [Scientific Notes of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 207, 163-167 [in Ukrainian].
- Ku'snierek, A. (2016). The role of music and songs in teaching *World Scientific News*, 1, 43, 1-55.
- Leliukh-Stepanchuk, O. (2018). Osoblyvosti emotsiinoho rozvytku ditei molodshoho shkilnoho viku [Peculiarities of emotional development of children of primary school age]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii [Theory and Practice of Modern Psychology]*, 2, 140-144 [in Ukrainian].
- Mishedchenko, V. V. (2020). Znachennia ta osoblyvosti movnoi i muzychnoi intonatsii [Meaning and features of speech and musical intonation]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii*

shkolakh [Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and Secondary Schools], 68, 1, 99-103 [in Ukrainian].

Nechai, S. (2012). *Muzyka rozvyvaie, vykhovuie, ozdorovliuie [Music develops, educates, heals]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Svitoch [in Ukrainian].

Saricoban, A., & Metin, E. (2000). Songs, verse and games for teaching grammar. *The Internet TESL Journal*, 6, 10, 1-7.

Speh, A. J., & Ahramjian, S. D. (2011). Teaching without a common language: Synchronicities between the pedagogies of music and second language acquisition. *Bulletin of the Transilvania University of Bra*, 4, 53, 77-82.

SHUMSKYI O.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

SHUMSKA O.

Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

PECULIARITIES OF USING SONGS AS A PEDAGOGICAL TOOL FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL

The didactic potential of authentic song materials is disclosed in the paper. It is substantiated that, compared to other didactic tools, music has a number of advantages, namely: it causes emotional reactions and, through the emotional state, activates the cognitive processes and neuropsychic activity of students, has a beneficial effect on the physiological functions and emotional state of schoolchildren, is an important means of creating a positive psychological climate at the class. Using the song as an aid in language learning can be useful for introducing new vocabulary, reinforcing the rules of spelling, pronunciation and intonation, learning grammatical patterns, as well as in reading and listening comprehension exercises. All types and forms of work with the song help to stimulate schoolchildren's interest in learning a language and maintain it throughout the years of schooling. An important condition for the successful use of song material in the educational process is didactically verified and methodically justified selection. We include the principles of authenticity, of influence on the individual's emotional and motivational sphere, of availability, of the integrity of language material perception, of cultural relevance, and of methodical value. Depending on the methodical task, the song material is recommended to be used for phonetic training at the initial stage of the class; at the stage of presentation, primary reinforcement, as well as training lexical and grammatical material; as a stimulus for developing language skills and abilities at any stage of the class; as a kind of relaxation in the middle or at the end of the class, when students need a release that relieves tension and restores their working capacity. Learning resources should go beyond just the audio playback of the song. They should contain two important aspects that contribute to the improvement of language competence of schoolchildren, namely: visual information (static – in the form of pictures, or dynamic in the form of a clip) and text (text support of karaoke or subtitles in a music clip), that is, multisensory stimuli embedded in the song and aimed at auditory and visual perception. Forms of work with song material involve not only studying and singing a song, but also completing various exercises with song texts. Thanks to a well-chosen set of exercises, cognitive needs are stimulated, interest in the culture of the countries of the language being studied develops, foreign language speaking skills are formed, and language knowledge is deepened.

Key words: *younger schoolchildren, foreign language, authentic song materials, foreign language knowledge and skills, speech activity, age characteristics, mental processes.*

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

НАШІ АВТОРИ

Алексєєва Світлана Володимирівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

Антонець Марина Олексіївна, кандидат психологічних наук, доцент Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; доцент Полтавського державного аграрного університету

Анушкевич Володимир Ігорович, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Атаманчук Ніна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Бабенко Ірина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Бондаренко Алла Іванівна, доктор філологічних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Бондаренко Юрій Іванович, доктор педагогічних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Большая Оксана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Бояринова Ірина Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Відокремленого структурного підрозділу «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»

Вербовський Ігор Андрійович, кандидат педагогічних наук, доцент, начальник навчального відділу, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка

Вільхова Оксана Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Галагуза Олександр Олександрович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Гомля Людмила Миколаївна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Дешко Богдан Сергійович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Діденко Євгенія Павлівна, кандидат педагогічних наук, викладач Полтавського державного медичного університету

Діденко Олег Григорович, кандидат наук з державного управління, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», голова постійної комісії Полтавської обласної ради з питань освіти, науки та культури

Доля Юлія Володимирівна, старший викладач Харківського національного університету імені Г.С.Сковороди

Дружененко Раїса Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Дяченко Ірина Миколаївна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Єрмаков Вячеслав Володимирович, кандидат географічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Єфімова Олена Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Жао Данінг, професор Сайтама Університету, Японія

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Задорожний Дмитро Валентинович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Заїка Віталій Миколайович, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Зімакова Лілія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Льченко Олександр Олександрович, старший помічник начальника навчального відділу Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

Ищенко Інна Сергіївна, кандидат економічних наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ковалевська Наталія Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Коренівська Валентина Дмитрівна, вчитель вищої категорії початкових класів Бобрицької загальноосвітньої школи I-III ступенів Роменського району Сумської області

Кондратенко Марина Дмитрівна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононова Оксана Володимирівна, магістр з управління навчальним закладом, магістр з управління інноваційною діяльністю, викладач Заводської дитячої мистецької школи

Коритан Наталія Іванівна, учитель-методист Першої міської гімназії Черкаської міської ради

Кравченко Петро Анатолійович, доктор філологічних наук, професор, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Кузьменко Григорій Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Курбатов Артем Андрійович, старший викладач Київського інституту Національної гвардії України

Куторжевська Любов Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кучай Олександр Володимирович, доктор педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України

Кучай Тетяна Петрівна, доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Маник Валерій Петрович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Махова Яна Анатоліївна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ларіна Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди

Мельничук Майя Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Михайленко Галина Григорівна, фахівець відділу міжнародних зв'язків Полтавського державного аграрного університету

Михайленко Оксана Володимирівна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Мороз Євген Вадимович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Неустроєва Гелена Олегівна, старший викладач Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Ніколенко Катерина Сергіївна, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Ніколенко Ольга Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Овсієнко Юлія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцентка Полтавського державного аграрного університету

Пасічніченко Анжела Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Пивовар Ніна Михайлівна, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Плаксін Андрій Анатолійович, кандидат педагогічних наук, заступник начальника факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України з навчальної роботи – начальник навчальної частини Київського інституту Національної гвардії України

Подкопай Євгенія Юріївна, провідний концертмейстер Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Помаз Юлія Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Пономаренко Наталія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Приходькіна Наталія Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Рассоха Інна Володимирівна, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Рендюк Сергій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Рижкова Тетяна Юріївна, старша викладачка Полтавського державного аграрного університету

Рибалка Олена Яківна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Рожднова Тетяна Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент, професор ДЗВО «Університет менеджменту освіти», докторант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Рокотянська Вікторія Олексіївна, кандидат сільськогосподарських наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сайко Наталія Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Сарнавський Сергій Петрович, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Седаков Олексій Володимирович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Сидоренко Вікторія Анатоліївна, викладач Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сторожук Владислав Артурович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Тараненко Ірина Вадимівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Тимченко Галина Миколаївна, кандидат технічних наук, професорка Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Титаренко Валентина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Титаренко Ольга Олександрівна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, віцепрезидент Міжнародної макаренківської асоціації

Фазан Василь Васильович, доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор, проректор із наукової роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Харченко Наталія Вікторівна, доктор економічних наук, доцент, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Чипорнюк Віталій Васильович, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка

Шаршонь Дмитро Володимирович, концертмейстер Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Шкура Тетяна Володимирівна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Шумська Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Харківської гуманітарно-педагогічної академії

Шумський Олександр Леонідович, доктор педагогічних наук, доцент, професор Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Яланська Світлана Павлівна, доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

ЗМІСТ

Алексеева С.	Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність: виклики в умовах цифровізації	5
Алексеева С.		9
Дяченко-Богун М. Шкура Т. Рокотянська В. Гомля Л.	Компенсація освітніх втрат у педагогічних закладах вищої освіти: виклики і перспективи в умовах невизначеності	
Большая О. Бабенко І. Кузьменко Г. Галагуза О.	Вплив командного менеджменту на інноваційний розвиток організації	14
Бондаренко А. Бондаренко Ю.	Опрацювання образів-символів на уроках української літератури	18
Вербовський І. Чипорнюк В.	Основні етапи розвитку системи управління якістю вищої освіти	24
Вільхова О. Пасічніченко А.	Мистецько-творча компетентність дошкільників: психологічні передумови і практичні аспекти формування	32
Гриньова М. Титаренко О.	Вплив факторів освітнього середовища на результативність науково-дослідницької діяльності	36
Діденко Є.	Дослідницька компетентність майбутніх лікарів у процесі вивчення хімічних дисциплін	45
Діденко О. Яланська С. Анушкевич В.	Підготовка майбутніх психологів, затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу	50
Дружененко Р.	Професійно орієнтовані навчальні ситуації на заняттях із методики викладання української мови як передумова успішної виробничої практики майбутнього вчителя-філолога	56
Єрмаков В. Сарнавський С. Помаз Ю.	Використання матеріалів з історії географічних відкриттів і досліджень при вивченні природи Африки	63
Єфімова О. Подкопай Є. Шаршонь Д. Сидоренко В.	Особливості роботи концертмейстера під час викладання українського та народно-сценічного танцю	68
Жао Д. Ніколенко О. Жданова-Неділько О. Ніколенко К.	Особливості психологічного та професійного стану українських учителів під час війни та потенціал Моріта-терапії для їх відновлення	73
Заїка В. Куторжевська Л. Мельничук М.	Практика в системі навчального процесу майбутніх фахівців факультету психології і соціальної роботи ПНПУ імені В.Г.Короленка	81
Ільченко О. Задорожний Д.	Розвиток військово-професійної культури майбутніх офіцерів у системі військових ЗВО України	88
Іщенко І. Жданова-Неділько О. Большая О. Бабенко І.	Системний підхід до управління для забезпечення сталого розвитку	94
Іщенко І. Кононець Н. Жданова-Неділько О. Большая О.	Теоретико-методологічні засади майстерності прийняття управлінських рішень	100

Ковалевська Н. Зімакова Л. Пасічніченко А.	Формування підприємницької компетентності у майбутніх вихователів дітей дошкільного віку	106
Кононець Н. Бояринова І. Іщенко І.	Концептуальна модель формування готовності майбутніх освітніх менеджерів до організаційно-управлінської діяльності в умовах цифровізації	111
Коренівська В. Атаманчук Н.	Застосування арт-терапії в освітньому процесі сучасної початкової школи	119
Кравченко П. Дешко Б. Фазан В.	Вплив православного християнства на формування почуття патріотизму. Соціально-філософський аналіз	124
Кузьменко Г. Рижкова Т. Овсієнко Ю.	Математичне комп'ютерне моделювання фізичних процесів як засіб розв'язання проблемних stem-завдань	128
Кучай Т. Кучай О. Коритан Н.	Теоретичні основи управління освітньою діяльністю учнів профільної школи	135
Ларіна І. Доля Ю.	Використання засобів мистецтва у формуванні інженерного мислення дітей дошкільного віку	139
Маник В.	Педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх тренерів до застосування методів виявлення та попередження ризиків у фізкультурно-спортивній діяльності	144
Махова Я.	Аналіз основних методологічних підходів до формування математичної компетентності учнів основної і старшої школи	149
Михайленко Г. Антонець М.	Особливості моделі ЕМІ як освітнього підходу у Великобританії та Україні	155
Михайленко О.	Громадоцентричні технології в роботі менеджерів соціокультурної діяльності	159
Мороз Є.	Констатувальна діагностика та стан сформованості соціально-емоційних навичок молодших школярів Сумської ОТГ	165
Пивовар Н. Кононова О.	Формування екосистеми інноваційного кампусу (на базі виокремленого структурного підрозділу „Лохвицький механіко-технологічний фаховий коледж Полтавського аграрного університету“)	172
Плаксін А. Курбатов А.	Контекстний підхід у підготовці майбутніх офіцерів НГУ до ведення бойових дій в умовах вищого військового навчального закладу	178
Пономаренко Н. Тимченко Г. Неустроєва Г.	Вплив штучного інтелекту на вивчення іноземної мови	185
Приходькіна Н. Дяченко М. Дяченко І.	Формування медіаграмотності майбутніх магістрів-педагогів та андрагогів у контексті самоменеджменту як засобу професійно-творчого розвитку	190
Рендюк С. Рассоха І.	Адаптація програми вищої математики до потреб сучасного технічного університету: виклики та рекомендації	196
Рибалка О. Атаманчук Н.	Шляхи оптимізації фізичного і психічного здоров'я та благополуччя студентської молоді	202
Рожнова Т.	Експериментальний підхід до управління професійно-творчим розвитком майбутніх викладачів й андрагогів: вітчизняний і світовий досвід	207
Рокотянська В.	Концепція формування та запровадження інноваційної діяльності	214

Дяченко-Богун М. Гомля Л. Шкура Т.	при викладанні дисциплін природничої галузі	
Сайко Н.	Соціальна робота з військовими та ветеранами російсько-української війни	218
Тараненко І.	Методичні вимоги реалізації особистісно орієнтованого підходу у вихованні морально-вольових якостей важких підлітків в процесі фізкультурно-спортивної діяльності	223
Титаренко В. Кондратенко М.	Становлення виставкової діяльності у світі	228
Ткаченко А. Седаков О.	Біографічні матеріали щодо характеристики початкових етапів управлінської діяльності А. Макаренка	233
Харченко Н. Большая О. Школяр С. Сторожук В.	Методи подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами	238
Шумський О. Шумська О.	Особливості використання пісень як педагогічного інструменту викладання іноземної мови у початковій школі	244

CONTENTS

Aliexsieieva S.	Research methodology and academic integrity: challenges in the context of digitalisation	5
Aliexsieieva S. Diachenko-Bohun M. Shkura T. Rokotianska V. Homlia L.	Compensation for educational losses in higher education institutions: challenges and prospects in the context of uncertainty	9
Bolshaia O. Babenko I. Kuzmenko H. Galaguza O.	The influence of team management on the innovative development of the organization	14
Bondarenko A. Bondarenko Y.	Studying images-symbols at ukrainian literature lessons	18
Verbovskiy I. Chyporniuk V.	Main stages of the development of the quality management system of higher education	24
Vilkhova O. Pasichnichenko A.	Artistic and creative competence of preschoolers: psychological prerequisites and practical aspects of formation	32
Hrynyova M. Titarenko O.	Influence of factors of the educational environment on the performance of scientific and research activities	36
Didenko Ye.	Research competence of future doctors in the process of studying chemical disciplines	45
Didenko O. Yalanska S. Anushkevych V.	Training future psychologists sought after by the labor market in war and post-war time	50
Druzenenko R.	Professionally oriented learning situations in classes on teaching methods of the ukrainian language as a prerequisite for successful production practice in the future teacher-philology	56
Yermakov V. Sarnavsky S. Pomaz Yu.	Use of materials from the history of geographical discoveries and research in the study of the nature of Africa	63

Yefimova O. Podkopai Y. Sharshon D. Sydorenko V. Zhao D. Nikolenko O. Zhdanova-Nedilko O. Nikolenko K.	Features of the concert master's work when teaching ukrainian and folk-stage dance	68
Zaika V. Kutorzhevskaya L. Melnychuk M.	Practice in the educational process system of future specialists of the faculty of psychology and social work PNP named by V.G. Korolenko	81
Ilchenko O. Zadorozhnyi D.	Development of military and professional culture of future officers in the system of military higher education institutions of Ukraine	88
Ishchenko I. Zhdanova-Nedilko O. Bolshaia O. Babenko I.	Systematic approach to management to ensure sustainable development	94
Ishchenko I. Kononets N. Zhdanova-Nedilko O. Bolshaia O.	Theoretical and methodological foundations of managerial decision-making skills	100
Kovalevska N. Zimakova L. Pasichnichenko A.	Formation of entrepreneurial competence of future teachers of preschool children	106
Kononets N. Boiarynova I. Ishchenko I.	Conceptual model of forming the readiness of future educational managers for organizational and management activities in the conditions of digitalization	111
Korenivska V. Atamanchuk N.	Application of art therapy in the educational process of a modern primary school	119
Kravchenko P. Deshko B. Fazan V.	The influence of orthodox christianity on the formation of a sense of patriotism. Social-philosophical analysis	124
Kuzmenko H. Ryzhkova T. Ovsienko Iu.	Mathematical computer modelling of physical processes as a way of solving problematic STEM tasks	128
Kuchai T. Kuchai O. Korytan N.	Theoretical basis of management of students educational activities in a specialized school	135
Larina I. Dolia Yu.	The use of art in the formation of engineering thinking in preschool children	139
Manyk V.	Pedagogical conditions for forming the professional readiness of future coaches to apply methods for identifying and preventing risks in physical education and sports activities	144
Makhova Ya.	Analysis of the main methodological approaches to forming mathematical competence in secondary and high school students	149
Mykhailenko H. Antonets M.	Peculiarities of the EMI model as an educational approach in the UK and Ukraine	155
Mykhailenko O.	Humor-centric technologies in work management in socio-cultural activity	159
Moroz E.	Establishing diagnostics and the state of formation of socio-emotional skills of junior schoolchildren of Sumy District	165

Pyvovar N. Kononova O.	Formation of the ecosystem of the innovation campus (on the base of the "Separate structural subdivision "Iohvytsky mechanical and technological college of Poltava Agrarian University")	172
Plaksin A. Kurbatov A.	Contextual approach in preparing future NSU officers for combat operations in a higher military educational institution	178
Ponomarenko N. Timchenko G. Neustroieva G.	The impact of artificial intelligence on language learning	185
Prykhodkina N. Diachenko M. Diachenko I.	Formation of media literacy of future master of teachers and andragogs in the context of self-management as a means of professional and creative development	190
Rendyuk S. Rassokha I.	Adaptation of higher mathematics curriculum to the needs of a modern technical university: challenges and recommendations	196
Ribalka O. Atamanchuk N.	Ways to optimize physical and mental health and well-being of students	202
Rozhnova T.	Experimental approach to management of professional and creative development of future teachers and andragogs: domestic and global experience	207
Rokotianska V. Diachenko-Bohun M. Homlia L. Shkura T.	The concept of formation and implementation innovative activity in the teaching of natural science disciplines	214
Saiko N.	Social work with the military personnel and veterans of the russian-ukrainian war	218
Taranenko I.	Methodological requirements for the implementation of a personally oriented approach in educating moral and will-powered qualities of difficult adolescents in the process of physical culture and sports activities	223
Tytarenko V. Kondratenko M.	Establishment of exhibition activities in the world	228
Tkachenko A. Sedakov O.	Biographical materials on the characteristics of the initial stages of A. Makarenko's management activities	233
Kharchenko N. Bolshaia O. Shkolyar S. Storozhuk V.	Methods of overcoming psychological barriers in the process of project management	238
Shumskyi O. Shumska O.	Peculiarities of using songs as a pedagogical tool for teaching a foreign language in primary school	244